

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMAN SENAİ BEY'İN TARİH-İ HARB ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED ASLANER

DANIŞMAN
DR.ÖĞR.ÜYESİ FATMA ÜNYAY AÇIKGÖZ

HAZİRAN - 2019
KIRIKKALE

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMAN SENAİ BEY'İN TARİH-İ HARB ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED ASLANER

DANIŞMAN
DR.ÖĞR.ÜYESİ FATMA ÜNYAY AÇIKGÖZ

HAZİRAN - 2019

KIRIKKALE

KABUL-ONAY

[Dr.Öğr.Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ] danışmanlığında [Muhammed ASLANER] tarafından hazırlanan “[Osman Senai Bey’in Tarih-i Harb Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi]” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Tarih] Anabilim dalında [Yükseklisans] tezi olarak kabul edilmiştir.

22/07/2019.

BAŞKAN

[İmza]

[Dr.Öğr.Üyesi Abdullah ÖZDAĞ]

.....

ÜYE

[İmza]

[Dr.Öğr.Üyesi Kayhan ATİK]

.....

ÜYE

[İmza]

[Dr.Öğr.Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

22/07/2019

Prof.Dr.İsmail. AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Osman Senai Bey’in Tarih-i Harb Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

22/07/2019

Muhammed ASLANER

İmza

ÖNSÖZ

Harp tarihi çalışmaları Osmanlı'nın son döneminde özellikle XVIII.yüzyılın sonu ve XIX.yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır. Bunun bir örneği olarak Osman Senai Bey'in Tarih-i Harb adlı eseri ise 1890'lı yılların sonunda kaleme alınmıştır. Eser Eski Yunan ve Büyük İskender döneminden başlamakta ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile son bulmaktadır. Bu geniş dönemde arada Roma dönemi savaşları, Ortaçağ Avrupası, İslam Tarihi, Osmanlı dönemi savaşları ve son olarak da belirtildiği üzere 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile son bulmaktadır. Eserde özellikle Büyük Hüsrev, Dara, Eski Yunanlı Epaminandos, General Ksenefon, Büyük İskender, Kartacalı komutan Anibal, Barca, Magon, Varro, Sezar, Sipyon, Cornelliüs, Tarık Bin Ziyad, Hz.Ömer, Selahaddin Eyyübi, Sultan Alparslan, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, II.Murat, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed Han, Uzun Hasan, Yavuz Sultan Selim, Barbaros Hayreddin Paşa, Gustav Adolf, Büyük Frederick, Timur gibi hükümdar ve komutanların katıldığı savaşlar, savaşlarda uyguladıkları taktikler, hataları, savaşlara ve savaş stratejilerine yaptıkları katkılar ve getirdikleri yenilikler ele alınmaktadır. Çalışmada Osman Senai Bey'in Tarih-i Harb adlı üç ciltlik eseri transkripsiyon edilerek değerlendirilmiştir. Tarih-i Harb adlı eser Osmanlı son dönemine ait harp tarihi anlayışı hakkında bilgi vermekte ve askeri okullarda harp tarihinin nasıl ele alındığı hakkında bize fikir sunmaktadır.

Yapılan çalışma da esere ait dipnotlar “*” işareti ile, eserde yazar tarafından bırakılan boşluklar “→” dipnot işareti ile araştırmalarımızda kullandığımız eserler normal numaralandırma usulü dipnotu şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca eserde basım hatası olduğu düşünülen silik çıkan yerler veya harf ve kelimeler parantez “()” içine alınarak dipnotta silik çıktığı, basım hatası olarak değerlendirildiği veya silik ve basım hatası olan yerlerin yorumlanarak okunduğu yerler belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada kitabın sayfa numaraları tezde hangi kısımları içeriyorsa sayfa başından başlamak üzere belirtmek amacıyla örneğin (Sayfa:2) şeklinde gösterilmiştir.

Bu çalışma, Harp Tarihi Çalışmaları adı altında Giriş Bölümü, Osman Senai Erdemgil'in Hayatı ve Eserleri adı altında I.Bölüm, Harp Tarihi Adlı Eserin Değerlendirmesi adı altında II.Bölüm, Tarih-i Harb Adlı Eserin Değerlendirmesi adı altında III.Bölüm olmak üzere üç bölümden ve ayrıca Harita,Kroki ve Resimler adı

altında EK-I, Terimler Sözlüğü adı altında EK-II, Kitabın Orjinalinden Sayfalardan Örnekler adı altında EK-III bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın belirlenmesinde ve oluşturulmasında benden desteğini ve ilgisini esirgemeyen değerli hocam Dr. Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ'e ve çalışma sürecinde katkılarını esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof.Dr. Yılmaz KURT'a, Dr. Ahmet DEMİR'e ve Dr. Mehmet Esat SARICAOĞLU'na özel teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım sırasında bana destek olan Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi kıymetli Mert Can ERDOĞAN'a, Ordu Üniversitesi Tarih bölümünden değerli Emine SÖNMEZ'e ve benden desteğini esirgemeyen arkadaşlarım Atıf ve Doğuş'a teşekkürü bir borç bilirim.

22/07/2019

Muhammed ASLANER

ÖZET

Tarih boyunca insanlar, birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişki içerisinde yer almışlardır. Bu ilişkilerinde anlaşmazlık ve sorunlarını çözmek için hatta çıkarlarını korumak için savaşlar yapmış ve mücadele içinde yer almışlardır. Bu bağlamda devletler ve milletlerin bu savaş olgusunun içinde yer aldığı görülmektedir. İnsanlık tarihi boyunca var olan savaş ve harp kavramları bu mücadele ve savaşlarla birlikte belli bir alanı yani harp tarihini oluşturmaktadır. Hiç şüphesiz savaşların neden ve sonuçlarının araştırılması, geçmişten dersler çıkarılması ve harp strateji ve yöntemlerinin incelenmesi; savaş teknolojilerinin takip edilmesi ve yine harp manevra ve taktiklerinin araştırılıp ortaya konması, harekât planları, savaş lojistiği harp tarihinin konuları arasında yer almaktadır. Bu tür çalışmalara baktığımızda ülkemizde ve Avrupa’da hemen hemen aynı dönemde 18. yüzyılın sonu 19.yüzyılın başlarına denk geldiği görülmektedir. Buna rağmen ülkemizde harp tarihi alanında yeterli çalışma ve incelemenin yapılmadığı görülmektedir. Harp tarihiyle ilgili yayınlar da yeterli düzeyde değildir. Ama son yıllarda yeni yeni özel bir ilgi oluşmakta ve bu alana yönelim olmaktadır. Bu tezde Osman Senâi Bey’in Tarih-i Harb adlı 3 ciltlik eseri transkript edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Osman Senai Bey bu eserinde Eski Yunan ve Roma İmparatorluğundan Büyük İskender’e, İslam Tarihi’nden, Napolyon’a, Gustav Adolf’e ve Büyük Frederik’e, Sultan Alparslan’a kadar büyük komutanlardan bahsetmektedir. Osmanlı Kuruluş Dönemi’nden itibaren 1897 Osmanlı Yunan Savaşına kadar geniş bir yelpazede savaşları, savaşların öncesini, sonrasını savaş anını ve gelişen, değişen savaş teknolojilerini bu eserinde ortaya koymaktadır. Osman Senâi Bey’in aynı zamanda üçüncü cildin sonunda değindiği 1897 Osmanlı Yunan Savaşı’nda bizzat savaşan bir asker olması ve aynı zamanda dönem dönem askeri okullarda hocalık yapması bakımından eser ayrı bir önem arz etmektedir. Transkripsiyonunu yaparak değerlendirdiğimiz bu çalışmanın harp tarihi araştırma ve yazım yöntemlerine kaynak teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih-i Harb, Osman Senai, Strateji, Savaş Teknolojisi

ABSTRACT

Throughout history, people have been involved in direct or indirect relationship with each other. They have fought in order to solve their disputes and problems and even have fought to protect their interests. In this context, it is seen that states and nations take part in this phenomenon of war. The concepts of war and war that existed throughout the history of humanity together with these struggles and wars constitute a certain area, war history. Undoubtedly, to investigate the causes and consequences of wars, to draw lessons from the past and to examine the warfare strategies and methods; The pursuit of war technologies and the investigation and demonstration of warfare maneuvering and tactics, operations plans and war logistics are among the topics of war history. When we look at these kinds of studies, it is seen that in the same period in our country and Europe, it coincided with the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. Despite this, it is seen that there is not enough studies and investigations in the field of war history in our country. Publications related to the history of warfare are not sufficient. But in recent years, a new special interest is emerging and there is a tendency towards this field. In this thesis, 3-volume Osman Senâi Bey's History-i Harb has been tried to be transcribed and evaluated. In this book, Osman Senai Bey talks about the great commanders from Ancient Greek and Roman Empire to Alexander the Great, Islamic History, Napoleon, Gustav Adolf and Frederik the Great, Sultan Alparslan. In this work, he reveals a wide range of wars, before and after wars, the moment of war and developing and changing war technologies from the Ottoman Foundation Period to the 1897 Ottoman Greek War. Osman Senâi Bey is also a soldier who fought during the Greek War of 1897, which was mentioned at the end of the third volume, and he was a teacher in military schools from time to time. It is thought that this study, which we evaluated by transcribing, may be a source for war history research and writing methods.

Keywords: Tarih-i Harb, Osman Senai, Strategy, War Technologies.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Özet	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	v

GİRİŞ HARP TARİHİ ÇALIŞMALARI.....	1
I.Bölüm: Osman Senai Erdemgil’in Hayatı ve Eserleri (1872-1944).....	7
II.Bölüm: Tarih-i Harb Adlı Eserin Değerlendirmesi.....	12
III.Bölüm: Tarih-i Harb Adlı Eserin Transkripsiyonu.....	34
Ek-I: Harita, Kroki ve Resimler.....	408
Ek-II: Terimler Sözlüğü.....	422
Ek-III: Kitabın Orjinalinden Sayfalardan Örnek.....	427
Kaynaklar.....	430

GİRİŞ

HARP TARİHİ ÇALIŞMALARI

Tarih kavramı, tanımı ve isimlendirmesine baktığımızda tarihin pek çok tanımı olduğu görülmektedir. Tarih, toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adıdır.¹ Tarih, en basit ifadeyle “geçmişin bilimi” olarak tarif edilmiştir. Fransız Annales Okulu kurucularından Marc Bloch, bu tarifi “zaman içinde insanların ilmi” şekline sokmuştur. Amerikalı tarihçi Turner ise tarihi “geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkitçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar”, Ariel ve Will Durant ise kolayca yorumlanacak bir şey olarak görmedikleri tarihi “geçmişte olan hadiseler hakkındaki belgelerin verileri” şeklinde tarif ederler.² “Tarih hakikatte meydana gelmiş olaylarla ilgilidir” L.Ranke. “Tarih insanın tabiatında ve kaderinde anlam aramadır” A.Tonybee. “Bütün tarih düşüncenin tarihidir” R.C.Collingwood. “Tarih kaynaklara dayalı mülahazadır” J.Burchardt.³ Geçmişte meydana gelen olgular bütününe tarih dendiği gibi bu olguları konu alan bilim dalına da tarih denmektedir. Kısaca tarih, geçmişteki olayları yer ve zaman göstererek anlatan bir bilimdir.⁴ Tarih araştırmasında ve tarih yazıcılığında esas unsuru ise tarihsel kaynaklar teşkil eder. Kaynakların güvenilir ve orijinal olması ya da sorgulanması gerekir ve buna göre tarihsel yazım oluşturulması tarih araştırmalarında önem arz etmektedir. Tarihin pek çok yönden incelenebilir, birçok alanı vardır. Bu konulardan biri de harp tarihi veya askeri tarih konusu ve alanıdır.

Harp, iki veya daha çok devletin birbirleriyle siyasi alâkaları keserek silahlı kuvvetlerle çarpışmaları, vuruşmalarıdır.⁵ Askeri Tarih ise, geçmiş savaşlardan ve askeri değişim ve gelişimden bahseden tarihe denir. Harp Tarihi ise askeri tarih içinde muharebelerden bahseden tarihe denir. Yani askeri tarih, harp tarihini kapsar.

¹ Mustafa Fayda, Tarih, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.40, İstanbul, 2011, s.30.

² Mübahat S.Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1998, s:1.

³ Fatma Acun, “Tarihte Objektiflik Tartışması”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S:2, Ankara, 2006, s:110.

⁴ İsmail Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Nobel Yayınları, Ankara, 1993, s. 1.

⁵ *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, C.1, Ankara, 1992, s:491.

Türkiye’de harp tarihi alanındaki çalışmaların geçmişi Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlılarda harp tarihi alanında çalışmalar özellikle 1800’lü yılların sonlarında yoğunlaşmıştır. Batı’da ise harp tarihi çalışmaları 1800’lü yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Öncesinde Genel Tarih çalışmaları içinde yer aldığı görülmektedir. Bu tarihlerde batıda harp tarihi çalışmalarında İsviçreli Jomini, Prusyalı askeri düşünür Karl von Clausewitz öne çıkan isimlerdir. Jomini Askeri Tarihi üç kısımda ele almıştı: Birincisi: Saf Askeri tarih, yani savaş terimleri ve savaşın anlık gelişmelerdir. İkincisi ise olaylar ve ilkeler arasındaki geniş bağlam ve savaş sanatının evrimi, üçüncüsü ise geniş yelpaze, yani siyasi, askeri, politik, sosyal ve ekonomik faktörleri ele almaktadır. Clausewitz ise tüm savaş problemlerini inceliyordu. Ve Jomini gibi Clausewitz da savaş ilkelerine önem vermektedir.⁶

Osmanlı Dönemi’nde ise Harp Tarihi alanında çalışmalar o tarihlerde medrese dışında en önemli öğretim kurumları arasında yer alan Mühendishane-i Berri Hümayun (Deniz Harp Okulu) ve Mekteb-i Harbiye (Kara Harp Okulu) gibi okullarda gelişim göstermiştir. Buralarda yapılan çalışmalar Batı biliminin diğer disiplinleri gibi harp tarihinin de Osmanlı Devleti tarafından tanınması için ortam oluşturdu. Osmanlı Devleti ve orduya mektepli zabıt yetiştiren bu kurumların eğitim öğretim programında yer alan harp tarihi, harp fenni tarihi, ateşli silahlar, harp silah ve vasıtaları tarihi gibi dersler için tarih kitaplarına ve tarihi araştırmalara ihtiyaç hissedildi. Bu alanda eksiklikleri gidermek ve ihtiyacı ortadan kaldırmak için tercüme ve telif eser çalışmaları yoğunlaştı. Özellikle kurmay subay yetiştiren Erkân-ı Harbiyye Mektebi mezunu subaylar, harbiye ve mühendishane subay ve hocaları bu alanda çalışmalarda yer aldılar. Türkiye’de modern anlamda askeri tarih çalışmalarının başlangıcı için tarih vermek gerekirse, 1866 yılında Ömer Naili Paşa’nın yazdığı “Fenn-i Harb ve Tarih-i Askerî” isimli eseri milat kabul edilebilir.

Osmanlı ordusuna bağlı kıta ve karargâhlarda sayıları giderek artan mektepli zabıtlar, bizzat katıldıkları seferler hakkında “hatırat” ya da “harp journalı” türünden eserler kaleme almalarının yanı sıra geçmiş harpler hakkında da müstakil tetkikler yayımlamaya başladılar. Mekteb-i Harbiyye ve Mühendishanede muallimlik yapanlar, bu muharebe tetkiklerine ilaveten harp tarihi, harp fenni tarihi ve ateşli

⁶ Thomas E.Griess, “A Perspective On Military History”, *A Guide To The Study And Use Of Military History*, Center Of Military History United States Army, Washington, 1988, s.27.

silahlar tarihi başlıklarıyla ders kitapları telif ettiler. Osmanlı Devleti'nin askeri konularda bilgi veren ilk resmî askeri gazetesi olan “Ceride-i Askeriye” 1864 yılında yayın hayatına başlamıştır. “Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye” isimli dergi 1882 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye; “Mecmua-i Askeriye”, “Askeri Mecmua”, “Ordu Dergisi”, “Silahlı Kuvvetler Dergisi” isimleriyle, aralıklarla da olsa yayın hayatına devam etmiştir.⁷ Osmanlı donanmasına ve denizciliğine ait bilgiler içeren “Mecmua-i Fünûn-ı Bahriye” ise 1889 yılında yayınlanmaya başlamıştır. “Risale-i Mevkute-i Bahriye”, “Deniz Mecmuası”, “Donanma Dergisi” ve “Deniz Kuvvetleri Dergisi” isimleriyle yayın hayatına devam etmiştir.⁸ Bilhassa 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında yapılmaya başlanan bu resmî ve yarı resmî askeri tarih neşriyatı, II.Meşrutiyet döneminde giderek artarak devam etti.

1876 yılındaki Hersek ve Sırp-Karadağ Seferleri, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi), 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, 1911-12 Trablusgarp Harbi ve 1912-13 Balkan Harbi hakkında, bir kısmı bu savaşlardan hemen sonra olmak üzere çoğu asker şahıslar tarafından onlarca eser kaleme alındı. Bunların büyük bir kısmı Mekteb-i Harbiyye tarafından, az bir miktarı da hususi yayınevleri tarafından basıldı. Özellikle birçoğu çeviri olmasının yanı sıra bu dönemde Osmanlı askeri tarihi çalışmalarında Napolyon Savaşları, Kırım Harbi, 1870-1871 Fransa-Alman mücadeleleri, Japon-Rus Savaşı (1905), Osmanlı-Rus Savaşları, 93 Harbi, Avusturya-Prusya Savaşları vb. konularda araştırma ve inceleme çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde Mehmed Nihad, Ferik Ahmet Muhtar Paşa, Osman Senai, Tepedelenlizâde Kamil, Ali Cevad, Mehmed Refik Paşa, Mahmud Şevket Paşa, Ali Şükrü, Mehmed Vecihi, Mehmed Hulusi, İsmail Hakkı, Ömer Naili, Ali Fuat Cebesoy, Mehmed Kenan, Mehmed Sami, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Remzi, Mustafa Şevki, Nuri Refet, Binbaşı İhsan, Ali Saib, Cemal Nadir, Naci Kasım, İsmail Berkok, Bekir Sıdkı, Zeki Paşa, Ali Şükrü, Ali Fıtrî gibi müellifler yazdıkları eserlerle Osmanlı Harp Tarihi, Kırım Harbi, Harp Silah ve Vasıtaları, Tarih-i Askeri, Kumandanlık, Birinci Dünya Harbi, Dünya Harbinde İran Mevzi,

⁷ Efdal As, “Türkiye’de Askeri Tarih Çalışmalarında Kullanılabilecek Süreli Askeri Yayınlar”, *II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu*, Trabzon, 14-16 Haziran 2012.

⁸ Hüseyin Yıldırım; “Risale-i Mevkute-i Bahriye”, *Deniz Mecmuası Donanma Dergisi*, Deniz Kuvvetleri Dergisi Makaleler Listesi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara 1994, s. 17-21.

Mevzi Harbi, 93 Harbi, Zabit ve Harp gibi çeşitli isimler altında eserler meydana getirdikleri görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Başkomutanlık Vekâleti Karargâhı bünyesinde tesis edilen “Harp Tarihi Şubesi” ile beraber, hem Büyük Savaş'taki hem de önceki Osmanlı muharebelerinin tarihinin yazılmasına yönelik çalışmalar kurumsal bir kimlik kazandı. Cumhuriyetin ilanı sonrasında varlığını çeşitli isimler ve makamlar altında sürdüren bu birimin diğer bir görevi de harp tarihi arşivi oluşturulmak için birliklerinden harp ceridelerini ve ilgili diğer evrakı toplamaktı. Dünya Savaşı sonrasında bir yandan çeviriler, diğer yandan da harbe bizzat katılmış muvazzaf ve mütekait subayların harp hatıralarına ve birliklerin harp ceridelerine dayanarak yayımlanmaya başlanan makale ve kitaplar ile harp tarihi araştırmalarında ağırlık Birinci Dünya Savaşı'na (Harb-i Umumi) doğru kaydı. Mecmua-yı Askeriyye adıyla çıkartılan (sonradan Askeri Mecmua ve Ordu Mecmuası adlarını alacak) resmî yayın organında 1920'li yıllardan itibaren neşre başlanan makalelere ilaveten, hemen her sayının sonunda geçmiş bir Osmanlı muharebesine dair kitap kalınlığında “lahika”lar da yayımlanmaya başlandı. Osmanlı subaylarının kurmaylık öğretiminin verildiği Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Mektebi tarafından oluşturulan “harp tarihi külliyyatı” çerçevesinde de “Cihan Harbinde Osmanlı Harekâtı Tarihçesi” başlığı altında Çanakkale Cephesi ağırlıkta olmak üzere bir dizi inceleme yayımlandı.⁹

Harp tarihi araştırmalarını güvenilir kaynaklara dayalı olarak yazmak ve harp tarihi kaynaklarının yok olmasını engelleyerek bunların arşivlenmek suretiyle gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın 11 Nisan 1916 tarihli emriyle Harbiye Nezareti Müsteşar Muavinliğine bağlı olmak üzere bir Harp Tarihi Şubesi kurulmuştur. Harp Tarihi Şubesinin kurulması kurumsal askerî tarih çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Harp Tarihi Şubesi öncelikle Çanakkale Muharebelerinin tarihini yazabilmek için muharebelere ait bilgileri toplamaya başlamıştır. Şube; muharebelerde komutanlık yapmış, fedakârlık ve kahramanlıklarıyla ön plana çıkmış olan kişilere yazılar göndererek kendilerinden hatıralarını ve varsa ellerinde bulunan vesikaları talep etmiştir. Birinci Dünya Savaşında birçok cephede şehit olmuş subay ve askerlerin şهادetlerine ait bilgileri ve kahramanlık öykülerini de toplamaya

⁹ Gültekin Yıldız, Fatih Tetik, *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası 1853- 54 Tuna Seferi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.VII-IX.

çalışmıştır. Şube; diğer faaliyetleriyle birlikte, bir taraftan gönderilmeyen ceride ve dosyaları toplamaya çalışmış, diğer taraftan da dağınık bulunan belgeleri dosyalar haline getirmek ve bunların kaybolmasını önlemek işleriyle de meşgul olmuştur.¹⁰

1928 yılında “Yarbay” rütbesinde bir kaza kurşunu ile şehit olan Mehmed Nihad Bey harp tarihi yazıcılığında oldukça önemli bir isimdir. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında görev almış, genç yaşta önemli savaş tecrübeleri yaşamıştır. Tarihe olan ilgisi, yaptığı çalışmalar, askeri okullarda verdiği harp tarihi dersleri kısa sürede harp tarihi alanında önemli bir isim olmasını sağlamıştır.¹¹ Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’e geçiş dönemi harp tarihi yazımını Mehmed Nihad Bey şöyle özetler: “Öteden beri, 1866, 1870, 1871, garb seferlerini ve hatta garb âsârına istinaden 1877- 1878 seferlerimizi de tedris etmiyor değildik; fakat bu da sırf taklidi idi, harb tarihinin sebep ve hikmet-i tedrisini anlamamıştık, malumat-ı zâide nev’inden, masal kabilinden okuyorduk...kendimiz tarafından yazılmış tek bir eserimiz bile yoktu... (Balkan Harbi’nde) Esbâb-ı mağlubiyetimizden başlıcasının ilim ve vukuf fıkdanı olduğunu iyi anlamıştık. Bu sebeble harbi müte‘âkib şekli ve taklidi değil hakikî ve ciddî ilme kıymet vermiş, tarihin ehemmiyetini anlamış ve birisi tarih yolu diğeri o zamanın müsbet ve maddi ilim ve tekniği yolunda kemâl-i ciddiyetle ta‘kîbe başlamıştık.”¹²

Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet), Cihan Harbi sonrasında başlatılan harp tarihi çalışmaları çerçevesinde kaleme alıp 1921 yılında yayımladığı Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı’nın tarihçesine şu satırlarla başlar: “Bugün, eski ve yeni, dünya sathından birçok harbimizin sadece izlerini, o da yabancıların gayretleriyle öğrenebiliyoruz. 93 Harbimiz, 1870-71 Seferi’nden daha sonra olduğu halde acaba bunlardan hangisini daha iyi ve açık hatırlıyor ve biliyoruz? Plevne, Şıpkı, Zivin, Çatalca, Dömeke, Kırıkkilise, Kumonova, Lüleburgaz, Edirne ve Çatalca hattı muharebeleri son yarım asrın Osmanlı nam, şeref ve mevcudiyetine çok keskin etki yapmış büyük olaylar oldukları halde bu isimleri bize hatırlatan acaba kaç milli eserimiz var?”¹³

¹⁰ Hakan Bacanlı, “Türk Harp Tarihinin Öncü İsmi (Bursalı) Mehmed Nihad Bey Eserleri ve Tarihçiliği”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14, 2015, s.133.

¹¹ Hakan Bacanlı, a.g.m., s.129.

¹² Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, C.3, Askeri Matbaa, İstanbul, 1928, s.2.

¹³ Gültekin Yıldız, Fatih Tetik, a.g.e.,s:XXIV.

İşte Osman Senai Bey (1872-1944), Osmanlıdan Cumhuriyete devredilen bu harp tarihçiliği geleneğinin hemen her safhasında etkin bir şekilde yer almış bir Osmanlı subayıdır. Mesleki hayatı boyunca bir öğretmen-asker sıfatını hak edecek şekilde ömrünü askerlikle ilgili bilimsel araştırmalar ile subay ve kurmay subay eğitim-öğretimine adanmış bir subaydır.

I.BÖLÜM:

OSMAN SENAI ERDEMGİL'İN HAYATI VE ESERLERİ (1872-1944)

Osman Senai Bey, 1872'de Makedonya'nın Debre yakınlarındaki merkez Jupa'ya bağlı Kocacık köyünde doğmuştur.¹⁴ 1889'da girmiş olduğu Harb Okulu'ndan 1892'de teğmen rütbesiyle ve aynı yıl Harb Akademisine devam ederek buradan da 13 Mart 1895 tarihinde Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 27 Temmuz 1895'te Topçu ve İstihkâm Harb Okulundan Kozmografya (Yıldız İlimi) dersi öğretmenliğine tayin edilen Osman Senai Bey, yaklaşık iki yıl burada görev yapmış ve 26 Nisan 1897'de ise orduda görevlendirilmiştir. Bu arada Yunan Hududu Genel Komutanlığına atanmıştır. 7 Temmuz 1897'de Kurmay Kıdemli Yüzbaşı, 15 Mayıs 1900'de Kurmay Binbaşı, 26 Kasım 1907'de Kurmay Yarbay olan Osman Senai Bey, 10 Aralık 1907'de Mekteb-i Şahane'de tekrar Kozmografya dersi öğretmenliğine tayin edilmiştir. 12 Ocak 1909'da Mekteb-i Şahane'deki öğretmenlik görevinden Petersburg Ataşemiliterliği'ne atanmış ve 12 Mart 1909'da bu göreve başlamıştır.¹⁵

25 Temmuz 1909'da Atina Ataşemiliteri Binbaşı Selahattin Bey ile becayiş yaparak Atina Ataşemiliterliğine atanmıştır. 3 Eylül 1909'da Atina'da Kurmay Yarbay olarak görev yapmaya başlamış ve bu görevde iken 29 Eylül 1910'da Kurmay Albay olmuştur. 18 Aralık 1910'da Ataşemiliterlik görevinden alınmış ve 22 Ocak 1911'de yeni teşkilat gereğince 22'nci Bağımsız Tümen 65'inci Nizamiye Alayı Komutanlığına atanmıştır. Buradan 13 Haziran 1911'de Trabzon Jandarma Teftiş Heyeti Başkanlığı'na ve 1 Ekim 1912'de ise Kırcaali Tümeni Komutanlığına tayin edilmiştir. Bu görevi sırasında Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'na katılmış ve 16 Ekim 1913'te Jandarma Genel Müfettişliğinde görülen lüzum üzerine eski görevine dönmüştür. 6 Ocak 1914'te 14'üncü Tümen Komutanlığına atanan Kurmay Albay Osman Senai Bey, 5 Şubat 1914'te emekli olmuştur. Emeklilik işlemleri devam ederken ihtiyaç üzerine 18 Haziran 1914'te Askeri Müze Müdür Muavinliği görevine ve 17 Ağustos 1915'te ise Samsun Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığına atanmıştır. 26 Ocak 1916'da Dicle Menzil Hattı Komutanlığında istihdam edilmek

¹⁴ Hülya Toker, Gülhan Barlas, Nurcan Fidan, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s.148.

¹⁵ Hülya Toker, v.d., a.g.e., s.148-149.

üzere Teftiş Menzil Müfettişliği refakâtine gönderilen Kurmay Albay Osman Senai Bey, burada rahatsızlanmış ve 5 Haziran 1916'da 3 aylık hava değişimi için İstanbul'a gönderilmiştir. 4 Aralık 1916'da hava değişimi bitince Anadolu Hat Komiserliği görevine getirilmiş ve 1 Mayıs 1918'de ise Mısır İnşaat Birliği Komutanlığına atanmıştır.¹⁶

Çok çeşitli askeri görevlerde bulunan Osman Senai Bey, 1914-1918 yılları arasında üç kez emekli olduysa da Birinci Dünya Savaşı sırasında tekrar göreve çağırılmıştır. 19 Mayıs 1903'te Yunan Hududu Genel Komutanlığı görevi sırasında Kurmay Binbaşı olarak gösterdiği üstün başarıdan dolayı dördüncü rütbeden Osmani Nişanı ile de ödüllendirilen Osman Senai Bey, 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu dolayısıyla "Erdemgil" soyadını almış ve 1938'e kadar Bursa Işıklar Askeri Lisesinde öğretmenlik yapmıştır. 1944'te İzmir'de vefat eden Kurmay Albay Osman Senai Bey'in mezarı, İzmir'de Kokluca Mezarlığı'ndadır.¹⁷ İşte Osman Senai Bey "Tarih-i Harb" adlı eserini Osmanlı Devleti'nin son döneminde kaleme almıştır. Osman Senai Bey'in eseri bu açıdan önemlidir.

1898 yılında Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Osman Senaî (Erdemgil) Bey tarafından kaleme alınan "1897 Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi" isimli eser, savaş stratejilerini, savaş taktiklerini gözler önüne sermektedir. Eserin birinci cildinde "Osmanlı ve Yunan Demiryolları" başlıklı bir bölüme yer veren Osman Senaî Bey, bu bölümde güvenlik ve ülke savunmasında demiryollarının önemi üzerinde durmaktadır. Özellikle savaş sırasında askerî kıta ve malzemelerin savaş bölgelerine süratle ulaştırılmasında etkin olan Doğu Avrupa ve Rumeli Demiryolları hakkında çok ayrıntılı bilgiler verilen bu çalışmada, Osmanlı ve Yunan demiryollarının karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır.¹⁸ Osman Senaî Bey'in "1897 Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi" adlı eserinde yer alan Osmanlı ve Yunan orduları, Yunan ordusu, Sefer Planı gibi birkaç bölüm ile Tarih-i Harb adlı eserin üçüncü cildinin sonunda yer alan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı bölümündeki aynı konu başlığı altındaki bölümlerin bazı kısımları tamamen bazı kısımları ise kısmen aynıdır. Osman Senaî Bey'in Tarih-i Harb adlı eseri 1897

¹⁶ Necdet Aysal, *Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s.VI.

¹⁷ M.Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2002, s.137.

¹⁸ Necdet AYSAL, "Osmanlı ve Yunan Demiryollarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.20, 2014, s.329.

Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi adlı eserinden önce basılmıştır. Zaten Tarih-i Harb adlı eserde Osman Senaî Bey Dömeke Meydan Muharebesi üzerine ayrıca bir eser kaleme alacağından da bahsetmektedir.

Osman Senaî Bey'in "Edebiyat-ı Askeriye" adlı eseri Kasbar Matbaası tarafından 1897 yılında İstanbul'da basılmıştır ve 48 sayfadır. Eserde Alman İmparatoru İkinci Wilhelm, Türk Yunan Savaşı, Rusya Mekâtib-i Askeriyesi, Sırp zâbitleri ile çavuşlar ve neferlerin izdivacı gibi konular ele alınmaktadır.¹⁹ Bir diğer eseri "Fezâilü'l-mücahidîn", bu eser İstanbul'da Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda hicri 1320 yılında basılmıştır. Eser 78 sayfa olup eserde sadakat, fedâkarlık, cesaret, itaat tevazu gibi konular anlatılmaktadır.²⁰ Bir diğer eser ise "Harbin Sevk ve İdaresi" eserin asıl yazarları Von der Goltz ve Colmar Freiherr'dir. Osman Senaî Bey bu eseri 1898 yılında çevirmiştir. Eser İstanbul'da, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda 404 sayfa olarak basılmıştır. Eser 14 fasıldan oluşmakta olup eserde Taarruz Sevkü'l-ceyşi, Harekât, Taarruz Sevkü'l-ceyşi Harekâtı, Harekât-ı Bahriyenin İdare-i Harb Üzerine Olan Tesiri gibi konulara değinmektedir.²¹

Bir diğer eseri "Hazarî ve Seferî Zâbitân İçin Muhtıra" adlı eserdir. Eser İstanbul'da Feridiye Matbaasında 1900 yılında 365 sayfa olarak basılmıştır. Eserde Askeri Köprüler İnşası, Seferi Şimendüferler, Demir Yollarının Tahribi, Telgraf ve Telefon, Nehirler, Ormanlar gibi konular işlenmektedir.²² Osman Senaî Bey'in bir başka eseri "Kitabet-i Askeriye" dir. Eser İstanbul'da A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda 1898 yılında 246 sayfa olarak basılmıştır. Osman Senaî Bey eseri Mustafa Fazıl ile birlikte çıkarmıştır. Eserde askeri mektup, dilekçe ve yazışmaların nasıl olması gerektiği belirtilmekte ve çeşitli örnekler verilmektedir.²³

Osman Senaî Bey'in bir diğer eseri "Musavver 1904-1905 Rus Japon Seferi" Ali Fuad [Erden] ile birlikte 1904 yılında kaleme aldıkları eser 1604 sayfa olup İstanbul'da Mahmud Bey Matbaası'nda basılmıştır. Eserde adından anlaşılacağı

¹⁹ Osman Senaî, *Edebiyat-ı Askeriye*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1897.

²⁰ Osman Senaî, *Fezâilü'l-mücahidîn*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1902.

²¹ Von der Goltz, Colmar Freiherr, *Harbin Sevk ve İdaresi*, Çev:Osman Senaî, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1898.

²² Osman Senaî, *Hazarî ve Seferî Zâbitân İçin Muhtıra*, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1900.

²³ Osman Senaî, Mustafa Fazıl, *Kitabet-i Askeriye*, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1898.

üzere 1904 Rus-Japon Savaşı anlatılmaktadır.²⁴ Bir diğer eseri ise “Nümune-i Kitâbet-i Osmaniye. Umûm Askerî İdadî Şakirdânı İçin Tertip Edilmiştir” adlı eserdir. Eser İstanbul’da Yuvanaki Panayoditis Matbaasında 1895 yılında 182 sayfa olarak basılmıştır. Eserde askeri öğrenciler için yazışma, mektup, dilekçe vb. yazı örnekleri yer almaktadır.²⁵ Osman Senâî Bey, 1897 yılında Comte de York’tan “Ordu Kumandanı Napolyon” adlı eseri çevirmiştir. Eser İstanbul’da Kırk Anbar Matbaasında 1463 sayfa olarak basılmıştır. Eserde Napolyon’un gençliği, savaşları, savaş stratejileri ve hayatı ele alınmaktadır.²⁶

Osman Senâî Bey’in bir diğer çeviri eseri ise “Paul ve Virginie” dir. Eserin asıl yazarları De Saint-Pierre, Bernardin Jacques-Henri’dir. Eser 1894 yılında İstanbul’da Matbaa-i Ebüzziya tarafından basılmıştır. Eser 208 sayfadır.²⁷ Bir diğer eser “Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa” adlı eser olup eser 1900 yılında İstanbul’da Feridiye Matbaası tarafından 80 sayfa olarak basılmıştır. Eser Edebiyat-ı Askeriye adlı eserinden aynen alınarak basılmıştır.²⁸

Osman Senâî Bey’in bir diğer çeviri eseri ise “Sevkü'l-ceyş” Von Blume ve General Wilhelm Hermann tarafından yazılmıştır. Osman Senâî Bey’in bu çeviri eseri 1896 yılında 196 sayfa olarak İstanbul’da Yuvanaki Panayotidis Matbaası’nda basılmıştır. Eserde Suret-i Umumiyyede Vesâit-i Harbiye, İstirahat Halinde Bulunan Kuvayı Askeriye, Açık Ordugâhlar, İctima‘ Nizâmı, Askerin Şimendüferle Nakli, Askerin Gemilerle Nakli gibi konular işlenmektedir.²⁹ Bir başka çeviri eser ise “Ta’biye Meseleleri” Otto Griepenker’in eserini Osman Senâî Bey tercüme etmiştir. Eser İstanbul’da Feridiye Matbaasında 1900 senesinde 712 sayfa olarak basılmıştır. Eserde İleri Karakollar, Bir Su Mecrasına Hücum, Gündüz Mevki‘leri vb. konular yer almaktadır.³⁰ Osman Senâî Bey 1931 yılında “Verdön Meydan Muharebesi” adlı bir eser daha yazmıştır, bu eserde Askeri Matbaa tarafından basılmıştır. Eser çeviri

²⁴ Osman Senâî, Ali Fuad Erden, *Musavver 1904-1905 Rus Japon Seferi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1904.

²⁵ Osman Senâî, *Nümune-i Kitâbet-i Osmaniye. Umûm Askerî İdadî Şakirdânı İçin Tertip Edilmiştir*, Yuvanaki Matbaası, İstanbul, 1895.

²⁶ Comte de York, *Ordu Kumandanı Napolyon*, Çev:Osman Senâî, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1897.

²⁷ De Saint-Pierre, Bernardin Jacques-Henri, *Paul ve Virginie*, Çev:Osman Senâî, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1894.

²⁸ Osman Senâî, *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa*, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1900.

²⁹ Von Blume, General Wilhelm Hermann, *Sevkü'l-Ceyş*, Çev:Osman Senâî, Yuvanaki Panayotidis Matbaası, İstanbul, 1896.

³⁰ Otto Griepenker, *Ta’biye Meseleleri*, Çev:Osman Senâî, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1900.

eser olup asıl yazarı Mareşal Peten'dir. Eser 212 sayfa olup metin haricinde 8 haritası ve 9 şekil vardır. Eser günümüz Türkçesi ile yazılıdır.³¹ Bu eserlerinin yanı sıra ayrıca Osman Senaî Bey'in "Muhtıra" adlı İstanbul'da Feridiye Matbaası tarafından basılan 359 sayfalık eseri mevcuttur. Eserin basım yılı bilinmemektedir. Bu eserlerin genelde büyük kısmı Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nde veya Seyfettiz Özege Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Görüldüğü üzere Osman Senaî Bey, Tarih-i Harb adlı eseri dışında askeri alanda birçok eser yazmış ve tercüme etmiştir.

³¹ Mareşal Peten, *Verdön Meydan Muharebesi*, Çev:Osman Senaî, Genelkurmay Matbaası, İstanbul, 1931.

II.BÖLÜM: TARİH-İ HARB ADLI ESERİN DEĞERLENDİRMESİ

Osman Senaî Bey tarafından yazılan Tarih-i Harb adlı eser üç cilttir. Eser İstanbul'da, 1897 senesinde basılmış olup, eser Kitabhane-i İslâm ve Askeri'de yer almaktadır. Biz bu incelememizde ciltleri ayrı ayrı ele alacağız.

Birinci cilt; toplam 236 sayfa olup cilt 1897 yılında Yuvanaki Pinayotidis Matbaası'nda basılmıştır. Bu cildin sonunda ayrıca fihrist adı altında 3 sayfalık içindekiler bölümü yer almaktadır. Birinci ciltte önce beyân-ı mazeret yer alır. Sonrasında birinci cilt üç devir halinde ele alınmıştır. Birinci devirde harp sanatının tarifi ve ehemmiyeti konularına değinilmektedir. Sonrasında ilk dönemlerde Yunan ordusu, İranlılar, Makedonyalılar, Büyük İskender'in Ordusu, İskender'in Asya Seferi ve yaptıkları savaşlar, bu savaşlarda orduların durumu ve özellikleri açıklanmaktadır. İkinci devirde ise İmparatorluk zamanına kadar Roma Orduları, Sezar Dönemi, Lejyon Teşkilatı, Kartaca Ordusu, Zama Meydan Savaşı, Trazmin Meydan Savaşı gibi Kartaca ile Roma arasında yapılan savaşlar, Kayser Zamanı gibi dönemler ve bu dönemlerde orduların durumu, teşkilatı anlatılmaktadır. Üçüncü devirde ise Barbar Orduları, Franklar, Şarlman Dönemi, Şövalyeliğin Ortaya Çıkması, Derebeylik Sistemi, Derebey Orduları, Ücretli Askerlik Sistemi, Kresi Meydan Savaşı, genel olarak bu dönemlerin hepsinde piyade ve süvari sınıflarından bahsetmekte ve İsviçre Ordusu ile birinci cilt sona ermektedir.

Osman Senaî Bey harp tarihini iki kısma ayırmaktadır. Bu iki kısmı da kendi içinde üç devre ayırmıştır. Birinci kısım milattan 6 asır önce başlar esliha-i nariyenin(ateşli silahlar) kabulü 1300 yılına kadar olan dönemdir. Birinci kısmın birinci devri İranlılar (550-250), ikinci devir: Romalılar ve Kartacalıların askeri tarihi (MÖ 250 sene önceden 400 sene sonrasına kadar). Üçüncü devir: İkinci dönemin sonundan esliha-i nariyenin(ateşli silahlar) kabulüne kadar (1300). İkinci kısım ise 1300 senesinden yeni orduların teşkiline kadar (yani 1897'ye kadar) olan süreci kapsar. Bu kısımda üç devire ayrılır. Birinci devir: 1300 yılından Yedinci Şarl devrinde daimi orduların kurulmasına kadar (1300-1450), ikinci devir: 1450'den 1789'a kadar, üçüncü devir: 1789'dan 1897'ye kadar.³²

³² Osman Senaî, **Tarih-i Harb**, Yuvanaki Pinayotidis Matbaası, C.I, Konstantınıyye (İstanbul), 1897, s:23.

Birinci ciltte harp sanatını Osman Senai Bey şu şekilde tanımlamaktadır: “Sanat-ı harb, bir milletin kuvay-ı askeriyesinin icadı, tensiki, idare ve sevk için ta’kîb idilen kavâ’idin tatbikidir. Sanat-ı harb idâre-i memleketi emniyetde bulundırır. Heyet-i ictimâ’iyyeyi, sanayi’, usul ziraat ve ticareti velhasıl bütün ulum-ı zir idâresine alır. Bir kavmin mesâ’ı ve âmelini yalnız bir noktâda toplamağa müsâ’ade eder.”³³ Bu ifadede beyan edildiği üzere Osman Senai Bey askerlik sanatının, harp sanatının önemini ortaya koymaktadır.

İlerleyen sayfalarda ise Osman Senai Bey’in askeri tarihi mütâla’anın ehemmiyetini şu sözlerle ifade ettiği görülmektedir. “Sanat-ı harbin usul ve kavâ’idi ancak vukuat-ı tarihiyenin rivayet-i muhakemesiyle meydana gelir... Burada doğru ve fâideli bir meslek ta’kîb etmek için her şeyden evvel sanat-ı harbi bütün aksâmı dâhilinde mütâla’a itmelidir. Bütün usûl ve kavâ’idini meydana koymalı ve bunları eski, yeni tarih-i harblerden alınacak misâller ile te’yid ederek ahvâle tatbiklerini bulmağa çalışmalıdır.”³⁴ Bu açıklamalarda da görüldüğü üzere harp sanatını anlamak, kural ve kaidelerini ortaya koyabilmek ve ders çıkarabilmek için harp tarihi incelenmeli ve araştırılması gerekmektedir.

Osman Senai, tarihe ayrı bir önem atfetmekte ve bunu sanat-ı askeri ile bağdaştırmaktadır. Geçmişî anlamak, günümüzü yorumlamak ve geleceği kurgulamak için tarihin bilinmesi gerektiğini belirtmektedir. Osman Senai Bey, nasıl ki İtalya’da herhangi bir ressamın Rafael ve Michelangelo’nun hayatlarını ve eserlerini okumadığının görülemeyeceğini, Almanya’da ise Napolyon’un, Büyük Frederik’in, Anibal ve Jul Sezar’ın harp usullerini gözden geçirmemiş bir askere rastlanmadığını belirtmektedir. Bunun için kendi dönemini kastederek “bizlerin de ileriye yönelik adımlar atabilmemiz için tarih mütalaası yapmaya mecburuz” demektedir. Osman Senai Bey, tarih mütalaasının önemini şu sözlerle ifade etmektedir: “Tarihe fenn-i şâhâne unvanını layık gören büyük bir edibimiz şu ta’rîf ve teveccühünde ne güzel isâbet itmiştir. Gerçek hangi sanata, hangi mesleğe dâir olursa olsun tarih o meslek ve o sanat erbâbını gidecekleri yere götürmek için nazâr-ı şâhâne sahibi bir delîl muzaffer hükmünde değil midir! İnsan didiğimiz cism-i nâtık ve müteharrik biri maneviye diğeri maddi iki kuvvet-i mecbûrenin sa’y-i mütevelliyesi içinde “yaşayış” tabir idilen mechul bir yolun yabancı bir seyyâhı

³³ Osman Senai, a.g.e., I, s:19-20.

³⁴ Osman Senai, a.g.e., I, s:21-22.

olduğuçün bi't-tabi her şeyden ziyâde ve güzel bir rehbera ihtiyâc gösterir. Nereden geldiğimizi, nerede olduğumuzu nereye gideceğimizi anlamak için tarih okumağa mecbûruz. Binâenaleyh eyü bir hayat ile ömr geçirmek isteyenler mâzi, hal ve istikbâl isimlerini taşıyan üç zamanın hazine-i kemâl ve zevâlini teşkîl iden tarih sahifelerini sık sık gözden geçirmiş olmalıdırlar. Maişet-i hayatiyenin hangi şubesine mürâca'at idilürse idülsün, mesleklerinde teferrüd itmiş bulunan zevâtın en çok tarih mütâla'asıyla büyüyenler olduğu yine tarihin delâletiyle sâbit olmuş bir hakîkât-ı kübrâdır.

İtalya'da Rafael ve Mikal Anjın devr-i tarihisini okumamış büyük bir ressam görülemediği gibi Almanya'da Büyük İskender, Anibal, Jul Sezar, Büyük Frederik ve Napolyon gibi ceneralların harb ve darb usûllerini gözden geçürmemiş bir askere tesâdüf idilemiyor. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse insan yalnız başına hiçbir şeyi îcâda muktedir değildir. Terakkiyât-ı beşeriye hala en yakın olan mâzi tabakalarına ihtiyâc gösterdikce en uzaklarına da muhtâc olmuş dimekdir. Binâenaleyh terakkiyatımızın mebd-i ini, hakâyık-ı tarihiyenin ilk saatleri teşkîl itmiş denilebilir ki şu hükm tarih tettebbu'atının ulûm ve fûnûn-ı hazıraya olan tesirini pek güzel ifâde itmiş olur zann ideriz. Bundan dolayı herkes ve hele askerler tarih mütâla'asını ilerüye doğru atılacak hatvelerin tarih zuhûru veya fâtiha-i ikbâli olmak üzere telakkî itmeğe mecbûrdurlar.³⁵ Günümüzde tarih araştırmacıları da geçmişten ders çıkarabilmek, günümüzü anlayabilmek ve geleceği kurgulamak için tarihe yönelmek ve tarihten dersler çıkarması gerekmektedir. Bu noktada harp tarihi de özellikle askeriye mensup olanlar için bilinmesi ve araştırılması gereken ayrı bir alandır.

Eski Yunan'da Atina Hükümeti'ne mensup ahali dörde ayrılırdı. Bunlar; Hemşehriler, ahali, ecnebiler ve esirlerdi. Hemşehriler, asıl hükümet toprağında doğanlardı. Orduyu ve hükümeti onlar oluştururdu. Ahali, komşu Yunan hükümetlerinden gelen ve Atina'ya iltica edenlerdi. Bunlar hükümet işlerinde kullanılmazlardı ve senede bir kere vergi verirlerdi. Savaş çıktığında veya zor durumda bunlarında hükümette görevlendirilirdi. Ayrıca bu zor durumda gayretlerinden dolayı ya vergiden muaf tutulur veya hemşehrilik unvanına layık görülürlerdi. Ecnebiler diğer Yunan hükümetlerinden Atina'ya gelen çocuklardı ki bunlar asıl vatanlarını büsbütün terk etmezlerdi. Esirler ise silah taşımaktan

³⁵ Osman Senai, a.g.e., I, s:III-IV.

mahrumdu. Ve adeta ordunun hizmetçileriydiler. Yinesavaş veya zor durum olursa onlarda orduya alınırdı.³⁶

Birinci bölümün devamında tarihin ilk devirlerindeki Yunan ordusu ele alınmaktadır. Yunan ordusu piyade ve süvari olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu iki kısım kendi içinde üçer kısma ayrılmaktadır: Piyade: Hoplit (Ağır Piyade), Peltast (Muhtelif Piyade), Pislit (Hafif Piyade), olmak üzere üçe ayrılır. Süvari ise Katafrakt (Ağır Süvari), Mızraklı (Muhtelit), Tirandaz (Hafif Süvari) olmak üzere üçe ayrılır. Hoplitler kalkan, maske, demir halkalardan yapılmış bir zırh, demir fotin, kargı ve kısa bir kılıç kullanırlardı. Peltastlar ise kalkan, tunç levhadan göğüslük bir kasket, maske, demir fotin, kargı kullanırlardı. Katafrakt yani ağır süvari ise yüzün yarısını örten maske, zırh, kalkan, fotin, mızrak, kılıç, kargı, atlarını demir levhali zırh ile örterlerdi. Mızraklılar yani orta ağırlıkta süvari ise kalkan, maske, fotin, mızrak, kılıç, harbi kullanırlardı. Tirandaz yani hafif süvari kalkan, kılıç, balta, ok, harbi kullanırlardı. Atlarında ne eğer ne de üzengileri vardı.³⁷

Savaşa Uğurlanan Bir Hoplit³⁸

³⁶ Osman Senai, a.g.e., I, s:24.

³⁷ Osman Senai, a.g.e., I, s:32.

³⁸ Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s:75.

Hoplite (Ağır Piyade)³⁹

Katafrakt (Ağır Süvari)⁴⁰

Hafif piyadeler orduyu ve yürüyüş kolunu koruyup kollayan öncü kuvvettir. Genelde ilk savaşa bunlar başlar. Ağır piyadeler asıl güçtür ve asıl savaşı bunlar yapar. Muhtelit dediğimiz orta güçteki piyadeler ise hem hafif hem de ağır piyadeler gibi hareket edebilirlerdi.

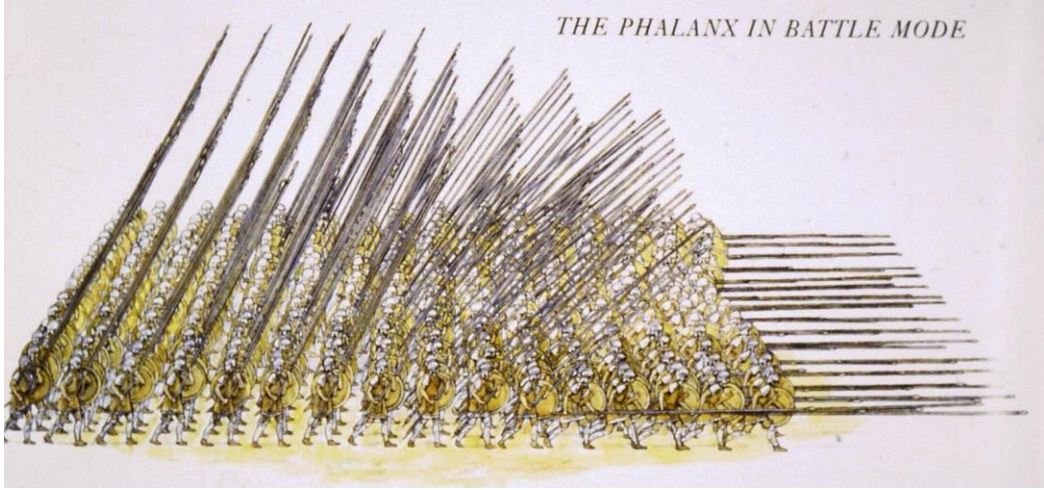
Yunan ordu sisteminde bu sınıfların savaşlarda kullandığı falanks ve falanj nizamları da mevcuttur. Falanks, mızrak (dory), cirit ve benzerleriyle silahlanmış ağır piyadelerin oluşturduğu, düzgün sıra ve saflardan oluşan dikdörtgen biçimli bir dizilim şeklidir.⁴¹ Falanj ise eski Makedonya'da ağır kargılarla donatılmış piyadelerin adıydı. Eski Yunanlarda, özellikle Makedonya yayalarının çekirdeğini oluşturan mızraklı alaydır.

Eski Yunan ordusu toprak, saman veya kamışdan yapılmış kulübelerde gecelerdi. Ordugâh doğal mevzilerle korunaklı yere kurulurdu. Ordugâh daire şeklinde düzenlenirdi ve iki büyük sokakla dört kısma ayrılırdı bu kısımlarda birer tane falanks bulunurdu.

³⁹ Charles River, *Hoplites: The History and Legacy of the Ancient Greek Soldiers Who Revolutionized Infantry Warfare*, Createspace Independent Publishing Platform, 2017, s:4.

⁴⁰ Erich B.Anderson, *Cataphracts Knights Of The Ancient Eastern Empires*, Pen&Sword Military, 2017, s:32.

⁴¹ Eren Karakoç, "Antik Dönemlerdeki Grek Paralı Askerler ve Hoplitlerin Önemi", *Akademik Bakış Dergisi*, S.55, 2016, s:494.

Savaşta Falanks Düzeni⁴²

Yunanlılar ile İranlılar arasında yapılan meşhur meydan muharebeleri:

Maraton milattan 548 sene evvel.

Plate milattan 479 sene evvel.

Luktre milattan 371 sene evvel.

Mantine milattan 362 sene evvel.

Erbil milattan 331 sene evvel.

Osman Senai Bey'e göre Eski Yunan'dan Roma'ya kadar dört büyük komutan vardır. Bunlar:

1-İran İmparatorluğunu tesis eden Büyük Hüsrev.

2-Eski Yunanlı Epaminandos

3-Aynı zamanda filozof, müverrih ve askeri edip olan meşhur General Ksenefon

4-Anadolu'ya geçip Asya Seferi'ni düzenleyen ve İskenderiye şehrini kuran Büyük İskender.

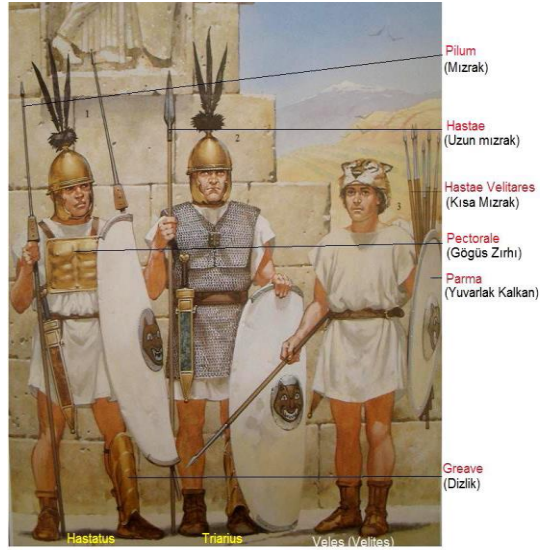
Bir diğer önemli askeri teşkilat ise lejyon teşkilatıdır. Roma Cumhuriyeti ve Roma İmparatorluğu boyunca tüm Roma ordusunu ya da daha dar anlamda ağır

⁴² Ian Joseph, *Phalanx Transformation of Ancient Greek Warfare, 431-331 BCE*, The University Of Chicago MBA, 2018.

piyadeleri kasteden temel askeri birliktir.

Roma Lejyon Askeri⁴³

Roma Lejyonu İlk Dönemler⁴⁴

Roma İmparatorluğu'nun yükselip gelişmesinin ana sebebi lejyon teşkilatıdır. Bunun dışında Roma'nın yükselmesini sağlayan siyasi ve askeri sebepler vardır. Bunlar:

- 1-Romalılar daha iyisini buldukları zaman kendi eski âdetlerini terk ederlerdi.
- 2-Felaket zamanlarında vakûr ve âlicenâb normal zamanlarında halim ve mütevâziydiler.
- 3-Düşman Roma duvarlarına kadar yaklaştığı zaman bile hususi dini görevlerine riayet etmekteydiler.
- 4-Kibir ve gururu ayaklar altına alarak Yunan Hükümetlerinin yapamadığı büyüklüğü göstererek esirleri ve düşman kendi düşmanları arasında hüner ve marifet sahibi olanları hemşehrilik sınıfı içine dahil ederlerdi.
- 5-Her zabt ettikleri yerde kendi medeniyet ve lisanlarını öğretmeye çalışırlar ve buraları kendi idare ve korumaları altında buldurmak için gayet güzel ve büyük yollar ile düzenlerlerdi.

⁴³ Nigel Rodgers, *The Roman Army-Legions*, Wars and Campaigns, Southwater, Londra, 2007.

⁴⁴ Mehmet Bülent Şenocak, *Anadolu'da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2014, s:268.

Roma ile Kartaca arasında yapılan savaşlardan üçünü (Tunus, Trebia, Cannae Savaşları) Kartaca ordusunun kazandığı, diğer üç savaşı ise (Zama, Sinosefal, Farsal) Roma ordusunun kazandığı belirtilmektedir. Bir sefer planı üç ana temele dayanmaktadır. Biri zaman, diğeri mesafe, öteki de adettir. Kuvvet, yani aded kendi asker sayısı ile karşı düşman kuvvetinin miktarı ve mukayesesidir. Diğeri mesafe, yani askeri birliğin planlanan hedefe ulaşması için kat edeceği yoldur. Öteki ise hazırlanan sefer ve harekât planının uygulanabilmesi olan gerekli olan zamandır.

İkinci cilt, 1897 yılında A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaasında basılmıştır. İstanbul'da basılan bu eser genel olarak İslam dönemini ele almakta ve Osmanlı Devleti'ne geçiş yaparak İstanbul'un fethi ile son bulmaktadır. İkinci cilt 191 sayfadır. Bu ciltte fihrist veya içindekiler bölümü yoktur. İkinci cilt bir mütalaa ile başlamaktadır. Sonrasında Hz.Muhammed Dönemi ve İslamiyet'in Ortaya Çıkışı, İlk İslam Orduları, İslam Ordularının Savaş Düzeni, Hz.Ömer'in Suriye Seferi, Yermük Savaşı, Alparslan'ın Rum Seferi, Malazgirt Meydan Savaşı, Haçlı Seferleri, İznik Muhâsarası, Antakya Muhâsarası, Kudüs Muhâsarası ve Selahattin Eyyübi; bu seferler sırasında ordular, orduların durumu ve savaş düzenleri, savaşan tarafların mevcudu, ne kadarı piyade ne kadarı süvari, tarafların savaşlardaki kayıpları, erzak ve mühimmat tedariki gibi lojistik konuları anlatılmaktadır. Ayrıca barutun icadı, Osmanlının ortaya çıkışı, Orhan Gazi Dönemi, İlk Osmanlı Orduları, I.Murat Dönemi, Yıldırım Bayezid Dönemi, II.Murat Dönemi, Fatih Sultan Mehmet Han Dönemi ve bu dönemlerde yapılan savaşlar, orduların savaş düzeni, kullandıkları silahlar, on fasıl halinde alt başlıklarla birlikte ele alındığı görölmektedir.

Osmanlı ordusund ilk önce süvarilik ön plandaydı. Sonra yeniçeri ordusunun oluşturulmasıyla Osmanlı ordusu dünyanın en iyi ordusu haline gelmiştir. İstanbul fethedildikten sonra Osmanlı ordusu Yunan sahillerine dayanmış ve bu sırada Venedikliler ile mücadeleye başlamıştır. Bu durumda Osmanlı ordusunun deniz ordusunun gelişmesini sağlamıştır. Kaptan-ı derya Hayreddin Paşa zamanında ise Osmanlı donanması en verimli ve güçlü dönemine ulaşmıştır.

Her devletin kurulduğu ilk dönemlerde olduğu gibi başlangıçta Osmanlı ordusu dağınık haareket etmekteydi. Zamanla belli bir düzen ve nizâma sahip olan ordu sevkü'l-ceyş ve askeri harekât bakımından ileri bir noktaya gelmiştir. Ve

zamanla Osmanlı ordusu diğer devletler ve orduların örnek aldığı bir ordu haline gelmiştir.

Osmanlı ordusu bir yere savaşa başlamadan önce gerekli askerlikçe her türlü malzemeyi ikmâl eder ve ondan sonra sefere başlardı. Bunun yanında mesela Macaristan'a sefer düzenlenecekse Venedik, Dalmaçya üzerine sefere çıkılıyor denilip düşman hazırlıksız yakalanırdı.

Osmanlı ordusu daimi bir ordudur ve sürekli yenilenir ve sürekli ikmâl edilmektedir. Osmanlı ordusunda iki tür asker bulunur; biri hükümet askeri diğeri tımar askeridir. Hükümet askerlerinin parasını devlet verir, tımar askeri tımar usulüyle geçinirdi. Tımarlar kılıç hakkıyla elde edilen yerlerdir ve bulundukları yerlerde tahsilatta bulunurlardı. Osmanlı ordusu sürekli talim ve eğitim gördüğü için yıkılması ve yenilmesi zor bir kale gibiydi.

Osmanlı Devleti'nde büyümek ve zengin olmak hürmet görmek için mutlaka asker olunması gerekirdi. Bunun içinde askerlik en büyük ve değerli bir sanat yerine geçmişti. Osmanlılar için harp etmek beklemekten daha kolaydı. Bu sayede düşmanların hazinelerini ele geçirir ve kolaylıkla geçinirlerdi. Hem bu şekilde askerler tecrübe kazanmış ve askeri melekelerini geliştirmiş olurlardı.

Osman Senai Bey ikinci cildin başında şu düşüncelere yer vermektedir; “Her yazılan ve söylenilen şeyi, bir def'a görmekle veya işitmekle (rezayne ve e'tâyne) demek hakîkaten insan olanlara yakışır sıfatlardan değildir. Niçün Selahaddin Eyyübi gibi bir dahiyenin, memâlik-i şimâliyyeden cenûba doğru dökülmekte olan ehl-i salib yığınlarına, Avrupa ittihâd akvâmına karşı gösterdiği azemet ef'âl ve kada'id mahsusâ-i askeriyesini layıkı vechle bilmeyelim? Niçün o kahraman rüzgarın kitab hayatı üzerine sürülmek istenilen kin ve garaz lekelerini kendi fikrimizle, kendi tettebbü'âtımızla temizlemeyelim? Yalnız hem dinimiz değil hem cinsimiz olmak üzere heyet-i ictimâ'iyeye eyülük itmiş ve cidden büyük tanınmış olan zevâtın hukuk sâbitelerini himaye itmek vezâif-i mahsusamızda değil midir?

Ehl-i sâlib kavgalarını umûr-u diniyye îcâbâtından ad eyleyen garezkâr ecnebîlerin Selahaddin gibi bütün cihân-ı hakîkatin mazhar-ı takdir ve ihtirâmı bulunan bir zât aleyhindeki nâ-becâ tecâvüzlerini sükût ile geçiştirmek bizim için nankörlük sayılmaz mı?

Vâkı‘a şu gibi mesâil-i müdâfâ‘a itmiş bir hayli eserlere tesâdüf idilür. Bunu inkâr itmekde epeyce bir nankörlük sayılır. Lâkin İskender, Anibal, Kisenofon vesâir bunun gibi yaşadığımız günlerden yirmi yirmi beş asır uzakdaki meşâhîrin usûl-ı hükümet ve kavâ‘id-i askeriyelerini, seferlerini, eserlerini hâsılı en ufak bir hareketlerini mütâla‘a iderek anlar hakkında senâ-hân olan muharirlerden ekserîsi bundan meselâ birkaç asır evvel zuhûr iden islâm askerleri üzerine bir kelime-i tahsiniyye bile söylemekden çekinürler. Anların takdir-i kemâl ve insaniyet bahsindeki şu tecâhül arîfâneleri şübhe yok ki, bütün ihvân-ı dinimizi ve belki sahib-i vicdân olan bütün insanları dil-hûn idiyor. Öteden beri çıkar. Meselâ Sultan Selim-i Evvel gibi, Fatih gibi, Musa bin Nasır ve Tarık bin Ziyad gibi cidden hârika sûretiyle yaradılmış kahramanlarımıza hayrete şâyân bir yolda i‘tirazlar ve istinâdlarda bulunur. Bilmez ki gözlerini örten perde-i siyah cehâlet bir sâhib adl ve insâf eliyle bertaraf idilecek olursa nazâr-ı hayrete tesâdüf idecek kahramanlarımızın her birisi birer hârika-i kübrâyı beşerdir!”⁴⁵

Genel olarak değerlendirdiğimizde Osman Senaî Bey’in eserinde özellikle İslam tarihini ve Türk-İslam tarihi konularını ele alırken yer yer tarih yazımı ve objektif tarihi anlatımı açısından baktığımızda taraflı ve subjektif ifadeler kullandığı görülmektedir. Osman Senaî Bey’in şu ifadesi: “Ehl-i sâlib kavgalarını umûr-ı diniyye icâbâtından ad eyleyen garezkâr ecnebîlerin Selahaddin gibi bütün cihân-ı hakikatin mazhar takdir ve ihtirâmı bulunan bir zât aleyhindeki nâ-becâ tecâvüzlerini sükût ile geçışdirmek bizim için nankörlük sayılmaz mı?”⁴⁶ ifadesi subjektif yaklaştığına dair görüşümüze örnektir. Ayrıca Osman Senaî Bey’in şu sözü de subjektif yaklaşımına örnektir: “Bir yabancı kalemi ne kadar sahih ve râst-gû olursa olsun bir yerli kalemi gibi nâtık esrâr-ı vekâyî‘ olamaz.”⁴⁷ Ama bu noktada bunun sebebini ise hem eserin yazıldığı dönem yani 1890’lı yıllar ve Osmanlı Devleti’nde o dönem hâkim olan İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarının etkisi hem de eserin daha çok askeri ve milli bir şuur oluşturulmak amacıyla özellikle askeri öğrenciler ve asker şahıslarda milli ve dini duygular oluşturulmak veya bu duyguları ve düşünceleri de kazandırmak amacıyla etkisiyle subjektif ifadelere yer verildiği söylenebilir. Ama tabi ki tamamen subjektif değildir, objektif değerlendirme ve yaklaşımları da

⁴⁵ Osman Senai, *Tarih-i Harb*, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, C.2, Konstantiniyye (İstanbul), 1898, s:5-7.

⁴⁶ Senaî, *Tarih-i Harp*, II, s .6.

⁴⁷ Senaî, *Tarih-i Harp*, II, s.18.

mevcuttur veya Osman Senaî Bey de tamamen subjektif bir amaç gütmemektedir. Bunu da şu ifadeleri “Her yazılan veya söylenilen şeyi, bir def’a görmekle veya işitmekle (rezayne ve e’tayne) demek hakikaten insan olanlara yakışır sıfatlardan değildir.” ortaya koymaktadır. Osman Senaî Bey’in bu ifadesi de objektif yaklaşımına örnektir.

İslâm ordusunun savaş düzeni ise şu şekildedir:

Birincisi: Mukaddimet’ül Ceyş (Öncü Kuvvet)

İkincisi, Kalb (Kısm-ı Külli) –Asıl kısım

Üçüncüsü, meymene, (Sağ Kol)

Dördüncüsü, meysere (Sol Kol)

Beşincisi Dümdar (İhtiyat Kolu)

Muharebe hattının sağ ve sol yanlarındaki kıtalar süvari sınıfından oluşmaktaydı. Diğerleri genellikle piyadeden oluşmaktaydı.⁴⁸

İslamiyetde, İslamiyetin yayıldığı her yerde Müslüman olanlar askerlik hizmeti ile mükellifti. İlk İslam ordularının ana yapısını piyade oluşturmaktaydı. Fakat İran fethedildikten sonra (642) ilk islam ordularının yarısını piyade diğer yarısını da İran süvarisi oluşturmaktaydı. Süvari ağır ve hafif süvari diye ikiye ayrılmıştı. Süvari kalkan, cirit, kılıç, mızrak, miğfer, zırhlı gömlek, ok vb. savaş araç gereçlerini kullanmaktaydı. Araplar asker sekinde ve askeri yürüyüşlerde çok maharetliydi. Önceden detaylı bir keşif yapılır ve sonra yürüyüş ve sevk başlardı. Yürüyüş ve sevk esnasında ordular duruma göre birkaç kısma ayrılırdı. Bu yürüyüşlerde sürat, emniyet ve intizâm mevcuttu. Birkaç gün mevzide kalınacak ve baskın ihtimali mümkün olan yerlerde ordugâhlar korunaklı bir şekilde oluşturulup ona göre önlemler alınırdı.

Osmanlı ordusu yürüyüş ve muharebe esnasında beş kısma ayrılmıştır. Bunlar:

1-Birinci kısım öncü

2-İkinci kısım sağ kol

⁴⁸ Senai, *Tarih-i Harb*, II, s:35.

3- Üçüncü kısım sol kol

4- Dördüncü kısım asıl kısım (merkez)

5-Beşinci kısım ihtiyat

Osmanlı ordu teşkilini ise Osman Senai Bey şu şekilde açıklamaktadır: “Osmanlı ordusu süvârî ve piyâde nâmiyla bidâyetde yalnız iki kısım-ı askeriyyeden terkîb iderdi. Süvârî askeri evvelâ iki cinsden ibâret olan sipahilerden mürekkebdî. Bu sipahilerin bir cinsi tımar sipahisi diğeride saray-ı hümâyûn süvârîsi nâmiyla yâd olunurdu. Sâniyen az çok muharebelerin hussarlarına benzeyen muhafız bölüklerinden terkîb iderdi. Sâlisen gönüllü süvârîleriyle paşaların maiyetinde bulunan eski ve gayr-i muntazam Türk süvârîlerinden müteşekkildi. Osmanlı piyâdesi evvela her birisi (300:400) kişilik bölüklere veyahud (1000) kişilik cüz’i tamlara münkasım bulunan yeniçerilerden, sâniyen muhafız piyâdelerinden. Sâlisen paşaların muhafızlık hizmetini gören Arnavud ve Boşnak askerlerden. Râbian, bazıısı kendi cesâret ve arzusuyla, bazıısı da hükümetin virdiği imtiyâzlar sâikasıyla ve büyük bir kısmı da muharebede emvâl-i gınme almak sevdasıyla toplanan gönüllülerden terkib iderdi. Osmanlı ordusunda hem piyâde hemde süvârî hizmetini görmek üzere harb iden bir kısım asker daha var idi ki bunlar ale’l-ekserî paşaların maiyetinde kullanılır ve teşkilât cihetiyle Macarların dargunlarına benzerlerdi.”⁴⁹

Osmanlılar müdafaa silahı olarak zırhlı gömlekler, kolları dirseklere kadar kaplayan eldivenler, küçük miğferler ve kalkan kullandıkları görülmektedir. Fakat göğüslük ve arkalık gibi ağır zırhlar kullanmazlardı. Bu durumda savaşlarda Osmanlı ordusunun hızlı hareket edebilmesini sağlamıştır. Savaş sırasında yakın mücadelede kılıç, mızrak, balta kullanıldığı, uzaktan mücadelede ise kargı, ok, tüfek, karabina, ve pistol tabancalarını genelde kullanmışlardır. Savaş sırasında korunmak için ise kasket, eldiven göğüslük, hafif zırhlar giymektedirler. Osmanlı süvarileri ise taarruz, saldırı silahı olarak kolay kolay bükülmeyen ve kırılmayan uzun kılıçlar ile uzaktan etki eden misket ve pistol tabancalarını kullanırlardı. Osmanlı ordusunda ağır toplar veya ağır savaş araç gereçleri genelde öküzler ve mandalar ile taşınırdı. Toplar genelde Asya’da çıkan bakır ve tunç madeninden yapılırdı. Türkler ayrıca topları koyun derileriyle sararlardı. Bunun nedeni ise rüzgârın tesirini azaltarak asıl hedefe ulaşmasını sağlamaktı. Savaşlarda ordular çok miktarda barut harcamaktaydı.

⁴⁹ Senai, *Tarih-i Harb*, II, s:131-132.

Osmanlı Devleti ise Avrupalılara göre daha fazla barut harcamaktaydı. Osman Senaî Bey bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “ Hatta Osmanlılar barutları o kadar çok idi ki, Avrupalıların muharebe için sarf idüldükleri miktardan ziyâdesini anlar zevk ve sefaları uğrunda sarf iderlerdi. Hudûd-u mevâki’i üzerinde barut i’ mâl itdikden başka Mısır ve Kahire’den getürürler ve Hırıstıyan memleketlerinden satun alunurdu. Her tüfek başına (300) ve her top için hiç olmazsa (1000) endaht isâbet idecek vechle orduların cebhanesi tertîb olunurdu.”⁵⁰ Savaşlarda yeterli derece erzak ve mühimmat taşıyan Osmanlılar, yine ot, yulaf gibi hayvanlar için yiyecek temini sağlanmadan sefere başlamazlardı. Çünkü her şeyde yiyecek ve idare ön plana çıkmaktadır. Birçok ordular ve devletler savaşta yeterli erzak temini sağlayamadıkları için mahv ve perişan olmuşlardır. Bazen hiç savaşmadan dahi teslim olmak zorunda kalmışlardır. Bu duruma Kanij kalesinin fethi örnek gösterilebilir. Osman Senaî Bey bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Aynı vechle (1600) tarihinde Türkler tarafından muhâsıra vidilmiş olan (Kanije) nin imdâdına giden ve (Dük Dö Merkür) kumandasında bulunan bir ordu teşebbüs itdiği bir hareketi başa çıkaramamış ve bununçün kal’a Osmanlılara teslim idilmiştir. Karnı aç damarlarında kan cevalan itmeyecek derecede bîtâb düşen bir neferin muharebe idemeyeceği tabi’dir. Binâenaleyh neferlerin karnını doyurmak meselesi harbde en ziyâde düşünülecek şeylerdir.”⁵¹

Osman Senaî Bey’e göre ilk ateşli silahların 1304 senesinde kullanılmış olduğunu bazı müellfiler iddia ediyor. Luyi Napolyon miladi 1308 senesinde Cebeli Tarık’ın ateşli silahlar ile muhasara edildiğini belirtiyor. Osman Senaî Bey, İngiltere ulemasından Arşibald’ın ise İngiltere’ye yeni silahların (ateşli silahlar) Flamandlar tarafından getirildiğini ve 1319’da Cenovalıların toplarının İngiltere’de olduğunu ifade etmektedir. Bu silahlar ufak çapta ve fiyatları ucuzdu. Dairevi demir tahtalardan üretilerek adeta geniş bir boru gibi ve genelde kundak üzerine konulduktan sonra etraftan güçlendirilir destek verilirdi. Mermileri taştan veya mermerden yapılırdı. Mermilerin bir tarafına kurşun yerleştirilirdi, bunun sebebi mermileri yerine koyabilmek için bir taraftan çekiçle vurulabilmesi içindi. 1430’da ise Serpantin ve Culverin denilen topların ortaya çıktığı görülmektedir. Serpantinlerin mesnedleri dayanak noktaları yoktu. Namluları bazen barut hazneli

⁵⁰ Senai, *Tarih-i Harb.*, II, s:137.

⁵¹ Senai, *Tarih-i Harb.*, II, s:139.

bazen barut haznesiz yapılır ve kurşun veyahut dövme demirden üretilirlerdi.⁵² Toplara vahşi ve korkunç hayvan isimleri verilmekteydi. Toplar ateşleme sırasında patlamakta ve etrafta bulunan askerleri yaralamaktaydı. Bu yaralanmaları önlemek için ateşlemeden ve patlamadan önce askerleri uyarmak ve kaçmalarını sağlamak için çan çalınmaktaydı. Sahra topları bazı müelliflere göre 1346'da Kresi Meydan Savaşı'nda, bazı müelliflere göre ise Kresi Meydan Savaşı'ndan on sene sonra 1356'da tam olarak kullanıldığı anlaşılır. Pistol denilen silahlar 1364 senelerine doğru Orta İtalya'da Toskana⁵³ eyaletinde üretilmiştir. 1700 senelerine doğru ise çakmaklı tüfekler icat edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin büyümesine tesir eden başlıca nedenler:

Birincisi: İslam dinini etkisi.

İkincisi: Yeniçerilerin icadı.

Üçüncüsü: Fethedilen yerlerde halkın makul bir şekilde karıştırılması ve düzenlenmesi.

Dördüncüsü: Türk zamet sisteminin uygulanması.

Beşincisi: Zabt olunan kasabalarda güzel güzel belediye meclis ve idaelerinin kurulması.⁵⁴ Osmanlılarda Romalılar gibi düşmanlarından ve çevreden güzel buldukları şeyleri almışlardır. Eskisini daha iyisi ile değiştirmişler ve güzel olan şeylere daima hüsnü kabul göstermişlerdir.

Osman Senaî Bey, Avrupalıların Osmanlı ordusunda yer aldığını ve savaştıklarını Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünü tanıdıklarını belirtmekte, yalnız bunun yanında bazı Avrupalıların ve bazı müelliflerin Osmanlıyı tam bilmediklerini şu sözleriyle belirtmektedir. "Avrupalılar, Osmanlıların ne tamamıyla coğrafyalarını, nede tarih-i mevcudiyet-i siyasiye ve askeriyelerini bilürler. Coğrafyada birçok nehirler şehir, bilakis birhayli şehirler nehir olarak göstermişlerdi. Avrupa câhilleri Türk ismini hala barbar lafzıyla müradif bir sûretde kullanurlar."⁵⁵

⁵² Senai, *Tarih-i Harb*, II, s:92-94.

⁵³ Senai, *Tarih-i Harb*, II, s:96.

⁵⁴ Senai, *Tarih-i Harb*, II, s:108.

⁵⁵ Senai, *Tarih-i Harb*, II, s:111.

Türkler ve Osmanlı genelde tek savaşa girerdi. Fakat iki cephede savaşmak zorunda kalırsa o zaman bir cephede savunmada diğer cephede ise taarruzda bulunurlardı. Genelde Osmanlı büyük meydan savaşlarını severdi. Savaşlar büyük ordularla yapılır ve genelde kısa sürede biterdi. Ordu bir bütün halinde hareket ederdi. Ve ordu eğer parçalar halinde hareket etmek zorunda kalırsa bile bunu plan dâhilinde yaparlardı. Bu durumu şöyle örneklendirebiliriz. Nasıl ki bir nehir kollara ayrılırınca gücü azalırsa bir orduda parçalara ayrılınca gücü azalır. Ama nasıl ki büyük bir nehir kollarıyla birlikte bir bütün olunca nasıl önüne geleni alıp götürüyorsa bir orduda bu şekilde önüne gelen kuvveti tek vücut halinde tüm gücüyle bertaraf edebilir.

Osmanlı ordusu geceyi açık alanda geçirirdi. Ordugâhın etrafına hendek ve istihkâm yapmazlardı. Bunun başlıca nedenleri öncelikle ordu çok büyüktü etrafını kısa sürede kazmak ve istihkâm oluşturmak zaman alırdı. Ayrıca Osmanlı kendi güç ve kuvvetine güveniyordu. Bunun dışında bu kadar büyük hendek ve istihkâmları savunacak piyâde askeri mevcut değildi. Bu nedenlerinin yanında birde Osmanlı ordugâhını 5-6 bin civarında süvari muhafız devriye kolları korumaktaydı. Osmanlı savaş düzeninde piyade genelde merkezde süvari ise yanlarda yer almaktaydı.

Üçüncü cilt, 1897 yılında İstanbul'da A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaasında basılmıştır. 267 sayfadan oluşmaktadır. Sonunda fihrist-i içindekiler bölümü yer almaktadır. Devamında birinci, ikinci ve üçüncü ciltlerdeki anlatılan savaşlara ait krokiler yer almaktadır. Ayrıca Jul Sezar, Anibal, Gustav Adolf, Fatih Sultan Mehmet Han, Napolyon Büyük Frederik, Osman Gazi, Yavuz Sultan Selim gibi tarihi şahsiyetlerin resimleri ve hangi cilde ait olduklarına dair bilgiler vardır. Üçüncü cilt toplam sekiz fasıldan oluşmaktadır. Bu fasıllarda ve alt başlıklarında ise şu konular yer almaktadır: Fatih Sultan Mehmet Dönemi, I.Selim Dönemi, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi, Viyana ve Rodos Muharebeleri, Gustav Adolf, İkinci Frederik, Napolyon Zamanı, Napolyon'un Seferleri ve bu dönemlerde yapılan diğer savaşlar, savaşlarda orduların durumu, savaşan tarafların asker sayıları, savaşlarda karşılıklı verilen kayıplar, kullandıkları silahlar, savaş stratejileri, savaşlar için yapılan gerekli hazırlık ve lojistik destekler gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca, Osmanlı-Yunan Seferi, Yenişehir-Çatalca Harekâtı, Çatalca Muharebesi, Dömeke Meydan Muharebesi gibi konulara değinilmektedir.

Gustav Adolf askerlerine talimlerini bizzat kendisi yaptırır ve askerin gerekli bilgileri öğrenmesi için yeri geldiğinde bizzat kendisi dahi sahada aynı uygulamaları yapardı. Askere defalarca manevralar yaptırır ve hareket kabiliyeti kazandırarak savaş sırasında süratli hareket etmeyi amaçlardı. Osman Senaî Bey, Gustav Adolf'un askerlerine verdiği eğitimi şu şekilde anlatmaktadır: “Muhtelif piyâde alaylarına şehirler hâricinde ve geniş mahallerde manevralar yaptırdı. Bu ta’lîm ve manevralar esnâsında göstermiş olduğu gönülsüzlüğe ve her nev‘ meşakkate olan tahammülüne hayret itmemek mümkün değildir. Meselâ bi’z-zat atından iner kıta‘atı askeriyeğin önüne geçer eline bir tüfenk alır, anın nasıl isti’mâl idilmek lâzım geldiğini neferlere ve adeta arkadaşasına ta’rîf eylerdi. Bazen diz çöker, bazen büsbütün yere uzanır yatır ve şu sûretle vaziyeti askeriyeğin hepsini anlara birer birer anladır.”⁵⁶ Gustav Adolf at üzerinde süratli yürüyüşlerde ateş edilmesini yasaklamıştır. Çünkü hareket halinde iyi nişan alınamayacağından boşuna ateş edilmesini istememektedir. Gustav Adolf'e göre süvarilerin en kuvvetli silahı kılıçtır. Leipzig Muharebesinde Gustav Adolf süvarilerin arasına piyade askerini yerleştirmiştir. Fakat bu durumu Osman Senaî Bey onaylamaktadır. Bunun sebebini ise şöyle açıklar: “İmparatorilerin dehşetli süvârîlerine karşı muvaffakiyetle harb idebilmek için (Leipzig) fatihi yani Adolf süvârî bölükleri arasına piyâde bölükleri vaz‘ına karar virdi. Bu usûl tabi‘i o devir için pek mâkul görülmüştür. Bu piyâde bölükleri (80:200) neferden ibâret olup gerek yürüyüş ve gerek muharebelerde süvârî bölükleriyle daima irtibâtda bulunmağa mecbûr idiler. İlk zaman tatbîki bir asır evvele yani İspanyollara âid olan bu karışık usûl, fenn-i harbi hazıra büsbütün muhalifdir. Çünkü muhtelif tarzda ve muhtelif silah ile muharebe iden kıta‘atın karışdırılması kumanda idâre ve tesir-i endaht cihetiyle birçok fenâlıkları mûcib olur.”⁵⁷ Savaşlarda Gustav Adolf'un ordusunun hızı çok iyidir. Düşmanı hiç beklenmedik hallerde yakalayıp darmadağın edebilmektedir. Yeri geldiğinde piyadesini bile süvarileri aracılığıyla savaş alanlarına taşımaktadır. Gustav Adolf döneminin orduları 100 binden fazladır. Ama Gustav Adolf'un orduları bu sayıdan azdır. Buna rağmen Gustav Adolf büyük başarılar elde etmiştir.

Gustav Adolf'un savaş düzeninde ise piyade merkezdeydi. Süvariler yanlarda ve topçu ise ileride yer almaktaydı. Gustav Adolf ihtiyât birliğine de ayrıca büyük

⁵⁶ Senaî, *Tarih-i Harb.*, III, s.83.

⁵⁷ Senaî, *Tarih-i Harb.*, III, s.84.

önem vermekteydi. Gustav Adolf'un savaşta iki hattı bulunmaktaydı ve hatlar arasındaki mesafe 300 adım mesafesindeydi. Bunda amaç birinci hatta gelecek mermilerin ikinci hattı etkilemesini önlemektir. Bunun yanında birinci hatta oluşabilecek olumsuz bir durumun ikinci hatta etkilemesini engellemek ve oluşabilecek bir kargaşanın önüne geçmektir.

Gustav Adolf savaşta genelde öncü kuvvet bulundurmazdı. Ve savaşa öncü veya akıncı birliği tarzı birliklerin başlamasına Gustav Adolf karşıydı. Çünkü ona göre sonuca ulaşabilmek için savaşa büyük kuvvetle başlanmalıdır. Diğer türlü ufak müfrezelerle başlanılan muharebelerde hem insan hem de zaman kaybolur ve bu durumda askerin kuvve-i maneviyesini olumsuz etkiler görüşüne sahiptir.

Gustav Adolf asker asker ile muharebe etsin görüşüne sahipti. Ahali ile askerin muharebe etmesine savaşmasına karşıydı. Kılıcı olmayanlara asla kılıç çekilmemeli görüşüne sahipti. Başkalarını taklit etmeyelim özellikle vahşi tutum ve davranışlarını taklit etmeyelim demekteydi. Savaşacaksak bir sebebi olmalı ve biz İsveç ve Norveç'te rahat yaşayabilmek için savaşmalıyız şeklinde bu görüşünü ifade etmekteydi. Napolyon, Gustav Adolf'u en büyük sevkü'l-ceyşci olarak tanımıştır. Napolyon, Gustav Adolf'u örnek almıştır.

İkinci Frederick, yani Büyük Frederick'e ise yalnız bir asker gözyle değil hukukçu, idareci ve aynı zamanda bir edebiyatçı gözyle de bakmak gerekir. Frederick kendi cülüsünde bir daha çıkarmamak üzere asker üniformasını giymiştir. Frederick için zevk ve sefa zamanı yoktu. Kendi ordusunu bizzat kendisi denetler ve talimlerin katılır bizzat kendisi yaptırı ve kontrol ederdi. Hata ve noksanlarını düzeltir ve tekrar tekrar kontrol ederdi. Düeni bozanlara büyük cezalar verirdi. Frederick tasarrufa da ayrıca önem vermekteydi.

Frederick ordusunda gönüllü asker yoktu. Hakkıyla silah kullanacaklar askere alınırđı. 20-47 yaş arası olanlar asker alınmaktaydı. Yetimler ve bir adamın yalnız bir oğlu varsa savaştan muaf tutulurdu. Askerin maaşı çok azdı ve bazen askerlik görevleri kaydı-ı hayat şartıyla yerine getirilmekteydi. Prusya askeri et yiyemektir kuru ekmekle yetinirdi. Prusya ordusunda terfi uygulaması çok azdı. Çünkü subay apoleti takmak asil olanlara mahsus idi. Terfi dışında ödüllendirme uygulaması da çok azdı. Büyük başarı gösterenlere bazen şapkalarına bir şerit dikerlerdi. Fakat subay seviyesinde büyük başarı gösteren olursa bunlara bazen iki rütbe bile

atlatılabılırdı. Yüzbaşı seviyesinde olanlara ise büyük maaş vardı. Frederick bu rütbeye çıkacaklara ayrı bir önem vermekteydi.

Frederick piyadesi süngüyle az muharebe etmişti. Daha çok ateşle muharebe etmiştir. Frederick ordusunun takım, tabur ateşleri vardı. Ferderick ordusunun biri durarak diğeri hem ileri hem de geri yürüyüşlerde icra edilen yürüyerek ateşleri mevcuttur. Prusya piyadesi çok hızlı ve isabetli ateş ederdi. Diğer ordular 3 mermi atana kadar onlar 6 memi atardı ve isabet oranları çok yüksekti.

Frederick piyadeden ziyade süvari muharebesini değiştirmiştir. Süvariler hızlı hareket eder ve hareket halinde bile ateş ederlerdi. Süvari ile düşmen piyadelerine hücum edileceği sırada silah yerine kılıç kullanılmalıydı. Frederick süvari birliklerini yanaşık düzende talim ettirir ve farklı manevralar yaptırırdı. Frederick'e göre süvari toplu ve yanaşık nizamda süratli hareket etmeliydi o zaman düşman mağlup edilebilirdi. Hücum sırasında süvari iki hat halinde ormalde ise 3 hat halinde sıralanmaktaydı. Süvari topçuluğunu II.Frederick icat etmiştir.Gustav Adolf gibi Frederick de savaşta sürate önme vermektedir. Osman Senaî Bey bu durumu şöyle açıklar: “Harbde en evvel davranan muzafferiyet kazanurdurlar. Gustav Adolf, Frederik ve Napolyon şu hakîkatin mücessem bir burhanıdır.”⁵⁸

Osman Senaî Bey, bu eseri yazarken birçok kaynaktan yararlanmışır. Bu kaynaklardan bazılarının isimlerinden yeri geldikçe bahsetmiştir. Bu eserlerden Hüsrevnâme, Emsâl-i Harbiye, Müellifât-ı Askeriyye, Murat Vukûât-ı Harbiye, İkdâm Gazetesi- Musavver Tarih-i Harb, Sabah Gazetesi-Devlet-i Âliye-i Osmaniyye ve Yunan Muharebesi adlı eserler Nadir Kitap, Seyfettin Özege ve TBMM kütüphanelerinde yer almaktadırlar. Eserde ismi geçen başlıca eser ve kaynaklar şunlardır:

1-Kisenefon'un “Hüsrevnâme”⁵⁹ adlı eseri.

2-Vejes'in “Emsâl-i Harbiye”⁶⁰ adlı eseri.

3-Mösyö Rokankor'un “Anibal'ın Tarih Esfârı”⁶¹ adlı eseri.

⁵⁸ Senaî, *Tarih-i Harb.*, III, s.116.

⁵⁹ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.73.

⁶⁰ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.100.

⁶¹ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.152.

- 4-Momzen Petro'nun - "Roma Tarihi"⁶² adlı eseri.
- 5-Merival'ın - "Roma Tarihi"⁶³ adlı eseri.
- 6-Jul Sezar'ın - "Gul Seferi"⁶⁴, "Muharebât-ı Dâhilîye"⁶⁵ adlı eserleri.
- 7- Jul Sezar'ın - "Şerhler"⁶⁶ nâmıyla yazmış olduğu bu eserinde Belçikalıları Gul ahalisinin en metin ve en cesurları arasında gösteriyor.
- 8-Luyi Napolyon- "Topçu Sınıfının Tarih Mücmeli"⁶⁷ ismiyle yayınladığı eserinde barutun MÖ 80 yıl evvel Çinliler tarafından bulunduğunu belirtmektedir.
- 9- Osman Senaî'nin "Dömeke Meydan Muharebesi"⁶⁸ adlı eseri.
- 10-Mareşal Dösaks, eserlerinin en başlıcası "Mesrevries"⁶⁹ adlı eserdir. Askeri usullerden bahseder.
- 11-Büyük Frederick "Zamanın Tarihi"⁷⁰ bu eser 2 cilttir. Avusturya Veraset Savaşları'nın iki evvelki devrindeki olaylardan (1740-1741), (1744-1745) bahseder. Ayrıca "Yedi Sene Seferleri"⁷¹ adlı eser bu eserde iki cilttir.
- 12-Kaimakam Tahir Beğ'in "Müellifât-ı Askeriye"⁷² adlı eserinden de yararlanmıştı.
- 13- Krafet, Vanlimburg, Kohal ve Rostov'un Jul Sezar'ın tercüme-i halini⁷³ anlatan eserler yazdığından da bahsetmektedir.
- 14-Üçüncü Napolyon'un Sezar⁷⁴ için eser kaleme aldığından da bahsetmektedir.
- 15-Roger Bacon⁷⁵,un eserinde kükürt, güherçile ve barutun icadından bahsettiğini ifade etmektedir.

⁶² Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.168.

⁶³ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.168.

⁶⁴ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.170.

⁶⁵ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.171.

⁶⁶ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.173.

⁶⁷ Senaî, *Tarih-i Harb*, II, s.89.

⁶⁸ Senaî, *Tarih-i Harb*, III, s.2.

⁶⁹ Senaî, *Tarih-i Harb*, III, s.120.

⁷⁰ Senaî, *Tarih-i Harb*, III, s.122.

⁷¹ Senaî, *Tarih-i Harb*, III, s.122.

⁷² Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.172.

⁷³ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.168.

⁷⁴ Senaî, *Tarih-i Harb*, I, s.172.

⁷⁵ Senaî, *Tarih-i Harb*, II, s.89.

16- Selanikli Tevfik Efendi'nin-Murat Vukûât-ı Harbiye⁷⁶.

17- İkdâm Gazetesi- Musavver Tarih-i Harb⁷⁷, Sabah Gazetesi-Devlet-i Âliye-i Osmaniyye ve Yunan Muharebesi⁷⁸.

Eseri incelediğimizde kapsamlı bir tarih anlatımının olduğunu görebilmekteyiz. Eskiçağ, Ortaçağ İslamiyet Dönemi, Avrupa Tarihi ve Osmanlı dönemlerine ait tarihi savaşların da anlatıldığını görebiliriz. Yine esere baktığımızda konular karşılaştırmalı olarak ele alınıp anlatılmaktadır. Örneğin; Falanks ve Lejyon sisteminin karşılaştırılması, savaşlarda orduların güç ve kuvvetlerinin karşılaştırılması bu ifademizi desteklemektedir. Onun dışında İslam Tarihi'nden veya Osmanlı dönemi savaşlarından bahsederken övgü dolu ifadeler kullanılması İslam tarihi ve Osmanlı dönemi hükümdar ve komutanlarını ön plana çıkaran sözlere yer vermesi tarihe ve harp tarihine yazarın nasıl yaklaştığı hakkında bize önemli fikirler sunmaktadır.

Tarih-i Harb adlı eserde Osman Senâî Bey, Osmanlı Kuruluş dönemini ele alırken özellikle Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerini genel bilgi vererek anlatmıştır. Mesela 687 tarihinde Kulaca Kalesi'ni, aldılar. (Müşârunileyh (687) sâl hicrisinde İnegöl civârında istilâ iderek (Kulaca) kalesini taht-ı hakimiyet ve idâre-i şahanelerine almış bulunduğîçün İnegöl ve Karaca Hisar hakîmleri birleşerek bu vechle (Domaniç) yaylasında şiddetli bir muharebe vukû'a gelmiştir. Osmanlılar az olmakla berâber, müttehidin fırkasını mağlub ve son derece perîşan ve pişman itdiler.⁷⁹) 688'de İnegöl ve Bilecik kalelerini aldı. Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi Moğol zulmünden kaçarak batıya yönelmiştir. Bu tarz bilgiler vermektedir. Aynısı Orhan Bey dönemi içinde geçerlidir. Örneğin Orhan Bey dönemi için ise babasının izinde gitti Karesi, Balıkesir civarını aldı. (Orhan Gazi hicretin 731 senesinde bir hayli zamandan berü muhâsıra idilmekde olan İznik şehri ma'rufunu bir müddet sonra Karesi ve Balıkesiriye cihetlerinin de zir idâre-i şahanesine geçürmüş bulunuyordu.⁸⁰) şeklinde bilgiler vermektedir. Ama I.Murat ile birlikte savaşlar daha kapsamlı ele alınmıştır. Mesela I.Murat döneminde Kosova Savaşı anlatılırken yapılan hazırlıklar, karşı tarafın hazırlıkları, karşılıklı asker sayısı, savaşın nerede,

⁷⁶ Senâî, *Tarih-i Harb*, III, s.VIII.

⁷⁷ Senâî, *Tarih-i Harb*, III, s.VIII.

⁷⁸ Senâî, *Tarih-i Harb*, III, s.VIII.

⁷⁹ Senâî, *Tarih-i Harb*, II, s.112.

⁸⁰ Senâî, *Tarih-i Harb*, II, s.120.

nasıl yapıldığı, şehit asker sayısı, esir sayıları gibi geniş kapsamlı bilgiler vermektedir. Örneğin savaş meydanını şöyle açıklamaktadır: “Kosova Ovası tûlen (20) bin, arzan (5) bin hatve imtidadında vâsi‘ bir meydandır. Bu ovanın orta yerinden ufacık bir nehir ceryan idiyor. Ve dört bile tarafı az çok yüksek tepeciklerle muhâtdır. Nehrin her iki sâhili ve dağların etekleri, zirâ‘at işlerinde epeyce şöhret almış, bir hayli zengin köyler ve çiftliklerle meskûndur. İşte söylemek istediğimiz kanlı hikayenin mahalli ceryanı bu yerlerdir.”⁸¹ Yani Osmanlı Kuruluş Dönemi ele alınırken harp tarihi açısından ilk başta bilgi vermek amacıyla genel anlatım yapılmışken sonraki dönemlerde ise daha kapsamlı ve ayrıntılı bir anlatım yapıldığı görülmektedir.

Osman Senaî Bey’in Tarih-i Harb adlı bu eserini diğer harp tarihi kitaplarıyla karşılaştırdığımızda Osman Senaî Bey’in daha ayrıntılı ve tarihsel olarak daha uzun ve geniş bir dönemi ele alıp anlattığı görülmektedir. Tarih-i Harb’de görüldüğü üzere Eski Yunan Ordusu, Roma Ordusu, Kartaca Ordusu, Roma Kartaca Savaşı, Anibal, Sezar, Falanks Sistemi, Lejyon Sistemi, Büyük İskender ve İran Savaşları, İslamiyet’in Ortaya Çıkışı, Hz.Ömer Dönemi, Malazgirt Savaşı, Osman Bey, Orhan Bey Dönemleri, Osmanlının Kuruluşu, İstanbul’un Fethi, I.Selim, Kanuni Dönemleri, Napolyon, Gustav Adolf, Yedi Sene Seferleri, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’na kadar tarihi alanı ve süreci eserinde kaleme almıştır. Aynı zamanda Osman Senaî Bey’in eserinde savaş araç gereçlerini, savaşlarda kullanılan silahları ve savaş taktiklerini mukayeseli bir biçimde aktardığını görebiliriz. Örneğin; Falanks Sistemi, Lejyon Sistemi, bu sistemlerin karşılaştırılması, önceki savaşlarda at, fil ve bârgîrlerin veya kargı, kalkan, mızrak, kılıç gibi savaş aletlerinin savaşta kullanımları, sonraki süreçte barutun kullanımı, dağ toplarının kullanımı, Şaspo Tüfeği, Karabne ve humbara gibi savaş araç gereçlerinin tarihsel gelişimini de göstermektedir. Bu özellikler Osman Senaî Bey’in diğer eserlerden farklılıklarıdır. Mesela Mekteb-i Harbiye Askeri Tarih Muallimi Erkân-ı Harp Binbaşısı İhsan’ın Hicri 1341/Miladi 1922-1923 yılında kaleme aldığı Askeri Tarih adlı eserine baktığımızda eser 3 bölümdür. Bu eserinde birinci bölümde tarihin taksimi, tarih-i harbin taksimi, ehemmiyeti ve harbe nasıl hazırlanması gerektiği konuları anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise I.Kosova, Varna, Niğbolu, İstanbul’un Zabtı, Çaldıran Meydan Muharebesi açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise Napolyon’un

⁸¹ Senaî, *Tarih-i Harb*, II, s.156-157.

1805, 1806, 1815 Seferleri, 1870-1871 Seferiyle 1293 Osmanlı – Rus Seferi, Harbi Umumide Çanakkale Cebhesi ve Türkiye İstiklâl Harbi konuları ele alınmaktadır. Buradan da görüyoruz ki Osman Senaî Bey’in eseri ilk çağlardan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşına kadar daha uzun ve daha kapsamlı bir tarihsel süreci inceleme ve öğrenme imkânını bizlere sunmaktadır.

Osman Senaî Bey’in “22 Mayıs 1897’de eski görevinde çalışmak üzere Yunan Hududu Genel Komutanlığına atanmıştır.”⁸² ifadesi Osman Senaî Bey’in bu savaşta görev aldığını göstermektedir. Aynı zamanda kitabın yazarının da bir asker olması ve askeri literatüre de hâkim olması dolayısıyla eser ayrı bir önem kazanmaktadır. Osman Senai Bey’in eserin üçüncü cildinde anlattığı 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nda da bizzat yer alması da eserin önemini bir kat daha artırmaktadır. Bizce esere ayrı bir önem ve değer katan diğer bir konu da bu eser başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Refet Bele, Rauf Orbay, Enver Paşa, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak vb. birçok Osmanlının son dönemine ve Cumhuriyetin ilk yıllarına damgasını vurmuş tarihi şahsiyetler tarafından Harp Okulu ve Harp Akademilerinde ders kitabı olarak okunmasıdır.

⁸² Hülya Toker, v.d, a.g.e., s.148.

III.BÖLÜM: TARİH-İ HARB ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

KİTABHÂNE-İ ASKERİ

TARİH-İ HARB

MUHÂRRİRİ

OSMAN SENAÎ

NÂŞİRİ

KİTABHÂNE-İ İSLÂM MÜDİRİ TÛCCARZÂDE

İBRAHİM HİLMÎ

Meclis-i Maârif-i Askeriyyece Tedkik ve kabul olunmuş ve Maârif-i Umûmiye
Nezâret-i Celîlesinin fî 1 Zi'l-Hicce Sene 314 ve fî 12 Nisan Sene 313 tarihli ve 102
numrolu ruhsat-nâmesiyle tab‘ olunmuştur.

Kostantiniyye

Yuvanaki Pinayotidis Matbaası-Bâb-ı Âlî Caddesi Numro : 38

1314

BEYÂN-I MA‘ZİRET

İki üç seneden beru Mekteb-i Harbiyenin Erkân-ı Harbiye sınıflarında Tarih-i Fenn-i Harb ve Mühendishane-i Berr-i Hümayûnda Hidmet-i Seferiye ve Ta‘biyet’ü-l-Ceyş derslerini okuduyorum. Bu güzel ve esâslı vazifeler, beni mütâla‘at hârîcinde bir dereceye kadar halâs eyledi. Vaktiyle ulûm-ı riyażiyyeyi pek severdim. Hatta Erkân-ı Harbiye sınıfına ayrıldığı zaman bunun için, kısm-ı fenniyi kısm-ı askeriye tercih eylemişdim. Rüşdiye ve idadiye sınıflarında geçirdiğim devirler ise edebiyata aşık olmuş bulunduğum zamanlara musadifdir. Bir Naci’miz vardı! Gice ve gündüz anın âsârı edebiyesiyle, en çokda Şerâre ve Âteşpâresini okumakla zaman geçiriyordum. Demdemenin Zemzemelere çatışması bizim gibi nev hevesleri ürkütecek yerde, bilmem ne için daha ziyâde şevkimizi mûcib oluyordu.

Mekteb-i Harbiye’nin ilk senelerinde başka bir fikrin başka bir hayatın ardı sıra koşmak lâzım gelmişti. Evet! O zamana kadar bana kitab kâinâtın hepsini birden yalnız bir manzûme-yi veya bir gazel bîhemtâ içinde öğretmek isteyen bir vücûd-ı nazenin-i ebediyyet nâmıyla yâd idilen mechûl bir memleketin mechûl köşelerinde gâib olub gitmiş idi!

Sevmekle şair olmak veya şiir söylemekle sevmek isteyen kuklalardan hangisine âid olduğumu hala tefrik idememişdim. Yalnız hakikatin şurasını öğrenebilmiş idim ki mübâde-i fûnûn ve ulûmdan meselâ ilk coğrafya sahifeleriyle ilk hendese davalarında küre-i arzın hatt-ı istivâ ve nısf-ul nahar dâireleri içinde ve bir ihrâmın mesahasını ta’yîn iderken re’s noktası civârında mahbus kalmış olan tecrübesiz bir fikrin idadiye ve rüşdiye mekteblerinde hayat-ı nevcivânîsi ilerüye doğru götürülmek istenilen şübheli bir hayatın en güzel ve en bahtiyâr saatlerini teşkîl ider. Bundan dolayı o mevsimler benim için de “geçmiş zaman olurki hayali cihân değer .” sözünün işâret eylemek istediği en sevgili ve en latîf zamanlardan sayılırlar.

Naci merhum ile ilk mülâkât eylemiş olduğum zaman bana demişti ki: “İrşâd itmiş olan vâsıtaların en büyüklerinden addedilse sezâdır. Gerçek bende sonradan anladım ki (Lafonten) in tilki ve karga hikayelerini tercüme itmek, ve olur olmaz gazeller uydurmakla geçen zamanlar, ömr-ü beşerin pek nâfile yere öteye beriye sarf itmiş olduğu güzel ve kıymetli saatlerini teşkîl iderler.

Ondan sonra şair söylemeğe, gazel tertîb itmeğe tâib ve müstağfir olduk! Lâkin ne çâre; insan âcizdir, günahkârdır. Bugünkü tövbesini yarın bozar, yarın bozduğu tövbesini bir gün sonra yine tecdîd eyler. Biz de epeyce bir zaman şu eğri bûğrû yoldan gitmiş idik. Nihayet hamd olsun gazelcilikden büsbütün istifâ itmiş olduğumuz günlere erişdik... Yolun bundan öteki kısmı düz ve geniş bir sahra boyunca gidiyordu. Biz hayatımızın istikâmet-i hakîkîyesini gösteren şu uzun ve geniş yoldan ayrılmamağa karar verdik. Onun için o günden beru bütün fikrimizle bütün hevesimizle bütün sa'yımızla askerliği ve askerleri sevmeğe başladık.

Güzel söylenmiş bir manzumenin ruha, vicdâna bahş eylediği safây-ı manevi büyükdür. Tövbekâr olmakla berâber anı hiçbir vakt inkâr idemeyiz. Lâkin bütün bir muharebede zemin ve havayı heyecanlı naralar ve müdhiş kumandalarla titretmekde olan bir müfrezenin kanlı ve dumanlı sahralar içinde düşman üzerine yürüyüşü, andan büyük safâlar vücûda getürür. En büyük şairlerin en büyük şiirleri cengâverlik sanatı üzerine söylemiş olması bu mütâla'amızı haklı göstermek için ve en güzel bir burhan teşkîl ider.

Tarihe fenn-i şâhâne unvanını layık gören büyük bir edibimiz şu ta'rîf ve teveccühünde ne güzel isâbet itmiştir. Gerçek hangi sanata, hangi mesleğe dâir olursa olsun tarih o meslek ve o sanat erbâbını gidecekleri yere götürmek için nazâr-ı şâhâne sahibi bir delîl muzaffer hükmünde değil midir! İnsan didiğimiz cism-i nâtık ve müteharrik biri maneviye diğeri maddi iki kuvvet-i mecbûrenin sa'y-i mütevelliyesi içinde "yaşayış" tabir idilen mechul bir yolun yabancı bir seyyâhı olduğun bi't-tabi her şeyden ziyâde ve güzel bir rehber ihtiyâc gösterir. Nereden geldiğimizi, nerede olduğumuzu nereye gideceğimizi anlamak için tarih okumağa mecbûruz. Binâenaleyh eyü bir hayat ile ömr geçirmek isteyenler mâzi, hal ve istikbâl isimlerini taşıyan üç zamanın hazine-i kemâl ve zevâlini teşkîl iden tarih sahifelerini sık sık gözden geçirmiş olmalıdırlar. Maişet-i hayatiyenin hangi şubesine mürâca'at idilürse idülsün, mesleklerinde teferrüd itmiş bulunan zevâtın en çok tarih mütâla'asıyla büyüyenler olduğu yine tarihin delâletiyle sâbit olmuş bir hakîkât-ı kübrâdır.

İtalya'da Rafael ve Mikal Anjın devr-i tarihisini okumamış büyük bir ressam görülemediği gibi Almanya'da Büyük İskender, Anibal, Jul Sezar, Büyük Frederik ve Napolyon gibi ceneralların harb ve darb usûllerini gözden geçürmemiş bir askere

tesâdüf idilemiyor. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse insan yalnız başına hiçbir şeyi îcâda muktedir değildir. Terakkiyât-ı beşeriye hala en yakın olan mâzî tabakalarına ihtiyâc gösterdikçe en uzaklarına da muhtâc olmuş demekdir. Binâenaleyh terakkiyâtımızın mebd-iini, hakâyık-ı tarihiyenin ilk saatleri teşkîl itmiş denilebilir ki şu hükm tarih tettebbu‘atının ulûm ve fûnûn-ı hazıraya olan tesirini pek güzel ifâde itmiş olur zann ideriz.

Bundan dolayı herkes ve hele askerler tarih mütâla‘asını ilerüye doğru atılacak hatvelerin tarih zuhûru veya fâtîha-i ikbâli olmak üzere telakkî itmeğe mecbûrdurlar.

Bendeniz yalan söyleyemem âid olduğum sanatı pek çok severim. Ve anın terakkîsini en çok tarih mütâla‘asından beklerim. Anın için benim şimdilik en sevgili bir iştigâlim varsa oda tarih mütâla‘asına âididir. Sırma saçlı bir kız güzel bir hayal, nâzenin bir vücûd bir şaire bir romancıya medâr bâhis ve makâl olur. Bizim ise eşhâs vak‘amız ekseriyyâ saçlı sakallı ve dehşetli âdemlerden mürekkebdır. Bilmem ama öyle sanırım ki biz askerler iki bârgîr avlusuna dayanacak pek soğuk bir kış mevsiminde alevler içinde kalan bir Moskova şehrine doğru kemâl-i vakar ve dehşetle atf-ı nâgâh iden Bonapart’ın çehresinde ilkbaharın yeşilli ve çimenli bir sâhili boyunca sevdây-ı kâinatı tedkîk ile uğraşan sarışın bir çehrenin mavi gözlerinden ziyâde güzellikler ve letâfetler buluyoruz.

Sedan karargâhında elinde bir harita ve bir pergâr ile Alman Erkân-ı Harbiye zâbitânına sevkü’l-ceyş harekâtını uzun boylu bir Moltke’nin şu vaziyeti, bize güzel bir piyano önünde en güzel havalarla tesrîr-i kulûbe çalışan uzun boylu ve uzun saçlı bir kızın vaziyetinden daha şirin ve daha latîf görünür. İşte biz askerler böyle âdemleriz!

Mekteb-i Harbiyenin tarih muallimliğine memur olduğum günden beri hiç olmazsa ufacık bir tarih-i harb vücûda getirmeği ahz ve amâl idinmiş idim. İki üç senelik mütâla‘am böyle bir eserin vücûda gelmesini temîn eyledi. Eser-i mezkûre bundan yedi ay evvel tab‘ ve neşr itdirmek istemişdim. Malûmdur ki bizde eseri neşr itmekde birkaç sûretle müşkilâta uğranılır. Evvelâ eserin tab‘ına temîn idecek para bulunmaz. Sâniyen para bulunsa bile, askeri eserlerde en ziyâde nazâr-ı dikkate alınacak harita ve şekillerin tertîb ve tersîminde güçlük çekilir. Şerâit-i mahsusasına göre yapılmayan harita ve şekiller ise bir eserin kıymet-i mevcûdesini izâle ider. İşte

bu vechle zuhûra gelen müşkilât kitabın şimdiye kadar tehirine sebep oldu. Kitabhâne-i İslâm ve Askeri sahibi Tüccarzâde İbrahim Hilmi Efendi bir fihris ile tarih-i harbin iki cild üzerine hitâm bulacağını i‘lân eylemiştir. Filhakîka ilk tasavvurumuz öyle idi. Fakat sonradan muharebât-ı İslâmiyeyi bir dereceye kadar mufassal yazmak icâb itdi. Çünkü herkes böyle arzu idiyordu. Bundan dolayı kitabın ikinci cildini sırf İslâmlara tahsis itmeğe mecbûr olduk. Bi’t-tabî‘ kurûn-ı cedîdeye âid muharebât-ı islâmiye ve sâir üçüncü cildimizle neşr idilecektir. Cildlerden birisi kurûn-ı evveliyeye âiddir. Burada Osmanlılara dâir bi’t-tabî‘ hiçbir şey olmadığından öyle zann ideriz ki asker olmayan arkadaşlarımız anın mütâla‘asından pek hoşnud kalmayacaklardır.

Lâkin İskenderin, Anibalın, ve Jul Sezarın devirlerini ciddî bir sûretde öğrenmek ve o büyük âdemlerin zamanının fenn-i harbinde gösterdikleri tesiratını anlamak isteyenler kitabımızın birinci cildini öteki cildleri gibi sevmiş bulunacaklarına ka‘tiyyen eminiz.

İkinci cild en çok Osmanlıların vukuât-ı askeriyesinden bahis idecektir. Binâenaleyh kitabın şu cildi Hükümeti Osmaniyye’nin bütün muzafferiyet yapraklarını hasıl olacağı cihetle herkes nazarında hüsn-ü kabul görecektir! Zann idilür.

Üçüncü cild Gustav Adolf, Mareşal Turn, Büyük Frederik, Napolyon ve Mareşal Moltke gibi e‘azım ricâl-i askeriye’nin parlak sahifelerinden vücûda gelmiştir. Cild-i mezkûr Osmanlıların en meşhûr muharebeleriyle geçen Rus ve şimdiki Yunan seferlerinin de bi-târîk’ıl icmâl göstermiş bulunacaktır.

Tarih yazmaktan asıl maksad anı okuyacakların fikr ve tecrübelerinde güzel güzel netîceler husûle getürmekdir. Anın içün eğer bende şu kırık kalem ile yazmış birkaç sahifelik eserimle sevgili arkadaşlarıma fâideli görünebilirsem, kendimi en ziyâde bahtiyâr ad ideceğim.

OSMAN SENAÎ

TARİH-İ HARB

MEDHAL

(Sayfa:3) En büyük kumadanlar, tarih-i askeri mütâla‘asını ifrât ile senâ itmişler ve harb hakkında bir fikr-i sahih idinmek için anın derece-i lüzumu üzerine pek çok söz söylemişlerdir.

Napolyon diyor ki:

“İskender, Anibal, Sezar, Gustav Adolf, Turen ve Büyük Frederik’in esfârını okuyunuz. Tekrar okuyunuz. Onları âdetâ kendinize meşk ittihâz idiniz. Büyük kumandan olmak ve sanat-ı harbin esrârını öğrenmek için yegâne vâsıta budur. Sevkü’l-ceyş ancak tecrübe ve büyük kumandanların esfâr ve muhârebatını mütâla‘a ile öğrenilir.” Büyük Frederik ise şu hakîkatı: “Tarih hükümdarlar ve kumandanlar mektebidir.” Sözüyle ifâde etmek istemiştir.

Devr-i teceddüdden beri bütün askeri muharrirler askerce bir mütâla‘anın mahsüllü olması için bütün milletleri ve bütün zamanları ihâta itmesi lâzım geleceğini söylemişlerdir.

(Sayfa:4) Şu mülahâza, bir tarih-i askeriye vüçûduna ne kadar ihtiyâcımız olduğunu gösterir. Tarih-i askeri mütâla‘asında vakâyi-i askeriye ve harbiyeyi öyle yalnız masal gibi sırasıyla görmek maksada kifayet itmez. Her milletin derece-i terakkîyatını ve ordusunun usûl-ı vaz‘ ve teşkilâtında oraya rabt etmek lâzımdır. Çünkü bunlardan biri mechûl kaldıkça öbürleri hakkında sarâhat-ı kâmile elde edilemez.

Hayatı millî teşkîl iden bu uzun asırlar arasında her şeyi teselsül idüb gidiyor. Bununçün teşkilât-ı mülkiye ve siyasiyesi bilinmeyen bir milletin, teşkilât-ı askeriyesi hakkında malumât-ı sahiha çıkarmak güçtür. Zîrâ teşkilât-ı mülkiye ve siyasiye, zamanen ve mekanen orduların ahlâkında görülen ta’dîlatın aks darbesiyle müteessirdir. Binâenaleyh tarihin vazîfesi vukuât-ı cesîme-i harbiyeyi mütâla‘a etmek, orduların kuvve-i terbiyesini yazmak ve bu kuvvet ile bir milletin ahlâk ve istîdâdı beynindeki nisbeti göstermek, asırlar içinde silsile-i vukuât-ı askeriye ta’kîb eylemek ve bütün bu şeylerden sanatın kavâ‘id-i külliyesini meydana

çıkarmaktır. Şu maksadın husûlü sevkü'l-ceyş, ta'biyeye, ve bir hükümetin tesis-i kuvvet ve kemâl itmesine hâdimdir.

Şu yolda başladığımız medhalin esâsı, birkaç misâl ile böyle bir mütâla'anın ehemmiyeti lâzımesini esbâb itmek ve kavâ'id-i umûmiyenin (Sayfa:5) lâyetegayyer olduğunu ve eğer onlar tatbikatında bazı tahavvüle uğramışlarsa bunun ancak eslihanın tesir ve terakkiyâtından ilerü geldiğini göstermekdedir.

Ma'hâza her devrin nazariyyâtcıları sanat-ı harbi vaz' ve ıslâh itmek istemişler ve az çok husûsî meslekler üzerine müesses bazı eserleri ifratkerâne senâ itmişlerdir. Lâkin kavâ'id-i sahiha, bunlara daima galebe itmiş ve o eserleri sahibleriyle berâber alub götürmüşlerdir.

Hakikat! Meselâ bazen görülmüş ki dahi yaradılan bir ceneral müstesnâ bir ordu başında ve iktidarsız bir düşman ile harb itdiği için husûle getirdiği muvaffakiyâtına bütün dünya hayran olur. Ta'kîb itdiği meslek harbi, kavâ'id-i umûmiye sırasına geçirilmek isteniliyor. Lâkin bunlar her zaman ictinâbı lâzım gelen ahvali istisnâiyedir. Bizi böyle yanlış bir yola gitmekden men' idecek yalnız bir tarihtir. Binâenaleyh buradan da anlaşılıyor ki tarihin en eski ve en uzak günlerini de tedkîke muhtâcız. Şübhe yok ki ulûm-ı cedîdenin maziye istinâd idecek hiçbir ihtiyâcı yoktur. Lâkin teftiş ve tefahhus merbut olan mütâla'alar böyle değildir. Bu gibi mütâla'aların noktâ-i istinâdı silsile-i vakâyi'in mebde'iyedir. Napolyon'un yukarıdaki sözleri bu hükmü isbâta kâfidir. Bir topçu, bir mühendis maziye mürâca'at itmeksizin (Sayfa:6) ilerüleyebilür. Fakat bir sevkü'l-ceyşci, bir ta'biyeci hakkında bu fikr doğru değildir. Hükümetlerin kuvve-i askeriyesini metin ve esâslı bir zemin üzerine kurmak isteyene gelince: oda mâzide, devr-i teceddüdden muhtelif tabakalarında bulamayacağı birçok güzel derslere tesâdüf ider.

Bundan başka tarih-i edebiyat, tarih-i sanayi' ve ilm-i hukuka dâir her zaman kudemâya mürâca'ata mecbûr olmamış mıyız? Öyle ise harb sanatında da aynı hal vâkî'adır. Hulâsa biz daima mâziye bağlıyız. Bu rabita her devr için ve her yerde vardır. Silsile-i terakkiyâtın tarihin mebde' olan devr-i teceddünden en büyük hisse kapalı askerlikdir.

(Moris Donasolar) tarafından tevessü' ve (Gustav Adolf), (İkinci Frederik), (Birinci Napolyon) vâsıtasıyla en şanlı bir sûretde ta'kîb idilen bu terakkî, en son

mertebe-i kemâlini Prusya ordularının bugünkü teşkilâtında bulmuştur. Bütün şu terakkîlerin hal-i hazırâ kadar ta'kîb itdiği yol tıbkı ezmine-i mütekaddimedeki yolun aynıdır. Bidâyetde Romalılar eski devrin usûlünü ta'kîb iderler. Ba'de yekpâre bir kol ile muharebe idecek yerde hatlarını evvelâ cebheten sonra umkan aksâma ayırırlar ve bu sûretle lejyon ta'biyesini meydana getirirler. Lejyonlar müstakil monipollere taksîm edilmişlerdi. (Sayfa:7) Lâkin hîn-i hâcetde yekdiğeriyle birleşebildiklerinden falanks kadar kesîf ve kuvvetli bir kol halinde girebilürlerdi.

Hulâsa Roma piyâdesinde, Yunan piyâdesinin mâlik olmadığı bir hareket hassası var idi. İki ordu muharebe meydanlarında birbirine tesâdüf idince Yunan piyâdesi mağlub olmuştur. İlk zamanlarda Yunanlıların gibi Romalıların dahi hususî yani hafif bir piyâdesi var idi. Lâkin en şerefli devirlerinde bu hal-i husûsî aradan kalkar. Ve lejyon usûlu gerek müteferrik ve gerek sıra dâhilinde muharebe idilecek bir hale getirilir. Süvârîde, Yunanilerde olduğu gibi, evvel emirde muharebe hattına merbut bulunur idi. Süvârîye evvelce münasib görülmemiş olan şeyi yani ka'tiyyen istiklâl hareket usûlünü virmek için Anibal'ın esfârı ve Roma ordularına gösterdiği acı acı dersleri lâzım gelmiştir.

Hakîkat! Anibal lejyon askerlerine fâik askerlere kumanda itmiyor idi. Lâkin o konsüllerin kazanamamış oldukları bir şeye mâlik idi: yani manevra yapmak sanatını bilür idi. Kullandığı usûl terkîb ve teşkîl pek alimane, yaptığı yan hareketleri pek bahtiyârane idi. Süvârîsini kendisinden evvel görülmemiş bir usûlde kullandı: onları müstakil hücumlara memur iderdi. Harbi idâre itmekdeki usûlu Romalılar için cidden bir keşf sırasına geçti. Anlar oradan ümid idilmedik hisse (Sayfa:8) kapdılar. Muvâzî nizâm-ı harb yerine mürekkeb hatlar usûlünü çıkardılar. Muharebe meydanı üzerinde manevra yaptılar. Ve ordular dâhilinde süvârîyi pek mühim bir mevkide bulundurdular. (Sipyon), (Maryos) ve (Silla) ta'biyeyi ilerü götürdükce götürdüler. (Sezar) ise anı asla vâsıl olamadığı bir derece-i kemâle çıkardı.

İşte orada sınıf-ı askeriye'nin hakîkaten istiklâl kazandığını görüyoruz. Devr-i hazır ceneralları bu hakîkatı asla inkâr idemezler. (Sezar) ın yalnız bir dürlü piyâdesi var idi. Süvârî husûsî amirler tarafından kumanda olunur ve ayrı ayrı kollar teşkîl ider idi. Kohortlar, birçok hatlar üzerine tesis edilmişlerdi. Anlar bugün bizim taburlarımızın yaptıkları gibi birbirlerine istinâd iderler idi. En sonrada bu muharebe

hatlarının girüsünde ihtiyât sûretiyle vaz' edilmiş lejyonlar, yan hareketi icrâsına ve muharebenin ta'yîn ve terakkiyâtına memur bulunurlar idi.

Şimdi birazda devr-i teceddüden sonra neler var neler yok anları görelim. Usûl-ı zeamet devrindeki ordular atlı zâdegân sınıfından, ta'lîm ve terbiyeden mahrum derebeğlerinden ve bunların kendilerinden daha câhil olan ittâ'ından terkîb iderdi, sanat-ı harbde ilk şüa' terakkî ve tîrendâzlar ve mızraklıların îcâdında görülür. Bu tıbbî Yunan falankslarıdır. Fransa, bu teselsül-ü cedîde her yerden ziyâde (Sayfa:9) iştirâk eyledi. Derhâl piyâdeyi en şerefli ve kıymetli bir hale getüren ta'biye-i nâriye Fransa'ya karşı olan esfârından İngilizlerin ve Habsburg Hanedanı'na karşı İsviçrelilerin ta'biyesine tesir itdi.

Ba'de bu hareket gîtдикçe umûmiyet kesb eyledi. Yunanlıların evâilinde olduğu gibi orduların selâmeti ancak tûlu mürebbe' veya müstâtıl şeklinde yığılmış on bin kişiden mürekkeb büyük taburlar teşkilâtında aranıldı. O zaman ve buradan Birinci (Napolyon)a kadar falanks ve lejyon için söylediğimiz bütün tahavvûlât aynen ve sırasıyla zuhûra geldi. On bin kişilik taburlara, Nasular zamanında on sıra umk üzere müretteb beşyüz kişilik kuvvetler hilâf oldu. (Gustav Adolf) kıta'atının cebhelerini tezyîd iderek sıraların adedini bundan aza indirdi. (Moryos) tarafında kâide sırasında zikr idilen livâ taksîmatı ve ta'biye-i hatî'e usûllerini ihdâs iden hep (Gustav Adolf) dır.

Bundan sonra falanks yerine lejyon geçer. Ordular birçok hatlar üzerine tertîb olunur. Ve birçok aksâma ayrılır. Elhâsıl, usûl-ı zeamet şövalyelerinin mağlubiyetlerinden biri tamamen inkırâza uğramış olan süvârî, İsveç kralının elleri içinde en kuvvetli bir vâsıta-i muharebe olur.

İkinci Frederik devrinde ta'biyede görülen terakkiyât (Sayfa:10) büsbütün ilerüler. Bir haldeki Prusya ordularında, Avrupa kıta'atına galebe idecek kabiliyet husûle gelür. Büyük cengâver zamanında hatlar, manevraca mahâretsiz oran bir düşman önünde müstakilen hareket itmeği öğrenürler. Frederik ordulara daima cenerallar, ba'de tamlı kol usûlleri, her istikâmetde ve hatta düşmam önünde yapılacak muharebe nizâmalarını idhâl eyledi. Hele süvârîsini müstakil kollar sûretinde isti'mâl ile itdiği istifâdeler ve Sedlicin muzafferiyâtı herkesi hayran ider.

14 ve 15 inci asırda falanks şeklini görüyoruz. Moris Donaso'nun usûl ve nizâmı bizi manipol aksâmına ayrılmış lejyon şekline ve Frederik'in devri, kohort lejyonunu tesis iden Maryos'un istikmâlat-ı askeriyesine pek müşâbih olan bir hale rabt ider. En nihayet Napolyon, Sipyon ve Maryos'dan sonra gelen Sezar gibidir. Onunla beraber bu def'a yine hatt-ı ihtiyâtları ve sınıf-ı selâseden mürekkeb müstakil ihtiyâtlar husûle gelir. Müşârunileyh kendisinden evvel vukûâ gelen muharebelerdeki fırka usûllerini, tabur kollarını ve avcılar isti'mâlini kabul eyledi. Frederik'in ordularında müstakil ihtiyâtlar yok idi. Anlar avcılık idemezler idi. Prusya kıta'atının gösterdikleri na-kabul inkâr gayret ve ehliyetlerine karşı (Yenâ) de mağlub oldular.

Şâyân-ı dikkat bir mesele var: ta'biye ve orduların usûl-ı vaz' (Sayfa:11) ve teşkilâtında görülen her terakkî eslihadaki bir terakkîye mütenâzıran vâki olmuştur. Falankların sarisleri, lejyon manipollerin (Pilum) ve (hasterleri), kohort lejyonunun Maryos Pilumi, Gustav Adolf'un çakmaklı tüfengi, İkinci Frederiğin temur harbeleri tüfeği var idi. Lâkin bu bir tesâdüf değil idi. Mahir kumandanlar fenn-i harbin şu kısmına daima bir ehemmiyet-i mahsusa vermişlerdir. Binâenaleyh terakkiyât hiçbir zaman tesâdüfün mahsûl değil bilakis sa'y ve mütâla'anın meyvesidir.

Kendi gözleriniz önünde cereyan iden hallerde bu ifademizi tasdîke kâfidir. Prusya milleti şimdiki tefevvukunu, ale'l-umûm heyet-i askeriyesinde kabul ve tatbîk itmiş olduğu malûmat-ı tarihiye ve fenniye sayesinde kazanmıştır.

1806 senesinden berü, Prusya ta'kîb ittiği yolun hiçbir noktasında mola virmemiştir. Prusya hükûmeti bilhassa (kader) usûlünün teşkîliyle her millet için taklîde şâyândır. Zâbitlerinin en aşağısı yine terbiyeli ve ehliyetli bir adamdır. Sıralar dâhilindeki hürmet ve itâ'at, kanundan ziyâde mâfevklerin mâdunlar üzerinde gösterdikleri hükm ve nüfuzunun eseridir.

Orduları îfâ edecekleri hizmete layık gösteren daimi bir mütâla'a ile kat'i bir fâ'aliyetden ibâret olduğu kâidesi, her vakt için mevcûddur. Eski usûl ve âdetlere istinâd iden, (Sayfa:12) eslihasının istikmâlatını ta'biye terakkiyâtına uydurmayan, bütün zâbitânı harbin kavâ'id-i sahihasıyla ilişmeyen bir ordu inhitata yüz tutar. Ve tashihi na-kabul felâketlere uğrar. 1806'da Prusya'da 1870'de Fransa'nın hali bu bâbda en güzel bir misaldir. Binâenaleyh bu birkaç kelime tarih mütâla'asına olan lüzumun derece-i sahihini meydana çıkarır. Tarih vâsıtasıyla ilmi teşkîl iden usûl

daima meydana gelürki insan bu ilimden ayrılınca behemehâl bir felâkete uğramak tehlikesinde bulunur.

Burada birbirinde pek uzak olmayan iki hâdiseyi misâl virebilürüz. Miladdan (52) sene mukaddem (Verenje Doriksi) ile (1870) de Mareşal (Bazen) arasında ciddî bir mutâbakat vardır. Bunların her ikisi bir mağlubiyeti müte‘âkib bir istîlâ ordusu karşusunda kendi müntehab ordularıyla hudûd üzerinde birer müstahkem mevki‘lere kapandılar.

Vatanın selâmeti kendilerini kurtarmağa gelecek olan ve kendi kıta‘alarından pek aşağı ve pek gayr-i muntazam kalan askerlere havale itdiler. Her ikiside aynı kabahati icrâ itdi. Netîceler buna mukâbil birbirine müsâvi çıkdı.

Mâzinin işbu hatırasını halk felâketine mani‘ olabilürdü. (Sayfa:13) Biraz yukarıda ta‘biye için söylenilen sevkü‘l-ceyşe de aynıyla tatbîk idilür. Şu hale nazaran devr-i cedîd eshâbı hiçbir şey îcâd itmedi. Her asrın cenerallarına rehberlik iden yine eski ve aynı kâidelerdir. Lâkin ilm-i yakın husûlunde yalnız birkaç seferin tedkîk ve mülâhazası kâfi olacağına inanmak mütâla‘a için yanlış bir fikr açıkdır. Çünkü harbde dâhil-i hesab idilecek nice ahvâl ve anâsır vardır ki onlar tarih mütâla‘asında bi‘z-zarûre mevcûd olamaz.

Keşfi na-kabul olan ahvâl fevkalâde esbâbını beyandan sarf-ı nazar, bazen yalnız tesâdüfen himmetiyle en şanlı muvaffakiyetler kazanılır tabi‘i ve gayr-i tabi‘i bu kadar mevânî‘ arasında hakikat çıkarmak için her bir vâkı‘anın tedkîk âsârıyla ve epeyce bir zaman yorulmak lâzımdır. Lâkin şu gibi taharriyât ile iştigâl idilür iken en evvel orduların ahvâli maneviyelerini, yemeklerini, elbiselerini, aylıklarını, ahvâli sıhhiyelerini ahlâk ve âdetlerini birbirine mukâbil gelen kuvvetlerini, amirlerin tabiatı, rütbe ve usûl maişetleri muharebe iden memleketlerin ahvâli siyasiye, teşkilât-ı dâhiliyye, ve münasebât-ı hâriciyesi, iklimin tabiatı, mevâki‘in topoğrafya ahvâli, harbin cârî olduğu milletlerin ahlâkı, âdeti, terakkiyatı, nazâr-ı dikkate alınmalı ki bunula kavâ‘id-i sahiha tesâdüfe karışmadan kurtulabilsün. Binâenaleyh mesela Büyük (Sayfa:14) Frederik’in bazı parlak seferlerini veyahud İskender’in 333’de (İsus) muzafferiyetiyle nihayet bulan harbini cenerallar için model sırasında göstermek anları kavâ‘id-i sahiha hilâfında bir fikr peyda ittirmek olur. Vâkı‘a sevkü‘l-ceyş aleyhinde cidden büyük noksanlar irtikâb idilmiş olan bu seferlerde muvaffakiyet hasılı olmuşdur. Çünkü ordulardan biri, diğerine ta‘biyece fâik bulunur

idi. Bunun için Frederik ve İskender kendilerinden vazü'l-kavâ'id olabiliyordu. Zîrâ ellerindeki aletleri daha mükemmel olduğundan anlar bu vâsıta ile muharebenin kat'î zamanlarında meydan mudârebeye yanlış bir usûl-ı idârenin hasıl itdiği hatları ta'mîr idebilirler idi. Bundan dolayıdır ki pek müşkil olan bu sanatın tatbikatında bazı kere kavâ'id nazaran mağlub olmamak için kavâ'idin aksine hareket etmek usûlünde bilmek lâzımdır. Zîrâ Napolyon şöyle diyor: "Harb için lüzumlu olan her fende nazariyyât-ı kavâ'id-i umûmiye vaz'ına hizmet ider. Lâkin anların behemehâl icrâsı fikrine sapmak her zaman tehlikelidir. Bunlar tıbbî münhanî tersimine yarayan mihverler dimektir. Bundan başka bazen olur ki bi'z-zat kavâ'id bile kendilerinden inhirâf itmenin yolunu bilmeğe bizi icbâr eyler.

Böyle bir muhakemeyi meydana çıkarmak yalnız tarih mütâla'asıdır. (Sayfa:15) Zîrâ kendi zamanımızda vâki' olmuş hiçbir sevkü'l-ceyş veya ta'biye meselesi yoktur ki anın hal ve ta'yîni ezmine-i kadimeden alınmış misâller ile tasdîk edilmiş olmasun.

Teşkilât-ı mesâilide tıbbî böyledir. Ale'l-ekseri ve el-ân daimi orduların teşkîli aleyhinde bulunur, ve hükümetlerin müdâfa'ası az çok terbiyeli kıta'at ile mümkün olacağını iddiâ ider adamlar vardır. Tarih bu gibi nazariyelere ka'tiyyen mümâna'at ider. Bize muvaffakiyetin cesîm taburlardan neş'et itmediğini bilakis inzibâtı, terbiye ve ahlâkı mükemmel, usûl-ı ta'biye ve teşkilâtı hükm zaman ile mütehavvil olan ordulara âid bulunduğunu gösterir. Her devrin tecrübesi bunu böyle isbât ider. Yunanlılar Midya seferlerinde İranilere galebe gelmişler iken bilakis Makedonyalı Filip'in terbiyeli ve ta'limli askerine mağlub oldular.

Teşkilât ve ahz-ı askeri usûluyle her yerde fâik olan Romalılar daha güzel idâre ve sevk olunan Anibal'ın ücretli askerine ezildi. Ve vatanperverlikle iştihâr iden Gul ahalisi Sezar'ın lejyonlarına mukavemet idemediler. Bütün bu vukûâtın esbâbı hep birdir. Vâkı'a biz bu misâlleri kurun-ı evvel ve vüstâdan alıyoruz. Lâkin tarih-i cedîde sorarsanız anında kendi sırasında yine aynı cevapları virdiği görülür: 16'ıncı asırda, (Gunslav) ve Pyetro devrinde İspanya orduları, (Moris (Sayfa:16) Donaso) zamanında, vilâyet-i müttehida lejyonları, 17'inci asırda Gustav Adolf'ün bir avuç askeri, 18'inci asırda Büyük Frederik'in zayıf bir kuvveti, 199'uncu asrın bidâyet kemâlinde (Bonapart)ın gayr-i fenni kıta'atı pek kavî milletleri mağlub

idebilmişler. Çünkü bu berikiler, teşkilât-ı askeriyelerine ehemmiyet vermemişlerdir. Kendi cesîm orduları pek câhil kaldıktan başka pekde fenâ idâre idilmiş idi.

14'üncü, 15'inci Luyi zamanında Fransa tarihi bu ifademizi pekâla tasdik ediyor. (Hollanda) ve (Obsburg) aleyhine açılan o güzel seferler (Bova) nın saye-i tedbirinde yetişmiş terbiyeli kıta'atla kazanılmış idi.

İspanya Seferinin bütün acıları, felaketleri, yine hep (Şamblar)ın iktidârsızlığı neticesi olmuştur. Fransa kralının sancakları altında, ancak Mareşal (Saks) ordunun ıslah haline himmet itdiği zaman yeniden muzafferiyetler görülmeğe başladı.

Binâenaleyh muvaffakiyet ilm ve terbiyeye tabi'dir. Vâkı'a mütekaddimen bunun böyle olduğunu pekâla anlamışlardır. Lâkin yine vukûflarına göre teşkilât-ı askeriye vaz' idemediler. Hâlbuki zamanımızda böyle bir meslek ta'kib olunamaz. Ta'biyece lâzım olan malûmat bugün ancak sancaklar altında ve epeyce bir müddet kalmağla iktisâb olunur. Binâenaleyh ordu daimi olmak icâb ider.

(Sayfa:17) Dâimî bir ordu ya ücretli veya milli olur. Vâkı'a ücretli orduların epeyce hizmetleri görülmüştür. Lâkin anlar hiçbir his âlicenabaneye mâlik olmadıklarından daima bir adamın veyahud paranın esîri bulunurlar. Birinci halde Anibal veya Mansfeld'in ücretli orduları gibi anlarda şeref ve şândan hissedar olabilirler.

İkinci halde ise adiliğin en son derecesine tenezzülden çekinmez olurlar. Yalnız kendi menfaatini gözeten şân ve şerefe hiçde ehemmiyet vermeyen ücretli bir ordu hizmet itdiği millet için daima bir tehlikedir. Yunanistan'ı mahv iden (Kartajı) bunca belalara uğratana, Venedik'in harabına sebep olan ücretli ordulardır. Hâsılı anlar nerde görülmüş ise orada bin dürlü felâketlerde görülmüştür. 14'üncü, 15'inci asrın tarihi şu mütâla'amızı te'yîd ider.

Gayretkâr bir milletin şedâ'id-i hâriciye ve dâhiliyye önünde en kuvvetli bir istihkâmı, en güzel bir vâsita-i mukavemeti milli orduyu daimisidir. Dâimî ordunun lüzumu kendi icâdını icâb iden esbâb ile de ta'yin ider. Bazıları bunu faidesiz ve tehlikeli bir vâsita-i tahrib gibi telakkî iderler. Hâlbuki politika ve heyet-i ictimâ'iyenin menâfi', ale'l-umûm hükümetlerin emniyet ve intizâmı, serveti hep ona istinâd ider. Dâimî orduların bir faidesi daha var ki o da sanat-ı harbin ilerülemesine rehber yegâne olmasıdır.

(Sayfa:18) Yunanlular ve Romalular kuvve-i askeriyelerinin hüsn-ü idâresini temîn için elden gelen her gayretde kusûr itmedilerdi. Cimnastik ve ta'biye mektepleri vardı. Askerlik itmeden umur-ı mülkiyede sanat itmek müşkil idi. Vâkı'a bu tedâbir o zaman için kâfidir. Lâkin bugün kuvay-ı askeriye'nin seferde idâre ve sevkine ta'lik iden her şey o kadar vüs'at kazanmışlardır ki orduları terbiye ve sevk itmek için hakîkten pek büyük fedâkârlıklar lâzımdır. Bütün ulûm hatta bütün sanayi' harbe muavindir. Şimdiki cenerallar, mazîye nisbeten daha büyük bir mukayesede politika, coğrafya, istatistik, tasarruf, idâre ve ahlâka dâir malûmatlı olmağa mecbûrdurlar. Çünkü bütün bu malûmat harekâtın mezc ve terkîbine tesir ider.

Kendilerine bırakılan hizmeti şân ehliyeteye göre ikmâl idebilmek için ale'l-umûm zâbitân yine mâziye nisbeten daha ziyâde vâsi' ve muhkem bir terbiye görmelidirler. Lâkin hepsi bu kadar değil, tarih bize hükümetlerin müdâfa'ası, dâimî milli bir ordu üzerine müesses olacağını nasıl bildiriyorsa bir ordunun güzel terbiye ve teşkil edilmiş bütün efrâd-ı millet vâsıtasıyla himaye olunması lüzumunda öğretiyor. Bilhassa Fransa'nın ahvâli mâziyesi bu ifademizi pekâla isbât ider kurun-ı vüstâda bütün Fransızlar asker olubda silah isti'mâlini öğrenmeğe mecbur (Sayfa:19) oldukları zaman Fransa'nın şevketine hiç kimse mukabele idemiyordu. Onlar harbin her dürlü tecâvüzleri önünde serbest-i hareketlerini muhâfaza itdiler. Lâkin bir müddet sonra memleketlerini ücretli efrâdın ellerine terk ittikleri gibi kendi serbest-i hareketlerini de gâib itdiler memleketleri yabancı boyunduruğu altına geçdi. Ve Avrupa ordularına âdetâ muharebe meydanlığı hizmetini gördü. İmparatorluğun tesisine kadar Roma'da dahi aynen böyle olmuş idi. Lejyonları bütün cihâna hakîm itmiş olan usûl teşkil Sezarlar tarafından bozularak feth idilen mahallerden getirilmiş ahali hemşehriler yerine kâim olduğu vakt Roma barbarlar için yakalanması pek kolay bir av olmuş idi.

Yunanistan'da aynı esbâb ile aynı tesirâta uğradı. Bunlar bir takım derslerdir ki her asrın kendilerine âid bu yolda mahsulâtı vardır. Onları gözden ayırmak eyü değildir. Bunlardan husûle gelecek fâide yalnız mütâla'a hakemiyânıyla olur. Bu mütâla'a sayesinde hala pek müşkil ad olunan bazı mesâil mâzinin mu'avenet ve malûmatıyla hal olunabilir.

SANAT-I HARBİN TARÎFİ EHEMMİYETİ VE AKSÂMI

Sanat-ı harb bir milletin kuvayı askeriyesinin îcâdı tensiki, idâre ve sevki için ta'kîb idilen kavâidin tatbîkidir. (Sayfa:20) Sanat-ı harb, idâre-i memleketi emniyetde bulundurur. Heyet-i ictimâ'ıyyeyi, sanayi' usûl ve zirâ'at ticareti velhâsıl bütün ulûmu zîr himâyesine alır. Bir kavmin mesâ'î ve amelini yalnız bir noktada toplamağa müsâ'ade ider.

Sanat-ı harb sevkü'l-ceyş, ta'biye, ordugâh tesisi, istihkâm, topçuluk ve idâre gibi birkaç kısma ayrılır. Sevkü'l-ceyş harbin idâresiyle meşgûl olur! Düşmanın tesiri hâricinde yapılan bütün harekâtı beyân ider! Hutût-ı cesimeyi gösterir. Hareket olunan yerleri (üssü'l-harekât) ta'kîb idilecek istikâmetleri (hutûtu'l-harekât) varılacak noktaları (hedefü'l-harekât) ta'yîn eyler. Muvaffakiyet veya mağlubiyet hallerini bir dereceye kadar keşf ve istidlâle mecbûrdur. Sevkü'l-ceyş askeri, siyasi, coğrafya, idâre ve istatistik mütâla'atına merbutdur.

Ta'biye: kıta'atı devşirmek, terbiye ve tensik itmek, anlara müsademe yerinde manevra ve muharebe itdirmekle meşgûl olur. Ordugâh tesisi ilmi: kıta'atın malûm bir mevzi' üzerinde az bir zaman ikâmetleri için mesken tedârüküyle uğraşır. İstihkâm: bunun da maksadı, bir ordunun mevzilerini himaye itmeğe medâr olabilecek bütün mevânî' tesis veya tanzim itmek, sevkü'l-ceyş ve ta'biye manevralarını kolaylaştırmak, bilakis düşmaninkilerini güçleştirmekdir.

(Sayfa:21) Topçuluk: ta'biyenin ehemmiyetli kısımlarından biri olan bu ilm bütün silahların, umûmiyetle mühimmat-ı harbiyenin ve orduya lâzım gelen muhtelif edavat ve aletin isti'mâl ve i'mâlinden bâhis ider. İdâre: kıta'atın elbiseleri, techizâtı ve maaşlarıyla meşgûl olur.

TARİH-İ ASKERİ MÜTÂLA'ASININ EHEMMİYETİ

Sanat-ı harbin usûl ve kavâ'idî ancak vukuâtı tarihiyenin rivâyet muhakemesiyle meydana gelir. Napolyon muhtıralarında: "İskender (8) sefer icrâ itdi! Anibal (17) ki, (1) i İspanya'da (15) i İtalya'da biri Afrika'da! Sezar'ın (13) seferi var. (8)i Gul ahalisine karşı (5)i Pompe'nin lejyonları aleyhinde! Gustav Adolf 3! Turn (18)! Prens Ojen=Prens Eugen⁸³ (13)! Büyük Frederik Bohemya, Silizya ve

⁸³ Hakan Karagöz, "Petervaradin Muharebesinde (1716) Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar Ve Harp Teçhizatı", *Tarih Dergisi*, S:59, İstanbul, 2014, s.79

(Alp) sahilleri üzerinde (11) (buraya Napolyon kendisinin İtalya, Mısır, Almanya, Saksonya, Rusya, Fransa ve Belçika’da yapmış olduğu (12) seferinide ilâve idecekti) sefer vermişdir. Bu (96) seferin dikkat ve itinâ ile yapılmış tarihi en mükemmel bir vaziyet harb kitabı olur dimişdir.

(Sayfa:22) Burada doğru ve fâideli bir meslek ta’kîb itmek için her şeyden evvel sanat-ı harbi bütün aksâmı dâhilinde mütâla’a itmelidir. Bütün usûl ve kavâ’idini meydana koymalı ve bunları eski, yeni tarihi harblerden alınacak misaller ile te’yîd iderek ahvale tatbîklerini bulmağa çalışmalıdır.

SANAT-I HARBİN ESBÂBİ TERAKKÎSİ

Evvelâ bütün sanayi‘ ve ulûmun terakkîyatı, sâniyen siyasiye, sâlisen vukûâtı tarihiye, râbian büyük kumandanlardır. Tarih-i harbin maksadı: muhtelif devirlerde sanat-ı harbin terakkisini imtihan etmek, yani en eski zamanlardan beri orduların tensikât, teşkilât, ahz-ı asker usûlleriyle muharebe şekillerini göstermek, vukûât-ı mühimme ve ricâl-i meşhureyi beyân itmekdir.

Tarih-i harb iki kısma, ve bunlardan her biri üç devre ayrılmıştır. Kısım-ı evvel: miladın 6 asır evvelinden esliha-i nariyenin (1300) kabulüne kadar.

Devr-i evvel: İranlıların tarihi (mîlâddan evvel 550:250)

Devr-i sâni: Romalılar ile Kartajalıların tarih-i askerisi (mîlâdın 250 sene evvelinden 400 sene muahhirine kadar)

(Sayfa:23) Devr-i sâlis: esliha-i nariyenin kabulüne kadar. (1300)

Kısım-ı sâni esliha-i nariyenin kabulünden hal-i hazır ordularının teşkiline kadar.

Devr-i evvel: esliha-i nariyenin kabulünden Yedinci Şarl devrinde dâimî orduların tensikine kadar (1300-1450)

Devr-i sâni: (1450 den 1789) senesine kadar.

Devr-i sâlis: sene-i mezkûreden yaşadığımız günlere kadar.

DEVİR-İ EVVEL

Yunan Ordusu

Eski Yunaniler politikaca heyeti vâhîde teşkîl itmiyorlardı. Arazinin eşgâl-i mütegayyiresi ve istilaât müte‘âkibenin tesiriyle usûl-ı idâre ve adetleri muhtelif birçok hükümetler var idi. Bunlardan bazıları hükümet istiklâliyelerini muhâfaza idebilmiş, lâkin birçoğunda Atina: Isparta ve Teb hükümetlerinin kuvvetleri altında ezilüb gitmiştir. Yunan usûlü harbine dâir en mücmel ve kat‘i bir fikri dinmek için en ziyâde Atina ve birazda Isparta ve Teblilerin teşkilât-ı askeriyelerini görmek lâzımdır. (Sayfa:24) Makedonya devri ise az çok farklı mütâla‘aya muhtâcdır.

Atina hükümetine mensûb ahali dört kısım idi: hemşehriler ahali, ecnebîler, ve esîrler. Hemşehriler: asıl hükümet toprağında doğanlardı. Orduyu ve cism-i hükümeti anlar teşkîl iderlerdi. Ahali, mücâvir Yunan hükümetlerinden gelen Atina’ya ilticâ idenler idi. Bunlar hükümet işlerinde kullanılmazlardı, senede bir kere münasib bir virgü verirlerdi. Ma’hâza, hükümet korkulu bir halde kaldığı zaman anlarında hidmetleri kabul olunurdu. Bunlar o zaman ayrı kollar teşkîl iderlerdi. Ve gayretlerinin mükâfatı olarak ya virgüden afv idilür veyahud hemşehrilik unvanına dâhil olurlardı. Ecnebîlerde diğer Yunan hükümetlerinin Atina’ya gelüb orada yerleşmiş çocuklarıdır ki bunlar vatan-ı asliyelerini büsbütün terk itmezlerdi.

Adedce büyük bir yekün teşkîl iden esîrler silah taşımak hakkından mahrum bulunurdu. Onlar adeta orduların hidmetcileri idi. Lâkin yine arazi-i memleket muhatıraya düşünce bi’z-zarûre anlarda orduya iştirâk iderlerdi.

(Sayfa:25) Hemşehriler: servetleri nisbetinde dört sınıfa ayrılmışlardı. Dördüncü sınıf fakîrlerden mürekkebi idi. Müdâfa‘a-i memleket hidmetinde hakkı olan yalnız üç evvelki sınıf idi. Çünkü anlar zengin oldukları için levâzım ve mühimmat-ı harbiyeyi kolayca tedârük itdikleri gibi gerüde kalan ailelerinin de besleyebilürlerdi.

Bunlar her vakt müselleh, ve fakat lüzum görölmedikçe evlerinde oturan dâimî bir milis teşkîl iderlerdi. Bütün aile işleri esîrlere âid idi. Binâenaleyh söylediğimiz üç sınıf ahali toplunub hareket iderlerdi. Atinalılar daha çocuk iken silah ta‘lîmi yaparlardı. Bu maddi ve manevi bir terbiye idi.

Muhtelif mekteplerde gösterilen tedrisât-ı nazariye ayruca terbiye ve malûmat-ı ameliyelerini ikmâl iderdi. Şu tedbîr Yunan toprağının vesile-i kebîr ve iftîhârı olan bunca meşhur adamların zuhûruna yegâne vâsıta olmuştur.

18 yaşında genç hemşehriler harb armasını alurlar ve daima silahların şerefini muhâfaza ile onları yalnız hükümetin ibkâyı şânı yolunda kullanacaklarına yemîn iderler idi. Bundan sonra hudutlara gösterilüb kıt'a teşkil iderlerdi.

(Sayfa:26) İki sene silah hizmetleriyle iştigâl itdikden sonra memleketin müdafî'ini defterine kayd olunurlardı. Hidmet-i askeriye yirmi sene idi. Kırk yaşını geçmiş olanlar uzak yerlere gönderilmezlerdi. Lâkin herkes altmışına kadar arızı-i memleketin temîn müdâfa'asına mecbûr idi. Yalnız memurîn-i maliye ile papaslar hidmetden afv idilmişlerdi.

Atina ordusu üç muhtelif kısma hâvî idi. Birincisi daima silah altında kalanlardır. Bunlar 18:20 dâhilindeki genclerden terkîb iderdi. İkincisi 20:40 yaşlarında ve evlerinde sâkin olanlardır. Bunların ta'lîm ve terbiyesi mükemmeldir. Anın içün hükümetin asıl kuvve-i askeriyesi bunlardan ibâret idi.

Üçüncüsü 40:60 arasındaki adamlardan mürekkeb ve dâhilî memleketi müdâfa'aya memur olan ihtiyârlardır. Bu hesaba nazaran bütün hidmet 42 sene idi. Şu icmâl bize teşkilât-ı kadime mütâla'asının ne kadar mühim ve fâideli olduğunu gösterir. İlk zamanlarda daha pek fâideli olan redif usûlünün vaz' ve tesis meselesi görülüyor. Bu usûl insaniyet kadar yaşlıdır. Hatve hatve ilerilendikçe yeni şeyler yapılır zann idilürken eski unutulmuşların tecdîd ve tevessü' olundukları görülecektir.

(Sayfa:27) Atina kuvayı askeriyesi, Serdar Denyan cenerallar vâsıtasıyla kumanda idilürdü. Onları, evlâd ve arazi sahibi olmak şartıyla, her sene ahali intihâb iderdi. Atina ordusunda bu kâbilden topu on ceneral var idi. Bazen bir adem şöhret ve liyakatinden dolayı birkaç kere intihâb olunabilür idi. (Temistokle=Temistokles⁸⁴), (Aristid), (Simon) mükerreren intihâb olunmuş adamlar idi.

⁸⁴ Meriç Mete, *Themistokles-Camillus (Ünlü Yunan ve Romalıların Yaşamları)*, İdea Yayınları, İstanbul, 2011, s.4.

On ceneralın ictimâ-i meclis-i harb-i milliye teşkîl ider idi. İhtilâf efkâr vuku unda anların rabt ve tevhîdine vâsita Atina seraskeri idi. Mu'ahharan Atina ordularında kumandanlık vazifesi birçok taksimata uğramışdır. Lâkin askerlik nokta-i nazarınca şu cihet-i makbul olamaz! Her cenâh süvârîsinin idâresi içinde ayruca birer kumandan var idi. Yunan süvârîsi daima zayıf bir halde kalmışdır. Müstesnâ olarak (Teselya) süvârîsi kıymetçe daha ilerüde idi. Yunan piyâdesi evvelâ (hoplit)lerden ba'de (pesilit)lerden terkîb itmişdir. Ordunun kuvve-i asliyesini evvelkiler teşkîl iderdi. Bunlar pek ağır giyinmişler ve kalkan, maske, zırh vesaire taşırlardı. En eski Yunan askerleri (hoplit)lerdir. (Pelisit)ler anlara yardım iderler ve ok, sapan kullanarak esliha-i tedafü'iyeden üzerlerine hiçbir şey bulundurmazlardı.

(Sayfa:28) Ordunun âdetâ avcıları demek olan bu ikinci sınıf piyâde askeri etrâfa yayılır. Düşman postalarını rahatsız ider. Ve hatta bi'z-zat kıtalar üzerine atılır ve şu suretle anların muharebe nizâmlarını bozdırırlar idi. Bundan başka tepeleri tutmak, düşmanı keşf etmek, pusu kurmak, yan hareketleri yapmak için çıkarılır idiler. Bu hizmetde anlar süvârî yerine geçmiş olurlardı.

Lâkin yalnız keşf bir yığın halinde (hoplit)lerden ve dağınık sapancılardan terkîb iden bir ordu harbin her dürlü îcâbâtına cevap viremezdi. Binâenaleyh mîlâdın ale't-takrib 400 sene evvelinde (Epikrat) piyâdeden bir kısmında kalkan ve mızrakların tûl ve sıkletlerini azaltır. Şu ta'dîlatla (peltast)lardan mürekkeb ve (falanks)ların metanetiyle hafif kıt'aların sıfatını câmi' muhtelit bir kol meydana getürdü. Bu askerler mu'ahharan Makedonyalıların kuvve-i askeriyesini teşkil iderek pek büyük rağbetlere vâsıl olmuşdur. Hal-i hazırın henüz hal idebilmiş olduğu muzâ'af piyâde usûlünü bidâyet tarihde daha nazâr-ı itinâyâ alındığı görülüyor.

(Hoplit)ler ile (peltast)lar muharebe piyâdelerini, (pislit)ler hafif piyâdeleri teşkîl iderlerdi. (Sayfa:29) Atinalılar, işte bu millî ordusuyla İranlıların kuvvetli istîlâlarına mukavemet göstermiş ve (Maraton) ile (Plate)de anlara galebe itmişlerdir.

Lâkin her müsademeler hatta anlardan husûle gelen muvaffakiyetler bile hükümetin kuvve-i askeriyesinin tenezzül kemâline sebep olmuşdur. Kendisini tehdîd eyliyen muhatıraya mukabele için Atina dördüncü sınıf ahalisinide silah altına almağa mecbûr oldu.

O zamana kadar en şerefli hizmetlerden mahrum kalan bir fukarâ hemşehriler fırsattan ve kendi adedlerinden istifâde iderek bundan sonra nazâr-ı kanunda öteki arkadaşları gibi nâil müsâvat olmalarını taleb itdiler. Vâkı‘a arzuları kabul olundu. Lâkin ta‘lîm ve terbiyeleri evvelce büsbütün müsamaha altında bırakılmış olan bu adamların hizmeti askeriye ve kumandanlık vazîfesine pek az sâlih oldukları anlaşıldı.

Sınıf-ı râbian orduya kabul ve iştirâki tabi‘i bir tebdil husûle getürür idi. Ahz-ı asker usûlu yalnız üç sınıf ahaliye tatbîk idildiği müddetce maaş yok idi. Lâkin dördüncü sınıf silah altına avdet idildiği gibi yağmacılıktan ihtirâzen maaş virilmek usûlu tesis olundu bu ise hükümetin esbâb tenezzülünden beri olmuş idi. Çünkü maaş için tahsis idilen menabi‘ evvelen: müstemlekât ve sâniyen şehirler olduğundan (Sayfa:30) ilk sınıflar ile ahali arasında idi bir münâferet baş gösterdi: Bu dördüncü sınıf ahali daima harb olmasını isterlerdi. Çünkü o vâsıta ile zengin olurlar idi. Ötekiler bilakis harb olmamasını isterler idi. Çünkü harb onların daima emlâk ve emvâli zararına hizmet ider idi. Bu gibi ahval gayr-i münasebenin tesiri git gide Yunan fikr-i askerisini çürütmüş ve ahalide servet ve sefâhat üzerine tul-u emeller husûle getürmüştür. Hizmet-i askeriye bundan sonra ağır bir yük yerine geçer! Herkes onu üzerinden atmak ister idi. Vazâif-i askeriye için daima tezâyüd iden bu nefret arasında derhâl o zamana kadar hükümetin şân ve haysiyetini pek ilerü götürmüş olan (falanks)lar yerine paraya tapan ücretli efrâd yığınlarının vaz‘ ve ta‘yîn idildiği görülür. O anda daha Atina ve Yunan Makedonyalı Filip İçün yakalanması pek kolay bir av olmuş idi.

Bununla berâber Makedonyalıların ordusu Yunan ordusu kadar mütecânis değil idi. Lâkin Filip eli altında bulunan anasır-ı gayr-i mütecâniseden kuvvetli bir inzibât-ı askeriye: yıkılması na-kabul bir silah çatısı teşkîl itmiş idi. Bundan başka anın esliha ve ta‘biyeside daha güzel ve mükemmel idi.

ORDU TEŞKÎLİ

(Sayfa:31) Teşkilât-ı askeriye cüz-i tamı (falanks) idi. Bir ordu birçok ve ale‘l-ekseri dört falanksdan terkîb ider idi.

			Nisbet
		Hoplit (Ağır piyâde)	4096
Falanksın	piyâde	Peltast(muhtelif piyâde)	2048 1/2
Terkîb Kuvveti		Pislit (hafif piyâde)	1024 1/8
	süvârî	Katafrakt (ağır)	(1/8) nisbetinde
		Mızraklı (muhtelit)	1024
		Tirendaz (hafif)	

8192

ESLİHA

Evvelâ hoplitler – esliha-i tedafû'î: şeklen beyzî ve tunç ile müzeyyen bir kalkan, bir maske, demir halkalardan yapılma bir zırh, bir veya iki demir fotin. Esliha-i taarruziye: 14:20 kadem uzunluğunda bir kargı, kısa bir kılıç.

(Sayfa:32) Sâniyen: peltastlar - esliha-i tedafû'îye: müdevver bir kalkan, tunç levhalar ile müzeyyen bir göğüslük bir kasket, bir maske ve demir fotinler. Esliha-i taarruziye: ağır piyâdeler kökünden daha kısa bir kargı (bunların silahları umûmiyetle ötekiledn daha hafif idi.)

Sâlisen hafîf piyâde – bunların müdâfa'a silahları yok idi. Esliha-i taarruziyeleri: harbi, ok, sapandan ibâret idi.

Râbian ağır süvârî – esliha-i tedafû'î: çehrenin yarısını örtebilecek bir maske zırh elastik müdevver bir kalkan, mahmuzlu fotinler, (bârgîrlere, demir levhalı zırhlar, ile örtülür idi.) Esliha-i taarruziye: mızrak, kılıç, kargı.

Hâmisen mızraklılar – esliha-i tedafû'î küçük bir kalkan, demirden ve kenarları halkalı hafif bir maske mahmuzlu fotinler, (bârgîrlere zırh giydirmezler idi.) Esliha-i taarruziye: bir mızrak, bir kılıç, bir harbi.

Sâdisen hafif süvârî – esliha-i tedafû'î: ale'l-ekseri pek basit bir kalkandan ibâret idi. (Sayfa:33) Esliha-i taarruziye: kılıç, balta, ok, harbi (bârgîrlerin ne eğerleri nede üzengileri var idi.)

KITA‘ATIN TEŞKÎL VE TAKSÎMİ

Ağır piyâdeler: 16 bazen 17, 10 ve hadd-i asgarisi 8 sıra olmak üzere 256 diziden terkîb ider. Ağır piyâde falanksları 2:4:8:16 ilâh kısımlara ayrılır idi. Bunların her birinin ayruca ismi var idi. Bu 256 âdem zamanı hazır bölüklerine mu‘âdil ve kuvvet itibariyle cüz-i tamdır.

Peltaslar – 8 sıra üzere 256 diziden* terkîb ider idi.

Hafîf piyâde – 64 kişilik 16 küçük kol teşkili iderler ve 8 dizi üzere tertîb olunurlardı. Neferâtın aralık ve mesafeleri (6:4:1½) kadem olmak üzere ahvale göre değişür idi.

Süvârî: teşkîl mürebbe‘ide 8 sıra üzere 8 dizi olmak şartıyla 64 dizilik kıt‘alar teşkîl idilür idi. Teşkîl müstatilde 16 sıra üzere tertîb 16 dizilik kollar (Sayfa:34) bulunur idi. Bundan başka süvârînin birde teşkîl meselesi usûlu var idi. Süvârîler sıralar ve dizilerde 2:3 hatve yer iştigâl iderler idi.

BÜYÜK FALANKS TEŞKÎLÂTININ MUHAREBE NİZÂMI

İki hat arasındaki mesâfe 10:20 hatve beyninde değişür idi. Falanks teşkîlinde yürüyüş, ya cebheye amûd veya müvazi olarak icrâ idilür idi. Yürüyüş için (falanks) ta‘kîb olunan istikâmetin genişliğine göre cebhesi 2:4:8 veya 16 diziden mürekkeb olmak üzere bir yürüyüş kolu teşkîl ider idi.

Konak ve ordugâh usûlu: Yunanlılar toprak, saman veya kamışdan yapılmış kulübeler altında gice ederler idi. Ordugâhlar tabi‘i mevânî‘ ile himaye idilmiş mevzi‘ler üzerine tesis olunurlar idi.

Ovalarda ordugâh dâire şeklinde tertîb idilür idi. Bu dâire iki büyük sokakla dört kısma ayrılır ve bunların her birinde bir falanks ikâmet ider idi. Merkezde ordu başkumandanı bulunur idi.

(Sayfa:35) Muharebe: muharebeler ale‘l-ekseri müvazi nizâmda vukû‘a gelir idi. Kıtâ‘at şeklindeki gibi duruyorlar idi. Yunanlılar bundan başka köşeleri müstâtîl ve çıkıntılı kol ve kal‘a nizâmları kullanırlar idi. Bu devrin en güzel muharebe nizâmı nizâm-ı mâildir.

* Diziden maksad bir neferdir.

MUHAREBENİN USÛL-I CEREYANI

Hafif piyâdeler yürüyüşü setr ve temîn iderler ve ilerü hareketlerini düşmandan gizledikleri diğer kıta‘atın cebhe ve yanları üzerine dağılarak en evvel muharebeye başlardı.

Ağır piyâdeler müsademenin tazyîk ve umûmiyesini mukavemet iderler idi.

Muhtelif piyâdeler: hem hafif piyâdeler hem ağır piyâdeler gibi muharebe idebilirler idi.

Hafif süvârîler: yürüyüşün önünü keşf ve temîn iderler, ve ağır süvârîlerin düşman tarafında husûle getürdükleri boşluk ve karışıklığı artırırlardı.

İRANLILAR

İranlıların devr-i kemâli mîlâddan 599 sene mukaddem Büyük Hüsrev (Sayfa:36) zamanına musadifdi. Medâr-ı imtiyâzları olan o saf askeriye ciddî bir inzibât, kanâat ve vücudu her dürlü ta‘lîmlere alışdırmakdan ibâret idi. Herkes 12:27 yaşına asker-i ta‘lîmleri görmeğe mecbûr idi. Hidmet-i askeriye elli seneye kadar varabilür idi.

Evvelâ orada umkan 24:30 sıra üzere terkîb idilmiş büyük falanks tarzında müctemi‘ piyâdeden başka bir şey yok idi. Büyük Hüsrev orduya piyâdenin 1/16 , 1/5, nisbetinde süvârî kabul ve idhâl eyledi. Bundan başka müselleh arabalarda var idi. Ve ağırlıklar ile beraber birçok kadınlarda hareket iderlerdi. Eslihadan en evvel yalnız endachte mahsus olanları var idi. Hüsrev, Yunanlılar kökünden biraz daha gayr-i mükemmel zırhlar ile daha kısa kargılar ve kalkanlar kabul itdi. Hüsrev, piyâde teşkilâtını 12 sıraya indirdi. Süvârî Yunan süvârîlerine pek müşabih fakat anlardan daha kuvvetli ta‘biye kolları teşkîl ider idi. Muharebe zamanına girileceği zaman piyâde birçok hatlar üzere merkezde: süvârî cenâhlarda, müselleh arabalar ilerüde veyahud yanlarda bulunur idi.

Büyük Hüsrev’den sonra İranilerin tedennî ve tenezzülü İran ordularına ecnebîlerden ücretli efrâd kabul olunmağa (Sayfa:37) başladı. Piyâde mütecânîs değil idi. Ve bundan mâ-adâ pek fenâ bir sûretde kısımlara ayrılmış idi. Efrâd arasında inzibât, kumandanlar beyninde muhabbet ve itilâf yok idi. Süvârî adeden pek çok ve

ta‘biye cüz’i tamı pek kuvvetli ve galabalık idi. Bundan dolayı bütün harekât-ı hasasını gaib itmiş ve şiddetli bir darbe icrâsı kabiliyetinden mahrum kalmış idi.

İranlılar mevzi‘lerini ale’l-ekseri fenâ intihâb iderler idi. (Maraton mîlâddan 490 sene evvel) ordugâhlar vaz‘ ve tesisinde kezâlik pek müsamahalı davranurlardı (On Binlerin Ric‘atı).

MAKEDONYALILAR

Makedonya tensîkât-ı askeriyesinin mevcûd sahihi ikinci Filip’dir. Falanks teşkilâtını pekâla tanıyoruz. Bu ağır ve batî teşkilât, kıta‘atı idâre ve sevk itmek sanatında pek ciddî ıslâhât gösteren bir kralı tamamıyla memnun idemez idi. Anın tasavvur eylediği istilâlar, şiddet-i mahsusa ile başa çıkarılmak için daha serbest, daha müreharrik ordulara muhtac idi. Binâenaleyh münferiden harekete, yanlar ve gerileri muhâfazaya, ve her arazide manevra yapmağa mahsus daha hafif daha çevik ve daha müstâkıl kıt‘alar ihdâsına çalışdı ve muvaffak oldu. Müşarunileyh pek vâsi‘ bir mikyasda Yunan tensîkâtının (peltast) usûlünü taklîd eyledi.

(Sayfa:38) Mîlâddan 342 sene evvel (Demosten⁸⁵) bu bâhis üzerine Atinalılara şu sözleri söylemiş idi: “Birkaç seneden beri itrâ‘izde bulunan her şey değişmiştir. Lâkin en çok dikkate şâyân olan terakkiyât ef‘âl-i harbiyede görülür. Evvelleri Lasede, Moniler ve öteki Yunaniler kendi ağır ordularıyla 4:5 aylık bir yaz müddetinde birbirinin arazisini istilâ etmekden başka bir şey yapmıyorlar idi. Kış gelince evlerinde kapanur kalurlar idi. Lâkin bugün bir Filip görüyoruz ki yaz kış dimeyerek daima iş başında ve bütün kendisini ihâta idenler yalnız Makedonyalıların hoplitleriyle değil süvârî, hafif piyâde ve her cins ecnebîler ve muhâsara makineleriyle hücum itmekde bulunuyor.” Filip’in ve binâenaleyh İskender’in ordusu işte böyle bir ordu idi.

Bundan başka İskender bu güzel orduyu intizâmı nisbetinde güzel kullanmış idi. İkinci (Frederik) de aynı hale tesâdüf eyledi. Birinci Frederik Gilyom vâsıtasıyla tensîk ve prens (Donaso) tarafından terbiye idilmiş olan ordu sayesinde kendi aleyhine ittifâk iden Avrupa ordularına karşı koymuş ve üç büyük Silizya seferinde gâlib gelmiştir.

⁸⁵ Haydar Rıfat, **Demosten**, Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul, 1936, s.2.

İSKENDER ORDUSUNUN TENSİK VE TERTİBİ

(Sayfa:39) İskender'in Dara aleyhine açtığı sefer için mevcûd olan kuvvetlerin terkîbi şöyle idi: Evvelâ, ağırca müselleh piyâdesini teşkîl iden Makedonya falanksı. Sâniyen, hafif piyâdeki bunlar seri' manevralar yapmak, ve her dürlü araziden istifâde itmek için pek müsâ'id idiler. Ve pisilitler ile hoplitler beyninde bir sınıf teşkîl eyliyorlar idi. İskender anları 1024 kişilik kıta'alara ayırır ve taarruzi hareketlerde kullanurdu. Usûlen kıta'atı hafife süvârîler hücumla başlardı, ve derhâl hafif piyâdeler ile himaye olunurlardı. Ba'de falanks hepsine istinâden en son darbeyi icrâ ider idi.

Sâlisen hoplit falanksı ve hafif piyâdelerden başka Filip ve halefi, peltast kolları teşkîl idecek sûrette birçok da gayr-i muntazam kıta'at kullandılar. İskender bu kıta'atı kendi ağır piyâdelerinin daima cebhe veyahud yanları üzerinde ve hareket halinde bulundururdu. Ve anları düşmanın ta'kîbine gönderir, ve bazen süvârîsine karıştırdı. Râbian İskender'in süvârîsi pek fevkalâde idi. Bu da ikiye ayrılırdu. Biri esâsen Makedonyalılardan müteşekkil ağır (Sayfa:40) süvârî, diğerk hafif süvârî idi. Hülâsa İskender'in ordusu, Makedonyalılar ve Yunanlılar ile sair civâr hükümetler ahalisinden ve birçok da ücretli neferlerden terkîb iderdi. (Erbil) muharebesinden sonra ordunun bir kısmı da İranilerden teşkîl idildi.

Hasılı bu kuvayı müteharrikeye esliha depoları ve bir muhâsara parkı tesisi, askeri haraların îcâdı, ordunun seri'ân tecemmü'ünü temîn idecek her dürlü vesâitin ikmâli, ve bir harb hazinesinin teşkîli gibi teşebbüsât ma'kuleyide ilâve itmeliyiz.

ASYA SEFERİ (334-333)

GRANİKOS MUHAREBESİ (334)

Tahta cûlus itdiği gibi İskender pederinden kalma o dehşetli ordusunu vâsi' bir daru'l-harb üzerinde sevk itmek heveslerine dûcâr olmuş idi. Harîs şöhret olan bu genç hükümdarın Asya aleyhine kıyâmını müsâ'id ve muhikk gösterecek epeyce sebebler var idi.

Filhakîka Dara'nın istilâat kadimesi, Filip'in katli hususunda İranlıların hassa-i iştirâki, Yunan fesâdcıları hakkında şâyân görülen îâneler Asya seferinin zuhûruna pek kuvvetli birer bahane olmuş idi.

(Sayfa:41) 334:335 mevsim şitâsında (Teb) in tahribinden sonra Asya Seferi için tedârükât-ı mahsusa icrâ idilmiş idi. Filip'in en mahir cenerallardan biri olan (Antipater⁸⁶) nâib hükümet intihâb idildi. Ve İskender kendisinin gaybubeti esnâsında memleketin temîn âsâyiş ve selâmeti için Makedonya hoplitlerinin yarısını ana bıraktı nihayet 334 senesi nisanında (Pella)dan hareket iden ordu (Trakya)nın sevâhil-i cenubiyyesini ta'kîb ile (Sestos)a vâsıl oldu. (Deyoder) bu ordunun kuvvetini 35,000 kişiye çıkarıyor ki 5000'i süvârî ve 6000'i hafif piyâde idi. Süvârî tefrîkindeki nisbet 1/6, hafif piyâdenin umum piyâdeye göre nisbeti 1/5 idi. Yunan ordularına kıyasen bu ordunun büsbütün hususî bir şekl ve kıymeti var.

Müttefikler ile ücretli efrâd bölüğü ale'l-umûm Yunanlılardan ibâret idi. Yunanistan'ın İskender karşısındaki mevki' âdetâ (Rin) hükümeti müttefikasının Birinci Napolyon karşısındaki vaziyete müşabih idi. Makedonya silahlarının muzaffer olduğunu görmek, Yunan için hiçbir fâideyi mûcib olamazdı. Binâenaleyh oradan talep olunan efrâd-ı ittifakiye pek isteksiz bir sûretde orduya hidmet itdiler ve 1815 de Almanya'dan sahil ittifak olanlar gibi onlarda ayn fikirde bulundular.

(Sayfa:42) İskender falanksı 4096 kişilik kollara ayırmış idi ki bunlardan her biri müntehab zâbitân idâresinde bulunuyorlar idi. Bazı kere bu kollarin adedi ve kuvveti değışürdü, bunlar 16 yahud 12 sıra üzere tertîb olunurlardı.

Kendi dehşetli planlarını hazırlamak için İskender pederinin hazine-i harbiyesini sarf itdikden başka 30 milyon kadar da bir borç yapmış idi. (Hellespon) u geçdiği vakt ancak bir aylık yiyeceği var idi. Bundan sonra kendince noksân olan menâbi' ve levâzım-ı harbiyeyi ta'kîb ideceği muzafferiyetlerden bekliyor idi.

Dara Asyayı sağrada Makedonya'ya muhâsım olan Midya*, Kapadok vesâir bunun gibi ufak hükümetlerden müteşekkil yirmi bin süvârî ile yerli piyâdesi ve 10,000 Yunan hopliti cem' ve tahşîd eyledi. Bu orduya Lidya* valisi olan (Aristes) kumanda idiyordu. Ordunun en meşhûr ve en muktedir cenerallarından biri (Memnon) idi ki müşarunileyh hâiz olduğu kemâl-i hüner vukufu sayesinde epeyce bir zaman ve pek çok muvaffakiyetler ile Makedonya kumandanlarına mukavemet itmiş idi.

⁸⁶ Vlademir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Çev:Attila Tokatlı, Evrensel Yay., İstanbul, 2009, s.47.

* Kayseriye ve Sivas vilâyetlerinin biri.

* Magnisa ve civârı.

İskender'in ordusunun kıymetini ve falanks teşkilinin hükm ve nüfuzunu (Sayfa:43) bildiğinden ve bundan başka kralın toplamış olduğu ordusuna pek az emniyeti olduğundan (Memnon) öyle birdenbire umûmi bir harekete atılmamak cihetini iltizâm itmiş idi. Hasmin terakkî harekâtını men' erzâk ve me'kûlât ile mahsûlât-ı umumiye tahriben memleket içerilerine doğru çekilmeği tavsiye eyledi. Lâkin Asya'da yine müdâfa'ayı bırakmamağla berâber Yunanlılara istinâden İskender'in kalbgâh hükümetinde şiddetli ve pek müessir bir harb virmek için İran'ın kuvvetli donanmasından istifâde etmek, Avrupa'da taarruza geçmeği pek münasib görüyor idi.

Mâzide buna benzer ve pek meşhûr bir misâl daha var. (Sipyon) Anibal ve ordusunu, İtalya'da Romalılara karşı bırakarak Afrika'ya geçti ve büyük bir şiddetle orada taarruza kıyâm eyledi. Anibal Kartacı müdâfa'a etmek için İtalya'yı terke mecbûr oldu. Ve nihayet (Zama) ovalarından fenâ halde mağlubiyetlere uğradı. Eburonlar, Sezar, Mont Moris, Şarlken, Veligton, Massena, Aleksander, Napolyon, aleyhinde hiç olmazsa kısmen bu meslek-i müdâfa'aya mürâca'at itmelidiler.

Lâkin karşıdaki kuvvetlerin kıymet-i sahihaları hakkında idinilmiş ciddî bir vukufun sâikası mütâla'atıyla meydana konulan bu plan, arazinin tahrib mahsûlatıyla kendi servetlerinin başluca menba'larını asla gâib etmek istemeyen öteki kumandanlar tarafından red idildi.

(Sayfa:44) (Granikos) suyu sevâhiline doğru ilerületmek istenildi. Ve böyle karar virildi. Hâlbuki nehr-i mezkûr yalnız şiddetli yağmurlar zamanı müstesnâ olarak daima geçid virir ve bundan dolayı ehemmiyeti pek cüz'i idi. Yalnız oldukça sarp ve kayalık olan sağ sâhili taarruz için ciddî bir mani' teşkîl iderdi. Karaya çıktığı saatden beri daima kandi hafif kıta'larından mürekkekb bir pîşdar ile önünü araştırmak âdeti olan İskender, keşf kollarından aldığı rapordan (Aristes)in intihâb itdiği mevzi'î öğrendi. Doğru (Granikos) üzerine ve dört kolda yürüdü. Merkez kolları piyâdeden sağ ve sol cenâh kolları hafif ve ağır süvârîlerden terkîb eyledi.

GRANİKOS GEÇİD MUHAREBESİ

(KABLE'L-MÎLAD 334)

Hasmı civârına vâsıl olduğu gibi Makedonyalılar en evvel anın tutmuş olduğu mevzi'ini keşf ve tedkîk eyledi. İran süvârîsinin (Granikos) sâhili üzerinde

yayıldığını ve bu süvârînin pek kuvvetli bir müdâfa‘a da ısrar idemeyeceğini anladı. Bundan başka piyâdenin geride ve atlı kıta‘at ile mahfuz bir yerde mevzi‘ aldığını öğrendi.

(Sayfa:45) İskender kendi sağından hasmın sol cenâhına hücum ve bu hareketini hat harbin kademe halindeki aksâmıyla himaye ve istinâda karar virdi. Lâkin sahillerin fenâlığı düşman mevzi‘lerini kuvvet ve metâneti, okların tesiri şedîd ve mehliki, en ileri giden pişdarın ric‘atine sebep olmuş idi.

Bunu görünce İskender ağır süvârî başında olarak heman suya atıldı. Geriye çekilmeğe yüz tutmuş olan evvelki kıta‘at tekrar ilerilediler. Ve düşman hattını kâmilten kuşatacak sûrette sağa doğru açıldılar. Bu noktada pek büyük bir kargaşalık vukûa geldi. İraniler mevzi‘in metânetiyle düşmanlarına fâik, Makedonyalılar, bilakis silahın kuvvet ve nüfuzuyla onlara galebe idiler. Nihayet her yerde olduğu gibi, burada dahi silah kuvveti hükmünü göstererek düşmanın hat harbi bozulmağa başladı.

(Diyoder) rivâyetine göre burada İraniler 2000 süvârî ve 10000 piyâde gâib itmişlerdir. Süvârîlerde telefât nisbeten az isede birçok büyük kumandanlar İskender’in süvârîleri altında ezilmiş ve telef olmuş idi. Bundan başka Dara’nın en parlak nokta‘i ümîdini teşkîl iden Yunan hoplit kolunun mahv ve tahribini İran ordusunu büsbütün zayıf düşürdü. İskender tarafından zâyî‘ât pek azdır. Yine kendi rivâyetlerince pek cesûrane müdâfa‘a idilmiş olan böyle bir mevzi‘e hücum (Sayfa:46) esnâsında İskender ordusunun yalnız 85 süvârî ile 60 piyâde gâib itmiş olduğunu söyleyen eski müverrihlerin sözlerine insan âdetâ inanamayacak gibi oluyor. Hulâsa Granikos Muharebesi bir geçid gavgası teşkîl ider ki, bu hareket bir cenâhı takviye edilmiş hafif kıta‘at ile ve mâil bir nizâmda vukûa gelmiştir. Şu muharebenin vâsita-i teveffuku İskender’in hafif süvârîlere istinâden ağır süvârîsiyle yaptığı hücumu âiddir. İranilerin en büyük hatâsında muharebe nizâmlarında görülür. Çünkü pek fenâ bir nizâm kabul itmişlerdir.

Gâyet cemi‘yetli bir süvârî hareket hassasından mahrum kalmış ve âdetâ atâlete makhum olmuş idi. Bir noktadan yarıldığı veya bir noktasından takrîb idildiği gibi ric‘ate mecbûr olurdu. Hem öyle bir ric‘at ki, kendisine pek yakın olan ikinci hatta düşmanla berâber girmeye müsâ‘id. Granikos geçid hareketi yapılarak düşman ordusunda mağlub itdikden sonra artık İskender sahrada ciddî bir mâni‘aya tesâdüf

itmeyecekti. Fütühât-ı âtfîyesi için metin ve muhkem bir üssü'l-harekât vaz' ve teşkiline ve donanma îânesiyle şehirleri itâ'atine almağa karar virdi.

(Sayfa:47) Evvelâ, (Lidya) da vâki (Sard) mevki'i üzerine yürüdü. Bu yürüyüşünü (Yarmenyum) kumandasına verilen bir müfreze-i mahsusa ile sol cenâhdan ve epeyce uzak bir mesafeden keşf itdiriyordu. Bu hal (Arsines)in yeniden mukabele itmesi ihtimâline karşı alınmış bir tedbir-i mâkul idi.

Lidya'da bir hükümet-i cedîde teşkîl itdikden sonra İskender (Sard mevki'ini terk ve sağa doğru dönerek (Efes) üzerine yürüdü. (Milat) bir mukabeleden sonra (Efes) mevki'inin uğradığı aynı felâkete dâ'ar oldu. İskender buranın müdâfa'asına memur olan askerin bir kısmını kendi ordusuna ilhâk eyledi. Bu esnâda donanma dağıtıldı. Eğer İskender'in düşmanları denizde cesaretli bir taarruza kıyâm etmek istemiş olsalar idi. Şübhe yok ki kendi gemileri anın donanmasına tefevvuk ider ve şu husûs Makedonyalı ceneral için pek pahalı olurdu. Bâ-husus ki donanması dağıtıldığı esnâda İranlıların bahren göstereceği şiddet daha kuvvetli olurdu. Bununla berâber İskender ric'at halinde temîn harekâtı için oldukça vâsi' bir sâhil kısmına mâlik idi.

İskender bu fikrin tervic-i âtfîsi için ve politikaca bir maksad-ı mühimme rabt-ı âmâl iderek fütuhât-ı sevâhiliyesini pek erken vaktlerde daha (Perga) ve (Side) mevki'lerine kadar ileriletmiş (Sayfa:48) idi. Bu süratli yürüyüş ile Yunan müsta'merelerini hem kendi hükm ve emri tahtına alur hemde anları İran'ın râbîta'i hükümetinden kurtarır: ve şu sûretle düşmanını pek kuvvetli mu'avenetlerden mahrum bırakırdı.

Asyayı suğrânın sâhil garbiyesi elde idildikden sonra fütuhâtını şimale doğru çevirdi. Artık vazifesi kalmayan (Parminyum=Parmenion⁸⁷) müfrezesini yanına çağırır ve (Gordiyum) mevki'inde kışı geçirir. Burada imdâdlarını alır. Ordusunu yeniden takviye ve tesis ider hastalık ve yorgunluk tesiriyle ve zabt olunan kasabaların muhâfazasına bırakılan askerlerden dolayı ordusunda husûle gelen açıkları doldurur.

⁸⁷ Senem Özer, *Büyük İskender'in Doğu Seferinde Anadolu'nun Yeri ve Önemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006, s:18.

İSUS MEYDAN MUHAREBESİ

333 KABLE'L-MÎLAD

İskender (Gordiyum) da (Memnon) un vefâtını öğrendi. İran ordusunda İskender'in harekâtı askeriyesini sekte-dâr edecek en mahir ve en müdebbir ceneral yalnız bu âdem idi. (Memnon) Dara'nın en çok mazhar-ı emniyet ve iltisaki olarak Granikos Geçidinden evvel teklîf idilen planın bir kısmını ta'kîb ideceği yani Makedonya cihetinde şiddetli bir taarruz gösterib Asya'da (Sayfa:49) bilakis müdâfa'a da, kalmak üzere hareket olunacağı sırada vefât itmiş idi. Müşarunileyh büsbütün elden çıkmış nazarıyla bakılabilen Asya-yı suğrâdan vaz geçmek fakat Silis ile Suriye medhallerini o civârdaki silsile-i cibâlde mevcûd müte'addid mühim geçidlerden bi'l-istifâde, hatve hatve müdâfa'a itmek istiyor idi. Lâkin bu tasavvurlar kendi vefâtıyla berâber mahv oldu ve hiçbir tertîb edilmedi. Bilakis doğrudan doğruya Makedonyalılar ile muharebe itmek ciheti tervîc olundu.

İmparatorluğun her tarafından, Suriye sahralarında tahaşşüd itmek emriyle, askerler, müttefikler celb idildi. Nihayet Suriye dâhilinde 400,000 âdem toplandı. İkinci sefer bidâyetinde vaziyeti umûmiye bundan ibâret idi.

Bu esnâda İskender (Gordiyum)u terk ile cenûba doğru olan yürüyüşüne tekrar başlar ve bi'l-müşkilât (Silis) havalisini işgâl ider. Bu havalinin teşkilâtı ta'biyesi bir müdâfa'a planı ne kadar çok fâideli olacağını bedâhet mertebesinde gösteriyor. Filhakîka eğer İskender (Silis) dâhilindeki cesîm dağlardan çıkarak cenûba doğru inmek için silsileyi kat' iden dar geçidi tazyîke muvaffak olsa idi. Bundan sonra (Sayfa:50) ikinci bir silsile ile deniz arasında sıkışmış olan yol üzerinde harbe tutuşması, ba'de kendisini Suriye'ye götüren Silis memurlarını tazyîk itmesi lâzım gelürdü.

Bunlar müdâfa'ası pek kolay üç silsile-i mevânî' teşkil idiyorlardı. Eğer memlekete şimâl cihetinden gelecek yerde İskender anı garb tarafından elde itmek istememiş olsa idi. Yine pek muhatıralı geçidler önünde muharebe itmeğe mecbûr bulunacak idi. Bundan sonrada Suriye'ye girebilmek için tekrar (Amanos) dağlarına tesâdüf edilürdü. Bütün bu geçidlerden ancak cebheleri bir iki kişilik yürüyüş kolları geçebilürdü. Velhâsıl eğer muzaffer ordu bütün bu mevânî'e galebe ile Suriye dâhiline girmiş olsa idi. İranilerin en son muharebe virecekleri mahal artık ovalardan ibâret kalur idi.

Bu kadar akıllane bir planı kabul idecek yerdeki arazinin ahvâl topoğrafyasında öyle îcâb iderdi. Dara kendi hasmının muharebe itmeksizin (Silis) dâhiline girmeğe müsâ‘ade itdi. İskender (Soşi=Sokhoi⁸⁸) mevki‘inde toplanmış olan İran ordusunun vaziyetini pekâla bildiği için anın üzerine soldan ve arkadan hücum itmeğe karar virdi.

Bu esnâda kabahat kabahat üstüste yığarak Dara ordularının kesretine mağrur olmuş ceneralların nasihatlerine kapıldı, ordugâh (Sayfa:51) kurmuş oldukları sahrayı terk ile (Amanos) silsilesini şimal geçidinden atıldı ve İskender hasmını (Soşi=Sokhoi) mevki‘inde aramak için (Silis)in cenûb geçidinden çıkacağı bir anda o bilakis oraya dâhil oldu. Bu çift hareketleriyle İraniler Makedonyalıların girülerinde ve deniz ile silsilelerin eteğinde sıkışmış pek dar bir mesafede bulunuyorlardı.

İskender Dara’nın bu yürüyüşünü haber aldığı zaman 30 kilometre cenûbda (Maryandres) mevki‘inde idi. Tabi‘i müşarunileyhin bu vaziyeti kendisi için pek müdhiş idi. Derhâl hiç zaman gâib itmeyerek sâhil geçidlerini elde etmek maksadıyla hareket itdi. Ve Dara’nın yakalayamadığı bu mühim noktalara gice yarısı vâsıl oldu. Burada biraz kıta‘atını istirâhat itdirdi.

Ve o gün yine tulû şems ile berâber yürüyüşüne başladı. Arazi dağlar ile deniz arasında o kadar sıkışmış idi ki ordu behemehâl bir kolda harekete mecbûr oldu. Bu kolun önünde bir pîşdar müfrezesi bulunuyordu. Sâhil geçidlerinden çıkınca arazi (Pınaros) nehrine kadar müte‘âkiben genişlik peydâ idiyordu. İran ordusu bu küçük nehrin girüsünde idi. İskender alacağı muhtelif tertibâtta yayılma hareketlerinin teshîli maksadıyla zeminin şu vüs‘at müte‘âkıbesinden istifâde itdi. Müşarunileyh denize istinâd etmek ve kendi süvârîsinin en büyük bir kısmını (Sayfa:52) sağa götürmek istiyordu. Lâkin Dara’nın almış olduğu tertibât bu babdaki efkârı ta‘dîl eyledi.

Pek dar bir yerde sıkışmış kalmış olan Acem kralı kendi ordusunu (Pınaros) nehrinin girüsünde ve birçok hatlar üzere teşkîl eylemiş idi. Hâlbuki nehrin sol sâhilini 30 bin süvârî ve 20 bin piyâdeden mürekkeb cesîm bir kol ile keşf ve tarassud itdirdiğide söyleniyor. Bundan başka dağlarda (Pınaros) menba‘larının daha

⁸⁸ Senem Özer, a.g.t., s:27.

ötelerine atmış olduğu ikinci bir kol ile sağ cenâhını tehdîden İskender'in hareketini durdurmakda istiyordu.

Lâkin muharebeden evvel sol sâhildeki kuvveti celb itdirerek anın bir kısım azimini teşkîl iden süvârîleri sağa doğru ve (Parmenyun)a karşı gönderdi. İskender, İran müfrezesinin ric'atıyla hasım ordusunun vaziyetine dâir hakiki bir fikr aldığı gibi derhâl Teselya kıta'atına hafiyyen mevzi' değişdirerek (Parmenyum)u tehdîd iden düşman süvârîlerine karşı atılımlarını emr eyledi.

Sağ cenâhtaki süvârîye hafif piyâde müfrezeleride karışdırdı. Bundan başka Dara'nın (Amanos) cihetlerine gönderdiği kuvvetine karşı bazı hafif kıta'at gönderdi. O taraftaki İranlılar kesretleri hilâfında olarak pek (Sayfa:53) sühûlütle tard idildiler. Ve İskender bir def'a daha anlar tarafından rahat idilmeksizin anları epeyce uzaklara kadar ta'kîb itdirdiğinden sonra kendi muharebe cebhesini temdîd itmek ve anı düşman cebhesine müsâvî yapmak için o taraftaki kıta'atın büyük bir kısmını yanına çağırdı.

Makedonyalıların tertibâtı iki muhtelif kısmı hâvî idi: Nehre muvazi olan hat asliye dağlardaki cenâh kolu. Bunların hepsi 28000 neferden mürekkeb idi. İskender, pek yavaş hatveler ile Pınaros Çayı'na doğru ilerüledi. Bu betâeti öyle gelişi güzel yapmamış idi. Bilakis hesâb ile kabul eylemiş idi. Bu yürüyüşle kendi muharebe nizâmını bozmaksızın arazi kazanabilür ve ba'de Dara'yı sağ sâhilinin bir kısmı tahkim idilmiş olan su mecrâsının öte tarafına alup götürceğini ümîd idiyordu, lâkin kral hiç yerinden bile kıımdamadı. O zaman İskender ok menziline geldiği gibi kendi hafif süvârîleriyle, isnâd idilmiş olan ağır süvârîleri ve bu miktarda piyâdeleriyle düşmanın solunu teşkil iden Asya hoplitleri üzerine atıldı. Bu hücumun şiddet nâgehanisinden fenâ halde korkmuş olan cenâh kolu pek az bir mukavemetden sonra ric'at itdi. Arazi kazanıldığı gibi (Sayfa:54) düşmanın sol yanına doğru bir koltuk teşkîl idecek veche tebdîl isitikamet itmiş olan Makedonya kıta'at, kemâl-i şiddetle ta'kîbe başladı.

Ordunun merkezinde ve bir araba üzerinde bulunan Dara sol yanın ric'atini ve düşmanın kendisine doğru mâilen icrâ itmekde olduğu yürüyüşünü görürgörmez nihayet derecede korkdu ve mümkün olduğu bir süratle kendi hatları arasında gâib oldu gitdi! Müşârunileyhin firarına bütün maiyet ve karargâh erkânının da iştirâkini görenler artık başkumandanın bırakmış olduğu bir yeri müdâfa'a ile uğraşmak abes

olduğuna hükm iderek anlarda firâra başladılar. Birinci hattın girüsünde karışıklık son derece idi. Zâten buradaki kıta‘atı askerin en fenâ kısımdan terkîb iderdi.

Hâlbuki cebhede iş böyle değil, İskender hareketini sağ cenâhtaki hafif kıta‘at ile icrâ itmiş idi. Hattın aksâm-ı sâiresi hücumun şiddetinden dolayı bu kademeye iştirâk idemedi. Bunun için (Parmenyon) kolunun merkez ve sağ birinci hatdaki İran hoplitleri tarafından pek dehşetli mukabelelere uğradı. Meydan muharebenin bu kısmı pek mu‘annidane cereyan itdi. Ve hatta az kaldı Makedonyalıların zarar ve ziyânına hizmet (Sayfa:55) idecekti. Fakat İskender’in yetişmesiyle berâber iş yine değişdi, her taraftan çevrilmiş olan Yunanlılar düşmanları arasında pek müdhiş bir ric‘ate mecbûriyet görerek nihayet bin müşkilât ile (Penes) cihetlerine doğru atılabildiler. Makedonyalılar anları evvelâ ta‘kîb itmediler. Çünkü bundan mühim yapılacak işleri vardı. Anların boylu boyuna çekilmelerine müsâ‘ade itdiler.

Eski müellifler deniz yakınında birde süvârî muharebesinden bâhis idiyorlar. Fakat bu müsademe az sürmüş idi. İranlıların hezimetini ikmâl idildiği gibi İskender derhâl şiddetli bir ta‘kîbe başladı. Firârilere pek büyük bir kısmı katliam beliiyesine uğradı. Çünkü hat ric‘atları o kadar fenâ boğazlar ve geçidlere musâdif idi ki muzaffer bir düşmanın şiddetli ta‘kîbi önünde değil, insan yalnız başına bile buralardan geçebilmekde külli müşkilâta uğrardı. Bundan dolayı sâhibini gayb itmiş olan bu dehşetli sürü giruye çekilecek bir yer bulamadığından 10 bin süvârî ve 100 bin piyâdesini boğazlatdıktan sonra güç hal ile yola dâhil olabilmişdir. Makedonyalılar 300 piyâde ve 150 süvârî gayb itdiler.

Dara muharebe meydanının epeyce uzağında ancak 4000 kişi (Sayfa:56) kadar toplayarak yine bin müşkilât ile Fırat Nehri menba‘larına doğru çekilebildi. (İsus) Meydan Muharebesi’nin gayb olmasına en başluca sebep, Dara’nın ehliyetliliğidir. Çünkü müşarunileyh (Silisi)nin müdâfa‘asında müsâmağa göstermiş idi. Kendi cesîm süvârîsinin kemâl-i sühûletle manevra yapabileceği ovalarda kalmağa mecbûr idi. Lâkin bilakis pek dar bir boğaz içinde muharebeyi iltizâm itdiği orada yalnız kendi kıta‘atının adeden olan çokluğu yine kendi felâketlerine vâsıta olabiliyordu.

Bununla berâber (Silisi) medhalleri üzerine yapığı yürüyüş İskender’in hat ittisâlini kat‘ itdiği sırada, eğer bu hareketini ki kuvvetleri de pekâla müsâ‘ade iderdi, Suriye medhalleri üzerine kuvvetli bir yürüyüş koluyla terkîb itmiş olsa idi.

Çıkılması na-kabul bir takım geçidler arasında muharebeye başlamış olan Makedonya ordusunu mahv itmiş olacaktı.

Dara'nın şâyân-ı senâ olacak yalnız bir tertibâtı var, oda sağ cenâh aleyhine yapılan kuşatma hareketin bidâyetine âiddir. Buna mukâbil İskender'in son boğazı tekrar işgâl itmiş olduğu vakt elnan bütün tertibâtı cidden pek mâkul ve pek mahirane (Sayfa:57) idi. Kıta'atın oradaki yürüyüş kolları tamamıyla arazinin şekil ve tabiatına uydurulmuş idi. Cebheden ve yandan mestûr olan muharebe hattıda pek âkilâne idâre ve sevk olunmuş idi. Sağ cenâhını ileri atmakta İskender'in gösterdiği şiddet-i mahsusa düşmanları hakkında malumât kat'iyesi olduğunu isbât ider. Bununla berâber ileri fırlamak hususu pek şiddetli oldu. Çünkü bu kol merkezden büsbütün ayrıldı.

Hiçbir muzafferiyet, (İsus) galibiyeti kadar parlak olmadığı gibi, burada kazanılan politika netîceleri kadar vâsi' maksadlar hâsıl idememiştir. Yalnız İran ordusu dağıtılmak ve mahv idilmekle kalmadı. Lâkin İskender namının şa'sa'a celâdeti bu vâsita ile bütün cihâna yayılmıştır.

İsus'dan sonra Makedonyalı ceneral hiçbir müdâfa'aya tesâdüf itmeksizin Suriye tarafını tutar ve Babil cihetlerini feth idebilürdü. Lâkin hiçde birini yapmadı. Bu tarihten itibâren Asya dâhilini zabt etmek fikri kafasında pek kuvvetli bir kök teşkîl itmiş idi. Bu azametli planı icrâ idebilmek için elbette kendi girülerini temîn etmek ve mağlub idilen hanedan-ı hükümdariye hiçbir merkez mukavemet ve ictimâ' bırakmamak lâzım gelirdi. Bundan dolayı yürüyüşünü cenûba doğru tevcih (Sayfa:58) ve Finike, Filistin, Mısır, ve ba'de giruye dönerek Suriye ve (Mezopotamya) cihetlerini zabt eylediği görülür.

ERBİL MEYDAN MUHAREBESİ

KABLE'L MÎLAD 332

(Fırat) nehrinin umûm arazi-i garbiyesindeki ahaliyi kendi idâresi ve kanunu altına almağla iştigâl iden İskender'in şu haline (Dara) tarafından hiç mümâne'at edilmedi. Çünkü müşârunileyh nehrin şark tarafındaki araziye İskender'in el uzatmayacağını ümîd iderdi.

Lâkin İskender'in hırs-ı cihangîranesi büsbütün başka bir şekilde idi. Bundan dolayı (Dara) pâyitahtını himaye etmek için yeniden silaha mürâca'at itmeğe lüzum

gördü. İmparatorluğun en uzak yerlerinden celb edilmiş olan kıta‘atı (Erbil) civârına topladı ve bu vechle 333 dekinin iki misli kuvvetde yeni bir ordu teşkîl eyledi.

Muharebe virmek için evvelce intihâb eylediği mahal (Erbil) mevki‘ine 12 fersah kadar uzak olan (Gavgamela) ovası idi. Her nev‘ mevâni‘den hâlî olan bu yeknesak arâzî bâ-husus (Sayfa:59) küllî bir süvârî cem‘iyetinin manevralarıçün pek müsâ‘id idi. Dara şu güzel ve müntehâb meydan üzerinde (İsus) acılarını çıkaracağını ümîd idiyordu.

Diğer cihetden (Rum) ve (Trakya) askerleriyle takviye edilmiş olan İskender Fenike‘den (Tapsak) üzerine yürüyerek Fırat nehrini buradan atlamak istiyordu. İskender‘in pişdarı şehri müdâfa‘aya memur müfrezeden hiçbir mukavemet görmediğinden suyu geçdi ve dosdoğru yürüyüşüne devâm eyledi. Lâkin (Dicle) nehri üzerinde ikinci bir geçid hareketinin vücuda getirdiği müşkilât suyun umk-ı, şiddet cereyanı ve yatağının dik ve milli olmasından dolayı pek çok telefâta sebebiyet virdi. Kararından dönmez ve yiğit bir düşman önünde şübhe yok ki bu hareket tatbîk idilemezdi. Birkaç gün sonra İskender Dara‘nın iki fersah uzağında ordugâh kurmuş bulunuyordu. Bu vechle hem kıta‘atını dinlendirdi. Hemde ilerude düşman baskınlarından emîn olmak ve muharebe esnâsında ağırlıklar ve hastalarını muhâfaza itmek için ordugâhın etrafına hendekli istihkâmlar çevirtti. İskender beşinci gün nihayetinde dinlenmiş olan kıta‘atıyla tekrar yürüyüşe başladı. Hasmını ve işgal eylediği mevki‘i güzelce görüb anladıktan sonra düşman ile karşı karşıya ordugâh kurdu. Ve irtesi gün kıta‘atını muharebe nizâmına geçürdü

(Sayfa:60) Bu nizâm esâsen iki hat üzere tertîb idildi. Sol cenâh (Parmenyon), sağ cenâh (İskender) kumandasında idi. Birinci hatta imdâd itmek için tesis idilen ikinci hat iki müfreze koldan terkîb iderdi ki asıl vazîfesi düşmanın kuvve-i azimesine göre yandan ve arkadan gelecek hücumları tard etmek ve birinci hatdaki kıta‘ata bir istiklâl mükemmel virmek idi. (3000) Trakya piyâdesi ordugâhı muhâfaza idiyordu. Binênaleyh İskender‘in 29,700‘zü birinci hatda 14,700‘zü ikici hatda 3000‘ni de ordugâhda olmak üzere tekmîl ordusu 47,500‘ze bâliğ oluyordu. Bunun 7000‘ni süvârî idi.

(Dara) birçok vakt ve i‘tinâ‘lar ile hazırlanmış olan araziye işgâl idiyordu. Muharebe nizâmı pek çok hatlardan terkîb iderdi. En âla kıta‘at cebhe üzerine vaz‘ olunmuş idi. Cenâhların ilerüsünde arabalardan mürekkeb ve hafif süvârîler ile

berâber ihtiyât sûretinde bir hat var idi. İranilerden teşkîl itmiş olan merkez ilerüsünde kezâlik arabalar ve fillerden mürekkeb bir park bulunuyordu. Bütün bu kuvvetlerin mecmu' u 600 bin kişiye bâliğ olmuş idi. İskender ordugâhından çıktığı gibi kendi sağ cenahıyla Dara'nın merkezi karşusunda ve muharebe halinde bulundu. Arkadan gelecek bir hücumdan ictinâb itmek ve hasmına yanaşmak (Sayfa:61) hususunda müstefid olmak için Makedonya kralı merkez ve sol cenâhın yürüyüşünü tedricen azalttırarak sağ cenâhın mâil bir hareket yapmasını emr itdi. Bu emr, muharebe nizâmının, sağ cenâh ilerüde olmak üzere bir kademe şekline girmesini mûcib oldu. (Dara) bütün Makedonya ordusunun İranlıların sol yanı üzerine düşmesini îmâ iden şu hareketi görünce hasmının manevralarını durdurmak için sol cenâhını temdîd itdirdi.

Bu esnâda İskender Dara'nın hazırlamış olduğu arâzînin hâricine çıkacak kadar ilerilemiş idi. Dara düşmana epeyce yanaşmış bulunan sol cenâh kıta'atına, Makedonyalıların hârici yanları üzerine hücum itmelerini emr itdi. Makedonyalılar bu hücumlara ikinci hatdaki kıta'at ile cevap verdiler. Muharebe pek mühlik bir sûretde cereyan idiyordu. İskender'in kıta'atı adeden azlıkları cihetiyle epeyce müşkilâta uğradı. Ma'hâza muharebenin her iki tarafa olan derece-i tesir ve temâyülü müsavi kaldı.

Bu esnâda Dara arabalarını ileri sürdü. Fakat hiçbir tesir hâsıl olmadı. Müşârunileyh yine beyhûde yere temdîdiyle uğraşmakda bulunduğu sol cenâhdan istifâde itmek istiyordu. Bu def'a (Sayfa:62) oradaki kıta'aları Makedonyalıların birinci hattı üzerine hücum idiyordu.

Bu manevra az kaldı muharebeyi gayb itdirecekti. Filhakîka İran tertibâtı müte'âkiben süvârî ve piyâdelerden terkîb idildiği için piyâdelerin kısımlarını a'zamı sol yanın harekâtına bi'z-zarûre ta'kîb idemediler. Bundan dolayı büyük bir gedik açıldı. İskender kendi harekâtını derhâl durdurarak merkezde ve kademe nizâmında bulunan Makedonya kıta'atını mukâbil cihetde pek tedbirsizlikle açdırılmış olan gedik üzerine sürdü ve yine ayn-ı zamanda sağ cenâhtaki kıta'at yürüyüşlerini tesrî ile cebheden hücum idiyorlardı. Bir def'a gediğe hâkim olduktan sonra İskender, süvârîsi İran kıta'atıyla boğaz boğaza bir muharebe itmekde iken sağ taraf kolunu Dara'ya doğru ileriletirdi.

Burada (Granikos)da olduğu gibi (Midyalılar) hücumun kemâl-i şiddetinde fenâ halde müteessir oldular. Ma'hâza eğer (Dara) azıcık cesâret gösterüde kıta'atını güzelce kullanmış olaydı muzafferiyet epeyce bir zaman gayr-i mu'ayyen kalmış bulunacaktı. Çünkü Makedonyalılar İran ordusunun en muntehâb kısmına mukâbil yani İran hassa efrâdıyla Yunan ücretli neferlerine karşı bulunuyorlardı. Lâkin büyük kral (İsus)da olmadığından ziyâde havf ve hirâse dûçar oldu. Ve akıbeti el-ân şübheli olan bir muharebenin neticesini (Sayfa:63) beklemeksizin derhal arabasını çevirtti. Ve en evvel firâr için işaret virende yine müşarunileyh oldu.

Bu andan itibâren her ne kadar biraz daha devam eylemiş isede muharebe ta'mîri na-kabul bir yoldada gayb idildi. Kendi muhâfız müfrezesi ve maiyet-i erkânı tarafından derhâl ta'kîb idilmiş olan kralın bu firârı, bütün kıta'at arasından cesâret ve gayretten eser bırakmadı. Çönlü biçârelerin ne kumandanları nede kendilerine medâr istinâd olacak karargâhları kaldı.

Maa't-teessüf sol cenâhdan muharebe pekde mes'ûd bir halde devam itmemiş idi. İskender kendi sağ cenâhına yaptırmış olduğu hareketde pek büyük bir şiddet gösterdiğinden (İsus) da olduğu gibi kıta'at arasında bir açıklık zuhûr itdi. İranlılar İskender'in kendilerine yaptığı gibi bu açıklığı görünce derhâl oraya atıldılar. Ve doğruca ordugâh üzerine yürüdüler ki, eğer ikinci hat yetişmemiş olsaydı orada bütün Trakyalıları mahv ideceklerdi. Bu hareket (Parmenyon)u kendi kuvvetlerinin mühim bir kısmından mahrum bıraktı. Zâten bu esnâda İranlıların sağdan yapmış oldukları şiddetli bir hücum müşarunileyhi fenâ halde tehdîd idiyordu. (İskender) ceneralını tehlikelere ilgâ iden şu hali işidince derhâl ta'kîb hareketini durdurdu. Kendi kıta'atının kısm-ı küllîsi ile ve muharebe meydanını (Sayfa:64) mâilen kat' iderek doğruca kendi sol yanı üzerine yürüdü. Bu anda İskender ordugâhdan tard idilmiş olan İraniler karşusunda bulundu. Bunlar iki düşman arasında kaldıklarından pek çok zâyî'âtdan sonra yine güç hal ile kendilerini kurtarabilmişlerdir.

Dara ordusu artık karma karışık bir galabalıktan başka bir şey değil idi. Ordunun en büyük kısmı muharebeye iştirâk idememiş idi. Bilakis (Pınaros) civârında olduğu gibi hat harbdeki dehşetden dûçar tehevür olarak güzel bir ric'atın önünü kapanacak sûretde girulere gayr-i muntazam yığınlar şeklinde toplu bulunuyordu. Bundan dolayı muharebeden sonra orada pek çok zâyî'âta uğranıldı.

Müverrihin İskender'in buradaki zâyî'âtını (1200) kişiden ibâret gösterdikleri halde Dara ordusunda birkaç yüz bin kişi telef olduğunu söylüyorlar.

İki tarafın ölüleri gösteren rakamlar mütâla'a idildikce insan gördüğü nisbetsizliğe bi'z-zarûre hayran olur. (Maraton) da Yunaniler (192) nefer gayb iderler. İranlılar (6400), (Plata)da (52) Atinalı (91) Ispartalı urulur, lâkin buna mukâbil (250) bin Acem vefât ider. (Granikos) da İskender (125) âdem zâyî' ider: (Aristes) (22000) : (İsus) da Makedonyalıların zâyî'âtı (450) öteki cihetin (110000). (Sayfa:65) (Erbil) de İskender, 1200 nefere mukâbil İran ordusunun (300000) kişisini mahv ider!

Romalılar devrinde şu hallerin vuku'u nâdir değildir. (Maknezi) muharebesinde Romalıların vefeyâtı (250) mukâbil ciheten (54000). (Şerone) de (Silla) (12) âdem gâib ider. Buna mukâbil (100,000) nefer urulur. Bu ihtilâfı nasıl beyân itmeli? Vâkı'a eski muharirler, âid oldukları tarafın şân-ı kahramanîyesini artırmak fikriyle işin içine biraz mübalağa karışdırmış olsalar gerekdir. Bu fikir ile berâber hakikat hala delâlet ider pek çok cihetlerde vardır. Bu devirde müsademeler daima göğüs göğüse yapılır ve esliha-i tedafü'i, anları kullanan piyâdeleri düşman darbelerinden ka'tiyyen muhâfaza idecek fâideleri hâvî bulunuyordu. Kılıç ökse kökünde olarak icrâ idilen bütün ric'at hareketleri elbette pek felâket âmiz olarak lâzım gelürdü. Bundan başka en güzel kıta'atın gerisinde vaz' idilmiş olan câhil ve ahlâkı bozulmuş cesîm yığınlar, başındakilerin çekildiğini gördükleri gibi derhâl firâr ider ve şu sûretle kendilerini cihet-i galebe için yakalanması pek kolay bir av hükmünde bulunduruyorlardı. (Erbil) Meydan Muharebesi nâmıyla yâd olunan (Gavgamela) (Sayfa:66) Muharebesine gelince burada Makedonyalıların aldıkları muharebe nizâmı hakîkaten şân-ı hayret bir sûretde güzel idi.

İskender'in zekâvet fevkalâdesi burada evvelâ, yan hücumlarını tevkîfe ve birinci hattın geriden gelecek hücumlardan emîn oldukları halde vazîfelerini tereddüd ve şüpheden âzâde bir sûretde icrâ itmesine müsâ'id bir ikinci hattın îcâdı. Sâniyen, birbirine istinâd mütenâzır teşkîl iden muhtelif sınıfları pek güzel bir sûretde mezc ve tatbîki. Sâlisen, kuvve-i azimesi kendi ordusunu kâmilten tahrib eylemek istîdâdına hâiz olan bir ordunun birdenbire ve kâmilten üzerine sükûtunu men' etmek ve büyük kuvvetle zâyıf bir noktaya düşmek için muharebe hattına virmiş olduğu mâil istikâmet. Râbian Dara tarafından pek tedbirsizcesine açdırılmış olan gedîge

sokulmak ve bu sûretle muharebede büyük bir muzafferiyete nâil olmak için aldığı karar seri‘ vâsıtasıyla büsbütün izhâr-ı kemâl eylemiş idi. Gavgamela Meydan Muharebesi, pek müsâ‘id ve pek güzel hazırlanmış bir arazi üzerinde bile adedce olan tefevvuk-ı azîm kumandanlarda tedbir ve cesâret olmadıkça hiçbir netîce hâsıl idemediğini pekâla isbât idiyor.

İran ordusunun onda dokuzu mu‘attal kalmış idi. Hattâ Dara, yan hücumu yapmak için ikinci hatdaki kıta‘atı kullanmak cihetini bile (Sayfa:67) düşünememiş idi. Bilakis bu hücumu cebhedeki kıta‘atı memur itdi ki bununla muharebe nizâmı dâhilinde düşman için pek fâideli bir gedik açılmasına sebep oldu. Muharebenin elden çıkmasına en çok yardım iden bu açıklığı kapamak husûsuda hiç hatrına gelmedi. Solda yapılan bütün hücumlar pek fâidesiz ve tesirsiz kaldılar.

Dara en çok arabalara ehemmiyet vermiş gibi görünür. Bunlarında ehemmiyeti olmadığını görünce artık, Makedonyalıların pek mahir oldukları, cebheden müsademe husûsuna karar virdi. Hatt-ı harbde ne sûretde kullandıklarını bilmeğince pek cesîm kıta‘ata mâlik olmanın ne fâidesi var? Atâlet içinde kaldıktan sonra kuvvetin tefevvuk-u azîmi ne iş görebilür? Bundan anlaşılıyor ki muharebelerde hâkim olan kuvvet, daima usûl-ı ta‘biyedeki tefevvukdur.

Erbil hezimetini Dara’nın hükûmetine en son ve en şiddetli darbeleri urdu. Bundan sonra artık müşârunileyhin kuvveti kâmilten mahv edilmiş ve cihet-i galebe eline düşmüş bulunuyordu.

YUNAN VE MAKEDONYALILAR ZAMANINDA TARİH-İ HARBCE GÖRÜLEN TERAKKİYÂTIN MUKÂYESESİ

(Sayfa:68) Bu iki asrın (490-321) tarih-i askeriyesi birbirinden munfasıl iki kısma ayrılır. Makedonya kısmı vâkı‘a epeyce imtidâd itmedi. Lâkin âlim-i askeriyede pek parlak terakkîler husûl getirdi. Yunanlılar bilhassa kendi inzibât-ı askeriyeleri ve ta‘biye mevzi‘leri nokta-i nazarından iştihâr eylemişlerdi. Fakat meydan muharebelerinde mürekkeb nizâmlar vaz‘ ve isti‘mâline mukâbil, seferleri daima güzel netîcelere mülâkî iden kuvve-i nazar ve sürat-i intikâl cihetlerinde epeyce noksânları var idi. Ale’l-umûm harekâtı harbiyeleri kat‘i bir netîce ile nihayet bulmaz. Pek uzun sürer ve pek mühlik bir sûretde cereyan eyler. (Peloponnes) seferi 27. (Isparta) ve (Teb) seferide (33) sene imtidâd itmiştir.

Bundan başka, anların orduları müdâfa‘a esâsı üzerine kurulmuş idi. Falanks nizâmı gerçi pek mukavemetli bir şekil idi. Lâkin muharebe meydanlarında yapılacak hareketler anı pek açık ve şiddetli tehlikelere atardı. Yunan ta‘biyesinin en mühim terakkiyâtı (Epaminondas) vâsıtasıyla meydana gelmiştir. Müşarunileyh ordusunu biri müdâfa‘a, diğeri (Sayfa:69) taarruz olmak üzere ikiye ayırdı. İkincisinin girüsünde mâil bir istikâmetde duran birinci kısım ihtiyât hizmetini görürdü. (Epamenbondas=Epaminondas) ın vâris irfânı olan Filip sınıfı muhtelifenin isti‘mâl müte‘âkibinden, ve hücumların istiklâlinden beklenen her şeyden istifâde itdi.

İskender, kendi üç evvelki Asya seferlerinde ayn-ı tariki ta‘kîb ider. Müşarunileyhin usûl-ı harbi Filip ve (Epaminondas) mesleklerinin tevessü‘ ve ikmâlinden başka bir şey değildir. 331 tarihine kadar İskender’in karşusunda en büyük düşmanı, büyük bir millete hükümdarlık iden Dara idi. Hâlbuki Dara’nın vefâtı ve İran’ın fethini müte‘âkib daru’l harbin şekli ve hali büsbütün değişdi. Bu ana kadar İskender ordusunu toplu bulundurmuş idi. Bundan sonra kısımlara ayırdı.

Makedonyalılar Hindistan’a doğru ilerlediği sırada büyük ve pek vâsi‘ mesafelerde ikâmet ve içlerinde ittifâkdan eser olmayan vahşî kavimlerden başka kimseye tesâdüf itmezdi. Bunlar nadiren sahrada muharebe iderlerdi. Bilakis daima dağlara ilticâ iderek oralarda düşmanları önüne bazı mevâni‘ tertibiyle uğraşırlardı.

(Sayfa:70) Bu nev‘ seferlerde İskender müteharrik kollar isti‘mâl ider. Ordusunu husûsi kumandanlar nezâretinde kalmak üzere muhtelif kollara ayırır. Birbirinden birçok fersahlar ile ayrı bulunan şu kollar, hîn-i hâcetde yekdiğerine mu‘avenet idebilecek vechle müvazi hareket iderlerdi.

Asya seferleri sevkü’l-ceyş nokta-i nazarından pek fâideli ma‘lumâtı câmi‘dir. Anlar belki daima usûl-ı tahtında sevk edilmişlerdir. İskender kendi donanması ve sâhil boyunca sevk eylediği yürüyüşleri sayesinde sevâhili garbiyeyi ale’l-umûm elde itdi. Orada pek kuvvetli siyasi ve askeri bir üssü’l-harekât vücûda getürdü. Şu üssü’l-harekâtı güzelce tesis idübde zabt olunan mevâki‘e istinâd ve lüzumu kadar debboylar yeniden vaz‘ ve îcâd idildikten sonra yürüyüşüne devam ider. Ve yanlarını daima nazar-ı emniyetde bulundururdu. İlk seferde bu vazîfeyi (Parmenyum) ifâ eyledi. İkinci seferde Mısır’ın zabtı ayn-ı sebeplerden dolayı şâyân-ı takdir görülmüş idi.

Makedonyalılar şu güzel kâideleri yalnız bir def'a yani (İsus) Muharebesi'nden evvel Dara'nın ordusunu (Soşi)de ihâta itmek istediği zaman unutmuş idi. Bu şâyân-ı hayret icrâ'atında kendi hat ittisâlini muhâfaza itmek için yalnız birkaç hasta bırakmış idi. Müşârunileyhin hasımlarına nazaran ta'biyece (Sayfa:71) şiddetli bir vukûfu olmasa idi şübhe yok ki sâhil geçidleri arasında büsbütün mahv olub giderdi.

Bu devirden itibâren daha âli bir ta'biyenin lüzumu tebeyyün ider. İskender'in usûl-ı harbi ile Yunan mesleğini ayıran başluca nokta ta'kîbdeki şiddetden ibâretidir. Malumdur ki (Isparta) da mağlub olan bir düşman üzerine büsbütün yüklenmeğe müsâ'ade idilmezdi. Muzafferiyetler daima akîm ve netîcesiz kalurdu. Hâlbuki (İsus) da düşman karanlık basıncaya kadar ta'kîb idilir.

25 fersahlık bir mesafede düşmanın arkası bırakılmıyordu. En meşhûr ta'kîblerden biri (Erbil) Meydan Muharebesinden sonra İskender'in yapmış olduğu ta'kîbdir. Bu esnâda müşârunileyh süvârîsini istinâdsız bırakmamak için (500) kadar kadar piyâde neferini bârgîrlere bindirir. Ve daha birçok def'alar şu vâsıtaya mürâca'at ider. Hindliler aleyhindeki muharebelerinde süvârîleri ekseriyyâ bârgîrlere bindirilmiş piyâdelere istinâd iderdi. Bu piyâdeler hîn-i hâcetde yere iner muharebe iderlerdi. Şu usûl yalnız imtidâdı cüz'i ve seri' hareketlerde tatbîk idilürdü ki mezkûr hareketlerde ağırluk berâber getirülmez ve yalnız dört günlük yiyecek alınurdu. Düşman yakınında Makedonyalılar usûlen bir pîşdar ve bir dümdar ile (Sayfa:72) yürürdü. Ve bundan başka hasmı layıkıyla ve kemâl-i dikkatle itmedikden sonra anın üzerine ta'kîb itmezdi.

Hulâsa bu kahraman kendine mahsus bir devr-i tarihi küşad idecek büyüklükler göstermiştir. Dinilebilür ki İskender, meslek-i harbi fen ve usûl nokta-i nazarından en ilerü getirenlerden biridir. Bu vâsita ile müşârunileyh o zamanlarda malûm olan dünyanın nısfına mu'âdil bir kısmını şâyân-ı hayret bir süratle feth ve istimlâk eyledi.

BU DEVRİN BAŞLUCA VEKÂYİ'İ

(Midya) ve (İran) seferi Tebliler Velase'de Moniler Seferi.

Yunanlılarla İraniler beyninde ve âtîdeki meşhûr muharebelere sebep olan büyük sefer

(MEŞHÛR MEYDAN MUHAREBELERİ)

Maraton	Miladdan	548 sene evvel
Plate	“	479 “
Luktre	“	371 “
Mantine	“	362 “
Erbil	“	331 “

(BU DEVRİN MEŞHÛR ADAMLARI)

(Sayfa:73) 1 – İran İmparatorluğu’nu tesis iden (Büyük Hüsrev) müşârunileyh sanat-ı harbin üç büyük kâ‘idesini meydana koymuşdur:

Evvelâ: Daimi orduların lüzumu.

Sâniyen: Düşmana bağteten veyahud zayıf olduğu esnâda hücum itmek.

Sâlisen: Tezyid netâ‘ici için ta‘kîb vâsıtasıyla muzafferiyetden istifâde etmek.

2- Epaminondas: Mîlâddan (490) sene evvel (Mantine) de urulmuştur.

3- (Kisenofon) : Meşhûr ceneral müverrih, filosof ve edib askeri. En güzel eseri Hüsrevnâme’sidir. Mîlâddan (360) sene evvel vefât itmiştir.

4- Büyük İskender: Teblileri büsbütün mahv ve perîşan ider, Asya’ya geçer ve orada İran kralı olan Dara’yı pek acayib mağlubiyetlere uğradır. (Fenike’yi), (Sayda’yı), (Şam’ı), (Kudüs’ü) zabt ider ve bütün Mısır’ı zir itâ‘atine geçer. İskenderiye kasabasını binâ itdirir. (Erbil) Meydan Muharebesini kazanır. Dara’yı orada fenâ halde bozarak Asya İmparatorluğu’nu (Sayfa:74) kendi üzerine alır. Bahr-i Hazara kadar ilerüler. Kafkasya’ya dâhil olur. Bütün İran memâliği eline geçer. Ve fütuhât-ı umûmiyesini ta Hindlere kadar götürür. Müşârunileyh mîlâddan 324 sene evvel (32) yaşında ve ifrât ile taam itmenin tesiriyle vefât itmiştir.

İKİNCİ DEVİR

FASL-I EVVEL

İMPARATORLUK ZAMANINA KADAR ROMA ORDULARI

(Sayfa:75) İlk Roma orduları (mîlâddan 753 sene mukaddem) (Romulus) yeni hükümeti, her birisi 1000 piyâde ve 100 süvârîden mürekkeb üç firkaya taksîm itdi. Bu 1000 piyâde ve 100 süvârîden her birisi onar kısma ayrılmış idi. İşbu firkalar esliha ve techîzâtını kendiliklerinden tedârük iderlerdi. Bundan başka aylıklarında yok idi. Sefere dâhil olacakları zaman yanlarından on beş günlük yiyecek bulundururlardı. Muzaffer olunca Romalılar elde itdikleri ganimetleri beynlerinde taksîm iderlerdi. Mağlubiyet halinde istihkâmlarla himaye edilmiş olan Roma'ya girerler idi.

LEJYONUN ESÂS TEŞKİLÂTI

(İKİNCİ PÖNİK SEFERİNE KADAR)

Lejyon teşkilâtı, Roma'nın tesisi ve Romaluların İtalya'da silah kuvvetiyle oturabilmek için gördükleri lüzum üzerine (Sayfa:76) husûle gelmiştir. (Tarken) Mîlâddan 500 sene mukaddem" Yunan fenn-i harbin Romalulara nakl itdi. Roma ta'biyesi gitdikçe terakkî bularak Guller ve civâr hükümetlerle açılan seferlerde büsbütün başka bir şekl ve başka bir tavır peydâ eyledi. Bu ta'biyede hale ve kuvvete göre münasib mevzi' intihâbı, muharebe nizâmları ve pekâla mezc ve terkîb idilmiş yürüyüşler ve ihtiyâtların îcâbı halinde kullanmaları gibi şâyân-ı dikkat şeyler görülmektedir. İki asırlık bir mesafe dâhilinde Romalular kemâl-i muvaffakiyetle Afrika, İspanya, Yunan, Gul, Asya, Cermenya ve hatta Büyük Britanya içrülerine kadar girüb harb itmişlerdir.

Mîlâdın (219- 203) sene mukaddimine kadar (Sipyon) ile (Anibal) arasında cereyan eden İkinci (Pönik) Seferi Romalular nezdinde fenn-i harbin en parlak bir zamanı olmuştur. Konsül ordularının usûl-ı terkîbi – ordu cüz'i tamı (Lejyon) idi. Bir Roma ordusu ale'l-ekseri, ikisi Romalı diğer ikisi ecnebî olmak üzere, dört lejyonu hâvî bulunuyordu. Lâkin harbin îcâbı haliyle Romaluların kuvve-i askeriyeleri cumhuriyet zamanlarında 23 ve imparatorluk zamanlarında 33 lejyona kadar çıkmıştır.

(Sayfa:77) Ahz-ı asker usûlu – hidmeti askeriye, 400 derâhim (tahminen 10,000 frank) servete mâlik olan bütün Romalular beyinde (17-50) yaşına kadar

mecbûri idi. Lejyonun usûl-ı tertîb ve teşkîli – (4,500) nefer kuvvetinde piyâde ve süvârîyi hâvî bulunan bir lejyon şu vechle terkîb iderdi :

Süvârîler (Şövalyeler)	300	
Teriyerler	600	hat piyâdesi
Prensler	1200	
Hasterler	1200	
Velidler	1200	Hafif piyâde

En asil ve en zengin olanlar süvârîye ayrılırdu. En ihtiyâr, en cengâver ve süvârîlerden sonra en zengin olanlardan (Teriyer) sınıflarını teşkîl iderlerdi. Ba‘de servet, şan ve kıymeti askeriyeleri derecesine göre prensler ve hasterler ayrılırdu. En genç ve en az zengin olanlar hafif piyâde sınıfına ta‘yîn olunurlardı.

İ‘lân-ı harb idilince derhâl orduları toplanurdu. Her lejyonun altı kumandanı, bir ahz-ı asker meclisi teşkîl iderlerdi. Her biri, teşkîl idilecek lejyon efrâdına müsâvî adedde adamlardan mürekkeb kıt‘alar teşkîl olunur ve her kıt‘anın adamları (Sayfa:78) mümkün olduğu kadar kuvvet, yaş, boy ve servetce birbirine müsâvî bulunulardı. Asker cem‘ idildikten sonra umûm neferâta yemîn itdirilürdü. Seferin hitâmında ordular dağıdılırdu. Çünkü hükümet kuvve-i daime bulundurmuyordu.

Esliha – (Sipyon tarafından tertîb idilerek müşarunileyhin dört asır sonraya kadar devam itmiştir.)

Evvelâ	Esliha-i Tedâfû‘ıye – müdevver kalkan, zırh, kasket
Süvârîler:	Esliha-i Taarruziye – uzun bir kılıç, her iki ucu demir kaplı bir Yunan mızrağı
Sâniyen	Esliha-i tedâfû‘ıye – Nısf üstüvâne şeklinde
Hat	bir siper, tuncdan bir kasket, bir göğüslük, demirle mücehhez fotinler.
Piyâdeler	Esliha-i taarruziye – kısa (0,50 metre) ve geniş bir İspanyol Kılıcı, Teriyerler için (10 Kadem) yahud (2,90 metre) tûlünde bir kargı.

Sâlisen Esliha-i tedâfû'ıye müdevver bir kalkan, kurt derisinden bir başlık

Hafif

Piyâdeler Esliha-i taarruziye – bir kılıç ve yedekte harbi

LEJYONUN AKSÂMI

(Sayfa:79) Her nev' piyâde kıta'sı, (10) (manipol)e ve süvârî ayruca on kısma ayrılırdu. Her manipol, on sıra üzerine tertîb idilür ve sıralarla diziler arasındaki fâsıla ve mesafe üç kademen ibâret bulunurdu. Süvârî kısımları dört ve hatta bazen üç sıra üzere teşkîl idilürdü. Ve bunun da dizileriyle sıraları beynindeki aralık ve mesafe beş kademe idi. Lejyon zâbitleri – Roma orduları her sene temmuzun birinci günü senato vâsıtasıyla intihâb idilmiş konsüller tarafından kumanda idilürdü. Her konsül başlu başuna bir orduya kumanda ider veyahud iki konsül aynı orduyu altışar ay idare ider idi. Lâkin şu hal tabî'i pek büyük ve mahzur idi. Bazen senato umûm orduya bir başkumandan ta'yîn iderdi.

Lejyon, yarısı konsüllerin yarısı ahali tarafından ta'yîn idilmiş altı husûsi amir vâsıtasıyla idâre olunur idi. Bunlardan her birisi lejyona ancak iki ay kadar kumanda iderdi. Her manipolün iki amiri ve iki sıra zâbiti var idi. Her lejyonun kendine mahsus bir sancağı ve her manipolün de bir alâmeti fârikası bulunurdu. Her manipolde iki kumandan (Sayfa:80) birisi diğere tefevvuk ider ve manipollerin birinci kumandanları beyninde bir silsile-i merâtibe riâyet olunur. Teriyerlerin birinci kumandanı hîn-i hâcetde lejyona nezâret iderdi.

Müttefik lejyonların usûl ahz ve teşkîli – bu lejyonlar İtalya ile müttefik geçinen kasabalar dâhilinde alunur ve asker tıbbı Roma'da olduğu gibi toplanırdı. Esliha ve teşkilâtı askeriye kezâlik ötekilerine müşabih idi. Yalnız müttefik lejyonların süvârîsi Roma lejyonları süvârîsinin iki misli bir kuvvetde idi. Fevkalâde veya müntehâb askerler - bunlar müttefik lejyonlarının 1/5 piyâde 1/3 süvârîsinden teşkîl iderler ve doğrudan doğruya konsüllerin idâresinde bulunur bazı hususi kıt'alardır.

Muhtelif Sınıflar Beynindeki Nisbet

Süvârî umûm kuvvetin 1/10

Hat piyâdesi “ 2/3

Hafif piyâde “ 1/4

İtalya, bârgîr tedârükü cihetiyle pek fakîr olduğundan süvârî sınıfı tabî‘î zâyıf kalmış idi. Lâkin ka‘tiyyen îcâb itdiği zaman (Sayfa:81) (Numidi) ve (İspanya) içerilerinden bir mikdar süvârî daha getirilür idi.

Muavin askerler – bunlar İtalya’nın hâricînden toplanmış yine husûsi bir asker teşkîl iderlerdi: Süvârî – Numidi, İspanya ve Sicilya’dan. Hafif piyâde – Balear adalarından tedârük idilirdi.

BİR KONSÜL ORDUSUNUN MUHAREBE NİZÂMI

Her lejyonun piyâdesi üç hat üzere mürettebdir. Birinci hat hasterler, ikinci hat prensler, üçüncü hat teriyerler sınıfından teşkîl ider. Her hat kendisini takdim iden hatdan (10:50) hatve kadar uzakda bulunur. Bütün süvârî bir ceneral tarafından kumanda idilir. Ve başluca üç kısma ayrılırdu. Yürüyüş nizâmı – evvelen düşmandan uzak iken: Cebhe alelâde bir manipolden ibâret ve bir kolda hareket idilirdi. Muhtelif lejyonlar bervech-i âtî sıra ile yürüyorlar idi: Müntehâb askerler, kendi ve müntehâb askerlerin ağırlıklarıyla (Sayfa:82) berâber müttetiklerin birinci lejyonu, her biri kendi ağırlıklarıyla ta‘kîb idilmiş iki Roma lejyonu, müttetiklerin iki lejyonu ve ağırlıkları. Sâniyen düşman yakınında iken yürüyüş kolu muharebede alınacak tertîbâta göre teşkîl idilürdü.

Ordugâh – bir büyük zâbit ve birkaç yüz başı mevki‘ intihâb etmek ve intihâb olunan yeri askere göre ayırmak için daima orduya takdim iderler idi. Ordugâh alelâde iki büyük yol ile dört mıntıkaya ayrılmış bir müstatîl şeklini hâvî idi. Tarîk-i asliyenin iki nihayetinde iki kapu var ki bunlardan şimaldekisi askerin çıkmasına ve cenûbdaki uzak ve zahîrenin idhâline mahsusdur. İkinci yolun şark nihayetindeki kapusuna mahkeme-i sulhiye kapusu dinür. Garb kapusunda i‘dâm ile mahkûm olanların çıkmalarına mahsus bir mahrec idi.

Her lejyon dört sıra üzere çadırlarda ikâmet iderdi. Bu çadurlar deriden yapılır ve on nefer istî'âb iderdi. İstihkâmlar ordugâhları düşman oklarından masûn bulunduracak vechle yani 200 hatve kadar uzakda yapılır idi. Ordugâhlar daima şarampoller ve on iki kademe genişlik ve derinliği hendeklerle muhât idi. Karakol hizmetleri pek ciddî bir sûrette devam iderdi. Hatta kendi mevki'ini terk iden nöbetçiler i'dâm ile mahkûm olurlar idi.

(Sayfa:83) Muharebenin usûl-ı cereyanı – velidler ile diğer hafif piyâdeler evvelen muharebeyi açar ve düşmanın harekâtını keşf ve tecessüs iderler idi. Müsademe hengâmında onlar manipollerin arasında yâhud cenâhlar üzerine veyahud hattın gerilerine doğru çekilir ve oradan düşman üzerine ok ve taş atarlar idi. Hasterler, hat muharebesine başlarlar ve (12:15) hatve düşmana yanaşıldığı vakt evvelen birkaç el ok atar ve ba'de kılıç kılıca gelir muharebe iderlerdi.

Düşman hattını kıramadıkları zaman artık hasterlerin yerine prensler sınıfı geçer idi. (Teriyerler) diz çökmüş ve harbeleri yere dikilmiş olduğu halde ihtiyât teşkîl iderler idi. Bu ihtiyât harbelerinin sivri uçları hat harbin gerisinde gâyet mükemmel bir şarampol sırası husûle getirirdi. Eğer tâli' harb prensler için dahi aksi zuhûr iderse, o zaman anlarda yavaş yavaş teriyerlere kadar çekilirler idi. Artık pek buhranlı olan bir müsademeye netîce virmek bu üçüncü hattın vazîfesi idi. Bunun üzerine teriyerler birdenbire ayağa kalkarlar ve diğer iki hattıda birlikde alarak yalnız bir hat ile düşman üzerine atılırlar idi.

Lejyonun son ümîdi işte hep bu hareketden ibâret idi. Bu muharebe tertîbi pek şâyân-ı dikkatdir. Çünkü heyet-i umûmiyesi (Sayfa:84) itibâriyle hem pek muhkem, hemd pek seyyar ve müteharrik bir halde idi. En genç askerler kendi büyüklerinin gözü önünde muharebe iderler ve en tecrübe görmüş olanları dahi ihtiyât-ı umumide kalırlar idi. Hâsılı muharebenin şu üç hattı hem bir anda birleşmeğe hemde hîn-i hâcetde yekdiğeri mahalline kâim olmağa pek çok kâbiliyet gösterirdi.

ROMALULARIN MUHAREBE NİZÂMLARINDA TA'DÎLAT

Yukarıda gördüğümüz tertîbât birçok şekillere girebilürdü. Fâsıllı nizâm yerine, bazen süvârlere mukavemet itmek için büsbütün tûlu bir hat teşkîl iderlerdi. Veyahud müselleh arabalar ve fillerin mürûrını yeni teshîl için prens manipollerini hasterlerin girişünde vaz' iderek kollar teşkîl olunabilürdü. Bu son tertîbât mîlâddan

(202) sene mukaddem (Zama) da ve (216) sene mukaddem (Kan) da tatbîk idilmiş idi.

Maryos'un icrâ itdiği ıslâhât – (mîlâddan 105-79 sene mukaddemine kadar) : Maryos'dan evvel Roma ordusu ahalinin en zengin ve en itibârlılarından teşkîl edilirdi. Bundan başka, mühim bir mülkiye memûriyeti alabilmek için on seferin hepsinde dahi lejyonlar (Sayfa:85) başında bulunmak lâzım gelirdi. Harb, ahalisinin havâss-ı avâm familyalarından birçoğunu mahv eylemiş olduğundan (Maryos) bu iki şartı kaldırdı. Daha doğrusu müşârunileyh avâm takımının reisi olmuş idi. Yapdığı ıslâhâtın en büyüğüde işte budur.

Nasıl olursa olsun bu ta'dîlat ordunun kuvve-i maneviyesini ve nüfuzunu azaltdı. Çünkü itibârlı ve nüfuzlu adamlar makeddema hiç hizmet-i askeriyede bulunmadıkları halde cihet mülkiyede en büyük memûriyetlere geçebilürdü. Kohortun manipol yerine kâim olması – kohort bir haster, bir prens ve bir teriyer manipolünün birleşmesinden husûle gelmiş (300) nefer kuvvetinde ve (10) sıra üzere tertîb olunmuşdur.

Hasterler ilk dört sırayı, prensler bundan sonraki dört sırayı, teriyerlerde nihayetindeki iki sırayı teşkîl iderlerdi. Bir müddet sonra neferler artık servete fülâna bakılmıyarak yalnız kendi boylarına göre tertîb dilmeğe başlanıldı. Ta'biye cüz'i tamı olan kohort, tesir-i kuvvetçe manipole fâik sürat hareket cihetiyle müsâvî olduğundan ana tercîh edilirdi. Lejyonun iki hat üzere tesisi – her hatda küçük aralıklarla mevzu' beş kohort bulunurdu. Üçüncü (Sayfa:86) hattın ref' ve ibtâlî büyük bir hatadır. Çünkü bu vâsita ile lejyonun birbirini müte'âkib gösterilebilen kuvvet ve şiddeti mahv olduğu gibi bunca vaktler muzafferiyeti Roma konsülleri arabalarına rabt iden o güzel ihtiyât hizmeti aradan kaldırılmış bulunuyordu.

SEZAR DEVRİNE ÂİD TEŞKİLÂT (MÎLÂD 101 – 33)

Müşârunileyhin Maryos'un koyduğu teşkilât-ı muhâfaza ve fakat üçüncü hattı yeniden vaz' ve teşkîl ider. Her lejyonun birinci hattına dört ve diğer hatlarına üç kohort verilebilürdü. Sezar bütün büyük kumandanlar gibi kendi muharebe nizâmını ta'biye icâbâtına ve zeminin şekli ve tabi'atına göre ta'dîl etmek usûlünü bilirdi. Gul süvârîlerinin dehşetli hücumlarına mukavemet için ekseriyyâ tûlu hat teşkîl iderdi. (Farsal) da düşman süvârîsinin kendi sağ yanına yapacağı manevraya mukabele

itmek fikriyle altı kohortu bu vechle isti'mâl eyledi. Hattın diğer noktaları üzerinde, kendi (22000) kişilik kuvvetinin iki misli bir kuvvetde olan, (Pompe) ordusu tarafından yan ve arkası alınmamak için fâsılları çoğalttı.

LEJYON VE FALANKSIN MUKÂYESESİ

(Sayfa:87) Lejyon falanksa nazaran ta'biye manevralarına daha elverişli bulunur. Üç hat muharebe meydanlarında pek kolaylıkla birbirinin yerine geçer ve yekdiğerine istinâd idebilirler. Lejyon pek müteharrik olmakla berâber askerin o zaman ki, eslihası cihetiyle hücum için pek fâidelidir. Binâenaleyh iki taraf birbirine karışdıkları zaman bu teşkilât taarruz nokta-i nazarından şâyân-ı dikkatdir. Ta'biye cüz'i tamları (manipol veya kohort) beyindeki aralıklar bâ-husus bir süvârî hücumu önünde vâkı'a büyük bir tehlike idi. Lâkin derhâl tûlu ve aralıksız bir hat teşkil olunabilmek ciheti bu mahzuru bertaraf iderdi.

(Falanks) kendi eslihasının şekli ve tabi'atı ve pek sıkı ve kesîf olan teşkilâtı cihetiyle müdâfa'a hareketına daha elverişli bulunurdu. Yunan bir hükümet müctemi'adan ibâret olduğuün politikaca bir meslek tedâfüi ta'kîbine mecbûr idi. Binâenaleyh teşkilât-ı askeriyesinde şu ihtiyâca göre olması lâzım gelürdü. Bununla berâber, falanks usûluyle taarruz ve istilâ hareketleride yapılabileceğini İskender ve Anibal seferleri pekâla isbât idiyordu.

(Sayfa:88) Lejyonlar bilakis İtalya'da sırf kendi kılıçları kuvvetiyle yerleşmiş ve oradan ve yine yalnız o kuvvetin himayesiyle çıkmamak fikrinde bulunmuş olan Romaluların tabiat ve politikasına daha muvaffak düşerdi. Roma bütün ef'âl ve azametini hep kuvve-i askeriyesi sayesinde kazanmış idi. Umûm Romalular bir millet müsellehe teşkil itdikleri için lejyon âdetâ seyyar bir hükümet şeklini hâiz bulunurdu.

Bu teşkilâtdan başka Romaluların o derece yükselmelerine hidmet iden sâir bazı esbâb-ı siyasiye ve askeriyede vardır:

1-Romalular daha eyüsünü buldukları zaman kendi eski âdetlerini terk iderler idi.

2- Felâket zamanlarında vakûr ve âlîcenâb, saâdet hallerinde bilakis halim ve mütevâzi' görünürlerdi.

3- Düşman Roma duvarlarına kadar yanaşdığı zaman bile yine husûsat diniyyelerine riâyet-i kâmilede bulunurlardı.

4- Kibir ve gururu hırs ve ta'ama fedâ iderek bu vâsıta ile Yunan hükümetlerinin yapamadığı bu büyüklük izhâr eylediler yani esîrleri ve hatta kendi düşmanları arasında hüner ve marifet sahibi olanları hemşehrilik sıfatı dâhiline kabul iderlerdi.

5- Her zabt itdikleri yerlerde kendi medeniyet ve lisânlarını ta'mîme çalışır ve anları daima kendi idâre ve muhâfazaları altında (Sayfa:89) bulundurmak için gâyet güzel ve büyük yollar ile tezyîn itmeğe uğraşurlardı.

FASL-I SÂNİ

ANİBAL DEVRİNDE KARTACALILARIN ORDUSU

Ahz-ı asker usûlu – Kartac hükümeti pek az kıta'at-ı milliyeye mâlik idi. Ordularının dörde üçü müttefik yahud ecnebî veya düşman milletlerden gelme ücretli neferlerden terkîb iderdi. Afrika, İspanya, Gul, Yunanistan ve hatta İtalya içerülerinden toplanmış olan bu rabitasız ücretli neferler, birçok def'alar Kartac hükümetini dâhilî ihtilallere dûçâr eylediler. Anların husûle getirdikleri ordu pek gürültücü bir ordu iken Anibal mahzan kendi büyüklüğü sayesinde her dürlü milel ve akvâmdan toplanmış olan o gayr-i mütecânis yığına kemâl-i muvaffakiyetle kumanda idebilmiş idi.

Umûr-ı ticariyye Kartac ahalisinin pek çoğunu meslek-i askeriyeden mahrum bıraktığı için yalnız büyük familyalara âid gençler sanat-ı harbi ve ale'l-husûs anın kumandanlık cihetini öğrenirlerdi. Bir vechle ki ordu Kartac hükümetinin şân ve kemâline hiçbir (Sayfa:90) fâidesi olmayan ve kumandanlarıyla beyinlerinde pek cüz'i bir emniyet bulunan her memleketten gelme en fenâ âdemlerden terkîb iderdi.

Teşkilat ve techîzât-ı askeriye Yunanlılarda olduğu gibi burada dahi ordu cüz'i tamı falanks idi. Lâkin taarruzi seferlerden dolayı Anibal hafif piyâde kıta'atıyla süvârîsinin mikdarlarını çoğalttı. Bundan başka, ordu dâhilindeki birçok fil ve müselleh arabalar var idi. Çünkü Anibal İtalya'ya vâsıl olduğu gibi Romaluların usûlünü kabul itmek için kendi esliha ve techîzâtını terk eylemiş idi.

Falanks alelâde süvârî cenâhlarda olmak üzere iki veya üç hat üzere tertîb olunurdu. Kartac süvârîsi pek çevik olduğu gibi hücum idilecek zaman ve mevki'iler

daha güzel ta'yîn idilebildiği için pek çok muzafferiyetler kazanmış ve binâenaleyh Roma süvârîsine her vechle tefevvuk eylemiş idi. İkinci Pönik seferine nihayet viren Zama Meydan Muharebesi (202 Kable'l-mîlad) bize Roma ve Kartacılıların tarz müsademelerine dâir bir fikr-i mahsus virebilür.

ZAMA MEYDAN MUHAREBESİ

(Sayfa:91) Muharebeyi evvelâ hafif kıta'at kızışdırır ba'de Anibal fillerini ileri sürdü. Hafif piyâdeler manipoller arasındaki açıklıkları doldurur ve süvârî ile filleri tard itmekle uğraşırlardı. Bu harebede Romalulara hücum iden fillerden birçoğu Anibal'ın sol cenâh süvârîsi üzerine atılarak ric'at eylediklerinden tabi'i oradaki süvârî içinde bir karışıklık husûle geldi. Mukâbil düşman süvârîsi kumandanı (Massinissa) bundan bi'l-istifade heman hücumla kalkar aynı zamanda Romaluların sol cenâh süvârî kumandanı (Lolyos) da hücum ider ve kendi karşısındaki Anibal süvârîsini epeyce uzaklara sürer. Hafif piyâdelerle bir hatda bulunan hasterler Kartacılıların birinci hattı üstüne atılır ve anı ikincisi üzerine düşürürler.

Sipyon hasterler, teriyerler ve prenslerden mürekkeb olmak üzere bu def'a yalnız bir hat teşkîl iderek ilk evvelki hatların enkazını toplayub mukavemetde bulunan Anibal'ın üçüncü hattı üzerine yüklenür. Bu sırada sağ ve sol cenâh süvârî kumandanları yine meydan muharebeye yetişirler ve cebheden Sipyon ile meşgul bulunan Kartaca hat harbine geriden hücum iderler. Anibal şundan dolayı artık büsbütün hezimete uğrar.

(Sayfa:92) Bu muharebe evvelâ - filler gibi terbiye ve ta'lîmi güç ve pek hırçın olan havanların ta'biye vesâiti sırasında kullanılmalarındaki muhatırayı. Sâniyen bilâfâsıla tertîb idilmekte olan falanks nizamının mahzurini. Sâlisen – süvârî tarafından yapılmış ihâta hareketlerinin fâidelerini gösterir.

Anibal'ın esbâb-ı muvaffakiyeti – Kartacalı ceneralın muvaffakiyetini ordularının güzelce teşkîl olunmalarından ziyâde kendi sevkü'l-ceyş tertîbâtıyla beraberinde bulundurduğu sevkü'l-ceyş erbâbının kemâl ve ehliyetlerine atf itmek daha münasibdir. Anibal'ın şâyân-ı hayret bir sûretde Roma konsüllerine gösterdiği tefevvuklar hep iki manevradan neş'et etmiştir. Dinilebilür:

Evvelen – kendi süvârîsinin kısm-ı azamını, hasmın yanlarını kuşatmakta kullanırdı.

Sâniyen – zengin arızalarından bi'l-istifade mühim bir kıt'a-i askeriyesini düşman gerisinde pusuda bulundurarak verilen bir işaret üzerine kendisi cebheden düşmanı tazyîk itdiği halde kıt'a-i mezkûreyide geriden düşman üzerine yürütürdü.

FASL-I SÂLİS

(Sayfa:93) İmparatorluk zamanında Roma orduları – devr-i inhitat (Oktav) sırf kendi eseri maharetiyle (Antuvan) ve (Lepidi) mağlub ve Mısır kıt'asını zabt idildikten sonra gazilik sıfatıyla Roma'ya girdi ve kendisine (Ogüst) nâmını virerek (30 k) hükümet cumhuriyetin enkazı üzerine bir imparatorluk vaz' ve tesis eyledi. (Rokankor): “imparatorluğun zuhûru, cumhuriyetin son senelerdeki ibdâ'at muzırrasına çâre bulacak yerde bilakis Roma'nın bunca şöhret ve azemetine hidmet itmiş olan mevzuât-ı kanuniyesini kökünden mahv ve harâb eyledi” diyor.

Ogüst'ün tesis eylediği müstemlekât-ı askeriye ordu dâhilinde inzibât askeri vaz'ından ziyâde neferlerin hırs ve tam'alarını tahrîk için açılmış birer bab-ı sefâhet ve isrâf idi. Romaluların fakîr bir hükümet altında zengin olmakdan ise zengin bir hükümet idâresinde fakîr olmak istedikleri devirler artık geçmiş idi. Neferler, ahali hâsılı bütün hemşehriler mümkün olan (Sayfa:94) kuvvet ve vesâit ile zengin olmağa çalışıyorlardı. Altın ve sefâhet herkesin yegâne arzusundan ibâret idi.

Ordunun daimi olması – Ogüst, hükümetinin seferden sonra kıta'atı askeriye evlerine gitmek için mezuniyet viren kanunları hilâfında olarak ber vech-i âti kuvvetleri daimi bir sûrette el altında bulundurdu: 16 lejyon (8 müttefik) ki kuvve-i umûmiyesi (96,000) piyâde ve (7,200) ü süvârî olmak üzere (103,200) neferden ibâret idi.

Bu kıta'at içinde müşârunileyh kendi muhâfazasına mahsus ve en muntehab askerlerden mürekkeb (9) kohort ayırdı. Diğerleri zabt olunan arazi dâhilinde ve hududlar üzerinde kollara ayrıldılar. Teşkilat – Ogüst ve Maryos lejyonlarının teşkilinde (6000) piyâde ve Roma lejyonları için (300) müttefik lejyonları için (600) süvârî ayrılırdu. (600) neferden mürekkeb olan bir kohort heman Büyük Frederik'in taburlarına mu'âdil gibi bir şey idi. Bir kohort üç manipole ve her manipolde ayruca iki kısma ayrılırdu. Süvârîde kezâlik (10) a inkisâm iderdi.

Harb makinelerinin kabulü – (balist) veya (Katapult) (Sayfa:95) dinilen harb makineleri her devirde hücum ve müdâfa'a-i mevaki' hidmetinde kullanılmışlardır.

Lâkin ancak (Ogüst) ün halefî zamanında lejyonlara ilhâk idildiler. Bu husûs-i kıta‘atın daimi olmaları ve anların bir nev‘ müstahkem ordugâhlara göre kollara ayrılmalarından ileri gelmiştir. Mezkûr makineler iki nev‘ idi. Bir takımları balist dinilen aletlerdir ki bunların muharrikleri ufkîdir ve kendileri yanlara veyahud diğer kıta‘at aralarına konulurdu. Bir takımlarında muharrikleri münhani olup anlara katapult tabir olunur ve kohortların gerilerinde vaz‘ idülürler.

Romaluların inkırâzına hizmet iden esbâb-ı maneviye ve askeriye biz Romaluların lejyon teşkilâtının uğradığı tahavvülâtı öyle hatve hatve ta‘kîb idüb göstermeyeceğiz bu kabîlden bir mütâla‘a zâten fâidesizdir. Bilakis (Monteskyö) ve İngiltereli müverrih meşhûr Jibon’un beyânına göre Romaluların nizâmet-i esâsiye ve iktidâr-ı askeriyelerinin tahribine vâsıta olan esbâb-ı askeriye göstermekle iktifâ ideceğiz. Bu sebebler işte şunlardır:

Evvelen – Maryos’a imtisâlen, imparatorların, mülkiye memuriyetlerine geçmek için evvelden mevcûd olan hizmeti askeriye usûlünün büsbütün mensî kalmasına müsâ‘ade itmiş olmaları.

(Sayfa:96) Sâniyen – Maryos’un yaptığı gibi, lejyonlara öyle yalnız her dürlü şerâit-i cami‘ hemşehriler alınmak lâzım gelirken esîrler, köleler, vahşiler ve hatta düşman ahalisinin de kabul ve idhâli o zamana kadar yalnız hafif kıta‘at ile hizmet-i askeriyede bulunmuş olan şu aylıklı vahşiler, lejyonlarda her dürlü fesâd ve ahlâksızlığın zuhûruna sebep oldular. Kulların bütün ümîdlerini, eski lejyonların bütün şöhret ve şânlarını mahv eylediler.

Sâlisen – (Septim Sever=Septimus Severus) (193-211 ba’del mîlad) ile haleflerinin bitmez tükenmez nefî cezâları, memleketin bir hayli malûmatını barbarlara intikâl itdirmiştir ki anlar şu vechle öğrendiklerini mu‘ahharan imparatorluk aleyhine sarf eylemişlerdir.

Râbian – (Konstantin) zamanında (306- 337 ba’del-mîlad) kuvve-i askeriyesinin birbirinden pek uzak ve fâsılalı kısımlara ayrılması bunlardan hudûd kıta‘atı namıyla yad olunanları vâkı’a hafif bir müdâfa‘a için kifayet idecek bir halde idiler. Lâkin anlar bütün sene zarfında ağır işler ve daimi bir harb tehlikesiyle muhât ve meşgul iken ötekilerinin bunu meşguliyetlerden âzâde kalmaları beynlerinde büyük bir ihtilâf husûle getirmişlerdir.

Hâmisin – (Gratien=Gratian⁸⁹) devrinde (375-383 ba'de'l-mîlad) esliha-i ramiye ile lejyonlara mülhak harb makinelerinin ifrât ve su-î istimâli kıta'atın kabiliyet hareket hassalarını azaltması (Sayfa:97) Romalular nezdinde boğaz boğaza muharebe itmek usûlünün bu vechle yeniden zuhûru herkesi büyük bir korkuya dûçâr eyledi. Hatta denilebilir ki o zaman imparatorluğun ötesinde berüsünde bulunan bunca müstahkem kaleler ancak ahalinin zayıf halini örtmek için yapılmış birer kal'alardan başka bir şey değildi.

Sâdisin- (Rokankor) diyorki: lejyonların birbirinden pek uzakda bulunmaları anlar içinde hemşehrilik hissiyâtıyla kavânine itâ'at husûsatını büsbütün mahv eylemişti. Yalnız kendi cenerallarını görmeğe ve anın sözlerini işidüb dinlemeğe alışmış olmalarından bütün maksadlarını hep onlar üzerinde tesis eylerler idi. Ordular âdetâ başlu başına birer hükümet olmuş idi.

Roma imparatorluğunun ahvâli siyasiye ve askeriyesinin şu medîd ve müte'âkib tahavvülâtı esnâsında işlerin ceryân-ı umûmiyesine göre lejyon teşkilâtının ilk vaziyetine yani tekrar falanks nizamına avdet eylediği görülür. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse falanks nizâmı şu halde daha ziyâde hidmet idebilirdi. Buna binâen (Karakalla=Caracalla) (211-217) Makedonya içurülerinde İskender'in falanksına müşabih (16,000) kişilik bir falanks cem' ve tensîk eyledi. (Aleksander Sever=Alexander Severus) zamanında (222-235) aynı tertîbât tekrar eyledi.

VEJES TARAFINDAN TEKLÎF OLUNAN TENSİKAT

(Sayfa:98) (Vejes) lejyonu (109 kohortdan ibâret idi. Bunlardan biri mûntehab ve diğerkleri âdi kohort nâmıyla yâd olunurlardı. Âdi kohortlar (250) hat piyadesinden (250) hafif piyâdeden ve (60) süvârîden terkîb iderlerdi. Mûntehab kohortlar ötekilerin iki misli bir kuvveti hâvî bulunurdu. Hat piyâdeleri kalkan, kasket ve zırh ile müselleh iderler. Esliha-i taarruziyeleri kılıç ve iki harbiden ibâret idi. Hafif piyâdeler ok, harbi ve sapanlar ile techîz idilirdi. Teşkilat – kohortlar altı kadem mesafe ile beş sıra üzere tertîb olunurlar idi. İlk evvelki sıralar hat piyâdelerinden teşkîl ve bunlardan birinci sıra ikincisine tefevvuk eylerdi. Bu iki hat eski şekillerdeki (teşkilâtteki) prensler hattı yerine geçebilür.

⁸⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, "Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.1, C.XVIII, 2003, s:5.

Üçüncü ve dördüncü sıralar hafif piyâdelerden ibâret idi. Bunlar tıbkı velidler gibi idi ki vazifeleri asıl hat hareketin gerisinde zuhûr idecek fırsatlara göre düşman cebhesi üzerine veyahud yanlarına doğru yayılmağa mahsus bir ikinci müteharrik hat teşkîl itmekdi. Beşinci sırada eski ta'biye (Sayfa:99) teşkilâtında malûm olmayan harb makineleri bulunurdu. Bu makineleri hafif piyâdeler kullanarak birinci hat üstünden düşman üzerine taşlar endaht iderlerdi. Makinelerin gerisinde yani altıncı sırada eski teşkilâtın teriyerlerine mukâbil muntehab kohortlar durdu ki anlarda ihtiyât hizmetini görürlerdi.

Muharebenin usûl-ı cereyanı – muharebe hîn-i hâcetde süvârîlerle istinâd edilmiş olan hafif piyâdelerle başlar idi. Anların müsademesi zamanında harb makineleride endahte devam iderlerdi. İlk evvelki iki sıra düşmanın en büyük kuvvetini bekler veyahud anın üzerine en kuvvetli bir darbe icrâ iderlerdi. İhtiyât en son zamanlarda işe karışırdı. Muvaffakiyet veya bizim ric'atimizi himaye itmek vazîfesi yine hafif piyadelerle süvârîlere âid idi.

Münâkaşa – Vejes'in lejyonu Sipyon ile Maryos lejyonlarından pek aşağıdır. Bu lejyonun ötekilerden pek çok farkları vardır. Ezcümle hayli hafif piyâde ile harb makinelerini hâvîdir. Bu harb makineleri ise Romalular nezdinde pek çok itiraz idilen göğüs göğüse mücadeleyi mûcib olduğu için tabi'î eyü bir şey değildi. Vejes'in şu fikri pek çok terakkî itmiş olan bir usûl-ı harbi gerisi doğru çevirüb (Sayfa:100) mahv itmekden başka bir iş göremez. Hakikat anın tasavvur itdiği lejyonda ne hareket hassası nede kendisinin iddiâsı gibi tesirli bir kuvvet müşâhede olunur. Binâenaleyh hiç şübhe yok ki bu usûl-ı harb barbarların sürat hareket ve tesir şiddetleri önünde lejyonun mahv ve harabını îcâb iderdi.

Vejes'in emsâl-i harbiyesi – Vejes yazdığı eserde bugün bile şâyân-ı istifâde olabilecek birçok misaller zikr eylemiştir. Biz anlardan yalnız birkaç danesini zikr ideceğiz:

1-Asker kışla meydanlarında ne kadar çok zabt u rabt ve talîme alışdırılırsa harbde anlardan o kadar çok istifâde olunur.

2-İcrâ'at zamanına kadar düşmandan gizli tutulan planlardan güzel plan tasavvur olunamaz.

3-Fırsatlardan istifâde itmek harbde kıymetden ziyâde fâideli bir sanattır.

4-Kendi kuvvetleriyle düşman kuvvetlerini pek sahih bir tarzda ta'yîn iden kumandanlar, pek nâdiren mağlub olurlar.

5-Kıymeti askeriye kuvve-i maneviyeye galebe ider. Lâkin fâideli bir mevzi' ekserî kıymeti askeriye üzerine tefevvuk eyler.

6-Tabiat kendiliklerinden cesûr olmak üzere pek az âdemler yetişdirir. Lâkin sanat, bu yolda daha büyük bir nüfuza mâlikdir.

7-(Sayfa:101) Firârlar arkasında askerini dağınık bir sûretde koşdıran, kazandığı muzafferiyeti gâib itmek için vâsıta arayan kumandana benzer.

8-İdâre ve iâşe hususunda müsâmaha ve dikkatsizlik itmek, muharebesiz mağlub olmak dimekdir.

Vejes kendi eserinde başluca yedi dürlü muharebe nizâmı gösterir ki anlarda şu yolda icmâl idebilür. Müvâzi nizâm, merkez, sağ veya sol cenâh veyahud iki cenâhda ilerude olmak üzere mâil nizâm. Müşârunileyh bundan başka iki cenâhdan idilecek bir hücumun pek tehlikeli olduğuda söyleniyor. Kezâlik şu şekilde bir nizâmdanda bâhis idiyorki bu bizim söylediğimiz kademe nizâmından başka bir şey değildir.

En sonrada bütün nizâmlar hakkında cârî olmak üzere şu aşağıdaki kâ'ideyi vaz' ve tesis eyler : “maharetli ve dikkatli bir ceneral kıta'atının en müntehablarını, en büyük kuvvet göstermek istediği noktaların birisinde meselâ: ya cenâhlardan birinde veyahud düşman hattını pek kolaylıkla yarmağa müsâ'id olan bir çıkındı teşkîl idecek bir sûretde merkezde bulundurmalıdır. Çünkü alelâde muzafferiyetleri kazanan cüz'idâni bir mikdar cesur âdemlerdir. Binâenaleyh bir kumandan askerinin en eyülerini fâideli (Sayfa:102) bir sûretde tertîb itmek ve lüzumu halinde kullanmak usullerini bilmelidir.” Şu son ibârede pek sâde ve fakat şâyân-ı dikkat bir cümle dâhilinde meydan muharebeleride pek çok fâideli olan ihtiyât.....→bâhis idilmiş olduğunu görüyoruz.

→ Kitabın orijinal baskısı ve pdf halinde de burası silik olduğundan boş bırakılmıştır.

BÜYÜK MUHAREBELER VE MEŞHÛR ÂDEMLER

Tunus 255 kable'l mîlad

Trebya 217 “ Bu üç muharebede Kartacalılar galebe itmiştir.

Kan 216 “

Zama 203 “

Sinosefal 190 “ Burada Romalular muzaffer idi.

Farsal 48 “

En meşhûr âdemler içinde: evvelâ – iki Sipyon bulunur ki bunlardan birisi Anibal'ı mağlub iden Sipyon Afriken. Ve diğeri Kartaca'yı tahrib eyleyen (147) kable'l mîlad Sipyon Emilin'dir. Maryos- Meşhûr cenerallardan ve Roma'nın nâibi sânisî unvanını almış bir âdemdir.

Sezar – İnsaniyetin asırlarda bir yetiştirdiği ve Roma'nın bütün şân ve şerefi kendi üzerinde toplanan büyük âdemlerden (Sayfa:103) biridir. Müşârunileyh sar'alı ve pek nâzik bir âdem idi. (41) yaşında iken (58 kab-el mîlad) kendi ilk seferi için yani Guller üzerine hareket eylediği zaman vaktinden evvel Roma sefahetleriyle sararmış solmuş olan bu yorgun çehreyi görenler anın yalnız bir kuru nefesden ibâret olduğuna hükm iderlerdi. Fakat işte bu kuru nefes bir dahi idiki az vakt içinde bütün dünyaya istîlâ ve intişâr eyledi. Anibal Roma'nın tâli' cihangîranesi pek kuvvetli tehlikelerde bulundurmuş olan cengâverlerin en büyüğüdür. (Ceneral Lamark) müşârunileyhi kurun-ı evvelide yetişen kumandanların birincisi ve en büyüğü ad eyliyor.

İKİNCİ PÖNİK SEFERİ

Yunanlılar, Romalılar ve Cermenlerin menşe-i olan Hindu –Cermanya'nın hanedanı kurun-ı evlâda kahramanlık zamanının fikr-i askeriyesini nasıl kendi üzerinde teşhîs itdiriyorsa Yahudiler Arablar ve Fenikelilerin mebd'ini teşkîl eyleyen (Seminik) şu'beside sanayi', ticaret ve gemicilik üzerine vakf-ı hayat için alim vücûda gelmiş gibi görünürdü.

Şu iki büyük silsilenin ahfâdı her zaman birbiriyle muharib (Sayfa:104) olarak tanınmışlardır. Roma'nın Kartac aleyhine açtığı bunca seferler her iki hükümet arasında mevcûd olan rekabetin derecesini gösterir. O vakitlerce malûm olan bütün dünyaya istilâ itmek sevdalarına düşen iki büyük milletin şu fikirleri, birbirine temâs itdikce şübhe yok ki ara yerde pek dehşetli yangınlar husûle gelirdi!

Anibal, Sipyon, Fabyus, Asdurubal vesâir bunlar gibi birkaç ceneralın medâr-ı izzet ve şânı olan bunca muharebeleri tedkîk eylemezden evvel Kartac üzerine ufacık bir mûlahaza daha beyân idelim: Kartac hükümetinin yegâne menba' servet ve bekası ticaret idi. Her şey yalnız bu cihetin temîn maksadıyla teşkîl edilmiş idi. Eshâb-ı ticaret Afrika sâhilinde istedikleri gibi ahz ve iştirake müsâ'id birçok yerler ve cemiyetler bulurlardı. Çünkü politika nokta-i nazarından bile hükümet, muhtacını kendisine ısındırmak için kendi silahına tabi' memleketlerin ötesinde berüsünde çiftçiler iskân itdirir. Ve anlara îcâbı kadar para virir idi. Kartacalıların bütün fikirleri, bütün arzuları mümkün olan sürâ'at ile zengin olmak idi. Bu fikirleride ancak kendi idârelerine geçmiş yerleri ağır virgüler altında ezerek husûle gelebilmiş idi.

(Sayfa:105) Kartac'ın zenginliği, ale'l-husûs yeniden zabt ve itâ'at girmiş olan milletleri soyarak husûle geldiğinden bu berikiler bi't-tab' fırsat ele geçdikce hükümetin şu tahammül olunamaz hırs ve tam'ına karşı atılmağa mecbûr idiler. Bu fikirleri, bu tasavvurları aradan kaldırmak için hükümet-i galebe zabt eylediği kasabaların kal'a ve duvarlarını hakla yeksân idiyordu. Lâkin düşünmüyordu ki şu hareketiyle hâricen istilâsına karşı kendi hududunu açık bırakmış oluyordu! Kezâlik bu ticaret hükümetine düşmanlarından biri hücum itdiği zaman Afrikalı milletlerin heman hepsi derhâl anın aleyhine i'lânı harb idelerdi. (Rekülüs) tarafından sevk edilmiş olan seferde 200 kadar şehir böyle kendiliklerinden Romalulara geçmiş idi.

Şimdi birazda müsademelerini tedkîk ideceğimiz iki milletin teşkilât-ı askeriyelerini düşünelim:

Bir millet- ki maksadı ve vâsita-i maîşeti sırf ticarete münhasır kalur. Nâdiren askeri bir kavim teşkîl ider. Çünkü o kâmilten mu'amelât-ı ticariyye içinde boğulur ve müdâfa'a-i millet ve memleket cihetlerini artık bi'z-zarûre ecnebîler elinde bırakmağa mecbûr olur. Kartac'ın başına gelende tıbkı böyle idi. Kartac ordusu evvelce de söylenildiği gibi ücretli bir ordu idi. Lâkin pek çok aylıklar içinde

yaşadığı halde yine hükümeti bazen büyük büyük tehlikelere düşürmekden çekinmiyordu. (Sayfa:106) Bîçâre cenerallar bu korkulu kuvve başında savâba veya hataya uğrayınca her iki halde de cezâ görürlerdi. Yani mağlub oldukları zaman asılır. Gâlib geldikleri zaman dahi ekseriyyâ nefi idilirlerdi.

Roma Kartaca, bunların ikisi de zirâ‘at ve ticaret yatağı idi. Fakat Roma da en şerefli sanat çiftçilikten ibâret idi. Kartaca da ise bunun aksî hükm sürüyordu. Burada arazi büyük emlâk sahiblerine âid olduğu için esîrler tarafından işlettiliriliyor idi. Hâlbuki Roma da hemşehriler vâris oldukları araziye doğrudan doğruya kendileri eküb biçerlerdi. Kuvve-i maliyece Kartaca menabi‘i Roma’nın servetine nisbeten pek ilerüde bulunuyordu. Bununla berâber anlar ancak seferin devam ve cereyanına kifayet iderlerdi. Bununda sebebi var: tehlike zamanında bir ticaret şehrinin bütün zenginlikleri mahv olub giderdi. Diğer cihetden Kartaca ile mülhakatı beyinde mevcûd olan husûmet daima ilk hareketde daha vâridât ile efkâr-ı kavmiyyeyi pek büyük durgunluklara giriftâr eyler idi. Velhâsıl bir ücretli ordunun sevk ve tecemmü‘ü bir millî ordunun tedârükünden daha ziyâde ve güç ve pahalıdır. İspanya ve Balear Adaları ve bunun gibi daha uzak yerlerden (Sayfa:107) toplanacak olan bir ordunun hal-i seferberiyeye vaz‘ından ne kadar müşkilâta uğrayacağı kendi kendine meydana çıkar. Romalular bütün kuvvetlerini hudûdlar üzerine sevk itmiş oldukları sırada Kartac ordusunun tecemmü‘ ve ikmâline daha pek çok zamanlar sarf edilmek lâzım gelürdü.

Bundan başka, asıl nazar-ı dikkate alınacak bir şey var: Romaluların en tatlı ve câzibeli vatan hissiyâtıyla ilerü atılmakda iken Kartac neferleri ekseriyyâ menfâ‘at-ı şahsiye hesâbına ve nadiren meşhûr bir kumandanın şân ve ikbâline iştirâk itmek maksadıyla yollarına devam iderlerdi. Gerçi kahraman bir kumandanın heves aşkıyla toplanmış olan bir ücretli ordudan pek büyük işler beklenir. Nitekim İtalya’da Alp Dağları’nın buz parçaları arasında, Gul memleketinin yüksek tepelerinde Anibal’ın ardı sıra giden askerler bu kâbil askerlerden idi.

Kartac ordusunun şu vechle terkîbî şübhe yok ki zâbitân ile kıta‘at arasında ki münasebet üzerine dahi ayruca tesir idiyordu. Hakikat! Zabt ve rabıtasızlık bazen pek ilerü varmış ve Kartac ekseriyyâ böyle serkeş bir askerın hayli zulm ve kahırlarına uğramış idi. Kendi eliyle beslediği askerden birçok def‘alar düşmanlarından görmediği korkulara giriftâr olurdu. Bu fenâ ahz-ı asker usûlünün tesirât-ı

muzırmasına (Sayfa:108) beyhûde yere ciddî bir inzibât askeri ile mukabele idilmek isteniliyordu. Bununla, berâber Kartac en felâketli zamanlarında rakibini taklîden bütün hemşehrilerini silah başına davet itdiği gibi anlar dahi bila-tereddüd vatanlarının muhâfaza-i şânı yolunda her şeyi göze aldırarak sancaklar altında toplandıkları ekseriyyâ vâki' olmuş ve görülmüşdür. Fakat nâfile geç kalmışlardı! Çocukluklarından beri daima ordu işleriyle yatmış kalkmış olan Roma askerlerine karşı bu muvakkat ve tecrübesiz askerle ne yapabilürlerdi. Şu mütâla'a bize Kartac'ın ordular teşkîl nokta-i nazarından Roma'ya nisbeten pek aşağı olduğunu gösterir. Lâkin sırf ticaretle iştigâl iden iki milleti nazar-ı mukâyeseye almış olsaydık o vakt bi'z-zarûre mütâla'a-i mezkûre epeyce tebdilâta uğrardı. Bi'z-zat birbiriyle muharebe itmeyerek, fakat vatanın müdâfa'ası yolunda ecnebilerden âdem getürtmek hevesinde bulunan kuvvetli tacirler arasında hangisi daha zengin ise, öteki cihete, o galebe ider. Çünkü o daha ziyâde ücretli efrâd celb ider. Bu vâsita ile hasmını güvendiği kuvvetlerin büyük bir kısmından mahrum bırakır.

Pönik seferlerinin başluca esbâbı, asker bir milletin tüccar bir millet aleyhinde hiss eylediği husûmet-i tabi'iyeden ileri gelürdü. Bunlardan birinci Pönik seferi Sicilya'nın zabt ve temlîki üzerine vukû'a gelmiş idi. Bu sefer (23) sene imtidad (Sayfa:109) eyledi (264 – 241) Romaluların şiddeti maa't-teessüf pek geç vakt Kartac orduları başına çağırılmış olan (Amilkar Barka)nın maharetine galebe itdi. Fenike hükümeti, Amilkar ile kumanda eylediği orduların kendi düşmanları eline düşmesinden korkarak, ve bununla berâber müsalha içinde vakt geçirmeği pek ziyâde arzu eylediğinden alelâde akd sulh ile Sicilya'yı Romalulara terk eyledi.

(Amilkar) seferin şu yolda netîcelenmesine asıl sebep, Kartac hükümetinin pek fenâ yolda tesis itmiş olmasından ileri geldiğini anladı. Bu ticaret şehri kendi fütûhâtını ancak müstefîd ve pek zayıf bir takım milletler üzerine ilerületmiş olduğundan Roma gibi, pek kuvvetli ve pek şecî' bir hükümet-i beriyye aleyhinde galebe idebilecek iktidârı bi't-tab' hâiz değil idi. Şu hükümete galebe gelmek ise ancak Roma'nın mahv ve tahribiyle mümkün olabilirdi. Bununçün anın mâlik olduğu vesâit-i harbiyeyi elde itmek lâzım gelürdü.

(Amilkar) şu arzusunda ancak Kartacı, bir hükümet-i beriyye haline koymakla nâil olacağını ümîd idiyordu. Haddi zatında zengin, cesûr ve şiddetli bir kavm meskûn olan İspanya, Roma'ya tefevvuk itmek için Kartaca lâzım gelen

vesâiti yetiştirebilecek gibi görünüyordu. Sardinya'nın alınmasından pek ziyadesiyle (Sayfa:110) gücenmiş olan senato, kendi ceneralının mütâla'atı bi't-tasdîk anın istediği vesâiti tedârûke muvaffakat gösterdi. Bu sırada İspanya kısmen Kartaca idâresine meyl ve tabi'yet itmiş idi. Amilkar (229) da açılan muharebelerde urulmuş öldüğünden damadı (Asdrubal) anın bıraktığı mesleği ta'kîb eyledi. Amilkar dokuz yaşında bir ergen çocuk terk itmişti. Bu büyük çocuk Anibal idi. (Asdrubal)ın terakkiyatı nihayet Romaluları korkutacak bir dereceye geldi. Hâlbuki müşârunileyh kendisi daha istediği gibi kuvvetli göremediğinden fütûhât-ı cedîdesini kuvvetli bir esâs üzerine kurmak ve istikbâli tehlikeye düşürmemek için birden bire tutmuş olduğu terakkî yolu içinde azacak tevekkuf eyledi. İkinci Pönik seferi açıldığı zaman vaziyet-i umumiye şundan ibâret idi:

Kartaca Afrika'nın bütün şimal sevhilini, Balear Adalarını, İspanya şibh-i cezîresinin İber ve Taz nehirleri beynindeki kısm-ı cenûbiyesini taht tasarrufunda bulunduruyordu. Romalular bütün İtalya'ya, Sicilya, Sardinya ve Korsika adalarına sâhib idiler bundan başka Alpin cenûbundaki Gul (Sayfa:111) akvâmına ve yukarı illeri ahalisine hâkim bulunuyordu. Marsilya ve Sagnut ise anların müttefikleri sırasında idi.

(Asdrubal)ın katlinden sonra (223) ordu başına geçen (221) ve daima Roma unvanına karşı ki ve adâvetle büyümüş olan Anibal, pederinin vefâtı zamanında intikâm üzerine itdiği yemîn hükmünü gösterecek zaman geldiğini anladı. Bundan başka, Romaluların eğri büğrü politikasında kendisince tamamıyla malûm idi. Bunun için anların zâhir hallerindeki sükûnete asla inanmıyordu. Kartacılıkların bir an vâsıl oldukları terakkiyat Roma'ya son derecede tesir eylediğinin de pekâla biliyordu. Bunun için er veya geç bir harbe intizâr etmek veya doğrudan doğruya böyle bir teşebbüsde bulunmak lâzım gelirdi. Eğer taarruz Romalulara bırakılmış olsa idi şübhe yok ki anlar Sicilya'yı üssü'l-harekât intihâb eyler ve bundan bütün kuvvetlerini doğrudan doğruya Kartac üzerine gönderirlerdi. Şu hal ise hem Anibal'ın fikr-i cihangîranesine muvaffak olamaz hemde Kartac'ın son zamanlarda hâsıl itdiği fütûhât ve terakkiyatını neticesiz bırakır idi. Bundan başka Kartacılıklar hükümetlerinin merkezini müdâfa'aya mecbûriyet göreceklelerinden ilk hamlede daha pek tehlikeli bir vaziyet önünde kalmış olacaktı.

Bilakis eğer Kartacılılar taarruz itmiş olsalar bütün menâfi' (Sayfa:112) kendilerine âid bulunurdu. İtalya'daki müstemlekâtlarının tahribinden fenâ halde gücenmiş olan Alp silsilesinin yukarı cihetinde sâkin olan Gul ahalisi İspanya ordularına yol virecekleri gibi. Bu ordular Romaluların gördükleri tehlike-i hazıra karşusunda kendileri için Kartacılarda pek güzel bir istinâd bulmuş olacaklarını ümîd idebilürlerdi.

Kartacılılar cezârenin teşkîl siyaseti nokta-î nazarından dahi harbi İtalya'ya götürmekdi kendileri için pek azîm fâideler buluyorlardı: İtalya ahalisi vâkı'a Roma'ya teba'iyet altında yaşıyorlardı. Lâkin kendi haritalarını ve hemşehrilik sıfatlarını gasb ile kendilerine esîrler gibi değılsede yalnız hizmet itmek için yaradılmış adi mahluklar gibi muamele iden hükümetlerinden hiçde memnûn değıl idiler. Şu tahammûl edilmez tazyîkler altında bulunan ahali arasında bi ihtilâl husûle getirerek anları Roma üzerine yürütmek mahal veya pek müşkîl ad olunacak bir şey değıl idi. Bununla berâberde ahali ihtimâl ki Kartac hükümetinin va'dlerine atılmaktan ise Roma tazyîki altında yaşamayı tercîh idebilirdi. Nasıl olursa olsun Anibal ilk harekâtında daha atacağı isyân tohumlarıyla düşmanlarının epeyce istinâd eyledikleri mu'avenetleri, hiç olmazsa yalnız tehir ve noksâna uğradarak bu sayede kazanılacak zamandan bi'l-istifade (Tiber) sevâhiline yanaşabileceğini kaviyyen ümîd eyliyordu.

(Sayfa:113) Herhalde, bu bir taraftan Afrika, İspanya ve hiç olmazsa cenûbu Alp arazisinde, diğerk taraftan İtalya beyninde vukû'a gelecek bir sefer idi. Roma, doğrudan doğruya hücumu uğrayınca artık harekât-ı ca'liye fûlân yapmağa vakt bulamazdı. Bununla berâber Kartac, ordularını hatta yalnız Avrupa vâsıtasıyla iâşe idebileceğini emîn olabilürdü.

Maksad artık anlaşılmış idi. Lâkin oraya vusûl için ne yolda hareket idileceğini yani İtalya şibh-i cezâresine berren mi yoksa bahren mi hücum itmek lâzım geldiğini düşünmek kalmış idi. Birinci Pönik seferinden berü Roma komşuları arasında bahren pek büyük bir tefevvuk hâsıl itmiş idi. Akdenize hâkim olduktan başka Sicilya, Sardinya ve Korsika hep onun idâresinde idi. Bu adalar Romalular için pek güzel birer tarassud noktası teşkil iderlerdi. Kartacılılar kendi üssü'l-harekâtlarını ya Afrika veyahud İspanya'da tesis idebildiklerinden ta'kîb idecekleri hattı'l-harekât gerek imdâd-ı azime ve gerek Romaluların bahren elde bulundukları

istasyon noktaları cihetiyle en büyük tehlikelere ma'ruz olabilürdü. Çünkü bir def'a bu hat kesilmiş olsa idi. Bütün ordu mahv idilürdü.

Ordularda bahren ve berren bir seferi idâre itmekde görülen (Sayfa:114) her nev' müşkilâtdan sarfınzar, yalnız bu mütâla'a Anibal'ı büyük bir düşünceye davet idiyordu. Hatta İtalya ahalisi kendisine iltihak itmekde asla mümâna'at göstermemiş olsabile şu cihet hakîkten düşünülecek bir mesele idi. Bu halde müşârunileyhin mevki'i pek ümîdsiz kalıyordu. İtalya toprağın ayak basmış olan istilâ ordusu yanında bulundirdığı malzemeden başka hiçbir üssü'l-harekâtı, hiçbir menba'ı olmayarak Romaluların şebike-i mevâki'yle hükümâtı müttefika arasında ezilir giderdi.

Karaya asker çıkarmanın mahzurları işte bunlardan ibâret idi. Eğer şimâlden veyahud Alpin aşağısındaki Gul arazisinden hücum idilmiş olsa bu mahzurların bir kısmı aradan kalkar idi. Alpin yukarusundaki Gullerin ittifâka gireceklerine emniyet olunabilürdü. İtalya şimali kabileleri el-ân ecnebî tazyîki altında ezilüb gitmekde olduklarından şübhe yok ki onlarda Kartacılıkla ittifâkda asla tereddüd itmeyeceklerdi.

İşte o zaman (Po) vadisini, Anibal için pek güzel Bir üssü'l-harekât olur idi. Müşârunileyh oradan ve tehlikesiz bir halde isterse (Makra) ya isterse (Rubikon) a geçer ve ortalığı İtalya hükümetlerinin yardımıyla veyahud kendiliğinden Roma aleyhine isyâna davet idebilirdi.

(Sayfa:115) Velhâsıl Roma ile Makedonya arasında mevcut olan münasebât-ı siyasiye dahi şu sefer planının pek güzel ve şâyân-ı kabul bir plan olduğunu imâ idiyordu. Bu devirde Makedonya, Peloponneze hâkim bulunuyordu. Hâlbuki cumhuriyet ile araları epeyce açık olduğundan bugün yarın beyinlerinde bir harb zuhûruna intizâr olunurdu. Şu halde Kartac ve Makedonya orduları Alp silsilesinin cenubundaki arazide kendileri için pek tabi'i bir ictimâ' mahali bulacaklardı. İşte bu vechle görülüyorki, her şey Anibal'ı İtalya'nın şimaline doğru çekiordu. Ve oda en sonra Roma hükümeti aleyhine bu cihetden hücumu karar virdi.

Ordusu derhâl sefere girecek bir sûretde hazır olub hazineside para ile dolu idi. 219 da Romaluların müttefiki olan “Sagnut=Saguntum⁹⁰” şehrini muhâsaraya aldı. Sekiz ay bir mukavemetden sonra sükût iden bu mevki’nin zabtı Anibal’ın hemşehrilerini pek tatlı bir galeyâna getirdi. Bu sayede müşârunileyh anlara dahi şiddetli bir taarruz fikrini kabul itdirmeğe muvaffak oldu. Derhâl İtalya’ya yürümek ve İspanya ile Afrika’yı müdâfa’a itmek için lâzım gelen tedârükatı icrâ itdirdi.

Kuvvetlerinin heyet-i umûmiyesi 120,000 piyâde ve 16.000 süvârîye bâliğ oluyordu. Bu kuvvetlerin bir selisi İspanya’dan ve bâkîsi Afrika’dan alınmış idi. Ordu ile birlikde 37 kadarda fil (Sayfa:116) götürüldü. Bunlar ta’biyece bir iş görmekten ziyâde düşman sıralarını ürkütmek için kabul idilmişler idi. Yoksa Anibal’ın piyâdesi bu gibi hayvanlardan müteşekkil bir perde gerisinde saklanmak ihtiyâcından ve Kartacılı ceneral, bu kadar ehemmiyetsiz muvakkatı bir vâsita üzerine itimâd göstermek tenezzülünden beri idi. Harbde fil isti’mâli usûlu iki tarafı keskin bir silaha benzer. Bazen bunlar kendilerini sevk ve idâre idenler için düşman aleyhinde olmadığından ziyâde felâketlere sebep verirler.

Bütün şu kuvvetler Kartac şehrinde toplandılar. Askerin bir kısmı memleket dâhilinde kaldı. Anibal 5,000 piyâde, 9,000 süvârîve fillerin hepsi birlikde olarak (219) da (Kroz) Brunu civârında (Pirene)ye atıldı. Gul arazisine doğru ilerledi. Oradan (Ron) a dönerek nehri mezkûru dahi hücum cebri ile (Volkesi=Volcae⁹¹) civârında geçdi. Bu hareket doğrudan doğruya bir hücum ve (Ponsen-Esperi) tarafından bir nümayiş ile icrâ edilmiş idi. Şu usûl hücum, ilk def’a (326) da İskender tarafından (Hidasye=Hydaspes⁹²) üzerine mevki’ icrâya konulmuş idi. Usûl-ı mezkûr daima kemâl-i muvaffakiyetle kullanılacak bir hücum-ı kavîdir.

Bu esnâda Roma her biri 4,200 piyâde ve 300 süvârî kuvvetinde 16 lejyon çıkarmış idi. Müttefikler 4.000 süvârî (Sayfa:117) tedârük itmişler idi. Bundan başka da kuvvetli bir donanma teçhiz idildi. Kumanda konsüllere yani (Sempronyus) ve (Publiyus Sipyon=Publius Cornellius Scipio⁹³) ile birde (Manliyus=Titus Manlius

⁹⁰ Emine Kapka, “Kelt Göçleri : Avrupa’ya Yayılış ve Faaliyetler”, *Geçmişten Günümüze Göç*, Canik Belediyesi, C:1, Samsun, 2017, s.59.

⁹¹ Gaius Julius Cesar, *Gallia Savaşı*, Çev:Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.198.

⁹² Dr.Cuma Ali Yılmaz, “Büyük İskender Hindistan’da”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, S.53, 2016, s.502.

⁹³ Hüseyin Üreten, “Roma Dönemi’ne Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar İle İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 38 C.24, Ankara, 2006, s.201.

Torquatus⁹⁴)a verilmiş idi. Bunlardan birincisi evvela Sicilya'ya ba'de Afrika'ya geçecekti. İkincisi İspanya'ya gidecek idi. Üçüncüsü de (Alp)in cenûbundaki Gul arasizini taht-ı tarassuda alacaktı. Bu tedbirsizce inkisâmdanda anlaşılıyor ki Romalular kendilerini tehdid iden tehlikeler hakkında el-ân bir fikr-i sahih peydâ idememişler idi. Anlar zann idiyorlardı ki, (Sempronyus) ile (Sipyon)un taarruz muzâ'afı Sardinya ve Sicilya'dan mahrum kalan Kartacalıları tevkîfe kâfi olacak idi. Çünkü vaktiyle (Asdrubal) ı (İber) sahilleri üzerinde durdurmak için yalnız adı bir nümayiş kifayet itmiş idi.

Roma şu fikrinde aldanıyordu. (Sipyon) Marsilya'ya geldikten sonra orada Anibal'ın (Ron) sahillerinde olduğunu haber alır. Süvârînin bir kısmını (Rokmor) üzerine gönderir. Sonra kendiside anı ta'kîb ider. Anibal geçid hareketini yapıldıktan sonra oraya dâhil olur. Bunun üzerine tekrar Marsilya'ya döner. Orada kuvvetlerini ikiye ayırır. Bunlardan birisini kendi birâderi (Kaneus) kumandasında olmak üzere İspanya'ya doğru gönderir. Diğerleride kendisi "Liguri" içerülerine yürür. Kuvvetin şu vechle vaz' ve taksîmi hata idi.

(Sayfa:118) İtalya'ya "Alp" cihetlerinden girmek üzere evvelce tertîb eylediği planından zarfınzarla "Anibal" "Ron"u atlamış olduğu sırada her nasıl olursa olsun "Po" vadisinde toplanmak "Apenin" silsilesini örtmek ve şibh-i cezîrenin medhalini kapamak lâzım gelürdü.

Bütün Roma lejyonlarının şu sûretle tecemmü' yapılacak vazifeye göre çok bir şey değildi. Nitekim öyle olmadığını vekâyi' sonradan isbât itdi. Binaenaleyh Roma lejyonları yekdiğerinden ayrı değil, bilakis hep birlikde toplu bir vaziyetde hareket itmeli idiler. Üssü'l-harekâtdan "150" fersah uzakda mağlub idilince tabi'i Anibal mahv olmuş bulunurdu. Çünkü andan sonra kendisiçün nokta-i mukavemet hidmetini görecek başka hiçbir fütûhât ümîd olunmuyordu. Bundan başka bazıları açıkdan açığa kendisine düşman bazılarıda muvakkaten dost olan ahali arasında ric'at itmeğe mecbûr idi. Bu esnâda Kartacılılar Alp silsilelerine tırmanıyorlardı. Bu yürüyüş üzerine birçok faraziyyet kurulmuş idi. Bunların en iyisi Mösyö "Zander" in faraziyyetidir. Filhakîka yanında her zaman Gul mebusları bulunduran Anibal, anlar

⁹⁴ Duygu Özer Sarıtaş, *Cumhuriyet Dönemi Roma Vergi Sistemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010, s.55.

vâsıtasıyla Alp kıta'asını, Yukarı İtalya'yı, orada sâkin olan (Sayfa:119) ahaliyi, kuvvetlerini, o saf cengâveranelerini ve vaziyet-i siyasiyelerini pekâla tanıyordu.

Kendi câsûsları iânesiyle şark veresâni akvâmı arasında hâkim süren bütün münâsebata vâkıf olmuş ve hatta anları kendine dost idinmiş idi. Binâenaleyh Mösyö Zander'in düşündüğü gibi Anibal'ın dost sıfatıyla kabul olunacağını bildiği yerlerden ilerülemekde haklı bulunduğunu teslim itmek lâzım gelür. Şu malûmat üzerine müşârunileyhin (Ron) nehrinin sol sâhilinden yukarı çıkararak (İzer) boyunca ilerülediğine sonra (Şatpesni) atlayarak (Küçük Sen Bernar) ile (Agust) vadisine inmiş olduğuna inanmak îcâb ider. İstilâ ordusu İtalya'ya vâsıl oluncaya kadar pek büyük müşkilâta uğramış idi. Geçilen yerlerden tabiatı ahalinin muhalefeti, mevsimin hükm ve tesiri, Anibal ordusunun önüne birçok mevâki' yığınları cem' ve tertib eylemiştir.

Velhâsıl teşrin-i sâni ibtidâlarında Anibal (Lombardi) Ovası'nda bulunuyordu. Maksada nâil olunmuşdu: lâkin şu muvaffakiyet pek büyük fedâkârlıkları îcâb eyledi. (50,000) piyâde ve (9,000) süvârîden ancak (20,000) piyâde ve (6,000) atlı kalmış idi. Şu hesâba göre müşârunileyh bu yürüyüşde (33,000) kişisini gâib itmişti. Acaba bu yürüyüş (Sayfa:120) güzel bir yürüyüş müdür? Şu sevaile karşı hayır dimeğe mecbûruz. Çünkü yürüyüş ne pek büyük bir meydan muharebesi nede ansızın zuhûr itmiş başka bir felâket ile sekteedâr idilmiş idi. Bununla berâber asker o derece yürümüş idi ki muharebe idebilmek için efrâdın uzun bir zaman istirâhat itmeleri ka'tiyyen lâzım gelirdi.

Romaluların afv olunmaz müsâmahaları Anibal ordusunun muhtâc olduğu şu uzun molayıda vücûda getürdü. Anibal'ın zuhûrunda Roma pek tehlikeli bir vaziyette bulunuyordu: (Sempronyus) Sicilya'da. Sipyon ordusunun en mühim bir kısmı İspanya'da. Yalnız (Manelyus) ordusu Po vadisi içinde idi. Sipyon Marsilya'dan avdetinden sonra Manilyus ordusuyla birleşdi. Manilyus'un, Sipyon'a tesâdüf itmezden evvel istirâhat idecek zamana mâlik olmuş bulunan istilâ ordusunu durduracak derecede kuvvetli kıta'atı yok idi. Anibal ise şu güzel fırsattan bi'l-istifade hem askerini dinlendirmiş, hem Turen şehrini zabt etmiş, hemde o civâr ahalisini ittifâkına almış idi.

Konsül memleketin ötesinde berüsünde dağılı bir halde bulunan bazı ufak tefek kıta'atı alelacele topladı. Ve Manilyus lejyonlarını kendi yanına davet eyledi.

Bu vechle (1,300) ü süvârî olmak üzere (16,000) kişilik bir ordu tesis (Sayfa:121) itdikden sonra Anibal'ı (Tesen) cihetinde durdurmak için nehri atladi. Şu hareket ise açıktan açığa büyük bir tehlike üzerine yürümekden başka bir şey değil idi. O devirde Alp silsilesinin cenûb arazisinde bugün (Milan) ve (Novara) da gördüğümüz manzara yok idi. O zaman burası pek açık ve düz bir ovoidan ibâret idi ki süvârî manevralarına pek müsâ'id olmak cihetiyle tabi'i Anibal için büyük bir fâideyi mûcib olur idi.

Binâenaleyh, Sipyon ilk tesâdüfünde daha arkadan ve yandan Numidiler ve Kartacalılar ile sarıldığını görerek derhâl piyâdesi üzerine düşmüş ve bu vechle anıda epeyce uzaklara alub götürmüş idi. Nihayet bi'z-zarûre geriye çekile çekile Po nehri himayesine girdi ve Yukarı Trebya cihetlerinde ordugâh kurdu. Müşârunileyhin yapacak üç vazîfesi var idi: Anibal'ı mühim bir vaziyet önünde durdurmak Sicilya'dan çağrılıbda (Ariminyum)a gelmiş olan (Sempronyus)a orduya mülâkî olmak için lâzım gelen zamanı virmek Kartacıların vusûlu kendilerinde büyük bir galeyânın husûle sebep olabilen Gul ahalisini tarassuda nezâret altında bulundurmak.

Bu nokta-i nazardan Sipyon kendi solunu (Apenin) silsilesine, sağını Po vadisiyle (Plezans) şehri müstahkemine istinâd itdirerek hasmını kendi önünde ordugâh kurmağa mecbûr eyledi. Müşârunileyh (Sayfa:122) bu sayede imdadlarındı celb idebildi. Hâlbuki Anibal, beklemekte olduğu imdâd kuvvetlerinin büyük bir kısmından mahrum bulunuyordu. Burası şâyân-ı dikkat ve pek mühim bir nokta idi. Sekiz lejyona iblâğ idilerek (37,200) nefer kuvvetinde olan Roma ordusu vâkı'a süvârîce hasmından aşağı idi. Lâkin piyâdece Kartac ordusuna epeyce fâik bulunuyordu.

Anibal'ı kış ortasında (Trebya)dan geçid hareketi yapmağa ve ordugâh üzerine hücum itmeğe mecbûr eylemek için Roma piyâdesinin yalnız şu bulunduğu mevzi'ini muhâfaza itmesi kâfi idi. Bundan başka Roma ordusunun bu vaziyeti Anibal'ın yürüyüşünü tehir veya büsbütün ta'til idebileceği gibi yine bu sayede Kartac kumandanını bi'z-zarûre yalnız müttetiklerinin idâre-i emanına düşmeğe mecbûr eyleyecekti. Zâten Romalular Kartac kumandanıyla müttetiklerinin arasını bozmak çârelerini arayub duruyorlardı. (Sempronyus) orduya vâsıl olduğu gibi Sipyon'un makamına geçirildi. Çünkü Sipyon (Tesen) vâkı'asında yaralanmış idi. Sempronyus, Anibal'ı müdâfa'a halinde tutmayı arzu idiyordu.

Hâlbuki Anibal'ın arzusu büsbütün başka idi. Filhakîka anın başluca istinâd noktası Seltler üzerine kurulmuş idi. Harbin merkez sikleti kâmilin Alpin cenûbundaki arazi üzerine düşmekte olduğundan ve bundan başka dost milletlerin meslek ve vaziyetleri (Sayfa:123) îcâbınca daima kararsız bir halde kalan müttefikler elde bulundurmamak fikriyle şiddetli bir taarruza geçmek, müttefik milletleri düşman tasallutundan kurtarmak darû'l-muhasemâtı İtalya arazisine götürmek Anibal için âdetâ zarûret halinde idi. Bakılırsa, bu sayede müttefiklerin fikr-i ittihâdı daha büyük bir irtibât hâsıl ideceği gibi yine bu havalide kazanılacak bir muzafferiyet anları elden çıkarmamak için dahi pek güzel bir kuvve-i câzibe hükmünde göstermiş bulunacak idi.

Anibal şu arzusunu kavuşmak için elinden ne gelirse hepsini yaptı. Kartacılı ceneralın başluca medâr-ı temeyyüzü olan hassalardan birde önünde bulunan düşman kumandasının tabiat ve ahlâkını güzelce öğrenmek için itmiş olduğu dikkat mütemadiyesidir. Müşârunileyhin câsûs ve istikşâf heyetleri hakîkaten zamanımızda bile kemâline hayran kalınacak bir güzellekle teşkîl edilmişler idi. Bu sayede Sempronyus pek azemetli ve kibirli bir şey olduğunu öğrendiği gibi anın başluca arzusu yakında tebdîl itmesi muhakkak bulunmuş olan konsüllük makamına parlak bir hareket ile geçebilmekden ibâret olduğuda iyiden iyiye anlamış idi. Binâenaleyh andan itibaren manevraya başladı. Roma ordugâhının etrafındaki köylerin hepsini tahrib itdirdi. (Sempronyus)'ı yalnız birkaç ufak tefek süvârî muharebelerindeki muvaffâkiyet ile sevindirdi. Kendi emniyet ve dirâyetini tanıtmak ve (Sempronyus)'ı ordugâhının hâricine çekmek için yapılması mümkün olan her şeyi yaptı.

(Sayfa:124) Bazı ufak tefek süvârî müsademelerinde muvaffak olmağla kendisini gâlib gören konsül, muzafferiyet denilen şeyi pek kolay bir şey zann iderek heman birden bire muharebe hazırlıklarına başladı. Hasımının şu teşebbüsâtını câsûs ve muhabirler vâsıtasıyla öğrenmiş olan Anibal iki orduyu, tefrîk iden araziye kemâl-i dikkat ile gözden geçirdi. Burası açık bir ovadan ibâret idi. Şarkı Trebya, garbı (Tidon) sularına ve sâhilleri oldukça sarp ve taşlık olan diğer bir tebe'a istinâd idiyordu.

Müşârunileyh bu ciheti güzel bir pusu mevki'i olmak üzere intihâb eyledi ve kendi küçük birâderini askerinin en cesûrları içinden seçilmiş 1000 piyâde ve 1000

süvârî ile oraya saklanmağa ve Romalular mağlub idilmiş olacakları zaman anların üzerine düşmeğe memur itdi.

TREBYA MEYDAN MUHAREBESİ

“Muharebeden evvel orduların vaziyet ve yürüyüşleri”

ROMALILAR	KARTACALILAR
33,600 “8” Lejyon	20,000 Piyâde
1.200 Roma Süvârîsi	8,000 Ağır Süvârî
2.400 Müttefikler Süvârîsi	2,000 Hafif Süvârî

(Sayfa:125)Lâkin bunun için evvelâ “Sempronyus”ı ova dâhiline çekmek ve anı “Trebya” nehrinden geçürtmek lâzım geliyordu. Bu fikre binâen güneş doğmakda iken (Kanun-ı Evvel) Numidi süvârîsi, nehrin öte tarafına gitmeğe, Romaluların ordugâhını basmağa fakat işin pekde ilerüsüne varmayub bilakis hücumda mütereddüd görünmeğe ve derhâl düşman önünde geri çekilmeğe memur oldu. Bu sırada Anibal büyük büyük ateşler yakdırır, askerlerine yemek pişürtür ve soğuğa mukavemet itmeleriçün vücûdlarına zeytinyağı sürmelerini emr ider.

Numidi süvârîlerinin kararsız hareketleri “Sempronyus”da büyük bir his tefâvvuk ve emniyet hâsıl ittirdi. Evvelâ anlar aleyhine piyâde müsteneden süvârîlerini gönderdi. Sonra hiç düşünmeksizin lejyonlarını ordugâhdan dışarı çıkardı ve Anibal’ın müfrezesini bilâfâsıla ta’kîb etmek hevesine düştüğüçün hakîkaten Trebya Nehrini geçecek kadar akılsızlıkda bulundu. Kışın en sarp ve şiddetli günlerinde bulunuyorlardı. Müverrihlerin söylediklerine göre bu geçid Roma askerini o kadar zayıf ve kuvvetsiz düşürmüştüki neferlerin artık silah tutacak iktidârları bile kalmamış gibi bir şey idi. Anibal düşündüğü hilede pekâla muvaffak olmuşdu.

(Sayfa:126) Müşârunileyh hasmının bütün harekâtını şübheli ve pek muzdarib bir nazarla ta’kîb idiyordu. Binâenaleyh ilk düşman kıta’atının nehrin sol sâhiline geçdiklerini gördüğü gibi heman ordusuna muharebe nizâmı almak için emr virdi. Kartac ordusu “20,000” Afrika, Gul ve İspanya piyâdesine, “8,000” ağır ve “2000” kadar da hafif süvârîye mâlik idi. Alp silsilesinin dehşetli geçidlerini atladıktan sonra sağ kalabilmiş olan filleride el-ân ordu ile berâber bulunuyordu.

Roma ordusu her biri “4,200” piyâde “1,200” Roma süvârîsinden mürekkebe sekiz lejyon ve “2,400” kadarda müttetik süvârîsine mâlik idi. Anibal daima düşmanlarının yanları üzerine manevra yapmağa kendisine âdet idinmişdi. Lâkin yukarıdaki malûmata göre buradaki muharebe hatları hesâb idilince düşman için fâideli olacak sûrette Anibal’ın hat harbi üzerinde “2300” kademelik bir açıklık olduğu meydana çıkar. Diğer cihetden Anibal’ın süvârîsi düşman cenâhlarına nisbeten daha taşkın vaziyette bulunur idi. Binâenaleyh Anibal orduları birbiri aleyhinde muharebe itdirmek ve kendi ehemmiyetli süvârîsiyle hasmını kuşatmak için evvel emirde piyâde hat harbindeki boşluğu tamamıyla doldurmağa mecbûr idi. Bununçün cenâhlarda ve falanksların biraz ilerüsünde olmak üzere mevcûd olan filleri tertîb itdi.

(Sayfa:127) Muharebe nizâmının asıl cebhesini falanj teşkîl iderdi ki bu cebhe filler vâsıtasıyla Roma piyâdesinin cenâhlarına kadar uzatılmışdı. Fillerden sonra Romaluların hattını epeyce taşkın bir sûrette ihâta iden süvârîler konulmuşdu. Bu tertîbât karşı karşıya duran kuvvetlerin hal ve münasebetlerine ve birde Anibal süvârîsinin Roma süvârîsine tefevvukuna göre alınmış idi. Burada düşmana galebe idübde anı inhizâma uğradacak yegâne vâsıta süvârî idi. Anibal için bidâyetde lejyonların merkezine mukâvemet itmek ve bu vechle hücumun ilk devirlerinde piyâdesinin yanlarını örtmek kifâyet iderdi.

Muharebe hafif piyâdeler vâsıtasıyla başladı. Bunlar düşmana pek az mukavemet itdiler. Zaten anlar soğukdan fenâ halde müteessir oldukları gibi oklarının bir kısmında ilk süvârî muharebesi aleyhinde sarf itmişlerdi. Binâenaleyh (Sempronyus) o anda daha anların ric’atini ve prensler hattının işe başlamasını emr eyledi. Anibal piyâdelerini lüzumu derecesinde tertîb eyledikten sonra heman süvârîsi yanına atılarak anlarla hücumla başladı. Adeden pek zayıf ve Kartac atlılarına nisbeten muharebeleri cüz’i olan Roma süvârîleri, Kartaclıların ağır süvârîsi tarafından tard ve ta’kîb idildiler. Halbuki süvârînin ayruca ve büyük bir kısımda “Numidi” süvârîleriyle berâber, Romaluların yan ve gerileri (Sayfa:128) üzerinde uğraşub duruyorlardı. Bu esnâda iki taraf piyâdesi birbiriyle çatışacak vaziyete gelmişlerdi. Müsademe pek şiddetli oldu. (Sempronyus) hattının merkezi epeyce arazi kazandı ve pek güzel tertîb idilememiş olan Gul askerini geriye atdı. Hâlbuki

her taraftan hücumu uğramış bulunan cenâhlar ve (Magon=Mago Barca⁹⁵) tarafından tehdit edilen teriyerler oldukları gibi yerli yerinde kalmışlardı.

Eğer Sempronyus Gul askerini geriye püskürten kıt'alar başında bi'z-zat bulunmuş ola idi. O zaman Gullerin ric'at hareketleri Anibal'ı diğer taraftan da bir ric'at ile tehdit ederek bu suretle müşârunileyhin kendisi için pek tehlikeli olması lâzım gelen merkez tazyîkine mukavemet olamayacaktı.

Roma ordusunun cenâhları mukavemete ihtilâf ve ta'âddüdü seyyiesiyle merkezin tazyîk ve hareketini aynen ta'kîb idemediler. Bilakis bu cenâhlarda bulunan askerler birbirlerinden ayrılmamak için daima yekdiğerine sıkışub duruyorlardı. Şu muzâ'af ve mâil dalgalanma bütün hat harbde kuvve-i def'ası en ziyâde re's noktasından bulunan bir zâviye şekli husûle getirdi. Hâlbuki yanlara doğru gitdikce intizâmsızlık çoğalmakta bulunurdu.

Hasmin şu kuvvetli noktasını zabt etmek için yalnız bir çâre var idi ki o da İspanyollar ve Afrikalılara bir rub' tebdil (Sayfa:129) istikamet itdirerek bi'z-zat anın cenâhını hücum etmekden ibâret idi. O zaman, düşmanın bu muzaffer noktası, eğer arkasının ka'tiyyen alınmasını veyahud kendisinin mahv edilmesini arzu etmesi, aksi bir hareket yapmağa veyahud hiç olmazsa durmağa mecbûriyet görecekti idi.

Anibal bu manevrayı kısmen tatbîk etmek istedi. Lâkin hat harbin cüz'i imdâdı hasebiyle anı büsbütün ve kemâl-i şiddetle ta'kîbe cesâret idemedi. Zîrâ kendi hattının da yanı alınmak ihtimâli var idi. Müşârunileyh kendi ordusunu kâmilten yarmış olan iki lejyonun "Plezans"a doğru firârlarına mani' olmayarak anları cüz'i kıta'at ile ta'kîb itmeği daha münasib gördü. Bu iki Roma lejyonu kendi muvaffakiyetlerinden istifâde edecek yerde bilakis, hemde pek cüz'i kıta'at ile ta'kîb idildikleri halde, arkadaşlarının uğramayacağı felâketi hiç nazar-ı ehemmiyete almaksızın "Plezans"a doğru çekildiler gitdiler!

Bu gidiş doğrusu pek güzel bir gidiş idi! Şu tarifi na-kabul hareketden sonra falanj yeniden kapandı. Ve cenâh lejyonlarının prens ve hasterleri teriyerler üzerine sürüb götürdü. Hâlbuki bunlarda düşman süvârîsine ve (Magon) un (Sayfa:130) pusu askerine mukâbil etmek için geriye doğru cebhe tebdiline mecbûr olmuşlardı. Bu

⁹⁵ Murat KILIÇ, "Hannibal'ın Savaş Taktiklerine Genel Bir Bakış", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, C.III, 2018, s.36.

zamandan itibâren bütün Roma ordusu ki askerleri ve hatları karma karışık bir hale girmişdi. Şekilsiz bir yığından başka hiçbir şeye benzemeyecek bir hale geldi hâsılı koca Roma ordusu parça parça idildi.

(Trebya) Meydan Muharebesi eğer (Sempronyus) dördüncü ve beşinci lejyonlarının kazandıkları güzel vaziyetden istifâde idebilse idi. İhtimâl ki başka dürlü netîce hâsıl idecekti. Burada kenarlardan birisi açık bulunmak üzere kale nizâmı husûle gelecek sûretde kademeli bir hücum teşkîl itmiş idi. Gul askeri geriye çekildiği ve Kartaj hat harbi sıkışubda açıldığı zaman kal'a nizâmının kenarlarına yandan manevra yapılarak mezkûr gediğin cesâmetini büyütmek mümkün olacak gibi görünürdü. Bunun için manipoller arasında herkese yerli yerinde bir hareket itdirmek yetişürdü.

Anibal bilakis uğramış olacağı tehlikeyi pekâla hiss itmişti. Bu cihet (Varon) aleyhindeki muharebesinde kendi kıta'atının virmiş olduğu tertîbât-ı mahsusa ile isbât olunabilir. Trebya Meydan Muharebesi başkumandandan ziyâde lejyon efradının (Sayfa:131) tezyîd şereflerine hizmet itmiştir. Kıta'at muharebeye tutuşdukları anda daha başkumandan her şeyi unuttu. Hiçbir şey yapamadı. Her kol kendi muharebe idüb duruyordu. (Sempronyus) her nasıl olursa olsun muharebe idübde bir külâh kapmak hevesine tabi' olmuş idi. Lâkin tesâdüf anın ameline itâ'at itmedi. Bununla berâber muzafferiyet gâlib olan taraf içinde pek ağır düşmüş idi. Gerçi zâyî'âtın en çoğu Gul ahalisinden ibâret idi. Lâkin Kartaj eski askerlerinin kısım-ı a'zamı dahi bu dehşetli günün tesir-i şedâ'idiyle sonraları pek fenâ hastalıklara düşâr olmuşlardır. Romalular (Plezans)a ilticâ eylediler, bazı ufak tefek hareketlerden sonra iki ordu kış ordugâhlarına dâhil oldu.

TRAZMİN MEYDAN MUHAREBESİ

(217)

Trebya muzafferiyetinin hükm ve tesiri Selt kabilesi arasında şiddetli bir galeyânın bütün Yukarı İtalya içerüsünde pek dehşetli (Sayfa:132) bir isyânın zuhûruna sebep oldu. (60,000) piyâde ile (4,000) süvârî Kartajlılara gelüb iltihâk eylediler. Bu müddet zarfında iki yeni konsül yani (Flaminyus) ve (Servilyus) daha dört lejyon cem' ve tensik eylediler. Bunların vazîfesi şimâl hudûdunu himaye itmekdi. Bunun için Apenin silsilesinin sağ ve solundan Po Vadisi'ne doğru Roma'dan hareket iden başluca iki yol üzerine yerleştirildiler. Garbdaki yol

(Flaminyus) şarkdaki (Servilyus) tarafından işgâl idildi. Bu iki konsül (218) seferinden sonra öteberi mevki'lere dağıtılmış olan kıta'atın bir kısmını kendileri üzerine çağırarak Anibal'a hücum etmek için güzel bir mevsimin vürûduna muntazır kaldılar.

Lâkin Kartajalı ceneral (İnsubri) dâhilinde durmak niyetinde değil idi. Müşârunileyh pekâla anlamış idi ki Roma'yı mağlub etmek için, öyle yalnız sahrada kazanılacak muzafferiyetler kifâyet itmezdi. Bununla berâber bi'z-zat şehre dahi hücum etmek lâzım geliyordu. Bundan başka, hasımlarının taht rabtîyyetinde bulunan İtalya hükûmât-ı müttefikâsının politika ve askerlik nokta-i nazarından büyük ve muhkem bir istinâd teşkîl eylediklerinde düşünüyordu. Bu hale nazaran düşmanlarının vaziyeti kendi mevki'inin her vechle tefevvuk itmiş bulunurdu. Hem Anibal'ın Kartajadan aldığı (Sayfa:133) ehemmiyetsiz imdâdlara mukâbil, bütün İtalya halkı Roma üzerine tırmanmakda bulunuyordu.

Roma'yı münferid bırakmak şibh-i cezîresinin merkez cihetlerinde kazanılacak mükerrer galebelerle anın şöhretini ortadan kaldırmak harbi müttefikleri dâhilîne getürmek gerek kuvvet ve gerek usûl-ı ikna' ile iktidâr-ı askeriyesinin teşkîl eylediği kuvvetli çatıyı kırmak, işte Anibal'ın ta'kîb etmek istediği ve ancak şiddetli bir taarruz ile nâil olabileceği planı bundan ibâret idi.

Binâenaleyh kışdan kurtulur kurtulmaz, heman kıta'atını yola çıkartdı. (Apenin) silsilesini Taru boğazından atladi. Geçid hareketini hakîkaten zikre layık müşkilât ile icrâ oluna bildi. Az kaldı, kıta'atı büsbütün mahv ve nabadid olacaktı. Hatta müşârunileyh o geçid esnâsında bir gözünden ama oldu.

Flaminyus yalnız başına (Arezo)yu terk itmekde olduğu sırada Anibal (Krezol)e vâsıl oldu. Roma konsülü heman kuşadılmak üzere idi. Çünkü dağlar cihetini istikşâf ittirmek husûsunda müsâmaha göstermiş idi. Dar boğazlar içinde veyahud çamurlu ve bataklık bir arazide Anibal'ın taarruzuna mukabele için pek ufak bir müfreze kifayet (Sayfa:134) ideceği cihetle şu keşf husûsunda idilen hatâ o kadar büyük ve şâyân-ı mu'ahaza idi.

Bunula berâber Romaluların vaziyeti, pekde ümîdsiz bir halde değil idi. Anibal, gerçi (Flaminyus) önünde bulunuyordu. Lâkin (Servilyus) hiçbir yere bağlı

olmayub bilakis pek serbest bulunduğundan kemâl-i sūrat ile (Arminyum)dan arkadaşı yanına yetişebilürdü.

Pek cüz'i bir tedbîr terazinin gözünü Romalılar cihetine meyl itdirmiş olacaktı. Konsüllerin yekdiğerine iltihâkı üzerine Kartajlılar yollarının tamamıyla ta'kîb itmeden evvel iki Roma ordusuyla muharebe itmek mecbûriyetinde bulunmuş olacaktı. Zîrâ turuk ittisâliyelerinde (218) de cem' ve tensîk olunan kıta'atın enkazıyla adedleri tezâyüd eyleyen düşman lejyonlarını terk ile bi't-tabi' yollarına devam idemezlerdi. Lâkin Anibal hasmının ne suretle hareket ideceğini pekâla keşf etmiş ve anlamış idi.

Bilirdi ki politika taraftarının reisi bulunan Flaminyus ancak senatonun tehdîd iktidârı için, itmiş olduğu bunca mesâ'isine mukâbil iş başına geçirilmiş idi. Bundan başka pek kibirli ve hodpesend olan şu konsüllük kumandanlık haysiyetine yaraşacak hiçbir sıfat ile mübeccel olduğunda pek güzel anlamış idi. Bu malûmat sayesinde Roma konsülünü mahv (Sayfa:135) eyleyebileceğini ümîd ediyordu. (Flaminyus)a hücum itmeği asla fikrine bile getürmeyerek Anibal (Peruz=Perugia⁹⁶)a doğru yürüdü. Ve galeyâna gelmiş olan hasmı, Servilyus'un iltihâkını beklemeksizin kendisini ta'kîb ideceğinden emîn olduğu için o havaliyi kâmilten Selt ahalisine yağma ve tahrib itdirdi.

Hakîkaten Anibal'ın düşündüğü gibi çıktı. Düşman ordugâhının kaldırıldığını görür görmez, Anibal Romalılar için bir pusu tertîbine çalıştı. (Trazmin) gölünün kenarına vâsıl olduğu zaman oradaki arazi şu planın mevki'i icrâya koymağa pekâla müsâ'id ider gibi gö(r)⁹⁷ündü. Yol gedik ile dağlar arasında sıkışmış kalmış idi. Lejyonlar orada ancak pek dar bir cebhe ile hareket edebilürlerdi. Ve konsül o havalinin teşkilât-ı ta'biyesine göre bazı tertîbâtı mahsusaya mürâca'at itmediği halde bütün lejyonların mahvı muhakkak gibi idi. Anibal bu def'a da tâli'in lutf ve ihsanına mazhar oldu. Müşârunileyh İspanyollar ile Afrikalıları boğazların mahreclerine ve Balearlıları da göle müvazi bir pusu mevki'ine yerleştirmişdi.

Daha uzakda Guller ve süvârîler, bulunuyordu. Anibal, (Flaminyus)un geçidi epeyce keşf ittirmeksizin orada bir muharebeye girişmek tedbîrsizliğinde bulunmuş

⁹⁶ Doç.Dr.Özcan Karadeniz, **Roma Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s.331.

⁹⁷ Kitabın orjinalinde silik çıktığından ve basım hatası olduğunu değerlendirdiğimizden cümleinin gelişine göre yorumlayarak bu kelimeyi yazdık ve eklediğimiz harfi parantez içine aldık.

olması haline nazaran, anın üzerine aynı zamanda cebheden yandan ve sol cenâhdan hücum (Sayfa:136) itmeği kuruyordu. Tıbkı da müşârunileyhin düşündüğü gibi oldu. Konsül gâliba Kartajlıları pek uzakda zann ider veyahud anlara hiçde rast gelmeyeceğini düşünürdü. Hiç olmazsa anlara ancak boğazların ötelerinde tesâdüf ideceğini bir dereceye kadar kabul idebilürdü.

İşte bu vechle Atekleri civârında geçid hareketi yapmakda olduğu tepeleri araştırmak zahmetinde bulunmayarak (Trazmin) boyunca ilerüledü gitdi. Ve kol başı, İspanyollara yanaşdığı gibi, bütün yürüyüş kolu her taraftan hücumu uğradı. Dar bir yerde muhtelif sınıf askerleri hareket ittirmeğe müsâ'id bir teşkîl dâhilinde kaldığından lejyonların yalnız baş tarafından bir kısmı İspanyolların hattını yarmağa muvaffak oldu.

Trazmin Meydan Muharebesinin gâib olmasına sebep (Flaminyus) un tenbelliğidir. Müşârunileyh iki büyük hatayı irtikâb eyledi evvelen istikşâf itdirmeksizin pek tehlikeli boğazlar içinde muharebeye tutuştu. Sâniyen bulunulan arazinin müsâ'adesi hâricinde bir yürüyüş kol nizâmı kullandı.

Burada hasterleri solda vaz' iderek üç kol ile geçidi sarmak, ve bölük veya nısf-ı bölük cebhesiyle yürümek îcâb (Sayfa:136) eylerdi bu nizâmda hareket idilmiş olsa idi. Herkesin bir sola dönmesiyle birden bire muharebe nizâmı alınmış bulunacaktır. Arkadaşına yetişmek üzere yürüyüş icrâ itmekde bulunan Servilyus kendi süvârî pişdârını mahv itdirmiş olduğundan yine (Arminyum)a doğru ric'at eyledi. Bu ikinci seferde, Anibal, Roma'nın İtalya'da hal-i seferiye vaz' ittiği kuvvetlerin ancak nısfıyla muharebe itmiş idi. Eğer (Servilyus) kendi yürüyüşüne devam itmiş olsa idi, Anibal Roma hükümetinin iki ordusuna da rast gelmiş bulunacaktı.

Buradaki müzafferiyetden sonra, Kartajlı kumandan Roma yolunu bıraktı. (Espolet) in zabtı hevesine düştü. Apenin silsilesinin Adriyatik Versanne geçerek (Hadriya) da tevâkkuf eyledi. Yani (Pisenom)un cenûb kısmında zengin ve mahsullü bir arazide o zamana kadar yorulmuş olan askeriniistirâhat itdirdi. Kıta'atının Kartaj'dan hurûcları bir seneye varıyordu. Bundan başka o zamandan beri Anibal askerine âdem akıllı bir molada virmemiş idi. Askeri fenâ halde yorulmuş ve müdhiş hastalıklara tutulmuşdu. Bârgîrler de büsbütün mahv olmuşlardı.

Müşârunileyh her şeyi yoluna koydu. Yani her şeyi ta'mîr itdi. (Sayfa:138) Hatta burada düşmandan alınan silahları kendi askerine dağıdarak anların techizâtını dahi ta'dîl eylemiş idi. Harb ortasında ve bâ-husus düşman mülkü içinde askerin usûl-ı techîz ve teslihinî değişdirmek cihetiyle tarih-i harbin bize göstereceği bir misali va(r)⁹⁸sa oda budur. Bundan sonra Anibal yürüyüşünü cenâba doğru çevirdi. Ve deniz sâhilini epeyce bir mesafeden ta'kîb iderek (Upli) arazisine dahil oldu.

İşte Anibal bu vechle kendi üssü'l-harekât-ı aliyesinden gitdikçe uzak düşüyordu. Kendisine her dürlü menabi'i tedarük iderek ittisalâtında husule getürecek olan bu yerleri Anibal artık terk itdi. Ve unudur gibi oldu.

Hâlbuki şu hareketiyle nafile yere bir takım dehşetli politika meselelerine yol açıyordu. Müşârunileyhin fikr-i Yunanistan kebîri Roma ittifakından ayırmak ve Makedonya ile Kartaja'dan geleceklerini ümîd itmeğe bulunduğu imdadların karaya çıkarabileceği sevâhil üzerine yanaşmakdan ibâret idi. Vâkı'a hesâbları ve düşünceleri kısmen doğru idi. Zîrâ müşârunileyhin on altı sene kadar Roma ve müttetiklerine karşı koyabilmesi hep cenûbu İtalya'dan gördüğü istinâd üzerine vukû'a gelmişdi. Rakibini mahv idememiş olması (Sayfa:139) Anibal gibi bir harikaya isnâd idilecek bir kusur değildir. Bilakis asla kabahat memleketindeki arkadaşlarında idi.

Anibal'ın Roma içün terk itmiş olduğu istirahat zamanı pekde yabana gitmedi. Servilyus çağrıldı, daha iki lejyonun seferberliği ikmâl idildi. şu hesâba nazaran Romalular iki sene içinde on iki lejyon çıkarabilmişlerdi. Bu sırada konsüllük lağvedildi. Ve Fabyus Maksimus dikdatör ta'yîn olundu.

Fabyus epeyce ihtiyâr olduğu gibi, pek çokları tarafından mu'annid olmak üzere telakkî idilecek kadar sebâtlı ve kararlı bir âdem idi. Müşârunileyh senato taraftarlarından idi. Diktatörlüğe kadar çıkmamış ise, Trazmin vâkı'asından sonra, askerlik aleyhinde zuhûra gelen galeyanlar ve aksü'l-amel tesirleri sayesinde olmuşdu. Müşârunileyhin seleflerinin büsbütün aksine olmak üzere bir planı kabul itdi. Pekâla anlamışdı ki şu bulunulan iktidârsızlık içinde Anibal'ın ihtiyâr ve tecrübeli askerlerine sahrada galebe itmek, ancak onlardan daha ziyâde cenk âşına ve daha ziyâde irtîbât ve intizâma malik kıta'at ile mümkün olabilir.

⁹⁸ Kitabın orjinalinde basım hatası olduğunu değerlendirdiğimizden cümleinin gelişine göre yorumlayarak bu kelimeyi yazdık ve eklediğimiz harfi parantez içine aldık.

Binâenaleyh şimdilik hiçbir hareket-i umûmiyeye girişmemeğe, yalnız hasmını tarassud itmeğe ufak tefek muharebeler virmeğe bilâ (Sayfa:140) fâsıla anı uğraştırmağa, husulü anın ile ta'kîb itdiği maksadı yani Roma arasına girmeye karar verdi. Müşârunileyhin daima şu kararından ayrılmadı. Anibal beyhûde yere anı ovalara doğru çekmeye çalışıyordu. Beyhûde yere Kampani, Samniyum, Upli havalisini mahv ve tahrib itdiriyordu. Bunların hiçbirisi dikdatörü tâbi' olduğu hat hareketinden ayırmadı.

Gerçi müşârunileyhin bu sûretle hareket iderek bir hezimete uğramak belâsından kurtulmuş idi. Lâkin Roma müttefiklerinin nehb ve gâretini men' idememişti. Bundan başka kendisine muhalif çıkan bir fırka tarafı kumandanlığının birkaç elde bulunmasını andan talep eylemişti. Daha sonraları senato yeniden bir kuvve-i garbiyenin taht tazyikine kapılarak diktatörlük sıfatını ref' ile yine konsüllük meslek ve unvanını meydana çıkartmışdı. Pederi ve kendisi kasablık iden yani kasab oğlu kasab olarak kesret emvâl ile kuvveti aleme tanıtmış bulunan (Varon=Gaius Teretius Varro⁹⁹) şu entrikanın ruhu demek idi. Bu âdem (Pol Emil) ile Roma konsüllüğü makamına ta'yîn olundu. Roma sekiz lejyonun daha silah altına alınmasını emr itdi.

KAN MEYDAN MUHAREBESİ

(126)

216 senesi ilkbaharında vaziyet şundan ibâret idi: (Sayfa:141) (Jeryo) da eski lejyonlar karşusunda kış mevsimini geçirmiş olan Anibal, Romalun tesis itdikleri mağazaları elde etmek fikriyle nihayet (Kanuza) ya doğru yürümeye karar verdi. Aylarla ve yalnız aynı bir mıntika içerüsünde cereyan itmiş olan şu seferde Romaluların istihkâmlarla mahfuz bulunan mağazalardan başka birçok vesâit-i harbiyeye mâlik olmalarına mukâbil Kartajlılar yalnız ahaliden iâşe idebilecek bir hale gelmişlerdi. Anibal, düşmanları şu gibi kuvvetli noktalara istinâd itdikce anları kendisince fâideli bir muharebeye çıkarmak na-kabul olacağını düşündüğü için bi'z-zarûre anları bulundukları yerlerden ayırmak maksadıyla (Kanuza) ya doğru yürüyüş icrâ itmeye karar verdi. Müşârunileyh bu hareketini düşmanlarından pek mahirane bir sûretde gizli tutmuş idi. Anibal'ın şu yoldaki muvaffakiyeti (Kan) Meydan Muharebesinin zuhûruna sebeb oldu.

⁹⁹ Cengiz ÇEVİK, *Cicero'nın Devleti De Re Publica Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.14.

Şu ümîd olunmadık hücumdan dolayı şaşırılmış kalmış olan senato, konsüllerle yeni teşkîl itmiş olan altı lejyonun ötekilere birleşmelerini ve her ne olursa olsun Kartajlılarla bir muharebeye tutuşmalarını emr eyledi. Bunun üzerine anlar sağ sâhili Anibal tarafından işgal edilmiş bulunan (Ofidus – Onanto=Ofanto¹⁰⁰) suyu üzerine yürüdüler.

(Sayfa:142) Ordular karşı karşıya gelince o gün umûm kumandanlık vazîfesine memur olan (Pol Emile) lejyonlarının heman tevâkkuf itmelerini emr eyledi. Romaluların etrâfındaki arazi düm düz bir ovadan ibâret idi. Pol Emile, alelhusûs Kartajlıların süvârîsinden pek ziyâde korkduğu için düşmanı daha müsâ'id yerlere celb etmek kâbil olub olmadığını anlamak fikriyle az bir zaman tevekkuf ile ordugâh kurmağa karar verdi. Maa't-teessüf (Veron) bunun büsbütün aksi bir fikirde bulunuyordu. Binâenaleyh ferdesi günü daha (Vardun) kıta'atını yürüyüşe başlادarak süvârîsini, bir hayli lejyonlarla muhâfaza edilmiş olduğu halde epeyce ilerülere sevk eyledi. Şu ihtiyâtlar sayesinde müşârunileyh Anibal'ın ordugâhına yakın bir mahalde ordugâh tesisine muvaffak oldu.

İrtesi gün Pol Emile vaziyeti pek tehlikeli ve buhranlı zann iderek, ancak "800-900" metre kadar uzak bulunan Anibal karşusunda ric'atde cesâret idemediği için artık bi'z-zarûre (Ofidus) un sol sâhiline 10000 kadar nefer göndermeğe ve anlara, yem tedârûküyle meşgul olan süvârîleri muhâfaza etmek fikriyle orada ordugâh kurmağa karar verdi.

Nihayet meydan muharebe günü geldi. Kumandanlığı deruhde (Sayfa:143) iden (Vardun) derhâl muharebeye başlanmağa münasib gördü. Şafaktan itibâren yalnız büyük bir ordugâhı muhâfazaya memur olanı müstesnâ tutularak, bütün lejyonlarının nehrin sol sâhiline geçmelerini emr eyledi. Müşârunileyhin fikrine göre nehrin sol sâhil arazisi yayılma harekâtına daha ziyâde muvaffak gibi görünüyordu. Ordusunu krokide gösterildiği üzere tertîb eyledi.

Roma süvârîsi sağ cenâhda ve Ofidus nehrine istinâd edliyordu. Yedi Roma lejyonu merkezde ve sekiz müttetik lejyonu bunun solunda bulunurdu. Müttetikler süvârîside kezâlik sol cenâhda mevki' almışlardı. Lejyonlarının her birisi "5000" nefer kuvvetinde idi. Varron Anibal'ın o zamana kadar nâil olduğu fütûhâtın hep

¹⁰⁰ Murat KILIÇ, a.g.m., s.42.

muharebe meydanlarında umkan tertîb idilmiş kıta‘ata mâlik olmuş bulunmasından ileri geldiğine zâhib olarak derhâl kendi ilk iki hattının umkunu on altı sıraya kadar çıkarmalarını emr eyledi. Meydan muharebede yalnız on beş lejyon var idi. Büyük ordugâhdaki Roma lejyonu ile diğer fevkalâde askerler düşman ordugâhına doğru atılarak bu vechle muharebe esnâsında Anibal’ın gerilerini tehdîd itmeğe memur olmuşlardı.

(Sayfa:144) Kartajlı kumandan Romaluların hareketini gördüğü gibi hemen Baeurlıları ve hafif piyadelerin bir kısmını nehrin öte tarafına geçirtti. Bu kıtalar oldukça uzak bir mesafede düşman karşusunda tertibât alarak bu vasıta ile Ofidus geçid hareketini düşmandan setr ve muhâfaza edeceklerdi. Anibal Romaluların muharebe tertibâtına hakkıyla vâkıf olduktan sonra kendi kıta‘atında muharebe nizamı aldirdı. Birgün evvel pişdarların müsademesinde olduğu gibi bu def‘a dahi Roma süvârîlerinin piyadelerle istinâd itdirilmiş olmasından korkduğu için sol cenahını diğer cihetlerden daha kuvvetli bir halde bulundurdu. Müşârunileyh buraya kendi ağır süvârîsini yani 8000 atlı vaz‘ eyledi. Bunlar nehrin yakınlığı hasebiyle iki hat üzere muharebe tertibâtı almağa mecbur oldu. Süvârî kıt‘alarının müsademe-i kat‘ıyyesi bu tarafda vukû‘a gelecekdi.

Anibal’ın sağ cenahında yalnız 2000 kadar Numidi süvârîsi var idi. Bu süvârîlerin işgal eyledikleri mesafe ancak 2300 kadem tulûnde olduğundan Anibal anların aralıklarını müttetik süvârîleri tarafından işgal olunan 5000 kademelik cebheyi örtecek vechle açdırdı. Numidilerin vazifesi Romaluların sağ cenahını geri kurmak ve ba‘de sol cenahlarına doğru yürümek için (Asdrubal)a lâzım gelen zamanı tedârük etmek (Sayfa:145) maksadıyla (Varon) un karşusunda bazı sahte hareketler yapmak idi. Anibal piyâdesini merkeze koydu. Müşârunileyhin 6000 kademelik bir cebhe işgâl iden yalnız (32,000) neferi var idi. Hâlbuki Romaluların 15 lejyonu (9,500) kademelik bir cebhe işgâl idiyorlardı. Anibal kuvvetlerce olan şu nisbetsizliği kapatmak için konsülü bu def‘a bir hileye düşürmek fikrine zâhib oldu.

Bunun üzerine Trebya Meydan Muharebesinde yaptıkları hatırına geldi: burada dahi Romaluların merkezini kendisine doğru çekmeği ve şu sûretle hâsıl olacak karışıklıktan bi’l-istifade nâil muzafferiyet olmağı düşünürdü. Bu makamda vâsıl olmak için Anibal şu yolda tertibât aldı: Afrika piyâdesi kendisine muzafferiyet kazandıracak en müntehâb bir askeri idi. Anın için onları muharebe hattının

yanlarına ve süvârîye bitişik bir sûrette vaz' eyledi. Piyâde umkan on altı kişiden ve tûlende mu'ayyen cüzlerden terkîb iderdi.

İspanyollar ile Gulleri Afrikalıların arasına sıkıştırdı. Lâkin cepheden imtidadını doldurmak fikriyle bunların imkân ve tertîbâtını azalttı. Vâkı'a şu tenâkus hat harbin buradaki kısmının (Sayfa:146) mukavemetini epeyce zayıf bulundurdu. Lâkin Anibal böyle olmasını istiyordu. Cenâhların tesir ve nüfuzunu artırmak için anların gerilerinde, ve ikinci bir hat teşkîl idecek sûrette hafif piyâde kıt'aları konulmuş idi.

Anibal muharebe nizâmını aldığı gibi velidler aleyhine gönderilmiş olan kendi hafif kıt'atatını geriye çağırdı. Sağdan soldan süvârîsini ileri sürdü. Birde İspanyollar ve Gullerin merkezden düşman üzerine yürümelerinin ve Afrikalıların oldukları yerlerde kalmalarını emr eyledi. Hulâsa Anibal, kademe ile merkezden hareket itdi.

Müsademe evvel emirde nehir cihetinde ve süvârîler beyninde vukû'a geldi. Adeden az olmakla berâber kısmen yere inmek gibi pek büyük hataları irtikâb itmiş olan Roma süvârîleri birçok zâyi'ât ile geriye püskürtüldü. Bu esnâda piyâde hatları dahi yekdiğerine çatışmakda bulunuyorlardı. (Varron) İspanyollar ve Gullerin teşkîl itdikleri zâviye üzerine atıldı. Fenâ teslih ve techîz idilmiş bulunan bu piyâdeler, vâkı'a epeyce bir müddet lejyonlara mukavemetde kusûr itmediler. Lâkin kendileri üzerine yıkılmakda olan tazyîklerin hepsine tahammül idemediklerinden en nihayet zâviyeyi terke mecbûriyet gördüler. Zâten öyle yapmak için evvelce emr almışlardı. Bunun üzerine anların evvelce husûle (Sayfa:147) getirdikleri zâviye mukâbil cihetde bir kavs-ı ma'kûs teşkîl itmeğe başladı. Filhakîka Romaluların muzafferan ilerulemekde olan merkezleri, zâviye üzerinde anı bir mütehannî-i ma'kûse tahvil idecek kadar şiddetli tazyîkler göstermeğe başladı. Maa't-teessüf hücumun fevkalâde şiddeti üçüncü hattıda birlükde ilerüye sürmüş idi: teriyerler ve hafif piyâdeler birdenbire hasterler ve prensler üzerine yıkılıb düşdüler. Bir vechle ki şu anda yani Romaluların sağ cenâhları hezimetde sol cenâhları gayr-i müteharrik bir halde ve merkezleri muzafferiyetde iken lejyonlar, yirmi altı sıra umkunda ve kırılmış bir falanj manzarasını gösteriyorlardı.

Müsademenin buhranlı zamanı gelmiş idi. Anibal zâten evvelce yürümüş olduğu ta'limâta göre yapılmış olan merkezin ric'atine itimâd idiyordu. Şu ric'at

hareketinin derece-i kifayede icrâ idilmiş olduğunu gördüğü gibi evvelen ikinci hat kıta‘atının birincisine yaklaşıp anı takviye itmelerini. Sâniyen Afrika kıta‘atının cenâhlardan kemâl-i şiddetle ileri atılmalarına. Sâlisen süvârîye kendisine verilmiş olan vazîfeyi yani sol cenâhı büsbütün lejyonlardan açık bulundurarak Trebya Meydan Muharebesinde Sempronyus’un askerlerini ihâta itdikleri gibi bu def‘a Varon’un kıta‘atını da kâmilten kuşatmalarını emr itdi.

(Sayfa:148) Süvârînin harekâtı arzu olunduğu gibi pek kolaylıkla icrâ olunabildi. Pol Emile süvârîlerinin inhizâmından sonra Asdrubal anları yalnız ikinci hat süvârîleriyle rahatsız itmekle iktifâ eyledi. Birinci hat ile lejyonlarının gerilerinden bir sağra tebdil istikâmet iderek Varon tarafından kumanda idilmekte olan müttefikler süvârîsine yetişmek üzere mudarebe meydanını mâilen yarub geçdi.

Lâkin Varon kendi vazîfesinde pek çok müsademeler gösterdi. O zamana kadar kendisini ufak tefek nümayiş hareketleriyle korkudmuş olan Numidi süvârîleri önünde bir yere kımıldayamamış idi. Binâenaleyh kendisi üzerine dört nal ile ilerüleyerek hat harbini arkadan urmakla tehdîd eyleyen Asdrubal’ın sol cenâhını bi’t-tabi‘ mukavemet idemedi. Bu süvârî hareketleri arasında tam yakalayacakları sırada Varon ile müttefikin süvârîsi büsbütün telâşa düşerek ova dâhilinde öteberi dağılmağa başladılar. Asdrubal anları ta‘kîb etmek için yalnız Numidi süvârîlerini gönderdi ve kendi muntazam süvârîleriyle derhâl piyâdenin imdâdına gelmeğe gayret itdi. Şu anda krokideki gösterildiği gibi Kartajlıların cenâhları umûmiyetle hareket itmekte ve pek dağınık ve amîk bir yığın haline (Sayfa:149) girmiş olan Romalular Anibal’ın anlar için açmış olduğu girdâba dalub girmekde bulunuyorlardı.

Merkezin mâilen gösterdiği tazyîk tesiriyle anların sıraları karma karışık bir hale gelecek sûrette birbiri içine girmişlerdi. Hatta o derece sıkışmışlardı ki lejyon efrâdı güç hal ile silahlarını isti‘mâl idebilürler idi. Bu şekilsiz muharebe nizâmı o anda daha cebheden tevekkufa mecbûr oldu. Cenâhlar ise hem hafif kıta‘at ile çevrilmekte hemde Asdrubal’ın arkadan göstermiş olduğu tazyîk ile fenâ halde tehdîd idilmekte idi.

Romalular manevra yapmaksızın mağlub olmağa mecbûr kaldılar. Sağ cenâh hücumda yaralanmış olan Pol Emile beyhûde yere yeniden muharebe nizâmı aldirmakla uğraşıyordu. Müşârunileyh kahramanlara layık bir tavır ile epeyce bir zaman daha muharebe itdikten sonra nihayet cerîhasının te’sir-i ‘âlâmıyla yere

düşdü. Anın vefâtı üzerine muharebe meydanı âdetâ büyük mikyasda kasabhane şeklini almış idi.

(Ofidus)un sağ sâhilinde terk edilmiş olan lejyon ile mu‘aveden kıta‘atı Anibal’ın ordugâhına hücum itmişlerdi. Lâkin yağma yok! Anibal ordugâhını gayet metin bir sûretde tahkim itdikden sonra başka oraya iyice kuvvetli bir muhâfız müfrezeside ayırmış idi. Buradaki müdâfa‘a pek cesûrane bir tarzda icrâ idildi. Bu sayede (Sayfa:150) hacmin muharebenin sonuna kadar hiçbir şeye muvaffak olmaksızın yalnız ordugâh önünde bazı mükerrer hücumlar yapmakla vakt geçirirler idi. Muharebe nihayet bulunca Anibal, kıta‘atının bir kısmıyla ordugâhın imdâdına yürüdü. Romalular şu ordugâh muharebesinde 2000 kadar âdem gayb itdiler. Kartajlılar Kan Meydan Muharebesinde 4000 İspanyolu ve 1500 Gul ile Afrikalı ve 200 süvârî bıraktılar. Romaluların zâyi‘âtı ise 40,000 piyâde neferi ve 4000 süvârî ki hepsi 44,000 kişiden ibâret idi. Bundan başka (Pol Emile) merkeze kumanda iden (Servilyis) ve 80 kaddarda senato azası urulmuş idi.(Varron)un irtikâb itmiş olduğu hataları bu muharebenin ziyâ‘ını mûcib oldu. Ezcümle hatâlardan başlucası süvârînin fenâ bir sûretde tertîb idilerek ve mu‘ahharan tedbirsizce sevk ve idâre olmasından ileri gelirdi.

Alınan tertîbâta bakulursa konsülün Roma süvârîlerini bidâyetde tasarrufla kullanmak istediği ve asıl maksadı da süvârîlerin tefâvvukuyla bulundukları cenâha galebe itmekden ibâret olduğu anlaşılır. Bu tasarruf fiľhakıka güzeldir. Zîrâ mu‘ayyen hücum noktası Kartajlıların sağ tarafında bulunuyordu. Bu sağ cihet bir kere mağlûb idildikten sonra “ Ofidus” nehrine sıkışacak (Sayfa:151) olan Anibal’ın vaziyeti pek muhatıralı olurdu. Lâkin ne çâre ki tasavvur olunduğu gibi çıkmadı.

Zâten bu ana kadar gelüb geçen vukûât Kartaja süvârîsinin teveffukunu pekâla isbât iderdi hal böyle iken 2.600 atlı ile Anibal’ın 8,000 süvârîsine mukavemet itmek ümîd olunabilür mü idi? Bundan anlaşılıyor ki (Pol Emile) bir gün evvel pişdar müsâdemesinde olduğu gibi süvârîleri piyâde kıta‘atına istinâd itdirerek bu sayede bir dereceye kadar Afrikalıların kesr tefevvuzuna çalışmağa mecbûr olacakdı ve bundan başka kât‘iyyen süvârîlerinin yere inerek piyâdeler gibi hareket itmelerini men‘ etmek lâzım idi. Sol cenâhda (Varron) kuvvetçe hasmına fâik bulunuyordu. Bununla berâber yine bu tefevvukdan istifâde idemedi. (4,800) müttefikin süvârîsi, 2000 Numidi süvârîleri önünde mahv ve perişan idildiler.

Binâenaleyh dinilebilür ki “Varron”un son zamanlarda kabul iderek muharebenin Romalular tarafından netîcelenmesine sebep olabilecek bir kuvveti hâiz bulunan tedbîri bir düşünce üzerine değil bilakis tesâdüf sâikasıyla meydana gelmiş idi. Piyâdeden sevk ve tertîbide süvârî gibi pek fenâ idi. (Varron) kendi manipollerini on sıra üzerine tertîb idecek yerde (16) sıra üzerine dizmiş idi ki: şu hal hat harbin cebhesini azaltıyordu.

(Sayfa:152) Bu kabahatleri yapmakdan ihtirâz itmek için (Varron) hakikaten kumanda itmeğe mecbûr idi. Hâlbuki o yalnız bir cenâh ile uğraşıyordu. Bundan, başka müsâdemenin asıl buhranlı zamanında orduyu yalnız başına bırakarak kendisi meydan muharebeyi terk eyledi. (Varron) burada tıbkı “Dara” gibi kendi kıta’atının şeref ve haysiyetlerinden ziyâde can korkusuna itâ’at eylemiş idi. Öyle bir vaziyet önünde bir ordu ne kadar cesûr olursa olsun daima mağlûb olur gider. Kan muzafferiyetiyle Anibal, (Upli) (Saminum=Saminyum) ve (Kampani)nin bir kısmına hâkim bulunuyordu.

Roma üzerine yürümek için şu vaziyetden istifâde idemediğinden dolayı muharririn-i askeriyeden birçoğu Anibal’ı mu’âheze ediyorlar. Mösyö Rokankor (Anibal’ın Tarih Esfârı) nam eserinde şu mu’ahazaya pek güzel cevap vermiştir. Filhakîka Anibal ile Roma arasında dosdoğru bir mesafe olmak şartıyla 300 kilometre imtidadında bir yol bulunuyordu. Binâenaleyh Anibal ancak 15:20 günlük bir yürüyüşden sonra oraya vâsıl olabilirdi. Lâkin şübhe yok ki bu kadar uzun bir yürüyüş şehrin baskın altına alınması ihtimâlini imkân haricine çıkarıyordu. Bunun üzerine Anibal Roma pîşgâhına vardığı zaman senatonun birçok yeni yeni müdâfa’a tertîbâtı, Roma’nın bunca mağlubiyetleri hilâfında, yine Anibal ordusu üzerine (Sayfa:153) pek kuvvetli bir tesir gösterebilirdi. Roma’da iki lejyon vardı. “Marsillus” üç bahriye lejyonu ve 1500 kadar da yeni neferler ile “Ozita” mevki’inde bulunuyordu.

17 senelik bir harb esnâsında ta’kîb idilen ahz-ı asker usûlu bu def’a da fevkalâde olarak daha dört lejyon ve 1000 kadar süvârî tedârük idebilirdi. Nitekim mu’ahharan bu asker hakîkaten tedârük idilmişdi. Senato 8,000 esîr satun aldı. Ve anları derhâl silahlandırdı. Bundan başka, cinayet ve zimmet ile taht tevkîfe alınan mebusları da âzâd iderek silah altına alabilirdi.

Bu şerâ'ite nazaran acaba yalnız 35,000 kişilik bir orduya mâlik bulunan Anibal Roma'yı bir hamlede zabt idebilür mü idi? Bundan mâ-adâ şunada dikkat olunmalıdır ki bu ana kadar hiçbir müttetik Roma İmparatorluğunu terk itmemiş ve (30) kadar müstemlekâtdan hiçbirini kezâlik Roma'ya mu'avenetden el çekmemiş idi. Binâenaleyh senato asker cem' ve tedârüküne ve her taraftan pâyitahta doğru lejyonlarının celbine devam idebilüdü. Eğer Anibal Roma'nın muhâsarasına teşebbüs edecek olsa idi. Aynı zamanda hem muhâfaza müfrezesi kıta'atına, hemde şâyân-ı dikkat bir imdâd ordusuna mukabele etmek mecbûriyetinde bulunurdu. Hatta bu imdâd ordusu Anibal ile (Sayfa:154) muharebeye tutuşmaksızın bile anı yalnız açlık ile fenâ halde tazyîklere uğradabilürdü.

Eğer bu tazyîklerin netîcesi olarak Anibal şu iki ateş arasında mağlub edilmiş olsaydı bütün şöhret ve azametide o anda mahv olub giderdi. Gul ahali, artık anı terk iderlerdi. Ve Anibal İtalya ovalarında böyle yalnız başına kalarak sonra kendisi için mümkünse yalnız bir vâsıta necat bulurdu ki oda İspanyollar ve Afrikalılarla heman gemilere binüb Kartaja gitmek idi.

Zâhiren pek parlak fakat esâsen şübheli bir harekete teşebbüs itmeden ise Anibal kendi ordusunu müttetiklerle takviye itmeğe karar virdi. İtalya'nın cenûb taraflarında şu kararına muvaffak oldu. Yunanistan kebir-i akvâmı İtalya şibh-i cezîresinde birçok seneler daha kalmasıçün lâzım gelen her dürlü vesâiti tedârük itdiler. Sipyon'un muzafferiyetleri İspanya'dan imdâd almasına mumâne'at itmemiş Kartaj büyük bir sükûn ve atâlet içinde kalmamış ve kendisine maruz olan vatandaşları hamiyetsizlik idübde anın galebelerine nazâr-ı hasedle bakmamış velhâsıl kardeşinin mahv ve helâk olduğu (Metur) vâkı'ası meydana çıkmamış bulunsa idi müşârunileyh bütün (Sayfa:155) İtalya'ya ve binâenaleyh Roma'ya sâhib olarak işin içinden çıkmış bulunacaktı.

Bundan başka bize pek yakın denilecek kadar uzak olmayan bir devirde kurun-ı cedîdenin en şiddetli cenerallarından birisinin ta'kîb itmiş olduğu aynı hale tesâdüf idiyoruz. Alman protestanları kendilerini politika rabitalarından kurtartmış bulunacak olan hürriyet vicdanlarını kazanmak için 12 sene kadar beyhude yere muharebeler itdikden sonra en nihayet İsveç – Norveç kralına mürâca'at itmişlerdi. Gustav Adolf önünde en evvel Avusturya'ya tesâdüf itdi. Bu hükümet o zamanlar heyet-i ittifâkiyenin merkez tecemmü'ü olduktan başka papa tarafdarlığının esâsını

teşkil ider. Ve Bavyera ile bütün Katolik hükümetlerine şiddetle istinâd eylerdi. Avusturya hükümeti (Braytenfeld) ovalarında mağlub edildi. Ve anınçün muharebe itmekde olan (Tilly) büsbütün inhizâma uğradı. Viyana tarîki açık idi. Lâkin Gustav Adolf o tarafa gözünü bile çevirmedi. Pekâla bilürdü ki (Ferdinand) ın kuvveti ancak kendi müttefiklerinden gelürdü. Bunun üzerine kralın bütün âmâli heyet-i ittifâkiyenin merkezini değil bilakis a'zâsını mahv ve perişan itmeğe münhasır kalmış idi. Şu yolda karar verdikden sonra Gustav Adolf Viyana'ya doğru (Sayfa:156) yürümedi. (Rin) istikâmetini tutarak Ferdinand aleyhine tevcih harekât eyledi.

SON İTALYA SEFERLERİ, İSPANYA VE AFRİKA SEFERLERİ

ZAMA MEYDAN MUHAEBESİ

(216 : 202)

Malumdur ki (Publius Sipyon) Marsilya'yı terk itdiği sırada burada (Gneiyus=Gnaeus Cornelius Scpio Calvus)u İspanya'ya göndermiş idi. Bu zat (Sisi) de (Hannonu) mağlub itdi. (İber) nehrinin mansıbından Asdrubal'ın donanmasını yakdı. Ve bu cenerala karşı bütün İtalya yollarını kapadı (217). Anibal (Upli)ye kadar ilerülemiş olduğu zaman Roma ana karşı (Fabyus)u göndermiş, (Otasilyus) Afrikaya geçmek tedarükuyle meşgul bulunmuş (Alinos)da Alp cihetlerini muhâfazaya memur edilmiş idi. (Kornelyus Sipyon) İspanya'yı şarkinin her tarafını dolaşarak yüz yirmi kadar kabîlenin teba'ıyyetini ve Romaluların epeyce ilerülere kadar temîn hâkimiyetini kazandığı gibi Asdrubal'ıda ahali vâsıtasıyla mağlub itdirdi.

(Sayfa:157) (216) da Varon'un tedbîrsizliği Roma'nın vaziyetini büyük tehlikelere düşürdü. Lâkin bu tarih aynı zamanda Anibal'ın parlak muzafferiyetlerinin son zamanlarında gösteriyordu. Kartaj senatosu az kaldı Anibal'ı büsbütün terk idecekdi: "Anibal bunca muzafferiyetlere nâil olmuştur. Onun için imdâda asla ihtiyâcı yok dimekdir." Sözüyle Anibal'a imdâd göndermek istemiyorlardı. Lâkin (Parsin) vâkı'ası 4000 kadar Numidi müttefiki gönderilmeğe başluca sebep olan ahvaldendir. Bundan başka Asdrubal İspanya'dan İtalya'ya geçmek içinde emr almışdı.

Bu esnâda Roma bazı yeni yeni tertîbât almakla uğraşıyordu. Anibal (Kapuya=Capua¹⁰¹) civârında tevekkuf itmekde olduğu sırada (Marsillus), (Sidisyum) da bir lejyon vaz‘ ve tertîb iderek (Lanyum) tarîkini sed eylediği gibi kendisi de 21,000 kişi ile (Kazilinum=Casilinum¹⁰²)da ordugâh kurmuş idi. Varron ki, Roma askerinin Anibal’a karşı âciz olmadığını iddiâ ile harbe cesâret itdiği için senatonun pek fevkalâde alkışlarına mazhar olmuşdu. Bu sıralarda Upli cihetlerinde setr ve işgâl idiyordu. (Junyos) müttefiklerden asker topluyor ve dört lejyon (Sayfa:158) 20,000 atlı teşkîl ve 8,000 kadarda esîr teslih ve teçhiz itmekde bulunurdu.

Anibal (216) da Napoli ve (Nul) pîşgâhlarında (Marsillus) a mağlûb oldu. Kartajalıların İspanya’ya gönderdiği (Magon) kuvve-i imdâdiyesinden mahrumen artık Roma’yı yerle yeksân itmek için vasi‘ bir plan teşkîline karar virdi: Makedonyalı Beşinci Filib’i ittifâkına aldı. Sizalin cihetlerini tahrib itdirdi. Sardinya’ya hücumlar yaptırdı ve Sicilya dâhilinde pek şiddetli bir isyân ve ihtilâl çıkardı.

Lâkin (Fabyus) en sonra Roma’yı, müdâfa‘adan taarruza geçirtti. Dokuz ordu teşkîl eyledi. Dört donanma hazırladı. Kartajlıları Manilyus vâsıtasıyla Sardinya’dan çıkarttı. Ve (214) de Filip’in donanmasını yakdırttı. Arkadaşı Marsilyus ile de (215 :214) bazı müşterek fütûhâta nâil oldu.

(215) de (Hanon)u (Grementum=Grumentum¹⁰³) civârında mağlûb itdirdi. Ve en sonra kendisi Kapuye aleyhine yürüdü ki bu yürüyüş üzerine Anibal Filip’in donanmasına istinâd fikriyle Adriyatik sâhilindeki (Arpiyi) ya çekildi. Anibal yine bu esnâda (Kampani) arazisine girerek (214) Roma ceneralları arasında pek cüretkârane manevrelar yapar (Arpi) yi ve 1000 kadar Numidi askeri gâib iderek Napoli ile Nul üzerine yeniden hücumlar (Sayfa:159) itdikden sonra (Marsillusu) oraya getürmek fikriyle (Tarant=Taranto¹⁰⁴) cihetlerine atılır. Bir hayli yürüyüşler ve mukâbil yürüyüşler yapmış bulunur. Fakat ne çâre ki bir müddet sona Tarant cihetleride elden çıkar. (Fabyus) bütün (Sasinum) cihetlerini yeniden zabt ider. Bunun üzerine

¹⁰¹ Abdurrahman Uzunalan, “Antik Roma’da Gladyatör Oyunları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12, Isparta, 2005, s.24.

¹⁰² Jain Dickie v.d., *Dünya Savaş Tarihi:Ortaçağ*, C.I, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.14.

¹⁰³ H.K.Lomas, *Aspects Of The Relationship Between Rome And The Greek Cities Of Southern Italy And Campania Under The Rebulic And Early Empire*, Yüksek Lisans Tezi, Newcastle, 1989, s:354.

¹⁰⁴ DEİK, *İtalya Ülke Raporu*, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul, 2014, s.9.

Anibal'ın istinâd idecek yalnız bir İspanya ve birde Sicilya'sı kalır. (Siraguz=Sirakuza¹⁰⁵) şehri allâme-i riyâzını Arşimed sayesinde iki sene kadar (Marsillus)a mukavemet eyledi. (214-212) Lâkin beldesinini sükûtu bir müddet sonra bütün cezîre halkının Roma tabi'atına girmesine sebep oldu: Sicilya i'tâsı en sonra Roma vilâyetleri sırasına geçti.

İspanya'da iki Sipyon, üç Kartaja ordusu aleyhine büyük tesirler göstererek (İntibli) şehrini kurtarmış ve (Kastoloni)yi zabt itmiş bulunuyordu. Bundan başka (214) de Asdrubal, Magon ve Gul askerlerini ayruca dört def'a daha mağlub itdiler. (213) de Kartajalıları (Sagnut)dan çıkartdılar. Ve Numidi kralı (Sikates)in Roma ile ittifâkını temin itdiler. İkiside muzırr iken teessüfö olunurdu ki şibh-i cezirenin bir an evvel zabtı için mu'ahharan birbirinden ayrıldılar. (Pubilyus) yalnız başına (Magon), (Asdrubal) ve (Jiskon) aleyhine yürüdüğünden dolayı anların iki ordusuyla Numidi yani Masinya ve İspanya ordularına mukabeleye mecbûr olmuşdu. Binâenaleyh bi't-tab' (Sayfa:160) şu dört ordu ile mudârebesi esnâsında pek fenâ mağlubiyetlere uğradı. Birkaç gün sonra da (Genaenus) bu dört muzaffer ordu arasında ezilib mahv idildi. (Maresyus) ismindeki şövalyenin kahramanlığı Romalular elinden büsbütün çıkmak üzere bulunan İspanya'yı Kartaj temlîkından kurtardı. Bu şövalye kendi arkadaşlarını bir araya toplayarak birkaç büyük muvaffakiyete nâil olmuşdu. Hâsılı (210-206) ya kadar İspanya içerülerinde Romaluların gösterdikleri fedâkârlık ve öteberi elde idilen müttefikler sayesinde İspanya şibh-i cezîresi Kartajlıların elden büsbütün çıkarılmış idi.

Anibal (Kapuya) muhâsarasını ref' etmek için Roma kuvvetlerinin öteberi dağılmalarından istifâde itmiş idi. (212) de bu şehrin önünde (Apyus) ile (Folubus) u mağlub eyledi. Tarant'ı basdı. (Lukan) da Romaluların esîrler ordusunu perîşan itdi. Ve en sonra bu orduyu bir pusu önünde kâmilten mahv eyledi. (Penula) duvarları önünde 15,000 ve (Erdune) yakınlarında 16,000 kişi öldürdü. Sonrada (211) Roma üzerine el uzatmağa başladı. Romaluların Kapuya şehrini muhâsara için işgâl itdikleri mevazi' pek metin ve müstahkem olduğu için Anibal birçok nümayişler ve muvaffakiyetlerle berâber hatt-ı muhâsarayı açamamış idi. (Sayfa:161) Bunun üzerine Kapuya'yı kurtarmak fikriyle Roma'yı tehdide karar virdi.

¹⁰⁵ Coşkun Bilgi, *Antik Kartaca Limanı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s.20.

Müşârunileyin mütâla‘ası şu idi: Yarumayı büsbütün askerden hali bularak anı feth idecekti veyahud Roma kendini muhâfaza için Kapuyayı muhâsara iden ordunun celbine mecbûr kalacağından Kapuya muhâsaradan kurtulacaktı. Fakat Anibal Roma pîşgâhına gelince Roma’yı mukavemete hazır bulmuşdur. Anibal Roma’da bulunan askerin Kapuya’yı muhâsara iden ordu olduğu ve Kapuya muhâsarasının ref‘ idilmiş bulunduğu zehâbiyle derhâl Kapuya’ya gitmiş ise de Roma ordusunu Kapuya’nın etrâfında bıraktığı mevki’ide bularak pek ziyâde ta‘accübde kalmıştır. Çünkü Romalular Anibal’ın Roma önünde zuhûrundan dolayı telâş itmeyüb mevcûd bulunan kuvvet ile şehri muhâfaza itmeğe ve etraftaki orduları celb itmemeğe karar vermişlerdi. Binâenaleyh Anibal nâil merâm olamamıştır. Ve en sonra Kapuya şehri Romalulara teslim olmuş ve anlar tarafından tahrib edilmiştir. (211) Bunun üzerine Anibal (Brutyum=Bruttium¹⁰⁶) dâhilîne ilticâyı ve bir harb tedâfû‘i kabulüne mecbûr oldu. Müşârunileyh bu muharebeyi de kemâl-i şiddet ile ve pek şâyân-ı dikkat mukâbil hücumlarla icrâ eyledi. (Erdune) de (210), (Fuluyos) u mağlub itti, (Salayı) (Sayfa:162) ve (Marune) Marsillus tarafından zabtına asla kulak bile virmedi. Sonra anıda mağlub itti. Lâkin kendiside Kapuya civârında anın tarafından mağlub idildi. (209) (Fabyus)un Tarantı zabt itmesine mani‘ olamadı. (209) (Marsillus) bir pusu üzerine çekti ve anı orada öldürdü. (208) birâderi Asdrubal’ın bundan sonra vürûduna intizâr eyledi.

Asdrubal (208) de Sipyon’un elinden kurtularak Prene ve Alp silsilelerinden Anibal’a (50) bin İspanyol ve Gul askeri getiriyordu. Lâkin Anibal (Lokani) de (207) mağlub edilmiş bulunduğu sırada Asdrubal dahi (Metur) sâhilleri üzerinde kezâlik büyük bir mağlubiyete düçâr olmuş idi. Anın şu mağlubiyetine başluca sebeb birkaç gün evvel Anibal önünde bulunan (Neron) un pek seri‘ bir yürüyüşle ve Anibal’ın hiçde haberi olmaksızın (Liviyus) ordusuna yetişmiş olmasıdır. Bu muharebede Asdrubal’da dâhil olarak elli altı bin Kartaj askeri telef olmuş ve ötekiler esîr edilmiştir.

Neron Asdrubal’ın ser maktû‘ani alub süratle kendi ordusuna avdet itmiştir. Anibal evvelce (Neron)un bir mikdar asker ile ordugâhından ayrıldığına vakıf olamamış idi. Günün birinde Asdrubal’ın kellesi çadır önünde oturmakta (Sayfa:163) bulunan Anibal’ın önüne yuvarlanmışdır. Anibal birâderinin başını

¹⁰⁶ Hazal Merve Bedük, “*Helenistik Dönemde Roma ve Kartaca Mücadelesi*”, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2014, s.1.

görünce bir müddet sükût itdikden sonra gözyaşları dökerek “Bu başta ben Kartajın akıbetini görüyorum!” demiştir.

Bundan sonra Anibal yeniden (Brutyum) kıta’asına çekilür ve orada bütün Roma cenerallarının ümîdlerine muhalif bir sûretde daha dört sene kadar bulunur. Lâkin hiçbir kati’i teşebbüse girişmez. Bu esnâda İspanya ve Sicilya büsbütün zabt edilmiş ve Numidiler ittifaka girmiş bulunuyordu. Sipyon Anibal’ı da oraya götürtmek için harbi Afrikaya nakl eylemeği teklîf eyledi. (205) Konsül Fabyus’un muhalefetine bırakmayarak anın teklîfini icrâ için teşebbüsâta başladı.

Sipyon (204) de Afrikaya geçti. Bu sırada (Sifaks) memleketi tahrib itdirdi. Hannon ve 2,000 Kartajlıyı öldürdü. Ve (Utik) önünde (203) Kartaj ordugâhını 60,000 kişi kadar askerle birlikde ihrâk bi’n-nar eyledi. (Massinissa)yı yeniden Numidi sandali-i hükümdâriyyesine geçirerek Kartajayı o kadar yakından tehdîd eyledi ki Kartaj hükümeti bi’z-zarûre Anibal ve Magon’u İtalya’yı şimâli ve cenûbundan getirmeğe mecbûr oldu.

Anibal (Kroton=Crotone) civârında konsül (Sempronyus) u mağlub itmiş (204) ve bundan başka (Liguri) de sâhili (Sayfa:164) çıkmış olan (205) Magon’un vusûlune itimâd itmekde bulunmuş idi. Lâkin Magon (Ensüriler) arasında mağlub idilerek (203) Kartaja doğru giderken cerîhalarının tesiriyle deniz ortasında vefât eyledi.

Anibal kendisini ta’kîb itmek istemeyen bütün İtalya ücretli efrâdını kılıçdan geçürtdü. Sonra da kendisi Afrika sâhiline çıkdı. Beyhûde yere Sipyon’a müsalha teklîf idiyordu. Müşârunileyhin bu teklîfden maksadı fenâ ve yeni toplanmış olan askerlerle ciddî ve tecrübeli askerlere karşı muharebeye girişmemek idi. Fakat nihayet muharebeyi kabule mecbûr oldu ve (202) de Zama Meydan Muharebesini gayb itdi.

Anibal otuz altı senelik bir gaybûbetden sonra Kartaj şehrine vâsıl olur. Ve senatoyu (Sipyon)un vaz‘ itdiği şerâ’iti kabule mecbûr ider. (201) Şerâ’it-i mezkûre şunlardır: Evvelen – Afrika’nın hâricinde bulunan Kartaj müstemlekâtının heyetiyle Roma’ya terki.

Sâniyen – Roma’nın muvaffakatı olmadıkça Kartajın kimse ile harb itmemesi.

Sâlisen – iki sene zarfında (şimdiki para ile) elli dört milyon frank tazmînât-ı harbiye i‘tâsı.

(Sayfa:165) Râbian – Kartaj donanmasıyla fillerinin Romalulara teslimi “Yalnız ön gemi Kartajlılar elinde kalabilecektir.” Sipyon mukâbele mûcibince Kartajlılardan aldığı 500 harb gemisini ihrâk itmiştir.

Kartaj senato meclisinde tazmînâtın birinci taksîti imza olunurken a‘zâdan bazıları ağlamağa başlamışlardır. Anibal ise buna karşı kahkaha ile güldüğünden herkes anın şu hareketini hamiyetsizliğine haml iderek ta‘yîb eyledikleri sırada Anibal dahi: “Bugünkü günde sizin gözyaşlarınızı mûcib olan keyfiyet başımıza gelen ve gelecek beliyyelerin en küçüğüdür. Bu gibi beliyyelerin başımıza geleceğini ben daha İtalya sahrasında iken keşf iderek defa‘ât ile ihtâr itmiş idim. Siz inanmak istemediniz. Ben gözyaşlarımı o vakt döküb bitirmiş olduğumdan şimdi ağlamak yerine gülmek geliyor!” demiştir.

Roma’ya muzafferden avdet eyleyen Sipyon emsâlsiz denilecek kadar parlak bir muzafferiyet alayına nâil olmuştur. Son derecede müteşekkik olan Romalular kendisine kayd-ı hayat ile konsüllük veya diktatörlük teklîf itmişlerse de Sipyon kabul itmemiş ve yalnız (Afriken) lakabıyla kanâ‘at itmiştir. Onunçün müşârunileyh bu unvan ile yâd olunur.

İKİNCİ PÖNİK SEFERİNİN NETÂ‘İCİ

(Sayfa:166) Romalular nezdinde Anibal’ın seferi unvanıyla yâd olunan bu seferin tesiriyle Sicilya ve İspanya Roma vilâyetleri sırasına geçti. Kartaj hükûmeti iktidârsız ve pek zayıf bir ticaret merkezi oldu. Roma Bahri Sefidin aksâm-ı garbiyesinde büyük bir hakimiyet kazandı. Roma ve Makedonya arasında fikr-i husûmet ve rekâbet husûle geldi. Ve bundan dolayı Makedonya ve Roma seferleri meydana çıkdı. Hâsılı şark ve garb hükûmetleri arasında kuvvetli bir ihtilâf ve zıddiyet görüldü.

Seferin tesir-i umûmiyesi bundan ibâretdir. Netâ‘ic-i husûsiyesine yani doğrudan doğruya İtalya dâhilinde gösterdiği tesirlere gelince anlarda bervechi âtidir. (Selt) ler kât‘iyyen Roma tabi‘îyyetine geçti. Tehlikeli bir sûretde yerleşmiş bulunan Latin akvâmı ötekilerine tefevvuk eyledi. Latin olmayan ve bilhassa aşağı İtalya ahalisinin haysiyet ve nüfuzları azaldı.

Bu netîceler vâkı'a pek güzel. Fakat Roma için pek ağır düşmüştür. Sefer esnasında ahalinin dörtte biri mahv olmuştur. Kartajlılar tarafından öldürülenlerin adedi (300,000) e çıkarılıyor. Anibal'ın zâyi'âtıda pek az değil idi. Lâkin şu (Sayfa:167) zâyi'ât Kartaj üzerine pek o kadar tesir itmemiş idi. Çünkü Anibal on altı sene içinde yalnız Kan muzafferiyetini müte'âkib 4000 kadar imdâd almışdı. Anibal muharebelerde 140 bin ve hastalıklardan dolayıda 100,000 kişi gâib itmiş idi: Şu hesabdan anlaşıldığına göre Anibal İtalya'da Gul ahalisinden (225,000) kadar asker celb idebilmiş idi.

KAYSER ZAMANI

Benim itikâdimce Anibal kurun-u evvelinin Bonapart'ı olduğu gibi Jul Sezar'da yine o zamanın Büyük Frederik'idir. Bunun için müşârunileyhin Gul seferlerinden birini ve meslek harb cihâdını görmezden evvel tercüme-i hali üzerine bir iki söz söylemek istiyorum: Roma'nın birinci derece e'azımından bulunan Jul Sezar'ın tercüme-i halini layıkıyla bildirmek müşârunileyhin kâffe'î icrâ'at ve ef'âlini nakil ve hikaye itmekle mümkün olabilir. Zîrâ Müşârunileyhin zamanı Roma tarihinin âdetâ bir devri ad olunmaktadır. Bunun için Jul (Sayfa:168) Sezar'ın tercüme-i haline dâir malûmat mufassala almak arzusunda bulunanlar Momzen Petro ve Merival nâm zatların yazdıkları Roma tarihlerine veyahud müşârunileyhin tercüme-i halini sûret-i mahsusada yazmış olan Krafet, Vanlimburg, Kohal ve Rostov nâm zatlar ile Üçüncü Napolyon'un eserlerine mürâca'at idebilürler. Biz burada müşârunileyhin tercüme-i halini sûret-i muhtasırada nakl itmeğe çalışacağız. Yulyus Sezar mîlâddan 100 sene mukaddem yani Roma şehrinin tesisinden 654 sene sonra tevellüd itmiştir.

Pederi bulunan Lusys Yulyus Sezar umûr-ı mülkiyede hâkimlik rütbesine kadar irtikâ itmiş ve vâlidesi Avrelya Roma nisvânı arasında mehâsin ahlâkıyla şöhret-şi'âr bulunmuştur. Maryos'un akrabasından olması ve meşhûr Çina'nın kerimesi Korniya ile izdivâc itmiş bulunması hasebiyle Sevilla'nın tağlibi üzerine dûçâr muhatıra olmuş ise de mu'ahharan afv olunduğu cihetle kable'l mîlad 80 inci senesi Asya'yı suğrâda bulunan Roma ordusunda ve donanmasında hidmet itmiştir.

Sevilla'nın vefâtı haberi üzerine 78 inci senesi Roma'ya avdet ve bu zamandan itibâren mesleği bulunmuş olan hitabet ve umur-ı siyaset ile iştigâle bed' eylemiştir. Dölabella gibi bazı a'yân memleket aleyhinde te'diyât ve itisâfdan dolayı

ikâme eylediği (Sayfa:169) da'valar esnâsında gösterdiği fevkalâde belâgat ve malûmat bâis şöreti olmuştur. Daha ziyâde iktisâb fezâil ve kemâlat itmek niyetiyle iki sene sonra Rodos cezîresine azîmet ve o zaman şöreti bütün Asya'ya ve Avrupa'ya münteşir bulunmuş olan Molo nâm muallim nezdinde mülâzemet eyledi ki meşhûr Sisaro dahi bu muallimden ders görmüş idi.

68 inci senesi Roma'ya avdetinden Roma hükümeti tarafından İspanya'da İber nehrinin öbür cihetinde bulunan Roma eyaletinin umûr-ı maliyesi müdürlüğüne ta'yîn ve 65 inci senesi dahi Roma şehrinin polis nezâretine nasb olunmuştur. Ba'de ser kâhinlik ve 62 inci senesi birinci derecede hâkimlik ve 61 inci senesi dahi yine İspanya'da bâlâda mezkûr eyâletinin valiliği rütbe ve memuriyetlerini ihrâz eylemiştir.

60 inci senesi Krasus ve Pompeyus nâm zatlarla bir ittifâk-ı hâfî akd iderek nihayet ahalinin daima hüsn-ü nazarına mazhar olduğu halde rütbelerin kâffesine nâil olduktan sonra 59 uncu senesi Roma hükümetinde en büyük rütbe olan konsüllük rütbesine ihrâz eylemiştir. 58 inci senesi Gul kıt'asına tecâvüz ve kıt'a-i mezkûreyi (Sayfa:170) harben zabt ve istilâ eyledikten sonra orada valilik itmiş ve Roma hükümetine pek büyük hizmetler îfâ eylemiştir. 49 uncu senesinden 46 ncı senesine kadar Pompeyus ile muharib bulunup nihayet Pompeyus'u Farsalus¹⁰⁷ mevki'inde vuku' bulan muharebe-i meşhûrede mağlub itdikden sonra müstâkil konsül ve diktatör olarak Zemam hükümeti yed istiklâline almış ve kable'l mîlad 44 üncü senesi martın 15 inci günü vefât eylemiştir.

Müşârunileyh imparatorluğa muktâzi olan kaffe'î havâssa mâlik, insanları yalnız zâhiren itâ'at itdirmeye değil, onların kalelerini teshîr ile istediği maksada istihdâm itmeğe muktedir bir zât idi. Bir eyü kumandan iş görmek ve muzaffer olmak için her ne hassalara muhtâc ise o hassaların cümlesi Sezar'da mevcûd idi. Gâyet süratle iş görür ve her nev' meşakk-ı seferiyeye tahammül iderdi.

Müşârunileyh bir iş kuvve-i mümeyyize, fevkalâde bir kuvve-i hafızaya ve îcâda muktedir bir fikre mâlik idi. İlm heyetine, şiire, tarihe vesâireye dâir bazı

* Mîlâddan bir def'a 49 sene evvel, bir def'a da 1897 sene sonra iki büyük müsademenin mahall-i tatbîki olan ve Çatalca didiğimiz bu mevki' ile orada yekdiğeriyle çatışan ordular hakkında ikinci kitabımızda malûmat-ı mufassala vardır.

eserler yazmış ise de âsâr-ı mezkûrenin kısm-ı a‘zamı gâib olub yalnız en mühimi olan (Sayfa:171) “Gul Seferi” ve muharebât-ı dâhiliye nâm eserleri kalmıştır.

Kont Durpen Dökrise nâm zât Jul Sezar’ın âsârını şerh eylediği esnâda kalbinde husûle gelen tesirâtı şu söz ile ifâde eylemiştir: Sezar demek, harb İlahesi demektir. Lâkin e‘azim müntesibin fenn-i harbe atf nazar idildikde kayserin bu hârikulâde zekâsının neşv ve nûması büsbütün başka bir tarzda vukû‘a geldiği anlaşılır.

İskender Rumi, Anibal, Büyük Frederik ve Napolyon ordularını parlak muzafferiyetlere sevk itmeğe başladıkları zaman henüz 30 yaşlarında değil idiler. Sezar ise evvelce harbi gayet sathî ve hemde küçük bir rütbede bulunarak görmekte berâber âmirinin beşinci aşrında başkumandanlık vazife-i müşkilesine derûhde eyledi. Mâ‘mafih Sezar gençliğinden beri Roma’da yekdiğerlerine ma‘ruz bulunan fark-ı muhtelif-i siyasiyenin ahvâline kesb-i vukuf itmiş olduğundan baş kumandanlıktan ibrâz eylediği ferâset ve maharetin esâs ve menşeice orada aramak iktizâ ider.

Böylece iktisâb malûmat bir âdemin fenn-i harbi, ta‘biye eşgâlinde teherri itmeyeceği der-kâr olub bununla berâber eşgâl-i mezkûrenin kıymetini layıkıyla takdir ve anları îcâb iden (Sayfa:172) mahalde tatbîk ve isti’mâl ve hatta kendi dahi bazı eşgâl ilâvesine gayret itmiş keffe-i teşebbüsâtta sevkü’l-ceyşin politika ile olan râbitasının muhâfazasına çalışub fenn-i harbin şu noktasında ibrâz eylediği maharet fevkalâde bâis şöhreti olmuş nâmını a‘la eylemiştir.*

SEZAR’IN GUL SEFERİ

Sezar devrinde Gul arazisi hududunu Prene Dağları, Akdeniz, Alp Dağları, Rin Vadisi ve bahr-i muhit atlası teşkîl iderdi. Bir büyük memleketin bir kısmı Romaluların idâresine geçmiş bulunuyordu. Çocuklardan mâ-adâ bütün Gul ahalisi hidmeti askeriye ile mükellef idi. Bu ahalinin en çok sevdiği şey harb ve avcılık ile iştigâl itmekdi. Zirâ‘at işlerine bilakis, hiç tenezzül itmezler, onları müstemlekât halkına ve esirlere terk iderlerdi.

* Hâce-i muhterem kaimakam Tahir Beğ efendinin “Müellifât-ı Askeriye” nâm eserinden muktebesdir.

Gul orduları, alelhusûs şimâl cihetindekileri, pek (Sayfa:173) ciddî bir inzibâta mâlik bulunuyorlardı. Kıta‘at-ı cesîmeyi teşkil iden muhtelif ta‘biye cüz’i tamlarında ciddî bir tenâsüb ve irtibât mevcûd idi. Aile, aileye karşı muharebe iderlerdi. Evlâdları babalarının gözü önünde, kardaş kardaş yanında kavga ider. Hatta kadınlar bile kıta‘at ile birlikde giderek cesâret gösterenleri teşci‘a ve kaçanları tahkîre çalışıyorlardı. Gençler ve şairler, söyledikleri şarkılar ve şiirlerle ehl-i harbi tebrîk ve teşci‘ iderlerdi.

Esâsen Cermenya’nın olan bu adetler, millî ordulara pek büyük şiddetler bahş iderlerdi. Lâkin Gul akvâmının Roma medeniyetiyle temâs idiş gitdikce o güzel âdetlere zevâlî viriyordu. Medeniyetin şu hükm ve tesiri en çok zengin kabîlelerde ve en çok Yunan ile Roma’ya münâsebeti olanlarda yani Cenûbi Gul ahalisi üzerinde görüldü.

Şimâl kabîleleri ve alelhusûs, Belçikalılar usûl ve âdet sâbıkalarını terk itmediler. Bundan dolayı Sezar, Şerhler nâmıyla yazmış olduğu bir eserinde Belçikalıları Gul ahalisinin en metin ve en cesûrları sırasında gösteriyor. Gullerin ta‘kîb eylemiş olduğu ta‘biye usûllerini, bütün teferru‘âtıyla beyân etmek epeyce güçdür. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki, ovalarda ve düşman harekâtına mukabeleye mecbûr oldukları zaman Gul askerleri pek sık bir hat üzere yayılurlardı. (Sayfa:174) Ve hücum idecekleri zaman bilakis, düşmanın merkezine doğru ilerüleyecek vechle yine pek sık ve derin bir kol teşkil iderlerdi.

Gul askerleri inanılmayacak sûretde kahramanlık göstermekle berâber terbiye ve inzibât-ı askeriye, muharebelerin kazanılmasına olan tesirinde asla inkâr itmezlerdi. Meselâ bunların usûl hücumları, Dara ordularının ta‘kîb eylediği hücumlardan daha güzel ve daha râbitalıdır. Ordular, az çok ehemmiyetli birkaç kabîlenin bir yere toplanmalarından husûle gelür ve piyâde ile süvârden teşkil iderlerdi.

Eski müverrihlerin söylediklerine bakılırsa Gul piyadelerinin 5,000 ve 6,000 kişilik cesîm yığınlar ve 24 sıralık keşif nizâmlar sûretinde teşkîl ve tertîb idilmiş olduklarına inanmak lâzım gelür. Bu cesim kollar, kendileri dâhilinde bazı ufak tefek cüz’lere ayrılır ve yalnız bir kabîle efrâdından teşkîl idilemedikleri zaman muhtelif ahaliden cem‘ ve tertîb idilürlerdi. Sezar devrine mensûb olan Guller, ekseriyetle esliha-i tehaffuziye isti‘mâl itmeyerek muharebeye girişürlerdi. Yalnız cüz’i nâm

reisleri bazen bu gibi silahlar kullanırlardı. Gullerin esliha-i taarruziyesi: sapan, ok, harbi, kılıç, mızrak ve baltadan ibâret idi.

(Sayfa:175) Sûvârî askeri, pek nâdir ve kıymetli bir askerdi. Bunun mikdarı kendisini tedârük idebilecek olan kabîlenin bârgîrlerine ve zenginliğine tabî idi. Binâenaleyh fakîr olan kabilelerin çıkarabildikleri sùvârîler daima az bulunuyordu. Gul sùvârîleri hatta sulh zamanında bile yalnız başına hareket itmezlerdi. Her sùvârînin iki hizmetcisi vardı. Bunlar, sùvârîlerinin girülerinde muharebe iderlerdi.

Bir yere taarruz idecekleri veya bilakis kendilerine taarruz olunacağı zaman Gul ahalisi bir meclis teşkîl iderlerdi. Bu meclis âid olduğu millet ile heyet-i ittifâkiye a'zasını bir araya cem' ider. Onlarla müzâkereye başlardı. Bir def'a işe karar verdikten sonra komşu hükümetlerle de muharebeye girişürlerdi. Bu muharebe anlarıda aynı maksada celb etmek için yapılırdu. Bundan sonrada bir araya gelmiş olan kabîlelerin hepsi nâmına bir meclis-i umûmi teşkîl idilürdü. Her millet bu meclisde, çıkarabileceği askerin cinsi ve mikdarını ta'yîn eylerdi. Bunun üzerine ordular teşkîl olunur ve başkumandan intihâb idilürdü.

Kabîlelerin intihâb eylediği a'zalardan mürekkeb olan bir meclis-i harb, ayruca olarak başkumandana ilhâk idilürdü. Başkumandanın, bütün askerler üzerindeki hükm ve nüfuzuna mukâbil (Sayfa:176) maa't-teessüf kendisi dahi her zaman yanı başında duran bir meclisin taht-ı tazyîkinde ezilüb, giderdi. Hem bu meclis-i harb harekât-ı seferiyeyi tehir veya temdîd etmek hakkını hâiz olduğu gibi maksad-ı umûmiyeyi değiştirmek iktidârına da hâizdi. Şimdi bu usûl karşusunda Sezar gibi bir dahi bulunurdu anın bütün fenâlıklarını meydana çıkarmaz olur mu? Şu mütâla'a sekiz sene içinde Gul memâlikini alt, üst itmiş olan Sezar'ın bunca muvaffakiyetlerinin usûl-ı menşe-i neresi olduğunu göstermek için bize kifayet eyler sanurum. Hâlbuki Gul orduları hiç olmazsa usûle muvaffak yalnız bir sefer ta'kîb itmiş olsalardı Romaluların mahv ve helâki mukarrerdi.

YEDİNCİ GUL SEFERİ

52

Sezar'ın bütün seferlerini ta'kîb etmek zaten bu kitap için tutulan usûl hâricindedir. Bilakis, Müşârunileyhin yalnız Yedinci Gul Seferi'ni görmekle iktifâ ideceğiz. Gul ve Belçika seferlerin içinden yalnız bu seferi intihâb idişimiz anın

güzelliğiyle berâber son Fransız-Alman seferine bir iki noktada müşabeheti olmasından ileri gelmiştir.

(Sayfa:177) Sezar'ın Eburo kabîleleri üzerinde gösterdiği şedâ'id-i mahsusa bütün merkezi Gul ahalisinin kendi aleyhine ayaklanmasını mûcib oldu. Yeni Gul ittifâkı, o ana kadar görülmemiş bir câzibe ve kuvvet ile teşkîl itmişti. Dehşetli bir girdâbın bazice-i felâketi olmamak gayr-i mütecânis, fakat pek kuvvetli bir ittifâk yığını önünde muzafferden meydana çıkabilmek için Sezar yani bir dahi olmak lâzım gelmiş idi.

Bu furtuna baş gösterdiği vakt, Sezar hala Roma'da bulunuyordu. Kornet ahalisi Orleın Kasabasını istirdad iderek Sezar aleyhine kıyâm eylediler. Bu belde Romaluların, Gullerle bir ticaret merkezi ve bundan başka ordunun büyük bir deposu ve hazinesi idi. Buradaki Romaluların hepsi kılıçdan geçirildi yine aynı günde Arvern Kabilesi ve öteki komşuların ekserisi Roma aleyhine kıyâm itmiş bulunuyorlardı. Veresişere Toriks bu heyet-i ictimâ'iyenin reis ve ceneralı ta'yîn olundu. Eğer Edu=Aedu¹⁰⁸ ve Boiye=Boiler¹⁰⁹ kabileleride heyet-i mezkûreye girmiş olsalardı, o zaman Sezar için bir çâre-i selamet bulmak belki mahal olurdu. Sezar bu vâsıta ile kendi lejyonlarından ayrı düşmüş bulunacaktı.

(Sayfa:178) Veresişere Toriks=Vercingetorix¹¹⁰ işin böyle olacağını pekâla biliyordu. Anın için bütün âmâlî ilk önce Sezar'a karşı, Sen Vadisi yolunu kapamak fikirleri üzerine ma'tuf idi. Bundan dolayı kuvvetlerini cem' ider itmez, Boiye kabileleri aleyhine yürümeğe karar verir. Sen Parisi muhâsara ider ve Sezar'ın nazar-ı dikkatini celb için Nar Bones=Gallia Narbonensis¹¹¹ aleyhinde bir nümayiş hareketi yapar.

Şu hal üzerine Sezar heman Ron vadisine koşar. Tahammül idilemeyecek nice müşkilât arasında, her ne olursa olsun, dağılı bulunan lejyonlarına yetişmek, anları bir yere toplamak ve anları henüz kuşatmak üzere olan demir halkayı kırmak, Boiye kurtarmak ister. Lâkin buralara giden yolu nasıl açmalı? İşte Sezar'ın deha ve azameti burada bütün kemâliyle parlamaya başlar.

¹⁰⁸ Gaius Julius Cesar, a.g.e., s:14.

¹⁰⁹ Gaius Julius Cesar, a.g.e., s:3.

¹¹⁰ Gaius Jullius Cesar, a.g.e., s:156.

¹¹¹ Emine Kapka, a.g.m., s:60.

Müşârunileyh bu müdhiş bela kapusunu açmak için pek cüretkerane bir çevirme hareketi yapar. Aşağı alpden getirülme bazı kıta‘at ile Arvern kabilelerine hücum etmek ve sonrada anların pâyitahtlarına kadar yürümekten çekinmez! En fenâ mevsimlerde ve en fenâ bir memleket içerüsünde başa çıkarılmış olan bu nâgehani bütün ahaliye dehşet virir.

Arvern kabilesi derhâl Veresinşere Toriks mürâca‘at ile anın (Sayfa:179) himayesini talebe mecbûr olur. Ne çâre ki, Versinşere Toriks şu mürâca‘atını kabul itmez, bilakis anları yalnız başına terk ider. Ve fenâ halde tehlikeye düşüş zaneylediği memleketini kurtarmak için Sen Paris muhâsarasını bırakarak o cihete doğru yürümeğe başlar.

Hasmının hareketini öğendiği gibi Sezar, kumandanlığı genç Brütüse terk ider. Yalnız süvârîsi ile birlikte artık tarassud altında bulundurulmayana, Ron ve Saon vadilerine doğru çıkar gece gündüz yürür ve en sonra iki Roma lejyonunun bulundukları Lanker tepelerine vâsıl olur.

İşte bu kahramanca hareketiyle Sezar, yine kendi kıta‘atı başında bulunur. Müşârunileyh o anda daha bütün kuvvetlerini bir yere toplar, Orlaen’i zabt ider. Luvar sâhillerini temizler ve Burj mevki‘ini muhâsaraya alır. Bir müddet sonra burasıda sükût ider. Ahali umûmiyetle kılıçdan geçirilir. Bunun üzerine Sezar askerine biraz mola virir. Ordularının mevcut olan noksanlarını ikmâl ider. Ve ilkbahar gelinceye kadar orada bazı yeni yeni tertîbât almakla uğraşır.

Filhakîka müşârunileyhin böyle bir mola virmeğe, askerini zabt ve rabt altına almağa ihtiyâcı vardı. Zîrâ Edu kabilesinden başka (Sayfa:180) bütün ahali Eburonlar gibi, büyük bir hiss-i intikâm ile anın aleyhine kıyâm itmiş ve Roma ordularının uğrayabileceği bütün yerleri yakub harâb etmekle meşgul bulunmuşlardı.

Bu hal, Sezar’ı her cihetden işgâl idiyordu. Müşârunileyh aynı zamanda hem cenûbda hemde şimâle cevap virmeğe mecbur idi. Labyanuz’u dört lejyonla berâber Senonlar ve Parisinlerin memleketinde tecemmü‘ etmekle olan düşmanın harekâtını durdurmağa memur eyledi. İyon şehrini, o cihetde yapılacak manevralar için üssü’l-harekât olmak üzere gösterdi. Kendisi dahi ordunun kuvve-i sairesiyle Lavare istinâden cenûba doğru hareket idecekti. İyon ve Lavar yekdiğerinden 10 fersah kadar uzak bulunuyorlardı. Bundan anlaşılıyor ki, Sezar bir muzâ‘af üssü’l-harekât

kabul idiyordu. Adedce hasmından aşağı iken yine kuvvetlerini dağıtıyordu. Mütebâ'id hatlar üzerine menevra yapıyor ve kendi cüreti fevkalâdesinin vukû'a getürmüş olduğu merkezi sevkü'l-ceyş vaziyetini şu vechle tehlikeye düşürüyordu.

Sezar'ın ilk harekâtı, muhâsara itmek istediği ve etraf ve civârı Veresiñşere Toriks vâsıtasıyla setr ve işgâl idilmiş bulunan Jergovi aleyhine sevk olunmuş idi. Alyerden geçid hareketi yapılmak istenildiği zaman iki cihet kumandanları (Sayfa:181) yekdiğerine tefevvuk idecek sûretde maharet gösterdiler. Lâkin Sezar her nasılsa, epeyce tahrib itdirilmemiş bir kazık köprü elde ider. Anı yeniden ta'mîr itdirir. Sonrada nehirden geçid hareketi yapar ve birdenbire kasaba önünde görünür. Veresiñşere Toriks işin farkına vardığı zaman Sezar hücum ameliyatıyla uğraşıyordu. Düşman her gün lâyenkati' taarruzlarla Romaluların istihkâmları üzerine atılıb duruyordu. Şu bitmez tükenmez hücumlarla yorulmuş bulunan ve mevki'ideki imdâd ordusu karşusunda muhtazam bir muhâsara tertîb ve idâresini mahal derecesinde güç ad eyleyen Sezar, ne olursa olsun bir hücumu karar virdi. Ne çâre ki, bu hücumda muvaffak olamaz. Ric'at ider.

Müşârunileyhin bu mağlubiyeti pek müdhîşdi! Ale'l-husûs kuvve-i maneviyece olan tesir pek çokdu. Düşmanlar beynindeki ittifâk gitdikce kuvvet bulmağa başladı. Bu felâket üzerine Edu kabilesi bile Romalular aleyhine ittifâka girmiş bulunurdu. Hatta Sezar ordusunun deposu demek olan Luvar mevki'ine baskın virenler yine onlar idi.

Labyanus ile birleşmediği hale göre Sezar'ın şu vaziyeti pek tehlikeli ve ümitsiz idi. Yapdığı yürüyüşleri kemâl-i maharetle düşmanlarından gizleyerek müşârunileyh nihayet Labyanus ile birleşmeğe (Sayfa:182) muvaffak oldu. Bundan başka Veresiñşere Toriks a'zayı müttehîdenin topuna birden ri'yâset ve kumanda itmeğe mecbûr olduğu için Sezar'ı ancak pek yavaş yavaş ta'kîb eylemişti. Binâenaleyh Sezar'ın oradaki muvaffakiyetine başluca tesir iden hallerden biriside budur.

Romalular birçok mesâ'i ve himmetler sayesinde, yekdiğeriyle birleşmeğe çalışdıkları sırada müttefikler bundan sonra yapılacak harekâtın sefer planını, bin dürlü münaza'alar içinde tedkîk itmekle vakt geçiriyorlardı. Veresiñşere Toriks planı, Sezar'ı Gul memâliğinden çıkardıktan başka Roma eyaletlerine kadar teb'id eylemekdi. Herkes anın şu fikrini tasvib eyledi. Ne çâre ki, efrâd ahali şu büyük planı

başa çıkarabilmek için daha tamamıyla hazır idilmemiş ve hat harbe girmiş olmalarıçün daha otuz günlük bir zamana muhtâc bulunmuşlardı.

Bu vakitsizliği belki hiçde nazar-ı ehemmiyete almayarak heyet-i ittifâkiye ceneralı, heman seferin icrâ ve ta'kîbine karar virdi. Müşârunileyh meydan muharebeleri vermek fikrinde değildi. Bilakis Roma'da Fabyus'un yapmış olduğu gibi, hasmın harekâtını ta'kîb etmek, onu ufak tefek muharebelerle eğlendirmek, aç ve susuz bırakmak, ve kemâl-i dikkatle alınacak bazı tertîbât önünde anı ric'ate mecbûr etmek istiyordu.

(Sayfa:183) O zamana kadar Sezar daima maiyetinde güzel Gul süvârîleri bulunduruyordu. Hâlbuki o kıymetli istinâd bugün yani bütün Gul akvâmı kendi aleyhine birleşdikleri bir anda mevcûd değildi. Bu nokta-i nazardan süvârîliğe âid menâfi'in belki hepsi Veresişere Toriks cihetinde kalmışdı.

Sezar anın böyle olduğunu pekâla bilürdü. Binâenaleyh derhâl Süev süvârîlerini kendisine yardım etmek üzere yanına çağırdı. Onlar vâkı'a şu daveti kabul itdiler. Lâkin yapacakları büyük hizmetlere karşuluk olmak üzere, öteden beri göz dikmiş oldukları Segani cihetlerinde kendilerine terk edilmesini talep eylediler.

Süevliler bugüne kadar orada kaldılar. Bunlar şimdiki Alsaslıların ecdâdır. Romalular üzerine yürümekde olan Veresişere Toriks, Sezar ile Süevliler beyinde vukûa gelen şu ittifâkı hala öğrenememişdi. Bundan dolayı iki ordu karşı karşıya geldikleri birgün, heman kendi süvârîsinide Romalulara hücum için emr virmişdi. Lâkin arka ve yanları Süevlilerle kuşadılmış olan Gul askerleri kendilerinin böyle her taraftan sarılmış olduklarını görünce hayretde kaldılar. Gerçi biraz mukabelede bulundular, fakat en sonra mağluben girüye çekilmeğe mecbûr oldılar.

(Sayfa:184) Malûmdur ki müttetikler ordusunun bir kısmı, Narbon=Narbonne¹¹² cihetlerine gönderilmişdi. Bunun için Sezar'ın karşısındaki kuvvet aded ve kıymetçe dîn olan bir süvârîye mâlik bulunmak hasebiyle, harbin istenildiği gibi devamına kifayet itmiyorlardı. Veresişere Toriks'in istinâd etmekde olduğu vaziyet alt üst olmuşdu. Ve bunun tekrar vücuda getirülmesi üç haftalık bir

¹¹² İsmail Hakkı Atçeken, "Tarık Bin Ziyad", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul, 2012, s.25.

zamana ihtiyâc gösterirdi. Bundan dolayı Gul ceneralı Alezya içinde kapanmağa karar virdi. Burası müttefikin ordusu içinde pek metin bir kal'a idi.

Veresinşere Toriks memleketin kalbgâhına doğru çekilmek istemiyordu. Çünkü şu sûrette çekildiği halde Romalıların kendisini ta'kîb iderek bundan dolayı memleketinin büsbütün tahrib idilmiş ve heyet-i ictimâ'iyenin dağılmış olmasından korkuyordu. Bilakis Alezya'ya ilticâ itdiğine göre Sezar'ın harekâtını durdurmuş olacağını ve imdâd ordusunun teşkîli için lâzım gelen mesafeyi kazanarak mu'ahharan anın ile birlikde Roma ordusuna hücum itmiş bulunacağını ümîd eyliyordu.

İhtimâl ki, Veresinşere Toriks, Sezar'ın Jergovi önündeki mağlubiyetini düşünerek bu fikrine kuvvet viriyordu. Lâkin şimdiki vaziyet ile o zaman ki hal beyninde büyük bir fark olduğunu unutuyordu. Burada atâletle mahkûm idilen kuvvetler, Gul askerlerinin en güzelleri iken Veresinşere Toriks'in tâli' ve netîce-i (Sayfa:185) harbi imdâd ordusu gibi, acemî neferlerden teşkîl idecek bir orduya havale itmekdeki fikrini anlayamıyous. Tabi'idir ki şu ordu, seferi bu ana kadar idâre itmiş ve şimdi atâletde bırakılmış olan öteki ordunun askerleri gibi büyük bir tesir ve büyük bir metânet gösteremeyecekti. Bundan başka, Veresinşere Toriks'in şu hareketi bilakis memleketini düşmanlara karşı açık bulundurmuş ve kendisine i'timâd-ı tam göstermiş olan heyet-i ittifâkiye a'za ve efrâdını kumandasız ve belkide pek ümîdsiz bir halde bırakmış oluyordu.

Velhâsıl bu seferin güzel bir netîceye vusûlu, kal'anın birçok anbar ve erzak depolarına mâlik olmasına mütevâkkıf idi. Bir def'a bu erzak anbarları boşaldılınca kal'a ve ordusunun teslimi bi't-tab' îcâb idecekti. Veresinşere Toriks bunu pekâla bilürdü. Anın için süvârîlerinden büyük bir kısmını mensûb oldukları kabîlelere gönderdi. İmdâd istedi. Müşârunileyhin en sonra heyet-i ittifâkiye a'zasına göndermiş olduğu istimdâd nâmesi şöyle yazılmışdı: "Mümkün olabilen sûrat ile benim imdâdıma yetişiniz. Hiç unutmayınız ki bu bâbda göstereceğiniz en ufacık bir müsâmaha, gerek beni ve gerek elim altında ki 80,000 kişilik mümtaz bir orduyu mahv (Sayfa:186) ve helâk ider. Zîrâ bundan sonra yalnız otuz günlük yiyeceğimiz vardır."

Eğer Veresinje Toriks hudûd üzerinde bir kal'anın duvarları içine kapanacak yere bilakis yalnız 20,000 kişisini orada bıraktıktan sonra girüye kalan 60,000 kişi

ve süvârîsiyle harekât-ı askeriye icrâ itmiş olsaydı. Bunun Sezar için olacak tesiri başluca iki vechle tasavvur idilebilürdü: Sezar, ya burasını muhâsara idecekti, veyahud Gul ordusunu ta'kîb için muhâsaradan vaz geçecekti. Birinci halde, muhâfız kuvvetinin dört aylık yiyeceği vardı. Sezar tıbkı Jergovi önündeki vaziyetde bulunurdu. Yani cenin içinde büyümüş ve bundan sonra takviyesi me'mûl olan bir ordu karşusunda sürekli ve müşkil bir muhâsaraya mecbûriyet görecekti.

Bilakis eğer Sezar, memleket içerülerine girmiş olsaydı, zâten çok olan Alezya muhâfız askeri ve civâr ahaliyide başına toplayarak Romaluların hat ittisâlini tehdîd ve kâfilelerini tevkîf idebilürdü. Veresinje Toriks'e gelince oda büyük bir kuvvete hâkim olduğuçün Fransa'nın geçilmesi müşkil olan merkez arazisine doğru hatve hatve çekilür ve husûle gelecek her dürlü münâsebetsizlikleri oradan istediği gibi ıslâh ve ta'mîr idebilürdü. Bundan mâ-adâ Sezar, hattı'l-harekâtının uzunluğu (Sayfa:187) cihetle zayıf düştükçe o bilakis, her gün yeni yeni müfrezelerle kuvvet bulur ve harekât-ı umûmiyede müvazenet görüldüğü anda heman taarruza geçebilürdü.

Hâlbuki, Veresinje Toriks o güzelim ordusuyla tutdu, Alezya'ya kapandı. Sezar hiç vakt geçirmeksizin anı muhâsara itdi ve kal'anın etrafına şâyân-ı hayret bazı ameliyatı istihkâmiye ve muhâsara hatları tertîb itdirdi.* Muhâfız kuvvetlerinin bütün ef'âl ve mesaisi, Romalıların sanatları önünde daima zayıf ve netîcesiz kaldı. Günler geçtikçe geçiyordu: açlık kendisini göstermeğe başladı. Bir ay kadar intizârdan sonra imdâd ordusu yetişdi. Bu ordu nâfile yere Sezar'ın hatlarını yarmak istiyordu. Nâfile yere uğraşıyordu. Nihayet imdâd ordusu bozuldu. Ve bunun mağlubiyeti kal'anın teslîmini îcâb eyledi.

Sezar istihkâmları dâhilinde kaldı. Çünkü ordusunun azlığı şâyân-ı hayret bir derecede idi. Bundan başka sahrada, Komyus'un=Commius¹¹³ getürdüğü 180,000 kişilik imdâd ordusuyla 80,000 kişilik Veresinje Toriks (Sayfa:188) ordusuna mukavemet idüb idemeyeceğinden korkuyordu. Alezya'nın sükûtu Sezar'ın 52 sene seferine nihayet virdirdi.

* Üçüncü Napolyon Sezar için yazmış olduğu eserinde bu güzel muhâsara hattından uzun uzadıya bâhis eylemiştir.

¹¹³ Gaius Julius Cesar, a.g.e., s:199.

SEZAR'IN MESLEK-İ HARBİ ÜZERİNE MÜTÂLA'AT

Evvelce de söylemiş idim ki, Roma politikası, her şeyden evvel harb üzerine kâim idi. Ahali kendi silah kuvvetlerine karşı, mukavemet idecek hiçbir şey olmadığına tamamıyla kanâ'at hâsıl itmişti. Bu fikrin bütün efrâdı millete istilâsı en çok Sezar'ın tesiriyle olmuştu. Bundan dolayı Sezar bütün Roma politikasının bir şahs-ı müessemi idi, dinilebilür. Binâenaleyh Gul Fatihi'nin mesleki harbini ayruca tedkîk etmek şu iki nokta-i nazardan lüzumlu görülmüştür.

Her sefer planı, her zaman yan yana bulunan üç madde üzerine tesisi edilmiş olmalıdır: bu üç anasırın biri zaman, diğeri mesafe, ötekide adeddir. Binâenaleyh bir harbin tedârük ve ihzârı eldeki kuvvetlerle düşman kuvvetlerinin malûm olmasına darü'l-harbin istikşâf idilmesine velhâsıl darü'l-harbin şekline yani kat' idilecek mesafelere göre mütenâzır kuvvetlerin sevk ve idâreleriçün lâzım gelen zamanın mu'ayyen bulunmasına mütevâakkıftır. (Sayfa:189) Sezar, mekan ve zamanın ta'yîn ve istikşâfı husûsunda pek büyüklük gösteriyordu. Hala coğrafya haritalarının mevcûd olmadığı bir devirde müşârunileyh, komşularla birleşerek veyahud zabt etmek istediği milletler beynine ihtilâf düşürerek yani gerek dolayısıyla ve gerek doğrudan doğruya casuslar vâsıtasıyla darül harb ile mücavir yerlerin tabiat ve işgâlini öğrenürdü. Sezar muharebe ideceği mahallerin ahvâl-i umûmiyesini öğrenmeden muharebeye giriştiği zamanlar, ekseriyetle me'yus olur ve acı acı şikayetler iderdi.

Kuvvet meselesine gelince, adeden ekseriyetle az olan Sezar bu noksânı sahra istihkâmlarıyla ikmâle çalışırdı: Berri Obak Piyeton'da olduğu gibi, yahud politikaca düşmanlarını birbirinden ayırdığı sırada kendi kıta'atını toplu bulundurur, o vechle anları tefevvuk eylerdi. Veyahud elhâsıl aynı bir seferde askerini birbirini müte'âkib birkaç noktaya getürür ve bu vechle adeden olan noksânını bertaraf itmeğe çalışırdı. Düşmanlarına birbiri ardınca hücum iderek onlar ile vukû'a gelecek her temâsın şiddetini azaldıyor ve şu sayede o hücumlardaki kuvvetin iki üç misli kuvvetlerin birden tatbîki halinde husûle gelecek aynı netîceleri kazanurdu.

Eburonlara cezâ virmek istediği zaman yani 53 seferinde (Sayfa:190) bu usûl-ı mükerreri ta'kîb eylemişti. Yapılması mutasavvur bir ittihâdın önünü almak

içün bu seferde müte‘âkiben yani evvelâ şimâldeki Menapiyn=Menapiler¹¹⁴ Kabîlesini ba‘de cenûbda Trevirler üzerine ve daha sonra şarkda Sikamir=Sugambreler¹¹⁵ ahalisine hücum ider en sonra da artık yalnız kalmış olan Eburonlar üzerine yüklenir. Müşârunileyh bu güzel usûlu, 52 seferinde ve pek dehşetli ordular karşusunda unutmuş bulunuyordu.

Sezar’ın tecemmü‘ kavâ‘id-i hilâfına hareketi ekseriyetle âsâr ittifâkı zayıf olan milletler aleyhine taarruz ideceği veyahud kendi hat ittisâlini veyahud elhâsıl girülerinde kalacak memleket arazisini taht-ı temîne almak istediği zamanlarda vâki‘ olurdu. Meselâ müşârunileyhin Britanya seferleri zamanında Labyanus üç lejyon ile Gul arazisinde kalmış bulunuyordu.

Bazı kerelerde düşman kuvvetlerinin tecemmü‘ünü men‘ itmek veyahud hasmını, nümayiş hareketleriyle, asıl hücum kat‘i yapılacak noktadan epeyce uzağa getürmek için bilakis kendi kuvvetlerini dağıtmış oluyordu. Nitekim 52 Seferi’nin bidâyet harekâtı böyle olmuş idi.

İlk Belçika seferinde şüpheli bir politika ta‘kîb itmekde olan Rem kabîlesi üzerine atılır. Müşârunileyhin zuhûru bu kabîlenin Roma ittifâkına girmesini mûcib olur bundan başka şu (Sayfa:191) muvaffâkiyet yani Rem kabîlesi ve arazisinin ele geçmesi, daru’l-harb ile üssü’l-harekât beynindeki ittisâl hatlarını emniyet altına alır. Şu nâgehanı hücumu uğrayan Belçikalılar bi’z-zarûre yalnız başına harekete mecbûr kalurlar ve bu mecbûriyet sonradan anların mağlubiyeti intâc eyler. 52 Seferi’nde bilakis Gul kıta’atı Fransa’nın merkezini işgâl ider. Lejyonlar ise Sen ile Marn arasında kalurlar. Sezar anları bir sürü muharebeler içinde ve doğruca Orlean üzerine getürür!

Evvelce mutasavvur olan hücum noktasına gelebilmek için Sezar en güzel şartlar altında tesis eylediği pek emîn kavî bir üssü’l-harekâtı yürüyüşe başlardı. Mu‘ahharan yani buradan uzaklaşdıkça anın yerine kâim olmak üzere ikinci derece üssü’l-harekât tesis eylerdi. Britanya seferlerinde Sezar’ın üssü’l-harekâtını

¹¹⁴ Gaius Julius Cesar, a.g.e., s:40.

¹¹⁵ Gaius Julius Cesar, a.g.e., s:96.

(Provens=Provence¹¹⁶) arazisi teşkîl iderdi. İkinci derece üssü'l-harekatı ise Labyanus'un tarassudu altında bulunan Bahr-i muhit sevâhili idi.

52 Seferi'nde evvelâ bir muzaaf üssü'l-harekât vücûda getürdü. Sonra harbin ikinci, Segani arazisinde Provens cihetlerinde olduğu gibi istifâdeler gördü. Bu ikinci üssü'l-harekâtın en büyük fâidesi de, bir mağlubiyet halinde müvazi ric'at hareketleri (Sayfa:192) yapmak, şu vechle hâricde zuhûra gelecek isyânları içêrülere girmeden men' eylemekdi.

Ta'kîb idilen bir sefer planı kât'iyen tehir itdirildiği zaman Sezar daima sahrada vukû'a gelecek müsademeleri kal'a ve sahra cenklerinin betâetlerine tercihen büyük bir şiddet ve karar ile icraya başlar ve devam eylerdi. Bu usûl-ı hareket, 16 ve 17 nci asırlarla taban tabana zıd olan 18 ve 19 uncu asırların ta'kîb eyledikleri sevkü'l-ceyş mesleklerinin tıbkı tıbkısıdır.

Evvelce de söylenilmiş idi ki, bir müstahkem ordugâh muharebe için güzel bir nokta-i istinâd vücûda getürür, Sezar en son gün hasmına en yakın ve fakat anın tesiri hâricinde bir mesafeye gelinceye kadar bütün yürüyüşlerini hafîyyen ta'kîb eyler ve oraya gelübde güzel bir ordugâh tesisinden bir gün sonra ve yalnız bir günlük yürüyüş ile düşman karşısına çıkar anınla muharebe iderdi.

Sezar hasmını ta'kîb için evvelâ süvârîsini memur eylerdi. Bundan sonrada piyâde kollarını gönderir ve şu sûretle sevkü'l-ceyş ta'kîbine başlamış olurdu. Milel muhtelif üzerine hareket eylediği zaman Sezar son zamanlara kadar taarruza muhâfaza itmeğe ve büyük bir şöhet ve fâ'aliyet (Sayfa:193) göstermeğe mecbûrdu. Çünkü bu sayede her mağlubiyeti müte'âkib husûle gelen kuvve-i maneviye ve bozgunluktan istifâde ider ve süratli yürüyüşlerle, zayıf bir sûretde bağlanmış olan politika iplerini birbirinden ayırırdı.

Bilakis Romalılar mağlub düşdükleri zaman Sezar, yine büyük şiddetler gösterir. Mümkün olan vâsıtaların hepsini sarf iderek, ordunun cesâretini iadeye çalışır ve bu muvaffakiyetsizliğin bir tesâdüf eseri olduğunu efrâda anlatmak için son derece belâgat sarf ider ve bazen de 52 Seferi'nin Jergovi Hâdisesi'nde olduğu gibi darül harblerini tebdîle mecbûriyet görürdü. Sezar bütün Gul seferlerinde

¹¹⁶ Yeşeren Eliçin, "Fransa'da Yerelleşme Reformları: Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme", *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, Trabzon, 2017, s:45.

süvârîden pek çok istifâdeler itdi. Bereket virsün ki, Gul seferleri, külliyyetli bir mikdarda bulunurlardı. Yoksa Sezar bu nokta-i nazardan epeyce sıkındılara uğrayabilürdü.

Bir sefer nihayet bulduğu zaman lejyonlar birbirine yardım idebilecek sûretle uzak ve münbit yerlerde ikâmet iderlerdi. Ordugâhlar fethi dilen memleket ahalisini daima bir nezaret altında bulundurmak ve Romalılara ısındırmak için ekseriyetle Gul arazisi içinde intihâb olunurdu. Şu sırada Sezar, yine boş durmaz, (Sayfa:194) bilakis müttetik geçinen illetlerin politikasını kırmak için lâzım gelen bahâneleri icâd iderdi.

Gul seferleri esnâsında Sezar en çok düşman toprağı dâhilinde yaşamış idi. Bunun için tekâlif-i askeriye tarh ider ve bir hayli yiyecek kâfileleri vücûda getürerek bu vechle ordusunun idâresini her vakt bir emniyet-i sahiha altında bulundururdu. Mu‘ahharan Pompe aleyhine virmiş olduğu seferlerde daimi anbarlar, usûlune mürâca‘at itdiği görülür. Bundan başka şu son seferlerinde, müşârunileyhin çevirme hareketlerini de daha büyük bir ehemmiyetle kabul ve ta‘kîb eylediği müşâhede olunur.

Hâlbuki bütün Gul seferlerinde en çok düşmanın cebhesine giden doğrudan doğruya harekât ile iştigâl idiyordu. Manevralar, Roma ordularının yürüyüşlerdeki fevkalâde süratlerinden dolayı büyük bir sühûletle icrâ idilürlerdi. İkinci Pönik Seferi’nde Kanuza’da bulunan Roma konsülü, 390 kilometrelik bir mesafe yürüyerek 6 gün içinde Ofidus Nehri civârına vâsıl olmuşdu. Şu hesâba göre buradaki Roma askerinin günde 55 kilometre yürüdükleri anlaşılır.

(Sayfa:195) İspanya’da Kartajen beldesinin muhâsarasından evvel Sipyon 8 gün içinde ordusuyla berâber şehri mezkûre yetişebilmişdi. Burada Roma lejyonları, hasım toprağı içinde oldukları halde yine günde 50 kilometre yürümüşlerdi. 58 Harbi’nde Sezar hem yürür hem de muharebe iderken yine 30 kilometrelik bir mesafe kat‘ itmişdi. 54 Seferi’nde Sisero’nun imdadına yetişmek üzere yola çıktığı zaman müşârunileyh kış ortasında iken yine günde 30 kilometrelik yürüyüş icrâ idebilmişdi.

54 Seferi’nde ahalinin vücûda getürdüğü isyânı teskin etmek fikriyle yine yürüyüşe başlar ve bir nefesde boyuna 70 kilometrelik mesafeyi 30 saat içinde kat‘ itmiş bulunur. Velhâsıl dâhilî seferlerde Sezar’ın Roma’dan İber üzerine 27 günde

gidişi vardır ki, bu şâyân-ı hayret yürüyüş başka hiçbir yerde görülmemiş gibidir. Gerçek Roma ile İber beyinde 1,800 kilometrelik bir mesafe var. Anlaşıyor ki Sezar bu yürüyüşle yevmiye 66 kilometre yol yürümüşdür.

8 senelik Gul seferleri esnâsında Sezar 6 Sene Belçikalılarla muharebe itmişdi. Askeri cesûr, teşkilâtı en eyü kumandanlar en tecrübeli olan ordular ise en çok bu memleketde (Sayfa:196) bulunurlardı. Gerçi bu memleket halkı merkezi Gul ahalisinden ziyâde Roma ordularına mukavemet itmişlerdi. Burası inkâr olunamaz. Lâkin onların uğradıkları mağlubiyetlere Gullerin tesâdüf eyledikleri hezimetlerden aşağı değildir. Bu evvela vâsita-i ittihâdın çürük ve zayıf olmasından ve sâniyen Cermenlerin kuvve-i askeriyeleri Roma’da olduğu gibi ciddî bir meslek üzerine teşkil idilmiş olmasından ilerü geliyordu.

Evet bütün hemşehriler muharebeye gidelerdi. Lâkin onlar sıralar dâhilinde öyle gelişi güzel girerlerdi. Yani nizâmen askeri olan bu halk fiilen ve tecrübeten asker değildi. Roma’da bilakis harblerin eksik olmaması, lejyonlarda daimi orduların havâss-ı ta’biyesini husûle getürmüşdü. Bunun için bir taraftan terbiye ve tecrübe görmemiş askerler öbür tarafda milletin en aşağı tabakalarından divşirilme ahali yani tecrübeler ve manevralar içinde yetişmiş askerler yekdiğeriyle muharebe idiyorlardı.

Daimi bir ordu ile muvakkat bir ordu arasında zuhûra gelen şu muharebelerde birincinin ötekine galebe itmesi pek tabî’i görünürdü. Çünkü bu ordu harb için kendisine lâzım gelen ulum ve fûnûna, vesâite güzel bir inzibât-ı askeriyeye mâlik idi. (Sayfa:197) Bu bir hakîkatdır ki, tarih belki her hatve başında anın için bize istediğimizden ziyâde misaller virmeğe muktedirdir.

FALANKS VE LEJYON

Eski zaman kumandanları umûmiyetle, falanks veyahud lejyon usûllerinden birisiyle muharebe itmiş olduklarıçün ta’biyenin bu iki şekl mahsusu üzerine kurun-ı ûlâda yetişmiş ve Romalular içinde epeyce bir müddet kalmış bulunan meşhûr Polip’in mütâla‘asında zikr ve beyân itmek fâideli olsa gerekdir.

Müşârunileyh mezkûr nizâmlar için şu yolda beyân-ı efkâr idiyor: “Yunanlılar ile Romalıların muharebe nizâmları arasındaki farkın neden ibâret olduğunu ve Romalıların muharebe nizamının Yunanlıların muharebe nizâmına ne sebebe mebnî galebe eylediğini taharrî ve tedkîk itmek hakîkaten pek istifâdelidir.

İdeceğimiz tedkîkâtın netîcesi, galibiyetin eseri tesâdüf ve tali‘ olmadığını ve bilakis galibi tedâbir akılanesinden dolayı tebrîk ve senâ itmek lâzım geleceğini gösterir.

Falanksın cebhede mağlubiyeti, gayr-i kabl kuvveti hâiz olduğu (Sayfa:198) ve irtibât tabi‘i ve husûsunu muhâfaza itdikce kendisine hiçbir kuvvetin galebe idemeyeceği muhakkaktır. Böyle olduğu halde Romalıları mağlub oluş nereden neş‘et idiyor? Mağlub oluşu şundan neşet idiyor ki, muharebenin vukû’ bulduğu mahal ve zamanlar derece-i na-mütenâhide muhtelif olduğu halde falanksın teşkîl ve tertîbi bir zamana ve mu‘ayyen bir nev‘ araziye göre hesâb olunmuştur.

Şâyed kat‘i bir meydan muharebesi virmek iktizâ ıderde düşman falanksa müsâ‘id bir zaman ve meydanda muharebeye mecbûr olursa, o zaman falanksın galebe itmesi akvayı ihtimâlâtındandır. Lâkin düşman o zaman o mahalden ictinâba muvaffak olacak olursa falanksın dehşet ve kuvveti o anda tenâkus ıder. Falanksın muharebe itmek için hendek ve surlar ile kat‘ olunmamış bilhassa, tepeler, sırtlar ve uçurumlardan ari düz bir araziye muhtâc olduğu herkesçe malûmdur. Zîrâ bu gibi mevâni‘ falanksın hareketini men‘ ve kendisine mahsus olan irtibâtı kesr ıder.

Lâkin bâlâda zıkr ıdilen mevâni‘den hiç birisini hâvî olmamak üzere beş kilometrelik olsun (Sayfa:199) bir arazi bulmak gâyet müşkîl ve belkide mahal olmadığını kimse inkâr ıdemez. Farz ıdelim ki, böyle düz bir arazi bulunsun. Düşman o gibi falanksa müsâ‘id bir arazide muharebe itmekden ıctinâb ıderde memleket dâhilinde yayılarak yağmakerliğe başlayacak olursa, o zaman falanksı ne işde kullanmalı? O zaman falanksdan ne fâide hâsıl olur?

Eğer kendisine müsâ‘id olan arazi üzerinde kalacak olursa, hem memleketine mu‘avenetden ve hemde düşman kendisinin hutut-ı muvârede ve muhaberesini kat‘ ıdebileceğinden dolayı kendisini iâşe itmekden âciz kalur. İntihâb eylediği mahali terk eylediği halde ise, düşmana karşı hâiz bulunduğu hassâ-î tefevvuku zâyi‘ itmiş olur.

Lâkin bununla berâber falanksa karşı birdenbire tekmîl orduyu hareket itdirmeyerek ve kendisine aynı tulde cebhe ile taarruz ıdilmeyüb ordunun bazı aksâmını ihtiyât halinde bulundurarak ana kendisine müsâ‘id olan arazi üzerinde dahi galebe itmek mümkündür. İşte Romalılarda bu vechle hareket idiyorlar. Falanks isterse Romalıların birinci hattını bozsun, isterse kendisinin cebhesi kesr olsun, her

halde muharebe anın irtibât ve nizâmını ihlâl ider. Kendisi ister ta'kîb, isterse ric'at itsün (Sayfa:200) her halde hasmın ikinci hattının veya ihtiyât kolunun ve hemde yan ve girü tarafından dâhil olabileceği gedikler peydâ ider. Falanksın dehşet ve kuvvetini temîn iden şerâ'itden ictinâb itmek kolay olduğundan ve buna mukâbil kendisinin kuvvetini kesr iden ahvalden ictinâb eylemek heman gayr-i kabul bulunduğundan Romalıların muharebe nizâmı her halde büyücek bir hassa-i tefevvuku hâiz bulunmaktadır.

Falanks tertîbiyle muharebe itmeğe itiyâd itmiş bir ordunun her nev' araziden geçmeğe, yürüyüş esnâsında düşmanın bağıteten vukû'a gelebilecek bir taarruzuna mukabele itmeğe mahya bulunmağa veyahud yürüyüş nizâmından taarruza, şâyân-ı istifâde olan geçidleri süratle işgâl düşmanın seyyar müfrezelerinin ihâta ordugâh tesisi ve ordugâh muhâsara itmeğe mecbûr olduğu bir emr âşikârdır. Hâlbuki, her seferde kesretle zuhûr iden ve pek mühim bulunan ve bazı kere âdetâ netîce-i kât'îyyeye de sebebiyet viren bu gibi teşebbüsâtı Makedonya ta'biyesiyle sûret-i mükemmelede mevki' icrâya vaz' itmek bir emr-i düşvârdır.

Zîrâ bu ta'biyede aksâm-ı sagire halinde veyahud nefer nefere karşı muharebe itmek husûsu, asla ta'lîm idilmez. Buna mukâbil Romalıların muharebe nizâmı her yere kâbil tatbîkdir. Bu nizam (Sayfa:201) kaffe'î hâlâta nazaran tertîb idilmiş olduğundan kaffe'î hâlât içinde ve her nev' arazi üzerinde muharebe itmeğe muktedirdir.

Roma nüfuzu isterse bir bölük dâhilinde veya başlı başına muharebe itsün, hiçbir kuvvet şecâ'at ve metâneti gâib itmez. İşte Roma lejyonunu bu inkisâm ve elastikiyet hassâsı ta'kîb eylediği maksadı düşmanlarından daha kolay istihsâl itmesini temîn eylemekdedir. Bu husûsu îzâh itmeği elzem gördüm. Zîrâ mağlub olan Yunanlılardan pek çoğu Romalıların galebâtını bir eser-i seher itikâd itdikleri gibi bir çoğuda Yunanlıların falanks nizâmının Romalıların lejyon nizâmından dün bir halde bulunduğunu idrâke muktedir olamıyordu.*

* Müellifât-ı Askeriye.

DEVİR-İ SÂLİS
BARBARLARIN İSTİLÂSINDAN ESLİHA-İ NARİYE İCÂDINA KADAR
ORDULARIN TEŞKİLİ
BARBARLAR NİZÂMI

(Sayfa:202) Roma evvelleri pek büyük ve fakat sonraları pek zayıf ve askerliği hakîkaten zevâle irmiş bir millet elinde kaldığı, fenn-i harbde büsbütün can çekişmeğe başladığı zaman birdenbire hiç bilinmedik birçok milletlerin Roma aleyhine, İtalya, Gul, İspanya, İstanbul üzerine akınlar icrâ iderek her tarafa Sezarların muzafferiyet heykellerini yakub yıkdıkları görülür. Bunlar: Cermenler, Guller, Vandallar, Franklar, Hunlar, Normandiyalılar, Macarlar ve Serazenlerdir. Yedi evvelkileri Avrupa'nın şimâlinde Sarazenler ise garb memleketlerinden gelmişlerdir.

Barbar akvâmının fütûhât-ı en müdhiş tahrîbât ile temeyyüz eylemiştir. Anlar her şeyi kendi görecesine vahşilikleri içinde mahv iderlerdi. Ahali ya katliâm veyahud esir idilür idi. Ve yalnız ufacak bir kısmı ormanlara ilticâ ile anların zulmünden kurtulabilirdi. Bu vahşiler kendi kanunlarını, kendi vahşi âdetlerini (Sayfa:203) meydana çıkarır ve anları Roma hükümetinin enkazı üzerine tesis iderlerdi. O zaman kadar bunca terakkîler görmüş olan sanayi' ve fûnûn artık büsbütün terk idildi. Ve bütün Avrupa en korkunc bir vahşilik içine düşdü.

BARBAR ORDULARI

Bu ordular sanatsız usûlsüz muharebe ider karma karışık bir takım yığınlardan mürekkeb idi ki, asıl kuvveti kendilerini teşkil iden kıta'atın görecesine gayret ve cesâretlerinden ibâret bulunurdu. Bunlar mızrak veya kılıç ellerinde olarak düşman sıraları üzerine atılır. Ve yalnız cesâret ve kuvvet ile anları öldürüb mahv iderlerdi. Muvaffakiyetlerine başluca yardım iden şeyler ise hep Romaluların sefahet ve ahlâksızlıkları idi. Roma ordularından firâr idenler veya başka sûretle koğulanlar barbarlara iltihâk iderek oralarda Roma orduları ve eslihasının bazı kaba sapa usûl ve kavâ'idini öğredirler idi.

ŞARLMAN'A KADAR FRANKLAR ZAMANI

“420-752”

İmparatorluğa istilâ itmiş olan akvâmı mütâla'a ve tedkîk (Sayfa:204) itmek bizim için hiçbir fâideli netîce husûle getiremez. Zîrâ bütün usûl ve kavâ'id ve bütün teşkilât-ı harbiye mahv ve nâbedid olmuş idi. Artık öyle müctemi'an icrâ olunur bir ta'biye kalmadığı gibi muhtelif sınıfların birbiriyle terkîbi usûlleri dahi kalkmış idi.

Biz yalnız barbar dinilen milletler arasında en çok temeyyüz itmiş olan Frankların ahvâl-i askeriyesine dair birkaç söz söyleyeceğiz. İskandinav veya Rusya'dan gelmiş olan Franklar (Faramoni) (420-427) ile oğlu (Kloviyon=Clovion) (427-451) devrinde Ren Nehri'ni atladıktan sonra Gul Belejik arazisinde yerleşdiler. Lâkin (Kluziz) devrinde (481-511) anların fütûhâtı bütün Gul memâliğine yayılarak bundan dolayı Romalular yalnız İtalya ile Dalmaçya'ya çekilmeğe mecbûr oldular.

KLUVİZ ORDUSUNUN TEŞKÎLİ VE ESLİHASI

Frank orduları belki umûmen piyâdelerden teşkîl iderlerdi. Piyâde (hank) dinilen kısa bir mızrak ile müselleh idi. Bunun demir kısmı nihayetinde iki çengel var idi ki o vâsita (Sayfa:205) ile hasmın elindeki, siperi çekilirdi. Bundan başka piyadenin bir kılıç ile (fransisk) dinilen iki tarafı keskin bir baltasıda var idi. Esliha-i tedâfü'îyeden olmak üzere yalnız meşin ile kaplı ve tahtadan veya sazdan yapılır bir siper kullanılırdı. Franklar ancak hücum ve müdâfa'a-i mevaki' zamanlarında ok ve sapan kullanırlardı.

MUHAREBE USÛLU

Frank piyâdesi Cermenler gibi bazen falanks tarzında, bazen köşeli nizâmlarla muharebe iderlerdi. Gerek oklardan ve gerek Gullerin pek şöhrat almış olan süvârîlerinden himaye idebilmek için muharebe nizâmının reis ile cenâhlarını kalkanlar ile örterlerdi. Pek müdhiş bir halde naralar atarak büyük bir sürat ile düşman üzerine hücum iderler veya muzaffer oluruz veya ölürüz! Cümlesini her zaman sarp misl sûretinde sarf iderlerdi. Bundan başka anların esîr düşdükleri pek nâdiren vâki' olurdu. Kalkan ve siperlerini mızrak ile yere düşürdükten sonra Frank piyâdeleri artık düşmanlarını baltalarıyla keser, öldürürlerdi.

AHZ-I ASKER USÛLU

Frank orduları bidâyetde yalnız Franklardan terkîb iderlerdi. (Sayfa:206) Lâkin komşularına hâkim olmağa başladıkları gibi Gul ahalisi dahi orduları iştirâk eyledi. Zîrâ Kluviz'in Almanları mağlub idübde Ren Nehri'nin ötelere kadar sürmüş olduğu (Tolbiyak=Tolbiac¹¹⁷-496) Meydan Muharebesi'nde Gul ve Franklar yeniden vukû'a gelecek istilâları men' itmekde aynı fâideye mâlik olduklarından müdâfa'a-i memleket için yekdiğerleriyle birleşmişlerdi.

Kluviz kendi hükm ve nüfuzunu epeyce takviye itdikden sonra imparatorluğu beğliklere ve araziye kendi askerleri (Franklar ve Guller) arasında taksîm eyledi. Fakat buna mukâbil anlardan ilk davetde silah başına geleceklerine ve sadâkat göstereceklerine dâir söz aldı. Derebeğlik hükümetinin esâsını işte bu taksîm arazi tarihine kadar götürmek lâzımdır. İlk krallar zamanında kuvayı cesîme isti'mâl idilmiş olduğu şüphesizdir. Çünkü (Kazilen) Meydan Muharebesi'nde (553) pek güzel mevzi'lere tesâdüf eylediği gibi kıta'atın isti'mâl ve taksîminde de epeyce sanâatlar görülmektedir.

KAZİLEN MEYDAN MUHAREBESİ

(30,000) kişi kuvvetinde olan Franklar (Boselen) tarafından kumanda olunurlardı. (Narses) in idâresinde bulunan (Sayfa:207) Romalular ise ancak (20,000) kişi kadar idi ki, bununda (2,000) süvârî idi. Franklar iki cenâhda ormanlara istinâd itmiş bulunurdu. Lâkin hafif kıta'at ile süvârîleri olmadığı için ormanları keşf itdirememişlerdi. Merkezde ise cebheleri (80) umkları 18) ve her biri takrîben (1,500) kişilik kollardan mürekkeb bir zâviye husûle gelmiş idi. Bu muharebe nizâmı hem lejyon hemde falanks usûllerinin taklîdlerinden başka bir şey değildir. Romalular büyük ve kuvvetli siperlerle mahfuz ve kılıç ile müselleh 4,000 kişilik bir kol teşkîl itdiler. Piyâdenin bâkîsi ikinci hat kollarıyla birde barbarlar içinden seçilmiş neferlerden mürekkeb ihtiyât koluna ayrılmış idi.

Frankların müsademesi birinci hat kolunu ikinci hat kolları arasına kadar geriye sürdü. Lâkin anlar kendilerini muzaffer olmuş zann itdikleri bir sırada yandan

¹¹⁷ Gerald Messaide, *4000 Yıllık Tarihi Aldatmacalar*, Çev:Esengül Aydın v.d., Pegasus Yayınları, İstanbul, 2013, s.78.

ikinci hat kolları, cebheden ihtiyât koluyla tehdîd edilmiş ve arkadanda ormanları dolaşmış olan süvârîlerle sarılmış olduklarını gördüler.

Hezimet pek fevkalâde idi. Müverrihlerin dediklerine bakılırsa Frank ordusunun mürekkeb olduğu (30,000) kişiden yalnız beşi katliâm beliiyesinden kurtulabilmiş idi. Her ne kadar bir yarım asırdan beri Gul anasırı süvârîye (Sayfa:208) büyük bir ehemmiyet virmiş idiyse de bu muharebede Frank süvârîsinden hiçbir eser görülmüyordu. Fakat ihtimâl ki, Frank süvârîsi (Po) sâhilleri boyunca bazı noktalara gönderilmiş idi.

Pek şâyân-ı dikkat olan bu meydan muharebe bize Kan Meydan Muharebesi'nin ta'biye usûllerini hâtır itdiriyordu. Burada hasmı tard ile yanları çevirebildiği zaman, merkezi bir hücumun ne kadar tehlikeli olduğu görülür. Kezâlik burada süvârîsinin yanlardan ve geriden icrâ ideceği hücumların ne derece mühim olduğu ve bilakis bu sınıfdan mahrum kalan Frankların ne kadar şâyân-ı teessûf bir hale düşükleri görülür. Kan'da olduğu gibi burada dahi adeden en kuvvetli ordu mağlûb idildi.

ŞARLMAN ZAMANI

(768-814)

“AHZ-I ASKER USÛLU”

Şarlman edvârında bütün ahali zâdegân ve âvam sınıfı nâmıyla başluca iki kısma ayrılmışdı. Bunların her ikisinde hin-i hâcetde silah başına davet olunurlar idi. Dükler ve kontlar (Sayfa:209) kendi kıta'larını cem' ider ve her vakt orduya bi'z-zat kumanda itmekde bulunan kralın emr ve idâresine getirirlerdi.

“ORDUNUN VAZ' VE TESİSİ”

Şarlman ile ondan sonra gelen bir kral devirlerinde ordularında vaz' ve teşkîli öyle pek şâyân-ı dikkat olacak mevâdı hâvî olmuyor. Lâkin Gul memâliğinin fethinden beri orduya dâhil olmuş ve Kazilen Meydan Muharebesi'nde adem vücudıyla pek şâyân-ı teessûf hallere sebep virmiş olan süvârî aşağıda göreceğiniz gibi git gide terakkîler göstererek büyük tefevvuklar ve nüfuz kazanmağa başlamışdı. Bir halde ki bazı müverrihlerin sözlerine bakılırsa Şarlman o anda daha ordusunun yarısını süvârîden teşkîl idiyor. Şu mübalağalı nisbet, müşârunileyhin zir idâresine geçen hükümetlerin imtidâd azimine ve tehdîd edilmiş hudûdlar veyahud ihtilâl dâhilî

ile fesâda yüz tutmuş darul harbler üzerine alelacele kuvvet göndermek lüzumuna atf olunmak isteniliyor.

ASKERİN TESLİH VE TECHİZİ

(Klovyus) devrinde Franklar esliha-i tedâfû'iden olarak (Sayfa:210) yalnız siper kalkanlarını muhâfaza etmişlerdi. Şarlman zamanında ise eslihâ-i tedâfû'ie yeniden çoğalmağa başladı. Süvârîlerinde kılıç ile demir halkalardan husûle gelme zırhları var idi.

ŞÖVALYELİK İCÂDİ

Süvârî sınıfı gitdikce tezâyüd eylemiş bulunduğundan vaktiyle ikinci üçüncü derecede bir sınıf askeri ad olunmak istenilen bu sınıf piyâde üzerine kât'iyen tefevvuk iderek en sonra şövalye unvanı, senyör tabirinin mürâdifî olur. Ordu dâhilinde meyl terakkî üzerine rekâbet hissiyatı toplamak lüzumu, Şarlman'a şövalyelik nizâmını tesis ve icâd itirdi.

On birinci asır bu sınıfın hadd-i kemâle irişmesine en çok yardım itdiği gibi on üçüncü asırda Ogüst nâmıyla yâd olunan İkinci Filip ve Sen Lui devirleri de sınıf-ı mezkûrun en ziyâde nâil ikbâl olduğu zamanlardır. Sen Lui'nin vaz' eylediği nizâmlar ile on dördüncü Lui ve Napolyon'un lejyon donörlerine müşabih olan bu teşkilât epeyce bir zaman Avrupa'da şöhret bulmuş ve büyük büyük estatolara mâlik olmuş idi.

Teşkilât-ı mezkûrenin esâsı Allah'ın kralın ve kadınların (Sayfa:211) aşkı üzerine mevzu' idi. Şövalyelik unvanını hâiz olmak için bazı şerâ'it konulmuş idi. Evvelen – şövalye olacak âdem peder ve vâlîde tarafından iki kuşağa kadar asaletini isbât itmeğe. Sâniyen – yirmi bir yaşından aşağı olmamağa. Sâlisen – cesâretine ve silah isti'mâline dâir burhan ve âsâr göstermeğe mecbûr idi.

Şövalyelik kral tarafından kısmen dini kısmen askeri bir âyîn mahsus ile tevcîh olunur idi. En son zamanlarda şövalyelik artık sınıf-ı mezkûre mensûb olan azanın hepsi tarafından tevcîh idilmeğe başlanıldığı için o andan itibâren bu teşkilât asîlane bütün kuvvetini gâib itmeğe yüz tuttu.

SEFERLERİN İMTİDÂDİ, MÜHİMMAT VE ERZAK TEDÂRÜKÜ

Bu devirde hâsılat-ı umûmiye henüz teşkîl idilmediği için her vilayet seferin devamı esnâsında kendi milislerini beslemeğe mecbûr idi. Her nefer altı aylık elbise ve silah ve üç aylık yiyecek (seferlerin ale'l-âde imtidâdı) ile techîz idilmek için emr alırdı. Seferler uzak yerlerde cereyan itdikleri vakt hükümdar erzak ve mühimmat alınacak mahalleri evvelce daha gösterir idi.

ŞARLMAN'IN ESBÂB-I MUVAFFAKİYÂTI

(Sayfa:212) Şalman (Danyel)in zann itdiği gibi kendi zamanında Roma ta'biyesini ibkâ itmemiş idi. Zîrâ eğer böyle olsa idi fenn-i harb anın halefleri devrinde yine olduğu hal üzere ve hatta ciddî (Şarl –Martel) zamanının dînünde bile bulunmayacak ve Saksonlar aleyhine açılan sefer bela inkitâ' otuz üç sene devam itmeyecek idi. Bundan başka ta'biye âlât ve vesâitinde görülen büyük bir terakkî harb zamanını azaltmak gibi büyük tesirler bulunur. Hâsılı eğer yine anın zann itdiği gibi olsa idi.

Süvârî piyâde üzerine bu derece nüfuz kazanubda şövalyelik sınıfının zuhûruyla vukûât-ı azime yalnız bu sınıf erbâbına münhasır kalmaz idi. Hâlbuki şu husûs bize ta'biye yerine bahadırılık kâim olduğunu en açık bir sûretde gösterir. Çünkü ta'biyenin şahsi veyahud parça parça vukû'a gelecek harekâta asla şümûlü yoktur. Bilakis ta'biye kıta'at ve efrâdın birlikde ve mükerreben isti'malleri üzerine müessesdir. Şarلمان birçok muvaffakiyetler kazanmış ise anlar hep kendisinin politika ve askerlikçe göstermiş olduğu kemâl-i vukûfu sayesinde kazanılmışdır.

Müşârunileyh büyük bir maharet ile düşmanlarını dağlı ve öte beri (Sayfa:213) bulundurmak, kendi ordularını hal ve mesafeye göre toplamak ve yürütmek usûllerini pekâla bilürdü. Yürüyüş tertîbâtı almakdaki melekesi memâliği dâhilinde baş gösteren isyânları basdırmak ve ön ayak olan kabîleleri terbiye etmek içinde kendisinide pek büyük fâ'aliyetler husûlüne yardım itmiş idi. Bundan başka sözümüzü bitirmeden şunu da ilâve idelim ki, Şarلمان kendi azîm imparatorluğunun hudûdlarını müdâfa'a itme, istihkâmlardan müstefid olmak yollarını da bilirdi. Nehirler, mensûbları cihetinde kal'alar, köşkler ve müselleh gemilerle müdâfa'a idilirdi. Müşârunileyhin zaman hükümetinde Normandiya cihetlerinden gelen bütün tecâvüzler daima neticesiz kalmış idi.

DEREBEĞLİK ZAMANI

(814-987)

Derebeğlik idâresi Klovys devrinde vukû'a gelen taksîm arazi meselesiyle memâliğin reisi melîği ve askerleri senyörlerden ibâret olan kontluk ve dükalıklara ayrılması zamanından başlıyor. Lâkin tımar usûl temlîği bir müddet sonra tasarruf ruhani mesleği önünde mahv olmağa yüz tutar. Şarl Martel (739) da kendi şahsına hizmet-i askeriye mecbûriyeti şerâ'it-i mahsusasıyla bu mesleğin temellerini vaz' ve tesis eylemişti.(Dölapar Döpark) (Sayfa:214) diyor ki, bu mecbûriyet pek kat'î idi. Anı icrâdan imtinâ itmek âdetâ Benefis mesleğinin mahvına sebep olurdu. Bundan başka âdetâ icâbet husûsunda görülecek tehirat ayruca cezâyı mûcib olursa ki, oda geç kalanların geçirdikleri günler kadar şarab içmek ve et yemekden perhiz bulunmak husûsu idi.

Vilayetlerin melîği ve askeri idârelerine memur olan kontlar hükümdar (Lui-Lu dö Boner) evlâdlarıyla olan münâza'alarından ve İkinci Lui'nin za'f halinden bi'l-istifade kendi nüfuzlarını tezyîd ve o zaman kadar tahammül itmekde olan memuriyetleri ta'tîli mümkün olmayacak sûretde te'yîd eylediler. (Şarl – Lu- Şove) Bu fuzûlîyane tecâvüzlere daima müsaade ve tahammül itdi. Bir sûretde ki bu devirde ahali: Evvelen – tımar sâhibi senyörler ile onlara mülhak ikinci derece senyörlerden. Sâniyen – heman birincilerine yakın bir nüfuza mâlik ve daima kahr ile iş gören senyörlerden. Sâlisen – tımar eshabının geriye kalanları ile serbest bulunan ahaliden teşkil itmiş idi.

Lâkin “Dölapar Döpark” diyor ki, birinci sınıfın adedi çoğaldığı gibi tımar eshabı yalnız başına ve istinâdsız kalarak zabt ve tahribi (Sayfa:215) na-kabul şatolara müstened ve kuvvetli emlâk sahipleinin her dürlü tecâvüzlerine ma'ruz bulundular. Bunun üzerine anlar ekseri ahvâlde ve bilhassa şehirler hâricinde senyörlerin en yakınına ilticâya ve mutasarrıf oldukları araziye ana virmeğe mecburiyet gördüler. Cemiyetin şu teşkil gayr-i tabi'isi arazi tasarrufu üzerine müesses olduğundan hükümetin politika revâbıtı kırılarak bu sûretle derebeylik ve sipahilik usûlleri ahali ve kralların felâketine hizmet itmek içün meydana gelmişti. Şarlman hanedanı elinden alınur, üç def'a bu sülâlenin âhlafı tarafından tesis hükümet idilir. Fakat her def'asında idâre ve muhâfaza olunmaz. En sonra (Hung

Kape=Hugues Capet¹¹⁸) tacı başına kor ve anı artık kendi evlâd ve ahfâdına miras bırakmağa muvaffak olur (987).

DEREBEĞ ORDULARI VE BUNLARIN HATÂ VE NOKSÂNLARI

Derebeğ orduları aşağıdaki unsurlardan terkîb iderlerdi: Evvelen- kralın hükm ve idâresinde bulunan kıt'alardan. Sâniyen – ne sipahi usûlleri, nede Benefis mesleğinde hakkı (Sayfa:216) olan ve fakat arazi-i müstâkile sâhibleri bulunan tımar eshâbının gayr-i ahaliden. Sâlisen- doğrudan doğruya krallığa merbut olan derebeğlerinin getirdikleri askerlerden. Bu büyük derebeğlerin topladıkları neferlerden terkîb iden kıt'aların her biri birer küçük derebeği tarafından kumanda ve sevk idilürlerdi.

Şu sûretle teşkîl iden ordu evvel emirde mütecânis değildir. Kral hakîkaten yalnız birinci kısım üzerine doğrudan doğruya müdâhale idebilir idi. Yukarıda söylediğimiz gibi serbest bulunan ahaliyi sevk iden kontlar umûmiyetle müstâkil idilir. Bundan anlaşılır ki, büyük muhtelif illere dağıdılmış olan kuvve-i ahali bir takım inzibâtsiz ve şekilsiz asalet yığınlarından ve çiftçilik işleriyle ezilmiş yorulmuş fakîr ve hakîr köylülerden başka bir şey değil idi.

Başlu başına yapabilmek arzusu, efkâr ve mütâla'at üzerine müesses kavâ'id-i harbiye vaz'ına mani' oluyordu. Fenn-i harb köşkten köşke şehirden şehire, prensden prence derebeğden derebeğe vukû'a gelen karma karışık münâza'at içinde büsbütün küçülmüş gitmiş idi. Müverrihlerden (M.Tiyer) diyor ki, kurûn-ı vüstâda (Sayfa:217) sanat-ı harbin nazâr-ı dikkate çarpacak hiçbir hali hiçbir kemâl-i kalmamış idi. Bundan dolayı mahv ve zâyî' olan yalnız harb cesîm değil bilakis sanât-ı harbin kendisi dahi yok olub gidiyordu. Derebeğ ordularında süvârînin esâs olması, Dölapar Döpark'ın şu beyânına müstenedir.

Müşârunileyh diyor ki, bir def'a düşünelim, kurun-ı vüstâda silah taşımağı haklı gösteren usûl zeametdir. Ve bu filhakika böyle olmak lâzım gelür. Çünkü her emlâk sâhibi kendi malını muhâfaza ve arazisini müdâfa'aya muhtâc idi. Bundan ise bir menfaat-ı umûmiye meselesi çıkıyordu. Binâenaleyh senyörler, kendiliklerinden muharib olarak doğuyorlardı. Anlar nasıl muharebe idecekler. Ve kendi maiyetlerini

¹¹⁸ İbrahim Küreli, “Abdürrahim Muhib Efendi'nin Paris Risalesi”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 2013, s.184.

nasıl muharebe itdirecekler. Şübhe yok ki nazara daha güzel çarpmak ordu kumandanına daha çabuk iltihak itmek ve anın indinde gözden düşmemek için bârgîr ile muharebe idecekleri bârgîrler ise o zaman için eshâb-ı asaletin gayr-i ahali tarafından alınamayacak derecede pahalı ve kıymetli idi. Çünkü barbar akvâmının istilâ ve fütûhâtı memlekete ve her dürlü mahsulatını pek fenâ halde tahrib eylemiş idi. Arada bir kuvvetli sebep daha var: süvârî ve süvârîyle muhât ve mestûr oldukları halde eshâb nüfuz kendi iktidâr ve servetlerini (Sayfa:218) aleme daha iyi bir surette tanıtmış olurlar idi. Bundan başka bârgîr üzerinde olubda kendileriyle bârgîrlerini esliha-i tedafû'îye ile techiz itdiklerine göre anlar daima herkesden evvel göze görünür ve kıt'alar arasında hârice çıkarak bu sayede hatta düşman tesirlerinden masun bile kalırlar idi. Bununla berâber, yine bu sayede kendi maiyet efradının kendilerine olan eser-i ihtirâm ve rağbetlerini daha güzel celb ve temin itmiş bulunurlar idi. İşte bütün bu saydığımız sebeplerden dolayı bârgîr, erbâb-ı asalet ile doğrudan doğruya maiyetleri olan efradın bir mu'aven ta'biyesi hükmüne girmiş bulunur.

SÜVÂRÎ SINIFININ TESLÎH VE TECHÎZİ

Şarılman zamanından beri, süvarinin esliha ve techizatlı daima tezayüd itmek üzere ilerülemüşdür. On ikinci asıra doğru bârgîr ve süvârilerin zırhları o kadar kesîf bir yolda tertib idilirdi ki anları delübde bir tesir husûle getirmek âdetâ mahall hükmüne girmiş idi. Zırhlar alelade on iki parçadan terekkeb iderler ve bunlar birbiriyle süvâriler ve bârgîrlerin vücuduna nüfuz itmek mümkün olmayacak derecede sıkıca rabt idilirlerdi.

(Sayfa:219) Şu mükemmel zırh gömleği yanına gâh süvârî ve gâh müdevver ve beyzî bir şekilde ağaçdan ma'mûl meşin ve bazen madeni levha ile kaplı bulunan bire kalkan ilâve itmek lâzım gelir. Eslihâ-i taarruziye olmak üzere on dört kadem tulûnde bir mızrak ve bir kılıçları var idi. Bu kadar kifâyet itmiyormuş gibi birde iki veya yalnız bir tarafı keskin birer baltaları da bulunurdu. Esliha bununla da nihayet bulmuyor. Her süvârîye birerde kama virilmiş idi. Bununla yere düşmüş olan hasımlarının işini bitirmeğe çalışıyorlar idi.

Lakin yere devrilmiş olan bir süvarinin gayr-i müteharrik kalarak kendi demir kaplı gömleği altında güç hal ile nefes alabildiği şu vaziyeti ne kadar garib ve acınacak bir hal ise başı ucunda kendisini öldürmek üzere kama veya balta isti'mal

eyliyenin kahr ve cesâreti de andan ziyade şaşılacak bir manzara teşkil iderdi. Süvârînin muharebe bârgîri meşin veyahud demirden bir levha ile örtülü bulunur idi bazen her iki usulde mezc idilerek vücûdun bazı aksamını maden levha parçaları, bazı yerlerini de kalın meşinler ile örterler idi.

Jandarma dahi dinilen şövalyelerin hizmetinde (Ekviler)le zâdegândan müteşekkil yaverler ve yine erbab asaletden ve delikanlılardan mürekkeb ve (Paj) unvanı virilen diğer bir sınıf bulunurdu. (Sayfa:220) Bunlar şövalyelerinin mızrak ve kalkanlarını taşımak bârgîrlere binmek için anlara yardım itmekle şeref bulurlar idi. Bundan başka esâsen zırhlı şövalyeler tarafından tedârük idilmiş olan muharebenin bidâyetini açmak veya ta'kîb itmekde bunların vazifesi idi. Hidmetde bulunan yaverlerin yalnız bir kılıç ve birer kaması bulunurdu. Bunların zırhları yok idi. Bârgîrleri dahi bazen zırhlı bazen zırhsız idi.

PİYÂDE VE ESLİHASI

Bu devir piyâdenin en ziyâde ve hakîr ve zayıf düşdüğü bir devirdü. Daima ağır hizmetler altında yorulmuş olan çiftçiler başluca piyâdeyi teşkil iden sınıflar idi. Emlâk sahipleri bu adamcağızları çiftlikleri ile birlikte satub alabildikleri gibi istedikleri bir zaman anları öldürebilirlerdi.

Eslîha makamında evvelâ geyik derisinden ma'mûl ve (Justakur) dinilen bir libas giyerler ve başlarında iki demir şerit ile haçvari örtülmüş bulunan bir takye taşırlardı. Bundan başka ahşabdan bir kalkan ve ayruca ok ve arbaltları da var idi. Hâlbuki şu usûl teslîh piyâdenin zırhlı süvârî aleyhine kemâl-i muvaffakiyetle muharebe itmek için en çok müsâ'id olan yanaşık nizâmlarından (Sayfa:221) birisini kullanmağa mani' olurdu. Kezâlik hiçbir vakt muharebe için değil bilakis daima yağmakerlik için hazır bulunan yüz ve elli piyâde dağınık nizâmdan başka bir sûretle hareket idemezdi.

MUHAREBE NİZÂMI VE MÜSADEMENİN USÛL-I CEREYANI

Derebeğlik devrinde derebeğlik eshâbının aded ve ehemmiyeti ordunun cüz'lere ayrılması için esâs ittihâz idilmiş idi. Yani ordu kaç dane derebeği yahud kaç dane sipahi var ise o kadar aksâma ayrılır idi. Her sipahinin idâresinde birçok sipahi şövalyeleri ve bunların emri altındada ikinci üçüncü derece şövalyeler hareket iderlerdi. Muharebe nizâmında bütün sancak ve bayrakları ilerüde ve bir hat üzere

dizilir idi. Şövalyeler herkesin iktidârı ve liyakati anlayışla bilmek için yalnız bir hat üzere tertîb olunurlar idi.

İkinci hatda şövalyelerin emrine muntazıran eküriler ve paj dinilen sınıf ile arşerler bulunur idi. Piyâde ise en geride dururdu. Düşmanın takarrübünde noktâ-i ictimâ‘ ve istikâmet hizmetini (Sayfa:222) gören sancaklar yüksek ve hâkim tepelere götürülürdü. Muharebe, ikinci hat vâsıtasıyla başlar ve her iki taraf birbirine müvazi olarak tertîb idilirdi. Bir tarafda tereddüd ve karışıklık görüldüğü gibi şövalyeler mızrakları elde olarak ileri atılırlar ve kendi hasımlarının vücûdlarının açık yerlerine veyahud zırh parçalarının iltisak noktalarına nişan alarak anları bârgîrlerden aşağı düşürmeğe çalışırlar. Müsademeyi müte‘âkib ortadan büyük bir karışıklık peydâ olur ve muharebe artık balta baltaya ve kılıç kılıca icrâ olunur bir düello şekline girerdi. Zâbitân her vakt kumanda itmekden ziyâde öldürmek ile meşgul oluyorlardı. Binâenaleyh şu karışıklığın sanat ve muharebe nâmına nisbetle pek yabancı bir şekilden ibâret kalması tab‘i idi.

Karma karışık bir sûretde muharebe itmeğe mecbûr olan piyâde ikinci üçüncü derece vazîfelerden başka bir şey ifâ idemiyordu. Piyâde evvel emirde düşmanı, ve bilhassa sağ ve sol cenâhlar üzerinde, tecessüs ider, bârgîrleri yaralamağa çalışırdı. Müsademe zamanında ise yere düşmüş şövalyeler üzerine atılır ve anları zâlimâne bir sûretde kama veya bıçakla öldürürlerdi.

(Sayfa:223) Müsademe hitâmında kuvve-i maneviyesi bozulmuş olan ordu üzerine atılır. Düşman ordugâhını yağma ider ve bu vechle neticeyi büsbütün ikmâl ve temîn eyler idi. Eğer mağlûb olunursa o vakt piyâde pek büyük bir tazyîk altında kalır ve hatta bazen ciheti galebe şövalyelerinin ayakları altında ezilir mahv olurdu. Hücûm ve müdâfa‘a-i kılâ‘da ameliyât-ı hafriye ordugâh tertîbi husûsunda kezâ piyâdeden epeyce istifâde olunurdu.

UMÛMÎ MİLİSLERİN İCÂDI

(Flandre) akvâmı eski vaktlerde (Kild) nâmı altında ve askeri cemiyetleri nev‘inden olan bir takım cemiyetler teşkîl iderlerdi ki, bunlar mu‘ahharan umûmi milislerin icâdına vâsıta ve esâs olmuşlardır. Daha sonraları müdâfa‘a-i umûmiye fikriyle birleşmek ihtiyâcı kildlerin yalnız bir cemiyet olarak ve aynı imtiyâzat ile toplanmalarını icâb eyledi.

Hükümdarlar büyük derebeğlerine ve Flandre kontlarına mukavemet itmek için bu cemiyetlere epeyce müsaadelerde bulunurlardı. Ale'l-husûs (988-1036) tarihinden itibâren evvel emirde pek müsâmahalı davrandılar. Sonraları ise bu cemiyetlerin imtiyâzlarını (Sayfa:224) büsbütün tasdîk iderek şu sûretle anlara, kavânin-i cedîde-i ictimâ'îyyenin esâsını teşkîl iden ve şehir hanelerine bir sıfât-ı hâkimiyet virdiren fermânlara astar ve neşr eylediler. Kasabalar işte o andan itibâren senyörlerin mezâlimine karşı cidden temînâta mâlik oldular. Fakat buna mukâbilde zuhûra gelecek muharebelerde hükümdarlara mu'avenet itmeğe söz virdiler.

Pek çok muharebeler virmiş olmak cihetiyle muharebeci unvanıyla yâd olunan (Lui Lugro) 1103-1137 senyörlerin ihtilâllerini basdırmak ve hükm ve nüfuz kralıyı kuvvetlendirmek için son derece uğraşdı. Bu bitmez tükenmez gavgalarda müşârunileyh umûmi milislerden pek çok fâideler gördü. Bunun için her kasabanın piyâde ve süvârîden mürekkeb olmak üzere mu'ayyen birer kıta-i askeriye çıkarmasını ve bunların âid oldukları dâire papazı idâresinde ve kilise sancağı altında olarak muharebe meydanlarına sevk idilmelerini taht-ı karara aldı.

İngiltere'de İkinci Henri (1154-1189) ve Almanya'da Frederik (Barbaros) tarafından kabul ve tatbîk edilmiş olan şu usûl krallık hükm ve nüfuzunun tesisine hidmet itmiş birinci derece sebeblerden âd olunurdu. Filhakîka umûmi milisler sayesinde kral, baronların müdahalesine hâcet kalmayarak cesîm kuvvetler toplayabilirdi. Bu teşkilât (Sayfa:225) ile heyet-i ruhaniyenin bir kısmı bütün ahali tarafından senyörlere mukavemet idebilmek iktidârını hâiz olurdu.

(Dölâpar Döpark) diyorki, büyük bir kısmı piyâdeden mürekkeb ve yine ok ve arbalt ile müselleh olan umûmi milisler, bulundukları şehirlerden asla kırk günlük yürüyüşden ziyâde uzaklaşmazlar ve jandarma birlikleriyle karışık oldukları halde muharebe iderlerdi. Bununla berâber anlar zırhlı senyörler aleyhine ve pek fâideli bir sûretde kavga itmeğe muvaffak olurlardı. Buda başluca iki şeyden ileri geliyor. Çünkü kendi kılıçlarıyla kendi ve mallarını temin eyledikten sonra tabi'î muharebe itmekde büyük bir menfaat görürlerdi. Bundan başka anlar husûsî amirlerin idâre-i daiması altında bulunurlardı.

ÜCRETLİ NEFERLERİN İSTİHDAMI

Umûmi milisler devrine pek yakın dinilecek bir zamanda ordularda yeni bir unsurun zuhûr itmiş olduğu görülür. Bu unsur ise ücretli neferlerdir. (Sayfa:226) (1070) tarihinde daha (Robert Lufizon) Hollanda'yı feth etmek için ordusunda İngiliz askerleri bulundurmağa başladı. İngiltere Kralı İkinci Henri kezâlik hizmet-i askeriyesinde bu nev' askerleri kabul eyledi. Birinci Lui ve Filip Ogüst (1137-1180) yirmi bin kadar ecnebî aylıklı askeri istihdâm itmişlerdir ki, bunların ekseri İsviçreli, İtalyalı, İskoçyalı ve Alman idi. (Ji Dö Pan Piyer) (1280) Flandre memâliği asilerini te'dîb için Alman mızraklı neferlerini yine maaş ile istihdâm eyliyordu.

Derebeğlik senyörleri dahi ücretli kıta'atı usûlünden kât'iyen istifâde etmek için hiçbir şeyde müsâmaha itmediler. Filhakîka ücretli neferler vâsıtasıyla senyörlerin kuvve-i askeriyesi kesb cesâmet iderek anlar bu sayede umûmi milislerin kabulünden beri hükümet-i kraliyede görülen nüfuzu tehdîd ve kendi hükümetlerini derebeğlikleri üzerinde muhâfaza ve te'yîd idebilirlerdi.

Umûmi milisler fikr-i istiklâlleri, teşkilâtlarının kuvveti Moya kralye ve hükümet gösterdikleri mu'avenet ve tesirlerinden dolayı (Sayfa:227) baronların hükümet ve nüfuzlarına karşı büyük bir tehlike ad olunurlardı. Hâlbuki ücretli neferler ahalinin her dürlü sınıflarından terkîb itmiş oldukları için doğrudan doğruya hükümet ve kralı tehdîd iderlerdi.

Bunların senyörlerce olan tesiri ehemmiyetsiz idi. Bilakis ortalığın ahaliden hali kalması ve sefâlet-i umûmiyenin hükm sürmesi anların menâfî'ine daha ziyâde hizmet iderdi. Krallar ücretli efrâdı yalnız muharebelerde kullanmak için değil hatta bazen köylerde vukû'a gelen yağmakerlikleri men' etmek için yani polislik vazîfesini görmek için kabule mecburiyet görmüşlerdi.

ÜCRETLİ NEFERLERİN SANAT-I HARB ÜZERİNE

OLAN TESİRİ

Ücretli neferler Avrupa'da sefer veyahud yalnız bir muharebede bulunmak üzere mu'ayyen bir vakt için aylık ile istihdâm olunur. Bir sınıf askeri teşkiline vâsıta oldu. Bunlar kendi aylıklarıyla iâşe olundukları için kendilerine "Sole" lafza nisbet ile "Soldat" tabir idildi. Bu halin der-akab ta'biye üzerinde (Sayfa:228) güzel bir tesiri görüldü. Ücret fiyatı bölükler veyahud ale'l-umûm cüz'i tamların kazanmış

oldukları şöhrete göre değişirdi. Bundan dolayı her kumandan kendi müsabakakerlarına liyakât ve mahâretce galebe itmek ister ve hatta büsbütün onlara tefevvuk itmek için îcâd vesâite kadar çalışırdı. Bizim ta‘lîm ve manevra didiğimiz şeylerin esâsı işte buradan bed’ idiyor.

ON ÜÇÜNCÜ VE ON DÖRDÜNCÜ ASRIN DEREBEĞLİK

ORDULARI

Derebeğlik idâresinde orduların taksîminde esâs olan şey kralların emri altında bulunmak üzere tesis itmiş olan sipahilerin aded ve ehemmiyeti idi. On ikinci ve on üçüncü asırda nüfuz-u hükümdarı yeniden meydana çıkmağa ve idâre-i şahsiye kuvvetleri mahv olmağa yüz tuttu. Derebeylik milisleriyle umûmi milisler ve ücretli neferlerden terkîb itmiş bulunan ordular meydan muharebe üzerinde (band) veyahud (batay) tabir idilen birçok hatlar teşkil iderlerdi.

Şâyân-ı zikr olan bir misâlin tedkîk ve münâkaşası yani Kresi (Sayfa:229) Meydan Muharebesi (1345) bu muhtelif unsurların vazifelerini pekâla gösterecektir. İngilizler kendi jandarmalarını yere indirdiler. Çünkü her ne kadar Fransız piyâdelerinden daha eyi idiyselerde anlar kendi piyâdelerinden pek o kadar eyi değil idiler. Yere inmiş olan süvârîler oldukça mürtefi bir tepenin satıh mâili üzerinde ve (Anif-i teessür) şeklinde üç band teşkîl itdiler. Edvar piyâdesini ancak ağaç gövdeleriyle takviye edilmiş olan yanlarını keşf ve himaye itmek hususunda kullanmış idi.

KRESİ MEYDAN MUHAREBESİ

(1345)

Fransızlarda anlar gibi üç band teşkîl itdiler. Birincisi Filib dö Valvova’nın maaş ile getirdiği (15,000) Cenovalı, ikincisi dört bin jandarma ile epeyce miktarda piyâdeden, doğrudan doğruya kralın kumandasında olan üçüncüsünde zâdegân sınıfından terkîb iderdi.

Muharebe en evvel Cenovalılar tarafından başlandı. Lâkin bunlar kendilerinden beklenen vazîfeyi icrâ itmediler, çünkü düşman (Sayfa:230) jandarmalarının kendi üzerlerine atıldıklarını gördükleri gibi heman girüye dönüb (Dük Danilson) kolunda büyük bir karışıklık husûle getirdiler. Buda bi’z-zarûre üçüncüsü üzerine atıldı. Kral beyhûde yere Dük Danilson’a imdâd itmek ve zâdegân

sınıfını toplu bulundurubda düşmana karşı koymak için çalışıyordu. En sonra o da yalnız iki üç senyör ile muhâfaza idildiği halde muharebeyi terke mecbûr oldu.

Müverrihler hikaye idiyorlar ki, muharebenin irtesi günü (5,000) kişi kuvvetinde olan umûmi milisler bir gün evvelisi geçen vukû‘adan haberleri olmayarak ordugâha iltihâk itmek üzere geliyorken (600) mızraklı ve (2,000) İngiliz arşerleri bunlara bir ova içinde tesâdüf itdiler ve hiçbir mukavemet görmeksizin anları istedikleri gibi kılıçdan geçürdüler. Tarihde şu zavallı piyâdelerin süvârî önünde uğramış oldukları felâket kadar müesser bir misâl daha bulmak mümkün değildir.

İngilizlerin bu muharebedeki şâyân-ı hayret muvaffakiyetleri birkaç sûretle beyân idiliyor. Bazıları bu muvaffakiyet İngiliz topunun Cenovalılara mûcib olduğu dehşetden ileri gelmiştir diyorlar. Hâlbuki, şu cihet kât‘iyyen şüphelidir. Çünkü (1356-Puvatya) vâkı‘asında İngilizlerin topu fülânı yok idi. Bundan başka bu (Sayfa:231) topun (Kresi-1345) Meydan Muharebesinde bulunmuş olduğuda yalnız İtalya milletleri tarafından rivâyet idilmektedir.

Bazıları muvaffakiyetin esbâbını Cenovalların arletlerindeki fenalığa atf itmek istiyorlar. Çünkü bu silahlar yağmurdan fenâ halde ıslanmış ve binâenaleyh isti‘mâl ve tesirleri pek ezilmiş bulunuyordu. Dölapar Döpark bu husûs da şu mütâla‘ayı beyân idiyor: Bu hezimetİ İngilizlerin terbiye ve ahlâkdaki tefevvuklarına, ale’l-husus onların şu devre göre en mükemmel bulunan ordu teşkilâtına istinâd itmek lâzım geliyor. Fransızlar muharebede mâkul dinilecek hiçbir usûl ta‘kîb itmiyorlardı. Bilakis delicesine müsademeler ile hasımlarına tefevvuk itmek istiyorlardı. Hâlbuki İngiliz cengâverleri, yani diğerlerini kumandaya memur olanlar, gerek kendileri hesabına ve gerek piyâdeleri sevk itmek için olsun adi piyâdeler gibi yere iner muharebe iderlerdi. Bundan başka neferler ve cüz’i tam kumandanları büyük amirlerim emirlerine ve müsademe için virilecek işaretleri beğler ve düşmana uzakdan oklar ile îrâs mazarrat itmenin çârelerini ararlardı. Kendi kıt‘alarını zemînin haline nazaran birleştirirler ve daima mevzi‘ intihâbında dikkatli hareket iderlerdi.”

EHL-İ SALİB VUKÛÂTININ TESİRİ

(Sayfa:232) Bu bahsi ikmâl itmek için ehl-i sâlib muharebelerinin ta'biye üzerine olan tesirinde görmek lâzımdır. Arz-ı mukaddesin fethi üzerine vukû'a gelen bu heycân-ı umûmi senyörlerin iktidârını azaltarak, krallar için pek fâideli netîceler husûle getirdi.

Bu uzak seferlerin mûcib olduğu mesârif-i azîmeyi temîn itmek için senyörler kendi arazi ve haklarının bir kısmını kendi derebeğlerine satmağa mecbûriyet gördüler. Bu husûs birçok fâideleri mûcib oldu. Çünkü bir def'a o yolda hareket idildikten sonra artık anın ardı arası kesilmemek tabî'i idi. Binânaleyh bunlar ve bunların gibi aynı sebeble meydana gelen daha binlerce haller kralların eski kuvvet ve iktidârlarını iâde itmeleri için epeyce tesir gösterdiler. Bununla berâber dikkat edilecek daha bir şey vardır ki, oda ehl-i sâlib vukûâtı kralların nüfuzlarını temîne yardım iderken aynı zamanda sanat-ı harbin teceddüdüne de hizmet itmiş bulundular. Lâkin her halde evvelâ dolayısıyla ve pek hiss olunamayacak derecede bir tesir hâsıl itdiler. Zirâ Kresi Meydan Muharebesi'nde ve İngilizler aleyhine açılan bir sefer esnâsında piyâde kıt'alarında aynı hal ve aynı intizamsızlık müşâhede idilmektedir.

(Sayfa:233) Ma'hâza bütün ehl-i sâlib seferlerinde vukûâtın piyâde sınıfı üzerine epeyce tesirler görüldü. Ve her ne kadar bu tesirlerden pek çok fâideler görülmemiş ise de bunun sebebi muhakeme ve fikr teyakkuzun her dürlü hurâfât ve akâid-i batıla arasında boğulub kalmış olmasından ileri geldiğine kanâat idilmelidir. Pek ağırca teslim idilmiş ve fakat bu devirde en çok kendisine emniyet gösterilmiş olan bir süvârî sınıfı bu nev' seferlere muvâfık bir asker olamazdı. Çünkü her dürlü mevânî' arasında yürümesi kabl olmadığı gibi ehl-i sâlibin mesela ale'l-ekserî tesâdüf itmiş oldukları muhâsara ameliyatınca dahi kullanmaları mümkün değil idi.

Bununla berâber bu seferler esnâsında süvârîlerce vukû'a gelen telefât-ı azime ve senyörlerin fakîr düşmanları husûsu bi't-tab' atlı sınıflarını azaldarak buna mukâbil piyâdenin kadar ve şevketini çoğaltmağa başladı. Bu seferler bunların ekserî orduları tarafından uğranılan büyük büyük felâketler güzel bir teşkilâtın, ciddî bir inzibâtın ve yalnız bir kumanda altında bulunmanın kât'ıyyen lüzumunu meydana çıkardılar.

PIYÂDENİN TECEDDÜDÜ – İSVİÇRE ORDUSU

Bir taraftan umûmi milislerle ücretli efrâdın, diğer taraftan (Sayfa:234) ehl-i sâlib vukûâtının meydana gelmesi ta'biyenin kesb-i teceddüd ideceğine alâmet olduğunu söylemişdik. Filhakîka biz (Budin) Muharebesinde (1214) Almanya İmparatoru (Otton) ile Fransa kralı (Filip Ogüst) beyninde (Flamandlar) ve (Henojerler) oldukça muntazam piyâdeye mâlik olduklarını görüyoruz. (1301) de (Kurtray) Muharebesi'ndeki altun mahmuzlar unvanıyla yâd olunur. Flamand piyâdesinin mızraklı techîz idilmiş ve bazı ta'biye kavâ'idinin zuhûruna yardım itmiş olan cemiyetli nizâmlar kullanmış olduğu görülür.

Bu hâdiseler Fransa piyâdesinin pek fenâ bir hareketde bulunmuş olduğu (Kresi) muharebesinden mukaddemdir. Bundan dolayı dinilebilür ki, piyâdenin yeniden teşkîlini düşünmek husûsunda Fransa Avrupa'nın en geri kalmış memleketlerinden biridir. Yukarıda söylenilen ve Belçika için menfaât-ı millîyesi inkâr olunamayan iki muharebe, bununla berâber fenn-i harb üzerine şayad dikkat bir tesir göstermeyerek gelüb geçdiler. Lâkin İsviçre piyâdesinin Almanya kıta'atı aleyhindeki muvaffakiyeti hem pek büyük bir tesire mâlik oldu hemde sanatın teceddüdüne pek çok yardım itdi. (1308) de Almanların tazyiki altında yorulmuş olan İsviçreliler anları koğmak ve kendi haritalarını kazanmak için silaha sarıldılar. Avusturya kabinesi İsviçrelileri tekrar itâ'ate almak fikriyle kuvveti, zamanın gidişine (Sayfa:235) göre en çok süvârîden ibâret olan birçok ordular gönderdi.

İSVİÇRE ORDUSU

Bârgîrlerden mahrum olmakla berâber satun almak için parası olmayacak kadar fakîr bulunan İsviçre en sonra bütün nazâr-ı dikkat ve emniyetini piyâde üzerine çevirmeğe mecbûriyet gördü. Piyâdenin taarruz eslihası kılıç ve mızraktır. Müdâfa'a eslihasıda bir zırh ile birde kasketden ibâret idi.

İsviçreliler pek derin bir nizâm ile müretteb ve (6-8) bin kuvvetinde falanks nev'inden bir takım büyük taburlar teşkîl itdiler. Bunlar birbirine istinâd edecek vechle alelâde üç koldan ibâret bulunurlardı ki, işler kademe tarzında ilerüde ve üçüncü ihtiyât hizmetinde olmak ve düşman oklarından mahfuz kalmak üzere merkezden epeyce uzakda geride tertîb edilürdü.

Yunaniler kendi falankslarıyla İran süvârîsine nasıl mukavemet itdiler ise İsviçre mızraklıları da kendi keşf ve büyük taburları sayesinde kemâl-i muvaffakiyetle Almanya süvârîlerine mukavemet gösterdiler. İsviçrelilerin şu muvaffakiyetleri pek büyük bir şöhret kazandı. (Sayfa:236) Yani piyâdenin ehemmiyeti meydana çıkardı ve bu cihetle bütün Avrupa hükümetleri İsviçre gönüllülerini hizmetlerine aldılar. Veyahud anlara benzeyen piyâdeler teşkil eylediler.

Bu uzun devir esnâsında (Şarlman) seferleri Normandiyalıların istilâları, ehl-i sâlib akındıları Fransa'nın İngiltere aleyhindeki seferleri ve...ilâh daha birçok seferler icrâ olunur. Lâkin bütün bu seferler fenn-i harb noktâ-i nazarından pek ehemmiyetsiz bir halde kalırlar. Mösyö Tiyer diyor ki, ötede beride vâkı'a (Kluz)lere (Pepen)lere yani pek cesûr âdemlere ve Şarlman gibi nadirü'l-misâl bir imparatorluk reisine tesâdüf olunur. Lâkin hakikî bir kumandan bulunamaz.

(Cild-i evvelin sonu)

FİHRİST

(Sayfa:237) Beyân-ı Ma'ziret

Sahife

- 2 Medhal
- 19 Sanat-ı Harbin Tarifi Ehemmiyeti ve Eslihası
- 21 Tarih-i Askeri Mütâla'asının Ehemmiyeti
- 22 Sanat-ı Harbin Esbâb-ı Terakkîsi
- 23 Devr-i Evvel Yunan Ordusu
- 35 İranlılar
- 37 Makedonyalılar
- 39 İskender Ordusunun Tensik ve Tertibi
- 40 Asya Seferi
- 44 Granikos Geçid Muharebesi
- 48 İsus Meydan Muharebesi
- 58 Erbil Meydan Muharebesi
- 66 Yunan ve Makedonyalılar Zamanında Tarih-i Harbce Görülen

Terakkîyâtın Mukayesesi

- 72 Vukûât-ı Meşhûre ve Büyük Askerler

Devr-i Sâni:

- 75 İmparatorluk Zamanına Kadar Roma Orduları

86	Sezar Devrine Âid Teşkilât (Sayfa:238)
87	Lejyon ve Falanjın Mukâyesesi
89	Anibal Zamanında Kartaca Ordusu
91	Zama Meydan Muharebesi
93	İmparatorluk Zamanında Ron Orduları
101	Büyük Muharebeler ve Meşhûr Askerler
103	İkinci Pönik Seferi
124	Trebya Meydan Muharebesi
131	Trazmin Meydan Muharebesi
140	Kan Meydan Muharebesi
156	Son İtalya Seferleri: İspanya ve Afrika Seferleri
166	İkinci Pönik Seferinin Netâ'ici
167	Kayser Zamanı
172	Jul Sezar'ın Gul Seferi
176	Yedinci Gul Seferi
188	Sezar'ın Meslek Harbi Üzerine Mütâla'at
197	Falanks ve Lejyon
Devr-i Sâlis	
202	Barbarlar Zamanı
203	Barbar Orduları
203	Şarlman'a Kadar Franklar Zamanı

204	Kluzviz Ordusunun Teşkîli ve Eslihası (Sayfa:239)
206	Kazilen Muharebesi
208	Şarlman Zamanı
210	Şövalyeliğin Zuhûru
212	Şarlman'ın Esbâb-ı Muvaffakiyâtı
213	Derebeğlik Zamanı
215	Derebeğ Orduları ve Bunların Hatâ ve Noksânları
218	Süvârî Sınıfının Teslîh ve Techîzi
220	Piyâde Sınıfı Eslihası
221	Muharebe Nizâmı ve Müsademenin Usûl-ı Cereyanı
223	Umûmi Milislerin Îcâdı
225	Ücretli Neferlerin İstihdâmı
227	Ücretli Neferlerin Sanat-ı Harb Üzerine Olan Tesiri
228	On Üçüncü ve On Dördüncü Asrın Derebeğlik Orduları
229	Kresi Meydan Muharebesi
232	Ehl-i Sâlib Vukûâtının Tesiri
233	Piyâdenin Teceddüdü: İsviçre Ordusu

MUHÂREBÂT-I İSLAMİYEDEN BÂHİS

TARİH-İ HARB

MUHÂRRİRİ

OSMAN SENAÎ

CİLD-İ SÂNİ

NÂŞİRİ

KİTABHÂNE-İ İSLÂM VE ASKERİ SAHİBİ TÜCCARZÂDE:

İBRAHİM HİLMÎ

Meclis-i Maârifî Askeriyyece Tedkik ve kabul olunmuş ve Maârif-i Umûmiye
Nezâret-i Celîlesinin fî 1 Zi'l-Hicce Sene 314 ve fî 12 Nisan Sene 313 tarihli ve 102
numrolu ruhsat-nâmesiyle tab' olunmuştur.

KONSTANTİNİYYE

(A.Asaduryan) Şirket-i Mürettebiye Matbaası – Bâb-ı Âli Caddesinde Numro 52

1315

ESHAB-I MÜTÂLA‘AYA

(Sayfa:3) Tarih ki lisân-ı vukûât-ı beşerdir. Müdevvenât-ı sâire gibi her zaman tettebbu‘ idilecek bir hazine-i girânihadır. Hal böyle iken din-i islâm ile birlikde şarken ve garben bunca sahralar içinde kat‘ müsafat eyliyen Seyf-i Mübin-i Ahmediyenin âsâr bir güzidesini ahlâf-ı mücahidîne yadigâr idecek müellifâtın yoksuzluğuna hayret itmemek mümkün olamıyor! Gerçe tarih nâmına yazılmış birçok eserler vardır. Ne çâre ki millet azîme-i islâmiyenin ilk sanatı olan bir fenn-i mukaddesin usûl ve kavâ‘idini gösterir ve tarih-i askeri nâmına yazılmış güzel bir esere tesâdüf idilemiyor.

Nuru’l-ilâhi gibi cihânın her tarafını seherlere gark iden bunca muharebin-i islâmiyenin âsâr-ı fütûhâtını usûl (Sayfa:4) ve tecarüb seferiyelerini ahlâk ve adet-i asrîyelerini masal tarzında yazılmış kitablardan okumak yazık değil midir? Mâzi didiğimiz o seylâbe-i fenânın ötesinde berisinde gizlenmiş öyle kahramanlarımız, öyle arslanlarımız, öyle sultanlarımız var ki, inceden inceye ta‘kîb olan tettebbûât-ı askeriye anların fenn-i harb nâmına vaz‘ eyledikleri kavâ‘id-i husûsiye ve umûmiyeyi birer birer meydana çıkarır ve bizi her vechle dûçâr veleh ve hayret eyler.

Hayfa ki, ekseriyyâ hakâyık-ı asliyeyi alt üst itmek üzere tertîb olunan fenâ ve karışık eserler millet-i necîbe-i islâmiyenin ilelebet vesile-i şân ve imtiyâzı olan o büyük cengâverlerin meziyât-ı asliyye ve fezâil-i şahsiyelerine taarruz itmekden bile hazer itmiyorlar!.. Bir eser telif ederken kendi zünûn batılasını üssü’l-harekât belleyecek o vechle kalem yürütmüş olan vukûfsuz müelliflerin haline acılamakla iktifâ itmemeliyiz. (Sayfa:5) Her yazılan ve söylenilen şeyi, bir def‘a görmekle veya işitmekle (rezayne ve e‘tayne) demek hakîkaten insan olanlara yakışır sıfatlardan değildir.

Niçün Selahaddin Eyyübi gibi bir dahiyeinin, memâlik-i şimâliyeden cenûba doğru dökülmekte olan ehl-i sâlib yığınlarına, Avrupa ittihâd akvâmına karşı gösterdiği azemet ef‘âl ve kada‘id mahsusâ-i askeriyesini layık vechle bilmeyelim?

Niçün o kahraman rüzgârın kitab hayatı üzerine sürülmek istenilen kin ve garaz lekelerini kendi fikrimizle, kendi tettebbû‘âtımızla temizlemeyelim? Yalnız hem dinimiz değil hem cinsimiz olmak üzere heyet-i ictimâ‘iyeye eyülük itmiş ve

cidden büyük tanınmış olan zevâtın hukuk sâbitelerini himaye itmek vezâif-i mahsusamızdan değil midir?

(Sayfa:6) Ehl-i sâlib kavgalarını umûr-ı diniyye îcâbâtından ad eyleyen garezkâr ecnebîlerin Selahaddin gibi bütün cihân-ı hakikatin mazhar takdir ve ihtirâmı bulunan bir zât aleyhindeki nâ-becâ tecâvüzlerini sükût ile geçışdirmek bizim için nankörlük sayılmaz mı?

Vâkı‘a şu gibi mesâil-i müdâfa‘a itmiş bir hayli eserlere tesâdüf idilür. Bunu inkâr itmekde epeyce bir nankörlük sayılır. Lâkin İskender, Anibal, Kisenofon vesâir bunun gibi yaşadığımız günlerden yirmi yirmi beş asır uzakdaki meşâhîrin usûl-ı hükümet ve kavâ‘id-i askeriyelerini, seferlerini, eserlerini hâsılı en ufak bir hareketlerini mütâla‘a iderek anlar hakkında senâ-hân olan muharirlerden ekserîsi bundan meselâ birkaç asır evvel zuhûr iden islâm askerleri üzerine bir kelime-i tahsiniyye bile söylemekden çekinürler. Anların (Sayfa:7) takdir-i kemâl ve insaniyet bahsindeki şu tecâhül arîfâneleri şübhe yok ki, bütün ihvân-ı dinimizi ve belki sahib-i vicdân olan bütün insanları dil-hûn idiyor. Öteden beri çıkar. Meselâ Sultan Selim-i evvel gibi, Fatih gibi, Musa bin Nasır ve Tarık bin Ziyad gibi cidden hârika sûretiyle yaratılmış kahramanlarımıza hayrete şâyân bir yolda i‘tirazlar ve istinâdlarda bulunur.

Bilmez ki, gözlerini örten perde-i siyah cehâlet bir sâhib-i adl ve insâf eliyle bertaraf idilecek olursa nazâr-ı hayrete tesâdüf idecek kahramanlarımızın her birisi birer hârika-i kübrâyı beşerdir!

Bilmez ki, Rum Kayserliği elinde birçok def‘alar dûçâr zevâl ve harâb olan Bizans şehri azîmi. Bizim İstanbul didiğimiz o Darü’s-saltanat-ı Osmani Fatihî, (Sayfa:8) bugün müsteşhidat-ı askeriyeden sayılan Gustavlara, Turnlere, Kondelere, Prens Ojenlere hâsılı Prusya’nın Frederiklerine, Fransa’nın Napolyonlarına mûcib hayret olacak bir yolda idâre-i seyf ve gaza eylemişlerdir.

Bilmez ki, Yavuz lakabıyla yâd olunan o şehriyar celâdet penahî, yalnız sekiz yıllık bir zaman kasîr içinde şark cenûb seferleri nâmıyla bir cihetden İran ve diğer cihetden Mısır iklim-i cesîmi aleyhine virdiği iki harb-i azîm esnâsında tıbkı Jul Sezar’ın Gul seferlerinde ta‘kîb eylemiş olduğu sevkü’l-ceyş manevraları üzerine hareket itmiş ve belki, mukâyese-i zaman ve ikbâl piş nazara alındığı halde harekât

cesîme-i harbiyede gösterdiği bazı usûl-ı şedîde ve hatta bazı teşebbüsât cüretkâranesiyle müşârunileyhin (Sayfa:9) Britanya adalarına gitmekde gösterdiği kemâllerden ziyâde büyüklükler izhâr eylemiştir.

Bilmez ki, isimleri hala iki deryay-ı azîmin fasl müşterekine şeref-bahş celâl olan iki arab mücâhidi yani Tarık bin Ziyad ile Musa bin Nasır, Şam ve Suriye havalisinden başlayarak bütün Afrikayı şimâli cihetlerinde nâil muvaffakiyet olduktan sonra İspanya ve Fransa içerülerine kadar giderken ta'kîb olunan harb ve darb usûlleri ihtimâl Birinci Napolyon'un (1808) İspanya ve Portekiz seferlerinde ki harekât-ı umûmiye-i askeriyesinden daha eyü ve daha emîn bir tarzda düşünülmüş idi. Çünkü Napolyon İspanya seferi için (400) bine karîb askeri ve beş altı senelik bir zaman sarf itmiş iken yine mağluben girü dönmeğe mecbûriyet görülmüşdü. Lâkin Tarık bin Ziyad Cebelü'l-Tarık'dan İspanya sâhiline geçtiği zaman maiyetindeki şüc'ân-ı islâmiye (Sayfa:10) topu 10:12 bin kişiden ibâret idi.

Bununla berâber (Puvatya)dan başka hiçbir yerde mağlub olmayarak İspanya kıta'ası pek cüz'i bir zaman içinde ele geçirülmüşdür. Hangi birisini ta'rîf idelim! Tarih-i islâmın her yaprağı işte bu meziyetde bir askerin fezâil-i ahlâkiye ve ilmiyesine berâ'at ve istihlâl olub dururken mücâhidin-i islâmiyeyi ya büsbütün ferâmûş idercesine veyahud anlara birçok isnâdlar iderek garazkâr ve bedbîn tarihçilere sükût ile evet ile değil, bilakis her birisi bir şâhid irfân ve kati' hükmünde olan emsâl hakikiye ile cevâb virilmek îcâb eyler.

Bunun için ise fenne göre hareket itmek lâzımdır. Meselâ Çaldıran Ovası kahramanı, muhtelif cebheler aleyhine harb itmek lüzumunu hiss eylediği zaman yaptığı sevkü'l-ceyş plan ve manevraları, layıkıyla düşünülürse (Sayfa:11) tıbbı mütekaddiminden Sezar'ın ve müteahhirinden Frederik ve Napolyon'un sefer planlarının aynı olduğu anlaşılır. Müte'addid hasımlara karşı aynı zamanda cereyan iden iki harbi cesîmin harekât-ı umûmiyesini bâb-ı muzafferiyete îsâl idecek vechle tertîbât icrâ itmek veyahud yine bir anda vukû'u mutasavver olan iki harbden en mühimini temeyyüz ve tefrik ile diğerinden vaz geçmek hâsılı kendi çadırına kurşun atan çapkın ve itâ'atsızce neferleri Tebriz ovalarına, Suriye ve Kahire çöllerine kadar ilerletmek ondan sonrada hilâfet-i islâmiyeyi başlı başına meydana getirmek öyle bazı kûteh beyinlerin zann itdikleri gibi tali' ve tesâdüf âsârı değildir. Bilakis bu

hareketlerin en küçüğü en güzel bir sevkü'l-ceyş ve en eyü bir politika nazariyatına istinâd idiyor.

Lâkin umay-ı garaz ile mestûr olan gözler bu envâr-ı hakîkati görmek istemiyorlar. (Sayfa:12) Ve anın için ekserî mücâhidin-i islâm ve arabın harekât-ı istilâ sayesinde tâli' tesâdüf eseri demekden asla çekinmiyorlar! Meselâ Osmanlı dilâverleri tarafından Kosova ma'rekesinde Viyana, Belgrad ve İstanbul muhâsarasında tatbîk edilmiş bunca kavâ'id-i askeriye mevcûd iken hala, bulunduğu asrın Moltke'si hükmünde olan (Monte Kukoli=Montecuccoli) başka pek az kimseler milletimizin kurûn-ı vüstâ ve kurûn-ı cedide fenn-i harbini tedkîke tenezzül eylemişlerdir. Meselâ vaktiyle bir arab mücâhidi görülen lüzum ve ihtiyâc üzerine maiyyet-i efrâdına şu vechle hitâb eylemiş:“Ey ma'şer-i mücâhidin! “Biliyoruz ki, biz halife-i a'zamımızın evâmirine imtisâlen fisebîlillah cihâd etmek için bir raiyyet ittihâd-ı uhuvvet altında bulunduğumuz halde yola çıkmış idik.” “Sertiz-i süyuf ve esne-i mücâhidananenizle düşman ehl-i îman, her yerde karin-i hazalan ve hüsrân edilmiş iken ve esafâ ki bulunmakta (Sayfa:13) olduğumuz şu noktaya karîb bir halde (4) bin ihvân-ı din, a'dây-ı din elinde fâci'alı bir sûretde mahv olub gitmiştir! ”

“Sizi şimdi buraya cem' iden ben değilim. Asıl davetçiniz, o şühedânın ervâh-ı ta'biyesidir ki, her biri peygamberinize, dininize, halifenize, ırzınıza, hayatınıza, düşman bulunan bir tâifenin alçakçasına vâki' olan ihânetiyle terk-i cihân eylemiştir.”

“Ey guzat-ı ümmet!”

“Vücûdlarını ilâyı kelimetullâh uğrunda fedâ iden bu şühedâyı sü'adâ bugün dimâ' mazlumânelerinin intikâmını seyf şecâ'atinizden bekliyor.” “Düşmanlarımızın pâ-zede-i huyul galibiyeti olursanız, erbâb-ı hayattan ziyâde bu şehidlerden ko(r) kunuz¹¹⁹.” “Zîrâ bir gün olacak ki, gideceğimiz yer bunların şimdiki bulundukları yerdir.” “Nasıl olursa rehîn zevâl olması muhakkak olan bir ömrün birkaç gün daha imtidâdını şan ve şeref-i ebediyye tercîh edecek bir müselmân buluna bilirmü ki, sizin

¹¹⁹ Basım hatası olduğunu değerlendirdiğimiz için kelime cümlelerin akışına göre tedkik edilerek bu şekilde yazılmıştır.

gibi kahramanlar içinde bulunsun!” “İşte ben meydan gazaya hatve endâz oluyorum!” “Beni ta’kîb iderseniz, iki cihânda nâil-i felâh olursunuz.”*

(Sayfa:14) Şimdi insâf buyrulsun! Ekser-i ecnebî muharirlerin çöllerden yetişme çıplak insanlar diye hiçde nazâr-ı ehemmiyete almadıkları arab gazileri içinden gelişi güzel bir sûretde gözümüze ilişen bu güzel nutkun sâhibi, şâyân-ı hayret ve takdîs bir asker değil midir? Ben öyle anlıyorum ki, şu nutk-u celîl tesirât-ı maneviye ve askeriye cihetiyle birinci Napolyon’un (Lombardi) sahralarına girmek için ordusunu teşci‘ ve teşvîk yolunda söylemiş olduğu büyük sözlerden daha belîğ ve muharrikdir. Çünkü o islam ceneralının sözlerinde âsâr-ı maddiye ve maneviye mevcûd, berikinde ise yalnız huzuzât-ı nefsanîyeye âid kelâmlar nümayan ve meşhûd oluyor ötede bir Tarık bin Ziyad’a tesâdüf idersiniz ki, beyaz atına râkib olduğu halde bir buhrân-ı azîmin sâikası hükm ve tesiriyle askerine karşı âtîdeki sözleri söylüyor: (Sayfa:15) “Ey gaziyan-ı mağrib-i zemîn! Ve ey kahraman mücâhidin!” “Sâika-i gafletle nereye gitmek istiyorsunuz ki, piş azîminizde kanınıza susamış olan düşman can-sitan, arkanızda vücûd şecânenizi ka’r-ı in’idama çekmek isteyen deryayı bi pâyân görünür.

“Gideceğiniz yerlerde şânsız ifnâyı hayat itmek, izhâr tahammül ile vâsıl derecât aliyyât-ı şehâdet olmakdan daha ziyâde şerefli midir?” “Bugünkü gün yapacağınız bir şey varsa oda Nusret mev‘ude-i ilâhiyeden istiğase ve istimdâd ile meydan gazâda ibrâz şecâ‘at ve sebât itmekden ibâretedir.”“İşte ben ilk hatve mi tekrar sahâ-i gazâyâ atıyorum.” “Harekât-ı taklîd iderseniz, nâi-i fevz ve necat olursunuz.”*

Dikkat buyrulsun! Hasmın mütemadi hücumları önünde yorulmuş ve epeyce kuvvetden düşmüş olan meysus bir askerin ikmâli kuvvet ve şânı yolunda sarf ve îrâd idilmiş bundan daha güzel nutk mu olur?”

Hâsılı şu gibi nice bin hakâyık ile müzeyyen olan (Sayfa:16) tarih-i şevket-i islâmiyemizi, husemâyı dine karşı delâil-i kât‘ıyye ve fenniyesiyle birlikde göstermek ve nâ-becâ taarruzlara bi’lhâk müdâfa‘a idebilmek için elde güzel bir tarih-i askeri bulunmak lâzımdır. Vâlâ ”fûlân paşa maiyetindeki cengâverler ile bir seyyale-i barkıyye gibi düşman alaylarına hücum itdi. Ve pek cüz’i bir zaman içinde

* Meşâhir-i İslâm.

* Meşâhir-i İslâm

hasm-ı dinin yüz binlerce askerini hâk-i helâke serdi!” gibi sözlere müsteneden yapılacak müdafaanâmeler daima mecrûh bi’z-zat kalmış olurlar. Gerçek tarih didiğimiz menba‘ terakkiyât-ı beşeriyye tenvîr-i hal ve istikbâl idecek bir tarz vâlâ ve bihterin üzerine yazılmadıkça anın meydana koyacağı delâil-i fi‘iliyesi bizim işimize yaramakdan ziyâde efkârımıza nâkîsa vireceği pek tabi‘idir.

Mademki, tarih mütenariûn fih kalan mesâil-i mühimmenin (Sayfa:17) vâsîtâ-i hal ve inkişâfı olacak bir meftâh, bir aletidir. Ve mademki, insanlar her zaman o vâsita sayesinde bir hatve daha ileri gidebilmek ihtiyâcında bulunurlar. Öyle ise tarihin vekâyi‘ mechûle ve malûmesini kendi efkâr-ı bâtılasına fedâ idenlere yazıklar olsun!

Lâkin beyhûde yoruluruz. Çünkü biz ne kadar müteessir gö(r)¹²⁰ünür isek görünelim. Bu tesir hiçbir zaman bir milletin seyyiât efkâr ve a‘mâlîni diğerinin hasenât-ı fi‘iliye ve ilmiyesine yükletmek isteyenlerin meslek bi üdibanelerine galebe itmiş olamayacaktır. Bilakis şöyle kuru tesirlerden sarfinzarla anların hadd-i ma‘ruflarını ta‘yîn idecek âsâr ve delâil-i fi‘iliyye meydana getürmeğe çalışmalıyız. Ecdâd-ı kirâmımızın mu‘ahharan kendilerine idilecek istinâda karşı, bizim için daimi bir silah müdâfa‘a olacak eserler terk itselerdi. Ne eyü olurdu!

(Sayfa:18) Alelâde yazılan tarih sayfeleri eslâf ve ecdâdımızın o güzelim seferlerini bize layıkıyla ifâde idemeyecekleri gibi mu‘ahazât-ı ecnebîyye aleyhinde ciddi bir silah mukavemet olamazlar. Arazi-i meftûha sâkinleri hakkında vaktiyle her nasılsa revâ görülen politika müsâmahaları bugün bizi nasıl dil-hun idiyorsa esâsen muharib ve cenkci olmak üzere dünyaya gelen bir milletin fûnûn-ı askeriyesini cami‘ eserlerin hiçde nazâr-ı itinâyâ alınmamış olması bizi yine aynı vechle dil-hun eyliyor!

Bir yabancı kalemi ne kadar sahih ve râst-gû olursa olsun bir yerli kalemi gibi nâtık esrâr-ı vekâyi‘ olamaz. Viyana muhâsarasında bir Osmanlı paşasının oturduğu çadırın hala kazık çakılan yerleri saha-i zemîn üzerinde mevcûd iken o muhâsarayı hücum ve müdâfa‘a-i kılâ‘ı fenne göre bize anlatacak ve taarruzun edvâr-ı evveliye ve ahiresini usûl (Sayfa:19) ma‘lûmu dâhilinde ta‘rîf ve îzâh idecek askeri bir eserimiz olmamak, bizden ziyâde eslâfımıza gayb sayılır müsâmahalardandır.

¹²⁰ Eser de bu harf silik çıktığından cümlemin akışına göre tedkik edilerek bu harf eklenmiştir.

Bereket virsün ki, hakikat âşına sanatkâr bir ceneralın yazdığı hatırât-ı askeriyesi ecdâdımızın fütûhât-ı aliye ve askeriyesini ve ezcümle Osmanlılara mahsus bir fenn-i harbin usûl ve kavâ'idini gösterecek sûretde yazılmış ve tufan havâdis elinden kurtularak zamanımıza kadar intikâl eylemiştir. Evet! Biraz küçük olmakla berâber Monte Kukoli'nin Osmanlı fenn-i harbine ve bazı seferlerimize dâir yazdığı eser, herhalde bizim için bitmez tükenmez bir hazine-i ma'rif dır. Eser-i mezkûru başdan başa okudum. Müellifin yalnız birkaç bir fikri müsteşa olarak Osmanlılık üzerine göstermiş olduğu hissiyât ve ta'rifât-ı sadakasından dolayı ne kadar sevindiğimi arz idemem.

(Sayfa:20) Ne ma'lûm! Belki andan güzelleri var: lâkin şu ümîd ne kadar güzel ve tatlı ise de yine o kadar sönük ve zayıf bir ümîddir. Çünkü epeyce bir zamandır, "Osmanlı Tarih-i Askerisi" nâmıyla tertîb eylemekte bulunduğumuz bir eser için me'haz tedârükünde mürâca'at itmedik bir yer kalmamıştır, disek yalan söylemiş oluruz. Ne çâre ki bâlâda ismi geçen eserden başka sâdık'ul-meâl ikinci bir kitaba daha tesâdüf itmek nasib olmadı. Keşke öyle bir eser olsada şimdilik bizim elimize geçmiş bulunmasun. Bunda bir beis yok. Bilakis belki bir gün gelürde tettebbûât-ı askeriyeyi cidden seven zâbitlerimizden birinin eline geçmiş olur. O vakt bizde anın hisse-i malumâtından müstefid olur veyahud ahlâfımıza istifâde itmiş bulunur.

(Monte Kukoli) bi'z-zat Osmanlılarla muharebe itmiş, ve bundan dolayı bizim fenn-i harbimize bi-hakk vâkıf olmuş bir (Sayfa:21) Avrupalıdır. Deminde söylemiş idim ki, müşârunileyh adl ve insâfa âşık ve asrının Moltke'si hükmünde büyük bir kumandan idi. Binâenaleyh bize dâir yazılan eserleriyle bunların şerhleri. Bazı ufak tefek ilişkilerden başka umûmiyetle, en güzel ve en çok mütâla'aya şayan eserlerden ma'dûddur. Milleti necîbe-i Osmaniyyenin fenn-i harbi üzerine yazdığım fâsılların en esâslı me'hazları işte bu didiğimiz kitablardır.

"Tarih-i Harb" nâmıyla neşr itmekte olduğumuz eserin birinci kitabında söylediğimiz vechle cild-i sâni sırf Osmanlılara âid olacaktır. Bu cildin yalnız bir iki fâslı mücâhidin-i arab ve islâmın fenn-i harbi ve harekât-ı umûmiye-i askeriyeleri üzerine yazılmış bir icmâlden mürekkebdır.

Şu eseri vücûda getürmekden evvel ve gâye-i maksadımız ma'aruf-ı askeriye-i islâmiyeye dâir bir fikr-i sahih peydâ (Sayfa:22) itmektir. Yoksa bizim gibi henüz

tecârib-i askeriye ve tarihiye hakkında iktisâb malûmat-ı sahihe dememiş olan küçük insanların yazdıkları eserler numuneye layık olmadığını herkesden evvel yine kendimiz i'tirâf eyleriz. Bu gibi değersiz ve mücmel eserler, olsa olsa ma'ruf-ı askeriyemiz için bir meyl tettebbü' hâsıl itdire bilürler.

Bâlâda söylemiş idik ki Avrupa'nın birçok büyük muharrirleri bizim efkâr-ı ulviyye ve müesser celâdet-i kavmiyemize cidden vâkîf olmuşlarken yine bizi bilmemek istiyorlar. Yani ekseriyyâ bizim için yazılan şeylere tarafgirlik seyyi'âtına mağluben veya kasden aleyhimizde nâfile yere sözler söylemekten utanmıyorlar. Binâenaleyh şu ufacık eserin ikinci bir maksadı daha var ki, oda doğarken asker doğmuş olan bir milletin âsâr-ı meşkure-i askeriyesi aleyhine söylenen hezeyânların ne kadar saçma şeyler olduklarını berâhin-i sâbite ve muhikka ile izhâr ve a'yân eylemekdir.

(Sayfa:23) Ma'hâza şöyle bir eserin vesâit ve mevzu'u Hükümeti Osmaniyye'nin bütün vekâyî'i seferiye ve askeriyesini ihtivaya tahammül idemez. Anın için kitabımızın cild-i sânisî zuhur Âli Osman ile saltanât-ı seniyyenin tesisi, Sultan Hüdâvendigâr'ın Kosova Meydan Muharebesi, Timur ile Yıldırım'ın Ankara müsademesi, Hazret-i Sultan Fatih'in Konstantiniyye muhâsara ve muzafferiyeti, cennetmekân Selim-i Evvel Hazretlerinin şark ve cenûb yani İran ve Mısır seferleriyle bunlar hakkında ve umûmen Osmanlı fenn-i harbi üzerine rivâyet ve muhakemât-ı câmi' bulunacaktır.

Kitabhâne-i İslâm ve Askeri sâhibi İbrahim Hilmi Efendi'ye evvel emirde tarihin iki cild üzerine yazılmış olduğunu söylemiş idim. Bunun için kitabın yalnız iki cild olarak tab' ve neşr idilmekde bulunduğuna dâir yazılan i'lândan dolayı mumaileyh değil bilakis beni mazur görmenizi istirhâm eylerim.

(Sayfa:24) "Kitabhâne-i Askeri" unvanıyla neşr idilmekde olan mücelledât-ı askeriyenin usûl tab' ve teşkiline göre tarih-i harbin iki cild ile nihayete irişmesi mümkün olamadı. İşte gerek bu imkânsızlık ve gerek Osmanlılara dâir, olabildiği kadar ziyâde malûmat virebilmek sâikasıyla kitabımın birde cild-i sâlisî olmak ihtiyâcı görüldü. Bu üçüncü cild sırf Osmanlılardan bâhis idecek değildir. Bilakis kitab-ı mezkûr kurûn-ı cedîde askerliğine revnek ve şeref virmiş olan Avrupa meşâhir-i askeriyesi ile anların fenn-i harb ve esfârına ve ayn-ı zamanda

Osmanlıların o devirlerdeki parlak seferleri ve ezcümle Kırım Seferi, Plevne müdâfa‘ası gibi vekâyi‘ meşhûreye dair mübahis-i mühimmeyi şâmil bulunacaktır.

Hüsn-ü emelden başka bir muharrikimizi devr-i güzin-i hazret-i pâdişâhiye bir yadigâr mahsus ubûdiyyet bırakmadan başka bir (Sayfa:25) hevesimiz olmadığını söylemiş idik. Şimdi bir kere daha arz iderim ki, bir hayli vazîfeler arasında meydan intişâra çıkabilen bu ufacık eser, yalnız asr-ı hümayûn hazreti hilafetpenâhîde ve asıl revnek câvidânı olmak sâikasıyla eshâb-ı kemâlden pîşgâh enzârına arz ve takdim olunur.

Bir keyl parçasına nisbetle kemâl-i hemînşin dermen eser kerd ve kernemen heman hakîm ki, hissettim kavl-i hâkîmanesi îrâd eyleyen Şeyh Sa‘di-i hakîmin şu sözü, bizim kitab hakkında en ziyâde tatbîk idilecek bir cümle-i mahviyyet ve hakîkatdır.

Osman Senaî

BİRİNCİ FASIL

SULTAN MUHAMMED VE ZUHÛR-I EHL-İ İSLÂM

(Sayfa:26) Vakta, ki Muhammedi şer‘i mübin-i islâmın ahkâm-ı refi‘asını tatbîk husûsunda Kuran-ı azim ile birlikde hakk-ı mukaddes Hicaz-ı şerif virmeğe başladı. Ceziret-ül Arabın ötesine berûsüne dikilmiş olan akâid-i fâside heykellerinden her birisi bir tarafa yıkılarak aşâir ve kabâil-i mevcûdenin ekserîsi idrâk hakk ve ma‘ruf ile ve asıl emel-i câvidânı olmakda izhâr isti‘câl eyledi. Arş-ı alayı kemâlden nüzvel ile Mekke ve havalisinin nur deryalarına gark eyleyen hurşid âsmâni epeyce bir zamandan berû perde-i siyah cehl ile mestûr olan gözleri açmak husûsunda elbette izhâr kemâl ideceklerdi! Zîrâ bu söylediğimiz nur-ı metnin bu seyf-i beranın sâhibi zat pak nebevi idi.

Dünyada kurûn-ı Ahmediyeden başka hiçbir kanun görülmemiştir ki, tesir-i hükümraniyesi herkesi, ve pek az bir zaman içinde, şâyân-ı hayret bir cereyan tahavvül ve inkılâba tab‘ eylemiş bulunsun! Kâinâtda belki hiçbir hâdise-i azîme vâki‘ olmamıştır ki, alâim-i tabi‘iyyesi din-i mübin-i İslâmın yer yüzünde gösterdiği tahavvülât-ı şedîdesine mu‘âdil bir tegayyür azîm husûle getürmüş olabilsün! (Sayfa:27) Bir kılıç ki, hükm-ü ezeli hudûd-ı şarkiye ve garbiyeye intişâr itmek üzere teclisaz meydân gazâ olur. Elbette anın ahkâm kat‘asında şâyân-ı dikkat bir zaman kasîr içinde i‘lân-ı satvet ve kemâl eyler...

Bir kanun ki, madde-i asliyesi tesir zaman ve mekân kuyudatından âzâde ve masûn kalur. Elbette anın ahkâm-ı sâtî'asında şâyân-ı hayret bir mekan sagir içinde tevessü' daire-i saltanat ve celal eyler. Evet, bir kılıç ki, yalnız beş on senelik bir harb esnâsında bir hayli efkâr-ı mütezâdde eshâbının tevhîd âmâl ve akâidine vâsita-i yegâne olmuşdur. Elbette öyle bir kılıç, saltanât-ı hümayûn islâmın bekasıyla berâber daima şâyeste-i ikrâm bir alet ittihâd akvâm olmak üzere tanınmış olacaktır.

Evet, bir kanun ki, ulemâ ve hükemâyı evveliyeden hiç birisinin düşünmediği vechle hukuk beynelmilel kavâ'idini ve bilhassa vezâif-i beşeriyyeyi câmi' bir kitab ma'rufdur. Elbette öyle bir kanun, uzviyyet-i beşeriye kâmilten zevâl bulmadıkça yani umûr-ı insaniyetle berâber ve daima vâcib-ül şükrân bir düstûr azîm-üş şân olmak üzere tanınmış bulunacaktır.

Tarih siyasi ve askerleri kât'iiyen malûm olan milel sâire umûmiyetle bir gözden geçirülsün. Her birisinin ahvâl-i ibtidâiye ve intihâ'iiyesi tedkîk idilsün... Mümkün değil. Saltanât-ı islâmiye (Sayfa:28) tesisinde seyf-i ahmedi ile kuran-ı kerimin göstermiş olduğu tesirleri başka hiçbir yerde görmek nasib olmayacaktır.

Bir avuç topraktan çıkarak bütün cihana yayılmak isti'dâdını harekât-ı câriye ve icrâsıyla isbât itmiş olan millet-i islâmiyenin zaman zuhûru, mîlâd-ı İsa'nın kurûn-ı sabi'âne tesâdüf itmiş idi. Evet. "Ve enzelne'l-hadid" ayet-i kerimesiyle mükerrem ve birbiriyle tev'em bulunan kuran ve kılıç gibi iki kuvve-i kübrâ ile Mekke ve Medine havalisini işrâka himmet eyleyen bir avuç ehl-i imânın devr-i zuhûru, ulûm-ı siyasiye ve bilhassa fenn-i tarih noktâ-i nazarından en ziyâde tettebbü' idecek bir inkılâb-ı azîmdir.

Mîlâdın altıncı asrı evâhirine doğru Asya, Avrupa ve Afrika çölleri, gaflet cehl ve nâdânı içinde yaşayan birçok mezâhib-i muhtelifi eshâbının cüz'i bir zaman sonra pek derin bir girdaba uğramış bulunacaklarını gösterir emâreler izhârına başladı. Suriye, Filistin civârında görülen bazı terakkiyât-ı husûsiyenin Arab şibh-i cezâiresinden zuhûr ile dört bile tarafa istilâ itmek niyetinde bulunan tufân-ı havâdis ve inkılâbın en yakın ve ilk hedefi olması pek tabi' idi. Gerçek. Altıncı kurûn-ı mîlâdın son günlerine tesâdüf iden zaman bir zaman inkılâb idi.

Din-i Musevi tarafgirânı Asya'nın ötesine berüsüne dağılmış (Sayfa:29) ve artık yanlarında bir merkez ittifâk vücûda gelemeyecek sûretde aksâm-ı ba'ideye

ayrılmış bulunuyorlardı... Hıristiyanlar ise Yakubiler, Nasturiler vesâir bu gibi bir hayli isimler ve firkalar dâhilinde nâfile yere ahkâm-ı câriyesine zevâl külli tari olmuş bulunan bir dinin mucizât-ı bakıyyesini göstermekle uğraşıyorlardı... Hâsılı o zamanlarca en şevketli sultanlardan olan Rum ve Yunan imparatorlukları da hâricî ve dâhilî nice bin ihtilâl gavgalarıyla uğraşarak az bir vakt sonra pek dehşetli bir girdâba düşeceklerini, pekâla hiss itmekde bulunuyorlardı.

Bu asırda menâfî'î kavmiyye akâid-i mezhebiyye, siyasiyât-ı hâricîyye ve dâhilîyye hükümetleri büsbütün kuvvetden düşürmüş ve anın yerine fesâd meşreb, ve ahlâk ve mezheb muharebeleri kâim olmuş idi. Keskin bir kılıcın esâslı bir dinin ahkâm-ı refîâsı şu söylediğimiz enkâz-ı umûmiyye üzerinde vasi' bir sultanın, amik bir şeriât vücûda getürmek maksadıyla henüz tatbîk evâmiri nevahîye başlamış bulunuyordu.

Lâkin mîlâdın yedinci asrında idi ki, Cezire-i Arabdan zuhûr ile pek az bir zaman içinde afak zalami nur-ı seher ve ma'rufât-ı imân ile istilâ iden şer'î muhammedi kâmilten kuvvet bularak o ana kadar fûtûhât-ı islâmiyyeyi pekde ehemmiyet vermeyen bütün milel ve akvâmı, bütün efkâr-ı kadîme eshâbını düçar havf ve telâş eyledi.

(Sayfa:30) Yine o asır içinde idi ki, şuc'ân-ı islâmiyeden meselâ Fatih Türkistan unvanıyla yâd idilen Kuteybe bin Müslim, bir cihetten Asyayı vüstâ içerülerine girerek Çinlilere ve diğer taraftan Muhammed bin Mervan Rum İmparatorluğu'na tabi' memâliğe bi'l-hücum satvet Zahir ve Kahire-i Arabiyyeyi oralara göstermekde müsabakaya çıkmış iki pehlivan gibi uğraşub duruyorlardı.

Yine o asır içinde idi ki, Muhammed bin Ebulkasım Hindu Sind akvâmı arasına yayılarak, Ganj nehri vadileri ve Pencab sahraları boyunca eşi'a-i din-i Muhammediyyeyi i'lân ve îsâl eylemekde iken, beri taraftan Musa bin Nasır ve Tarık bin Ziyad gibi iki Arab kahramanı râyet islamı Kartaca harebeleri üzerine dikerek silahlarının dehşet ve kuvvetini bahr-i muhit atlası kenarlarına kadar getirmiş bulunuyorlardı... Yine o asır içinde idi ki, dünyanın en lâtif ve en güzide bir mekân sayılan Bizans şehri ve civârı Hazreti Muhammedin vaz' eylediği plan mûcibince ve birkaç kere Arabların hücum ve taarruzuna uğrayarak cizyadâr ehl-i süyuf ve imân olmuş idi...

Hâsılı seyf kat'î nebevinin hükümrân olduğu şu ilk asırda memâlik-i islâmiyenin Avrupa kıt'asıyla olan hudûdunu Akdeniz kenarları teşkîl idiyordu. Bu mani' ve sa'yın öte cihetlerine geçerek ahkâm-ı ehl-i imânı oradaki insanlara da öğretmek için (Sayfa:31) gemilerine ve daha sâir bazı malzeme-i seferiyyeye lüzum görülmüşdü.

İslamlar ta'kîb eyledikleri fenn-i gazâ ve cihâdın en mühim kısmı demek olan esfâr-ı bahriye husûslarında dahi izhâr-ı ehliyet ve kemâl eylemişlerdi. Çünkü tedarükât-ı seferiyece olan ihtiyacâtı ve meselâ gemiler inşası gibi mevâd-ı esâsiyeyi layıkı vechle ikmâl itdikden sonra hem Cezayir-i bahr-i sefide hâkim hemde Yunan ve İtalya sevâhiline kadar el uzatmış bulunuyorlardı. Ve bir zaman geldi ki İspanya'da Gotları mahv ve perîşan iden Musa bin Nasır orduları Gul arazisine de girerek saltanât-ı İslâmiye, bu vechle dünyanın her tarafında bir burc metin ilâhi vaz' ve tesisine ihrâz muvaffâkiyet eyledi.

Evet, bir zaman geldi ki, Herakliyus'un merkez hayat ve bekâsı hükmünde olan şimdiki İstanbul şehri pek kuvvetli islâm orduları vâsıtasıyla ve mükerreren muhâsara ve tehdîd idildi. Şimdiki Tunus kıt'asında, eski bir duvarına tesâdüf ideceğimiz ve evvelleri büyük bir senatonun büyük bir ceneralın karargâh şöhet ve harekâtı bulunan Kartaca şehri enkâzı üzerine râyet istiklâl-i Muhammedi Nebahat bahş kemâl ve celâl oldu. Birinin merkezi Bağdad, öbürünün Şam olmak üzere Emeviler ve Abbasiler nâmıyla teşkîl iden iki hükümet-i İslâmiye içinde hakikaten fatihlik nâmını taşıyacak erler yetişmiş ve hatta ikinci kurûn-ı hicride Ebu Müslim Horasani ve Abdurrahman el Emevi gibi büyüklükler icrâat-ı seferiyye ve askeriyyeleri şâyân-ı hayret bir dereceye gelmiş idi.

(Sayfa:32) Filvâki' en büyük arzusu Haşimilerin alayı nebahat ve şânı yolunda Emeviye hanedanını düçâr zevâl itmekden ibâret olan cengâver nâmdar, Ebu Müslim Horasani beş altı yüz bin kişinin kanına bedel vücûda getürdüğü tebdîl-i azîm ile meziyet kahire-i askeriyyesini bütün muassirinine tanıtmış bulunuyordu. Öbür tarafda ise Abdurrahman el Emevi Suriye daru'l-muhasematında ve Ebu Müslim'in dehşetli ordusu önünde yıkılub felâh bulamayan Saltanat-ı Emeviye enkâzını Endülüs iklimine götürmüş ve orada en büyük fikirleri düçâr vele ve hayret idecek bir tedbîr-i siyasi ve askeri ile yeni bir idâre-i Emeviye tesisine muvaffak olmuşdur.

İKİNCİ FASL

İLK İSLÂM ORDULARI

(Sayfa:33) Din-i Mübin-i Ahmediyenin intişâr itdiği yerlerde her Müslüman olan kimse hidmet-i askeriyye ile mükellef idi. Bundan dolayı asr-ı hazreti nebevinin ilk senelerinde bile islâm orduları oldukça toplu ve kuvvetli bulunuyordu. İlk orduların esâsını piyâde askeri teşkîl idiyordu. Lâkin İran memâliği, mücâhidin-i islâmiye idâresine geçtikden sonra (642) orduların yarısı piyâdeden yarisıda istilâ idilen akvâm-ı İraniye süvârîlerinden terkîb itmeğe başladı.

Piyâdenin esliha-i câriha ve râmiyesi kurûn-ı evveli silahlarından ibâretti. Süvârî başluca iki cins idi: birisi hafif süvârî, diğeri ağır süvârî nâmıyla yâd olunurdu. Süvârî askerinin hâmil olduğu esliha kalkan, cirid, kılıç, mızrak, miğfer zırhlı gömlek vesâir buna benzer vesâit-i harbiyeden terkîb iderdi.

Arablar sevkü'l-ceyş yürüyüşlerinde pek çok maharet göstermişlerdir. Ekseriyetle varılacak hedefleri, en büyük (Sayfa:34) ceneralların ta'kîb eyledikleri usûl-ı harbe göre bir istikşâf itdirdikden sonra yürüyüş hareketlerine başlar ve esnâyı hareketde kuvve-i askeriyyelerini yolların cins ve adedlerine göre birkaç kısma ayırırlardı. Yürüyüşlerde sürat, emniyet ve intizâm hareket mevcûd idi. Bundan başka pîşdar, kısm-ı külli ve dümdar gibi hal-i hazır yürüyüşlerinin aksâm-ı umûmiyyesinden ma'dud olan taksimât-ı askeriyyeye dahi ekseriyyâ tesâdüf idilmektedir.

Yürüyüşleri müte'âkib gice geçürmek veyahud müsademe itmek için intihâb idilen yerler, sûret-i umûmiyye de güzel ve esâslı kâidelere göre intihâb olunurdu. Birkaç gün mevzi'ide kalacağı ve alelhusûs düşman baskınlarına uğramak ihtimâli ziyâde olduğu zaman ordugâhlar mahfuz ve pek müstâhkem yolda tertîb idilürdü.

MUHAREBE NİZÂMI

Müsademe idileceği vakt hücum ve müdâfa'a kolları ekseriyyâ amîk nizâmlar teşkîl iderek o vechle mevzi alurlardı. Muharebe nizâmı belki daima beş beş kol yani beş kısımdan mürekkebe olur ve mezkûr kısımlar şu nâm ile yâd idilürdü:

Birincisi, mukaddimet-ül ceyş (Pîşdar)

(Sayfa:35) İkincisi, kalb (kısm-ı külli).

Üçüncüsü, meymene (sağ cenâh)

Dördüncüsü, meysere (sol cenâh)

Beşincisi, saka (dümdar veyahud ihtiyât)

Muharebe hattının sağ ve sol cenâhındaki kıta‘atı askeriyye süvârî sınıfından terkîb iderdi. Diğerleri umûmen piyâde sınıfından ayrılırdu.

MUHAREBENİN TARZ-I CEREYANI

Müsademe evvelâ okçu neferleri vâsıtasıyla başlardı. Bu piyâdeler hat harbin en ön sırasında olduklarıçün bugünkü avcı neferleri gibi hücum ve müdâfa‘a kıta‘atını yekdiğerine çatışdırmak fikriyle ilk hamleleri icrâya mecbûr bulunuyolardı. Ondan sonra muharebe hattının en mühim aksâmı ileriye doğru atılırdu.

Süvârîlerin hücum ve müsademesinde dikkate şâyân olacak bir intizâm hareket görülmüyordu. Lâkin hücumlar pek şiddetli bir yolda vâki‘ olduğuçün mezkûr müsademelerde epeyce dehşet nümayan olurdu. Süvârî askeri yalnız bir hat üzere değil, bilakis birkaç hat ile yani kademeli nizâmlarda müsademe icrâ iderdi. Binâenaleyh, zamanın ekserî süvârî hücumlarında görüldüğü (Sayfa:36) gibi ilk kademelerin uğradıkları zâyî‘ât ikinci ve üçüncü hatlardaki süvârî kademelerinin yani istinâd ve ihtiyât askerlerinin ileriye gelmesiyle ta‘mîr ve ikmâl idilürdü.

Bir muharebe kazanıldığı zaman düşman askeri kât‘iyyen ve dehşetli bir sûretde ta‘kîb idilürdü. Bilakis mağlubiyet zamanında geriye çekilmek veyahud ikinci bir bir kal‘aya girerek orada düşman galebe müdâfa‘a ve mukabele itmek için yine bazı müfrezeler bırakılarak o vâsıta ile düşman ta‘kîblerini tehir itmenin çâreleri düşünülürdü. Bundan anlaşıyor ki, ehl-i islâmın ilk seferlerinde bile ta‘kîb harekâtının menâfi‘i cidden ta‘yîn ve takdir idilerek o sayede müsademelerin ikmal netâ‘ici husûsunda lâzım gelen tertîbât mahsusa-i askeriyye tatbîk idilmiş bulunuyordu.

Tarih-i askeri islâmın her yaprağını tezyîn iden bunca muzafferiyatın akıbet-i ahvâlî, şu didiğimzi tasdîk eyleyecek emsile-i adîde ile mâlâmâl iken, biz yalnız, Mısır ve Afrika sevâhilini elde itdikden sonra mücâhidin-i islâmın (711) de (Kseres Dellafrontra) muzafferiyetini müte‘âkib bütün İspanya ve Gul arazisinin büyük bir parçasına yayılmış olduklarını göstermekle kanâat ideriz. Bağdad ve Şam ordularının

Suriye çöllerinde vukû'a gelen kanlı müsademelerinde kezâlik fenn-i harbce dikkate şâyân epeyce usuller ta'kîb idilmiş olduğu emsâl ve aşarıyla sâbitdir.

(Sayfa:37) Arablar ulûm ve fûnûn üzerine gösterdikleri temâyülâtın en büyük bir kısmında fûnûn-ı askeriye üzerinde göstermişlerdir. Hele Endülüs Arabları terakkiyât-ı askeriyyeyi en ilerüye götürmüş olduklarıçün arab sarayları hristiyanlar için âdetâ bir mekteb irfân-ı askeri şekline girmiş bulunuyordu. Filhakîka İspanyollarda mu'ahharan görülen cirid oyunları ve bu gibi asker ta'lîmleri hep Endülüs Arablarından intikâl ma'ruf-ı askeriye âsârıdır. Ehl-i islâmın fenn-i harb ve bilhassa anın sevkü'l-ceyş dinilen büyük bir kısmı üzerindeki iktidâr ve kemâlleri, cüz'i bir zaman içinde vücûda getirülen saltanatın hudûd ve es'asıyla isbât idilebilir. Binâenaleyh fenn-i mezkûrun o devirlerde cârî olan kavâ'id-i husûsiyye ve umûmiyyesini birer birer teşrîh itmekden ise yalnız bazı seferlerin mütâla'asıyla yani emsâlden kavâ'ide intikâl sûretiyle mücâhidin-i islâm hakkındaki tettebbuâtımızı ikmâl itmek daha münasib olur gibi görünüyor.

ÜÇÜNCÜ FASL

HAZRETİ ÖMER'ÜL FARUK'UN SURİYE SEFERİ

(Sayfa:38) Hicret-i nebevinin (13) ünden (23) üne kadar yani yalnız on senelik bir zaman kalil içinde makâm-ı celil hilafete şerefbaş kemâl ve celâl olan Hazret-i Faruk a'zam, saltanât-ı Muhammediyye ve İslâmiyyenin pek ziyâde tevessü' itmiş olmasına hizmetleri sebk eyleyen meşâhîr-i guzat-ı müslimindendir. Müşârunileyh makâm-ı hilafete geçtiği andan itibaren en çok Suriye cihetlerinin kâmilan memâliği İslamiye idâdına geçmesini düşünüyordu. Filhakîka Rum imparatoru (Heraklis) in o sıralarda mağluben ve münhezimen Konstantineye ric'ati, ehl-i islâm fütûhât-ı için Suriye havalisinde pek vâsi' ve pek parlak ümîdler husûle getürmekde idi.

Halid bin Velid'in Hazreti Ebu Bekir zamanında iktisâb eylediği bunca fütûhâtı, ve askerlikdeki mertebe-i kemâl ve terakkiyâtı hilâfında olarak, yani bazı mütâla'ât-ı husûsiye üzerine bu def'a ta'kîb idilecek Suriye seferi için Ebu Ubeyde hazretleri serdar ta'yîn buyrulmuşlardı. Halid bin Velid hazretleri hâl-i hazır cenerallarında bile müşâhedesini (Sayfa:39) pek nâdiren olan fezâil-i tabiatı sayesinde baş kumandanlıktan vukû' bulan azline hiçde ehemmiyet vermeyerek yeni serdar

Ebu Ubeyde'nin maiyetinde, vatan ve dini yolunda, fedâyı can idercesine hidmet itmekden asla çekinmedi.

Ahlâk-ı hasene ve fezâil mücerrebe-i askeriyyesine göre diye bilürüz ki, müşârunileyh Ebu Ubeyde'nin bir müsteşarı yani erkân-ı harbiye reisi makamında idi. Ebu Ubeyde başkumandan ta'yîn olunduğu günden itibâren birkaç ay mütemâdiyen Şam cihetlerinde tedarükât-ı seferiyye ile uğraşdı. Ve merkez hilafetden gelen kuvvetler ile de ordusunu takviye eyledikten sonra artık Suriye'nin şimâl cihetlerindeki araziye istilâ itmeğe başladı.

İslam ordusunun uğrağı olan yerlerde Rum hükümeti kal'alarından ekserîsi kendiliğinden idâre-i adele-i islâmiyyeye dâhil oldu. Bu taraf ahalisi zâten kayser idâresinden pek çok zâlim ve itisâf görmüş olduklarıçün Ebu Ubeyde ordusu az vakt içinde çok işler görmeğe yani Lazkiye, Hama, Humus, Baalbek, Kanserin mevkilerini zabt itmeğe muvaffak oldu.

İslâm serdarı yola çıkmazdan evvel ordusuna mükemmelen techîz eylemekde nasıl isbât ehliyet itmiş ise, bir yerden diğeri bir yere harekât-ı askeriyye yapılacağı sırada kezâlik yerli ve düşman (Sayfa:40) ahalisi içinden elde idilen bazı köylülere casusluk ve tercümanlık itdirerek yürüyüş kollarının ilerülerini, yanlarını ve girülerini emniyet altında bulundurarak o vechlede kendi iktidâr-ı askeriyyesini meydana koymuş bulunuyordu. Arazinin birçok aksâmı Arab eline düşmüş olmak münasebetiyle Kayser, Heraklis, fenâ halde hiddete gelerek yeniden bir ordu teşkiline karar virdi. Bunun üzerine imparatorluğun her köşesinde sefer hazırlıkları görölmeğe başladı.

Lâkin imparator yalnız başına Arablara tefevvuk idemeyeceğini pekâla bildiğüçün ordusunu daha ziyâde takviye etmek fikriyle (Gassan) memâliğini de kendisiyle ittifâk itdirebilmiş idi. Bu ittifâk husûle geldikten sonra imparator Bizans şehri civârında tahaşşüd iden 120 bin kişilik Rum ordusunu ceneral Manuel idâresinde olmak üzere Suriye cihetlerine gönderdi. Bu cesîm ordu Suriye havalisine yaklaştığı esnâda müttelik bulunan Gassan kuvve-i askeriyyesiyle birleşdi. Ve binâenaleyh zâten büyük olan Rum ordusu şu vechle bir derece daha kesb-i cesâmet eyledi. Ebu Ubeyde hasım ordusunun takrîbini öğrendiği zaman bir meclis-i harb teşkîl itdi. Halid bin Velid'in fikri üzerine evvelce öteye beriye dağılmış olan, müfrezelerin bir an evvel ictima' itmelerine karar virildi.

(Sayfa:41) Bu karar hakikaten pek cüz’i bir zaman içinde tatbîk idildi. Binâenaleyh düşman ordusu basmazdan evvel, islâm ordusu hepsi bir yerde olmak üzere ve (Yermük) ırmağı civârında tahaşşüd iderek hasmın vürûdunu bekledi.

YERMÜK MEYDAN MUHAREBESİ

15 Sene-i Hicri, 636 Sene-i Mîlâdi

İki ordu yekdiğeriyle çatıştığı zaman Rumların kuvve-i askeriyyeleri (100) bin ve Arabların yalnız (36) bin kişiden ibâret bulunurdu. Ceneral Manuel, ordusunu yekdiğerinin girüsünde bulunacak vechle üç hat üzere tertîbât eyledi. Birinci hat, müttetik Arab süvârîlerinden. İkinci hat, Rum süvârîlerinde. Üçüncü hat ise Rum piyâdelerinden mürekkeb idi.

Rumların sağ cenâhıyla Yermük nehri arasında oldukça kesîf bir orman var idi. Bu muharebe tertîbâtına karşı Ebu Ubeyde’nin aldığı nizâm daha mâ’kul ve daha ziyâde takdîre şâyândır. Rum ordusunun üç hatdan ve her biri üç koldan terkîb iden muharebe nizâmı âdetâ bir müstâtîl vücûda getürüyordu. Hâlbuki, Arabların muharebe nizâmları bir müsellesden ibâretti.

Filhakîka bu müsellesin usûl-ı teşkiline bir göz gezdirecek (Sayfa:42) olur isek, Ebu Ubeyde ile Halid bin Velid’in ta’biyece hâiz oldukları kemâlat-ı askeriyyeleri birdenbire meydana çıkar. Arab ordusunun muharebe nizâmı dört hatdan terkîb iderdi. Birinci hattı, süvârî askeri teşkîl itmiş idi. Bu hat (4) kola ayrılmış bulunuyordu. İkinci hattı, üç kol üzere ve birincisinin aralıkları girüsüne ta’biye idilmiş olan piyâdeler vücûda getürüyordu. Üçüncü hat ki, ihtiyât süvârîsinden ibâretti. Buda yine ikinci hattın aralıkları girüsünde bulunacak vechle tertîb idilmiş iki süvârî kolundan mürekkebdî. Dördüncü bir hat olmak üzere en girüde ve üçüncü hattın aralığına mukâbil kadınlar bulunuyordu. Arabların sol cenâhları kezâlik Yermük nehriyle Yermük şehrine istinâd idiyordu. Bundan başka Yermük köprüleri de anların elinde kalmış idi.

MUHAREBENİN SÛRET-İ CEREYANI

İki ordu aynı zamanda yekdiğeri aleyhine yürüyüş icrâ itmeğe başlar. Arab süvârîleri evvel emirde, düşmanın adedce olan tefevvuk-u azîminden nâşî girüye doğru ve mağluben çekilmeğe mecbûriyet görürler. Lâkin, muharebe nizâmının en girüsünde ahz-ı mevzi’ iden kadınların feryâd ve teşvîkiyle yeniden muharebeye

girer ve bir def'a (Sayfa:43) daha düşman safları üzerine hücum iderler. Bu sûretle muharebe üç def'a tekrar ider. Arablar, üç def'asında da mağluben girüye çekilürler. Bu müsademeler gice karanlığı basıncaya kadar devam ider.

İrtesi gün ale's-sabah ve yine büyük bir şiddet ile muharebeye başlanür. Arab süvârîleri yine düşmandan gördükleri şiddetli takayyuzların tesiriyle girüye çekilmeğe mecbûr olurlar. Kadınlar bu girüye çekilen süvârîleri yine muharebe meydanına sevk itmeğe çalışurlar. Ve şu vechle Ebu Ubeyde ordusunu ikinci bir hezimetden halâs itmiş bulunurlar. İkinci müsademe gününde nihayete irişür. Lâkin, hala bir netîce kazanılmış olamaz.

Üçüncü gün Yermük ahalisinden birisi, Rum zabitlerinin kendisine itmiş oldukları zulm ve hakâretlerin intikâmını almak için, birinci hatda muharebe iden islâm süvârî kolunu Yermük şehri ve nehrinin öte cihetlerine sevk ider ve bu vechle mezkûr kol düşman hat harbinin tamamıyla arkasına düşmüş bulunur.

İşte bu ihâta manevrası sayesinde ilerüden ve girüden şiddetli tazyîklere uğramış bulunan kayser ordusu, en sonra muharebeyi gayb iderek hakîkaten dehşetli bir hezimete uğradılır. Üç gün zarfında 50 bin Rum urulur ve bu kanlı şanlı (Sayfa:44) müsademededen sonra Suriye vilayetleri umûmiyetle Arabların eline geçmiş bulunur.

DÖRDÜNCÜ FASL

ALP ARSLAN'IN RUM SEFERİ

Hicret-i nebeviyenin "42" inci sâlinde mehd-i ârây-ı vücûd olan Alp Arslan İsfehan hükümet-i Selçukiyesi hükümdarlarının en meşhûrlarından biridir. Müşârunileyh ömrünün kısm-ı e'azamını sefer ve harb işleriyle geçürmüş ve bununla berâber istilâyı mâlik husûsunda pek çok ilerü gitmiş büyük bir askerdir. Makâm-ı hükümete geçdikden biraz vakt sonra kendisinin düşman ekberi bulunan tevâif-i mülûk aleyhine açılan seferleri idâre itmiş ve her şeyde olduğu gibi tedâbir-i askeriyyece dahi büyük bir iktidâr göstererek az zaman içinde çok işler görmüşdür.

Müşârunileyh kendisini rahatsız iden bütün ihtilâl ateşlerini basdırdıktan sonra Haleb cihetlerine geçer ve oralarını az bir himmet ile zir idâre-i hükümraniyesine alarak ba'de Azerbaycan'a doğru tevcîh-i hareket eyler. Lâkin hâvî mevki'î civârında iken Rum imparatoru (Armanos) un büyük bir ordu ile hudûd-ı

memleketi geçmiş olduğunu (Sayfa:45) haber alır. Bunun üzerine kendisinde kemâl-i süratle asker cem‘ itmeğe başlar. Ne çâre ki, düşman bu esnâda memleket içerülerine yayılmakda pek şiddet ve sürat gösterdiğiçün müşârunileyh istediği gibi bir ordu cem‘ine muvaffak olamadan yani el altındaki cüz’i kuvvet (Menazgird) istikâmetinde yürüyüş icrâsına ve anınla muharebe virmeğe mecbûr olur.

Düşman ordusu 150 bin kişiden ziyâde yani hakikaten epeyce kuvvetli bir ordu idi. İmparator Armanos bu orduyu başluca iki kısma ayırmışdı. Pîşdar gibi tasavvur idilebilen birinci kısmı kendi müttefiki bulunan Rus kralı idâresinde ve büyük bir mesâfe ile ilerüde yürüyordu. Ordunun ikinci kısmı ki, kısım-ı külliye teşkîl iderdi. Doğrudan doğruya imparatorun kumandasında bulunurdu. Alp Arslan (Menazgird) mevki‘i istikâmetinde ilerölüyorken birdenbire düşman ordusunun pîşdar koluna tesâdüf eyledi. Bu tesâdüf düşünülürse müşârunileyh için pek eyü ve güzel bir tesâdüf idi. Çünkü Alp Arslan’ın ordusu seferberliğini layıkıyla ikmâl itmeden yola çıkmış ve binâenaleyh gerek malzeme-i seferiyye ve gerek kuvve-i askeriyye cihetiyle düşman ordusuna kıyasen her halde dûn bir mertebede idi.

Alp Arslan, düşmanın ikiye ayrılmış bulunmasını a‘ladan (Sayfa:46) a‘laya bir ganîmet bilerek heman hiçde vakt zâyî‘ itmeksizin Rus kralı üzerine hücum ider. Taarruz hareketi gâyet güzel tertîb idilmişdi. Binaenaleyh, Alp Arslan şövalyelik hareketde düşman ordusunun oldukça mühim bir kısmını fenâ halde mağlub ve perişan itmeğe muvaffak olur. Düşman askeri epeyce zâyî‘ât virdiği gibi kumandanları bulunan Rus kralı Selçukiler eline esîr düşer. Alp Arslan didiğimiz gibi cidden mahir ve düşünücü bir kumandan olmak cihetiyle ilk muzafferiyet üzerine imparator Armanos’a müsalha teklîf itdi. Müşârunileyh bu vechle hareket itmeğe mecbûr idi. Çünkü cesîm bir orduya karşı öyle bir avuç asker ile daima muzaffer olmak epeyce zor bir şey olduğunu pekâla düşünüyordu. Bundan başka, kendisinin ıslâh ve ikmâl idilecek daha başka vazîfeleri vardı. Bunun için arzusu hilâfına başlanılan şu Rum seferinin bir an evvel bitmesini istiyordu.

İmparator Armanos’un planı ise büsbütün başka bir şekilde idi. Müşârunileyh evvelâ Rus kralının intikâmını almak ve sâniyen, günden güne büyümekte olan Selçukiye ordusunun vücûdunu bir saat evvel dünya yüzünden kaldırmak istiyordu. Ve bunun için ordusunun kuvve-i adediyyesine mağruren hasım tarafından teklîf idilen müsahayı red eyledi. Müsalha nâmına cevap red virildikten sonra Alp Arslan,

(Sayfa:47) bir dakika bile gâib itmeyerek (Menazgird) üzerine yürüyüş hareketi yapmağa başladı. Ve yolda şâyân-ı dikkat hiçbir mâni'aya tesâdüf olunmayarak bu yürüyüş hareketi ikmâl idildi. Rum ordusu gâyet metin ve müstâhkem yerleri işgâl itmiş olduktan başka erzâk ve mühimmât-ı askeriyece dahi epeyce zengin bir vaziyetde bulunuyordu. İslâm ordusu, Menazgird karşusunda ve oldukça geniş bir sahra içinde, düşman mevzi'ine karşı ordugâh kurmuş idi. Alınan haberlerden anlaşıldığına göre (Armanos)un kuvve-i mevcûdesi, arazinin şekl ve tabiatı ve yapılan mevân' sun'ıyye, Selçukilerin orada muvaffakiyetle gavgâ itmelerine hâil olacak zann idiliyordu.

Bunun üzerine teşkîl idilen bir meclis-i harbde ümerâyı askeriyece birçoğu muharebeden sarfinzar idilerek ric'at olunmak tarafını iltizâm eylemişlerdi. Lâkin Alp Arslan meclis-i harbin ekseriyetle karar vermiş olduğu şu fikrini kât'iyen tecâvüz itmedi. Ve bunu için derhâl düşman üzerine hücum itmek re'yinde ısrar eyledi.

MENAZGİRD MEYDAN MUHAREBESİ

26 Ağustos 1071 Sene-i Mîlâdi

Rum ordusu seferin ilk harekâtında 150 binden mütecâviz (Sayfa:48) büyük bir kuvveti hâiz iken mu'ahharan, öteye beriye nâfile yere sarf idilen kıta'atı askeriyece tesiriyle müsademe günü ancak Selçukiler ordusuna mu'âdil bir cesâmetde bulunuyordu. Alp Arslan'ın alelacele toplayabildiği ordu 80 bin kişiden mürekkeb idi. İmparator Armanos, ortalığa intişâr iden sahte bir havâdise aldanmışdı. Bunun için kendi cenerallarının nasihatleri hilâfında süvârîsinin en a'la bir kısmını pek kuvvetli bir piyâde fırkasını müfreze bulundurmuş ve beyhûde yere ilerülere göndermiş idi. Ordunun büyük ve en muntazam bir kısmını ikinci derecede bazı maksâd-ı harbiye için el altından çıkarmak ve ötede berüde müfreze bulundurmak, İmparator Armanos için büyük bir sevkü'l-ceyş hatâsı idi.

Türklerin muvâsalat haberi üzerine müşârunileyh ikinci bir hatâyı azîm daha irtikâb eyledi. Kuvvetlerini henüz layıkıyla keşf idemediği düşman aleyhine en küçük bir mukavemet göstermekden âciz olacak surette bazı ufak tefek müfrezeler gönderdi. Bu küçük kıta'atı askeriyece tabî'i (Alp Arslan) ordusu önünde nasılsa yere düşmüş birer lokma kabilinden idi. Binâenaleyh bunların hepsi Selçukilerin ilk hamlesinde mahv ve perîşan idilmiş bulunuyorlardı.

Rum imparatoru 25 Ağustos'da düşmanın bütün kuvve-i (Sayfa:49) askeriyesi kendi arkasına düşmüş olduğunu anlar. Bunun büyük bir havf ve telâş ile öteye berüye dağılmış olan müfrezelerini yanına çağırır. Hâlbuki, şu küçük müfrezeler düşmanın şiddetli tesirlerine kapılmış bulunduklarıçün kendi amirlerine itâ'at edecek yerde bilakis, Dicle'nin ötelere geçerek (Mezopotamya) cihetlerinde gaib olub giderler...

Armanos o esnâda Alp Arslan'ın itmiş olduğu müsalha teklîfini kabul itse idi. Fenâ olmazdı. Lâkin müşârunileyh fenâ halde gazâ geldi ve bunun içün derhal muharebe tertîbâtı almağa başladı. Yalnız süvârîden mürekkebe olan Rum Ordusu, yalnız bir hat üzere muharebe nizâmı alır. Muharebe hattının sağ cenâhını Kapadokyalisi, merkezini imparator ve sol cenâhını (Briyennos) kumanda idiyordu. (Andronikos) dinilen ceneral ise ufacık bir ihtiyât koluyla girüde bulunuyordu. Kezâlik yalnız süvârîden mürekkebe olan Türk ordusu muharebe nizâmında başluca üç kol vücûda getürürmüşdü.

Kollardan birini Alp Arslan kumanda idiyordu. Bunun vazîfesi düşmanın cebhesine hücum itmekdi. İkinci kol bir orman girüsünde pusuya girmiş idi. Bunun vazîfesi, düşmanın arkasına düşmekdi. (Sayfa:50) Üçüncü kol Rumların sol cenâhına karşı ta'biye idilmişdi. Bunun vazîfesi düşmanı etraftan bir çevirme hareketi ile tehdîd eylemekdi.

MUHAREBENİN TARZ-I CEREYANI

Türkler kemâl-i şiddet ve sebât ile Rumların hücumunu beklediler. Ve cüz'i bir zaman düşman tazyîklerine göğüs gerdikden sonra yavaş yavaş girüye çekilmeğe başladılar. Alp Arslan'ın şu ric'atden maksadı Rum askerini, kurmuş olduğu pusu yerine çekmek ve anları orada güzelce bir mahv ve perîşan eylemekdi.

İmparator Armanos, Rum ordusunun ilerüye doğru hücumunu pek mahirane ve intizâmkerâne idareye muvaffak olur. Lâkin gice karanlığı basdığı gibi imparator için daha ilerüsüne gitmeyüb ric'ate karşı karar virür. İmparatorun usûl-ı sevk ve idâresine zâten mu'âriz bulunan (Andronikos) şu ric'at hareketinin alelâde bir firardan ibâret olduğunu i'lân ider. Bu şâyi'a düşman ile uğraşmakda bulunan en ilerüdeki kıt'alara varıncaya kadar yayılır.

Binâenaleyh, kıta'atı mezkûre büyük bir dehşet içinde girüdeki ordugâh üzerine çekilürler. Lâkin esnâyı ric'atde ordunun aksâm-ı umûmiyyesi beyninde görülen karışıkluk bu ric'at hareketini bir hezimet haline koyar. Doğrusunu söylemek lâzım gelürse, Rumların şu vechle (Sayfa:51) hareketleri âdetâ firâr idi. Türklerin evvelce girüye doğru gösterdikleri sahte ric'at hareketlerinden maksad zaten düşman kıta'atını, pusuya çekmek ve orada anları büyük bir hezimete düşürmekdi. İşte gicenin hulûlu ve imparatorun virdiği ric'at emri anların istediklerini başka bir yolda ikmâl itmiş oldu. Düşman kıta'atı şâyân-ı hayret bir kargaşalık içinde girüye doğru firâr itdikleri esnâda Selçukiler anların arkasını bırakmayarak muttasıl ta'kîb itmekde devam idiyorlardı. Bu sırada düşman ordusunun kısım-ı a'zamı kılıçdan geçürülerek imparator Armanos hazretleri de hiç sevmediği kayd-ı esâret belâsına düşmüş bulunur. Rumları şu büyük hezimete uğradıktan sonra Türkler Asyayı suğrânın hali kalan vilayetlerine girer ve orada kât'iiyen yerleşür kalurlar.

Mücmelen beyân itmek istediğimiz şu Rum seferi müdebbir ve akıllı bir kumandan eli altında bulunan bir ordu ne kadar az ve küçük olursa olsun, güzel ve mâ'kul bir plan üzerine hareket eylediği zaman sarf idilen mesâ'i ekseriyetle muzafferiyet ile nihayet bulacağına dâir pekâla bir misâl olabilir.

Eğer Alp Arslan, muharebeye başlamazdan evvel akd eylediği meclis-i harbin ekseriyetle virmiş olduğu karara göre hareket itmiş bulunsa idi. Şübhe yok ki, Menazgird meydan muzafferiyetle meydana (Sayfa:52) getürdüğü netâ'ici azimeyi elde idemezdi. Belki Armanos ordusunun mu'ahharan yapacağı hareketi taarruziyesi, bilakis kendi mazarratına hidmet itmiş olurdu. Binâenaleyh şu seferin cereyanı esnâsında Alp Arslan hakîkten büyük cenerallara layık bir fikr-i askeri ile ta'kîb-i harekât eylemiştir, ki seferin netîce-i hali şu müddeâmızı isbât için en güzel bir burhan, en güzel bir misâl vücûda getürür zann ideriz.

BEŞİNCİ FASL

EHL-İ SALİB SEFERLERİ

Arz-ı mukaddesin fethi üzerine vukû'a gelen ehl-i sâlib gavgalarında fenn-i harb nâmına pekde şâyân-ı takdir olacak usûl ve kavâ'id görülemiyor. Ma'hâza, Avrupa, Asya ve Afrika gibi cihânın üç büyük parçasının yekdiğeriyle çarpışmasından vücûd bulmuş olan bu şövalyelik ve fikr-i taassub ateşlerini büsbütün sükût ile geçiştirmek ta'kîb eylediğimiz maksada menâfi'dir. Ale'l-husûs

Selçukilerden Kılıç Arslan Mısır meliği Selahaddin Eyyübi mezkûr taassubât mezhebiyle cemiyetlerine en çok göğüs germiş iki islâm kahramanı olmak cihetiyle ehl-i sâlib vukûâtı üzerine yapacağımız (Sayfa:53) ufacık bir mütâla‘a bize anlarında mahareti askeriyelerini öğretmiş bulunacaktır.

Binâenaleyh başka hiçbir fâide olmasa bile, yalnız şu noktâ-i nazardan ehl-i sâlib seferlerine bir göz gezdirmeye mecburuz. Hazreti İsa arz-ı Filistin’de doğmuş ve İncil orada intişâr itmiş olmak münasebetiyle Suriye kıt‘ası umûm Hristiyanlarınca pek mukâbil ve mukaddes tanılıyordu.

Kurûn-ı vüstâ dâhilinde ehl-i islâmın sâye-i şeriat hazreti Muhammedide günden güne kesb itmekde olduğu terakkiyât-ı mülkiye ve ma‘ruf-ı umûmiye Avrupa halkının nazâr-ı dikkatine işgâl idiyordu. Zâten din-i İsa tarafgirane Suriye ve havalisinde şâyi‘ olan nur-ı mübin-i hakkın şaşa‘i kemâliyle gözlerini kamaşdırmış olduklarıçün ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Binâenaleyh hicret-i nebeviyenin ilk asırlarında Suriye, Afrikayı şimâli Endülüs kıtâ-i cesîmesinin din-i Muhammedi eline geçmesi, Suriye ve Kudüs’ün İslâmlar tarafından zabt ve istilâsı, alem-i İslamiyeti terakkiyât-ı milliyeye ve taassublarıçün hâil tabi‘i hükmünde gören akıllı Hristiyanları epeyce düşündürmekde idi. (Sayfa:54) Bir zaman geldi ki, Avrupa halkı müte‘assıb papasların idâre-i müstebideleri altında ezilmekde oldukları esnâda memâlik-i İslamiye dahi bir hayli gayr-i mütecânis ve ekseriyetle yekdiğerine ma‘ruz tevâif-i mülük elinde düçâr inkisâm olmuşdu.

Suriye ve havalisine hakîm olan bazı Türk ümerâsı İslâm olmakla berâber şeriât-ı Muhammediyyenin esrâr ve hikemiyyâtına henüz vukuf tam hâsıl idememişlerdi. Binâenaleyh dört asır evvel, Arabların Kudüs-i Şerif ve Avrupa Hristiyanlarına itmiş oldukları âdilâne mu‘ameleler sonraları kısmen unutulur gibi oldu. İşte bazı câhil sergerdeler tarafından Suriye ve civârında vukû‘a gelen ufak tefek münasebetsizlikleri zâten İslamiyet aleyhine kıyâm içün fırsat arayan Avrupalılara büsbütün başka suretlerle aks itmiş idi.

Ehl-i sâlib seferlerinden en çok memnûn olan papas gürûhu idi. Çünkü anlar bu sayede, Hristiyanları en ziyâde kendi planlarına göre sevk ve idâre itmiş olacaklarıçün gerek ahali ve gerek zamanlarının hükümdarları üzerine maddeten ve manen tefevvuk hâsıl ideceklerini pekâla bilürlerdi. Ehl-i sâlib ordularının esâsı şövalyeler ve anlarla birlükde (Sayfa:55) gelen efrâd ve ikinci derecede prenslerin

cem‘ ve tedârük idebildikleri gönüllü ve ücretli neferlerden terkîb iderdi. İlk ehl-i sâlib seferini ta‘kîb için (600) bin kişilik cesîm bir ordu vücûda getürülmüşdü.

Bu kadar cesîm ve husûsiyetle bir idâre-i muntazama altında sevk idilemeyen gayr-i mütecânîs yığınların gerek askerlik ve gerek iâşe noktâ-i nazarından uğrayacağı müşkilât-ı azime zâten daha yola çıkmasından evvel zâhir olmuş idi. Şübhe yok ki, 600 bin kişilik bir ordunun malzeme-i seferiyye ve harbiyesini taşımak için 100 binden ziyâde bârgîr veyahud ve (5:10) bin kadar arabası olmak lâzım gelecekti.

Fakat ekseriyetle uzak mesafelerden ve pek gayr-i muntazam bir halde Asyayı sağraya doğru yürüyüb gelmekde olan bu hayvanlar kezâlik efrâd-ı askeriye gibi, iâşece uğranılan müzayakadan dolayı epeyce telefât ve zâyî’ât virmişlerdi. Yürüyüşler esnâsında kıtat-ı askeriye dâhilinde gerçi mâkul bir usûl ta‘kîb idilmiyordu. Fakat Arab kâfileleri ekseriyetle yaralılar, hastalar ve erzâk ile yüklü oldukları halde yürüyüş kollarının girüsünden hareket iderlerdi. (Sayfa:56) Muharebe ve bilhassa muhâsara zamanlarında bu yük arabalarından siperler ve kal‘alar teşkîl olunurdu.

Ehl-i sâlib ordularının bir dereye kadar, en muntazam ve en terbiyeli askerleri şövalyeler idi. Bunlar umûmiyetle zırhlı elbise giyiyorlardı. Biraz evvel söylediğimiz gibi fenn-i harbe ehl-i sâlib muharebelerinden pek çok istifâde idememiştir. Çünkü mezkûr muharebeler ekseriyetle muhâsara ameliyâtından terkîb itdikleri için orduların en mükemmel bir kısmı demek olan şövalye ve süvârî askerleri tamamıyla tatbik idilemiyordu.

Sâniyen ehl-i sâlib yığınları her dürlü millet efrâdından vücûda gelmiş oldukları için ne zabt-u rabt askerleri mevcûd, nede sevk ve idâre-i harb cihetiyle muntazam bir kumandanlık meşhûd idi. Bilakis her kavmin reisi, her cemiyetin sergerdesi olan zat başkumandan ta’yîn idilen ceneralın vireceği emirlere itâ’atden ziyâde kendi âmâl ve efkârına tabiaten iş görürdü.

Ma’hâza ehl-i sâlib gavgaları piyâde sınıfı üzerinde az, çok güzel tesirler göstermiştir. Vâkı‘a şu fâideler o zaman hiss idilemiyordu. Bunun sebebi ise efkâr-ı askeriyenin hurufât-ı mezhebiye ve diniye içinde gâib olub gitmesinden ilerü geliyordu. Pek ağır bir sûretde techîz idilmiş olan süvârî sınıfı (Sayfa:57) ehl-i sâlib

cenerallarının en çok itimâdlarını kazanmış bir asker idi. Lâkin mezkûr sınıfın her dürlü mevânî‘ arasında yürüyüş icrâ itmesi mümkün olamadığı gibi ehl-i sâlib ordularının ekseriyyâ tesâdüf eylediği muhâsara gavgalarında fâideli bir sûrette kullanılmaları da kabl değildi. Bunula berâber şu ehl-i sâlib seferleri esnâsında vukû‘a gelen telefât-ı azime ve senyörlerin fakîr düşmeleri gibi husûsat bi’t-tab‘ şövalyelik nâmını kesr iderek buna mukâbil piyâdenin kadr ve şevketini çoğaltmağa başladı. Bundan başka, ehl-i sâlib vukûâtından meydana çıkardığı netîceler arasında güzel bir teşkilât, ciddi bir intizabâtın ve yalnız bir kumandan altında hareket itmenin lüzumunu ihkâk iden güzel güzel tecrübeler vardır.

İşte ehl-i sâlib dinilen taassub ateşlerinin esbâb-ı zuhûruyla fenn-i harb üzerine göstermiş olduğu tesirât-ı muzır ve nâfi‘ası şu icmâl eylediğimiz satırlardan ibâretdir. Hicret-i nebeviyenin (466)ncı senesinde (Piyer Lermi) ismiyle lanet olunan papas, o zamanlar papalık makamında bulunan İkinci (Urban)dan müsâ‘ade taleb itmiş ve beş altı senelik bir zaman içinde Fransa ve İtalya’nın her köşesini gezerek birkaç yüz bin kişilik bir halkı başına toplamış bulunuyordu.

Bu derbeder cemiyetin iki kumandanı vardı. Birisi şimdi (Sayfa:58) söylediğimiz ma‘hud Piyer Lermi,öbürü Fransa şövalyelerinden (Zügürt Gotye) didikleri asîlzâde idi. Çoluk ve çocukdan terkîb iden bu sefil ve çıplak yığınların Kudüs’e varmak için ta‘kîb itmek istedikleri hattı’l-harekât Almanya, Macaristan ve Rum ili içerülerinden geçerek evvelâ Bizans şehrine varıyordu. Suriye’deki Hristiyanları Türklerin elinden kurtarmak hevesiyle ve nereye gideceklerini bilmeyecek sûrette yola çıkmış olan bu sâhibsiz ordu, İstanbul’a gelinceye kadar bir hayli köyler ve kasabalar yıkmakdan başka, bilhassa Museviler hakkında icrâ itmedik vahşetler bırakmamışlardı.

Bununla berâber Konstantiniyye’ye geldiği zaman kuvvetinin yarısından ziyâdesinde gâib itmiş bulunurdu. Ne olacak! Piyer Lermi ve Zügürt Gotye gibi câhil, müte‘assib ve edebsiz heriflerin idâre ve kumanda husûsundaki maharetleri, elbette şöyle birkaç yüz bin kişilik cesîm bir taassub cemiyetini yarı yolda iken daha yarı yarıya mahv ve perişan itmekden ibâret olurdu. Bizans da epeyce bir zaman misafir kaldıktan sonra imparator (Aleksi) bu serserileri biran evvel Anadolu’ya göndererek anları (İznik) civârında Rum Selçukilerinden Kılıç Arslan’ın keskin kılıcıyla parça parça itdirmişdi.

(Sayfa:59) Gerçek, asıl ehl-i sâlib ordularının pîşdarı demek olan bu aç ve susuz heriflerin İznik pîşgâhında, Kudüs-i Şerif nâmına hediye eyledikleri çorak ve kırık kemikleri sonradan gelen ta'assub ordularıçün kal'a ve istihkâm yapmak husûsunda epeyce işe yaramış bulunuyordu! İşte yağmakerlik ile işe başlayan bir ordunun sonunda böyle bir tek nefer kalmayınca kadar mahv ve perîşan olmasıdır.

(Godfruva Dö Buyyon=Godfrey De Bouillon¹²¹) idâresinde olmak üzere hareket iden birinci ehl-i sâlib ordusunun kuvve-i umûmiyesi 700 bin nefer tahmin ediliyordu. Bu mikdarın 40 bini şövalye ve 100 bini süvârî sınıflarına mensûb idi. Ehl-i sâlibin ilk seferine Avrupa hükümdarlarından hiçbiri iştirâk itmemişti. Bunun başluca sebebi Fransa ve İngiltere krallarının papa ile bozuşmuş olmaları ve Almanya imparatorunun ise büsbütün aforoz edilmiş bulunması idi.

Bu cesîm ehl-i sâlib ordusunun Kudüs-i Şerife gitmek için ta'kîb etmek istediği hattı'l-harekâtı evvelce pîşdar kîr'asından geçmiş olduğu yerlerden yani Almanya, Macaristan ve Rum ili dâhilînden geçerek evvelâ İstanbul'a uğrayordu. Godfruva bir müddet Bizans'da kaldıktan sonra hedefü'l-harekâtına biran evvel varmak için Anadolu yakasına geçti. Asya kıt'asına ayak basdığı gibi ehl-i sâlibin en evvel nazâr-ı dikkate aldıkları mesele İznik (şehrinin) zabt (Sayfa:60) ve istilâsı idi. Bunun için evvelâ anın üzerine yürüdüler. Şehr-i mezkûr o zamanlar, Konya'da hükümet süren Kılıç Arslan'ın idâresinde bulunuyordu.

İZNİK MUHÂSARASI

15 Mayıs : 20 Haziran 1097

O zamanlar Burusa'nın merkezi olan İznik şehri Kılıç Arslan'ın şimâl hududu üzerine en ehemmiyetli mevki'ilerinden biri idi. Ehl-i sâlibin en önce oraya hücum itmiş olmalarının sebebide bundan neş'et idiyordu. İznik'in müdâfa'asıçün, erzâk ve malzeme-i harbiyesi kâfi derecede hazır edilmiş, kuvvetli bir muhâfaza müfrezesi vardı. Hatta Kılıç Arslan bile 100 bin kişilik bir ordu ile kasabanın şarkındaki tepelere ordugâh kurmuşdu.

Müşârunileyin buradaki vaziyetden merâmı düşman tarafından yapılacak ilk bir hatâ üzerine birdenbire ehl-i sâlib ordusu aleyhine düşmekdi. 5 Mayısda

¹²¹ Nazlıgül Bulut, *19.Yüzyıl Seyahat Yazımında Oryantalist Etkiler: Lady Hornby'nin İstanbul Mektupları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2016, s.68.

Godfruva ehl-i sâlib ordusuyla birlikde İznik önlerine vâsıl oldu. Ve derhâl şehri üç cihetden muhâsara itdi. Muhâsara tertibâtı kroki üzerinde gösterilmiştir. Hristiyanların ordugâhı iki cenâhdan bir duvar bir şarampol barikadı ile tahkim edilmiş bulunuyordu.

(Sayfa:61) Türk muhâfızları, Hristiyanların ilk hücumlarını kemâl-i şiddet ve muvaffakiyetle girüye püskürtdüler. Ehl-i sâlibin şu hücumlardaki zâyî'âtı epeyce idi. Bu esnâda Sultan Kılıç Arslan, kendi ordusunun bir fırkasıyla Hristiyanların kısm-ı küllisine hücum itmeğe ve bir ikinci fırkasında şehrin açık olan cenûb tarafına göndermeğe karar virir. Lâkin müşârunileyhin bu güzel planına takdim iden gice esnâsında ehl-i sâlib cenerallarından Kont Raymon (D) ve (H) noktaları yanında ordugâha vâsıl olur.

Kont Raymon üzerine hücum iden 10 bin Türk süvârîsi epeyce zâyî'âtdan sonra girüye çekilür. Kılıç Arslan şu sırada 40 bin süvârî ile birlikde Hristiyanların kısm-ı küllîsi üzerine hücum ider. Müşârunileyh en büyük cengâverleri hayret idecek bir şecâ'at ile ve epeyce bir müddet uğraşdıktan sonra kezâlik 4 bin kadar zâyî'ât virerek ric'ate mecbûr olur.

Bunun üzerine Kılıç Arslan oradaki ordugâhını tebdil ider. Ve İznik şehrinden epeyce uzak bir mesafede ikinci bir ordugâh kurar. Hristiyanların ardı arası kesilmeyen şiddetli hücumları önünde İznik şehri tam yedi hafta mukavemet gösterir. Ve en (Sayfa:62) sonra bir Rum filosu (Eskanpos) gölüne girübde mahsurinin o cihetle olan bütün ittisalâtını kesinceye kadar sebât ider. Her ne kadar ehl-i sâlib ordusu yeni gelen fırkalar ile yavaş yavaş 600 bine kadar çıkmış idiysede, İznik şehrine kapanmış bulunan bir avuç Türk muhâfız müfrezesi, karadan ve denizden gelen bütün bu Hristiyan hücumlarını gerçekten şaşılacak bir metânet ve kahramanlık ile girüye püskürtüyordu.

Ne çâre ki, birçok mesa'iden sonra her saat her gün çoğalmakta ve son zamanlarda 700 bin kişiye çıkmış, olan ehl-i sâlib muhâsara ordusu kal'anın en metin ve en yüksek kulelerinden birisini yıkmağa ve şu sayede şehre girmeğe muvaffak olurlar. Godfruva, İznik şehrini aldıktan sonra ordusuyla birlikde cenûba doğru yürüyüşüne devam iderek Eskişehir yakınlarında kezâlik ikinci bir muharebe virmeğe mecbûriyet görür. Türkler bu muharebeyide gâib iderler. Kılıç Arslan, ehl-i sâlibin bitmez tükenmez olan fırkalarına muharebât-ı muntazama ile başa

çıkamayacağını anlar. Ve bundan dolayı ordusunu birkaç kola ayırarak o sûretle harb itmeğe karar virir.

Ehl-i sâlib Adana vilayetine gelinceye kadar Türklerin birkaç yerde baskınlarına uğramış ve binâenaleyh hayli zâyî'ât virmiş bulunuyordu. (Sayfa:63) Tarsus Kasabası ve bunun gibi yol kenarı olan sâir bazı mevaki' ehl-i sâlib eline düşdü. Lâkin bundan sonra Kudüs-i Şerif yolunu büsbütün açmak için Godfruva Antakya Kasabası'nı da muhâsaraya mecbûr olur. Buraya geldiği zaman ehl-i sâlib ordusunun zâyî'âtı şâyân-ı hayret bir dereceye varmışdı. Bir halde ki, üssü'l-harekâtdan 700 bin kişilik koca bir cemiyet olmak üzere yola çıkan o dehşetli ordunun kuvve-i bakıyyesi (300:350) bin kişiden ibâret kalmışdı. Bu zâyî'âtın başluca esbâb-ı evvelâ Kılıç Arslan'ın baskın muharebeleri sâniyen, açlık ve susuzluk belaları, sâlisen hastalığın kesretli intişârı ve râbian yolların fenâlığı idi.

ANTAKYA MUHÂSARASI

18 Teşrin-i Evvel 1097 : 3 Haziran 1098

300 bin kişiden mürekkeb ehl-i sâlib ordusu 18 teşrin-i evvelde Antakya duvarları önünde görünmeğe başlar. Ordunun başkumandanı yine Godfruva'dır. Şehir muhâfızları 7000 süvârî ve 20000 piyâdeden ibâret bulunur.

Mevki'in her cihetini eyüce bir istikşâf itdikden sonra, ehl-i sâlib karargâhında bir meclis-i harb teşkîl olunur. Burada (Sayfa:64) cereyan iden müzâkerelerin netîcesinde Antakya kasabasına şimâl gârbi cihetinden hücum itmeğe karar virilür. Çünkü şehrin en açık olan yeri orası idi. Antakya muhâsarasıçün yapılan kroki ehl-i sâlib ordusunun ne sûretle mevzi' aldığını pekâla gösterir. Binâenaleyh kıta'atın usûl-ı vaz' ve ta'biyesine dair tafsilât vermek lüzumsuzdur.

İlk on beş gün zarfında ehl-i sâlib ordusu, işin ilerüsünü hiçde düşünmeyerek mevcûd olan erzâkın hepsini sarf itmiş bulunuyordu. Bu erzâkın büyük bir kısmı, Antakya civârında toplanılmış ve diğer kısımda nakliye kâfileleriyle götürülmüşdü. (Oront=Asi¹²²) suyunun sağ cihetlerinde yem ve erzâk tedârûküne memur idilen Hristiyan süvârîleriyle Türkler beyninde bazı ufak tefek müsademeler vukû'a gelür.

¹²² Özlem Genç, Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", *Studies Of The Ottoman Domain*, S.10, C.6, 2016, s.66.

Nehir üzerinde geçid harekâtını teshil ve temîn için (B) noktası yanında bir kayık köprü inşâ itdirülür. Türkler Sen Pol kapusuyla, Bâbü'l-gül-âb cihetlerinden birkaç def'a hurûc hareketleri yaparlar. Lâkin her def'asında kat'î bir iş göremeyerek ric'ate mecbûriyet görürler.

Üç aylık bir muhâsara esnâsında Hristiyanlar hala şâyân-ı ehemmiyet bir netîce kazanamamışlardı. Yem ve erzâk tedârûkü cihetiyle uğranılan müşkilât en sonra ehl-i sâlib gürûhunu açlıktan (Sayfa:65) evvelen bârgîr etlerini yemeğe mecbûr itdi. Ordunun müzayakası arttıkça birçok ehl-i sâlib hacılarına açlık ve susuzluktan ölmek için firâr yolunu tutmuşlardı. Papaslar bu çıplak âdemlerin kuvve-i maddiye ve maneviyelerini teskin için nâfile yere belâgat sarf idiyorlardı.

Şu sıralarda Haleb, Humus ve Hama beğleri birleşerek cem' eyledikleri ordu ile Antakya muhâsarasını açmağa geliyorlardı. Bu havâdis ehl-i sâlib karargâhında pek dehşetli bir sarsıldı vücûda getürdü. Godfruva yine meclis-i harbin karar ve tavsiyesiyle mezkûr ittifâk ordusuna karşı askerinin epeyce büyük bir kısmını yolladı. Vukû'a gelen hunrîzane bir müsademe de ehl-i sâlib muzaffer oldu.

Mahsurin tarafından icrâ idilen dehşetli bir hurûc hareketi de muvaffak olmaksızın girüye dönmeğe mecbûriyet gördü. Ceneral Bohemond kendi kıta'atını mahsur Türklerin baskınlarından himaye için (K) noktası yanında oldukça büyük bir kule inşâ itdirir. Oront suyu üzerinde geçid harekâtını temîn itmek ve Türklerin Köprü Kapusu cihetlerinden ikide birde yaptıkları hurûc harekâtına bir nihayet vermek için Ceneral Raymon arkadaşını taklîden kendi kisesinden olmak üzere mezkûr kapu civârında kezâlik büyük bir kal'a vücûda getürür.

(Sayfa:66) Ayn-ı vechle (Tankred=Tancred¹²³) nâm ceneral dahi garb cihetinde yaptığı metin bir kal'a ile(Sen Jorj) kapusunu tahkim itmiş bulunur. Bir sûretdeki İslamlar için bundan sonra hurûc hareketi yapılacak hiçbir yer, hiçbir kenar kalmaz.

O esnâda Bohemond, Pirus dinilen mahsurin ceneralı ile müzarekeye girişür. Bu âdem mahsurin başkumandanı tarafından şehrin ciheti garbiyesinde ve (M) harfiyle gösterilen en metin ve en ehemmiyetli bir kuleye memur idi. İşler bu

¹²³ Nurfeddin Kahraman, Refik Arıkan, "I.Haçlı Seferi'nde Haçlıların İznik'ten Eskişehir'e Takip Ettikleri Güzergâhın Tespiti", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2017, s.22.

merkezde iken Musul atabeğleri tarafından Karaboğa nâm serdar kumandasında cesîm bir Türk ordusunun Antakya Muhâsarasını açmak üzere ilerülediği işidildi.

Bu ikinci havâdis, birincisinden ziyâde ehl-i sâlib cenerallarının düçâr havf ve telâş eyledi. Ceneral Bohemond şehre biran evvel girmek hevesiyle kal‘a duvarlarını en önce atlayacak olan kumandanın bütün şehre mâlik ve hakîm olacağı havâdisini neşr eyledi. Bu teklîf evvel emirde prensler tarafından kabul edilmedi. Lâkin Karaboğa’nın (Kürboğa¹²⁴) günden güne yaklaşmakta olduğu görülünce en sonra o vechle harekete karar virildi.

Ceneral Bohemond, şu kurduğu dolabı ehl-i sâlibin muzafferiyetinden ziyâde kendi hesâbına göre kurmuşdu. Çünkü zâten dönme olmak münasebetiyle, Pirusu kât‘iyyen elde ideceğine emîn idi. (Sayfa:67) Filhakîka Pirus ile Bohemond yekdiğeriyle ittifâk iderek haziranın üçüncü gicesi herkesden evvel Ceneral Bohemond kal‘a duvarlarına tırmanmağa başladı. Aynı zamanda ehl-i sâlib ordusu kal‘anın (10) kulesini birden işgâl itmiş bulunuyordu.

Bîçâre mahsurlar cidden hayret idilecek bir şecâ‘at ile Antakya Kasabası’nı bu kadar zaman düşmana karşı müdâfa‘a itmişlerken en sonra bir tek nefer kalmayınca kadar ehl-i sâlib ile Suriyelilerin kılıçları önünde mahv olub gitmişlerdir. Antakya muzafferiyetinden sonra, ehl-i sâlib için Kudüs-i Şerif yolları artık büsbütün açılmış bulunuyordu.

MUHÂSARA-İ KUDÜS-İ ŞERİF

1099

(Sayfa:68) Muhâfizini (40) bin kişiden mürekkeb olan Kudüs-i Şerif beldesi Mısır meliklerinden Mustafî Ebul Kasım’ın idâresine tabi‘ idi. Ehl-i sâlib ordusu kasabanın pîşgâhına geldiği zaman (20) bin piyâde ve (1500) süvârîden ibâret bir kuvveti hâiz bulunuyordu. Haziranın 7’nci günü Godfruva ordusu krokideki gösterildiği gibi Kudüs-i Şerifin garb ve şimâl cebhelerinde ordugâh kurmuş idi.

Arazinin pek ziyâde sarp olması cihetiyle şehrin cenûb ve şark tarafını muhâsara kabîl olamadı. Haziranın 13 üncü günü ehl-i sâlib umûmi bir hücum ile şehre taarruz ider. Lâkin bu hücum birçok zâyî‘âta mukâbil girüye dönmeğe mecbûr

¹²⁴ Nadir Karakuş, “Miladi XII. Ve XIII. Asırda Dimaşk ve Haçlılar”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C:22, S:1, 2018, s.195.

olur. Düçâr oldukları mağlubiyet ve zâyi'âtın tesiriyle ehl-i sâlib ceneralları bundan sonra biraz tedbîrli hareket itmeğe karar virirler. Anın için her şeyden evvel muhâsara makineleri tedârüküyle uğraşurlar.

Lâkin bu yolda ta'kîb idilen mesai zann olunduğu kadar güzel netîceler husûle getürmedi. Bununda sebebi muhâsara (Sayfa:69) makineleri yapmak için evvela ağaç bulamıyorlardı. Sâniyen kuraklığın ve şiddet-i harâretin tesiriyle (Kidron) suyu büsbütün kesilmiş olduğunun su tedârüküde epeyce bir vazife sırasına geçmişti.

Filhakîka harâret ve susuzluk şiddetli hükm sürdüğü şu zamanlarda ehl-i sâlib ordusuyla birlikde bulunan hayvanların ekserîsi mahv oldu. Ve bîçâre hayvanların uğradıkları felâket mu'ahharan ordugâhın havasını berbâd iderek, büyük bir hastalık vücûda getürdü. Binâenaleyh ehl-i sâlib hayvanlarıyla berâber neferleride yıkılıb mahv olmakda kusur itmiyorlardı!

Bundan başka, Cenab-ı Hakk bu serseri heriflerin başına birde kaht ve galâ' belâsı çıkardı. Anın için ehl-i sâlib ordugâhının şu son günlerde uğradığı manzarayı ta'rîf etmek mümkün değildir. Eğer bir taraftan ufacık bir kuvve-i imdâdiye gelmiş olsaydı. Ehl-i sâlibin mahv olduğu gün idi. Fakat ne çâre ki, öyle bir kuvve-i imdâdiye bîçâre İslâmlara yetiyecek yerde bilakis Hristiyanlar için gönderilmişdi.

Bereket virsün ki, Cenevizlilerin ehl-i sâlib mu'âvenetine göndermiş oldukları bütün filonun yalnız bir gemisi Suriye sevâhiline gelebilmişti. Sonradan gelen ehl-i sâlib hacıları dâhilinde (Sayfa:70) oldukça eyü mühendisler bulunduğu için muhâsara ameliyatı artık daha ciddî ve seri' bir yolda ilerülemeğe yüz tuttu.

Türklerin şark cihetinden yaptıkları müte'addid hurûc hareketlerine bir hatme vermek için Hristiyanlar zeytün dağlarının da işgâl iderler. Ehl-i sâlib sergerdeleri iki Türk esirinden, Kudüs muhâsarasını açmak üzere Mısır melîğinin büyük bir ordu ile ve on beş güne kadar Suriye taraflarına geleceğini öğrenürler. Bu havâdis üzerine kat'î bir hücum hareketi yapmağa karar virürler. Ehl-i sâlib ordusu gice karanlığından bi'l-istifade ve binlerce mihen ve meşakk içinde kasabanın şimâl-i garbi çıkındısına doğru yaklaşur. Bu esnâda ordunun bütün muhâsara makineleri ve seyyar kuleleri de birlikde götürülmüştür.

Şafak atar atmaz o cihetde büyük bir şiddetle başlamış olan hücum yine karanlık basıncaya kadar yani bütün gün devam ider. İrtesi gün tekrar hücum idilir ve 7 saat kadar süren kanlı bir mudârebeden sonra ehl-i sâlib o cihetden kasabanın duvarlarına tırmanmağa başlamış olurlar.

Bütün ehl-i sâlib ordusu hakîkaten şaşılacak bir gazab ve şiddetle kasabanın sokaklarına ve ötesine, berüsüne dağılır. Önüne gelen İslâm ve Yahudilerin hepsini birer birer kılıçdan geçirir. (Sayfa:71) Bir vechle ki, kasaba içinde bulunan 70 bin kişiden yalnız düşman elinde telef olan bi-çaregânı defn edecek kadar birkaç yüz kişi ehl-i sâlibin seyf belâsından yakayı kurtarabilmişti.

ALTINCI FASL

EHL-İ SALİB VE SELAHADDİN

(Sayfa:72) Kudüs-i Şerif bi't-tekrar İslâmların eline geçtiği gibi Avrupa yeniden bir galeyan ta'assub içinde erimeğe başladı. Selahaddin, bunun böyle olacağını zâten biliyordu. Binâenaleyh Suriye ovalarını başdan başa istilâ etmek hevesiyle bahren ve berren vukû'a gelecek tuğyân ehl-i sâlibin önüne bir sed âhenîn çekmek lâzım geliyordu.

Kudüs-i Şerifin muhâsarasıyla uğraşdığı sırada daha meselenin mu'ahharan kesb ideceği şekli bir nazar hükümâne ve arîfâne ile müşâhede eyleyen Selahaddin, Hıristiyanlar mağlub olduktan sonra uğrayacağı hal ve felâketi hatırdan çıkarmamış idi. Muzafferiyetler ekseriyyâ kumandanlara büyük bir neşe, büyük bir rehavet virirler. Ve bunun tesiriyle ahvâl-i müstakbeleyi düşünmeden anları men' iderler. Mısır meliği, bilakis, vaktiyle Musul istikâmetinde İran ordusunu daha vâsi' bir emel muzafferiyet ile ta'kîb idebilmek için İskender-i Kebîr Suriye ve Mısır cihetlerinde kendisinin düşmanı olan hükümetlere nasıl bir noktâ-i istinâd bırakmamış ise, müşârunileyh dahi pek yakın bir zamanda başına toplanacaklarını kât'iiyen bildiği ehl-i sâlib hükümetlerine o civârda tutunacak hiçbir yere hiçbir merkez mukavemet bırakmamağa niyet eyledi.

(Sayfa:73) Bunun için zaten yorulmak bilmeyen vücûd-u mübareği, bu def'a yani Kudüs'ün zabt ve istilâsından sonra, Suriye'nin ekser bilâd ve mevâki' meşhûresini elde itmeğe hazır eyledi. Filhakîka az vakt içinde çok iş görmek hassâ-i fevkalâdesiyle mümtaz yaradılmış olan cenûb Selahaddin, Suriye'nin o eskiden beru

efkâr u edyân-ı makese kılıçlarının çatışmakta bulunduğu vâsi‘ ve kanlı ovanın, her noktasında nasb livâyı nüfuz ve istiklâl idebilmişti. Avrupa’dan gelen haberlere göre, Kudüs’ün tekrar ehl-i İslâm eline düşmesi, garbde gerçekten hayrete şâyân bir vechle, heyecan ta‘assub vücûda getirdiği anlaşılıyordu.

Selahaddin ki, her dürlü vesâit ve kavâ‘ide mürâca‘at iderek yani gerek bi’l-fiil ve gerek dolayısıyla elde itmiş olduğu Suriye memâliğinde ahkâm-ı islâmiyeden temîn bekâ ve cereyanını kendisi için bir emel-i mutlak, bir sevdâyı muhakkak bilmiş idi. Garbden kopacak olan ta‘assub furtunasına karşı, arz Filistin’de neşv ü nemâ bulan İslâm unsurunu paymal itdirmemek ve teşkil eylediği silah mukavemete bir derece daha resânet virdirmemek için Bağdad’a yani merkez-i hilâfet-i İslâmiyeye mürâca‘ata mecbûriyet gördü.

Ne çâre ki, epeyce bir zamandan berü, şeriât-ı İslâmiye hâricinde suyu harekât ile vakt geçirmekden mâ-adâ, hiçbir şey düşünemeyen (Sayfa:74) Halife Nasraddin Hazretleri, Kudüs cânibinden gelen bu âvâze’i lâtif ve istimdâda asla ehemmiyet bile virmedi. Düşünülürse, garbdan zuhûr iden ve bütün islâmiyeti mahv etmek arzusıyla aşağıya doğru inmek üzere olan dehşetli bir tufan belâyâ karşı Bağdad halifesinin göstermiş olduğu şu mu‘amele, her zaman hayret ve belkide lanet ile yâd idilecek bir bed mu‘ameledir.

Evet! O mu‘amele bir İslâm pâdişâhına hiçbir zaman yakışacak bir mu‘amele değildir. Çünkü garbde yedi yaşında çocuklara, yetmiş yaşında kadınlara varıncaya kadar herkes yalın ayak ve başı açık bir sûrette ehl-i sâlib ittifâkına girmekde bayağı masabaka idercesine isti‘câl göstermekde iken, ötede kendü zevk ve sefâsını, her saâdetden, her vazîfenin fevkinde görerek Selahaddin gibi mesbûkü’l-himam bir zâbitin din-i İslâm nâmına vukû‘a gelen mürâca‘atını cevabsız bırakarak ehl-i islâmın mahvını iltizâm etmek tarihde emsâli pek nâdir bulunur vekâyi’dendir.

Koca Selahaddin, merkez-i hilafetin kendisine göstermiş olduğu şu mu‘ameleyi bi kaydânenen pekde fûtûr itmeyerek en sonra bütün Avrupa hükümetlerine karşı yalnız başına cevap vermekden çekinmedi. Bilakis, alem-i islâmiyetin bekâsı hep kendi şahsına, hep kendi hamiyetine münhasır kalmış olduğunu hiss iderek evvelkisinden büyük bir şiddet ile seferberliğini ikmâl karar virdi.

(Sayfa:75) İhtimâl ki, müşârunileyhin bu noktadaki vaziyeti, Prusya kralı Büyük Frederik'in 1756, Fransa İmparatoru Birinci Napolyon'un 1815 deki vaziyetlerin fevkinde bir hal idi. Selahaddin halife-i İslâmdan mu'âvenet göremeyince bi'z-zarûre yalnız kendi idaresinde bulunan kıta'atı askeriye ile düşmanı istikbâl idecekti. Binâenaleyh Musul, Suriye ve Mısır cihetlerinden kendisine iltihâk iden ehl-i İslâmdan oldukça güzel ve toplu bir ordu teşkîl ve ehl-i sâlibin vürûduna intizâr eyledi.

Kudüs'ün yine ehl-i islâm eline geçmesi üzerine, üçüncü ehl-i sâlib nâmıyla, vücûda gelen ittifâk-ı nasrani iki evvelki seferlerden ziyâde müdhiş bir halde bulunuyordu. Fatih Kudüs aleyhinde Avrupa kiliselerinde sabah, akşam mü'essir dualar okunmağa ve pek belîğ nutuklar virilmeğe başladı. Zâten pek meyus ve mesul olan heyet-i ruhaniye eshâb-ı bu def'a gerçekten hayrete şâyân faaliyetler göstermişler idi. En doğru yazılmış tarihlerin virdikleri malûmata göre üçüncü ehl-i sâlib heyet-i mecmuası 700 bine yakın bir yekûn teşkîl idiyordu! Ma'hâza şu büyük ordu, evvelkilerine pekde kıyâs idemeyecek derecede zâbıtalı bir kanun istikâmetinde hareket itmiş olacaktı. Zîrâ, kumandaya memur olan zevât içinde İngiltere hükümdarı Birinci Rişar, Fransa kralı Ogüst ve Alman imparatoru Frederik Barbaros bulunuyordu. (Sayfa:76) İşte bu üç büyük hükümdarın ve bütün Suriye ve Avrupa râhiblerinin teşvîkât-ı maddiye ve maneviyeleri sayesinde husûle gelen 700 bin kişilik bir ta'assub yığınının karşı, hükûmât-ı islâmiye ve tevâif-i mülûk içinde tek başına cevap virecek yalnız bir Selahaddin var idi!

Mîlâdın 1189 unda başlayan üçüncü ehl-i sâlib seferi başluca üç büyük parçaya ayrılmıştı. Birinci orduya Filib Ogüst, ikinci orduya Arslan Yürekli Rişar, üçüncü orduya Frederik Barbaros kumanda idiyor idi. Birinci ve ikinci kollar deniz tarîkiyle ve yalnız üçüncü kol yani Barbaros ordusu karadan hareket itmişti.

Akka kal'ası bu üç büyük orduya hedefü'l-hareket olmuştu. Suriye ve Kudüs-i Şerif istirdâd ve mümkün ise bütün İslâmları mahv ve berbâd etmek hevesiyle vücûda gelen üçüncü ehl-i sâlib sefer planı işte bundan ibâret idi. İngiltere kralı Rişar'ın üssü'l-harekâtı Marsilya, Filib Ogüst'ün Cenova, Frederik Barbaros'unda Ratisbon şehri idi. Bu üç büyük ordu yekdiğerinden tabî'i az, çok fâsılalı zamanlarda hareket itmişlerdi. Birinci kol Bonifaço ve Messina boğazlarından geçerek doğruca Akka'ya vâsıl olmuştu. İkinci (Sayfa:77) kol, kezâlik

Messina boğazına uğradıktan sonra Girid, Rodos ve Kudüs adalarına temâs iderek Akka pîşgâhına gelmişti.

Üçüncü kol ise Viyana, Budapeşte, Belgrad, Niş, Sofya, Filibe ve Edirne tarîkiyle İstanbul'a gelmiş ve oradan yine Edirne'ye gelerek ve bu def'a Gelibolu civârında Kal'a-i Sultaniye boğazını atladıktan sonra Karesi, Aydın, Konya ve Adana vilayetleri vâsıtasıyla Antakya şehrine dâhil olmuştur.

Akka muharebesine en ziyâde sebep olan eski Kudüs kralı idi. Ne çâre ki, Askalan mevki'ine bedel Selahaddin Eyyübi'nin elinden kurtulmuş olan bu esîr vahşi mu'ahharan ötede berüde başına toplaya bildiği halk ile ehl-i sâlib enkâzı üzerine ikinci bir Kudüs krallığı tesis itmek heveslerine düşerek hiç ümîd olunmadık bir günde Akka kal'asına baskın virmiş idi. Zâten o sıralarda Avrupadan akın akın Suriye sevâhiline koşmakda bulunan İtalya, İngiliz ve Danimarka salibyonu dahi işe müdâhale itmiş ve kal'anın muhâsarası gerçekden az bir zaman içinde ikmâl edilmişti.

Akka'nın muhâsara haberi Selahaddin'e vâsıl olduğu gibi müşârunileyh pek seri' bir yürüyüş ile kal'anın imdâdına yetişerek (Sayfa:78) hasmın kuvvet ve mevzi'ine dâir ortalığı eyüden eyüye bir gözden geçirdikten sonra anın ordusuna karşı ve hakîm bir yerde ordugâh tesis eyledi.

AKKA MEYDAN MUHAREBESİ

14 Teşrîn-i Evvel 1189

(Sayfa:79) İlk zamanlarda ehl-i sâlibin kuvve-i mevcûdesi (30) binin, ehl-i islâmın ordusunda bunun iki misli yani 60 bin kişiden mürekkebi idi. Ehl-i sâlib ordusuna Kudüs kralı, Arablar ve Türklere ise Mısır meliği Selahaddin Eyyübi kumanda iddiyordu. Ehl-i sâlib ordusunun muharebe nizâmı başluca iki hat üzere tertîb edilmiş ve hatların her birisi üçer kumandan terkîb itmişti.

Fransız piyâdeleriyle Sen Jan süvârîlerinden mürekkebi sağ cenâh koluna (B), Kudüs hükümdarı (Gidon) kumanda idiyordu İngilizler ve Almanlardan husûle gelen merkez kolu (s) Prens Dö Toronj idâresine virilmişti. Venedik, İtalya ve Suriye halkından teşkîl iden sol cenâh koluna da (Y) Sur hâkimi kumanda idiyordu. Muharebe hattının merkezi girüsünde piyâde ve şövalyelerden ibâret olmak üzere bir

ihtiyât kolu (H) ve bundan başka yalnız piyâdelerden mürekkeb iki ordugâh kolu (M) mevcûd idi. Muharebe hattının sağ ve solu denize istinâd idiyordu.

Selahaddin Eyyübi yalnız iki hat üzere muharebe tertîbâtı almışdı. Hatların her biri yekdiğerine müsavi kıt'alardan teşkil (Sayfa:80) iderdi. Ve umûm İslâm askeri yalnız bir sınıfdan yani süvârîden mürekkeb idi. Sağ cenâh (T) Takiüddün, merkez kolu (N) Selahaddin sol cenâh (L) ise Musul emiri idâresinde bulunuyordu. Hat harbin sağ cenâhı denize ve Toron Tepesi'ne, sol cenâhı Belus Nehri'ne istinâd idiyordu.

MUHAREBENİN TARZ-I CEREYANI

Ehl-i sâlib Akka kal'asını 28 Ağustosdan berü abluka itmiş bulunuyordu. Selahaddin Eyyübi şu haberi aldığı gibi şehrin imdadına yetişmek üzere yola çıkar ve muharebe virmek için müsâ'id bir zaman ele geçirmeğe kadar evvelâ düşmandan epeyce uzak bir yerde yani Hurube Tepeleri'nde ordugâh kurar. Nihayet müşârunileyhin beklediği zaman gelür. Bunun üzerine artık düşman aleyhine hareket idilür. Ve her iki taraf yekdiğeriyle muharebeye tutuşur. Birçok aylar muzafferiyet ve mağlubiyetler içinde geçer. Fakat hala kimin kime galebe itdiği tamamıyla anlaşılamaz. Yani muharebe epeyce bir zaman netîcesiz kalur.

4 Teşrîn-i evvelde iki ordu kat'i bir muharebe virmek hevesiyle yekdiğeri aleyhine taarruza başlar. Ve işte bu esnâda her iki cihet krokideki gösterdiğimiz tertîbâtı ahz itmiş olur. (Sayfa:81) Muharebe sabahın dokuzunda bed' ider. İlk hatda bulunan Hristiyan süvârîleri her cihetden yani boydan boya Selahaddin muharebe hattı üzerine atılır. Ve aynı zamanda anların hücumunu temîn için ikinci hatdaki piyâdelerde hücum itmiş bulunurlar. İslâmların, merkez kolu düşmanın ihtiyât ve birinci hat askerlerinin şiddetli tazyikleri önünde girüye çekilmeğe mecbûr olur.

Selahaddin Eyyübi, birden bire dağılmış olan şu merkez kıta'atını toplamakda iken, sol cenâh kolu hayrete şâyân bir himmet ve şecâ'at ile düşmanın bütün hücumlarını girüye püskürtür. Aynı zamanda kal'adaki mahsurin tarafından yapılan bi hurûc hareketi ehl-i sâlib ordusunu cidden pek fenâ bir karışıklığa düçar eyler. Arabların merkez kıta'atı ardınca kendi düşman ihtiyât şövalyeleri bu def'a Selahaddin vâsıtasıyla mağlub idilerek, merkezlerine doğru çekilmeğe mecbûriyet görürler.

Şu esnâda ehl-i sâlib ordusu pek fenâ ve pek karışık bir halde bulunuyordu. Akka'ya karşı bırakılan asker ile birlikde, (Godfruva) gelinceye kadar ordunun bu fenâlığı, bu karışıklığı devam ider. Ondan sonra bir derece düzelmeğe başlar. Lâkin Arab ve Türklerin göstermiş oldukları şecâ'at fevkalâde sayesinde Akka muhâsarası 1191 senesine kadar sürer. (Sayfa:82) Ve en sonra İngiltere kralı Birinci Rişar'ın muvâsalatı vesâire ehl-i sâlib ordularının mu'âveneti ile 12 Temmuzda sükût itmiş bulunur.

(Sayfa:83) Bâlâda bir misâl olsun deyü ta'rîf eylediğimiz muharebeden sonra her iki ordu beyninde bir hayli şiddetli müsademeler daha vukû'a gelür. Ehl-i sâlib ordusunun kuvveti gıtdıkce büyümeğe başlar. Yani ibtidâyı muharebeden iki üç ay sonra düşman ordusunun kuvveti 150:180 bin kişiye bâliğ olur. Bundan başka ehl-i sâlibin muhâsara hattı üzerinde tertîb ve inşâ itirdiği handeklerin heyet-i umûmiyyesi büyük bir istihkâm şeklini alır.

Lâkin ehl-i sâlibin şöyle bir mantıkda iâşe ve temîn heyeti günden güne müşkilât kesb itdiğiçün en sonra kat'î bir hücumu karar virilür. Bu büyük müsademe Akka pîşgâhına gerçekden her ciheti kanlara boyamış ve pek korkunç bir kasab dükkanına benzetmiş bulunuyordu! Selahaddin, en büyük askerleri gıpta virecek sûretde idâre-i harb ve viğâ husûsunda düşmanlarına kât'iyen tefevvuk ideceği bir sırada deniz ciheti, ehl-i sâlib yığınlarını Suriye sevâhiline getüren bir sürü yelken sefineleriyle kararmış olduğu görüldü.

Bu temâşâ hakîkaten bütün mevcûdunu son derecede mahzun ve meys eyledi. Aynı zamanda kış mevsiminin şiddetli hükm sürmesi ve Selahaddin Gazi'nin fenâ halde hastalanması ehl-i İslâm ordusunun Hurube Dağı cihetlerine çekilmesini mucib oldu. Bereket virsün ki, şu sıralarda Mısır'dan kuvve-i bahriye gelerek kal'anın ilkbahar mevsimine kadar düşman eline geçmemesine gayret itmiştir. Yoksa Selahaddin ordusunun ric'ati, düşman için epeyce güzel bir fırsat yerine kâim olmuşdu.

(Sayfa:84) Bununla berâber, düşman düşman bu güzel fâsılayı öyle boş boşuna geçürmemişdi. Bilakis, mu'ahharan gelen ehl-i sâlib hacıları içinde tesâdüf idilen oldukça mahir ve akıllı mühendisler vâsıtasıyla muhâsara hatları üzerinde birçok bendler ve kaleler vücuda getirülmüşdü. İlkbahar geldi. Hamd olsun bütün İslâmın noktâ-i istinâdı olan Selahaddin Eyyûbi'de kesb-i afiyet eyledi.

Müşârunileyh bu Akka meselesine artık güzel bir netîce virmek ve Suriye çöllerini ehl-i sâlib yığınlarından halâs itmek fikriyle yine düşman üzerine yürümeğe karar verdi. Akka civârına vâsıl olduğu zaman, düşmanın muhâsara hendek ve burçlarını Akka kal'asının ötesine çıkmış ikinci bir kale şeklinde görünce hayretde kalmış idi. Muhâsirin, işgâl itdikleri ordugâhı o derecede tahkim itmişlerdi.

Ne olursa olsun düşman aleyhine hücum itmek lâzım geliyordu. Selahaddin, düşman ordugâhını ikinci bir def'a daha gözden geçürdükden sonra ordusunu bütün muhâsara hatlarını kuşadacak sûrette tertîb iderek hücumla başladı. Ne çâre ki, düşmanın bulunduğu yer hakîkaten şâyân-ı hayret bir yolda tahkim edilmiş olduğün bir seneden ziyâde devam iden hücumlar esnâsında birçok muzafferiyetler kazanılmış iken işe, yine sağlam bir netîce virmek mümkün olamamışdır.

(Sayfa:85) Nihayet büyük bir me'yûsiyyet ile ta'kîb idilen son bir hücumda İslâmlar muvaffak olacakları bir sırada Frederik Barbaros'un 150 bin kişilik cesîm bir kuvvet ile Akka üzerine gelmekte bulunduğu haberi işidildi. Tabi'i bu haber ehl-i İslâma yıldırım isâbet itmiş gibi icrâyâ tesir eylemişti.

Bu netîcesiz, bu mütevali müsademeler içinde alem-i İslâmiyet nâmına fedâyı can idercesine uğraşun duran Melik Selahaddin ikinci bir def'a halife-i islâmdan mu'avenet istemişti. Ne çâre ki birinci mürâca'atını cevabsız bırakan o sefih ikinci cevabında asla ehemmiyet vermeyerek Suriye ovalarında yakılan Müslüman kemiklerinin kokusunu Bağdad saraylarından ve kemâl-i zevk ve sefâ ile istişamam itmekde ayruca bir saâdet buluyordu!

Selahaddin yine meyyus olmadı. Bilakis felâket zamanlarında izhâr kemâl ve gayretten asla girü durmak istemeyen en büyük askerler gibi oda bir sükun ile amik içinde Alman imparatoru Frederik Barbaros aleyhine ne gibi bir plan kullanmak lâzım geldiğini düşünüyordu. Sevk ve idâre-i harb cihetiyle önündeki düşman cenerallarını bile hayretlere düçar iden o büyük diplomat, Selahaddin en son pâdişâhı olan Kılıç Arslan'ın ittifâkını alacak Rum kayserini bî-terafîlkda bırakacak sûrette bir manevra kullanmak istedi.

(Sayfa:86) Selahaddin'in bu güzel planı muvaffak oldu. Binâenaleyh Frederik Barbaros kumandasıyla biran evvel Akka pîşgâhına yetişmek isteyen üçüncü ehl-i sâlib kolu gerek Selçukiler ve gerek Rumların tesiriyle birçok zaman ve birçok insan

gâib itmeğe mecburiyet gördü. Akka muhâsirini bugün yarın Frederik'in vusûlune intizâr idiyorlardı. Anın içün son günlerde epeyce dehşetli hücumlar yapmakdan çekinmiyorlardı. Bu vechle vukû'a gelen müdhiş muharebelerin birisi iki gün kadar devam itmişti.

Selahaddin kullandığı ihtiyârî bir ric'at hareketi önünde ehl-i sâlib kât'iiyen mahv idilecekleri bir sırada girüden ihtiyât ve imdâdlar gelmeğe başlamışdı. Bu muharebe Akka müsademelerinin en kanlı bir tablosunu vücûda getirüyordu. Hristiyanlar bu hücumda hakîkaten zâyî'âtı azîmeye uğramışlardı. Bununda sebebi ehl-i sâlib ordugâhı dışarıdan Selahaddin'in dehşetli hücumları ile yıkılmakta iken kal'adaki mahsurin tarafından yapılan büyük bir hurûc hareketiyle taarruz idilmiş bulunuyordu. Bunu müte'âkib zâten üçüncü ehl-i sâlib kolunun ve Barbaros'un Adana, Silifke yakınlarında düçar olduğu felâketden son derece müteessir kalan ehl-i sâlib artık muharebeden vaz geçmeğe ve Selahaddin ile müsalhaya karar virdiler. (Sayfa:87) Ne çâre ki, o sırada ehl-i sâlibin imdâdına yetişen kuvvetler bu müsalha fikirlerini yeniden mahv ve izâleye vâsıta olmuşlardı. Binâenaleyh muhâsara yine devam itmeğe başladı.

Hayfa, ki iki seneden berü bir avuç askerle, Avrupa'nın o büyük ta'assub cemiyetlerini ekseriyyâ düçar veleh ve sükût eyleyen Selahaddin tekrar hastalandığıçün yine eski ordugâha çekilmeğe ve lüzum görüldü. Şu sıralarda kal'adaki mahsurin bazı neft şişeleri tertîb ile kal'a duvarlarına doğru tahrîk idilen seyyar kuleleri ve koçbaşları gibi düşman vesâit-i harbiyesini yakarak müdâfa'aca hayrete şâyân büyüklükler gösterdiler.

Aynı zamanda Hurube Dağı'na çekilmiş bulunan melik Selahaddin dahi desâyis-i harbiye isti'mâlinde ve ezcümle mahsurin ile muharebe içün gügercin postaları teşkîlinde yine ondan ziyâde kemâl ve marifet ibrâz itmekde idi. Kal'anın pek fenâ bir sûretde hücum ve taarruza uğradığı esnâda Selahaddin tekrar yetişür. Ve ehl-i sâlibin şu büyük baskınlarındaki netîcesiz bırakur. Fakat ne çâre ki, bu sırada ehl-i sâlibin birinci ve ikinci yani Rişar ve Ogüst kolları Suriye sevâhiline yaklaştıkları gibi kal'anın denizle olan târîk ittisâlide kâmilten kapatdırılmış olduğuçün Selahaddin bu dehşetli yığınlar karşusunda bile daha 3:4 ay kadar hükm sürmüş olan kahramanca mukavemeti en sonra âciz kalarak (Sayfa:88) mahsurin çar naçar ehl-i

sâlib eline geçmiş iki seneden berü bir hayli kanların merkez cereyanı bulunan Akka kal‘asında bu vechle sükût itmiş bulunur.

Eğer Selahaddin Eyyübi, kal‘ayı muhâsara idenlere karşı berren göstermiş olduğu ehemmiyet kadar deniz cihetinde nazâr-ı dikkat ve itinâyâ almış bulunsa idi. Akka Kal‘ası ağleb ihtimâle göre ehl-i sâlib eline geçmez ve muhâsara ameliyatı bu derece uzamış olamazdı. Çünkü Akka pîşgâhına ve Suriye sâhillerinin o zamanlarca en güzel ad olunan limanlarında tecemmü‘ idecek Mısır donanması bahren gelmekte bulunan ehl-i sâlib yığınlarını karaya çıkmakdan men‘ itmiş olacaktı.

YEDİNCİ FASL

BARUTUN İCÂDİ VE İSTİ‘MÂLİ

(Sayfa:89) İngiliz rahiblerinden (Rojer Bakon=Roger Bacon) yazmış olduğu eserinde (1220) bir takım şübheli tabirlerle kükürt, güherçile ve kömürden ibâret bir terkîb idiyor. Bu terkîb yandığı zaman kulakda o derece azîm gürültüler hâsıl ider ki biz anları gök gürültülerine teşbîh ideceğimiz gibi husûle gelen havf ve dehşetde yıldırım dinilen şeyin fevkinde buluruz. İşte bundan dolayı, suret-i umûmiye de barutun icâdı, her ne kadar (Rojer Bakon) eskiden tanılmış bir şey gibi bâhis itmiş ise de yine kendisine atf idilmektedir.

Filvaki‘ (Luyi Napolyon) “Topcu Sınıfının Tarih Mücmeli” ismiyle neşr eylediği (1849) eserde barutun mîlâd-ı İsa’dan (80) sene mukaddem Çinliler tarafından malûm olduğu anlaşılar. (846) senelerine doğru (Markus Grakos) Çinlilerin (ateş oku) didikleri, humbaraların sûret-i endaht ve tertîblerini beyân idiyordu.

13 üncü asırda İspanya ve Mısır’ın büyük bir kısmının fatihleri sayılan Moğollar, oralarda Çin sanatı nariyesi usullerini ta‘mîm itdiler. Bu asrın son günlerinde Arablar havanın yardımı (Sayfa:90) olmaksızın iştigâl idebilen bir nev‘ güherçile tertîbâtı muharebede kullandılar. İşte anların bu kullandıkları şey barut, lâkin pek ince ve toz halinde bir barut idi.

13 üncü asrın garb salıbyonu bu Çin sanayi‘ nariyesinin usûl-ı terkîb ve i‘mâlini öğrendiler. Ve anı sonradan Avrupaya nakl itdiler ki, husûs-u mezkûr orada bir hayli ticaret ve taharriyâta sebep oldu. Bunun için (Dölapar Döpark) ın ictihâdına göre harb barutu birçok yerlerde ve aynı zamanda bulunmuşdur, dinilebilir.

Şu ufacık mütâla‘adan pekâla anlaşılıyor ki barut Avrupalıların îcâd itmiş oldukları bir şey değildir. Bilakis o şeref Türklere ve Arablara mahsusdur. Ve ağıleb ihtimale göre (Rojer Bakon=Roger Bacon¹²⁵) ile barutun ikinci bir mevcûdu olmak üzere meydana çıkan (Albert Lugran) barutun kuvve-i ramiyesini bilmedikleri gibi (Markus Grekos) da bilmiyordu. Bizim anlayışımıza göre harb barutunun hakikî mevcûdu, bu bu vâsıta-i nariyeye atıcılık hassalarını kim virmiş ise o olmuştur. Bazıları indinde şu keşf mühim (1300) tarihlerine doğru Alman rahiblerinden (Bertot Eşvarç= Berthold Schwarz¹²⁶) dinilen zata istinâd olunuyor.

Hâlbuki (Dölapar Döpark) ise mermi endahtı husûsunda barutun hassâ-i râmiyesinden ilk evvel 13 üncü asrın (Sayfa:91) nısf-ı ahîrine doğru İspanya ve Afrika Arabları istifâde itmiş olduğunu en kavî bir ihtimâl olmak üzere meydana koyuyor. Bundan başka müşârunileyh îcâd-ı mezkûrun bir mütâla‘a-i fenniyeden ziyâde bir vâkıa-i nagihani eseri olmak üzere meydana gelmiş olduğunu dermeyân ediyor.

Arablar mîlâdın karn-ı sabîinde ve Mekke-i Mükerreme önünde ateşin kaleler isti‘mâl itmişlerdir ki, şu misâl barutun yine en evvel akvâm-ı İslamiye tarafından kullanılmış olduğunu gösterir burhan-ı sânidir. Filhakîka su içinde isti‘mâl iden madde-i nariyenin serine en evvel Arab milleti vâkıf olmuştur. Lâkin ser mezkûr mu‘ahharan Rumların eline geçmiş bulunduğîçün (Kallinikos) nâm şahs Rum ateşinin îcâd ve isti‘mâlini, bir şöhet-i kâzibe kapmak hevesiyle kendi isimine muzâf eylemiştir.

İLK ESLİHA-İ NARİYE

(Sayfa:92) Müelliflerden bazısı bunda (1304) muhâsarasında esliha-i nariye isti‘mâl eylemiş olduğu iddiâ ediyor. (Luyi Napolyon) mîlâd-i İsa’nın (1308) senesinde Cebelü-l-Tarık’ın yine efvâh-ı nariye ile muhâsara idildiğini söylüyor.

İngiltere âsâr-ı atîka ulemâsından (Arşibald) ise esliha-i cedîdenin İngiltere’ye duhûlu Flamandlar tarafından vukû‘a geldiğini iddiâyâ kadar varıyor. (1319) da Cenovalıların topları var idi. (1327) de İngiltere kralı Üçüncü Edvar

¹²⁵ Ahmet Erhan Şekerci, “Ansiklopedist Bir Düşünür Olarak Roger Bacon”, *İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.2, İstanbul, 2014, s.105.

¹²⁶ A.Mesut Küçükcalay, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.2, Isparta, 1997, s.60.

İskoçya’da (Krakiz) dinilen bir takım aletler kullanmış idi ki, bunlarda Arşibald’ın fikrine nazaran Flamandların (Bossen)lerden başka bir şey değildi. Velhâsıl şu devirlerde cinsleri muhtelif bazı vesâ’it-i nariyenin ekserî muhâsaralarda tatbîk edilmiş olduğu kât’iyyen tebeyyün eylemiştir.

Fiyatlarının pek ucuz ve atımlarının pek zayıflığına bakılırsa bu ilk efvâh-ı nariyenin pek ufacık çapda yapılmış oldukları anlaşılır. Mezkûr toplar dairevi temur tahtalardan i’-mâl idilerek âdetâ geniş bir boru şeklini gösteriri ve umûmiyetle bir kundak üzerine konulduktan sonra ya tekerlekleri veya desteklere müstened bulunurlar.

(Sayfa:93) Bu yeni makinelerle endaht oluna mermiler sapan, arbalt vesâir alet-i kadime vâsıtasıyla atılanların aynı idi. Mermiler taşdan ve ale’l-ekserî mermerden yapılırdı. Mermilerin bir taraflarına kurşundan bir parça rabt olunurdu. Bundan dolayı namlu derununa girmeleriçün arkalarından bir çekiç ile urmak lâzım geliyordu. Husûs-ı mezkûr bize mermilerde sargı isti’-mâli usûlünün, topçuluğun ibtidâyı zuhûrunda daha düşünölmüş olduğunu gösterir.

Az vakt içinde efvâh-ı nariye epeyce büyük mikyaslarda ve hatta birkaç yüz livrelik (bir livre yarım kilogramdır) taş veyahud kurşun ve demir kaplamalı mermiler endaht idecek cesâmetde yapılmâğa başlandı. Bu cesîm toplar, heyet-i umûmiyesi birbirine rabt idilmiş ve evvel emirde fâsılalı ve biraz vakt sonra yine birbirine merbut yassı ve dâirevî halkalardan mürekkeb olmak üzere dövme temurdan yapılırdı. Bunlara (Bombard) nâmı virildi. Unvan-ı mezkûr esâsen Yunancadan alımıştır ki, manay-ı umûmiyesi itibariyle mezkûr topların endaht zamanında husûle getürdükleri dehşetli gürötlölere muzafdır.

Namluda barutun bulunduğı mahallin ebâdı namlunun öteki kısmına nisbeten pek küçük idi. Ale’l-ekserî barut yatağı (mahalli) müteharrik yapılıyordu ki (Sayfa:94) o zaman top kuyruktan doldurulurdu. Bu cins toplarda (Vuğlar) nâmı virildi. Bombardlara nisbeten bunların ebâdı daha küçük idi. Mermiler nâdirenen (8:10) livre sıkletinde yapılırdı. Ve barut hakları tahminen ¼ nisbetinde bulunurdu.

Bombardlar mu’ahharan o kadar büyük ebâdda yapılırdı ki, (Filip Luhardi – 1377) Şalon’da (450) livrelik mermiler endaht ider. Bir top i’-mâl itdirmiş idi. Mezkûr topu bir top fabrikacısı ve dokuz demirci 12 teşrîn-i evvel (127) den 9

kanun-ı sâni (1378) e kadar güç hal ile yapabilmişti! Belçika'nın (Gant) şehrinde on beşinci asrın nısf-ı evvelinde inşâ idildiği tahmin idilen ve bombard cinsinden bir top görülmüştür ki, mecmu' tûlu (5,025) metredir. Barut hazinesinin tûlu (1,375) ve kutru (0,26) namlu müceffinin tûlu (3,315) ve kutru (0,64) metredir. Topun ağırlığı (16,400) taşdan ma'mûl mermisinin ağırlığıda (340:680) kilogram idi. Mezkûr topun barut hakkı (38) kilogram yahud merminin 1/9 u nisbetindedir.

(1430) da (Serpantin) (Kuluverin=Culverin¹²⁷) dinilen topların zuhur itdiğini görüyoruz. Bunların müceff tûlu (35) çap ve hatta bundan da ziyâde bir imtidadı hâvî idi. Namluları bazen barut hazineli ve bazen hazinesiz yapılır ve kurşun veyahud ki dövme temurdan ma'mûl mermi endaht iderlerdi. (Sayfa:95) Serpantinlerin moyluları (mesnedleri) yok idi. Bunlar tûlen yekdiğerine merbut ve halkalarla mazruf temurlu levhalardan yapılırdı. Lâkin 15 inci asrın nısf-ı ahîrinde anlar döğme temurdan veya pirinçden ve daha hafif bir sûretde i'mâl idildiler. Ve mesnetlerle techîz oldukları gibi kuyruklarında nişan almağa teshîl için birde çıkındı yapılmış idi. Hâsılı iş bir def'a meydana konulduktan sonra evvâh-ı nariyenin asla hattı husûsunda her taraftan gayretler gösterildi.

Şu sıralarda i'mâl idilen toplar kuyruk taraflarında hakk olunmuş bir takım vahşi ve korkunç hayvan isimleri virilirdi. Endaht zamanında mezkûr topların kırılıb çatlayanları pek az değildi. Binâenaleyh top neferlerini muhâfaza itmek için ekseriyyâ bazı tedâbire mürâca'at olunurdu. Ezcümle meselâ Belçika (1383) yapıldığı gibi her topun endahtından evvel topçuların uzaklaşmalarını ihbâr itmek için çan çalınıyordu.

Bizim şu ta'rîf itdiğimiz esliha-i nariye, evvelâ müdâfa'a kılâ' için isti'mâl edilerek siperler üzerinde eski balistik aleti yerine kâim oldular. (15) inci asrın başlagıcında anlar kavisli endaht yapmak ve cüz'i barut haklarıyla şehirler veyahud müstahkem şatolar derûnuna yakıcı ve yıkıcı şeyler endaht itmek fikriyle hücumda dahi kullandılar.

(Sayfa:96) Kal'a duvarlarında breşler hala mancınıklar vâsıtasıyla veyahud barutsuz lağımlar ile duvarları yıkarak açılırdı. Duvarlarda top ile breş açmak

¹²⁷ Salim Ayduz, *Tophane-i Amire ve Osmanlılarda Top Dökümü*, Osmanlı Askeri Tarihi, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011, s.38.

meselesi ancak döğme temurların kabulünü (15 inci asrın sonu) müte‘âkib düşünülmeğe başlamışdır.

Topçunun meydan muharebede isti‘mâli yani sahra topçularının îcâdı meselesi tamamıyla ta‘yîn idilememiş bir devire tesâdüf idiyor. Ma‘hâza İngilizlerin (1346) Kresi Meydan muharebeside top isti‘mâl eylemiş olduklarına bakılırsa, sahra toplarının o devirden itibaren tatbîk idilmiş bulunduklarına hükm ideceğimiz geliyor. Bazı müelliflerin beyânına göre sahra toplarının (Kresi=Crecy) Meydan Muharebesi’nden 10 sene sonra yani (1356) da zuhur itdiği anlaşılır. Fakat herhalde 3 Mayıs 1381 de vukû‘a gelen (Pruj) Meydan Muharebesi mezkûr topların ilk meydan tesir ve tatbîk oldukı kât‘iyyen tebeyyün eylemişdir. Esliha-i nariye-i hafifenin îcâdı ise Alman rahiblerinden birisine isnâd idilmekdedir. Pistol dinilen silahlar, (1364) senelerine doğru İtalya’yı vustâ da kâin (Toskana) eyaletinde i‘mâl olunmuşdur.

Bazı müelliflerin söylediklerine göre (Burgon) dükası (1411) senesine doğru ordusunda (4000) kadar el topu bulundurmuş idi. Bu el topları, çakıl taşı veya temur (Sayfa:97) mermiler vâsıtasıyla zırhlar ve kasketler kırabilecek derecede kuvvetli çaplarda yapılmış. Küçük (Kuluverin)lerden başka bir şey değildiler. Mezkûr toplardan birini nakl itmek için iki nefer memur olurdu. Endaht idileceği zaman iki çatal üzerine konulur, ve kuyruk takımında nişan alınabilmek için hususi bir kabza bulunurdu.

(1430) tarihlerine doğru (Lil=Lille) de fitilli (Arkebus) ve dibcikli (Kuluverin)lere tesâdüf olunur. Mezkûr tüfekler fem cihetlerinden bir çatal ve dibcikleri tarafından sağ omuza istinâd itdirilerek sol el ile tutulur. Ve sağ el ile de falyalarına ateş getirülür idi.

Bu tüfeklere ateş virmek için kullanılan fitiller kükürt ve güherçile içinde kaynadılarak bükülmüş ve kurutulmuş iplerle yapılırdı. İşte bu esliha-i nariye-i hafife gitdikce ıslâhât görerek nihayet (16) ncı asırda (Arkebus) ve musketler tatbîk idilmeğe ve en sonra (1700) tarihlerine doğru çakmaklı tüfekler îcâd olunmağa başladı.

SEKİZİNCİ FASL

SALTANÂT-I SENİYYE ZUHÛR-I ÂLİ OSMAN

(Sayfa:98) Vakta, ki birkaç asırdan berü garbde İspanya şibe ceziyesinin o güzel ve sevimli vadilerini, şarkda Asyayı vustâ ve suğrânın yüksek ve lâtif yaylalarını pertev-i imân ile tezyîn iden kanun-ı ilâhî mu'ahharan islâm hükümetlerinde görülen bin dürlü avâriz-ı cismânîye ve maneviyeden efkâr-ı taassubiyeden husûle gelmiş bazı kesîf perdeler arkasında gizlenmeğe yüz tutdu. Himalaya dağlarının şimâl etekleri aksâmından olan Harezmi cihetlerinde asıl bir familyanın aguş kemâl u necâbetinde yetişen bir Türk sergerdesi, kendi aşiretiyle berâber Van ve Erzurum taraflarına geçerek âfâk-ı İslâmiyede husûf ve küsuf emâreleri gösteren bunca mezâlimin önünü almak için güya, ki şarkdan garbe doğru fırlamış bir seyyale-i şemsiyye gibi hakikaten pek az bir zaman içinde, nur-ı İslâmiyetin yeniden revâc bulmasına vâsita olmuş idi.

(Sayfa:99) Hicret-i nebeviyenin kurun-ı sâdesi nihayetlerine doğru yer altından yer üstüne çıkmış bir kara belâ gibi Hive, Semerkand, İran ve Pencab sâhillerini tahrib ile medeniyet-i beşeriyenin mahzen-i esrar ve ulûm-ı olan bunca kitabhâneleri, bunca sarayları yakub yıkan hâsılı bütün Asyayı vustâyı kanlı bir sahra şekline koyan Cengiz furtunaları bir zaman sonra büsbütün garbe dönerek, bu vechle Asya-yı suğrâ sakînlerinde tehdîde başladı.

Asya kıt'asını başdan başa tahkim ve istibdâd yumruklarıyla mahv itmek isteyen bu Cengiz ve Moğol hunharlarının istîlâ ateşinden halâs olmak fikri, Mahan şehrinde kemâl-i sükûn ve âsâyiş ile vakt geçürmekde olan aşiret halkının (Halat) cihetlerine çekilmesini icâb eylemişti. Aşiret, lâkin büyük bir hükümetin, cihangîrane bir politikanın, mâder zuhûr ve isitikbâli olan o dört yüz kadar aile öteden beri, mefâhir-i insaniye ile temeyyüz itmiş ve en çokda cengâverlik ile şöhret almış kahraman bir aşiret idi. İşte adeden küçük mesleken ve tabian pek büyük evvelâ bu aşiret bizim, sevgili anamız, sevgili babamızdır.

Ma'ruf-ı İlahiyeyi, arz Filistin'de yakmak istedikleri zulm ve ta'assub ateşlerinin kesîf dumanlarıyla söndürmek fikrine düşen ehl-i sâlib ordularını perîşan etmek için Kürdistan yaylalarında birer Selahaddin Eyyûbi vücûda getüren kudret-i subhaniye, (Sayfa:100) tevâif-i mülûk ile birlikde, inhitâta yüz tutan hükûmât-ı

İslamiyenin muhâfaza-i şân ve ikbâli için Türkistan sahralarında bir Süleyman Şah ve andan sonra birde Ertuğrul Gazi vücuda getürmüştür.

Girid kahramanı yani Selahaddin Eyyübi didiğimiz, Mısır Sultanı, az çok ehemmiyetli ve muntazam bir ordu başında olduğu halde Suriye ve Musul cevalânlarını ta'kîb iderek andan sonra, ehl-i sâlib önüne atılmış o vechle epeyce bir zamandan berü tehlikelere müstağrek olan ehl-i islâmı kurtarmağa çalışmıştır.

Hâlbuki, asırlardan berü kemâl-i ciddiyet ve sebât ile bekâ bulmuş ve ilk zuhûrundan dört beş asır sonraya gelinceye kadar bütün Avrupa hükümetlerine ve yalnız kendi kılıcının kanlı ucuyla tefevvuk itmiş bulunan Devlet-i Muazzamâ-i Osmaniyyenin ilk temel taşının vaz'ı yani Süleyman Şah Hazretleri, kabîlesini kurtarmak için Van ve Erzurum taraflarına hicret eylemişti.

Lâkin, Hakk Teali Hazretleri bir dinin, bir meliğin bekâsını arzu buyurduktan sonra şübhe yok ki, Moğol istilâsından âzâd olmak hevesiyle vatanını ve garîblikden kurtulmak yani vatanına kavuşmak sevdasıyla Caber Kal'ası yanında canını ve hayatını terk iden bir Türk sergerdesinden bir Osman Gazi, bir Hüdâvendigâr ve bir Yavuz Sultan Selim yetişmek tabi'idir.

(Sayfa:101) Evet, Havazem cihetleri Moğolların eline düşerek orasıda Cengiz dinilen belâyı bi âmânın ateşleri içinde yanmağa başladığı esnâda Oğuz Han Türklerinin en meşhûrlarından birisi yani, Süleyman Şah Bin Kaya Alp, öteki bir orduları gibi oda kabîlesini başına topladı. Ve anınla birlikde şarkdan garbe doğru çekilmeğe karar virdi. Bu zamana gelinceye kadar Süleyman Şah ve kabîlesi Mahan şehrinde ve bir âsâyiş ve bir sükûnet-i latife içinde imrâr hayat idiyorlardı. Ne çâre ki, cins ve hemşehri tanımayan Moğol fatihleri, Cengiz belaları anların bu tatlı ve sevimli yaşayışlarını ihlâl eylemiş idi.

Binâenaleyh muhâfaza-i can için muhâfaza-i vatan-ı şerefini terk itmek lüzumu tahakkuk eyledi. Menâkıbı harbiyesi dillerde destan olan ve hayat nâmına doğduğu, yaşadığı memleketi sevmek ve anın için ölmekden daha büyük bir vazîfe bilmeyen ufacık lâkin pek cesûr ve kahraman bir aşirete memleketini terk itdirecek derece tesir gösteren kuvve-i cebriyenin nasıl bir belâyı hânümansuz olduğu kendi kendine meydana çıkar.

Süleyman Şah didiğimiz gibi Asyanın her cihetine sirâyet itmek üzere dört bile tarafa ateşler saçan Cengiz belâsından kurtulmak hevesiyle Erzurum ve Erzincan semtlerine hicret eyledi. (Sayfa:102) Orada yedi sene kadar ve kemâl-i sükûn ve âram ile vakt geçürdükden sonra, Cengiz'in vefâtını ve hükümet-i Cengiziyenin tenezzül ve inkirâzını öğrenerek yeniden vatanına kavuşmak sevdâsıyla Fırat Havzası boyunca aşağıya doğru inmeğe başladı. Biran evvel vatanına gitmek arzusuyla oldukça seri' bir yürüyüş ta'kîb iden Süleyman Şah Fırat nehri üzerinde ve Caber kal'asına yakın bir yerden geçid hareketi yapılırken nehre düşerek vefât eyledi.

Şübhe yok ki, bu kazayı nagihanı Süleyman Şah'ın idâre-i hâkimane ve pederanesiyle mes'ud olan bütün bir kabile halkını son derecede müte'essir ve dilhun eylemişti. Lâkin Caber Kal'ası civârında bir avuç toprak ile rahmet-i ilahiyeye emânet idilen o kahraman vücudun bu vechle sükûtu, ehl-i islâmın felâh ve salahına en güzel bir alâmet olduğuçün, biz bilakis Fırat nehri kazasından dolayı iftihâr ideriz.

Evet, Caber Kal'ası yanında elan bir hayat olan o Türk mezarı, Türk hükümet-i islâmiyesinin ilk temel taşı, ilk fatiha-i celâli olmak münasebetiyle bizim için ihtilâf ark ve lisana vâsıta-i müstâkile olan, Babil kalesi tarihinden ziyâde mukaddes ve sevimli bir tarih vücûda getürür. Fırat vâkı'asından sonra ikiye ayrılmış olan dört yüz (Sayfa:103) ailenin bir kısmı Ertuğrul bin Süleyman Şahın riyâsetinde kalarak yeniden Erzurum Tercan taraflarına geldiler ve orada iskân ve tavattuna karar verdiler.

Bir müddet o civârda geçindikden sonra Ertuğrul, mülük-ü Selçukiyeden Sultan Alaeddin ile vukû'a gelen münasebat üzerine Konya cihetlerine gitmek istedi. Müşârunileyh maiyeti erkânıyla Konya istikâmetinde hareket itmekde iken, yolda yekdiğeriyle çarpışmış olan iki orduya tesâdüf itdi. Bunlardan muzaffer olan cihet, Tatar akvâmına ve diğer cihet ise Selçukilere mensûb idi.

Ertuğrul bu muharebede (500) kadar süvârî ile Selçukilerin mu'âvenetine giderek gösterdiği şecâ'at ve gayret sayesinde, evvelce mağlub düşmüş olan taraf, ciheti galebe aleyhine tefevvuk eylemişti. Bu mu'avenetin tesir-i tabi'isi ile Ertuğrul Gazi Alaeddin Selçuki tarafından pek büyük bir hürmet ve müveddet ile kabul idildi.

Konya pâdişâhının, Ertuğrul ile kabîlesi hakkında şâyân gördüğü lutf ve muhabbeti yalnız elfâz-ı resmîyeden ibâret kalmadı. Bilakis, müşârunileyh öteden

berü kendisine bizâr itmekde olan Tatar beliiyesinden, kurtulduğiçün Ertuğrul ve kabîlesi Söğüd ovasıyla (Sayfa:104) Domaniç Yaylasını ihsân eylemek gibi bir büyüklük izhâr eyledi. İşte bu Söğüt nâhiyesi, Devlet-i Muazzamâ-i Osmaniyye'nin mehd zuhûr ve Domaniç Yaylası da münber i'tilâ ve intişârı olmak üzere cihanın bütün tarihlerini işgâl eylemiştir.

Mekke ve Medine civârında zuhûr iderek az bir zaman içinde küre-i arzın en mühim aksâm ve ahalisine yayılmış olan Nur-ı Mübin-i Ahmedi, nasıl şâyân-ı hayret bir sürât ile ilerülemiş ise Söğüd nâhiyesi merkez teâlî ve zuhûr ad eyleyen Osmanlılar da o kadar seri' ve şâyân-ı hayret yürüyüşlerle Asya, Avrupa ve Afrika'nın en güzel parçalarında icrâyı fütûhât eylemiştir.

Ertuğrul Gazi hicreti nebeviyenin (650) tarihinde Söğüd nâhiyesi civârında yerleşerek, o zamandan terki can idinceye kadar belki bir gün icrâyı ve gav-ı gazadan hali kalmamış ve binâenaleyh pek cüz'i bir fâsıla içinde kendi şecâ'at ve hamiiyetini gerek dostlarına ve gerek düşmanlarına pekâla tanıtmış bulunuyordu. (656) da Söğüt Kasabası, Ertuğrul Gazi'nin sulb-i pâkinden vücûda gelmiş bir kahraman bir nur topu ile şeref bulmuş idi.

Milletimizin sermâye-i fazl ve irfânı, hükümetimizin vaz'ül-esâsî olan bu küçük kahraman beşiği etrâfında tecemmü' itmişti. Epeyce bir zamanlar, Roma medeniyetiyle çarpışa çarpışa nihayet derecede yorgun düşmüş ve hasımlarından layıkıyla bir intikâm almadan (Sayfa:105) öleceğine pek ziyâde teessüfler itmekde bulunmuş olan Kartacılı bir peder dokuz yaşlık küçük bir Anibal'ın büyük sözleri ve büyük yemînleri önünde nasıl müsterihane ikmâl-i hayat eylemiş ise Yenişehir Burusa ve Söğüd civârlarında Rum ve Cengiz fırkalarını dağda dağda en sonra alem Söğüd'e çekilmek üzere olan Türkistanlı bir pederde Osman Gazi gibi bir kahraman celâdet yetiştirdiğičün şübhe yok ki, Amilkar'dan ziyâde emîn ve sevimli bir ölüm ile cihana vedâ eylemiş idi.

Ertuğrul Gazi vefât itdiği zaman (680) kabîle riyâseti o esnâda henüz (24) yaşına gelmiş olan kahraman sahib-kıran Osman Gazi'ye intikâl eyledi. Ertuğrul birinci evlâdı Osman Gazi içün bir rüya ve bilakis Osman Gazi de aynı vechle ve yine kendi şahsına âid olmak üzere güzel bir rüya görmüşdü. Bu rüyaların ikiside (Romulus) un vefâtından sonra Romaluların cihângirliğini tebşir iden (Senatör Prokolis) in rüyası gibi sadık çıkmış idi.

Tarih-i milel umûmiyetle nazâr-ı tedkîkten geçirildiği zaman görülür ki Devlet-i Osmaniyye, gerek askerlik ve gerek siyaset cihetiyle bütün emsaline tefevvuk itmiş bir vaziyetde bulunur. Şu söylediğimiz sözün kâili yalnız biz değil, bilakis herkes anın öyle olduğunu bilür ve i'tirâf ider. Osmanlı Türklerinin vücûda getirmiş oldukları saltanât-ı (Sayfa:106) azîme ile kıyâs idilecek ve ana bir hayli cihetlerde müşabih ve yalnız bir hükümet-i manzûrumuz olur ki oda Roma hükümetidir. Lâkin vicdânen ve hakîkaten düşünülürse Saltanat-ı Osmaniyye'nin zuhûruyla Romalıların istilâsı beyninde pek çok fırkalar vardır. Ezcümle Türkler pek az bir zaman içinde Romalılar kadar büyük bir saltanat vücûda getürdüler. Bu büyüklük bu sürat, cidden hayret idilecek şeylerdendir. Çünkü bir def'a Türkler vesile-i terakkiyâtı ve esbâb-ı fütûhâtı, Romalıların ki kadar sâbit ve metin değildi. Romalıların epeyce zamanlar ve tecrübeler sarf iderek vücûda gelmiş senatoları, müstemlekât ve muzafferiyetler var idi.

Hâlbuki, Türklerin ilk vaziyetleri ve Ertuğrul Gazi'nin Söğüt ve havalisine doğru yalnız birkaç bin kişi ile vukû'a gelen hicretleri düşünülürse, Hükümet-i Osmaniyye'nin bidâyet zuhurunda ne kuvvetli bir senatosu, ne müstemlekât arazisi ne de tak zaferlerle tezyin idilmiş pek büyük muzafferiyetleri var idi. Romalılar ekseriyetle, kendilerinden küçük ve fesâd-ı ahlâk seyyiâtıyla öteye berüye dağılmış olan hükümetlerin enkâzı dâhilinde büyüyerek en sonra şâyân-ı hayret bir Roma politikası meydana getürmüşlerdi.

Lâkin Türkler, ekseriyetle kendilerinden büyük ve fesâd-ı ahlâk (Sayfa:107) seyyiâtıyla henüz tamamıyla dağılmamış olan küçük büyük birçok hükümetler beyninde sıkışmış kalmış bir avuç halk içinden Hükümet-i Osmaniyye gibi her zaman hayretle yâd idilecek azîm bir devlet meydana çıkarmışlardı. Romalılar birkaç asır, lâkin herhalde kendilerinden zayıf bulunan milletleri esâslı ve kuvvetli nizâmlarıyla düçâr zevâl ve inkırâz itmişlerdi.

Türkler, Bizans merkezine hâkim olan Rum İmparatorluğunu ve Asya-yı suğrâ tevâif-i mülûkünü birer birer ele geçürdükden sonra Tuna ve Sava nehirleri boyunca Rum Bulgar, Arnavutluk ve Bosna cihetlerine yayılarak az vakt içinde Viyana ve Berlin istikâmetlerini tehdîd itmiş bulunuyorlardı.

Evet, bütün Avrupa hükümetleri dört asırdan mütecâviz bir zaman zarfında Osmanlı kılıcı önünde zar u zebun olmuşlardı. Osmanlı Türkleri yalnız şöyle

nâmütenahi fütûhât yapmakla iktifâ itmemişlerdi. Bilakis feth olunan memâliği muhâfaza itmek cihetiyle hayrete şâyân politika ve idâre usûlleride vaz‘ eylemişlerdir. Âli Osman’ın istilâyı cihân husûsunda göstermiş olduğu tesirât-ı umûmiye gerçekten akıllara sığmayacak derecede âlidir. Hatta Türk akıncı süvârilerinin milel mütecâvire ile vukû‘a gelen dehşetli müsademeleri, o zamanlar cihânın her tarafında bir kazâ-yı âsmânî gibi telâkki idilmeğe başlamışdı.

(Sayfa:108) Lâkin Osmanlıların zir hükûmetine geçen yerlerin ahvâli, mu‘tedil bırakılarak lâtif ve pek sevimli bir simatın taht-ı ikbâlinde mahfuz olan kasabaların heyet-i umûmiyesi, minareleri, medreseleri, ulemâsı ve hükemâsı düşünülürse bu kâvm-i necibin, bu cemiyeti perver insanların sükûn ve âsâyışine ve kanâatkerane bir hayat ile uhuvvet-i müşterekelerine hayran olmamak mümkün değildir. Osmanlıların bu derece büyümelerine başluca tesir gösteren birkaç şey vardır.

Birincisi: Din-i İslâmın tesiri.

İkincisi: Yeniçerilerin icâdı.

Üçüncüsü: Feth idilen yerler ahâlisinin gâyet mâkul bir tarz da mezc ve terkîbi.

Dördüncüsü: Türk zeamet usûlünün vaz‘ ve terkîb-i âdilânesi.

Beşincisi: Zabt olunan kasabalarda güzel güzel belediye meclis ve idârelerinin tesisidir.

Bundan başka Romalılarda olduğu gibi Türklerde de “harb harbi besler” kâ‘idesi mebde’i fütûhât olmuş idi. Hâsılı Türklerin sulh zamanları Romalılarda olduğu gibi birçok esâslı muharebeler vücûda getürür. Ve bilakis, ekseriyyâ güzel düşünülmüş olan mu‘ahedelerde şâyân-ı hayret muzafferiyet ile nihayet bulurdu.

(Sayfa:109) Türkler her zaman muharebeye hazır yani hakîkaten bir millet-i müsellaha olmak üzere meydana gelmişlerdir. Osmanlı şehirlerini tezyîn iden camiler ve menârelerden her birisi birer nişâne-i muzafferiyet makamındadır. Roma bütün ef‘âl ve azîmetini hep kuvve-i askeriyesi ile kazanmışdı. Umûm Romalılar bir millet-i müsellaha teşkîl ittikleri içün Roma ordusu âdetâ seyyar bir hükûmet şeklini hâiz bulunuyordu.

Romalıların teşkilât-ı askeriyece müsellemler olan intizâm ve kuvvetlerinden başka o derece yükselmelerine icrâyı tesir itmiş daha birkaç sebep var idi: Ezcümle Romalılar daha eyülerini buldukları zaman kendi eski âdetlerini terk iderlerdi. Felâket zamanlarında vakûr ve âlîcenâb, saâdet hallerinde bilakis mütevâzi ve hâlim görünürlerdi. Düşman Roma duvarlarına kadar yaklaştığı zaman bile onlar, yine vezâif dünyalarına riâyetde asla kusûr itmezlerdi. Kibir ve gururu hırs ve tam‘a fedâ iderek bu vâsıta ile Yunan hükümetlerinin yapamadıkları bir şey meydana koydular. Yani esîrleri ve hatta kendi düşmanları arasında hüner ve mârifet sâhibi olanları hemşehrilik sıfatları dâhilîne kabul eylediler.

Her zabt itdikleri yerlerde kendi kendi medeniyet ve lisânlarını ta‘mîme (Sayfa:110) çalışır ve anları daima kendi idâre ve muhafazaları altında bulundurmak içün gâyet güzel ve büyük yollarla tezyîn itmeğe uğraşurlardı. İşte Romalıların devr-i şevket ve hümâyûnları zamanında ta‘kîb itdikleri usûl ve mu‘amelât şu söylediğimizden ibâretti. Dikkat olunursa Osmanlı Türkleri de mu‘ahharan tıbbî Romalıların yaptıkları gibi hareketlerde bulunmuşlardır. Hele Osmanlıların gerek taarruz ve gerek müdâfa‘a seferlerinde felâketlere olan sabır ve tahammüllerini başka hiçbir kavim efrâdı gösterememiştir.

Osmanlılar, hasımlarının askerlik ve siyasetçe mâkul olan şeylerini ve ezcümle silahlarını, inzibât-ı askeriyyelerini ve dâire-i hükümet husûsundaki birçok usûl ve tedbîrlerini almışlar ve o vechle güzel olan şeylere daima hüsn-ü kabul göstermişlerdir. Hâsılı Osmanlılar bir saltanât-ı hümâyûn vücûda getürmüşlerdir ki, bütün Avrupa ve Asya, akvâmı anın aleyhine kanlı muharebeler virerek ihlâl şân ve ikbâline çalışdıkları halde hiçbir şey yapamamışlardır. Bilakis öyle zamanlar olmuştur ki, Avrupanın en büyük tanılmış hükümetleri Osmanlı muharebelerine atılmış ve hüsn-ü hâcetde Osmanlılar ile birlikde hareket itmişlerdir.

Akvâl ve harekâtı ma‘mûl be olan bir Avrupa müellifi Türklerden bâhis itdiği zaman şu sözleri söylüyor: “Avrupalılar, Osmanlıların ne tamamıyla coğrafyalarını, nede tarih-i (Sayfa:11) mevcûdiyet-i siyasiye ve askeriyyelerini bilürler.” “Coğrafyada birçok nehirler şehir, bilakis bir hayli şehirler nehir olarak göstermişlerdi. Avrupa câhilleri Türk ismini hala barbar lafzıyla müradîf bir sûrette kullanırlar.”

“Hâlbuki, Türkler o bizim terakkiyâtı medeniye ve ma‘rûf-ı umumiye nâmına bitmez tükenmez mu‘ahhazlarımız olan Arabların vârisleridir. Biz bunu unutuyoruz.

Veyahud bi'l-garaz bilmek istemiyoruz. Türkler, Arabların kavânîni mülkiye ve ilmiyesinden birçoğunu aynıyla kabul itdiler. Lâkin, Avrupalılar hiç düşünmüyorlar. Bir zaman geldi ki, İstanbul ve oradaki divân-ı hümâyûn bütün siyaset aleminin en güzel ve en mükemmel bir mekteb-i irfânı haline girmiş bulunuyordu.” İşte bizimde kemalât-ı siyasiye ve askeriyesine ancak yüzde otuz nisbetinde vukûfumuz olan Devlet-i Muazzamâ-i Osmaniyye'nin ilk zuhuru ve binâenaleyh devr-i inhitâta gelinceye kadar devr-i şevket ve ikbâli bu derece parlak ve hayret-fersâ bir yolda güzzerân eylemiştir.

Osman Gazi makâm-ı pederde şerefbahş i'tibâr ve celâl olduktan sonra ekserî ufak tefek hükümetlerin yaptıkları gibi Konya pâdişâhı aleyhine yürümemişti. Bilakis, kendisine eyülük itmiş olan bu hanedanın a'zâyı hükümetine son derecede inkıyâd ve itâ'at göstermiş ve yalnız tevessü' mülk-ü vatan maksadıyla Rum İmparatorunun Burusa (Sayfa:112) ve civârındaki tekfurları evzine-i harekât-ı askeriye icrâsına karar vermiştir.

Müşârunileyh (687) sâl hicrisinde İnegöl civârında istilâ iderek (Kulaca) kalesini taht-ı hakimiyet ve idâre-i şahanelerine almış bulunduğîçün İnegöl ve Karaca Hisar hakîmleri birleşerek bu vechle (Domaniç) yaylasında şiddetli bir muharebe vukû'a gelmiştir. Osmanlılar az olmakla berâber, müttehîdin fırkasını mağlub ve son derece perîşan ve pişman itdiler. Domaniç Yaylası muzafferiyeti Karaca Hisar'ın da Osmanlı idâresine geçmesini intâc eyledi.

Bu haber üzerine Sultan Alaeddin Osman Gazi Hazretlerine bir sancak ile berâber bazı hedâyâ ve bir menşur göndermiş idi. (688) Osman Gazi'nin devr-i istiklâlden evvelki fütûhâtın bir kısmı da İnegöl ve Bilecik kal'alarına âiddir. Gazi-i müşârunileyh hazretlerinin burada yani Bilecik tekfurunun idâre-i Osmaniyye aleyhine kullanmış olduğu hile-i celadanesini istikşâf husûsunda göstermiş olduğu büyüklüğü ve anı müte'âkib İnegöl Kasabası'nın muhâsarasıyla Bilecik'in zabtına dâir yaptığı planı ve ta'kîb eylediği harekât-ı askeriye kendisinin ne kadar ciddî bir asker olduğunu tamamıyla zâhire çıkarmıştır.

Bu işler olmakda iken Rum Selçukileri dâhilinde hakîkten (Sayfa:113) büyük bir isyân vukû'a gelerek Üçüncü Alaeddin Moğollar veyahud oğlu Gıyaseddin vâsıtasıyla öldürülmüş bulunuyordu. Şimâlen Karadeniz, garben Adalar denizi,

cenûben Akdeniz ve şarken Kızılırmak ile tahdîd idilmiş olan Hükümet-i Selçukiyye memâliği (10) küçük hükümete ayrıldı.

Şu inhitât ve inkisâm hükümet meselesi, tabi‘i Osman Gazi’nin de nazâr-ı şahanesini celb eylemişti. Filhakîka o zamana kadar Memâlik-i Selçukiyye dâhilinde el uzatmağa vâzife-i nimet şînâsi hâricinde gören Osman Gazi, artık ilân-ı istiklâl ider. Tevessü‘ saltanat ve memâlik çârelerini taharrî itmeğe başlar (695). Gazi-i müşârunileyhin Yenişehirde müstâkilen idâre tesisleri zamanı mîlâdın (1300) tarihine müsadîfdır. Az vakt sonra (Köprü Hisar) Osmanlıların eline düşdüğü gibi eskiden berü birkaç vechle ma‘ruf olan (İznik) şehri dahi muhâsara idilmiş bulunur.

Hükümet-i Cedîded-i Osmaniyye işte böyle yavaş yavaş tevessü‘ itdikce Rum kayseri fenâ halde düşünmeğe ve binâenaleyh İstanbul’dan İzmir civârına kadar kendi idâresinde bulunan mevâki‘i mühimme muhafızlarını biraz daha tezyîd itmeğe başlar. Osman Gazi filhakîka Rum hükümeti hisarları üzerine bunca hareket iderek az vakt içinde bir hayli yerleri Memâlik-i (Sayfa:114) Osmaniyyesine rabt ve ilhâk eyler. Hâsılı ta‘rîf idilemeyecek bir sürat ile İzmid ve Karamürsel havâlisi ve Burusa şehri Osmanlılar eline geçer. Aynı zamanda bu cesûr ve kahraman hükümet deniz üzerinde dahi bazı ufak tefek cevalanlar yapmağa başlamış bulunur.

Mîlâdın (1282) tarihinde Bizans hükümetine reis olan (Andronikos) beyhûde yere Moğol hanlarının kuvve-i imdâdiyesine intizâr eyler. Çünkü (1292) sene-i mîlâdisinde Gazi-i cihangir, kendi oğullarının idâresinde bulunan askerini Moğollar üzerine gönderir. Ve bu vechle Sakarya boyunca tahkim ve tertîb idilmiş olan kulelerin hepsini Osmanlıların eline geçerek Moğol tâifesinde bi’z-zarûre girü çekilmeğe mecbûriyet görür.

(10) senelik bir muhâsaradan sonra serdar-ı zafer şîâr Hazreti Orhan ile Gazi-i bi Medani Mihal Beğ’in devlet ve himmeti sayesinde Burusa şehri Memâlik-i Osmaniyye i‘dâdına dâhil olur. Ve bu vechle yani Burusa havalisinin tamamıyla Osmanlı eline girmiş olması haberi üzerine mü’esses bünyan-ı devlet, Hazreti Osman Gazi artık kemâl-i huzur ile ikmâl-i enfâs-ı hayat iderek nâil rahmet-i ilâhi olur.

Hâce Sadeddin’in rivâyetine göre, Orhan Gazi Burusa’nın fethini müte‘âkib pederleri yanına gelübde müşârunileyh ölüm yatağında (Sayfa:115) görünce son derece mahzun ve müteessir olmuş ve sevgili pederinin aguş iltifâtında ağlamağa

başlamıştır. Bunun üzerine Osman Gazi sevgili evlâdlarına şu güzel sözleri söyleyerek alem-i fânîye vedâ eylemiştir: “Mahzun olma oğlum! Akıbetkâr bâd fenâ, pir olsun, cüvân olsun herkesin başı üzerinden esecektir. Bu demde ben âzim-i bekâ eyliyorsam. Sen devlet ve ikbâl ile var ol! Yerime senin gibi bir hayru’l-halef bıraktığım halde şu cihândan rıhletime gam yemiyorum. Ancak şu vasiyyetlerime havale-i gûş kabul it. Senden dileğim zulm ve itisâfa iltifât itmemektir. Cihânı adl ile âbâd itmeli ve benim ruhumu dahi gazâ da devam ile şâd itmelisin.”

“Ahkâm-ı şer’iyyenin, intizâm ve infâzı için ulemâyâ riâyet it! Ehl-i ilmi nerede işidir isek ana hilm ve ikbâl ile rağbet göster! Asker ve mal ile mağrur olma. Maye-i şehinşahi adaletdir. Adâlet-i şer’iyyeyi mugayyer şeylere heves itme. Matlabımız din-i Hudâ’dır. Yoksa şah-ı cihân olmak için kuru mihnetlerle gavga maksadında değiliz.”

“Ben yalnız din maksadıyla hareket itdiğimden daima Nusret bulduğum gibi senin için dahi bu maksad da bana peyrevlik yaraşur.” “Cihânı mazhar in’âm it! İhsân ve inâyetin yabancısı olma lutf-i rabbe (Sayfa:116) karin olmak için sende gice ve gündüz hıfz reâyaya çalış!...” Doğrusunu isterseniz, bu bir nutk-u hümayûndur ki, askerlik ve siyaset noktâ-i nazarından şimdiye kadar belki hiçbir cengâver ağızdan anın gibi lâtif ve câmi’ül-me’âni bir nutk sâdır olmamıştır, diye bilürüz.

ORHAN GAZİ

726

(Sayfa:117) Osman Gazi’ni vefâtından sonra yerine mahdumu Orhan Gazi geçerek, Alaeddin Paşa hazretleri de birâderlerinin vezîri olmak şerefiyle iktifâ buyurmuşlardı. Orhan Gazi o zamana gelinceye kadar bir hayli seferlerde ve serdarlık vazîfe-i mühimmesinde bulunduğu için tabiatı şahanesinde askerlik nâmına mevdu‘ olan havâss-ı umûmiyesi tamamıyla tevessü‘ ve inbisat itmiş bulunuyordu. Alaeddin Paşa Hazretleri ise umûr-ı siyasiye ve mülkiyece bir hükümetin dâhilî ve hâricî politikasına merkez ictimâ‘ ve intişârı makamında bulunan rütbe-i vüzerâta cidden layık olacak meziyyât ile tezyin zât ve sıfat itmiş idi.

Hâsılı Orhan Gazi’nin bütün fütûhâtı kardaşı Alaeddin Paşa’nın teşkilât ve talimâtı hakimânesi sayesinde vukû‘ bulmuştur. Hazret-i Orhan’ın makâm-ı

Osmaniyye şerefbaş olduğu zaman hicretin 726 ve mîlâdın 1326 senelerine müsadîf idi. (Sayfa:118) Müşârunileyh pâdişâhlığının iki evvelki senelerinde merkez hükümetlerinden dışarı çıkmayarak bazı kavâ'id-i husûsa-i memleket ile uğraşmış ve fakat aynı zamanda hudûdun hâricinde bi'l-vâsita harekât-ı askeriyye icrâ itdirmiş bulunuyordu. Bu devirde Osmanlı kılıçlarının ilk tevcih itdiği yer Semendre ve Aydos kal'alarıdır. (728) de İzmid ve havâlisi büsbütün idâre-i Osmaniyyeye intikâl eyledi.

Bu esnâda kardaşının fütûhât-ı cedîdesini tebrik için İzmid'e gelmiş olan vezîr âlihîmet Alaeddin Paşa hazretleri Hükümet-i Osmaniyye'nin hal ve istikbâlini daha metin ve daha esâslı bir zemîne rabt itmek fikriyle Orhan Gazi'ye şu âtîdeki planı tavsiye eylemiş idi: "Hamd olsun! Hanedanımız kesret-i asâkir ve vüs'at-i memâlik ile düveli muazzama i'dâdına dâhil oldu." "Günden güne tevessü' itmekdedir. Mukteziyât-ı saltanat ve devlet ne ise icrâ olunmalıdır."

"Evvelâ meskûkât-ı mütedavile hala esâme-i Selçukiye ile mu'anven olub eğerçe pederimiz, Osman Gazi Selçukilere riâyetle tağyir sikke efkârında bulunmadıysa da şimdi devletimiz artık istiklâl peydâ eyledi. Munkarız devletin nâmıyla sikke tedâvülü yakışık almaz. Meskûkâtı nâmınız ile tezyîn itmelisiniz." (Sayfa:119) "Sâniyen askerin elbisece ahaliden bir farkı yoktur." Tevâif-i askeriyyeye mahsus bir nev' elbise ve alâmet-i fârika ittihâz olunmalıdır."

"Sâlisen, askerimizin en çoğu süvârîdir. Kal'aların fethinde piyâdenin süvârîden ziyâde işe yaradığı müsellemdir." "Binâenaleyh piyâde askeri tezyîd idilmelidir.*" İşte vezir Alaeddin Paşanın ilk tesisât-ı şu üç mesele-i mühimme üzerine ma'tuf olarak filhakîka cüz'i bir zaman içinde hem paralar ıslâh, hemde sınıf-ı mevcûdeye göre ahâlinin elbise ve kıyafetleri ta'yîn ve tecdîd idilmiş idi.

Bundan başka akıncılara, maaşlı piyâdeler sınıfının ilâvesiyle Osmanlı daimi ordusunun esâsı şu sûretle meydana getirülmüş oldu. Mîlâdın (1447) senesinde Fransa kralı Yedinci Şarl'ın ihdâs eylediği ordu daimi Osmanlıların tesisât-ı daime-i askeriyyesinden sonra olduğ için daimi orduların şeref tarihisi tabî'i hicretin 729 unda vücûda getirülen maaşlı piyâde askerlerine yani Osmanlılara âiddir. Lâkin bu yeni piyâde askerlerinin günden güne tezâyüd itmekde olan aded ve kuvvetlerine

* Haber-i Sahih

mukâbil kıymet ve inzibât-ı askeriyyeleri bilakis, tenakıs iderek bu vechle daimi ordulardan beklenilen menâfi‘de anlarla birlikde gâib olub gitmekde idi. (Sayfa:120) Alaeddin Paşa bu büyük mahzurların önünü almak için yeniçerilerin ihdâsını tasavvur itmiş ve anı olduğu gibi kardaşı Orhan Gazi’ye bildirmiş idi.

Yeniçerilerin Memâlik-i Osmaniyye reâyasından olan Hıristiyan evlâdlarının Osmanlı mekâtib-i askeriye ve ta‘lîm hanelerinde yetiştirilmiş mükemmel bir sınıf askeri idi. Yeniçerilerin teşkîl ve ihdâsı Avrupalıların pek meşhur ve ma‘ruf bir meselesidir. Filhakîka Osmanlıların terakkiyât-ı cihangîranelerine en çok himmet ve hidmet iden askerle bu sınıfdan yetişmiş olan askerlerdir.

Bidâyetde bunların adedi (1000) kişiden ibâret olmak ciheti münasib görülmüşdü. Lâkin mu‘ahharan görülen lüzum ve fâide üzerine yeniçerilerin kuvvet ve cüz’i tamları tezyîd olmuşdur. Alaeddin Paşa bundan mâ-adâ birde amele kolu vücûda getürmüş ve halife-i hazret-i Ömer zamanında olduğu gibi, sancak muhâfazası nâmıyla muntazam bir piyâde ve sipahi askeride ihdâs eylemiştir. Orhan Gazi hicretin 731 senesinde bir hayli zamandan berü muhâsara idilmekde olan İznik şehri ma‘rufunu bir müddet sonra Karesi ve Balıkesiriye cihetlerinde zir idâre-i şahanesine geçürmüş bulunuyordu.

(Sayfa:121) İşte bundan pekâla anlaşılıyor ki, müşârunileyh tevessü‘ memalik husûsunda yalnız karşısındaki Rum hisarları Bizans kayserleri ile uğraşub aynı zamanda tevâif-i mülûk üzerinede yürüyerek bu vechle idâre-i Osmaniyye’nin her cihetden büyümesine cidden hidmetler itmiş bulunuyordu. Bir müddet sonra Bergama taraflarında hazreti sultanın zir hükümet-i adilesine geçerek artık kendisine öteden berüden bazı müttefikler el uzatmağa başlamışlardı.

Gitdikce büyümekde olan Saltanât-ı Orhaniye artık Asya-yı suğrâda sığınmadığıçün pâdişâh âlihimmeth biran evvel Kal‘a-i Sultaniye ve Marmara Denizi’nin karşı yakasına geçmenin çârelerini düşünüyordu. Binâenaleyh hicretin (754) üncü sâlinde vezir ve seraskerleri Süleyman Paşa’yı nezd-i hümâyûnlarına getirerek müşârunileyhi gizlice Rum İli fütûhâtına memur buyurdular. Süleyman Paşa bu babda lâzım gelen talimâtı aldıktan sonra (Hacı İl), (Ece), (Gazi Fazıl Beğ) ve (Evrenos) beğler ile kendisinin en seçme askerlerini birlikde alarak doğruca (Aydıncık) mevki‘ine gelmişlerdir.

Vaktiyle büyük bir medeniyetin merkez ikbâl ve tecelliyâtı olan şu küçük mevki‘ Anadolu’dan karşı yakaya geçmek isteyen Osmanlı dilâverlerinin ilk noktâ-i ictimâ-i olmuşdu. Filhakîka orada akd idilen (Sayfa:122) bir müzâkere esnasında karşı tarafa geçmek için evvel emirde düşman kal‘alarını bir gözden geçürmek yani istikşâf itmek lâzım olduğuna karar virilmişdi. (Ece) Beğ ile Gazi Fazıl gibi iki kahraman azim’ül-efkâr nasılsa tedârük idbildikleri bir sandala binerek heman karşı tarafa geçmişler ve Gelibolu civârında Çemni Kal’ası mülhakatından olmak üzere tuttukları bir Rum ili Hıristiyanını huzur-ı ser askeriye getürmüşlerdi.

Bunun üzerine Çemni Kal’asının zabt ve teshîrinde müşkilâta uğranılmayacağı anlaşılaraq nihayet her birisi (40) nefer Osmanlı kahramanını hâmilan iki büyük sandal tertîb idildikten sonra gicenin berisinde kal’a-i mezkûre duvarlarına yaklaşılmış idi. Kal’a zabt olundu ve aynı gece esnâsında (300) ve üç gün zarfında (3000) den mütecâviz Osmanlı askeri Anadolunun karşı yakasına geçerek Rum ili toprağına ayak atmış bulunuyordu.

Ayaslonya ve Çemni kal‘alarının ahâlisi, Karesi vilâyetine ve bilakis buradaki Anadolu halkı mezkûr kal‘alara gönderildi. Ve bu vechle Rum ili yakasında vaz‘ ve tertîb idilmekde olan üssü’l-harekât askerinin ilk politika temelleride aynı zamanda atılmış bulunuyordu. Mîlâdın (1356) senesinde Gelibolu ve civârını elde iderek (Sayfa:123) Süleyman Paşa artık Asya ile Avrupanın yekdiğerine ittisâlinde kanâat-ı kâmile hâsıl eylemişdi. Bir avuç Osmanlı dilâverleri Avrupa kıt‘asına bu vechle gitmiş ve Rum kayserleriyle Bulgar, Sırp, Eflak ve Boğdan ahâlisini bu vechle tehdîd eylemiş bulunuyordu.

Hâsılı Kal’a-i Sultaniye boğazıyla Marmara Denizi’nin şîmâl sâhiline vaz‘ ve tesis idilen güzel ve metin bir üssü’l-harekât, Osmanlı hükümetini Avrupa istilâsından men‘ etmek niyetiyle yeniden toplamak isteyen ehl-i sâlib efkârını tamamıyla dağıtmış idi. Ne çâre ki serasker zafer peyker, Süleyman Paşa hazretlerinin Bolayır civârında vukû’a gelen şahâdetleri bir sene sonra pederlerinin dahi şu cihân-ı faniye vedâ itmiş olmasına tesirât-ı azime göstermiş idi. Fakat şu iki felâket ehl-i İslâmı son derecede mahzun eylemiş iken, Rum ili istilâsını bir hatve bile tehire vâsıta olamamışdı.

DOKUZUNCU FASL

İLK OSMANLI ORDULARI

(Sayfa:124) Osmanlılar en evvel süvârîlik ile iştihâr eylemişlerdir. Lâkin mu‘ahharan Sultan Orhan zamanında tesis ve Edirne’ni fethi müte‘âkib Sultan Hüdâvendigâr vâsıtasıyla ve cüz’i bir zaman içinde ikmâl idilen yeniçeriler sınıfı Osmanlı ordusunu hakikaten cihânın en güzel bir ordusu haline koymuşdu. Bundan sonra Türk ordularının esâsını yeniçeriler teşkil ediyordu. Osmanlılar güzel ve pek fâideli olmak üzere meydana çıkan şeylere daima iltifât itmekde oldukları için yeniçerilerin ihdâsından biraz sonra ordularını eslihâ-i nariye-i hafife ve nakile ile de tesis eylemişlerdi.

Birde İstanbul şehri feth idildikten sonra Hükümet-i Osmaniyye Yunan sâhillerinde birçok müstemlekâta mâlik olan Venedikliler ile ekseriyyâ münaza‘adan hâli kalmıyordu. Anın için pek az bir vakt içinde kuvve-i bahriyece kesb şeref ve unvan eylemişlerdir. Milâdın (1574) senesinde vefât iden Tunus beği meşhûr (Sayfa:125) Kapudan Hayreddin Paşa zamanında ise Osmanlı donanması hakikaten derece-i kemâle varmış bulunuyordu.

Her hükümetin, her mileltin başından geçdiği gibi Osmanlılar da ilk zuhûrlarında ekseriyyâ bütün alemlî düçâr havf ve hirâs idecek vechle yani pek gayr-i muntazam harekât ile muharebe idiyorlardı. Lâkin az bir zaman içinde bu intizâmsızlıkları bertaraf edilerek Osmanlı ordusu gerek sevkü’l-ceyş ve gerek ta‘biyece yapılan harekât-ı askeriye noktâ-i nazarından güzel ve pek metin kavâ‘id ve eşgal mahsusâ-i harbiye kabul eylemiştir.

Bidâyetde gerek yürüyüş ve gerek muharebeler esnâsında Osmanlı ordusu başluca beş kısma ayrılırdu:

Birinci kısım, pîşdar.

İkinci kısım, sağ kol.

Üçüncü kısım, sol kol.

Dördüncü kısım, asıl kısım-ı küllî.

Beşinci kısım, dümdar idi.

Bundan sonra Osmanlıların harekât-ı seferiyelerinde şark insanlarına aid bir usûl-ı harb nümayan olmağa başlamış ve ondan itibaren İspanya orduları gibi Türk orduları dahi bütün hükümetlerin mevzû'ât ve teşkilât-ı askeriyeleriçün numune-i kemâl ve intizâm ittihâz idilmiş bulunuyordu.

(Sayfa:126) Osmanlı hükümeti esâsen bir hükümet-i askeriyedir. Binâenaleyh her ne zaman bir sefer verilmek lâzım gelmiş ise hükümet-i müşârunileyha daima tedârükât-ı harbiyesini bil-ikmâl meydana çıkmış olduğu tarih ile sâbit olmuştur. Ve eğer bi't-tesadûf Osmanlı ordusunun bazı kıta'atı isti'mâl idilemeyeceği mahalde bulunduğu zaman o vakt hükümetin maksadı belli idilmeksizin kuvayı askeriye lüzumu olan yerlerde ictimâ' idinceye kadar harekât-ı seferiye gizli tutulurdu. Meselâ: Mîlâdın 1663 tarihinde inanılmayacak bir derecede kilitli Osmanlı kayık ve gemileri Tuna nehri boyunca yukarıya doğru çıkıyorlardı.

Bu vechle Macaristan içerülerinde, Belgrad ve Budapeşte'de birçok yiyecek ve birçok mühimmât-ı harbiye ve bilhassa cesîm top malzemesi düşman hududu üzerine götürülmüşdü. Lâkin, Osmanlılar bu hazırlıkların esbâb-ı hakikiyesini düşmanlarına anlatmak için bazı garîb vesileler ve bahaneler meydana koyuyorlardı.

Ezcümle aynı tarihte maksâd-ı mezkuru temîn için Venedikliler aleyhine harekât-ı askeriye ta'kîb itmek fikriyle Dalmaçya'ya gitmekte olduklarına dâir bir havâdis neşr itmişlerdi. 1644 senesinde Kandiye aleyhine hücum idecekleri zaman Malta üzerine hareket itmek istediklerini söylüyorlardı. Hâsılı Osmanlılar bir sefere başlamazdan evvel gerek politika (Sayfa:127) ve gerek askerlikçe her dürlü levâzımı ikmâl ider ve andan sonra o sefere başlıyorlardı.

Makedonyalı Filib İranlılarla harb itmek istediği zaman sefere başlamadan iki sene evvel tedârükât-ı harbiyesini ikmâl itmiş bulunuyordu. Fransa kralı Dördüncü Henri büyük bir plan ta'kîbine karar verdiği zaman evvela anın ikmâl netâ'icine vâsita olacak esbâb ve vesâitin ihzârı için birçok seneler sarf itmiş idi.

Kezâlik Fransa kralı On dördüncü Lui 1663'de İtalya aleyhine tecâvûze karar verdiği zaman evvel emirde oraya bazı komiserler göndermiş ve o vâsita ile erzak, mühimmat ve bunun gibi bir hayli malzeme-i seferiye hazırlanmış bulunurdu. Kezâlik 1617'de Felemenk üzerine yürümezden evvel yine kendi hükümetinin hazinesi, kuvve-i maliyesini ve bütün levâzımı seferiyesini ikmâl itdikten başka

İngilizlerden (Dunkere=Dunkerque¹²⁸) mevki'ini satın alır. Ve şu gibi ihtiyâtlar sayesinde ta'kîb etmek istediği planı aynıyla ta'kîbe muvaffak olur. Büyük lâkin kısa harbler yapmak usûlu Romalılar için bir darb mesele olduğu gibi Osmanlı Türkleri içinde aynıyla bir darb mesele hükmünü gösterdi.

(Sayfa:128) Osmanlıların daimi bir orduları mevcûddur ki bu ordu lâyenkatı' efrâd-ı cedîde ile ikmâl ve tecdîd idilür. Osmanlı ordusu esâsen iki dürlü askerden terkîb iderdi. Birisi hükümet-i askeridir ki, bu askerin aylıklarını kısmen hükümet virirdi. Hükümetden aylık almayan kısm-ı diğer ise tımar usûluyle geçünürdü.

İkincisi, mu'avin askerlerdi ki, bunların maaşı ve idâreleri düşmandan alınan ganâim ile tesviye idilürdü. Tımarlar kılıç sayesinde kazanılmış olan yerlerdir ki, tahsisâtından ibâret bulunurlar, bunlar bir dereceye kadar Roma müstemlekâtına müşabihdirler. Osmanlı ordusunu teşkîl iden askerler zâten ta'lîm ve tecrübeler içinde yetişdikleri gibi efrâd-ı askeriye intihâb usûluyle kabul ve tefrîk idildikleri için Osmanlı ordusu hakîkaten metin ve yıkılması na-kabul bir silah çatısı hükmünde bulunurdu.

Büyümek, zengin olmak hürmet ve haysiyet görmek mutlaka asker bulunmağa tevekkuf iderdi. Anın için bu sanat Osmanlılar içinde en büyük ve en mukaddes bir sanat yerine geçmiş idi. Binâenaleyh latin müelliflerinden (Vejes)'in vaktiyle (Lakede Moniler) için söylemiş olduğu medh ve senâlar Osmanlı Türkleri hakkında aynıyla cârî ve vâki'dir. (Sayfa:129) Öyle ise madem ki Türkler anasır-ı umûmiyesi gayet güzel ve rabıtalı bir yolda terekkeb idilmiş mükemmel bir orduya mâlik ve sahib bulunurlardı. O halde anlar için harb etmek, sulh ile vakt geçürmekden daha kolaydı.

Çünkü bu sayede düşmanlarının masrafına olarak yaşar ve kendi vâridât-ı mülkiye ve askeriyelerini tezyîd itmiş bulunurlardı. Andan başka bu vechle hareket itdikce askerlerine birçok tecrübeler ve melekeler kazandırmış olurlardı.

¹²⁸ Aysel Gizem Başer, *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Avrupa'nın İnşasında ABD'nin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2017, s.37.

İLK OSMANLI ORDULARININ ESLİHASI

ESLİHÂ-İ TEDAFÛ'İ

(Sayfa:130) Osmanlı müdâfa'a silahları olmak üzere zırh gömlekleri, kolları dirseklere kadar örten temur eldivenler, küçük miğferler ve bazı siperler ve kalkanlar isti'mâl iderlerdi. Lâkin göğüslük ve arkalık gibi ağır zırhlar kullanmazlardı. Bundan başka ne piyâde nede süvârî olarak bu gibi şeylere iltifât iderlerdi. Anın için Osmanlı askerleri gerek muharebe esnâsında ve gerek yürüyüşlerde hayrete şâyân sürat ve şiddet göstermişler ve her yerde nâil muvaffakiyet olmuşlardır.

ESLİHÂ-İ TAARRUZİYE

Yakından icrâyı tesir itmek üzere kılıç, mızrak, balta ve uzaktan tesir göstermek için de kargı, ok, tüfek, karabina ve birkaç pistol tabancası kullanırlardı.

SÜVÂRÎ ESLİHASI

ESLİHÂ-İ TEDÂFÛ'Î

Neferlerden sürat ve tahrîk hassasını gâib itmeyecek vechle (Sayfa:131) yapılmış göğüslü ve arkalıklı zırhlar, kalkanlar ve burun gibi a'zayı bedeniye setr idecek vechle tertîb idilmiş kasketler, ve birde kolları dirseklerine kadar örtmek üzere i'mâl idilmiş temur eldivenler isti'mâl olunurdu.

ESLİHÂ-İ TAARRUZİYE

Osmanlı süvârîleri eslihâ-i taarruziyeden en çok, asla bükülmek ve kırılmak bilmeyen uzun kılıçlar ile uzakdan icrâyı tesir iden musket ve pistol tabancaları kullanırlardı.

ORDU TEŞKÎLİ

Osmanlı ordusu süvârî ve piyâde nâmıyla bidâyetde yalnız iki kısm-ı askeriyeden terkîb iderdi. Süvârî askeri evvelâ iki cinsden ibâret olan sipahilerden mürekkebdî. Bu sipahilerin bir cinsi tımar sipahisi diğeri saray-ı hümayûn süvârîsi nâmıyla yâd olunurdu. Sâniyen az çok muharebelerin hussarlarına¹²⁹ benzeyen muhâfız bölüklerinden terkîb iderdi.

¹²⁹ Ergün Özsoy, *Akdeniz'de Osmanlılar ve Habsburglar 1550-1600:Siyaset- Ticaret- Ziyaret*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2016, s.116.

Sâlisin gönüllü süvârîleriyle paşaların maiyetinde bulunan eski ve gayr-i muntazam Türk süvârîlerinden müteşekkildi. Osmanlı piyâdesi evvelâ her birisi (300:400) kişilik bölüklere veyahud (1000) kişilik cüz'i tamlara münkasım bulunan yeniçerilerden, sâniyen muhâfız piyâdelerinden. Sâlisin paşaların muhafızlık hizmetini gören Arnavud ve Boşnak askerlerden. Râbian, bazısı (Sayfa:132) kendi cesâret ve arzusuyla, bazısıda hükümetin virdiği imtiyâzlar sâikasıyla ve büyük bir kısımda muharebede emvâl-i ganime almak sevdasıyla toplanan gönüllülerden tereküb iderdi. Osmanlı ordusunda hem piyâde hemde süvârî hizmetini görmek üzere harb iden bir kısım asker daha var idi ki, bunlar ale'l-ekserî paşaların maiyetinde kullanılır ve teşkilât cihetiyle Macarların dargunlarına benzerlerdi.

Bu ordunun kıymet-i umûmiye-i askeriyesi kendisine kumanda iden ceneralın ehliyet ve iktidârına göre değişmek tabi'idir. Osmanlıların gerek kumandan ve gerek askerleri icrâat-ı harbiye, tecrübe-i ef'âl ve kıymet-i şahsiye ve askeriye cihetiyle pek çok şöhrat almışlardır.

Evvelen, Osmanlılar hakîkaten tecrübeli askerlere ve kumandanlara mâlik idiler. Çünkü ordunun eczây-ı umûmiyesini teşkîl iden anasır aynı etfâl vatan ve küçük yaşlarında iken daha askerlik içinde yani silah çatıları arasında pürur şiyâb-ı kemâl oluyorlardı. Ondan başka Osmanlı İmparatorluğu pek vâsi' olmak münasebetiyle her zaman bir vilâyâtden diğer vilâyâte giderler ve daimi bir harb içinde vakt geçirirlerdi.

Sâniyen, Osmanlılar hakîkaten kıymet-i askeriyesi fevkalâde ve ufak tefek avâızın tesir ve tabi'yesinden asla müteessir olamayacak (Sayfa:133) vechle metin ve kuvvetli askerlere mâlik idiler. Çünkü Osmanlı kumandan ve neferlerinden her birisi asil ve pek necîb bir kan ile bir hayat olduktan başka fütûhât ve talimât-ı askeriye husûsunda dahi vukûf ve malumât-ı sahihaları var idi. Birde muzafferiyet-i sâbıkanın tesirât-ı maneviyesi Osmanlı kumandan ve neferlerine büyük bir emniyet ve itimâd bahş eylediği gibi ilm-i siyasetin iki kutb-ı a'zamı yani cezâ ve mükâfat meselelerinin kemâl-i adl ve insâf ile cereyan ve tesiri ordunun kıymet-i askeriyesini ikmâl iden vâsitalardan ma'dûd idi.

Bütün bu tesirlerle beraber usûl ve menâkıb-ı diniyenin dahi Osmanlı neferleri ve kumandanları üzerinde kıymet-i şahsiye ve askeriye noktâ-i nazarından pek çok fâideler görülmüş olduğu kabl-i inkâr değildir.

Sâlisen, Osmanlılar hakîkaten icrâatı askeriye maharet ve hükm ve nüfuza mâlik askerler ve kumandanları hâiz idi. Çünkü kumanda usûlünün mutlak ve gayr-i münkasım olması, ordu dâhilinde her şeyin zabt ve rabt askeri kavâ'idine göre cereyanını temîn eylemiş bulunuyordu.

Türk milisleri gerek esliha isti'mâlinde, gerek askeri yürüyüşlerde ve gerek sıralar dâhilinde şâyân-ı hayret bir inzibât-ı askeriye mâlik olduklarını gösteriyorlardı. Onlar bu güzel (Sayfa:134) usûlleri kendi sabâvet zamanlarının en lâtif günlerinde bile yani nerede olursa olsun gerek saraylarda, gerek ordu dâhilinde ve gerek pederleri nezdinde öğrenmiş bulunuyorlardı. Yeniçeriler düşman aleyhine evvelen esliha-i nariyelerini kullanır ve ba'de kılıçlarını çekerek muhâsara iderlerdi.

Osmanlı orduları hakîkaten bulundukları zamanın adeden en cesîm ve en kuvvetli ordularını teşkîl iderler idi. Meselâ: Sultan Süleyman mîlâdın 1526 senesinde Macaristan aleyhine (300) bin nefer ve (300) kıt'a top ile icrây-ı sefer eylemiştir. Kezâlik pâdişâh müşârûnileyh 1529 da (150) bin kişilik bir orduyu (160) kadar gemi ile Viyana'ya sevk itmiş idi. 1594 de Sinan Paşa (125) bin nefer ve (80) parça top ile Arşidük Manyas'ın ordugâhını mahv ve perîşan iderek Yaverin mevki'ini almışdı.

Bundan iki sene sonra Sultan Mehmed Sâlis (20) bin kişilik bir ordu ile Eğri Kal'asına bi'l-hücum orasını düşman ordugâhı karşusunda yed istilâsına girişmiş bulunuyordu. İşte bu birkaç misâl Osmanlı ordularının iktidâr ve kuvve-i askeriyelerini göstermeğe kâfidir, zann ideriz. En büyük kumandanlar büyük işler görmek istedikleri zaman daima büyük ordulara mâlik olmuşlardır.

(Sayfa:135) Çünkü bu gibi işlerde vesâitin netîce ile mütenasib olması şart-ı a'zadır. İskender-i kebîr Asya ve Hindistan fûtûhâtına (120) bin kişilik bir ordu ile başlamışdı. Roma konsülleri Kan Meydan muharebesinde (87) bin kişiye kumanda idiordu. (Godfruva Dö Buyyon) ehl-i İslâm aleyhine (400) bin piyâde (100) bin süvârî sevk itmiş idi. 1532 tarihinde İmparator Beşinci (Şarl) (90) bin piyâde (30) bin süvârîden mürekkeb cesîm orduya mâlik idi. Osmanlıların bir hayli mikdar kazmacı ve istihkâm neferleride vardı. Bundan başka muharebe zamanlarında Türklerin hakîkaten güzel teşkil edilmiş rehberleri ve casûsları bulunuyordu.

Osmanlıların kıta‘atı fenniyesi Moskova, Polonya, Fransa, İtalya ve Macarlardan getirülen mühendisler ve zanâatkarlar ile büsbütün derece-i kemâle isâl edilmişti. Mezkûr kıta‘alar yürüyüş esnâsında topçu kollarıyla berâber hareket iderlerdi. Osmanlı ordularında pek çok ve pek büyük çaplı toplar isti‘mâl idilürdü. İstanbul, Beğöğlü, Belgrad, Budapeşte ve Benaluka gibi mevki‘leride mevcûd olan Türk kışlaları birer esliha deposu makamında idi.

(Sayfa:136) Toplar kısmen Asya’da çıkan bakır ve tunç madenlerinden dökdürülür ve kısmen İngiltere, Fransa ve İsveç Norveç’den iştirâ olunurdu. Mezkûr toplar esâsen ağır ve hafif olmak üzere iki kısma ayrılmış bulunuyordu. Bundan başka Osmanlı ordularında (80, 100 ve 120) livrelik mermi endaht ider gâyet cesîm toplar var idi.

Bu büyük toplar ya miyâh-ı carîye ve öküzler mandalar ile sevk idilürdü. 1594 sene-i milâdiyesinde Sinan Paşa kendi topçuları sayesinde Arşidük ordusunun tamamıyla karşusunda, Tuna Nehrini geçdikden sonra düşmanı (Altemburg=Altenburg¹³⁰) şehrine kadar tard eylemişti. 1644 de Osmanlılar Belgrad kasabasında Viyana muhâsarasıçün 12 aded yeni top dökdürmüştü. Ma’hâza bu büyük topların epeyce mahzurları vardı.

Ezcümle pek çok cebhane sarf iderleri. Sevk ve idâreleri gâyet müşküldü. Esnayı endahtde mevzu‘ oldukları yerleri kundakları ve tekerlekleri harb iderlerdi. Türkler top mermilerini ekseriyyâ koyun derileriyle sararlardı. Bundan maksadları tesir-i rüzgar ile epeyce inhirâf iden muharrikleri asıl hedefe sevk eylemekdi. Osmanlı toplarının namluları, ağızları ve kuyrukları tarafında yekdiğerine müsavi çaplarda bulunurlardı.

(Sayfa:137) Husûs-u mezkûr, ûfki endahtların hiçbir nişan altına mürâca‘at idilemeyecek devam ve icrâsını teshîl iderdi. Osmanlılar her zaman cebhane ve mühimmât-ı seferiyelerini mebzul tutuyorlardı. Hatta Osmanlılar barutları o kadar çok idi ki, Avrupalıların muharebe içün sarf idüldükleri miktardan ziyâdesini anlar zevk ve sefaları uğrunda sarf iderlerdi. Hudûd-ı mevâki‘i üzerinde barut i‘mâl itdikden başka Mısır ve Kahire’den getirürler ve Hıristiyan memleketlerinden satın

¹³⁰ Abdülkadir Özcan, “Karakulak (Haberci)”, *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 2016, s.23.

alunurdu. Her tüfek başına (300) ve her top için hiç olmazsa (1000) endaht isâbet idecek vechle orduların cebhanesi tertîb olunurdu.

Filhakîka ordularda pek çok cebhane sarf olunurdu. İsveçliler (1648) Prag muhâsarasında (40000) kental barut sarf itdikleri halde hiçbir netîce kazanamamışlardı. İsveç kralı Gustav, kezâlik Kopenhag önünde (12000) kental barut sarf itmişti. Osmanlılar ise 1663 de (Novi Huzel) civârında (6000) kental barut yakmışlardı. Ekseriyyâ muharebelerde barutun azlığından dolayı pek büyük teşebbüsler netîcesiz kalur veyahud mevki’i icrâya konulamaz.

(Sayfa:138) (1645) de Avusturya askerleri (Glogav=Glogow)* önünde kendi cebhanelerini kâmilten sarf itmiş ve hiçde fişenk yapılacak barutları kalmamış olduğu için İsveç ordusu mahsurin mu’âvenetine gelmeğe ve muhâsara hattını kaldırmağa zaman bulabilmişlerdi. Binâenaleyh Osmanlıların cebhane ve mühimmât-ı seferiye hakkında gösterdikleri i’tinayı mahsurları şâyân-ı takdir bir harekettir. Osmanlılar et, pirinç ve etmek misillü vesâ’it-i iâşeleri dahi ekseriyetle mebzûl idi.

Memâlik-i Osmaniyye’nin ötesinde berisinde ve ale’l-husûs hudûd boylarında lüzumu derecede erzâk depoları ve kafileleri tedârük itmezden evvel Osmanlılar asla yola çıkmazlardı. Bazen hücum idecekleri yerleri ansızın yakalamak için sahte havâdis neşr iderlerdi. Bazende hakîkat hali söyleyerek hasımlarını şu vechle aldatmış oluyorlardı. Türk ordularının pek çok ağırlıkları olduğu için kendileriyle berâber birçok erzâk ve mühimmat getürürlerdi. Bundan başka hububat layıkıyla yetimeden ve ot, yulaf gibi şeyler kemâle irmezden evvel sefere başlamazlardı.

Her şeyde yiyecek ve idare husûslarının tamini şârt-ı a’zamdır. Ale’l-husûs harekât-ı seferiyede netîce ekseriyyâ iâşenin hasen (Sayfa:139) sûretle cereyana tabi’dir. Birçok ordular birçok muharebeler zâhirenin fıkdanı sebebiyle mahv ve perîşan olmuşlardır. (16) bin kişiden mürekkeb ve (Koron) kumandasında olan güzel ve muntazam bir ordu (1537) de hiç muharebe itmeyerek yalnız erzâk ve zâhirenin yoksuzluğundan dolayı Osmanlıların ufacık bir kîtâ-i askeriyesi önünde hezimete uğradılmış bulunuyordu.

Aynı vechle (1600) tarihinde Türkler tarafından muhâsara idilmiş olan (Kaniye) nin imdâdına giden ve (Dük Dö Merkür) kumandasında bulunan bir ordu

* Sicilya dâhilinde bir şehirdir.

teşebbüs itdiği bir hareketi başa çıkaramamış ve bununçün kal'a Osmanlılara teslim edilmiştir. Karnı aç damarlarında kan cevalan itmeyecek derecede bîtab düşen bir neferin muharebe idemeyeceği tabi'dir. Binâenaleyh neferlerin karnını doyurmak meselesi harbde en ziyâde düşünülecek şeylerdir. Osmanlıların büyük ve küçük ağırlıklarında gerçekden hayrete şâyân bir derecede mebzûl idi.

Âdetâ dinilebilür ki, o zamanın bir Türk ordusu seyyar bir kal'a hükmünde idi. Çünkü harb itmek için her ne lâzım ise orduda hazır ve mevcûd idi. Erzâk taşımak için her dürlü hayvanlarla berâber arabalar ve miyâh-ı câriyede hareket idebilen merâkîb-ı umûmiyeden istifâde olunurdu.

(Sayfa:140) Ağırlıkları harekât-ı askeriye içinde hakîkaten şâyân-ı dikkat bir meseledir. Eğer ağırlıklar pek ziyâde olursa vilâyetlerin kısm-ı a'zamı tahrib edilmiş bulunur. Ordu gayr-i müteharrik bir hale gelir veya hiç olmaz ise icrâat-ı askeriyede büyük bir tevekkuf ve tehir hâsıl olur. Bundan başka mezkûr ağırlıklar gerek yürüyüşler ve gerek ordugâhlarda bir hayli yer işgal iderler ve şu vâsita ile de epeyce intizâmsızlığa sebebiyet virirler.

Bilakis eğer ağırlıklar pek cüz'i olursa o zaman ordunun ihtiyâcâtına kâfi mühimmât-ı seferiye ve erzâk ve sâire bulmak güçleşür. Ve bâ-husus çöl ve kurak memleketlerde harb idilürse ihtiyâcât-ı mezkûre daha ziyâde kesb-i ehemmiyet ider. Binâenaleyh bu gibi yerlerde çadırsız ve her dürlü malzeme-i seferiyeden mahrumen harb idecek olan kıta'atı askeriye pek az vakt içinde hastalığa uğrar veya nâfile yere telefât virmiş bulunur. Türkler para meselesinde pek çok ehemmiyet virirlerdi. Anınçün hazinelerini para ile doldurmazdan evvel bir sefere başlamak anlarca âdet olmamışdı.

Osmanlılar tıbkı Romalılar gibi aynı zamanda cereyan itmek üzere iki sefer, birden başlamazlardı. Bi'z-zarûre şöyle bir harekete (Sayfa:141) mecbûriyet gördükleri zaman ikinci dereceden olan harb kısmında müdâfa'ayı iltizâm ider ve diğerinde taarruz ile iş görürlerdi. Meselâ: Venediklilerle başladıkları seferi bitirmeden evvel Avusturya aleyhine açılan bir harbde aynı vechle hareket itmişlerdi. Türklerin seferleri büyük ve kısadır. Türkler en çok meydan muharebelerini severler. Çünkü cesûr ve kahramandırlar. İşte bundan dolayı gâyet cesîm ordular teşkîl iderek ve taarruz harekâtıyla düşmanlarının kalbgâhına kadar yürürler. Ve bu vechle kendi ordularına şöhrat ve hasım ordularına dehşet virirlerdi.

Osmanlılar daima bu yolda harb itdikleriçün orduları her zaman tecrübeli, dinç ve cesûr askerlerden terkîb iderdi. Hâlbuki diğer hükümetler ufak tefek netîceler üzerine heman müsalsahaya karar virir ve ordularını dağıdırlardı.

Bunun için yeniden bir sefere başlamak lâzım geldiği zaman onlar tecrübesiz ve acemî neferlerle meydana çıkmağa mecbûr olurlardı. (Likurg) un hiçbir vakt aynı bir düşman ile uzun zaman harb itmemek hususundaki fikri Osmanlılar nazarında en çok şöhret bulmuş bir kanun ameli teşkîl iderdi. Türkler kuvve-i seferiyelerini asla müte‘addid parçalara ayırmazlardı. Ve böyle yapmağa lüzum görüldüğü zaman bile pek nâdiren kuvvetlerini taksîm iderlerdi.

(Sayfa:142) Bu ise sevkü’l-ceyş noktâ-i nazarından her zaman şâyân-ı takdir ve hükmü câri güzel bir âdet, mükemmel bir kanundur. Zîrâ nasıl ki, birkaç kola ayrılmış olan büyük nehirler birçok yerlerden geçid hareketi virirler tıbkı anın gibi birkaç parçaya inkisâm itmiş bulunan büyük ordularda zayıf düşer ve artık büyük işlerden âciz kalmış bulunurlarr.

Türkler bir yeri muhâsara idecekleri zaman, Tatarlar ile süvârî askerlerinin büyük bir kısmını düşman memâliği dâhilinde çapulculuk itmek üzere öteye berüye gönderir ve şu sûretle ortalığa dehşet virirlerdi. Lâkin asıl iş görecektir olan ordu bilakis yerli yerinde sâbit ve müttehîd bir halde kalırdı. Osmanlılar teşkil itdikleri saltanatın büyüklüğü ve binâenaleyh vâkt-i hâzır ordularının yekdiğerinden uzak mesafelerde bulunması ve birde ağırlıkların kesret ve ta‘addüdü hasebiyle seferberliklerini pek az bir zaman içinde ikmâl idemez ve hele kış günlerinde muharebe itmeği hiç sevmezlerdi.

Vâkı‘a Girid’in muhâsarası zamanında birkaç kış mevsimi muharebe ile geçmiş bulunuyordu. Fakat bu muhâsara Türklerin yapmış oldukları siperler ve istihkâmlar anları her dürlü tesirât-ı hevaiyyeden muhâfaza itmiş idi. Osmanlıların fütûhâtı her zaman yekdiğerine merbutan câri (Sayfa:143) olmuştur. Hiçbir vakt istilâat-ı harbiyeleri hata ile karışmamıştır. Yekdiğerinden epeyce uzak iki memleket zabt itdikleri zaman anların beynindeki yerleride çarçabuk alırlar ve o vâsitayla harekât-ı umûmiyede irtibât-ı umûmi husûle getürürlerdi.

Türkler daima düşman memleketleri içinde harb iderlerdi. Hal böyle iken üssü’l-harekât ile oraya istinâd iden turuk ittisâliyelerini hakîkaten pek metin ve emîn

bir yolda tanzîm itmiş bulunurlardı. Osmanlılar yürüyüş icrâ itdikleri zaman birkaç kolda hareket iderlerdi. Hatta düşmanın uzakda olduğu anlaşıldıkça gice yürüyüşleri yapmakdan bile asla çekinmezlerdi.

Bilakis düşman yakınlarında yekdiğeriyle birleşmiş oldukları halde yürürler ve o sûretle müttehiden iş görürlerdi. Yürüyüş kollarında çıkarılan pîşdar müfrezeleri epeyce kuvvetli tertîb idilür. Ve bundan başka ordu ile birlikde Tatar askerleri bulunduğu zaman pîşdar müfrezeleri ilerüsüne onlardan ayruca bir kol çıkarılurdu.

Osmanlılar ekseriyyâ açıkda gice geçirürler. Fakat ordugâhlarının etrafına asla hendek ve istihkâm yapmazlardı. Bunun böyle olmasına tesir iden başluca birkaç sebep var idi: Evvelâ ordular pek cesîm olduğ için o kadar çok insanları hutût-ı istihkâmiye ile örtmek mümkün olamazdı. Sâniyen Osmanlıların kendi kuvvet ve cesâretlerine itimâdları var idi. (Sayfa:144) Sâlisen, yapılacak istihkâm ve siperler müdâfa‘aya elvirecek kadar piyâde bulunmaz idi. Râbian, ekseriyyâ nehirler boyunca yani suluk olan yerlerde ikâmet veistirâhat itmeğe mecbûr idiler. Çünkü insanlar ve hayvanların su için olan ihtiyâcları ancak bu sûretle bertaraf idilebilürdü. Hâmisen,istirâhat itmekde bulunan Türk ordularının (5:6) bin kişiden mürekkeb süvârî muhâfız devriye kolları var idi.

MUHÂSARA CENKLERİ

Osmanlıların muhâsara-i kılâ‘ bahsinde ta‘kîb eyledikleri usuller hakîkaten hayrete şâyân bir derecede güzel ve mâ‘kuldur. Evvel, bu gibi seferlerde Osmanlılar yekdiğerinden epeyce uzak olan kal‘aları nazâr-ı ehemmiyete almalar. Bilakis muhasarâ-i mevâki‘ cihetiyle tadrîcî bir usûl dâhilinde hareket iderlerdi. Sultan Süleyman ancak (Navarin) ve (Altemburg) şehirlerini aldıktan yani üssü’l-harekât ile hututu’l-harekâtını kât‘iyyen temîn itmiş olduktan sonra 1529 ‘da Viyana aleyhine hücumu karar virmişdi. Sâniyen, Türkler öyle olur olmaz yani ehemmiyetsiz teşebbüsler ile vakt geçirmeğe tenezzül itmemişlerdir.

Sâlisen, bir mahalli muhâsara idecekleri zaman ordu ekseriyya (Sayfa:145) muhâsara ordularının yaptıkları gibi muhit ma‘kûsları tertîb itmezlerdi. Bilakis bu vâzifeyi kendilerinin pek kuvvetli ve cesur süvârî kolları görürdü.

Râbian, muhâsara hatlarını ta'kîb itdikleri yerlere müvazi ve yekdiğerine merbût kalacak sûretde vaz' ve terkîb iderlerdi ki, bu usûl sayesinde muhâsara kıta'atı hasmın yan (Anflâd) ateşlerinden müteessir olmazdı.

Hâmisen, muhâsara istihkâmları gerek umkan ve gerek arzan düşman istihkâmlarına fâik bulunurlardı. Binâenaleyh Türkler şu vechle yapılan istihkâm ve hendeklerde pek çok suhulet ve emniyet ile vakt geçirürlerdi.

Sâdisen, Türkler bir kere işe başladıktan sonra netîceye kadar muhâsara müfrezeleri ile amele postaları asla değışdirmezlerdi. Ve muhâsaranın her noktasındaki Osmanlı kıta'atı ayrı ayrı oldukları halde mahsurin kıta'atı umûmiyesine fâik bulunacak sûretde tertîb idilürlerdi. Velhâsıl Türklerin bir muhâsara cengi esnâsında gerek piyâde ve gerek topçu sınıflarından her birisi ta'biye ve sevkü'l-ceyşce nasıl kullanılmak lâzım geliyorsa öylece kullanurdu.

MUHAREBE NİZÂMLARI

(Sayfa:146) Osmanlılar düşmanla müsademe idecekleri zaman piyâde kıta'atı merkezde, süvârîler bilakis iki cenâhda mevzi' alırlardı. İlk ordularda Türk muharebe nizâmları, Yunan falanksları gibi cesîm piyâde taburları ve süvârî bölüklerinden terkîb iderdi. Osmanlılar kendi muntazam ve kuvvetli süvârîlerini tatbîk ve isti'mâl idebilmek için ekseriyyâ açık yerler yani düz ovalarda muharebe virmeğe mecbûr olurlardı.

Muharebe cebhesi epeyce vâsi' olduğu gibi merkeze doğru münhanîlik peydâ iden birçok hatlardan terkîb iderdi. Muharebe nizâmının şöyle bir nısf-ı helâl şeklinde terkîbi hem ziyâdece yer işgâl itmek ve hemde aynı zamanda muharebeye pek çok insan girmiş olmak maksadına müstened idi. Bundan başka nizâm-ı mezkûrun en büyük bir fâidesi daha var idi ki, oda cenâhların düşman hat harbini çevirmek ve hîn-i hâcetde yanlarına ve arkasına düşerek düşman hat ric'atini kesmek ve tahdîd eylemekdi.

SULTAN MURAD HAN-I EVVEL VE RUM İLİ SEFERİ

161 Sene-i Hicri ve 1360 Sene-i Mîlâdi

(Sayfa:147) Fütûhât-ı azimesiyle Osmanlı pâdişâhlarının birincilerinden ma'dûd olan Sultan Murad Han makâm-ı saltanata geçdikleri zaman evvel emirde az

çok müşkîl bir mevzi'ide bulunuyordu. Müşârunileyhin en mukaddes emeli, Sultan Orhan Gazi'nin Avrupa kıt'asında açmış olduğu fütûhâtını tevessü' ve ikmâl itmekdi. Binâenaleyh en çok Rum ili deki Osmanlı ordusuna ehemmiyet viriyordu. Pâdişâhın Rum ili işleriyle meşguliyetini fırsat eyleyen Karaman beği vesâir ufak tefek hükümetler birleşerek Hükümet-i Osmaniyye aleyhine i'lânı harb itmişlerdi. Bunun üzerine Sultan Murad'ın pek fenâ halde canı sıkılmış ve binâenaleyh kemâl-i sürat ve şiddetle meşhur Ankara Kal'ası'nı zabt itdirmişdi. Mezkûr kal'anın sükûtu Osmanlılar önünde kılıç isti'mâline yeltenen biçâre Karaman oğullarının sükûtunu mûcib oldu.

Bu taraftan emîn ve müsterih olduğuçün Sultan Murad artık Rum ili fütûhâtına cidden ehemmiyet virmeğe başlar. İstilâat-ı mezkûrede en çok hizmetleri mesbûk olan zevât Hacı ili Beğ, Şahin Paşa ve Gazi Evrenos beğlerdir. Filhakîka bu def'a Rum ili yakasına geçildikten sonra orduyu (Sayfa:148) Osmani başluca iki kola ayrılmış yani birisi Hacı İli Beğ idâresinde Meric Vadisi boyunca ve diğeri Gazi Evrenos Beğ kumandasında Mesta ve Esteroma sularıylar Vardar Nehri imtidadınca bir taraftan Trakya ve diğeri cihetden Makedonya kıt'alarının istilâsına memur edilmişdi.

Hakîkaten pek az bir zaman içinde Bontuz, Çorlu, Burgaz, Edirne, Dimetoka, Eski ve Yeni Zağra ile Filibe mevki'leri Osmanlı eline düşmüş bulunuyordu. Fütûhât-ı mezkûrenin akabinde Pâdişâh-ı Âli Osman o zaman kadar icrâ idilmeyen hums emvâl ve üserâ kâidesini yeniden vaz' ve ta'kîbe mübaşeret eyler. Kâide-i mezkûrun vücûda getürdüğü hazine gerçekden hükümet-i seniyyenin en kıymetli ve mahsuldar bir menba'ı yerine geçer.

Lâkin bu işler cereyan itmekde iken papa (Beşinci Urban) yeniden ehl-i İslâm aleyhine salıbyon belalarını sevk etmek fikriyle daima bir faaliyet göstermeğe çalışır. Filibe kumandanı Sırbhlara ilticâ ider. Sırp Voyvodası, Macar Kralı, Bosna ve İvlah Beğleri Avrupa'nın yeni fâtihleri önüne atılmak isterler. Lâkin bir akıncı kolu, gicenin birinde, Meric Nehri civârında ordugâh kurmuş olan Hıristiyan ordusunu basar ve anları pek çok zâyî'âta uğradarak bir hezimet-i kât'ıyye içinde firâra mecbûr ider.

(Sayfa:149) Bir müddet sonra Hüdâvendigâr Gazi, kendi üç parmağıyla Osmanlıların Hıristiyanlarla ilk mu'âhedesini imza ider. Bu mu'âhede müşârunileyhe

ile Ragos küçük hükümeti beyinde akd edilmiş idi. Bâ'de Sultan Murad Edirne'ye gelir. Bir müddet orada kalur. Ve Edirne karargâhından Yenice, Kızılağaç, Yanboli, İhtiman, Samaku, Karinabad, Aydos, Kırık Kilise, Bunar Hisar fütûhâtını sevk ve idâre eyler.

Nihâyet mîlâdın (1376) sında bütün şu muvaffakiyetleri Sırp Kralı Lazar'ın elinden yakalmış olduğu meşhûr Niş kasabasıyla ikmâl itmiş bulunur. Fütûhât-ı mezkûre Osmanlı tımar usûlünün fevkinde ve pek metin bir teşkilât-ı mülkiye ve askeriye ile tahkim idilür. Tımar dinilen küçük mâlikâne usûlleriyle zeamet nâmı virilen büyük mâlikâne idâreleri, ondan sonra pek mâkul ve pek ciddî kavâ'id-i nizâmiyeye, rabt edilmiş bulunurlar. Bütün usûl-ı zeamet ve tımar sahipleri hidmet-i askeriye mecbûr tutulur.

Ve ale'l-husûs asâkir-i mahalliye sınıfının teşkîl ve îcâdı Sultan Murad-ı evvel ordusunun büsbütün şiddet ve kemâl bulmasına vâsıta olur. En sonra Şehzade Bayezid'in Germiyan beğinin kızıyla izdivâcını müte'âkib Eğrigöz, Tavşanlı, Kütahya ve Simav kasabalarında Saltanât-ı Osmaniyyeye ilhâk idilür. Bundan başka yine o esnâda Yenişehir, Side şehri, Isparta ve Akşehir ile Yalvaç ve Karağaç mevki'lerinde Osmanlılara terk edilmiş bulunur.

(Sayfa:150) Anadolu'daki işler böylece akub gitmekde iken Sultan Hüdâvendigâr en müdebbir ve meşhûr ceneralları Trakya ve Makedonya semtlerinde icrâyı fütûhât idiyorlardı. Manastır, Pirlepe, İştib, Sofya gibi mevâki'i mühimmeye o esnâda hükümet-i seniyye idâresine girmişdi. Osmanlılar bu dehşetli fütûhâtı az bir zaman için şark ve garb kiliselerini birbirine yaklaştırmış ve aynı zamanda Hükümet-i Osmaniyye Asya'da baş gösteren bir isyân ile tehdîd edilmiş bulunuyor idi.

Şehzadelerden Savcı Beğ, Jan Pale Uluğ'un mahdumu (Andronikos)un teşvîkiyle serkeşlik itmeğe başladı. Hâlbuki, pâdişâh celâdetpanah o sıralarda doğrudan doğruya Macarlar aleyhine, bir sefer ta'kîb etmek için harekât-ı askeriye planlarını tertîble uğraşub duruyordu. Oğlunun münasebetsizliğini öğrendiği zaman tabi'i canı pek fenâ bir halde sıkılmış idi. Burusa civârında vukû'a gelen bir müsademe vâhî fikirleri üzerine yürüyen bu gibi hayalperest meraklısını mahv ve perişan itdikden başka o fırsattan bi'l-istifade Hükümet-i Osmaniyye üzerine bir

kıyâm-ı umûmi teşkîl iden Karaman oğullarının kuvve-i askeriyeleri de Konya ovalarındaki müsademeler ile darma dağın idilmiş bulunuyordu.

(Sayfa:151) Tekye, Aydın, Menteşe, Saruhan ve Karaman beğleri artık idâre-i Osmaniyye'nin derebeğleri sırasına geçmişlerdi. Lâkin, şu esnâda Bulgarlar, Sırlar ve Boşnaklardan mürekkeb olan bir ittihâd-ı müselles Cemiyeti Rum ili vilayetlerini tehdîd itmeğe başladığı anlaşıldı. Sultan hazretleri anların üzerine yürümezden evvel Asya'daki memâliği esâsen beş büyük sancağa taksîm ider. Bu idârelerden her birisine en seçme adamlardan birer memur gönderir.

Bundan sonrada Avrupa seferine ta'kîbe başlar. Bulgar memleketlerine hakîm olan boğaz ve geçidlerin ekserîsi elde idilür. Bulgar hakîmi Osmanlı itâ'atini kabule ve bütün arazisini memâliği şâhâneye terk ve ilhâk itmeğe mecbûr olur.

Ali Paşa Bulgar seferini ikmâlden sonra (1390-791) Doğan Beğ idâresinde olmak üzere bir kolordu Kosova istikâmetine gönderir. Kosova o zamanlar Arnavudluk, Sırb, Hersek ve Bosna hudûdlarının bir kıt'â-i müşterekesi dimekti. Kendi menfaatinin Osmanlı idâresine geçmesi üzerine Sırb Kralı Lazar, bulunduğu vaziyet ve tehlikeye pekde ehemmiyet vermeyerek bilakis cihet-i şarkiyeden zuhûr ile kendi hudûdu memâliğini kaplamak niyetinde olan bir istilâ yağmuruna mukavemet için Bosna, Hersek'in ve Arnavudluk beğlerini başına toplamağa çalışdı. (Sayfa:152) Bir müddet sonra ceneral (Dimitriyos) u Bulgar hudûd üzerinde kâin Şehri köy kal'asının fethine memur ider. Mezkûr kal'anın ahâli ve askeri Osmanlı hudûdunda bulunuyordu. Binâenaleyh kal'anın behemehâl zabt idilmiş olmasını pek ziyâde arzu idiyordu.

Filhakîka ceneral (Dimitriyos) memur olduğu vâzifeyi kralın istediği gibi epeyce güzel ve muvaffakiyetle idâre ve ikmâl ider. Kal'anın Sırlılar eline geçmiş bulunması haberi üzerine sadrazam Ali Paşa, Yahşi Beğ ve Sarıca Paşa kumandasında bulunmak ve nasıl olursa olsun, kal'ayı tekrar girüye almak fikriyle o cihete, cebrî yürüyüş yaparak, az bir vakt içinde 10 bin kişilik bir fırka gönderir.

Fırkâ-i mezkûre memur olduğu vazîfeyi kemâl-i muvaffakiyetle ikmâl ider. Yani kal'a zabt olunur ve muhâfız müfrezesi esir idilür. Bundan başka kal'anın dâhilî ve hâricinde yapılmış olan bütün istihkâmları yıkdırılır. Yahşi Beğ pâdişâha yazdığı bir raporda, düşman memleketi içerülerine kadar girmek için müsaade istirhâm

eyler. Lâkin Sultan Hüdâvendigâr, müşârunileyhin ric‘at iderek biran evvel ordunun kısm-ı küllisine iltihakını emr eyler.

Şehr-i köy mağlubiyetinden fenâ halde müteessir olan fakat kendini şöyle yalnız bir kal‘anın sükûtuyla mağlub ad itmek istemeyen (Sayfa:153) Kral Lazar yeniden cesârete gelür. Ve son derecede sarf müsavi iderek Bosna ve Arnavudluk beğlerini kendisiyle birlikde Osmanlılara mukabeleye mecbûr ider. Ve kendisine iltihâk iden müteharriklerin gayret ve mu‘avenetlerine mağruren Sultan Murad ile bir muharebe-i kât‘ıyye virmeden asla çekinmez.

Kral, kendi komşularıyla müzâkere itmekde iken Sultan Murad-ı Evvel büyük bir sürat ile şehzadeleri Yakub ve Bayezid’i kendi maiyet-i efrâdıyla birlikde yanına getürtmüş bulunur. Birde Kütahya ve Karesi sancaklarından başka Saruhan, Mentеше Aydın ve Hamid oğlu sancakları da orduyu hümâyûna iltihak eylemişlerdi.

Sultan Hüdâvendigâr’ın Avrupadaki beğliklerinden birkaçı da bu sefer kendisiyle birlikde hareket idecekti. Osmanlı ordusunun bu def‘aki ictimâ‘ını en müdhiş bir hale koyan madde ise Sultan Orhan’ın şerik kazâ ve cihâd-ı meşhûr Evrenos Beğ’in orduya iltihak itmiş bulunması idi. Filhakîka müşârunileyhin yalnız ismi ordu için büyük bir kuvve-i imdâdiye makamında idi.

Gazi Evrenos Beğ vazîfe-i haccı ikmâl itmiş ve henüz Mekke-i Mükerrmeden avdet eylemiş bulunuyordu. Bunun üzerine müşârunileyh derhâl Osmanlı ordugâhına gider ve kendi eski tecrübeleriyle velinimet zâdesine yani pâdişâhına mu‘avenet itmek ister. (Sayfa:154) Hükümet-i Osmaniyye’nin kuvayı seferisi ilk evvel Filibe civârında tecemmü‘ itmiş ve orduyu hümâyûn hicretin 791 senesi ilkbaharında Sırbistan istikâmetinde yürüyüş harekâtı yapmağa başlamışdı.

Sultan Murad, yalnız bazı ufak tefek yollarından bi’l-mürûr aşılması mümkün olan (Sulu Derbend) geçidi üzerinden yürüyüş icrâ itmeğe karar virmişdi. Radob silsilesinin cenûba doğru inmek için ayrıldığı noktada Balkan hattının iki cihetde vâsi‘ bir ordu mevcûddur. Şimâldeki ovanın merkezinde Sofya ve cenûbdakinin merkezinde ise Filibe şehri vardır. Yürüyüşün üçüncü günü Sultan Murad İhtiman’a vâsıl olur. Buradan Sofya, Niş ve Şehriköy istikâmetinde giden yol pek muntazam ise de, Sulu Derbend, Köstendil boyunca giden yol pek fenâ ve pek gayr-i muntazam bir yol teşkîl iderdi.

Sultan Murad hasmına biran evvel kavuşmak için bu ikinci yolu intihâb ve ordusunu o vâsıta ile sevk ider. İhtiman'dan ayrıldıktan üç gün sonra Alaeddin Ovası'nda büyük bir mola virilür. İki gün kadar devam iden şu mola esnâsında asâkir-i Osmaniyye fenâ bir yolda yürüyüş harekâtı yapmış olmalarından dolayı husûle gelen yorgunluklarını izâle ider. Tekrar yürüyüşe başlanür. Bir gün sonra Köstendil mevki'ine varılır. Köstendil hâkimi, Türk ordusunu (Sayfa:155) kemâl-i hürmet ile kabul ider. Lâkin biran evvel hedefü'l-harekât-ı asliyesine varmak için pek çok sabırsızlık gösteren Gazi Hüdâvendigâr Köstendil mevki'inden çar çabuk ayrılır. Bundan sonra (Ulu Ova) da ikinci bir mola virir. Gazi Evranos Beğ şu mola zamanından bi'l-istifade maiyetine aldığı (40) Türk süvârîsiyle etraf ve civârı istikşâfa gider. Bulundukları yerin her cihetini aladan alaya bir istikşâfdan sonra müşârunileyh birçok esîrlerle birlikde karargâh-ı sultaniye avdet eyler.

Hazreti pâdişâh el-ân düşman izine layıkı vechle tesâdüf olunmadığıçün yine büyük bir sabırsızlık ile Kratova istikâmetinde yürüyüş harekâtı yapmağa başlar. Ve orada bir kere daha pek fenâ halde yorulmuş olan ordusunu dinlendirir. Şu mola esnâsında Sırp kralı, Sultan Hüdâvendigâra bazı mağrurane haberler gönderir. Sultan Gazi artık hasım ordusuyla kât'iyen temâs hâsıl olduğuna inanur ve Lazar'ın mağrurane emellerine pek ziyâde hiddetle cevablar virir.

Bunun üzerine hazreti pâdişâh bir meclis-i harb teşkil ve oraya orduyu hümâyûnun bütün cenerallarını kabul ider. Düşmanın adedce olan tefevvûk-u azîme hilafında herkes ilerüye doğru yürüyüş icrâsına karar virir. Gazi Evrenos Beğ ile Yiğit Paşa pîşdar kumandanı olurlar.

(Sayfa:156) Osmanlı ordusu buradan itibâren yine şimâl istikâmetini tutar. Ve (Orbelus) geçidlerini aşdıktan sonra Moranya'nın garb sâhilinde ve Gümüş Hisar dinilen mevki' yanında biraz dinlenür. Bâ'de orduyu hümâyûn 6 fırkaya ayrılır. Ve o vechle gice karanlığında ve musika başında olmak üzere nehirden geçid hareketi yapılır. Geçid hareketi yapılmazdan evvel nehrin düşman cihetindeki sâhil boyunca bir haylide keşif kolları çıkarılır.

Birinci fırka, Sadrazam Ali Paşa.

İkinci fırka, Yıldırım Bayezid.

Üçüncü fırka, Eyne Beğ.

Dördüncü fırka, Yakub Çelebi.

Beşinci fırka, Sarıca Paşa.

Altıncı fırka, bi'z-zat pâdişâh tarafından sevk ve idâre idilürdü.

Geçid harekâtı yapıldığı gibi Moravya sâhillerinden itibâren bütün şu Osmanlı fırkaları, Sırp ve Bosna hudûdları üzerinde tecemmü' itmiş olan müttefikin ordusuna telakkî etmek üzere ilerüye doğru yürürler.

KOSOVA MEYDAN MUHAREBESİ

Kosova Ovası tûlen (20) bin, arzan (5) bin (Sayfa:157) hatve imtidadında vâsi' bir meydandır. Bu ovanın orta yerinden ufacık bir nehir cereyan idiyor. Ve dört bile tarafı az çok yüksek tepeciklerle muhâtdır. Nehrin her iki sâhili ve dağların etekleri, zirâ'at işlerinde epeyce şöhet almış, bir hayli zengin köyler ve çiftliklerle meskûndur.

İşte söylemek istediğimiz kanlı hikayenin mahalli cereyanı bu yerlerdir. Polonzler, Sırlar, İvlahlar, Arnavudlar, Boşnaklar, Macarlar ve Bulgarlardan mürekkeb olan Hıristiyan ordusu, Osmanlılara nisbeten pek ziyâde kuvvetli bulunur. Sultan Murad yine cenerallarını müzâkereye avdet ider ve bu müzâkere esnâsında düşmana karşı nasıl bir muharebe nizâmı almak geldiğine dair karar vermek istenilür. Ümerâdan birçoğu, bütün develeri muharebe hattının ilerüsüne ve âdetâ canlı bir istihkâm tarzında tertîb etmek ve şu suretle ilk hamlede daha düşmanın süvârî hatları beyninde büyük bir intizâmsızlık vücûda getürmüş olmak fikrini tervîc eyler. Lâkin Yıldırım Bayezid şu fikre kât'ıyyen iştirâk etmekden çekinür.

Müşârunileyh bu gibi adi bir vâsıta ile düşman aleyhine taarruz itmenin Osmanlı nam kahramanisi için bir tenezzül olacağını ve asıl merdlik göğüs göğüse düşman safları üzerine atılmakdan ibâret bulunacağını söylüyordu. Sadrazam Ali Paşa kezâlik şehzade Yıldırım (Sayfa:158) Bayezid'in fikrini tasdik eylemiş idi. Bundan başka Rum ili Beğler beği Timurtaş Paşa'da anlar ile müşterek'ül-efkâr bulunuyordu. Müşârunileyh re'yine göre eğer develer düşman süvârîlerini ürküdecek

yerde bilakis kendileri düşman süvârîsinden ürkmüş olurlarsa o zaman bundan husûle gelecek fenâlık Osmanlıların muharebe nizâmlarını alt üst itmiş bulunurdu.*

Gicenin büyük bir kısmı müzâkere ile geçirilmiş iken meclis-i harb yine işe kat'î bir netîce virilmeksizin dağıdılmışdı. Sultan Murad bütün gice muzafferiyet kazanmasını ve din-i İslâm şerefine nâil şehâdet olmasını Cenâb-ı Hakk'dan istirhâm itmiş ve askerinin usûl-ı ta'biyesi hakkında i'mâl fıkır ve nazar eylemiştir. Şafak atar atmaz pek lâtif bir yağmur yağmağa başlar. Düşman tarafından gelen toz ve toprak yığınları şu vâsıta ile yavaş yavaş bertaraf olur.

Öteki tarafda müttelikin prensleri de bir meclis-i harb teşkîl iderek ta'kîb olunacak muharebe üzerine epeyce bir zaman müzâkerede bulunurlar. Esnâyı mezkûrede bir hayli cenerallar, Türkler aleyhine gice karanlığında hücum itmek münasib olduğunu dermeyân iderler. Lâkin şu mütâla'a Corci Kastriyon'un (Corci Kastrioti) i'tirazından dolayı kabule şâyân görülemez. (Sayfa:159) Corci diyordu ki, "gice karanlığı hasmın ric'at harekâtını temîn ve teshîl ider. Binâenaleyh eğer giceleyn düşman üzerine hücum idilürse anı kat'î bir hezimete uğratmak mümkün olamazdı."

Sabahleyin hafif bir sûretde yağmağa başlayan yağmur yavaş yavaş dinmeğe yüz tuttu. Bunun üzerine her iki taraf muharebe tertîbâtı almağa meşgul olur. Müttelikin ordusu âtîdeki vechle muharebe tertîbâtına girmişdi.

(1) Sırp kralının idâresindeki merkez kolu.

(B) Lazar'ın yeğeni (Vuk Brankoviç) in kumandasındaki sağ cenâh kolu.

(K) Bosna prensinin idâresindeki sol cenâh kolu.

Osmanlı ordusunun muharebe nizâmı da şu vechle tertîb idilmişdi:

(h) cüz'i tamları beyninde topçular olmak üzere yeniçerilerden mürekkeb merkez kolu.

(Y) Şehzade Yıldırım Bayezid kumandasındaki sağ cenâh kolu.

* Nitekim Zama Meydan Muharebesinde Anibal muharebe hattının ilk saflarında kullandığı filler ile kendi ordusunun mahv ve perîşan olmasını temin eylemişti. Binâenaleyh Yıldırım Bayezid sadrazam Ali Paşa ve Timurtaş Paşa hazerâtının bu husûsdaki efkâr-ı şâyân-ı takdir ve aferindir.

(F) Yakub Çelebi idâresindeki sol cenâh kolu.

(V) Osmanlıların ordugâh ve ağırlıkları.

Zât-ı hazreti pâdişâhının karargâhı merkez koluyla birlikde bulunuyordu. Bundan başka Evrenos Beğ Şehzade Bayezid'in ve Sarıca Paşa ile diğer bazı ümerâyı askeriye Yakub Çelebi'nin maiyetine virilmişlerdi. (Sayfa:160) Haydar Beğ ise yeniçeriler hattında ve epeyce fâsılalı bir sûretde dizilmiş olan bütün topçulara kumandan idiyordu.

MUHAREBENİN TARZ-I CEREYANI

Hücum hareketi her iki cihetden aynı zamanda başlar. Muharebe epeyce bir zaman kararsız ve netîcesiz kalur. En sonra Bosna kralı Osmanlıların, sağ cenâhını girüye püskürtür. Lâkin birdenbire şu muzaffer olan düşman kıta'atı büyük bir tehevvue uğrar ve pek rezilâne bir yolda firâra başlamış olur.

Müttefikin ordusu sağ cenâhda kezâlik bazı ufak tefek muzafferiyetlere nâil olur. Lâkin şehzâde Yıldırım Bayezid'in iktidâr ve fezâil-i askeriyesi derhâl muzafferiyeti Osmanlılar tarafına celb ider. Ve o vechle düşman ordusunun mahv ve perişanına vâsita olur.

Ne çâre ki bu esnada Miloç Kaploviç dinilen bir Sırbli, nasılsa pâdişâhın muhâfız müfrezesi arasından girer ve huzûr-u hümayûna kadar gelerek Sultan Murad muzafferî elindeki hançer ile şehid eyler.

Gazi-i müşârunileyh ölmezden evvel muzafferiyetinin ikmâl-i netâ'ici için lâzım gelen emirleri virir ve o vechle Osmanlı ordusunun muzafferden ilerlemekte olduğunu göre göre yani kemâl-i zevk ve şâdmâni ile ve şâhâne bir ölüm içinde hayât- ı fânîyesini ikmâl eyler. (Sayfa:161) Müsademenin en şiddetli ve buhranlı zamanlarında Sırb kralı ve bazı ümerâsı birlikde olmak üzere Osmanlı dilâverlerine esîr düşerler ve aynı zamanda yani hazreti pâdişâh gazâ perver ikmâl bakıyye-i hayat ile uğraşdığı esnâda onlarda ömr-ü fânîyelerine dehşetli bir hâtime çekmiş bulunurlar.

Miloç Kaploviç yezidi, pâdişâhı yaraladıktan sonra her ne kadar kaçmak istememiş ve bu oyunda da epeyce maharetler göstermiş ise de en nihayet muhâfız

müfrezesi elinden yakayı kurtaramamış ve binâenaleyh anların ayakları altında can virmeğe mecbûr kalmıştır.

Lanetullah-ı aleyh laneten vâsiaten.

ONBİRİNCİ FASL

SULTAN YILDIRIM BAYEZİD

ANKARA VE NİĞBOLU SEFERLERİ

(Sayfa162) Rumların Asya’da en son kal’aları olan Alaşehir’in fethi Yıldırım Bayezid’in şecâ’at ve besaletini meydana çıkarır. İmparator Manuel, müşârunileyhin âdetâ bir derebeği sırasına geçer. Bu işleri müte’âkib Konya, Akşehir, Niğde ve Aksaray fütûhâtı zuhûr ider. Konya hükûmeti enkâzı üzerine müretteb olan dokuz, on beylikden yalnız Kastamonu ve Karaman beğlikleri kalır. Yıldırım Asya’daki fütûhâtını layıkı vechle tensîk ve ikmâl itdikden sonra Avrupa aleyhine hareket karar virir.

Rumlar yalnız Bizans dâhilinde kuvvetli görünmek yani en son ilticagâhlarını tahkim itmek husûslarında nâfile yere uzun uzadıya yorulurlar. Çünkü Yıldırım’ın dehşetli müsademeleri anların üzerinde büyük büyük tesirler göstermeğe devam ider. Binâenaleyh Rum kayseri İstanbul’da bir câmi yapılmasına ve oraya bir kadı getirülmesine müsâ’ade virmeğe mecbûr olur.

Yine bu sıralarda Eflak ve Boğdan prensleride Türklerin birer derebeği makamına geçmiş bulunurlar. Macar Kralı (Sijismond) (Sayfa:163) beyhûde yere askerini silah başına davet ider. Çünkü mîlâdın (1392) tarihinde büyük bir hezime giriftâr olur. Bu sâ’adet Yıldırım Bayezid’in Asya’daki muzafferiyetiyle daha ziyâde kesb şeref ve ehemmiyet eyler. Filhakîka müşârunileyh Karaman beğliğini Tokat, Sivas ve Kayseri mevki’lerini kendi hükûmetine rabt ve ilhâk eylemiş bulunur. Kastamonu beğliğide kezâlik Samsun, Canik, Osmancık ve Sinob kal’alarıyla birlikde sükût ider.

İşte böyle yalnız bir asırlık bir zaman içinde, Konya pâdişâhının bütün memâliği Edirne pâdişâhının yed idâresine geçer ve Osman Gazi merhûmun gördüğü rüya yavaş yavaş ve aynıyla tahakkuk itmeğe başlar. Osmanlılar için aşiret ve kabîle gibi şeylerin hiçbir hükmü yokdu. Onlar elde itdikleri akvâmın hepsini bir dâire-i mahkeme ve adile içinde büyütmeğe ve anlarla birlikde idâre-i sultaniyelerini

müzekkerden muhite doğru günden güne tevessü' itmeğe çalışırlardı. İşte anların hükümet-i idâre ve kanun-ı inbisât ve hareketleri bundan ibâretti.

Şu esnâda Macar kralı (Sijismond) Avrupa'dan istimdâd ider. Lâkin İstanbul'un ablukaya alındığını bilmekle beraber Avrupa müşârunileyhin mürâca'atlarına hep sükût ile cevap verir. Yalnız her vakt şövalyelik hasebiyle büyümek isteyen Fransa, Avrupa'nın cenûb kenarlarında zuhûra gelen vukûât-ı harbiye ve siyasiye karşusunda (Sayfa:164) bî-gâne duramaz. Heman Hristiyanlara mu'avenet itmek için Macar kralı idâresine (2000) den mütecâviz şövalye kahraman gönderir. Bavyera ve Almanya'nın bazı ufak tefek hükümetleride Fransa'nın bu hareketine iştirâk itmiş bulunurlar. Kendi ordusuyla berâber pek meşhur ve yiğit şövalyeler başında olduğu halde (Sijismond) Bulgaristan'a girer ve hiç vakt zâyî' itmeksizin Niğbolu kasabasını muhâsaraya başlar.

Macar kralının eli altında bulunan şu istilâ ordusu 130 bin kişiden ziyâde bir kuvveti hâiz idi. Orduyu mezkûr Bulgaristan'a girmek için başluca iki hattı'l-harekât kullanmışdır ki, bunlardan biri: (Belgrad, Temur Kapu, Vidin) istikâmetleridir ki, asıl Macar ordusu buradan gelmişdi. Diğer: Transilvalya cihetinden Eflak ve Boğdan memâliğine dâhil olarak oradan Niğbolu kasabasına varan istikâmetdir ki, müttefikin askerleri bu yolu ta'kîb eylemişdir.

Sijismond (Sigismund) vâkı'a birkaç günlük bazı ufak tefek muzafferiyet ile geçdikden sonra Tuna kenarında epeyce sefâhatler ve şenlikler icrâ ider. Lâkin aradan pek çok geçmez. Yıldırım Bayezid hakîkaten Yıldırım gibi Niğbolu pîşgâhında görünmeğe başlar. Az bir zaman içinde İslâm ve Hristiyanlar arasında dehşetli bir meydan muharebesi husûle gelir. (1396-798)

NIĞBOLU MEYDAN MUHAREBESİ

(Sayfa:165) Son zamanlarda müttefikin ordusu 130 bin ve Osmanlıların ordusu 200 bin kişiden terkîb iderdi. Her iki tarafın almış oldukları ta'biye tertîbâtı Niğbolu müsademesine dâir yapılan krokide gösterilmiştir.

Müttefikin Ordusunun Planı

Ehl-i sâlib ile Macarlardan mürekkeb olan müttefikin ordusu Tuna'nın sağ sâhilindeki, Niğbolu Kal'asını muhâsara iderler. Osmanlı muhâfız müfrezesinin

kumandanı Turhan Beğ Hirisitiyanların kendisinden birkaç misli kuvvetde bulunan ordusuna altı gün kadar mukabelede şiddet gösterir. Ehl-i sâlib ve ale'l-husûs Fransız şövalyeleri kal'a üzerine büyük büyük hücumlar yapmağa başladıkları zaman, Sultan Bayezid-i Evvel Edirne'de bir ordu cem' ider ve derhâl Niğbolu muhâsarasını açmak üzerine şimâle doğru azîmet eyler.

27 Eylülde Osmanlıların hafif pîşdar kıta'atı görüldüğü gibi Hirisitiyanların ordugâhında bir meclis-i harb teşkîl itmek üzere bütün ümerâ ve zâbitândan orada ictimâ' ider. Yapılan müzâkerelerin nefîcesinde en sonra hücumu karar virilür. Fransa şövalyeleri ilk hücumda muvaffak olur. Ve ele geçirdikleri Türk esîrlerini birer birer kılıçdan geçirirler. (Sayfa:166) Bu ilk hareket üzerine müttefikin ordusu, girülerinde Tuna nehri ve Niğbolu Kasabası'nı terk iderek o vechle muharebe tertîbâtı almağa başlar.

Muharebenin Tarzı-ı Cereyanı

Sultan Bayezid Han Hazretleri hafif silahlarla mücehhez 20000 kadar Osmanlı neferi (K) ilerüye gönderir. İkinci hatve 130 bin kadar sipahi (L). Yeniçeri ve Asya askeri (M) bulunur. Ova içerülerine gömülmüş olan bir tepede ise üçüncü hat olmak üzere (N,H) 40 bin Sırp askeri (B) ta'biye idilmişdi. Fransızlar (D) Osmanlı pîşdarlarını görür görmez heman anların üzerine atılır. Ve 10 bin kadar Osmanlı neferini kılıçdan geçirirler. Bundan başka yeniçerilerin işgal itdikleri saflara girer ve anlarda sipahilerin hattına kadar çekilmeğe mecbûr iderler. Şu sırada Fransızlar kendilerinden sonra gelen Macarları beklemeksizin sipahiler üzerine atılır ve orada kezâlik 5 bin kişilik bir zâyi'ât vücûda getürüler.

Amiral (Veyin= Amiral Jean de Vienne) ile şövalye (Kosi) nin nasihatlerine göre henüz yürüyüş halinde olan ehl-i sâlib muvasılatıyla berâber öteye berüye ifrâz idilen kıta'atı askeriye bir yere toplandıktan sonra hücum itmek lâzım gelürken Fransızlar bunların hiç birisine ehemmiyet (Sayfa:167) vermeyerek heman karşıdaki tepelere şiddetli taarruz hareketi yapmağa çalışırlar. Hâlbuki hiç ümid itmedikleri bir kuvvete yani Sultan Bayezid'in en seçme kıta'atı askeriyesinden mürekkeb olan üçüncü bir hatta rast gelmiş olurlar. Aynı zamanda ormanın sol tarafından çıkan bir Osmanlı kuvve-i askeriyesi anların sağ cenâhları aleyhine atılmış bulunur.

Bu iki ateş arasına düşen Fransızlar derhâl firâr iderler. Lâkin esnâyı ric‘at ve firârlarında, aradaki fâsılalardan bi’l-istifade anların girüsünde ictimâ‘ itmiş olan Osmanlı sipahileri Fransızları birer birer kılıçdan geçirirler. Osmanlı kılıçlarından nasibi olmayan Fransız şövalyelerinin kısm-ı a‘zamı beliyye-i esârete dūçâr olurlar. Diğerleri ise kendilerine doğru ilerülemekde olan Macarlar üzerine atılır ve şu suretle anlarıda karma karışık bir hale getirürler.

Hıristiyanların iki cenâhını işgal iden Lazaroviç (H) ile Eflak ve Boğdan Beği Mirça (H) kezâlik firâra yüz tutarlar. Yalnız müttefikin ordusunun merkezi epeyce bir zaman sebât ider. Ve öteye berüye koşmakda olan Fransızları topladıktan sonra 12 bin kişilik bir cemiyet ile ve cesûrane bir tarzda Osmanlılar üzerine atılır.

Yeniçeriler bu dehşetli hücum önünde epeyce zâyî‘âta uğrar (Sayfa:168) ve girüye çekilürler. Aynı zamanda sipahiler bozulmak üzere iken Sultan Bayezid’in müttefikî yani Sırbistan Beği (B) muharebenin Osmanlılar için kazanılmış olmasına Sultan Bayezid ile berâber epeyce himmetlerde bulunur.

Kral (Sijismond) askerinin cüz’i bir kısmıyla Tuna istikâmetinde çekilür ve nehr-i mezkûrun mansıbları cihetinde Venedik filosuna dehâletle canını kurtarmış olur. Osmanlıların bu müsademe günü umûm zâyî‘âtı 60 bin kişiye bâliğ olur. Hıristiyanlar zâyî‘âtı kezâlik epeyce bir miktara çıkmış ise de hakikat hal tamamıyla malûm değildir. Niğbolu Meydan Muharebesi’ni müte‘âkib Mitroviça’nın fethi, Osmanlıların Macaristan’a ilk istilâsı, Eflak ve Boğdan prenslerinin itâ‘at-ı kamilesi, Yenişehir, Dömeke, Patros, Çatalca (Farsale), Lamyâ, (Ziton) Termopil, Düriz, Lukriz ve Argos mevki‘ilerinin elde idilmiş olması gibi vukûât-ı cesîme zuhûra gelür.

Osmanlı idâresine geçen bu yerler ahâlisinin kısm-ı a‘zamı değışdirilür. Ve anların yerine Anadolu halkı getirilerek oraları birer müstemlekât-ı Osmaniyye sırasına geçmiş bulunur. Türkler şu vechle yani arazi-i meftûha sâkinlerine nâkl-i mekan itdirmeleri tıbkı Romalılar ve Şarلمان zamanında ta‘kîb idilen usûllerin aynıdır.

(Sayfa:169) Binâenaleyh Osmanlılar öyle bazılarının didikleri gibi yalnız kılıç isti‘mâl etmek değil bilakis elde itdikleri yerlerde insan yetışdirmek fennini de pekâla bilürlerdi. Rum ili yakasında şu söyledigimiz vukûât cereyan etmekde iken

Asyayı suğrâ içerilerinde Çangırı, Divrin, Darende, Malatya mevki'ileride Osmanlı fütûhâtına iştirâk itmiş bulunurdu. Bayezid'e pekâla itmişler ki, Yıldırım Bayezid dimişler!

Müşârunileyh hakîkaten bir sâika-i âsmânî gibi seri'ül cevalândır. Bundan sonra artık şimdiye kadar elde itdiği muzafferiyetini İstanbul'un fethiyle tezyîn ve ikmâl itmek arzusuna düşer. Lâkin teessüf olunur ki, Akdenizin öte cihetlerinde ve Timurlenk nâmına yapılan istilâat-ı askeriye Yıldırım'ın muzafferiyet cevalanlarını durdurmağa vâsıta olur.

Moğollar bu Asya'nın eski fatihleri (Magon)un vefâtıyla berâber arazi-i fütûhâtın hepsini beynlerinde taksîm itmişlerdi. Kubilay Çin krallığını vücûda getürür. Hülagu Han İran Cengiziye hükümetini tesisi ider. Cengiz fütûhâtı epeyce bir zaman Asya ve Anadolu içerülerini ateşlere yakmış bulunur. Lâkin Hülagu Han'ın vefâtından sonra, Hükümet-i Cengiziye vârisleri kendilerine kalan memâliği hüsn-ü muhâfaza idememişler ve binâenaleyh Mısır melikleri vâsıtasıyla Suriye'den tard idilmişlerdi. Lâkin bir gün gelübde (Sayfa:170) ara yerde bir aksü'l-'amel tesiri zuhûr itmek pek tabi'i idi.

Vaktiyle Konya Sultanlarının hakîmleri demek olan Moğol pâdişâhları Osmanlıların bunca fütûhâtını eyi bir gözle ta'kîb etmiyorlardı. Ma'hâza Moğol ateşleri epeyce bir zaman kül altında yanmak icrâyı tesirinden hali kalmışdı. Lâkin bir zaman geldi ki, o vakt meydana çıkmak, ortalığı ateşlere ve kan deryalarına boğmak îcâb idiyordu. En sonra mîlâdın (1634) senesinde yani hicret-i nebeviyenin sekizinci asır evâsıtına doğru Asyayı vûstâ yaylalarında kanlı bir gömlek içinde zuhûr iden Timurlenk ismini taşıyan bir sâhibkıran celâdet Osmanlı pâdişâhlarının önüne atıldı.

Müşârunileyh Cengiz Hanedanını yani mensûb olduğu sülaleyi tecdîd ve ihyâ itmek emellerini besliyordu. Binâenaleyh eli kılıç kullanmağa başladığı günden berü ve daima fütûhât ile vakt geçürmüş ve pek az bir zaman içinde İran ve Harzem cihetleriyle Bağdad ve Suriye havâlisinin ekserî yerlerini zabt ve istilâ eylemişdi.

Vâkı'a muâsırları kendisine karşı hareket itmek isterler. Lâkin hiçbir şey yapmış olamazlar. Cihangîrane bir hırs, fatihane bir emel müşârunileyh aksây-ı şarkdan garbe kadar bütün Asya'nın zabt ve istilâsını va'd idiyordu. Filhakîka 30

sene içinde (Sayfa:171) Harezmi ve İran memâliğiyle berâber Kapçak ve Hindistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş bulunuyordu. Hülagu Han misillü müşârunileyh dâhi Bağdad harebeleri üzerinde 90 bin insan kafasından yüksek ve kanlı bir ehrâm teşkil itdikden sonra Suriye civarlarına musallat ve hakîm olmağa başlamışdı.

Ve en sonra git gide yani hicretin (803) üncü senesi ilk günlerinde Osmanlı toprağında ayak basmağa cesâret almışdı. Yıldırım Bayezid aşağıdan yukarıya gelmek isteyen bu Timur parçasına yukarıdan aşağıya inmiş bir sâika-i celâdet gibi düşman ister, lâkin muvaffak olmaksızın kendi kendisini parçalayarak şu dehşetli sükûtuna nihayet virir.

Timurlenk Osmanlı memâliğine tecâvüz iderek en sonra Sivas üzerine atıldığı zaman Yıldırım Bayezid ordusu Tokat'a girmiş bulunuyordu. Timur Yıldırım'ın oraya muvasalatını öğrendiği zaman cenûba doğru yürüyüşe başlar. Altı günde Kayseri'ye, üç gün sonra Kırşehir ve Sivas'dan hareketinin on ikinci günü ise Ankara pîşgâhına vâsıl olur. Müşârunileyh karargâhını tesis ider itmez, Ankara muhâfız müfrezesi kumandanı Yakub beğ teslim olması için emr gönderir.

Yakub Beğ, Asya fatihinin şu teklifine karşı Ankara'nın (Sayfa:172) dâhilî ve hâricîne ameliyât-ı istihkâmiye yapmakla cevap virir. Timurlenk henüz işgâl itmiş olduğu mahale Bayezid ordusunu celb etmek fikriyle şehiri muhâsara ider. Bununçün evvel emirde kasabanın başlıca miyâh-ı câriyesinden olan çabuk âbâd suyunun mecrâsını değiştirir. Ve kal'anın duvarlarını yıkmağa başlar. Fakat bu işler yapılmakda iken Yıldırım'ın Ankara'ya ancak üç fersah uzakda olduğu anlaşılır bunun üzerine Timurlenk Ankara Muhâsarasını ref' ider ve ordusuyla birlikde Çubuk âbâd suyunun öteki sâhilinde mevzi' alır. İşte burada hem kuvvetli, bir barikad, hemde nehir hattıyla setr edilmiş olduğu halde düşmanın vürûduna intizâr ider.

Yıldırım Bayezid Ankara'ya geldiği zaman Moğol ordusunun şimâlinde mevzi' alır ve Timurlenk arazi hakkında gösterdiği takayyüdâtına pek o kadar ehemmiyet vermiş olmaz. Osmanlı ordusu lâzım gelen tepeleri işgâl itdikden sonra etrâf ve civâra yem ve yiyecek tedârûğü için çapulcu müfrezeleri gönderir. Lâkin maa't-teessüf şâyân-ı istifâde hiçbir şey tedârük idilemez. Hele su cihetiyle uğranılan müzâyaka gitdikce büyümeğe başlar. Ve bundan sonra şiddetli ve yakıcı bir güneş altında birkaç saatlik yürüyüş yapmış olan kıta'atı askeriyeden 5 bin kadar zâyî'ât vukû'a gelir.

(Sayfa:173) Sultan Yıldırım tekrar eski ordugâhına çekilmek ister. Fakat ne çâre ki, orasıda düşman eline geçmiş bulunur. Anın üzerine en sonra muharebe itmeğe ve düşmanın her dürlü entrikalarına kahraman meşrebâne bir hareket ile cevap virmeğe lüzum görür.

Müsademe vaktiyle (Pompe) ile (Mitreyadis) ordularının yekdiğeriyle çatışmış olduğu yerde yani Ankara'nın şimâl tarafında ve Çubuk Âbâd ismi virilen ova içinde câri olacaktı. Birisi Yıldırım Bayezid, öbürü, yine bi'z-zat Timurlenk kumandasında bulunan iki ordunun kuvve-i umûmiyesi bir milyona yakın bir cemiyet-i kübra husûle getürmüştü.

ANKARA MEYDAN MUHAREBESİ

20 Temmuz 1402 ve 19 Zilhicce 804

Cuma Günü

Moğol ordusunun kuvve-i umûmiyesi 840 bin, Osmanlı ordusunun 120 bin kişiden ibâret bulunuyordu. Her iki ordunun aldıkları muharebe nizâmları Ankara Meydan Muharebesi için yapılan krokide gösterilmiştir.

Muharebenin Tarz-ı Cereyanı

Hasmın adedce olan tefevvük-u azîmine asla ehemmiyet vermeyen (Sayfa:174) Yıldırım Bayezid kemâl-i cüret ile düşman ordusu aleyhine yürür ve anın karşusunda haritada görüldüğü gibi mevzi' alır. Muharebe fecrle berâber bed' ider. Şehzade Ebu Bekir sağ cenâhın ilk hattıyla Osmanlıların Sırbılardan mürekkebe olan sol cenâhını yandan ve arkadan kuşadacak sûretde hücum ider. Lâkin muvaffak olamaz. Girüye çekilir.

Mirza Mehmed kumandasında bulunan merkez kolu sağ cenahının imdâdına gelir. Lâkin oda Osmanlıların pek şiddetli ve cesurane müsademeleri önünde bîzâr kalır ve girüye döner. Aydın, Saruhan, Menteşe ve Germiyan eyâlet askerlerinden ve bir kısmı da Tatarlardan mürekkebe olan Osmanlı sağ cenâh kolu muharebe devam itmekde iken karşı tarafa yani Moğol ordusuna geçer. Sultan Bayezid idâresindeki merkez kolundan zaten biraz evvel ayrılmış olan Sırbılar Moğollar üzerine tekrar şiddetli bir hücum hareketi yaparlar. O esnâda merkez koluyla anların beyninde gerçekten vâsi' ve epeyce büyük bir gedik açılır.

Her ne kadar girüye çekilme için Sultan Bayezid'e rica ve tavsiye edilmiş ise de müşârunileyh bu gibi sözlere ehemmiyet vermeyerek bulunduğu tepede yeniçerilerle birlikde sebât ider ve düşmanın hücumlarına mukabele ile uğraşur. Lazar, sağ cenâhda kalan bazı kıta'atın ric'at harekâtını (Sayfa:175) himaye iderek deniz cihetinde ve ciheti garbiye istikâmetinde çekilür. Şu esnâda ihtiyât-ı askeriyle birlikde hareket iden şehzâde Mehmed şarkdaki bayırlar ve tepeleri de elde itmiş bulunur.

Sultan Bayezid susuzlukdan yanmış kurumuş olan yeniçeri efradıyla berâber gice karanlığı basıncaya kadar yerinden bile kımıldamaz. Buradaki Osmanlı kahramanlarından birçoğu Tatar hücumlarına göğüs gere gere ifnây-ı vücud itdikleri gibi bir kısımda giceden bi'l-istifade girüye çekilmiş bulunur. Ve Yıldırım Bayezid hazretleri de ric'at hareketi yapmakda iken Moğollar tarafından esîr idilür. Bundan başka mahdum necâbetleri şehzâde Musa ile ümerây-ı askeriyeden birçok meşâhîr ve ezcümle Ali ve Mustafî beğleri emir-ül ümerâ Timurtaş Paşa gibi zevât-ı kiram Moğolların yed esâretine düşmüş bulunuyordu.

ON İKİNCİ FASL

SULTAN MURAD SÂNÎ ZAMANI

Ve Varna.Seferi

1421 ve 824

(Sayfa:176) Bu def'a makâm-ı saltanata şeref bâhş-i kemâl olan pâdişâhda bir fatih, bir sâhibkırân bilâd ve memâlik idi. Rum imparatoru İkinci Manuel'in himayesine geçen şehzâde Mustafî beğın vücûda getürdüğü iğtişâş bertaraf itdikden sonra (400) bin kişilk bir ordu ile İstanbul üzerine hücum ider. Vâkı'a burasını zabt itmiş olamaz, lâkin Bizans şehrinde iktidâr şâhânesini gösterecek bir kuvvet ve bir nüfuz hükümrânı bırakmağa muvaffak olur. Az vakt sonra Salvinek ve Banye cihetlerinde Osmanlı idâresine geçer. Lâkin bu esnâda Sultan Murad Sani'nin tâli'i bir parça kendüsüne yüz çevirmeğe başlar.

Filhakîka Macaristan'a istilâ itmiş olan Osmanlılar (Radgers Burg) pîşgâhında bozulurlar. Ve aynı zamanda dâhili memâlikde zuhura gelen bir gâilede idâre-i Osmaniyyeyi dûcâr-ı müşkilât ider. Ma'hâza Sultan Gayyûr bütün şu ahvâli müessife karşusunda hakîkaten Cengizlere yakuşur bir yolda sabır ve tahammül göstermekden girü durmazdı. En sonra Transilvanya cihetlerine taarruz (Sayfa:177)

idererek (Hermanştad) mevki'yle altı bin kadar düşman esîr elde itmiş bulunur. İkinci bir istilâ zamanında ise Avrupa'nın o asırlarda bulvarı demek olan Belgrad muhâsara ider.

Lâkin on beşinci asır Hıristiyanlığı'nın en meşhûr kahramanlarından birisi bulunan Transilvanya voyvadası İkinci Hunyad burasını şiddetli müdâfa'a ider. Anın için Osmanlılar yirmi bin zâyi'ât ile girü çekilmeğe mecbûr olurlar. Orduyu Osmani bundan başka Yalova ve Moravya cihetlerinde dâhi ikinci bir mağlubiyete uğramış bulunur. İşte bu vechle pâdişâhın tali'i yine kendüsünden yüz çevirmeğe başlamış ve binâenaleyh çârnâçâr düşmanlarla müsâlha itmek îcâb eyler.

Bu müsälhadan sonra Murad Sâni makâm-ı saltanatı şehzâde Mehmed Sâniye terk ider ve kendisi Mağnisa'da alim-i ferâgate çekilür. Hunyad, Sultan Murad aleyhine öyle yalnız başına tefevvuk itmemişti. Bilakis kendisiyle berâber Polonya kralıda vardı. Bu iki hükümdar Sultan Murad'ın terk-i saltanatını istedikleri gibi müşârunileyh ile yapmış oldukları müsälhayı bozmağa karar virirler ve filhakîka derhal nakd-u ahdi iderler. Bunun üzerine Sultan Murad'ın tekrar iş başına geçmesine lüzum görülür.

Sultan Mehmed Sâni makâm-ı saltanatı kemâl-i arzu ve itâ'at ile pederine teslîm ider ve ikisi birlikde düşman aleyhine gitmeğe karar virirler. (Sayfa:178) Ve bu vechle Varna pîşgâhında İkinci bir Niğbolu müsâdemesi, ikinci bir kanlı gün zuhûra gelür.

VARNA MEYDAN MUHAREBESİ

1444 – 848

Macar, İvlah, Polonz, Transilvan ve ehl-i sâlib kıta'ât-ı askeriyesi birlikde olmak üzere müttefikin ordusu takrîben (30) bin ve Osmanlı ordusu (125) bin kişiden terkîb iderdi.

Macarların Muharebe Planı

Macar kralı Beşinci (Vladislav) Papanın seferi (Julin) in teşvikiyle Sultan Murad aleyhinde i'lânı harbi der ve muhtelif yerlerden toplamış olduğu ordusuyla birlikde (Segedin) mevki'inden Bulgaristan istikâmetinde yürüyüşe başlar ve Ursuva, Vidin tarikiyle Varna'ya gelir.

Sultan Murad kendisini tehdîd iden şu tehlikeyi Sırbistan Beği vâsıtasıyla öğrenür. Bunun üzerine Venedik, Cenova gemileriyle (40) bin kadar Osmanlı askerini Karadeniz Boğazı'nın ötelerine nakl itdirir ve kendiside alelacele bir yürüyüş ile Edirne istikâmetinde hasmın girülerine düşecek sûretde ilerüler. Müşârunileyh tekmîl ordusu (125) bin kişiye bâliğ olur.

(Sayfa:179) 9 teşrin-i sâlide ehl-i sâlib, Osmanlı ordusunu gördüğü vakt son derecede hayretlere dûçâr olur. Çünkü anlar Sultan Murad-ı el-ân Asya'da zuhûra gelen ufak tefek gâilelerin teskiniyle uğraşur zann iderken müşârunileyhin birden bire kendü ordugâhlarına karşı ve dört bin hatve uzakda ordugâh tesis eyledikleri gibi tabi'î pek ziyâde ta'accüb itmek lâzım gelürdü.

Orduların Tertîbâtı

Muharebelerin Tarz-ı Cereyanı

Hristiyanların ordugâhlarında tecemmü' iden bir meclis-i harb Türkler aleyhine kat'î bir meydan muharebesi yapmak hususuna karar virir. Filhakîka işin böyle olması lâzım gelürdü. Çünkü müttefikin ordusunun yiyecekleri kalmadığı gibi kemâl-i intizâr ile beklenen ehl-i sâlib donanmasında hala zuhûr itmemişti. Müttefikin ordusunun 10 teşrîn-i sâni sabahı almış olduğu tertîbât ve muharebe nizâmı krokide gösterilmiştir.

Osmanlıların Tertîbâtı

(B) birinci hat, Turhan Beğ kumandasındaki Asya süvârîleri.

(H) ikinci hat, Karaca Beğ kumandasındaki Avrupa süvârîleri.

(Sayfa:180) (Y) üçüncü hat, Sultan Murad Han kumandasındaki, yeniçeriler.

(H) Osmanlıların müstahkem ordugâhları ve ağırlıkları.

Teşrîn-i sâninin onuncu günü sabahı Hristiyan ordusu hücum itmek için ilerüler. Lâkin bu esnâda birdenbire durur ve ilk önce Osmanlıların hücumuna intizâr eyler. Türklerin ilk hücumu hasmın sağ cenâhı üzerine ve (6) bin kadar Asya süvârîsi tarafından icrâ idilür. Bu hücum kolu râhib (Erlu=Erlau)nun askerleri vâsıtasıyla girüye püskürtülür. Osmanlıların sol cenâhı bilakis düşman üzerine atılır ve evvelce girüye çekilen süvârîlerle birlikde bu def'a düşmanın o cihetdeki kollarını tard

iderler. Maa't-teessüf epeyce uzaklara kadar tard idilmiş olan askerler ova içerüsünde birleşdikden sonra tekrar Osmanlılar aleyhine mukâbil bir hücum yapar ve ikinci bir def'a daha Asya süvârîlerini mağluben girüye çekilmeğe mecbûr iderler.

Hıristiyan râhib kumandanlarından birisi bu girüye çekilen Osmanlı süvârîlerini şiddetle ta'kîb itmek ister ve binâenaleyh evvelce tutmuş olduğu mühim bir mevki'î şu sûretle terk ider. Lâkin girüye çekilen Osmanlı kıta'atı taze ve yeni askerlerle takviye idilmiş oldukları için birdenbire yüz girü iderler ve kemâl-i şiddetle düşman ta'kîb askerlerini sol cenâh üzerine atmış bulunurlar. İki papas kumandan güç hal ile (Devin) (Sayfa:181) bataklığına çekilerek o sûretle canlarını kurtara bilürler. Hatta papas (Erlu) maiyet-i efrâdı ile birlikde bataklık içine dalmış bulunur. Yalnız (Y) kolu ilk almış olduğu mevzi'ide sebât iderek düşman hücumlarına mukabele ider.

Osmanlıların birinci hatları kâmilten sola tebdîl-i istikâmet itdikden sonra (Julyen) kolu üzerine yüklenmiş olur, ve anı birden bire arabalardan mürekkeb olan istihkâm ve barikad üzerine düşürürler. Osmanlılar bunu müte'âkib kral ile Polonzlar koluna hücum iderler.

Polonzlar epeyce bir zaman gayurane ve cesûrane mağlub olur ve bu sûretle Osmanlılar arabalar hattı üzerine yığılmış bulunurlar. Kral Vladislav ile Hunyad ve İvlahlar birlikde oldukları halde yan hücumları yaparak Osmanlıları dağlar istikâmetinde ric'at itdirmek fikrine düşerler. Müttefikin süvârîsi ki, ric'at iden Osmanlıları büyük bir şiddetle ta'kîbe koyulmuşdu. Bir müddet sonra karmakarışık ve pek bitâb düşmüş olduğu halde eski yerine gelir. Hunyad bu süvârîleri bir dereceye kadar intizâma koymağa çalışır. İvlahlar ise tekrar avdet idecek yerde, Türkler sol cenâhını dolaşdıktan sonra ordugâhtaki ağırlıklar üzerine atılır ve anı yağma itmiş bulunurlar. Bundan dolayı Hıristiyanların hat harbinde büyük bir boşluk husûle gelir.

(Sayfa:182) Hunyad arabalardan müteşekkil iki barikad ile hîn-î hâcetde bütün ordunun bir ric'atgâhı demek olan ilk mevzi'inden ayrılmamasını ve bir mağlubiyet zuhûr iderse kıta'atı askeriyei mümkün mertebe bir yere cem'idebilmek içinde muharebeye asla karışmamasını kraldan rica ider. Bundan sonra Hunyad birinci hattın bütün süvârîsini Osmanlıların ikinci hatları üzerine hücum itdirir. Bu hat evvel emirde yeniçerilerin işgâl itdikleri hatta kadar girüye çekilür. Lâkin sonradan yine kendisini toplar ve Hıristiyanları iki barikad beynindeki boşluğa kadar

tard teb'îd eyler. Lâkin burada kendi kumandanlarını yani Karaca Beği gâib itdikleri için bir dereceye kadar kendi sükûnet ve cesâretlerinede hâlel gelür. Bunun üzerine Hristiyanlar yeniden bir hücum daha yaparlar. Bu hücum Osmanlı hatlarında hakîkaten büyük bir karışıklık husûle getürür ve bu sûretle mezkûr hatların yeniçerilerin cenâhlarına kadar çekilmesini mûcib olur.

Hristiyanlar Türkleri öyle bir şiddetle ta'kîb iderler ki ova bir dakika içinde âdetâ askerden bu büsbütün hâli itmiş gibi bir hale gelir. Kral Vladislav, Polenzlerin icbârı ve kendi sabırsızlığı tesiriyle en sonra, o zamana kadar yerinde sebât iden yeniçerilerin cebhesi aleyhine hücumu karar virir. Vladislav'ın bu hücum kolu hendek yanına kadar sokulmağa muvaffak olur. Ve askerlerin (Sayfa:183) bazıları hendeğin karşısına geçer ve bazıları hendek içine düşer orada kalur.

İşte bu esnâda pek kanlı müsademeler yapılır ki, Polonlar kendi krallarıyla berâber o müsademeler içinde ve kâmilen Osmanlı kılıçları tarafından parça parça edilmiş bulunurlar. Hunyad Avrupa sipahilerini ta'kîbden geldiği zaman ne ihtiyât askeri nede Kral Vladislav'dan bir eser görür ve aynı zamanda yeniçerilerin o kadar şiddetli bir hücumuna uğramış bulunur ki, en sonra canını kurtarmak için kaçmaktan başka bir çâre-i selâmet olamayacağını anlar ve firâr ider. İşte Hristiyan ordusu hezimetden, hezimete uğrar ve irtesi gün Hristiyanların barikadları yeniçerilerin eline düşerek ordugâhı piyâde askerleri birer birer kılıçdan geçirilür. Melhame-i kübrâsında Hristiyanların bütün zâyî'âtı (12) ve Osmanlıların (30) bin kişiye bâliğ olur.

ON ÜÇÜNCÜ FASL

FATİH SULTAN MEHMED HAN ZAMANI

İstanbul'un Muhâsara ve Fethi

(Sayfa:184) Sultan Mehmed Sâni evvelce pederlerine karşı göstermiş olduğu itâ'ati şâhânesiyle daha kendisinin büyük bir millet, büyük bir orduya kumanda itmekdeki ehliyet ve kemâlini izhâr eylemişti. Müşârunileyh filhakîka ecdâd-ı izâmının askerlik ve politikaca vaz' eylemiş oldukları âsârı pek büyük bir mukayesede terakkî itdirmiş idi.

Hazreti Fatih milâdın 1453 tarihinde (300) bin kişilik bir ordu ile İstanbul'un muhâsarasına gider. Avrupa her nedense Bizans şehrinin öyle yalnız başına can

çekişmesine razı olur. Sultan Mehmed Sâni İstanbul seferini ta'kîb eylemezden evvel boğaz içinde Rum İli Hisarı'nı yaptırmış idi. Yine Hisar-ı mezkûrun inşâ itdirildiği aynı kış mevsiminde İstanbul'un fethi için lâzım gelen muhâsara parkları ve edavât-ı seferiyye hazır edilmiş bulunuyordu.

Roma hükümdarlarından Büyük Konstantin üçüncü asır mîlâdide Bizans şehrini eyüden eyüye tevessü' ve i'mâr itmiş ve ismine Konstantine demişdi. Müşârunileyhin haleflerinden (Justinyen) vefât ideceği sırada mülkünü kendi oğulları beyninde iki kısma ayırmış (Sayfa:185) ve bundan dolayı garb ve şark Roma hükümetleri meydana gelmiştir. Mîlâdın beşinci asırlarına doğru Garbi Roma hükümeti akvâm-ı vahşîyenin ve bilhassa Cermanyalıların eli altında yağma ve tahrib edilerek bu sayede Şarki Roma Kayserliği büsbütün büyümeğe yüz tutmuştur. Mezkûr kayserliğin merkez deverân-ı hayatı olan Bizans yani bugünkü İstanbul şehri Osmanlıların eline düşünceye kadar bir hayli müsademeler görmüş, bir hayli muhâsaralara uğramış bulunuyordu. Muhtelif zamanlara âid olan şu muhâsaraaların en meşhûrları Hazreti Eyüb Ensari ile Mülûk-ü Abbasiyeden Harun Reşid'in yaptığı muhâsaraalardır.

Âli Osman hükümeti Asya ve Avrupa içrülerinde icrâ-yı fütûhâta başladığı ilk zamanlarda daha Bizans şehrine göz dikmişler ve bundan dolayı Yıldırım Bayezid ile Sultan Murad Sâni devirlerinde orasını birkaç kere muhâsara itmişlerdi. Asya ile Avrupanın âgûş safa ve iltikasında ve bayağı bir hakîme-i cihân zuhûrunu göstererek kendüsüne atf-ı nazar ve iştiyâk eylemiş olan bunca mücahidini mahrum visâl iden bu şehir-i nazenin en sonra seyf-i muhammedin himâye-i şâhânesine girer ve eli maşallah asırlardan beri orada nâil-i sâadet ve aman olur.

Hazret-i Fatif biraz evvel söylediğimiz gibi kış mevsiminde tedârükât-ı seferiyyesini ikmâlden sonra (857) sene-i hicriyesi ilk (Sayfa:186) baharında (300) bin kişilik cesîm bir ordu ile Edirne'den İstanbul üzerine bir yürüyüş yapmağa başlar. Müşârunileyh boğaz içindeki Rum ili Hisarı'ndan Edirne'ye döndüğü sırada İstanbul'un etrafında bir istikşâf-ı askeri yapıldıktan sonra Edirne'ye gelmişti.

Ma'hâza Bizans şehri hakkındaki istikşâfatını yalnız nazariyyât içinde bırakmamış bilakis yine kendi eliyle yapmış olduğu bir kroki ve haritaya rabt iderek o vechle İstanbul'un muhâsara planı için amelî bir esâs tertîb eylemişti. Bundan başka Sultan Fatih Edirne'ye geldiği zaman yine kendi mütâla'ası üzerine iki yerli ve

bir Avrupalı mühendisden mürekkeb olmak üzere teşkîl iden bir heyet-i fenniye vâsıtasıyla on iki kantarlık mermer gülle endaht idecek sûretde cesîm toplar dökdürmüştü.

Bizans imparatorunun Yunanistan'da hükümet süren birâderi ta'kîb olunacak sefere iştirâk itmemek için hazret-i pâdişâh Turhan Beği, kendisi Edirne'den hareket itmezden evvel, bir kuvve-i askeriye ile Mora istikâmetine gönderir. Bâ'de doğrudan doğruya kendi kumandasında bulunan büyük bir ordu ile İstanbul üzerine yürür.

Ordu ile birlikde hareket iden toplar, yalnız üç danesi büyük ve diğerleri adi çaplı olmak üzere, umûmen (130) topdan mürekkebdî. Büyük çaplı topların her biri elli çift öküz (Sayfa:187) ve dört yüz kadar neferin yardımıyla sevk ve idâre idilebilürleri. Binâenaleyh gerek topçu müfrezelerinin, gerek muhâsara parklarının yürüyüşde ki betâetleri ve gerek ordunun cesâmeti hasebiyle Edirne'den çıkdıktan ancak iki ay sonra Bizans kal'ası pîşgâhına gelinebilmişdi. Bizans şehrinin sâhildeki muhiti yalnız bir duvar, kara cihetleri ise çifte duvarr, çifte hendek ve müte'addid kaleleri ile techîz edilmiş bulunuyordu. Hele Saray Burunu, Ayvansaray ve Yedikule cihetleri ki, şehrin müsellesten ibâret olan şeklinin üç ras noktasını vücûda getürürlerdi. Hakîkaten şâyân-ı hayret bir sûretde ve pek cesîm istihkâmlarla takviye edilmişdi.

İSTANBUL'UN MUHÂSARA VE FETHİ

6 Nisan: 29 Mayıs 1453

Sultan Mehmed-i Sâni 6 nisan tarihinde İstanbul'un duvarları önüne gelür ve krokide gösterildiği vechle bir ordugâh kurar. İmparator Konstantin merkez hükümetinde ancak (10) bin kadar müselleh nefer şehrin müdâfa'asına memur olur. Bundan başka Cenovalılar vesâir ecnebîlerden mürekkeb olmak üzere (1000) kişiye yakın bir noktâ-i askeriye Rum ordusuna iltihâk eyler. Bizans imparatorunun bütün kuvve-i bahriyeside 14 kıt'a büyük sefineden ibâret idi. Haliç veya Avrupalıların altun boynuz (Sayfa:188) didikleri liman ise kırılması na-kabul yani pek kuvvetli bir temur zincir ile kapadılmışdı. Konstantin ordusunun ne vechle ta'biye edilmiş olduğu krokiden anlaşılır.

Osmanlılar berren İstanbul duvarlarını kısmen eslihâ-i nariye-i sakile ile ve kısmen balist ve katapoletlerden mürekkeb on dört batarya ile dökdükleri esnâda

Sultan Mehmed Yedikule, Topkapu ve Balat üzerine orduyu hümâyûnu üç koldan hücum itdirir. Fakat bu taarruzlardan hiçbirisi muvaffak olamaz. Bilakis mahsurin kıta'atının şiddetli müdâfa'aları kendü girü çekilmeğe mecbûr kalurlar.

Gice ve gündüz batarya ateşleri şehrin kal'a bendleri üzerine sevk idiliyordu. Osmanlılar en sonra Topkapu'da bir gedik açmağa muvaffak olurlar. Lâkin mezkûr breş aleyhine sevk idilen hücum kolu, hücum tertibâtındaki intizâmsızlık ve birde içerüdeki mahsurinin cesûrane müdâfa'aları tesiriyle yine muvaffak olamaz girüye çekilür.

İrtesi gün Sultan Mehmed mezkûr kapu üzerine yeniçerileri gönderdiği zaman bir gün evvel açılan gediğin kapadılmış olduğunu görerek düşmanın bir gicedeki faaliyetine hayran ve tahsin-i hân olur. Yalnız bir gice zarfında büyük bir gediğin inanılmayacak derecede ta'mîr ve ikmâl idilmesindeki en çok himmet ve gayreti mesbûk olan (Sayfa:189) Cenova mühendislerinden (Gustinyani) nâm zat idi.

Kezâlik İstanbul'un ameliyâtı istihkâmiyesine memur ve (Jan Grand) tesmiye idilen mühendiside Osmanlıların kal'a bendlerini yıkmak için yer altında yaptıkları teşebbüsâtını tesirsiz bıraktığı gibi hasmın müteharrik seyyar kulelerini Rum ateşiyle yakar ve tahrib iderdi. Osmanlılar deniz cihetindeki harekât-ı askariyecede ilk önce nâil muvaffakiyet olamazlar. Sultan Mehmed'in donanmasının Bizans ve müttefikleri donanmasına galebeden âciz kaldığını görünce fenâ halde müteessir olur ve bu halin ilcâ'at sevkîyât-ı zarûriyesiyle akıllara hayret virecek yolda bir plan tertîbine karar verir. Filhakîka müşârunileyh derhâl düşündüğü planı mevki'i icrâya koymak hevesine düşer.

Şehir dâhilîne Haliç vâsıtasıyla hücum itmek lüzumu ve mezkûr liman medhalini kapayan büyük zincir hattının kırılmak imkânsızlığı Sultan Fatihe kendi gemilerini Beşiktaş'dan itibâren şimdiki Bangaltı Mekteb-i Harbiyesi civârından geçerek Kasımpaşa'ya kadar ve bilhassa yaptırmış olduğu kazaklar üzerinden Halic'i Konstantiniye'ye getürmek fikrini ilhâm eyler. Bu dehşetli plan yalnız bir gice esnâsında ve (70) parça gemi karşusunda mevki' icrâya konar. Rumlar Halic'e girmiş olan Osmanlı donanmasına ateşe virmek isterler. Fakat şu teşebbüslerinde muvaffak olamazlar. Binâenaleyh Hazret-i (Sayfa:190) Fatih altun boynuz limanı üzerinde bir altun köprüsü yaptıрмаğa muvaffak olur.

Bütün bu işler yedi haftelik bir zaman içinde ikmâl idilmiş bulunur. Osmanlılar şarken ve garben şehir duvarlarına her taraftan ve pek ziyâde takrîb itmiş olurlar. Sultan Mehmed şu sırada İstanbul'un tahliyesi için imparator Konstantine ale'l-usûl bir haber gönderir. Lâkin müşârunileyh pâdîşâhın bu güzel muamelesine karşı red ile cevâb virir. 29 Mayıs'da bir hücum kat'î yapmak için her dürlü teşebbüsât ikmâl olunur. Bu hücum güneş doğmazdan evvel başluca iki büyük kolda tertîb idilür. Güneşle berâber her iki taraf yekdiğerini ateş ile selamlamağa başlar. En şiddetli mukavemetlerden sonra mahsurin kıta'atı yaralanmış olan müdâfa'a kumandanı yani (Gustinyani) nin gaybubetiyle artık büsbütün cesâretlerini zâyî' iderek onlarda öteye berüye kaçmağa çalışurlar.

Osmanlılar en sonra Topkapu ile Edirne kapusu beyinde husûle gelen gediklerden içerüye girer ve önlerine tesâdüf iden müdâfa'a askerlerini birer birer kılıçdan geçirirler. Bizans imparatoru bu karışıklık esnâsında yeniçerilerden birinin darbe-i şimşirine hedef olur. Bir müddet sonra kenarları altun işlemeli çizmelerinden imparator Konstantin olduğu anlaşılan bu cesed bi-rûh şehrin bir kenarına defn idilür. (Sayfa:191) İşte Bizans şehri Büyük Konstantin'den (1125) sene sonra Osmanlıların eline geçmiş bulunur.

(İkinci Cildin Sonu)

KİTABHÂNE-İ ASKERÎ

ZAMAN-I TESÎS

1312

MÜESSES VE MUHÂRRİRİ

OSMAN SENAÎ

MÜDİRİ

TÜCCARZÂDE İBRAHİM HİLMÎ

Kitabhâne-i askerî nâmına eser neşretmek müdîr ve müessisi kitabhânenin
der-meyân edecekleri şerâit ile mümkündür.

İFÂDE:

(Sayfa:1) Tarih-i harb nâmına neşr itdiğim bir fihriste: Bu ana kadar lisânımızda belli başlı bir eser yazılmamıştır. Biz ki Osmanlılar, tarihlerimize atf-u nazar itsek bizim gibi daimi bir sûrette harb ile iştigâl itmiş bir millet göremeyiz. Tarihin herhangi sahifesi karışdırılırsa mutlaka şanlı bir muharebenin parlak bir tasvîri görülür.

Osmanlı sahâif-i tevârîhi büsbütün Osmanlıların şecâ'at ve besâlet-i kahramananeleriyle imlâ idilmiş gibidir. Hal böyle iken bu müesser fütûhâtın tarihi nâmına mükemmel bir eser yokdur. Ve eğer tarihten maksad eslâfımızın şöhretgîr-i âfâk olan vekâyî'i harbiye ve siyasiyesinden hali ve istikbâli müstefid itmek ise o zaman vukûât-ı harbiyeyi masal tarzında hikayeden sarfinazarla ciddî ve hakikî bir yol ta'kîb eylemek lâzımdır. Bize en ziyâde lâzım olanda budur.

Biz ki, muharib bir kavmiz. Hayatımız askerlikle mayalanmış birer şir celâdetiz bu halde ezmine-i evveliden zamanımıza kadar müte'addid milletler tarafından vuku' bulan muharebâtı tedkîk itmeğe mecbûruz. (Sayfa:2) Bir asker sanatının nasıl ve ne yolda ilerülediğini mertebe-i kemâle ne sûretle iriştiğini öğrenmeğe mecbûr değil midir? Bunu öğretecek ancak bir tarih-i askeridir. Bir asker bizim gibi asker yaşayan bir millet efrâdı için kendi milletinin esfârını ve büyük kumandanlarının muharebâtı cennetmekân Kanuni ve Sultan Selim hazerâtının seferlerini öğrenmeğe nasıl mecbûr ise, İskenderlerin, Sezarların, Anibalların, Büyük Frederiklerin, Napolyon'un esfârını da mütâla'aya öylece mecbûrdur.

İstanbul'un Fethini, Viyana Muhâsarasını, Kosova melhâme-i kübrâsını nasıl biliyoruz? Hiç şübhe yok ki, bunu pek ra'nâ bir sûrette bilemiyoruz. Çünkü elde bir tarih-i harb yok. Tarih-i umûmî bir muharebeyi elbette bir tarih-i askeri kadar an'asıyla gösteremez. Meselâ tarih, İskender'in İsus Meydan Muharebesi'ni ta'rîf iderken İskender'in filan yerdeki galibiyetini medh ider. Hâlbuki bir tarih-i askeri o medh ve senâ idilen galibiyeti bazı yerleri kavâ'id-i fenn-i harbe tatbîkan yapılmadığı için bilakis müvahize eyler. O galibiyeti harekât-ı harbiyeye mugayyereti hasebiyle müstesnâ bir halde tutar. En büyük kumandanlar bazı kere pek büyük hatâlara düşerler, bu hatâları bize gösterecek ancak bir tarih-i harbdır.

Tarih-i umûmî vekâyi‘i harbiye ve askeriyye ekseriyyâ masal gibi (Sayfa:3) nakl ider. Eshâb-ı fazl ve kemâlimizin meydana getürdükleri bu nev‘ eserler, ne kadar ulvî yazılırsa yazılsun yine pek çok sevkü’l-ceyş ve ta‘biye yanlışlarıyla memzucdur. Bir tarih-i askeri ise hangi muharebede olursa olsun orada her iki tarafın teşkilât-ı askeriyesini, eslihasını sevkü’l-ceyş ve ta‘biyesini, iktidâr-ı askerisini bi’l-muhakeme hâsıl olacak netîcesi üzerine bina-i efkâr ider.

Hâsılı bir tarih-i umûmî askerinin lüzumu mütâla‘ası hakkında ne söylense yine azdır. Tarih-i harb mütâla‘ası yalnız askerlere mi mahsusdur! Hayır, asker olmayanlara da lâzımdır. Meselâ br tarih-i umûmî okuyoruz. Anibal’ın Romalılar ile vuku‘ bulan muharebâtını öğrenmek istiyoruz. Tarih Anibal’ın 26 bin asker ile Kan Meydan Muharebesi’nde (80,000) Romalıya galebe itmiştir diyor.

Nasıl oluyorda o vakitlerde dünyanın en sürekli ve şanlı bir medeniyetini hâiz olan ve askerlikçe en büyük bir mevki‘i ihrâz itmiş bulunan o kuvvetli Roma ordularına 26 bin asker ile nâil-i galebe oluyor? Bunu bize en alâ ve şübhesiz bir sûretde tarih-i harb gösteriyor. Tarih-i harb: bu muharebede Anibal’ın galibiyetini ordusunun (Sayfa:4) teşkilâtında, askerinin derece-i intizâmında, kumandanının mahâretinde arıyor. Velhâsıl tarih-i harb mütâla‘ası her ferd için mecbûrî gibidir.

Binâenaleyh, bu derece lüzumlu olan bir tarih-i askeriyyenin memleketimizde fıkdanı hakîkaten şâyân-ı teessüfdür.” diye yazmış idim. İşte bugün noksânının ikmâlini görmekle iftihâr idiyoruz. Nasıl iftihâr itmiyelim? Üç cildten mürekkeb olmak üzere neşrine muvaffak olduğumuz (Tarih-i Harb)in gerek ehemmiyet-i mündericât ve gerek tasvîr-i hakikat cihetiyle emsâline hâiz rüchân olduğu herkesçe tasdîk olunuyor.

İnkâr itmiyoruz! Tarih nâmına pek çok mücelledâtımız, hatta yokdur iddi‘asında bulunduğumuz bir Tarih-i Askeri-i Osmanimizde vardır. Lâkin ciddî bir sûretde tetebbu‘ idilecek olursa yine tarih husûsunda pek fakîr bulunuyoruz. Naimaları, Şanizâdeleri bertaraf idelim! Yine Hammer’in ka‘bına varmış bir Tarih-i Osmanimiz yokdur.

Tarih-i Cevdet a‘lâdan a‘lâya bir tarih-i güzindir. Fakat yine noksândır. Haber-i sahih eskilikle berâber hâiz-i ehemmiyetdir. Fakat Tarih-i Askeri Osmani yalnız yeniçerilerin sûret-i teşkîl ve idâresinden bahsederki resimlerden başka şâyân-ı

ehemmiyet bir şey görmedik, maa't-teessüf (Sayfa:5) tarihlerde resim arayanlardan ve takdîr idenlerden olmadığım için anada hiç ehemmiyet virmedim.

E'azim üdebâdan birinci yalnız medhalini neşr itdiği (Tarih-i Osmani) gibi eserler ancak tarih namını ihrâz idebilürler. Yukarıda bir tafsîl yazdığımızı burada başka bir sûretde tekrar idiyorum. Kitabhâne-i arifanemizin tarih-i askeriyeden şimdiye kadar mahrum kalması elbette teessüfe sezâdır. Lisânımızda, Osmanlılar ukûl-u beşere hayretresan olan muharebâtını, kavâ'id-i fenn-i harb dairesinde nâtik bir kitab göremiyoruz, görüyoruz ama ne?

Tarihlerimizden birisi Yavuz Sultan Selimi garbden kaldırub şarka yani İstanbul'dan Asyayı suğrâyı çığneterek ta İran'a ve oradan Suriye istikâmetinde Mısır'a götürüyor. Ve her yerde nâil-i galebe idiyor. Avrupa, Asya, Afrika gibi üç kıt'a-i cesime üzerinde kolaycacık gezdiriyor! Nasıl? Burası o kadar malûm değil! Öyle ya. Bir def'a İstanbul'dan yüzlerce fersahlar kat' iderek İran ve Mısır seferlerine giden ve belki İskenderler ve Sezarları bile hayretde bırakan o azametli ordu nasıl tahşid idilmiş, İran'a ne sûretle sevk idilmiş, düşman aleyhine ne yolda mevzi' almış neden gâlib gelmiş. Sonrada Afrika'ya geçerek Mısır (Sayfa:6) gibi cesîm bir kıt'aya ne sûretle kabzâ-i celâdet ve teshîrine almış ve bu kadar cesâmetli bir ordunun taayyüş, sevk ve idâre-i harbi nasıl mümkün olmuş olduğu düşünülmez mi? İşte bize buralarını gösterir. Şühedâmızı hall ve iknâ' ider. Bir tarih-i, ale'l-husûs bir tarih-i askeri lâzım...

Filhakîka eslâfımız bunca fütûhâtına mazhar oldukları halde kavâ'id-i fenni harbiyelerine dâir hiçbir şey yazmamışlar ve Monte Kukoli gibi Osmanlı dilâverleriyle bi'z-zat uğraşmış asrının en büyük bir askeri nâmını ihrâz itmiş bir askerden başka kavâ'id-i fenn-i harbiyemizi tettebbu' ve tahrirde bulunmuş pek az müellife tesâdüf idilmekde ise de, ciddî bir gayret, uzun bir tettebbu' sayesinde yine bir Tarih-i Askeri-i Osmani vücûda gelebilirdi. Zîrâ akvâm-ı fazile-i garbiye, ta İskender'in, Romalıların, İranilerin bütün esrârı harbiyesini tamamıyla meydana koymuş oldukları halde biz, altıyüz senelik vukûât-ı harbiyemizi nasıl meydana çıkaramıyoz? Her halde şimdiye kadar tarih-i harbimize dâir bir eser neşr olunmalıydı. Ve büyük büyük bir vazîfeyi bizim gibi yeni yetişenlerin uhdelerine bırakılmamalı idi!...

Eğer Devlet-i Osmaniyye'nin hâiz olduğu devr-i terakkiyâta layık ve askerliğin şân-ı ulvîyesine fâik bir Osmanlı tarih-i askerisi yazmak istesek Cevdet Tarihi cesâmetinde bir eser-i cesîm husûle (Sayfa:7) gelir. Zâten maksadımızın en güzini ana ma'tuftur. Tarih-i harbin on beş def'a büyüklüğünde cesîm bir (Osmanlı Tarih-i Askerisi) kaleme alınmakda ve hitâmında anında tarih-i harbimiz gibi neşrine muvaffak olacağımızı rağbet-i umûmîyeden ümîd itmekdeyiz.

Evet biz, yalnız elinde kılıç olduğu halde istiklâlini her anda müdâfa'aya mühayya bulunan bir millet istikbâlinden emîn olabilür" kuluna î mân idenlerden olduğumuz için ve zâten Devlet-i Osmaniyye'de kılıç sayesinde teşkîl ve tevessü' itmiş bir hükümet sâhibü's-suyûf olmakla hizmet ve gayretimizin en büyüğünde o kılıcı taşıyanlara fedâ ideceğimiz tabi'idir. Kitabhânemiz (Kitabhâne-i Askeri) unvanı altında birçok âsâr-ı nefise-i askeriyyeyi vücûda getürmek emelindedir. (Kitabhâne-i İslâm) silsilesi altında şark ve garbin eslâf ve muhâsaranın enfes âsâr-ı edebîyye ve fenniyesini de birer birer tab' idecektir.

Şu kadar ki, neşr ideceğimiz bilcümle âsâr hem değerli ve hem ciddî olacaktır. Biz öyle kitablara neşr itmek istiyoruz ki zaman anın hiçbir vakt kıymet-i asliyesini zayi' itmesün tekallübât-ı neşriyeden müteessir olmasun ve asırların mürûruyla ehemmiyeti bir kat daha artsun. Kitablara ve kitabcılara üzerine bazı mütâla'atda bulunmak istesek cildlerce eserler vücûda getürmek icâb ider yirmi yirmi beş senelik kitabcıların neşr itdikleri âsâr-ı dikkatle nazâr-ı mütâla'adan (Sayfa:8) geçecek olsa yüzde ancak beş onu eser namına sezâ olduğu görülür. Bunlara da vaz' olunan fiyat mündericâtıyla kabil-i mukayese değildir. Bizde – bazı âsâr-ı edebîyye müstesnâ tutulduğu halde ne o kadar güzel kitablara yazılmış ve nede kitablarmız Avrupa'daki gibi naşirlik ve kitabcılık şerefini ihrâz idebilmiştir. Memleketimizde ki kitabcılık alemi dikkatle nazâr-ı mütâla'aya alınacak olursa o kadar müşevveş ve o derece bayağı bir halde bulunur ki esnâflık nâmını virmekte bile bayağı tereddüd olunur.

Tarih-i harbe gelelim: Son Osmanlı Yunan seferine dâir eser yazılmaktadır. Vâkı'a bu beş eserden mâ-adâ ikdâm idârehânesi vâsıtasıyla lisânımıza nâkil idilmiş iki kitab mevcûd ise de bunlara kitab nâmını virmek bile hatâdır. Hele son neşr idilen müdavele-i efkâr kadar ihâtasız bir kitab tasavvur olunamaz.

Tarihlerden birincisi, İkdâm Gazetesi'nin Musavver Tarih-i Harbi. İkincisi, Sabah'ın Devlet-i Âliye-i Osmaniyye ve Yunan Muharebesi. Üçüncüsü, Tercüman-ı Hakikat ser muharriri Selanikli Tevfik Efendi'nin (Murat Vukûât-ı Harbiyesi)dir. Diğer ikiside kitabhânemiz tarafından neşr idilen (Tarih-i Harb) ile son Osmanlı Yunan Seferi'ni başdan nihayete kadar câmi' (Dömeke Meydan Muharebesi) dir.

(Sayfa:9) Bu beş eserden üçü hakkında beyân-ı mütâla'ada bulunmağı zâid görürüm. Çünkü harbe dâir âsârı layıkıyla muhakeme ve mu'aheze itmek için askerliğe vâkıf olmak iktizâ ider. Zâten bunu Osman Senai Beğ birkaç ay evvel tarih-i harb nasıl yazılır? Makale-i nefisesiyle isbât itmiştir ki, bu makale umum ma'ârif-perveran ve askerler tarafından fevkalâde mazhar ve takdîr ve aferin olmuştur. Bu halde bize hiçbir şey söylemek düşmez.....

..... →
neşr itmekde bulunduğımız tarih-i harbe gelince: Bu tarih-i harb yalnız Osmanlı – Yunan seferine âid olmayub na-ezmine-i mütekaddimededen bu ana gelinceye kadar vuku'a gelen muharebât-ı meşhûrenin kısa a'zamını câmi' bir tarih-i harbi umûmîdir. Tarih-i harbin birinci cildi sırf ezmine-i mütekaddimeye âiddir. Askerlerce bu cild pek mühimdir.

İkinci cild, muharebât-ı islamiyeden bâhis olub İslâmların kavâ'id-i harbiyeye muvaffak en büyük seferlerini muhtevîdir. İkinci cild, umûmca gayb-i mühim ve tarihlerimizde masal tarzında nâkil olunan muharebât bir radde kavâ'id-i harbiyeye göre yazılmış olduğu görülür. Ecdâdımızın akıllara hayret virecek bir sûretde tatbik ve meydana koydukları kavâ'id-i fenni harbi âdetâ bir kitabdan öğreneceğiz. İkinci cild, birinci cilde nisbeten daha nefisdir. Buda birinci (Sayfa:10) cildin esnâyı tabi'inde Osman Senai Beğ'in muharebede ve bizimde seyâhatde bulunmamızdır.

Üçüncü cild her iki cilde nisbeten gerek mündericâtına ve gerek nefâset-i tabi'yesine son derecede gayret idilmekdedir. Üçüncü cild, Yavuz Sultan Selim'in esfârı meşhûresini, Frederik, Napolyon'un muharebâtını 1866 ve 70 seferlerini 1293 Osmanlı Rus muharebesini Rus ordusunun Tuna'dan mürurunu Plevne müdâfa'a-i

→ Eserde yazar tarafından bu şekilde noktalama yapılarak boş bırakılmıştır.

meşhûresini, son Osmanlı Yunan Muharebesini başdan nihayete kadar câmi‘ olacak ve her birerleri için ayrıca harita ve planları dahi ilâve idilecektir.

İşbu cild öteki cildlerden daha cesîm ve daha güzel bulunacaktır. Ma‘hâza yeni hudûd haritasıyla daru’l-harekâtı müş‘ir rengli büyücek bir haritanın neşride mukarrerdir. Birinci ve ikinci cild için tab‘ idilmekte olan yirmi kadar kroki ve planları üçüncü cild ile berâber virilecektir. Memleketimizde (Kartoğrafya) harita basmak usûl-ı henüz terakkî itmediğinden tab‘ itdirdiğimiz krokileri beğenmedik. Ve neşrinide arzu itmedik şimdi yeniden daha nefis bir sûretde tab‘ olunmaktadır.

Üçüncü cild ancak bir ay kadar hitâm bulur. Şimdiye kadar abone yazılan zevât kirâme üçüncü cild şerâ‘it-i mahsusaya göre meccânen ve hediye ten virilecektir. Yalnız taşradaki abone sahibleri mu‘ahharan ta‘yîn olunacak vechle posta ücreti gönderecektir.

(Sayfa:11) Bazıları kitabımızın neşr-i geçikdiğinden dolayı münfâ‘il oluyorlar! Hâlbuki, emsâli sekiz dokuz aydan berü on bine yakın abone yazdıkları halde henüz on beş yirmi formeden ziyâde bir şey neşr idemediler. Zâten, bu gibi eserler pek aceleye gelecek olursa matlub olan ehemmiyet ve nefâset virilemez.

Binâenaleyh, henüz kitabın mesârif-i ta‘biyesini bile çıkaramadık. Gazetelerde i‘lân mümkün olsaydı o vakt hâsıl olacak rağbet sayesinde Tarih-i Cevdet’in altı cild-i kebîri kadar büyücek bir tarih vücûda getürerek. Yukarıda söylediğimiz vechle bütün emel ve maksadımız devlet ve millete sadıkane îfây-ı hidmet itmek, menâfi‘i umûmîyeye menâfi‘i şahsiye karıştırmamak umûma hâdim görünmekdir. Bu maksadla işe başlayanlar daima muvaffak olurlar. Tarih-i harbimiz sâirelerine nisbetle yine daha çabuk hitâm bulacaktır. Kitabımız i‘lân edilmediği halde gördüğü ve göreceği rağbetin cidden teşekküründen âcizdir.

Zîrâ herkesin taht-ı tasdîkleridir ki, kitabımız cidden menâfi‘i umûmîye hâdim, veya bu yolda erbâb-ı fazl ve iktidârın mu‘ahharan neşr idecekleri âsâra bir mukaddeme-i teşvîktir. Bununçün bu gibi âsârın intişâr ve teksîrini Osmanlı nâmını yaşıyan her ferdin arzu ideceği şüphesizdir.

Binâenaleyh Osmanlı Yunan muharebesini mufassalan okumak isteyenler (Dömeke Meydan Muharebesi’ni) almalıdırlar. (Sayfa:12) Dömeke Meydan Muharebesi Osmanlı ordularının teşkilât-ı askeriye ve siyasiyesinden, hudûd

boyunda sûret-i tahşidinden seferberliğinden. Hudûd muharebelerinden başlayarak Lamya üzerinde nihayet bulur. Bu eser tam üç cild üzerine neşr olunacaktır. Birinci cild Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye ve Yunan'ın teşkilât-ı askeriye ve siyasiyesini, hudûdlarda sûret-i tahşidini her iki tarafın üssü'l-harekâtını seferberliğini sefer planını. Hudûdlardan bed' ile Yenişehir'e kadar olan muharebeyi mufassalan câmi' olacaktır. İkinci cild Yenişehir'den Lamya'ya kadar olan muharebât-ı muhteva bulunacaktır. Üçüncü cild kâmilen Yanya kolordusunun harekât-ı askeriyesini câmi' bulunacak ve ilk müellifât-ı askeriyemiz nâmını ihrâz etmiş bulunacaktır.

Matbuatımızda (Dömeke Meydan Muharebesi) kadar ciddî, âli, enfes bir eser-i askeriye tesâdüf edilmez. Eser-i mezkûru okuyanlar fevkalâde takdîr itmekdedirler. Neşrini müte'âkib el-sine-i ecnebîyeye tercüme idileceği hakkında birçok yerlerden mektuplar aldık, hâsılı kitabhânemiz ne derecelerde mazhar râğbet olursa bizde o nisbetde enfes ve âli eserler neşr ideriz. Sa'y ve gayret bizden teveccü ve râğbet sizden muvaffakiyet ve muzafferiyet Allah'dan...

Kitabhanâne-i İslâm ve Askeri Sahibi Tüccarzâde:

İbrahim Hilmi

TARİH-İ HARB

MUHÂRRİRİ

OSMAN SENAÎ

CİLD-İ SÂLİS

NÂŞİRİ

KİTABHÂNE-İ İSLÂM MÜDİRİ TÜCCARZÂDE:

İBRAHİM HİLMÎ

Meclis-i Maârifî Askeriyyece Tedkik ve kabul olunmuş ve Maârif-i Umûmiye
Nezâret-i Celîlesinin fî 1 Zi'l-Hicce Sene 314 ve fî 12 Nisan Sene 313 tarihli ve 102
numrolu ruhsat-nâmesiyle tab' olunmuştur.

KONSTANTİNİYYE

(A.Asaduryan) Şirket-i Mürettebiye Matbaası – Bâb-ı Âli Caddesinde Numro 52

1315

TARİH-İ HARB

BİRİNCİ FASL

HAZRET-İ FATİH'DEN MABA'D

(Sayfa:3) Hazret-i Fatih İstanbul'da birleştikten sonra (İnus), (Limni) ve (Semadirek) adalarını feth ider. Akdeniz Boğazı ve Bizans şehrinin bazı mühim noktalarında istihkâmlar yapdırır ve şu sûretle günden güne şevket-i Osmaniiyenin terakkiyatı yolunda sırf hayat ve âmâl eyler.

Nice yıllardan beri şarkı Roma hükümetinin serir-i şân ve ikbâlini merkez olan Bizans beldesi Osmanlıların eline düşdüğü gibi o zamana kadar en çok fütûhât-ı berriye ile şöhrat bulan Türkler, andan sonra yavaş yavaş bir hükümet-i bahriye şekline de girmeye başladılar. Bizans şehrinin sükûtu Avrupalılardan birçoğunun ve ezcümle (Sayfa:4) papaların yüreklerine inme inmiş gibi azîm tesirler göstermişti. Hatta İstanbul'un Türkler elinden tekrar alınması için oldukça büyük bir ehl-i sâlib cemiyeti bile tedârük ve ihzâr idilmek istenilür. Lâkin Hazret-i Fatih o zamanlar şarki Avrupa'nın bayağı bir mesiresi hükmünde olan (Belgrad)a ikinci bir def'a hücum iderek şu sûretle ehl-i sâlib gürültülerine bir nihayet virmeğe çalışır.

Müşârunileyh Belgrad aleyhine vukû'a gelen şu taarruzunda (150) bin kişilik bir ordu başında bulunur. (Belgrad), (Jan Hunyad) ve (Fapbestano) idinilen iki zât vâsıtasıyla pek eyü bi sûretde müdâfa'a idilmiş olduğ için bir dürlü zabt idilemez. Ve bunun üzerine Macaristan'dan el çekmek mecbûriyeti hâsıl olur (1456).

Şimâl cihetlerinde vukû'a gelen şu hallerden sonra Hazreti Fatih yeni başdan bir âteşpâre-i mehâbet kesilür ve derhâl Atina ve Mora üzerine yürümeğe karar virir. Atina ile (Peleponnez) kıt'ası bazı ufak tefek mukavemetlerden sonra Osmanlı ordusuna geçmiş bulunur. Ba'de karadeniz kenarlarında icrâyı saltanat ve akvâm itmek hevesinden hala vaz geçmemiş olan Trabzon imparatorluğuda seyf-i muhammedi önünde bi'z-zarûre baş eğmeğe mecbûriyet görür. İşte mîlâdın (1462) hicretin (866) senesinde Anadolu'da hükümet süren Rum akvâmı şu sûretle başka bir şekle girmiş yani zîr idâre-i Osmaniiyeye girmiş bulunuyordu. (Sayfa:5) Eflak ve Boğdan prensinin vefâtından biraz vakt sonra, memleketin arazisi de Sultan Fatih'in zîr idâre-i hâkimane ve âdilânesine intikâl eyler. Ve anı müte'âkib Bosna cihetleri kezâlik Osmanlıların eline geçmiş bulunur. (1463)

Yine az bir zaman sonra Kornit Körfezi civârında yerleşmiş olan Venedik ahâlisi birer birer bulundukları yerlerden tard olunurlar. İskender Beğ'in vefâtı ise milâdın (1466) senelerinde Hazreti Fatih için bütün Arnavudluk yollarını küşad eylemiş idi. Filhakîka Akçahisar ve (Krovaya) dinilen kal'adan başka İskender Beğ'in Venediklilere terk eylemiş olduğu o sarp yerlerin hepsi Osmanlı idâresine geçer ve tekrar Hersek kıt'asında Bizans Fatihi'nin hükm-ü şâhânesine arz-ı inkıyâda mecbûriyet görür.

Rum ili yakasında şerefbaş celâdet olan şu güzel muvaffakiyetlerin bir ikinci misâlide Anadolu yaylalarında müşâhede olunurdu. Gerçek her taraftan gördükleri şiddetli tazyikler üzerine Karaman oğulları diğer ufak tefek beğlerle birlikde yeniden Osmanlı imparatorluğuna dehhâline lüzum görürler. En sonra İstanbul'un Osmanlılar tarafından zabt edilmiş olması üzerine pek ziyâde kuvvetsiz kalan Venedikliler yeni başdan Osmanlılar aleyhine i'lânı harb itmek sevdasına düşerşer. Ve bundan dolayı (Sayfa:6) Mora şibh-i cezîresini istilâ ider itmez Atina'yıda pek fenâ bir sûretde yağmaya koyulmuş bulunurlar.

Venediklilerin şu münasebetsizlikleri Hazreti Fatih'in epeyce gazâbını mûcib olur. Binâenaleyh Mora şibh-i cezîresi üzerine sevk eylemiş olduğu akıncı kıta'atıyla anları büsbütün yeryüzünden kaldırmağa niyet ider. Ne çâre ki, ansızın zuhûra gelen bir vâkı'a müşârunileyhin bütün mesa'i ve teveccühâtını Asya üzerine celb ve avdet eyler: Akkoyunlular sülâlesinin reisi bulunan Tatar beğlerinden Uzun Hasan nâm zât Papa İkinci Pol'un teşvîklerine aldanmış olmak münasebetiyle Karaman hükümdarı diye meydana çıkmağa başlar. (1473) de vukû'a gelen (Karahisar) muharebesinde Hazreti Sultan Fatih kendisiyle boy ölçmek merakına düşen bu uzun boylu (Hasan)ı pek fenâ bir sûretde hezimete uğratmış bulunur. Bir müddet sonra bütün Kırım şibh-i cezîresi Osmanlı idâresine geçdiği gibi epeyce zamanlar mukavemetden âciz kalmayan Akçahisar mevki'ide emsâli gibi (1478) de teslîm bayrağını çekmeğe lüzum görür. İşte Osmanlı dinilen kavm-i necîb, Rum ili memâliğini boydan boya zîr idâresine aldıktan başka tevessü' saltanat ve ta'mîm fikr-i adalet hevesiyle Avusturya ve Almanya içerülerine doğru akınlar itmeğe başlar.

İŞKODRA MUHÂSARASI

(14 MAYIS: 9 EYLÜL SENE 1478)

(Sayfa:7) Arnavudluk içinde gerek münasebât-ı mevki'ye ve gerek vaziyeti siyasiyece hâiz ehemmiyet olan İşkodra Kal'ası bir Venedik muhâfız müfrezesiyle müdâfa'a olunurdu. Akçahisar'ın tesliminden sonra Sultan Mehmed, bi'z-zat İşkodra aleyhine yürür. (14) mayısta şehri Ali Mihal oğlu idâresindeki (8) bin kadar akıncı askeriyle her cihetden kuşadılmış bulunur. (1)den (10) Hazirana kadar Davud Paşa kumandasında olan büyük ordu kezâlik müte'âkiben gelür ve İşkodra'yı muhit olan tepeler üzerinde bir ordugâh tesis ider. (15) Haziranda Sultan Mehmed Hazretlerinin muhâfız kolu pîşdarını teşkîl iden (5) bin yeniçeri vâsıl olur. (10) bin deveden mürekkebi olan bir kâfile ise (F) civârında ahz-ı mevzi' iden muhâsara parkını nakle memur idi. Bu muhâsara parkını setr ve muhâfaza için Osmanlılar ahşabdan bir hisar inşâ itdirirler ve bunun önünde ayruca dört müstâhkem kale ve anları yekdiğerine birleştirmek üzerinde bir hayli toprak ve siperler ve hendekler vücûda getürürler.

(22) Haziranda (3 ve 4) kental sıkletinde güller endah (Sayfa:8) iden iki cesîm top ile (H) bombardıman yapılmağa başlanur. (26) Haziran da (6000) (azab) neferi ve bir hayli malzeme-i istihkâmiye ve (200) livrelik danalar endah iden üçüncü bir top daha gelür. Ve bu vechle topların adedi (11)e balığ olur. Mezkûr topların hepsi birlikde (83) kental sıkletinde güller endah iderler. Fakat günde (30) atımdan ziyâde bir iş göremezler.

(2) Temmuzda Sultan Mehmed Hazretleri ordugâha vâsıl olur. Osmanlı ordusunun tekmîl kuvveti (350) bin kişiye bâliğ olur. İşkodra Kal'ası bir ay mütemâdiyen bombardıman altında bulunur. Şu müddet zarfında (2500) def'a top endah idilür. (22) Temmuzda (15) bin Osmanlı askeri topların yarı yarıya tahrib itmiş olduğu siperler üzerine bir taarruz kıta'atı icrâsına teşebbüs iderler. Hücum icrâsına memur olan kollar (v v) ve her cihetden ileriye doğru atılır ve bu vechle muhasirin ve mahsurin arasında pek şiddetli ve kanlı müsademeler vukû'a gelür. Osmanlılar biraz vakt sonra icâbât-ı harbiyeden olarak girüye çekilürler. Ve mahsurin ise bu didiğimiz şiddetli müsademelerde epeyce kişi gâib itmiş bulunur.

(27) Temmuzda Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri ikinci bir hücum hareketi yapmağa teşebbüs iderler. Şafaktan öğlene kadar devam (Sayfa:9) iden şiddetli müsademelerde her iki cihetden dereler gibi kanlar cereyan eylediği halde işe

yine kat'î bir netîce virmek mümkün olamaz. Bunun üzerine Sultan Fatih Hazretleri derhâl (11) topun hepsi birden kal'anın en büyük kapusu aleyhine ateş icrasına emr buyururlar. Fakat yine hiçbir şey yapmaksızın girüye dönmeğe lüzum görürler.

(30) Temmuzda Sultan Mehmed Hazretleri yeniden bir meclis-i harb teşkîl edilmesini emr buyururlar. Burada cereyan iden uzun uzadıya müzâkerelerin netîcesinde muhâsaranın ablukaya tahviline karar virilür.

Eylülün (9)uncu gicesi hazreti pâdişâh ordusunun kısm-ı küllisiyle birlikde meş'aleler önünde muhâsara hattını terk itmiş bulunurlar. İşkodra Kal'asının ablukasıçün Evrenos zâdelerden Ahmed Beğ (40) bin kişilik bir kuvvet ile kal'a pîşgâhında kalur. İrtesi yıl Bab-ı Âli ile Venedik Hükümeti arasında akd idilen bir müsahhanameye göre bütün ahâlî ve muhâfız askeri tahliye olunduktan sonra şehrin büsbütün Osmanlılara terk idilmiş olmasına karar virilür.

İşte epeyce bir zaman müdâfa'a da ısrar iden İşkodra Kal'ası şu ta'rîf eylediğimiz yolda Osmanlı idâresine geçer ve bundan sonra (Sayfa:10) Zanta Adası zamîme-i memâlik-i Osmaniyye olduktan başka yine Venediklilerin delâletiyle Napoli Krallığı aleyhinde harekât-ı askeriye icrâ itmenin yolları küşad idilmiş bulunur.

Bu andan itibâren, Venedik ahâlisi Osmanlıların âdetâ ajan memurları sırasına geçmiş olurlar. Hazreti Fatih Venedikliler ile yaptığı müsahhadan bi'l-istifade Rados cezîresi aleyhine yürümeğede karar virir. Müşârunileyh pekâla hiss eylemişdi ki Akdeniz'in Asya sevâhiline kât'iiyen hakîm olmak içün cezîre-i mezkûrenin Osmanlı idâresine geçmesi kât'iiyen lüzumlu görünürdü.

Evvel emirde hususî bir kumandan idâresinde olmak üzere (100) bin kişilik cesîm bir ordu cezîreye hücum ider. Lâkin (Piyer dö Busson) dinilen bir Fransız ceneralı Osmanlıların dehşetli hücumlarına kuvvetli müdâfa'alarla cevap virir. Anın içün Osmanlı ordusu girü çekilmeğe lüzum görür.

Hazreti Fatih ise, bu hareketinin netîce-i kât'iiyesini ele almak ve biran evvel Rados cezîresini teshîr itmek fikriyle bi'z-zat iş başında bulunmağa karar virir. Ne çâre ki, bu maksâd-ı kuvveden fa'aleh îsâl itmeden yani hicretin 886 ve mîlâdın 1480 tarihinde âzim semt cenan olurlar. Müşârunileyh, iki imparatorluk yirmi krallık ve (200) den mütecâviz kasaba feth ve istilâ eylemiştir.

İKİNCİ FASL

HAZRETİ SULTAN SELİM-İ EVVEL ZAMANI

(Sayfa:11) Yavuz Sultan Selim Hazretleri, Rusya Gran Dükası'nın elçisini kabul itdikden sonra İran'da Safeviler hanedanını tesis eyleyen Şah İsmail aleyhine i'lânı harb ider. Bu İsmail Şah zamanında ortalığı başka bir renge sokmak, ahlâk ve edeb-i islâmiyeyi çürütmek esâsıyla meydana çıkan Şîlik meselesi o zamanki Osmanlı İran seferi için vesile-i yegâne ittihâz idildi.

Hazreti Sultan celâdet penah evvel emirde Rum ili ve Anadolu cihetlerinde öteye beriye dağıtılmış olan şîilerin bir listesini yaptıрмаğa ve o vechle işe başlamağa karar virir. (1514) sene-i milâdiyesinde Memâlik-i Osmaniyye de bulunan şîilerin hepsi ortadan kalkar. Yavuz Sultan Selim Hazretleri İranlılar aleyhine i'lân-ı harb itdikden sonra Şah İsmail Safevi üzerine yürümeğe başlar.

OSMANLI İRAN SEFERİ

(Sayfa:12) Hazreti Sultan Selim'in boşa gidecek nâfile yere sarf olunacak bir dakikası bile yok idi. Çünkü Şah İsmail, kendi mezhebdaşlarının ahz-ı intikâmı için getirmiş olduğu kuvvetli bir ordu ile Memâlik-i Osmaniyye üzerine yürüyüb duruyordu. Hazreti pâdişâh Yenişehir ordusunu İran seferiçün toplanacak olan kıta'atı askeriye nâmına bir mahal ictimâ' olmak üzere göstermişlerdir. Pâdişâh âlicâhın, bütün tebe'ası, bütün bendegânı şu ta'kîb idilmek istenilen seferi azîmin vukû'undan dolayı pek ziyâde memnûn kalmışlardı. 22 Temmuz 920, 19 Mart 1514 senesinde Selim-i Evvel Hazretleri Edirne'den hareket iderek (10) gün sonra İstanbul pîşgâhına vâsıl olmuş bulunuyordu.

Doğrudan doğruya Selâtîn-i Osmaniyyenin kumandasında olmak üzere bir sefer ta'kîbine memur olan ordular için adet yerine geçen usûle tevffikan bu def'a dahi İstanbul duvarlarına yaklaşmış olduğunu söylediğimiz Osmanlı ordusu Sultan Eyüb Hazretleri civârında ordugâh tesis eylemiş idi. Hazreti Sultan Selim'in burada ilk önce yapmış olduğu (Sayfa:13) vazîfesi Sultan Eyüb Gazi'nin merkad-ı mübâreklerini ziyaret eylemekden ibâretti.

Bundan sonra, saltanat-ı muazzamâ-i Osmaniyyenin idâre-i mülkiyesini, o zamanlar henüz (20) yaşlarına girmek üzere bulunan şehzâde-i cüvân baht Süleyman Hazretlerinin yed kifayetlerine terk iderek Selim-i Evvel, kemâl-i azimet ve şân ile

Üsküdar cihetine geçmişlerdi. Aynı zamanda Rum ili beğler beği Hasan Paşa idâresinde bulunan kıta‘atı askeriye dahi Gelibolu’da gemilere binmişler ve Anadolu yakasına atlamışlardı. Üsküdar cihetlerinde bir müddet ârâm buyurduktan sonra, Hazreti Pâdişâh Gazi 24 Sefer 920 ve 20 Nisan 1514 senesinde, bir penşenbe günü, bi’z-zat ordusuyla berâber yola çıkarak Maltepe karargâhında orduyu hümâyûnlarına iltihâk eylemişlerdir. 27 Sefer ve 23 Nisan günlerinde nasılsa yakayı ele virmiş olan bir İran casûsu İran hükümeti aleyhine i‘lânı harb notası hükmünde bulunan bir nâme-i hümâyûn ile Şah İsmail’i karargâhına gönderildi.

Hazreti Selim’in tab‘ hümâyûn celâdetine bir numune-i gaza demek olan bir nâme-i zaferi hümâyûn, Şah İsmail’e gönderilmiş olduğu sıralarda, bir diğeri de, İraniler aleyhine kılıç isti‘mâl itmek fikriyle meydana çıkan Akkoyunlu hanedanı reisine gönderilmiş bulunuyordu. İrtesi gün yani 28 Sefer 920 ve 24 Nisan 1514 (Sayfa:14) tarihinde Sultan Selim Han Hazretleri (Maltepe) ordugâhını terk iderek Yenişehir ovası istikâmetinde yürüyüş icrâsına başladı. Rum ili beğler beği Hasan Paşa kumandasında olubda, biraz evvel Gelibolu’da Kal‘a-i Sultaniye Boğazi’ndan Anadolu yakasına geçmiş olduğunu kıta‘atı askeriyede kezâlik cüz’i bir zaman sonra Yenişehir Ovası’nda ordugâh-ı umûmîye iltihâk eylemişlerdi.

On günlük bir yürüyüşten sonra, Osmanlı ordusu tekrar Seyidgazi mevki’inde ikinci bir mola vermek üzere tevakkuf eyledi. Bu kasabada geçen üç günlük bir zaman içinde Hazreti Pâdişâh Gazi orduyu hümâyûnlarını teşkil iden efrâdın herbirisine mikdâr-ı kâfi atıyyeler ihsân iderek bu vechle dahi anların tatyîb-i kulübüne ibrâz âtîfet buyurmuşlardır.

Ahmed Paşa (20) bin sipahiden mürekkeb olan pîşdar kolunun kumandanı ta’yîn idildi. Bundan başka evvelce Sinop valisi olan Karaca Paşa’da maiyetindeki (5) bin mükemmel ve muntazam süvârî müfrezesiyle pîşdar kolunun baş tarafında yürüyerek etrâf ve civâr istikşâfa ve düşman efrâdını esîr itmeğe memur edilmişti.

Osmanlı ordusu Seyidgazi mevki’inden Konya ve buradan Kayseriye istikâmetinde yürüyüş hareketi icrâ eyledi. Orduyu hümâyûn Kayseriye şehrinde birkaç gün mola virdiği (Sayfa:15) esnâda Selim Han Evvel Hazretleri Zülkadriye beğine dahi bir nâme-i hümâyûn göndermişlerdi. Hazreti pâdişâhın bundan maksadı hem ta’kîb eylediği yol üzerinde ufak tefek müşkilâtı def‘ etmek, hem de ordunun süvârîce ehemmiyetini bir derece daha artırmak idi.

.....
.....→Sivas'da
icrâ idilen umûmî bir resmi geçid esnâsında Selim-i Evvel Hazretleri mevcûd olan kuvve-i askeriyesini ta'dâd iderek nihayet umûm efrâdın (140) bine bâliğ olduğu anlaşılmışdı. Bu söylediğimiz kuvvetin, efrâd-ı mürekkebesi, tepeden tırnağa kadar yani pek mükemmel bir tarzda teslîh ve techîz idilmişlerdi.

Bundan başka ordu ile birlikte (5:10) bin bârgîr ve (20) bin kadar da deve mevcûd idi. Ve Sivas ile Kayseriye arasında ordunun turuk ittisâlisini muhâfaza ve hîn-i hâcetde vukû'a gelecek nevakısı ikmâl itmek üzere (40) bin kişilik bir kuvve-i ihtiyatiye daha vaz' ve teşkîl idilmişdi.

Filhakîka bu kuvve-i ihtiyâdiyenin her şeyden evvel ordunun erzâk ve mühimmatca olan ihtiyâcâtını bertaraf itmeğe pek çok tesirler görülecekti. Çünkü orduyu hümâyûn pâyitaht (Sayfa:16) saltanât-ı seniyyeden uzaklaştıkça tabî'i birçok ihtiyâcât yüz göstermiş olacaktı. Bundan başka, İranlılar, girüye çekildikleri esnâda düşmanlarının ordusuna dûçâr ızdırab itmek maksadıyla memleketin zenginliklerini yağma itdikleri gibi birçok yerleri de yakub yıkmışlar idi. Çünkü Selim-i Evvel Hazretlerinin bütün mühimmat ve erzâk-ı seferiyyesi, donanma ile Trabzon'a ve oradan esterler üzerinde ordugâha nâkil idilebilenlerden ibâret kalurdu.

Osmanlı Pâdişâh-ı âlicâhi tarafından İran şahı İsmail bahadıra irsâl buyrulan birinci nâme-i hümâyûndan başka aradan epeyce bir zaman geçdikden sonra evvelkisinden daha şiddetli ve daha ziyâde kahharâne bir tehdîd nâme-i hümâyûn daha gönderilmişdi. Bu nâme-i hümâyûnların ikiside Fârisî lisânı üzerine yazılmışlardı. Hazreti pâdişâh Erzurum'a vâsıl oldukları zaman üçüncü bir nâme-i hümâyûn daha yazmışlardır ki, bu nâme Türkçe yazılarak Osmanlı pâdişâhının birkaç güne kadar Azerbaycan ovalarında zuhûr ideceğini ve bu dehşetli ordunun Sivas ile Kayseriye arasında cesîm bir kuvve-i ihtiyâtiyesi bulunduğunu İsmail Şah'a nâkil ve beyân idiyordu.

Osmanlı ordusu (25) Cemaziyel evvel, ve (18) Temmuz tarihinde (Sayfa:17) (Çemen) mevki'i civârında Çadırılı ordugâhına kadar varan o havaliye dehşet virmeğe başladığı esnâda İran'dan bir ilçî gelerek pâdişâhın üç nâme-i hümâyûnuna

→ Eserde yazar tarafından bu şekilde noktalama yapılarak boş bırakılmıştır.

cevab olmak üzere Şah İsmail tarafından bir mektub getürmüş bulunuyordu. İsmail Bahadır, bu mektubu yazarken kalemi gerçekten kendi kanına bandırarak yazmış olmalıdır ki, Yavuz Sultan Selim'in hiddetini davet itmiş ve bunun üzerine müşârunileyh hazretleri hiç vakt gâib itmeksizin yani biran evvel hasmıyla buluşmak üzere yola çıkmak fikrine düşmüş idi.

Lâkin düşman ordusunun nerelerde olduğu daha layıkıyla bilemiyor ve bundan başka ekserî yerleri yağma ve tahrib edilmiş olan bir memleket içerüsünde alabildiğine gitmek ilerüde pek büyük tehlikeleri mûcib olacağı düşünülür ve yeniçerilerin münâsebetsizlikeleride diğer bir sûretle müşkilât ilkâ' idiyordu. Bir didiğini iki itmek âdeti olmayan şanlı ve kahraman bir pâdişâh mevzu' bâhis olan sefer planını ta'kîb itmekden asla çekinmeyerek İran memleketlerinin karanlık köşeleri, Osmanlı dilâverlerinin pâ-yı istilâsına hâil olamadı.

Bilakis ağızdan çıkan bir sözü belindeki seyf-i hümâyûn celâdet ve hamâset kadar seven ve takdîs eyleyen bu askerler pâdişâhı, bu kahramanlar sultanı evvelce yapmış olduğu planını harfî harfine ta'kîb için karar virir ve bundan dolayı zîrâ idâre-i mülûkanelerinde (Sayfa:18) bulunan orduyu Osmaniyye İran ordularına doğru sevk itmeğe başlar.

Ordunun yürüyüş planını bi't-tertîb İran hükümetinin merkez idâresi olan Tebriz şehrine kadar aradaki mesafeyi de kırk menzile taksîm ider. Mâbeyn-i hümâyûn hazreti pâdişâhide terbiye görmüş ve Yavuz Sultan Selim Hazretlerinin hidmetinde büyümüş olan Hemdem Paşa, Tebriz istikâmetine doğru yürüdûlmek istenilen cesîm bir ordunun esnây-ı râhde rast geleceği mehâliği birer birer sayarak pâdişâh gazâ perveri zımnen silk olduğu yoldan sarfinzar itdirmek heveslerine düşer ve bundan dolayı bir ayak atdığı yerden bir def'a daha girü dönmek bilmeyen o büyük pâdişâhı fenâ halde gücendirmiş olur.

(Çormuk=Çermik¹³¹) civarına gelinceye kadar hiçbir yerde tevakkuf edilmez. Burada Bali Beğ, düşman tarafgiraniından birkaç nefer öldürdükden başka iki esîr elde itmiş bulunuyordu. Sultan Selim Hazretleri, Şah İsmail'den almış olduğu mektubdan dolayı, bir an evvel İsmail'e o İsmail Bahadır'a kanlı bir cevap virmek istiyordu. İşte bu def'a Bali Beğ tarafından esîr edilmiş olduklarını söylediğimiz iki

¹³¹ Abdullah Cengiz, "405 Nolu Çermik Şer'iyye Siciline Göre Çermik Kazası'nın İdari Sosyal ve İktisadi Yapısı", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14, Elazığ, 2017, s.470.

İran esiri, Hazreti Selim Gazî'nin bu merakını, (Sayfa:19) bu ızdırab-ı şedîdini def' ve izâle etmek için pekâla bir fırsat yerine geçmiş idi.

Filhakîka o iki İran esîrinin hürriyetleri iâde olunarak Hazret-i Selim'in Şah İsmail'e yazmış olduğu cevap ile birlikde İran karargâh-ı umûmîyesine gönderüldüler. Aynı zamanda Fârisî lisânı üzerine yazılmış diğer bir nâme-i pâdişâhide Semerkand hanı Ubeyde irsâl idilerek Şah İsmail aleyhine kıyâmı arzu olunduğu gibi diğer bir nâme-i hümâyûn pâdişâhi ayruca Mısır hükümdarına irsâl buyrulmuşdu.

Osmanlı ordusu Çormuk'dan hareket itdikden sonra Eski Tepe'ye ve oradan Uzun Hasan hezimetiyile meşhûr olan Tercan mevki'ine vâsıl oldu. Buraya geldiği zaman hazreti pâdişâh, mu'ahharan rütbe-i vüzerâta çıkmış olan Girid reisi Mustafi Paşa'yı ayruca bir kolordu ile (Bayburd) mevki'ine muhâsara etmek üzere yürüyüş kolunun sol cenâhına ifrâz eyledi. Ordu yine eski istikâmetinde yürüyüşe devam iderek irtesi gün Sekmen mevki'ine muvâsalat idildi.

Orduyu hümâyûn buraya vâsıl olduğu zaman Gürcistan hakîminin ilçileri gelerek huzûr-u pâdişâhiye çıkmak için müsâ'ade taleb eylediler. Bu Gürcistan ilçileri kendileriyle birlikde Osmanlı ordusunun (Sayfa:20) temîn-i mühimmat ve erzâk hususunda lâzım gelen malzeme-i seferiyeyi hâmil büyük bir kâfile getürdükden sonra İsmail Şah'ın sarayında kaçarak Gürcü Beği'nin zîr himayesine ilticâ eyleyen Alaüddevlenin iki evlâdını da berâber getürmüşlerdi. Sultan Selim Hazretleri bundan dolayı pek ziyâde memnuniyet göstermiş ve Gürcistan hakîminin tatyîb-i hatırı için o zamanların usûl ve adeti vecle kendi kureasından birisiyle müşârunileyhe bir hilât-ı fahire göndermişti.

Yürüyüş esnâsında pîşdar kumandanı Mehmed Beğ Diyarbekir valisinin hâvî mevki'ine vâsıl olduğunu ve İsmail Şah'ın kezâlik ordusuyla birlikde takarrüb eylemekde bulunduğunu Sultan Selim Han Hazretlerine birer arıza ile arz ve beyân eyledi. Pîşdar kumandanının şu maruzatı pâdişâh azîmü'l-kadrin nâme-i hümâyûnuna cevap olmak üzere Şah İsmail tarafından gönderilen mektub şahiyi büsbütün tasdik eyliyordu.

Bulunduğu mevzi'i terk etmekle İsmail Şah'ın yapmış olduğu hatâsından müstefid olmak fikrine müsteneden Hazreti Selim yürüyüş kolunun süratini tezyîd ve

aradaki menzillerin adını tenkîs eyledi. Karlı gül civârında yakayı ele viren birkaç İran esîri İsmail Şah'ın hâvî mevki'ine muvâsalat eylemiş olduğunu söylüyorlardı.

(Sayfa:21) Pâdişâh, âli iktidâr kendisine şu güzel cevabı viren esîrlerden dolayı anları yakalamış olan Ali Beğ'in hidmetine mükâfaten güzel bir at ihsân eyledi. Sultan Selim Hazretleri bir dürlü hasmına tesâdüf idemediğiçün fenâ halde canı sıkılmağa başlamışdı. Nihayet İsmail Şah tarafından gelen bir zât İran ordusunun (Çaldıran) ovasında Osmanlı ordusuna müntazır bulunduğunu tebşîr ve mu'ahharan ele geçmiş birkaç İran esîri bu söylediğimiz havâdisin ciddiyetini tasdik eylemişdi. Garbdeki düşman orduları Çaldıran Ovasını kendilerine mahâl-i ictimâ' göstermekle meşgul oldukları sırada birdenbire bir kûsuf şems vukû'a gelür. O zamanlar heyet-i şenasâni güneşin tutulmasını Osmanlılar için hayra, İranlılar için bilakis şerre alâmet olmak üzere telakkî iderler. Filhakîka daha en eski zamanlardan beri İran sekenesi güneşe tapmakla iştihâr eylemiş bulunuyordu. Bundan başka İran şahlığının o zamanki armasında başluca alâmet-i fârikasıda yine güneşden ibâretti.

Bu sırada Ali Beğ, Sultan Selim Hazretlerine ikinci bir haber daha göndermişlerdi ki, bununla Bayezid Kal'asının Osmanlılar tarafından zabt idildiği tebşîr olunuyordu. İrtesi gün yani 2 Receb 23 Ağustos günü Selim-i Evvel Hazretleri Çaldıran Ovasına şerefbahş celâdet olmağa başlamışdı.

(Sayfa:22) Bu güzel vadiyi ihâta iden yüksek tepelerden bakıldığına göre, şarkda ordugâh kurmuş olan İsmail Şah askerinin beyaz beyaz çadırları gözüküyordu. Gice basdığı gibi Osmanlı karagâh-ı umûmîyesinde bir meclis-i âli askeri teşkil idildi. Bu büyük meclisin bütün müzâkereleri irtesi gün şafakla berâber düşman üzerine hücum itmek mi yoksa hiç olmazsa askere (24) saatlik bir mola virmek mi lâzım geldiğine dâir idi.

Vüzerânın hepsi orduyu hümâyûna (24) saatlik bir mola virmek lâzım geldiğine dâir söz söylemişlerken yalnız bir kişi yani defterdâr Piri Paşa bunun aksîne beyân-ı efkâr eylemiş idi. Müşârunileyhin düşüncesine göre, eğer asker irtesi gün düşman üzerine hücum itmeyecek olursa, akıncılardan birçoğu hasım ordugâhına geçmeğe veya hiç olmazsa bir gün sonra yapılacak hücum esnâsında givşek davranmak için fırsat bulmuş olacaktı.

Sultan Selim Hazretleri ki, herkesin ağzından çıkan sözü sencîde-imîzan tedkîk iderek daima o sûretle mukabele itmek şânından idi. Piri Paşa'nın şu cesûrane mütâla'asını işitdikleri gibi yerinden fırlayarak "işte fikir ve nasihate her zaman şâyân-ı kabul görülecek akıllı bir adam! Yazık ki, bu fikir, bu akıl sahibi şimdiye kadar vezir olmamış!" sözleriyle beyân-ı teşekkür ve teessûf eylemiştir. Bunun üzerine hazreti pâdişâh irtesi gün yapılacak hücum (Sayfa:23) harekâtı için orduyu şâhânesine bir emr virir. Ve derhâl bulunulan tepelerden ovaya inmekve pek çok müşkilâta uğramaksızın düşmanın kalb-gahına sokulmak için kıta'atının vaz' ve taksimatı noktâ-i nazarından her ne yapmak lâzım gelürse o vechle hareket iderler.

İrtesi gün ale's-seher Türk süvârîleri yüksek tepelerden Çaldıran Ovası istikâmetinde aşağıya doğru inmeğe başladıkları zaman Şah İsmail, evvel emirde bu hareketin bir hücum-u umûmîye delâlet idileceğine inanmamak istiyordu. Çünkü Sultan Selim-i Evvelin, kendisiçün bu derece tehlikeli ve gayr-i müsâ'id bir yerde müsademeyi kabul idecek kadar cüretkâr olduğuna inanamıyordu. Bundan dolayı kendisi hiçde fütûr getürmeksizin yani büyük bir emniyet içinde düşman süvârî kollarının harekâtını tarassud itmeğe başladı.

Düşmanın kuvve-i askeriyesine dâir daha ziyâde malûmat istihsâl itmek hevesiyle İsmail Bahadır kendi süvârîleri tarafından tutulmuş bir Türk süvârîsini nezdine davet ider ve bu sayede yani Osmanlı askerleri ovaya inüb öteberi mevzi' aldıkça müşârunileyh de yanındaki esîrden düşman cenerallarına ve askerinin cins ve tabiatına dâir malûmat alıyordu.

İsmail Şah'ın, Türk esîrine itmiş olduğu su'âllerin başlucaları şu âtîde söyleyeceğimiz suvallerden ibâretdi: (Sayfa:24) "Karşumuzdaki yüksek tepeleri, âdetâ bir kan deryası gibi istilâ iden şu kırmızı sancaklı askerler kimlerdir? Onlar Mihal oğlu idâresinde bulunan cesûr ve yiğit süvârî askerleridir. Ya henüz vadiye inmek üzere olan şu yeşil bayraklılar kim oluyor? Onlarda Kastamonu ve Bolu süvârîleridir ki, kumandanları İsfendiyarzâdedir. İşte oraya inmekde olduğunu müşâhede eylediğimiz şu iki kol akıncılar ile birlikde, Osmanlıların pîşdar müfrezesini teşkîl iderler..." İsmail Şah bu gibi suvaller ile meşgul olub duruyorken birdenbire bir toz dumanıdır peydâ oldu ki, anın arasından, yüksek tepelerden akan seller gibi, gerçekten serî bir yürüyüş ile hareket halinde bulunan piyâde askerleri görünmeğe başladı. Bu piyâdeler, kırmızı elbiseler bürünmüş olan azâb askerleri idi.

Bundan sonra yekdiğeri ardınca, üç def'a daha toz ve duman yığınları baş gösterdi ki, anlarıda yeni piyâde kıta'atının zuhûrunu ve oraya doğru inmekde olduklarını iş'âr idiyorlar idi. Aradan biraz vakt geçer geçmez, cesîm Osmanlı süvârî kolları meydana çıkar ve bu sûretle Çaldıran Ovası didikleri ovada arslan sürülerine melce-i olmuş gibi hakîkaten pek mühib ve pek dehşetli bir manzara peydâ eylemiş bulunuyordu.

(Sayfa:25) Bir taraftan iri yarı atların kişnemeleri, öte taraftan güneşin ilk altun yaldızlı şuaâtıyla bir yaldız deryâsına gark olmuş bulunan eğer takımlarının manzara-i dilârâsı Çaldıran ovasına bakan gözleri bir hiss-i garîb içinde düçâr veleh ve hayret eyliyordu. Bu ta'rîf eylediğimiz süvârî yığınları, Karaman, Anadolu ve Rum ili beğler beğinin zîr idârelerinde bulunan süvârîlerdi. Ondan sonra kırmızı ve sarı yollu bayraklar ile mücehhez başları beyaz ortaları mestûr ve müzeyyen olmak üzere bir takım piyâde askerleri daha görünmeğe başladı bu askerler, bu müdhîş kıyafetli insanlar kimlerdi bilür müsünüz? Bunlar İsmail Bahadır'ın yek-nazarda kanını kurutmuş, bütün âmelini iki karışlık bir mezar içine sokmuş ve bu vechle İran mücedded saltanat ve mezhebinin yüreğine kanlı bir hançer saplamış olan yeniçeriler idi.

Aman Yarabbi! Bu yeniçeri didikleri askerler, bu garîb insanlar ne kadar memnûn, ne kadar korkunç adamlardır. İsmail Bahadır anları gördüğü anda her şeyi unuttu. Her şeyden vaz geçdi, her şeyi bilmez oldu. Hâsılı Sultan Selim gibi arslan yürekli büyük bir pâdişâha meydan okumak isteyen o mezheb-i cedîde sahibi, o İran kahramanı bu manzara önünde bütün tımarlarını istilâ iden kanın donmuş olduğunu hiss eyledi. Yalnız bu kadar olsa idi. Yine ne ise lâkin (Sayfa:26) aradan cüz'i bir zaman geçdikden sonra ufk-ı mer'inin şimâl ve garb aksâmını kaplamış olan toz ve duman bulutları yeni başdan ilerüye doğru sürülen insan kümeleri ile yarıлмаға ve başka bir manzara peydâ itmeğe başladı.

Sağ tarafda kırmızı sancaklı insanlar, sol tarafda yeşil bayraklı askerler, merkezde ise biri beyaz diğeri kırmızı fakat ötekilerinin hepsinden güzel, hepsinden büyük iki sancak müşâhede olunuyordu. Ufk-ı mer'î şu güzel tabloyu Çaldıran Ovası ahalisine arz ve takdim eylediği zaman İsmail Şah nezdinde bulunduğunu biraz evvel söylediğimiz o bîçâre Osmanlı esîri kendisini tutamayarak yeniden şu sözleri söylemeğe başladı: İşte bizim pâdişâhımız! İşte o kahraman sultan, işte o muzaffer'ül

İslâm! Şu iki büyük ve müzeyyen sancak anın kendi sancaklarıdır. Saf taraftakiler sipahi, sol taraftakiler ise silâhdâr ağa didikleri askerlerdir.

Pâdişâhın arkasından gelmekte olduklarını gördüğümüz şu askerler kısmen ecnebî kısmen maaşlı süvârî askerleridir. Hâsılı kırmızı, yeşil bütün şu mühîb kıyafetli insanlar, bütün şu güzelim ve sevimli sancaklar Hazreti Selim Gazî'nin muhâfızlarıdır.” İsmail Şah ki, evvel emirde büyük bir sükûneti kat'i bir emniyet ile hasım ordusunun cüretkârane yayılmasını uzakdan (Sayfa27) uzağa seyr idüb duruyordu. Bu temâşânın yarı kısmında daha yani yeniçerilerin ve Osmanlı süvârî askerinin görünmesiyle berâber damarlarındaki acem kanının incimada yüz tutduğunu hiss iderek tab‘ tecellüdünde bahadırlara yakışmayacak bir inkılâb zuhûra gelmişti. Lâkin mu‘ahharan her nasıl olduysa kendisini toplayarak, kendisi üzerine hücum harekâtıyla iştigâl itmekde olan şu büyük orduya mukabele için lâzım gelen tertibâtı alabilmiş idi. Bu sonraki vaziyet İsmail Bahadır gibi zâtlar için yine az çok ehemmiyet hâiz büyüklüklerden sayılsa gerekirdi.

Osmanlı ordusu ovaya indiği zaman eskiden berî mu‘tâd olan usûl dâhilinde yani şu vechle bir muharebe nizâmı almış bulunuyordu: Sinan ve Zeynel paşalar kumandasında virilen Anadolu ve Karaman beğler beği süvârî kolları sağ cenâhı teşkîl idiyorlardı. Rum ili beğler beği Hasan Paşa'nın idâresindeki Avrupa kıta‘atı askeriyesi sol cenâhda ahz-ı mevzi‘ itmiş bulunuyordu. Asya ve Avrupa azâb askerlerine gelince onlarda her iki cenâh beynine taksîm idilmişlerdi. Orduyu hümâyûnun merkez kolu yeniçerilerden terkîb idiyordu. Bunların biraz girüsünde büyük bir karagâhı umûmî yani Hazreti Padişah ve muhâfız askerleri bulunuyordu.

(Sayfa:28) Ordu ile birlikde götürülmüş olan arabalar ile develer, merkez kolu yani yeniçerilerin ön tarafında bir siper vücûda getürmüş bulunuyorlardı. Topçular ise iki cenâh kolunun hâricîne ve taşkınca bir sûretde ta‘yîn idilmişlerdi. Bataryalar, hususî azâb askerleriyle himaye idildikden başka, her top, sağ ve soldaki toplara temur zincir ile rabt idilmiş bulunuyordu. Bir vechle ki, orduyu hümâyûn toplarının her iki cenâh kolu hâricinde teşkil eğledikleri hatt-ı müdâfa‘ayı aşmak ve o zincir hattını kırmak pek müşkîl ve belkide muhâl idi.

Çaldıran Meydan Muharebesini vücûda getüren Osmanlı ordusunun kuvvei umûmîyesi, (120) bin kişiye çıkıyordu ki, bunun (50) bin neferi süvârî askerinden ibâretdi. Lâkin süvârî hayvanları uzun bir yürüyüşün tesirât-ı maddiyesinden fenâ

halde müteessir olduklarıçün üzerlerindeki kahraman süvârîler derecesinde metânet gösterecek iktidârdan âciz bulunuyorlardı. Filhakîka süvârî hayvanlarına yem ve erzâk tedârîki müşkil olduktan başka hararetli bir güneş altında ve bu kadar zamandan beri yürüyüş icrâ itmiş bulunan yeniçeri ve azâb neferleride bir avuç undan başka yiyecek bir şey bulamıyordu.

Ordunun Çaldıran Ovasına gelinceye kadar uğramış olduğu ihtiyâcât bu derece şiddetli bir hale gelmiş idi. Lâkin düşmanı (Sayfa:29) gördükleri gibi o soğukdan sıcakdan zarûret ve açlıktan yılmak bilmeyen Osmanlı yiğitleri her şeyi unutarak biran evvel düşman üzerine atılmak içün pâdişâhlarının emrine muntazır oldular.

İsmail Şah ordusunda kezâlik Osmanlı süvârîlerine yakın ve belkide andan ziyâde süvârî askeri mevcûd idi. Bundan başka anın askerleri ve hayvanları yorulmuş olmadıkları gibi her dürlü malzeme-i seferiye ve askeriyeleri ma‘ziyâdet yanlarında hazır bulunuyordu. Bâ-husus (10) bin kişiden mürekkeb ve her dürlü meziyât-ı askeriyeye cami‘ bir süvârî kolu var idi ki, bunlar filhakîka tecrübe görmüş ve harb azma yani en meşhur süvârîlerden ibâretti. Hâsılı İsmail Şah’ın ordusu umûmîyetle şâyân-ı emniyet neferlerden terkîb ider bir ordu idi. Bunun içün müşârunileyh vukûâ gelecek müsadememin bütün mahâsini kendi tarafına âid olacağına oldukça kavî bir itikâd ile emniyet göstermekde idi. Şah İsmail birlikde bulundurduğu cenerallarına da büyük bir itimâd gösterebilürdü. İran ordusunun en büyük kusurlarından birisi piyâde askerinin azlığı ve topçu sınıfının fıkdanı cihetine âid idi. İşte şu büyük kusurlara çâre bulmak içün burada güzel ve pek mahirane bir muharebe nizâmı almak lâzım geliyordu. Bakalım İsmail Bahadır öyle bir nizâmı alabilecek midir? (Sayfa:30) Öteberi çıkardığı casuslardan gelen haberlere ve karşusunda cereyan iden vukûâta nazaran İsmail Şah düşman ordusunun terakkiyât-ı umûmîyesine dâire epeyce vukûf hâsıl iderek andan sonra kendi ordusunu başluca iki kola ayırdı. Birinci kol kendi idâresinde, ikinci kol ise Diyarbekir valisinin kumandasında bulunacaktı.

İsmail Şah, bu büyük günün bütün şan ve emsâlini acemler tarafına çekmek içün esâsen düşman ordusunun iki mukâbil cenâhı ötesine yapmak istediği bir muzâ‘af harekete istinâd idiyordu. İran hükümdarının yapacağı manevra şundan ibâretti. Doğrudan doğruya kendi idâresinde bulunan kol, Osmanlı ordusunun sol cenâhını ikinci kol ise sağ cenâhına yürümek üzere bir tertibât aldı. İran askerlerine

kendilerine virilen emr-i şâhi iktizâsında olmak üzere düşman azâb neferleri işe başlayacakları sırada yavaş yavaş ilerüleyerek en sonra yeniçeri kolunun girüsüne düşmüş olacaktı.

İran süvârîsi, Osmanlı süvârîsi aleyhine hücum hareketi yaptığı zaman şiddetli hücum kemâl-i metânet ile istikbâl olunur. Bi'z-zat İsmail Bahadır'ın sevk eylediği kol düşman azâb askerlerinin yanlarını almağa ve anları girüye püskürtmeğe muvaffak olurlar. (Sayfa:31) Hasan Paşa ilk defa icrâ idilen bu hücum esnâsında şehiden vefât eyler. Müşârunileyhin vefâtı Sultan Selim Hazretlerinin sol cenâh kolu için büyük bir rahne yerine geçer. Çünkü bu kol andan sonra düşman hücumlarına mukavemet itmeksizin en gerideki hatların hizâsına kadar çekimeğe mecbûriyet görür. Lâkin orduyu hümâyûnun sağ cenâh kolunu idâre iden Sinan Paşa bilakis düşman ordusunun sol cenâh kolunu mahv ve perîşan edecek derecede maharetler ibrâzına mazhar olur. Filhakîka müşârunileyhin idâresine virilen kıta'atı askeriye kendi sıralarını açacak yerde, muharebe nizâmı halinde bataryalar üzerine çekildiler. Ve hatta bataryaların vücuda getirdiği zincir hattını atlayarak şu seri' manevra sayesinde düşman kıta'atını derhâl topçu ateşine maruz bulundurdular. Az bir zaman içinde, bataryaların ilerüsüne tesâdüf iden arazi insan laşelerinde geçilmez bir hale gelmiş idi.

Bu tarafın kumandanı yani Diyarbekir valisi topçu ateşine ilk önce hedef olan düşmanlardan birisi idi. Anın vefâtıyla bütün düşman kolunu pek perîşan bir sûretde ve büyük bir hezimet içinde girüye doğru çekilmeğe mecbûr oldu. Şu noktada muzaffer olunca Selim-i Evvel Hazretleri için yalnız kendi ordusunun en seçme askerlerinden terkîb iden sol cenâh kolunun yapmış olduğu hatayı tashih etmek kalmış idi.

(Sayfa:32) Hazreti pâdişâhın virmiş olduğu ilk bir işâreti üzerine yeniçeriler önlerinde bulunan bardikarları serâpâ atılarak birdenbire tüfenk ateşiyle hasım ordusunun muzaffer kısmını yakub yıkmağa başladılar. Birbiri ardınca vukû'a gelen bu hücum esnâsında fenâ halde zâyî'ât virmiş olan İran ordusu Şah İsmail'in yaralı olarak yere düşmesiyle birlikde büsbütün zayıf ve perîşan bir hale gelür. Bu esnâda Osmanlı süvârîlerinden birisi İsmail Bahadır'ın üzerine atılmak istemiş ise de, İran zâbitlerinin mûmâne'atıyla maksadına vâsıl olamamıştır.

İsmail Şah o aralık ele geçürmüş olduğu güzel bir ata biner ve muharebeyi büsbütün gâib olmuş zann iderek bir saniye durmaksızın yani dolu dizgin kaçmağa başlamış bulunur. Hâlbuki İran ordusu el-ân mağlub olmuş bir ordu değildi. Bilakis askerinin epeyce büyük bir kısmı düşmanla boğaz boğaza uğraşub duruyordu. Lâkin İsmail Bahadır, galiba, Dara'nın İskender karşısındaki vaziyetini taklîde pek çok özenmiş olduklarıçün böyle muharebâtın yarısı ortası koca bir acem sürüsünü çobansız bırakarak nefsini kurtarmak heveslerine düşmüş bulunuyordu. Aşk olsun İsmail Bahadır'a !.. kahramanlık olursa bu kadar olur!

Bundan sonra Çaldıran Meydan Muharebesi Selim-i Evvel Gazî Hazretlerinin hakpây-ı gazanferanelerine yüzler süren bir grûs-ı (Sayfa:33) muzafferiyet ile nihayet bularak Çaldıran vadisi Osmanlı dilâverlerine cevelângâh şeref ve ikbâl olmuş bulunuyordu. Çaldıran Meydan Muharebesi her iki taraftan birçok zâyi'âtın vukû'una meydan vermişti. İsmail Bahadır ordusu (14) han, Selim-i Evvel ordusu yine (14) sancak beği gâib itmiş idi.

İsmail Bahadır, bir def'a atına bindikten sonra, bütün gice yürüyüşüne devam iderek, irtesi gün güneş Tebriz ovalarına görünmezden evvel Hazreti Selim-i Evvel Tebriz kapularından içeri girmiş bulunuyordu. Bir vechle ki, bahadır müşârunileyh yapmış olduğu bahadırlığın hârikulâdeliğinden ürkerek, bundan sonra kendisini güneşlere bile göstermekden ihtirâz idecek gibi görünürdü. Anın içün bütün gice, yani bir saniye ârâm itmeksizin ve girüde kalan silah arkadaşlarını hiçde hatıra getürmeksizin böyle pek seri' bir yürüyüş ile Tebriz kal'asına ilticâ eylemiş bulunurdu.

Beri tarafda kalan Osmanlı yiğitleri ise bela fütûr düşman ordugâhına girdikten sonra bütün İran ordusu mühimmatını, erzâkını vesâit-i harbiye ve hazinesini hâsılı işe yarar her ne buldularsa hepsini yed muzafferiyetlerine geçürmüşlerdi. Çaldıran Meydan Muharebesi İran şahında dûçâr, perîşan (Sayfa:34) olmasını ve bilakis Osmanlı pâdşâhının kemâl-i zafer ve iclâl ile Tebriz duvarlarına kadar ilerülemesini mûcib oldu. Mu'ahharan ta'kîb idilen seferlerin birinde ise Hamidiye, Diyarbekir, Mardin, Tebriz, Musul, Cezîre-i Ömer, hâsılı daha birçok yerler ve bütün Kürdistan memâliği Türklerin o Asya ve Rum ili kahramanlarının zîr idâresine geçmiş bulunur.

(1516) sene-i milâdiyesinde Sultan Selim Hazretleri, Kayseriye de pek cesîm bir ordu cem‘ ve teşkîl itmiş idi. Bundan maksâd-ı şâhânesi, Mısır ikliminin zabtı ve Memlûklerin ref‘i nüfuz ve hükümetleriyle bütün âlem-i islâmiyeti bir yere bağlamak, bir noktâ-i kemâle cem‘ eylemek idi. Gansu Gavri, Selim-i Evvelin gönderdiği ilçelerini girüye göndermiş olmak münasebetiyle hazreti pâdişâh fenâ halde gücenerek heman cenûba doğru inmeğe ve ilk hücum kollarıyla Suriye havalisini istilâ itmeğe başlar.

24 Ağustos 1516 sene-i milâdiyesinde vukûâ gelen “Mercidabık” Meydan Muharebesi’nden sonra Halep ve civârı Osmanlı ordularının zîr himaye ve idâresine geçmek şerefiyle mübahi olur. Haleb’in sükût eylediği sırada, Malatya, Aynteb ve daha birkaç mevâki‘i mühimme zabt edilmiş bulunur. Haleb’de Hazreti Sultan Selim, bütün bilâd-ı mukaddesenin muhâfız ve (Sayfa:35) hâmîsi ve millet-i islâmiyenin de reisi olduğu bütün dünyaya tebşir ve i‘lân edilmişti.

Bundan sonra hazreti kahraman gazâperver, Hama, Humus ve Dimaşk üzerine hareket iderek oralarını da pek az bir zaman içinde idâre-i adile-i Osmaniyyeye geçürmüş bulunuyordu. Ma‘hâza Gansu Gavri’nin oğlunun kendilerine reis bellemiş olan ahali, cenûba doğru yürüyen şu muzaffer orduya karşı gerçekten tehlikeli ve müdhiş bir mukavemet hazırlıyordu. Hazreti Selim Gazî ki, her nereye uğrasa şimşir celâdetine teslîm olmak herkes için bir vazîfe hükmüne geçmiş bulunuyordu.

28 Teşrin-i evvel 1516 sene-i milâdiyesinde vukû‘a gelen Gazze meydan muharebesiyle muhalifler ordusunun zincir-i mukabelesini eyuden eyuye kırdıktan sonra Ramallah, Kudüs-i Şerif üzerine yürümeğe ve az vakt içinde Osmanlı sancakları o güzelim Arab sahralarında, o bir hayli taassub ordularının hâk ile yeksân olmuş bulunduğu sıcak ovalarda görünmeğe başladı.

Osmanlı – Mısır seferinin kat‘i meydan muharebesi en sonra (22) Haziran (1517) senesinde (Ridaniye) ovalarında vukû‘a gelür. Bunun üzerine Kahire şehri de Osmanlı idâresine intikâl itmiş bulunur. Kahire’nin sükûtu üzerine İskenderiye şehriyle birlikde bütün (Sayfa:36) Mısır kıt‘ası Hazreti Selim’in kabzâ-i galebesine geçerek Osmanlı Türkleri bundan sonra bi’l-fiil ve bi’z-zat, Hazreti Muhammedi Zîşan Aleyhisselam Efendimiz Hazretlerinin adâlet-i iktirânları olmak şerefini iktisâb iderler.

Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim Hazretleri İstanbul'a avdet buyururlar. Şu esnâda birçok emânet-i mukaddise ile birlikde Peygamber-i Zîşan Aleyhisselâm Efendimiz Hazretlerinin mübarek sancakları da Pâyitaht-ı Osmaniyan olan İstanbul şehrine getirülür. Asya'yı suğrâ, Suriye, İran'ın epeyce büyük bir kısmı, Kürdistan ve Mezopotamya cihetleri, Hicaz, Mısır, Yunan, Sırbistan, Bosna, Eflak ve Boğdan ile Kırım, hâsılı bütün şu memalik-i vesi'a sâkinleri Osmanlı sancağı altına girer, Osmanlı tebe'ası olur.

Bundan sonra Memâlik-i Osmaniyye'nin merkez şân ve ikbâli yani İstanbul şehri cihânın en mühim ve en ma'ruf bir anahtarı, bir kilidi müsâbesine geçer. Hükûmet-i Osmaniyye sâye-i şimşir gazâ ve satvet Kahire-i hazreti zafer pirade büsbütün metânet kazanur ve Osmanlı komşuları, bu celâdet-i mücessemenin bu pâdişâh-ı felekcâhın ikbâl saltanat ve hümâyûnu karşusunda gerçekten furtunaya uğramuş yapraklar gibi titremekte devam ider giderler...

ÜÇÜNCÜ FASL SULTAN SÜLEYMAN KANUNİ (1520)

(Sayfa:37) (Şarlken) Cermenya hükûmeti riyâsetine geçdiği zaman beride yani Osmanlı idâresinde Süleyman Kanuni Hazretleri de Selim-i Evvel Hazretlerinin terk eylemiş olduğu saltanat-ı hümâyûn riyasetine şerefbahş nebahat olmuş bulunuyorlardı. Avrupa'nın o zamanki politikası, hükûmet-i mevcûdenin o zamanki nisbet ve mevazinesi, cenûbdan yukarıya doğru şiddetli bir istilâ hareketinin cereyanına pekâla müsâ'ade idecek gibi görünüyordu.

Hazreti Süleyman, ilk vârid hâtır-ı hümâyûnları olan mülâhazat Suriye ıslâhâtından işe başlamak fikri üzerine müstened idi. Filhakîka o sıralarda (Canberd-i Gazali) nin tesir ve iğvâsıyla Suriye halkı bazı öteberi isyanlar çıkarmak sevdasına düşmüş bulunuyorlardı. Anın içün işe, ilk önce Avrupadan başlamak husûsunda pâdişâhın yerden göğe kadar hakkı var idi.

Suriye ıslâhâtıyla bir zaman uğraşdıktan sonra Macar (Sayfa:38) Seferinin tedârüküne lüzum kat'î hiss idildiği anlaşılır ve filhakîka o yolda tedârükât-ı askeriye icrâsına karar virilür. Bu didiğimiz Macar seferi içün cem' tahşîd itdirilen

Osmanlı ordusunun topçu ve süvârîce olan kesreti gerçekden hayretlere şâyân bir dereceye çıkmışdı...

Bundan başka ordunun gerek mühimmat, ve gerek malzeme ve erzâk sâire-i seferiyece her dürlü ihtiyâcâtı haddinden ziyâde ikmâl ve ihzâr idilmiş bulunuyordu. (1521) ağustos ayında (Sabaztes), (Semlin) ve şark Hıristiyanlarının âdetâ bir mesîre-i dilârâsı hükmünde olan Belgrad şehri Osmanlı idâresine geçer (926).

Rusya, kemâl-i heybet ile Macaristan ovalarına doğru yürüyüb gitmekde olan büyük ordunun hal ve azametinden ürkerek, birdenbire Osmanlı pâdişâhıyla münâsebet-i kât'ıyye peydâ itmeğe çalışır. Venediklilerin, Raguzalıların yaptıkları gibi derhâl eskiden mevcûd olan mu'âhede nâmelerin tecdîdi çarelerini aramakla meşgul görünürler.

Sultan Süleyman Hazretleri aynı zamanda, Rados cezîresinin biran evvel feth olunması için divân-ı hükümet canibinden tertîb idilen sefer planını ta'kîb etmek istiyor. Çünkü Rodos cezîresi Osmanlı idâresine geçmedikçe, Türk ordularının (Sayfa:39) Akdeniz ve sevâhiline hakîm olmak pek müşkil idi. (400) kıt'a gemi ile sevk idilmiş olan (200) bin kişilik cesîm bir ordu, cezîrenin müdâfa'asına hazır âmâl iden cesûr şövalyeleri muhâsaraya başlar.

RODOS CEZİRESİNİN MUHÂSARASI

(28 TEMMUZ - 21 KANUN-I EVVEL 1522)

Sultan Süleyman Kanuni, zabt etmek istediği Rodos cezîresine (110) bin asker ve (136) büyük çaplı topdan mürekkeb yani oldukça büyük ve cesîm bir ordu ile çıkmış idi. O sıralarda (Rodos) kal'asının baş kumandanı (Viliyer dö Lil Adam=P.Villiers de L'Isle-Adam¹³²) nâm zât idi. Müşârunileyh kasabayı bir ucundan diğer ucuna kadar ihâta eylemiş olan hisarın yedi burcundan birincisini (E) ile muzafferiyet kapusunu bir Alman prensine, ikincisi (B) bir Fransız prensine, üçüncüsünü (K) bir (Edveren) prensine dördüncüsü (Y) bir İspanyol prensine, beşincisi (h) Vesnet Ambrovaz kapusuyla baş kumandan sarayını (F) bir İngiliz prensine altıncısını (A) bir Provens şövalyesine, yedincisini (I) bir İtalya prensine ve deniz kapusuyla liman medhâlinin müdâfa'asını da ayruca bir Portekiz prensine havale itmiş idi.

¹³² Uğur Ünen, *XVII.Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2013, s.16.

Hazreti pâdişâh gazi Rodos cezâiresinde karaya asker (Sayfa:40) çıkardıktan sonra her şeyden evvel Rodos Kal'asının heyet-i umûmîyesini bir istikşâf ider ve anı müte'âkib maiyyet-i şâhânelerindeki Osmanlı ordusunu, şimdi söyleyeceğimiz gibi, kal'ayı her cihetden ihâta idebilecek sûretde bazı aksâma ayırır. Birbirinden az çok fâsılalı bulunan (E) ve (B) müfrezeleri muhâsara hattının sağ cenâh kolunu teşkîl idiyorlardı. Bunlardan (E) müfrezesi Rum ili beğler beği Ayas Paşa ve (B) müfrezesine Ahmed Paşa kumanda idiyordu.

Merkez kolu (K) kezâlik birbirinden pek cüz'i fâsılalı olmak üzere tertîb idilmiş ve Mustafa Paşa'nın idâresine virilmiş idi. Bunun tamamıyla merkezi girüsünde Sultan Süleyman Hazretlerinin çadırları ve muhâfız askeri bulunuyordu. Yine birbirinden az çok fâsılalı bulunan (Y) ve (H) müfrezeleri muhâsara hattının sol cenâh kolunu teşkîl idiyorlardı. Bunlardan (Y) müfrezesine Anadolu beğler beği Kasım Beğ ve diğerine sadrazam Piri Paşa kumanda idiyordu.

Orduyu hümâyûn ile birlikde karaya çıkmış olduğunu söylediğimiz (130) büyük çaplı topdan başluca (4) büyük batarya teşkil idilmişdi. Bataryalar bulundukları mevzi'leri ehemmiyetlerine göre birbirinden az çok farklı yani kuvvetçe gayr-i müsavi bir sûretde akşama (Sayfa:41) ayrılmışlardı. Ezcümle (F) bataryası (21), (A) bataryası (22), (H) bataryası (42) (Y) bataryası da (51) topdan terkîb iderdi.

Bütün ağustos ayı, her iki cihetin yekdiğeri aleyhine yapmış olduğu lağım tertîbâtı gibi işlerle geçmiş bulunuyordu. Mahsurin kıta'atı arasında Venedik'den gelme ve pek mahir bir mühendis var idi. Bunun için anların yapmış oldukları lağım tertîbâtı gerçekten güzel ve pek kuvvetli şeyler idi. Eylülün (4) üncü günü Osmanlılar, İngilizlerin müdâfa'a itdikleri kalenin cenûb kısmını tahribe muvaffak olurlar. Ve şu sûretle meydana gelen breşler Venediklerden sonra (7) bayrak aldıkları halde, oradaki şövalyelerin şiddetli müdâfa'aları önünde geri çekilmeğe mecbûriyet görürüler.

Eylülün (11) inci günü Osmanlılar ikinci bir def'a olmak üzere yine mezkûr kale aleyhine bir hücum hareketi yapmak isterler. Lâkin yine aynı zâyî'âta uğradıktan sonra girü çekilmeğe mecbûr olurlar. Eylülün (13) üncü günü muhasirin kıta'atı yine o söylediğimiz kale üzerine üçüncü bir def'a daha hücum iderler ve bu hücumda muvaffak bile olurlar. Binâenaleyh o günden itibaren mezkûr kale Türklerin eline geçmiş bulunurdu.

(Sayfa:42) Eylülün (24) üçüncü günü Osmanlılar şehrin şimal, şark ve cenûb taraflarından umûmî bir hücum hareketi yaparlar. Lâkin mezkûr hücum netîce-i kât'ıyyeye ihrâz idemez. Teşrîn-i evvelin (22) inci günü muhasirin kıta'atı, (6) ıncı kale üzerine oldukça şiddetli bir hücum hareketi yaparlarsa da muvaffak olmaksızın girüye çekilmeğe lüzum görürler. Teşrîn-i evvelin (30) uncu günü İtalya ve İspanya şövalyelerinin müdâfa'a itmekde oldukları iki kale üzerine yeni başdan ve pek şiddetli bir hücum hareketi icrâ idilür. Vâkı'a şu hücum ilk önce bazı muzafferiyetlere nâil oldu ise de epeyce zâyî'ât ile yine girüye çekilmek lüzumu hiss idilür.

Kanûn-ı evvelin (19) uncu günü İspanya kalesi Osmanlılar tarafından tamamıyla zabt idilmiş bulunur. Mahsurin kıta'atının mühimmât-ı seferiyeleri artık yavaş yavaş bitmek üzere olduğuçün evvelce Sultan Süleyman Hazretlerinin emr ve teklîfini kabul itmekde az çok nazlı gibi görünmek isteyen Rodos Kal'ası kumandanı şimdi bilakis teslim olmak için müşârunileyhe yalvarub duruyordu. Rodos Kal'ası kumandanı filhakîka mahsurin serbest kalmak şartıyla kal'anın (21) gün içinde tamamıyla Osmanlı idâresine geçmiş olacağını va'd idiyordu

Kanûn-ı sânînin birinci günü hazreti pâdişâh gazî kemâl-i şân (Sayfa:43) ve azamet ile Rodos kal'asına girmiş bulunuyordu. Müşârunileyh Rodos cezîresinde oldukça büyük bir kuvve-i askeriye bıraktıktan sonra tekrar İstanbul'a avdet buyurmuşlardır. Rodos Kal'asının sükûtuyla berâber bütün Rodos cezîresi Osmanlı idâresine dâhil olmuşdu... Şu esnâda Fransa krallarından Birinci Fransuva (Pavi) civârında hasım ordusuna mağluben fenâ halde bir hezimete uğramış bulunuyordu. Kralın vâlidesi (Luize Dö Savva=Loise de Savoei) bütün Avrupa hükümetlerini Şarlken aleyhine teşvîk itmek heveslerine düşer. Aynı zamanda Sultan Süleyman Hazretlerine de bir sefir göndermiş olur ki, Fransa ile Bâb-ı âli beyninde siyaset ve politika münasebetlerinin ibtidâyı zuhûruna işte bu tarihten başlamak lâzım gelür. Süleyman Kanuni Hazretleri Fransa hükümetinin o bâbdaki müracaatını hüsn-ü kabul ile ecdâd-ı a'zâmı tarafından yazılmış olan nâme-i hümayûnlarda gördüğümüz aynı hissiyât Âliyye ve insaniyenin yani lüzum hiss idildiği zaman zu'afaya mu'avenet itmek vazîfesinin kendisinde de ma'ziyâdet mevcûd olduğunu isbât eylemişlerdir.

Bunun üzerine Macar hükümeti yeni başdan bir istilâyı nagehâniye uğramış bulunur. Dalmaçya şehirlerinden bir haylisi Osmanlı idâresine geçer. Lâkin bir

müddet sonra Osmanlı kıta‘atının uğradığı bazı tahavvülât üzerine Süleyman Kanuni Hazretleri bi’z-zat ordu (Sayfa:44) başına geçmeğe lüzum hiss iderler. Ve memâlik-i müstevliye içerülerinde daha ilerülere gitmeğe karar virirler...

23 Ağustos 1526 senesinde hazreti pâdişâh cihâdperver (300) top ve (100) bin askerden mürekkeb olan ordusuyla şimâle doğru yürümeğe başlar. (Petrovaradine) (Ayluk) ve (Evsek) mevki‘leri birer birer Osmanlı hücumları önünde sükût iderek en sonra iki düşman ordusu (Mohaç) ovasında yekdiğeriyle buluşurlar. Bu esnâda Macar Kralı İkinci Luyi idi.

MOHAÇ MEYDAN MUHÂREBESİ

Macar ordusu (80) bin piyâde ile (80) kadar topdan teşkîl iderdi. Bu ordunun muharebe nizâmı esâsen dört hat üzere kurulmuşdu: Birinci hattın sağ cenâhına (H) Fransuva, merkezine Tomori, sol cenâhına Piyer nâm zâtında kumanda idiyorlardı. Ordu ile birlikde bulunan topların hepsi bir hat üzere yani saf harb nizâmında olmak üzere birinci hattın girüsüne ta‘biye idilmişlerdi. Bundan sonra muharebe nizâmının ikinci hattı geliyordu. Mezkûr hat boydan boya Macar süvârîlerinden terkîb ider ve yalnız cenâhların muhâfazasıçün sağ ve sol yanları üzerine birer mikdar piyâde ile hafif süvârî bölükleri bulunuyor (Sayfa:45) idi. Bu şimdi söylediğimiz ikinci hattın kumandanı Nikola nâm şahıs idi.

İkinci hat süvârîlerden daha az bir kuvvet ile teşkîl itmiş olan üçüncü hat kezâlik Macar süvârîlerini hâvî idi. Bu üçüncü hatta Piyer ve Andre nâm şahıslar kumanda idiyorlardı. Muharebe nizâmının dördüncü hattı Bohemya süvârîlerinden terkîb ider ve (Etin) idâresinde bulunurdu. Dördüncü hattın merkezi girüsünde hassa kolu ve (10) bin kadar muhâfız askeriyile birlikde Kral (Luyi) ahz-ı mevzi‘ eylemiş idi. Osmanlı ordusunun bu esnâdaki kuvveti (200) bini mütecâviz efrâd ve (300) topdan terkîb ider ve umûm ordu Süleyman Kanuni Hazretlerinin idâresinde bulunuyordu. Osmanlılarda kendi muharebe nizâmlarını esâsen dört hat üzere tertîb itmişlerdi. Topların yarısı, birinci hattın ilerüsünde ve diğer yarısı girüsünden mevzi‘ almış idi.

Muharebe nizâmının birinci hattı Rum ili askerlerinden teşkil ider ve sadrazam paşa idâresinde bulunurdu. İkinci sıra toplardan sonra gelen ikinci hat umûmîyetle Anadolu askerlerinden teşkîl itmiş ve beğler beği Behram Paşa’nın

kumandasına virilmişdi. Üçüncü hattın sağ ve sol cenâh kollarını yeniçeriler ve merkez kolunu pâdişâhın muhâfız askerleri teşkîl iderek Sultan (Sayfa:46) Süleyman Hazretleri bu hattın merkezi ilerüsünde ahz-ı mevzi‘ eylemiş idi.

Üçüncü hat sağ ve sol cenâhların biraz açıkları girüsünde sipâhi dinilen süvârî bölükleri ta‘yîn idilmişdi ki, bunların şu yolda ahz-ı mevzi‘ itmelerinden maksad düşmanın mezkûr cenâh aleyhine yapacağı hücumlarını girüye püskürtmek veyahud o cihetden yapılacak hücumlar ile hasmın sağ ve sol cenâhlarını ihâta eylemek idi.

Muharebe nizâmının dördüncü hattı Hüsrev Beğ kumandasında olan Bosna süvârîleri teşkîl idiyorlardı. Bundan başka hasmın sağ cenâhı üzerine baskın icrâ idebilecek sûrette sol cenâh ilerüsünde ve epeyce açıkda (50) bin kişilik bir kuvve-i askeriyede bulunuyordu. Şu söylediğimiz kuvvetin yapabileceği harekât sûret-i umûmîyede Bali Beğ’in kumandasına göre tertîb idilmiş olacaktı.

MUHAREBENİN TARZ-I CEREYANI

Macar kralı İkinci (Luyi) kendisine epeyce büyük bir kuvve-i imdâdiye getireceğini va‘d itmiş olan (Transilvanya) voyvadası gelmezden evvel muharebeyi pekde kabul itmek istemiyordu. Lâkin sonraları büyük bir mecbûriyet sâikasıyla, her ne olursa olsun (Sayfa:47) Mohaç Meydan Muharebesini virmek lâzım gelmişti.

Ağustosun (28) inci günü şafakla berâber, Macar askerleri krokide gösterildiği vechle muharebe tertîbâtı almağa başladılar. Hâlbuki şu esnâda anların karşısındaki sırtlar ve tepeleri Osmanlı ordusu işgâl itmekde bulunuyordu. Ondan başka Bali Beğ kumandasına virilmiş (50) bin kişiden terkîb itmiş olan ayrıca bir kuvve-i askeriyede Macarların sağ yanlarına hücum itmek maksadıyla, Sultan Süleyman tarafından soldaki vâdiye gönderilmiş idi.

Macarlar ilk önce kendi birinci hatlarıyla hücum harekâtı yapmağa başladılar. Lâkin bu hücumda pek çok sürat ve şiddet gösterilmiş olmak münâsebetiyle, sadrazam paşanın kumandasında bulunan ve Rum ili askerlerinden terkîb iden birinci hat kıta‘atı ikinci hat üzerine yani girüye çekilmeğe mecbûriyet görürler. Macarların diğer hatları ve Kral İkinci Luyi şu birinci hattın harekât-ı evveliyesini hatve hatve ta‘kîb iderler.

Beğler beği Behram Paşa'nın idâresine virilmiş olan Anadolu kıta'atı kezâlik Rum ili kıta'atı gibi epeyce tezelzülâne uğramış bulunur... Hala iki taraf askerleri yekdiğeri karşusunda ve kemâl-i şiddet ile müsademe idüb duruyorlar. Lâkin yeniçerilerin hayrete şâyân müdâfa'aları ve anların önlerinde ahz-ı mevzi' itmiş olan (Sayfa:48) Osmanlı toplarının mühlik ve yalayıcı ateşleri düşman hücum kollarının mağluben geri çekilmelerini îcâb eylemişti. Ve aynı zaman da sol cenâh açıklarında bulunan Bali Beğ müfrezesi büyük bir şiddet ile hasmın sağ cenâh üzerine hücum iderek anında mağluben girüye çekilmiş olmasına sebebiyet vermiş idi. Macarların böyle hem cebheden hemde sağ cenâhdan karma karışık bir sûretde ric'at itmeleri az bir zaman içinde bütün Macar ordusunun dûcâr-ı inhizâm olmasını temîn eylemişti. Osmanlılar pek perîşan ve yekdiğerini ezecek vechle gayr-i muntazam bir sûretde firâr itmekde olan düşman ordusunun arkasını bırakmayarak muttasıl, ta'kîbde şiddet gösteriyorlardı. Anın içün pek az bir zaman içinde Macarların büyük bir kısmı Osmanlı kılıçlarından geçirildiği gibi, diğeri bir kısımda kral ile birlikde Tuna Nehri sâhilindeki bataklığa düşmüş bulunuyordu.

Bu esnâda cebhe ta'kîb harekâtına iştirâk eylemiş olan Bali Beğ kolu da düşmanı büsbütün tard ve perîşan iderek Macarların müstahkem ordugâhını elde itmiş ve oraya tamamıyla hakîm olmuş idi. İşte Bali Beğ kolu düşman ordugâhına girdiği anda daha (Mohaç Meydan Muharebesi) muzafferiyeti Osmanlı sancaklarında tecellî itmiş bulunuyordu. Şu büyük meydan muharebesi ancak bir buçuk saat kadar devam itmiş idi ki bu hale nazaran, yani kazanılan muzafferiyetin büyüklüğüyle (Sayfa:49) sarf idilen zamanın küçüklüğü düşünülürse, Osmanlı ordusunun fâ'aliyetine hayran olmamak mümkün değildir.

MUHAREBENİN NETİCESİ

(20) bin piyâde (4) bin jandarma ve bir hayli büyük prensler Osmanlı kılıçları önünde can virdikten başka (4) bin kadar Macar askeride esîr idilmiş ve diğeri firâr itmiş bulunuyordu. (1526) senesi Eylülün (10) uncu günü, o zaman Macar hükümetinin merkez idâresi olan Budin (Ofen) kasabası kezâlik Osmanlılar tarafından zabt ve istilâ idilür. Bundan başka, bazı öteberi isyanlar itmeğe alışmış olan Bosna ve Dalmaçya arazisinde Türk askerlerinin her gün birer muzafferiyet kazanmış oldukları işidülürdü: Benaluka, Urbovaç, Sokol, Perga ve bunun gibi birçok Bosna şehirleri Osmanlı sancaklarıyla tezyîn idilmişlerdi.

Macar Kralı (Luyi) nin vefâtından sonra ahali başluca ikiye ayrılmış bulunuyordu: bir kısmı (Şarlken) in birâderi Ferdinand'ı, öteki kısmı bilakis (Jan Zapoli) yi kral yapmak istiyorlardı. Şu vechle husûle gelen mücâdele, hükümet esnâsında (Ferdinand) (Sayfa:50) öteki tarafa galebe çalarak i'lânı hükümete muvaffak olur ve bunun üzerine (Jan Zapoli) Türklerin mu'avenetine ilticâya lüzum görür. Hazreti Süleyman Fatih ki, şu hengâmede zaten Birinci (Fransuva) tarafından gönderilen sefirleri huzûr-ı şâhânesine hüsn-ü kabul eylemiştir. (Jan)ın feryâd istimdâd kârenesini işitdiği gibi derhâl Avusturya içerülerine doğru yürümeğe karar verdi. (1529)

VIYANA MUHÂSARASI

27 Eylülden 14 Teşrîn-i Evvele Kadar (1529)

Sultan Kanuni Hazretleri (300) bin kişilik cesîm bir ordu ile (Latya) suyu üzerindeki (Buda) ve (Brun) mevki'ilerinden geçerek kemâl-i azîmet ve şân ile Viyana üzerine yürüyordu. O sıralarda Avusturya memleketlerinin başkumandanı olan (Kont Nikola) nâm zât (Viyana) dâhilinde bir hayli müdâfa'a tertîbatı yaptırmakla meşgul bulunuyordu. (Baron Kilyose) dinilen mühendis tertîbât-ı mezkûrenin bir an evvel ikmâli için müşârunileyhe muavin olarak ta'yîn idilmişdi. Viyana muhâfaza müfrezesi umûmîyetle (21,700) piyâde (2,200) süvârî ve (100) kıt'a büyük çaplı top ile (300) de hafif topdan terkîb iderdi.

(Sayfa:51) Avusturya başkumandanı cânibinden virilen bir emr mucibince şehrin bütün varoşları yakdırılmış idi. Ve evvelce az çok tahrib edilmiş olan istihkâmlar yeni başdan ta'mîr olundular: Hendek ile birinci hat istihkâmının girişünde ihtiyât olmak üzere ikinci bir siper daha yapıldı. Civâr köylerden bir hayli yiyecek bir hayli mühimmat ve erzâk Viyana'ya celb ve iddihâr olundu. Ve orada mahsusen i'mâl itdirilmiş olan anbarlar ve depolar her dürlü malzeme-i seferiye ile dolduruldu. Viyana'yı muhit olan bütün köyler ahali, alaylar teşkîl edecek sûrette bazı aksâma ayrıldılar.

Eylülün (21) inci günü, Osmanlı pîşdar kıta'atıyla birlikde hareket iden Mihal oğlu bir hayli akıncı asker ile Viyana civârlarında görünmeğe başladı. Ayın (23) üncü günü oldukça büyük bir Osmanlı süvârî kolu, birkaç yüz hatve kalıncaya kadar şehre yaklaşmış bulunuyordu. Hıristiyan süvârîleri anları tard itmek için kal'anın hâricîne çıkarlar ve hücum harekâtı yapmak isterlerse de Osmanlı kılıçları önünde

pek perîşan bir sûretde girüye çekilmeğe ve tekrar kal'aya girmeye mecbûriyet görürler. Aynı zamanda (Kont Sidliç= Cristophe Von Zedlitz¹³³) esîr idilür ve (Brun) dan Viyana üzerine gelmekte olan Sultan Süleyman Hazretlerinin nezd-i mülûkânelerine gönderilür.

(Sayfa:52) Pâdişâh gazî, düşman süvârîleri başında, Osmanlı süvârîlerine karşı hurûc harekâtı yapmak ve Osmanlıları girüye doğru püskürtmek isteyen bu cesûr süvârîyi eyuden eyuye bir istintâk ider ve bu sayede (Viyana) da bulunan ve düşman askerleriyle anın ne yolda ta'biye idilmiş olduğuna dâir malumât-ı kât'iyeye almağa muvaffak olur...

Eylülün (27) nci günü Hazreti Pâdişâh (Sumuring) Köyü'nün biraz girüsünde ve (12) bin yeniçeri arasında ordugâh kurar ve o giceyi orada geçirür. Nefs-i hümayûn Hazreti Pâdişâhiye mahsus olan çadırlar, (E) harfiyle gösterilen yerde yani tepenin azıcık girüsünde kurulmuş idi. Bu büyük çadırın merkez ve muhitini gösteren ve kazıklar ile sütunun rekz idilmiş olduğu yerler bugün bile mevcûd ve merîdir.

Osmanlılar (Viyana) şehrini âtîde söyleyeceğimiz vechle muhâsara itmişlerdi: (K) Anadolu beğler beği Behram Paşa kumandasında bulunan Asyayı suğrâ kıta'atı.

(B) Rum ili beğler beği idâresindeki kıta'at-ı askeriye.

(h) Sadrazam İbrahim Paşa kumandasına virilen kıta'at-ı askeriye.

(F) Bosna Paşası Küçük Bali Beğ idâresindeki kıta'at-ı askeriye.

(Sayfa:53) (A) Sırbistan Paşası Hüsrev Beğ idâresindeki kıta'atı askeriye.

(H) Romanya Paşasının kumandasına virilmiş olan kıta'atı askeriye.

(Y) Mostar Paşasının idâresine virilen kıta'atı askeriye.

(M) (400) efvâh-ı nâriye (top) dan mürekkeb olan Osmanlı muhâsara parkı.

Bunlardan başka (Semendre) ve (İşkodra) beğleri (Döbling) köyünden (Sen Vayt) köyüne kadar olan arazi kısmını tarassuda memur olmuşlardı. Şu iki nokta arasında taksîm idilen kıta'at-ı askeriye hem ordunun girülerini setr iderler, hemde

¹³³ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C.2, İstanbul, 1971, s:135.

hîn-î hâcetde muhâsaranın birinci hattını takviye için âdetâ ikinci bir hat yerine geçerlerdi.

Biraz daha uzakda Belgrad Paşası bulunur ki, o da (Sonbrot) dan itibâren (m) noktasına kadar olan araziye himaye ve müdâfa'a idecekti. Muhâsaranın birinci hattına memur olan Osmanlı kıta'atı umûmen (120) bin kişiye bâliğ oluyordu. (800) kadar gemiden mürekkeb yani oldukça büyük bir donanma ise Kasım Beğ kumandasına virilerek Tuna Nehri'nde ahvâle intizâr eyliyordu. Bu donanmayı vücûda getüren efrâd-ı bahriye gayr-i muntazam askerlerden terkîb iderdi.

(Sayfa:54) Osmanlı ordusunun şu vechle almış olduğu muhâsara tertibatına karşı, Avusturya başkumandanıyla bazı kıta'atı askeriye müstahiben henüz Viyana'ya gelmiş olan Bavyera Dükası şimdi söyleyeceğimiz yolda bir müdâfa'a tertîbatı almışlardı: Şehrin muhit-i hârîcisi, muhâsara hattının yedi büyük ordugâhına karşı tamamıyla yedi büyük parçaya ayrılmış bulunuyordu. (M) den (V) noktasına kadar olan kısım (14) bölün piyâde ile (100) atludan mütecâviz ve (Palanten) Prensi (Filib) in idâresindeki kıta'at-ı askeriye virilmiş idi.

(V) den (B) ye kadar olan kısım, Aşağı Avusturya askerlerinden müteşekkil idi. Ve miralay (Hektor) kumandasındaki kıta'at-ı askeriye tahsis edilmişti. (B) den (H) ye kadar olan kısım (Abel) idâresine virilen kıta'at-ı askeriye ile müdâfa'a idilecekti. (R) harfiyle gösterilen büyük ve muntazam köşkün müdâfa'asına ise topçu başkumandanı miralay (Layser) memur olmuş idi. Ve bu köşkten (S) harfiyle gösterilen yere kadar olan kal'a duvarlarına miralay (Leonard) idâresindeki Avusturya kıta'atıyla Viyana muhâfız askerleri ta'yîn edilmişlerdi. (S) den (Y) noktasına kadar olan kısım, İspanya askerleri tarafından müdâfa'a idilecekti. (Sayfa:55) Kal'anın bundan öteki kısmında Bohemya askerleriyle bir mikdar süvârî askeri memur idi. Avusturya ordusunun diğer süvârî neferleri şimdilik kal'anın ötesinde ordugâh kurmuş bulunuyorlardı. Eylülün (27) nci günü Osmanlı donanmasından ayrılmış olan (400) kadar harb seffesi Tuna Vadisi boyunca yukarıya doğru çıkıyor ve önüne rast gelen köprülerin hepsini yakub yıkıyordu.

Ayın (28) inci günü mahsurin kıta'atından (2500) kadar asker (Karinti) ismi virilen ve tamamıyla Osmanlı muhâsara parkına müteveccih olan kapudan bir hurûc hareketi yapmağa teşebbüs iderler. Bu didiğimiz hurûc hareketi (200) kadar Osmanlı neferinin Avusturyalılara esîr düşmesiyle nihayet bulur. O esnâda sadrazam paşa

hazretleri, at üzerinde şehrin etrâfını dolaşmakda olduklarıçün az kaldı müşârunileyh dahi o (200) Osmanlı neferiyle birlikde mahsurin kıta‘atına esîr düşecekdi. Köşk kapusu tarafına ve eylülün (29) uncu günü yapılan ikinci bir hurûc hareketi kezâlik hiçbir tesîr kat‘i göstermediği halde tekrar kal‘anın içerüsüne doğru çekilmeğe lüzum görmüşdü.

Teşrîn-i evvelin (2) inci günü Miralay Hektor’un yapmış olduğu (Sayfa:56) bir hücum hareketi esnâsında yine yalnız (40) Osmanlı neferinin esîr idilmiş olmasıyla iktifâ idilmişdi. Çünkü hurûc hareketi yapan kıta‘at hücumlarını biraz daha ileri götürmeğe muvaffak olamamışlardı.

Eylülün üçünden altısına kadar Osmanlılar bilâ-fâsıla yani gice ve gündüz (Karinti) kapusu civârındaki düşman siperlerini bombardımana tuttular. Anadolu askerlerine biran evvel, mümkün olduğu kadar nerdubanlar ve çalı demetleri tedârük etmek için şiddetli emirler virildi. Çünkü o günlerde behemehâl bir hücum-u kat‘i hareketi yapmak lüzum görülmüşdü.

Teşrîn-i evvelin yedinci günü miralay Hektor (8) bin asker başında olduğu halde Osmanlıların arkasını almak fikriyle şiddetli bir hücum hareketi yapmağa teşebbüs eylemiş idi. Lâkin kıta‘atın hurûc hareketi yapacakları esnâda pek ağır ve batî bir sûretde yürüyüş olmaları, gice karanlığıyla yapılması lâzım gelen hareketinin, gündüz gözüyle ta‘kîb idilmiş bulunmasına sebep virmişdi. Binâenaleyh muhâsara askerlerinin pek şiddetli hücumlarına maruz olan kıta‘at-ı mezkûre girüsü girüye nasıl kaçacaklarını bilmeyerek gayr-i muntazam ve gerçekden pek fenâ bir karışıklık içinde güç hal ile şehre girebilmişlerdi.

Osmanlı ordusunun girüleri üzerine bir baskın hareketi yapmak (Sayfa:57) isteyen bir hurûc kolu (500) kadar zâyî‘ât virdikden sonra ve yekdiğerinide eze eze kal‘a duvarlarına sokulabilmişdi... Vâkı‘a onları ta‘kîb iden Osmanlı askerleri anlarla birlikde içeri girmeğe epeyce gayret itmişlerse de yine muvaffak olamamışlardı. Bu yolda yapılması melhûz olan ikinci bir hurûc hareketine mukabele idebilmek için Sultan Süleyman Hazretleri irtesi gice süvârî askerinin tâ-be-sabâh at sırtında kalmalarını emr buyurmuşlardı.

Teşrîn-i evvelin (10)uncu günü Osmanlılar, yine (Karinti) kapusu cihetlerinde yekdiğerini müte‘âkib iki büyük lağıma ateş virmişlerdi. Bundan sonra da bilâ-fâsıla

yani teşrîn-i evvelin, onuncu, on birinci, ve on ikinci günleri o zamana kadar ne işidilmiş, ne de görülmüş bir dehşet ile kal'a duvarları üzerine hücum harekâtı yapmışlardı. Lâkin bu derece büyük cesaretlere karşı, yapılan o dehşetli hücumlar, yine kat'i bir netîce ile nihayet bulamamışlar, bilakis girüye çekilmeğe mecbûriyet görmüşlerdi. Ayın (14) üncü günü yeniden ateş virilmiş olan iki büyük lağım vâsıtasıyla duvarları üzerinde zâten açılmağa yüz tutan breşler büsbütün büyümeğe başlamışlardı.

Şu esnâda pâdişâh gazî, karagâh-ı umûmîye de bir meclis-i harb teşkîl itmesini emr buyurur. Kış mevsimi şiddetli hükm sürmekte (Sayfa:58) ve erzâk ile mühimât-ı askeriye gitdikce tenâkus eylemekte olmasına binâen meclisin müzakerât-ı umûmîyesi ayın (14) üncü günü düşman aleyhine kat'i bir hücum yapmak lâzım geldiğine dâir virilen karar ile nihayet bulmuştur.

Viyana duvarlarını ilk önce aşacak olanlardan her birisine yeniçeri ise (20) sipahi ise (600) altun ve eğer subaşı ağalarından ise oldukça büyük bir çiftlik virileceği va'd buyrulmuşdu. Teşrîn-i evvelin (14) üncü günü üç kola ayrılmış olan Osmanlı ordusu (Karinti) kapusu civârındaki siperler ile evvelce açdırılan breş üzerine doğru ve kemâl- dehşet ile yürümeğe başladı.

Öğleden iki üç saat sonra yeniden ateş el-ân büyük bir lağım kal'a duvarlarındaki breşin bu derece daha büyümesini mûcib olmuşdu. Bunun üzerine hücum harekâtı daha büyük bir sürat ile ta'kîb idiliyordu. Şu sırada Avusturya başkumandanı, isâbet iden büyük bir taş parçasıyla pek fenâ bir sûretde mecruh düşerek harekât-ı askeriye idâreden âciz kalmış bulunuyordu.

Ma'hâzâ mahsurin kıta'atı gerçekten büyük bir sa'y ve cesâret ile düşmanlarına mukabele idiyorlardı. Binâenaleyh o zamandan itibâren pek büyük bir dehşet ile kal'a içerüsüne girmek isteyen ve pek şiddetli (Sayfa:59) hücumlar iden Osmanlı ordusu, pâdişâhın virmiş olduğu emr mûcibince girüye doğru dönmeğe başlamışlardı. Gice saat (5:6) sularında muhâsara ordusu (Buda) mevki'i i üzerine çekilmeğe başladı. Viyana muhâsarası terk idilürken ordugâhların hepsine birden ateş virilmiş idi. Bunun için esnây-ı ric'atte girüye doğru âtf-u nazar idenler, şu dehşetli ve müheyyeb temâşâyâ hayran olub kalıyorlardı. Sadrazam paşa hazretleri maiyetindeki kol ile ordunun ric'at harekâtını setr ve temîne memur edilmişlerdi.

Osmanlı ordusu bu ta'rîf eylediğimiz Viyana muhâsarasında (19) def'a hücum hareketi itmiş ve epeyce zâyi'ât virmiş idi. Viyana'dan avdeti zamanında hazreti pâdişâh (Buda) mevki'inde (Jan Zapoli) nin krallığını i'lân itdirir. Lâkin Avusturyalılar şu haberi işitdikleri gibi yeniden (Zapoli) üzerine hücumla kıyâm iderler. Binâenaleyh Sultan Süleyman Kanuni hazretleri de yeni başdan bir ordu cem' iderek hasmına karşı gitmeğe hazır olur. Öte cihetde Ferdinand ile Şarlken kezâlik kendi ordularını cem' ve tahşid ile uğraşurlar. Hâsılı (1532) senesinde bütün Almanya ahalisi, Türkler aleyhine yürümeğe çalışıyor. Fakat ne Süleyman Kanuni, ne de (Şarlken) birbiri aleyhine ciddî bir müsabaka yapmağa muvaffak olur. Veyahud belki takdîr-i (Sayfa:60) ilâhî bu iki büyük memleketin ciddî bir sûretde yekdiğeriyle çatışmasına tevaffûk eylemişti.

Şu sıralarda (Cezayir) Fatihî Barbaros Hayreddin Paşa Osmanlı donanmasına kapudan ta'yîn idilür. Müşârunileyhin bu büyük vazîfeye memûriyeti gerçekten büyük bir isâbet büyük bir icâbet olmuşdu. Zîrâ Şarlken'in amirali Dorya'nın haleflerine mukavemet idecek malûmatlı bir Türk kapudanı ancak müşârunileyh idi. Hayreddin Paşa'nın kapudanlığı zamanında Tunus kıt'ası da hükümet-i Osmaniye'nin yedine geçdi.

Şu esnâda İran memâliğinin bir kısm-ı azîmi sadrazam İbrahim Paşa tarafından zabt idilmiş bulunurdu. Şah (Tahmasb) ki, Birinci İsmail'in vefâtından yani (1520) senesinden beri İran'da hükümet sürüyordu. Osmanlı ordusuna cevap vermekden âciz kalarak her gün başka bir dürlü hezimet ile kendi memâliğini düşman ellerine terke mecbûriyet görmüşdü. İkinci bir taarruzda ise, İraniler, en meşhûr kasabalardan olan (Adel Cevaz) (Erciş) Van, Tebriz, Ahlat ve Bağdad şehirlerini elden çıkarmış bulunuyorlardı...

Birinci Fransuva, yeniden Bâb-ı Âliyye'nin mu'avenetine ilticâ eylemiş olmak münasebetiyle Barbaros Hayreddin Paşa Osmanlı donanmasını alarak bütün İspanya ve İtalya sevâhilini İslâm kılıçlarına itâ'at itmeğe (Sayfa:61) mecbûr eylemişti. Venedikliler üzerine yapılan seferler esnâsında (Moldova) prensi tekrar bir isyân çıkarır ve o vechle Osmanlı idâresine karşı taarruz itmeğe başlamış olur. Hazreti Süleyman bunun haddini göstermek andan sonra (Moldovya) arazisini şiddetli ve mühlik şerâit-i altında bir idâreye mecbûr eyler. Hayreddin Paşa (Kapello) ve (Dorya) tarafından idâre idilen ve hepsi (117) gemiden mürekkebin olan Hristiyan

donanması aleyhine gerçekten pek büyük bir muzafferiyet kazanmışdı. Lâkin hazreti pâdişâh gazî, Portekizlilerin terakkiyâtına mani' olmak emeliyle Hayreddin Paşa donanmasının bir kısmını ayırır. Başka taraflara gönderir. Venedik Hükümeti, şu esnâda, Bâb-ı Âliye mürâca'at iderek (1539) mu'âhededini istihsâle muvaffak olur.

(1540) sene-i milâdiyesinde (Jan Zapoli) nin vefâtı haberi işidilür. Bunun üzerine tekrar Macaristan aleyhine bir sefer açılır. Osmanlı ordularının ilk taarruzunda İzabel (Buda) şehrini anlara terke mecbûr olur (1540). Yine bu sene dâhîlinde, Şarlken'in Akdeniz'e memur olan donanması, Cezayir yakınlarında ve büyük bir furtunanın tesiriyle gark olduğu gibi irtesi yıl Hayreddin Barbaros, ve Birinci Fransuva'nın amirali birleşerek vücûda gelen donanma bütün akdeniz kenarlarına dehşet virmeğe başlamış bulunurdu.

(Sayfa:62) Ma'hâza Ferdinand Macaristan'dan vaz geçmek istemiyordu. Bunun için (1543) de Pente Kasabasını ve fakat pek nâfile yere muhâsara itmekle vakt geçiriyordu. Hazreti Süleyman Kanuni ordusu bilakis, bir hayli mahalleri zabt iderek her gün başka başka muzafferiyetlerle yukarı çıkmış idi. Ve en sonra Ferdinand her sene (30) bin düka virmek şartıyla âdetâ bir Osmanlı derebeği sırasına girmeğe lüzum görür.

Şarlken bakıyye-i ömrünü bir Manastır köşesinde geçürmeğe karar virdikten sonra (Maksimilyen) dinilen zat Almanya imparatoru olmuş idi. Bir aralık Osmanlı hükümetiyle hoşça geçinmiş olan yeni imparator, az vaktten sonra politikasını değiştirerek Memâlik-i Osmaniyye üzerine harekât-ı askeriye itmekden çekinmemiş idi. Bundan dolayı Süleyman Kanuni hazretleri Dempiriye gelmiş ve artık meşakk-ı seferiyyeye tahammül idecek kuvveti kalmamış iken yine (Maksimilyen)in haddini bildirmek için yeniden bir ordu cem' ile Almanya aleyhine yürümeğe karar virdi. Bu son seferin en başluca ve en mühim muharebelerinden birisi (Siget) muhâsarasıdır. Anın için bizde pâdişâh gazînin eyyâm-ı askeriyesine şeref ve ikbâl bâhis iden şu güzel muharebeyi de icmâl itmekle kesb-i şeref itmek istiyoruz.

SİGET(SZİGET¹³⁴) MUHÂSARASI

1566

(Sayfa:63) Tuna Suyu'nun sağ taraf mıntıkasında Avusturya kıta'at-ı askeriyesinin başkumandanı olan (Nikola=Nikola Subic Zrinski¹³⁵) nâm zât imparator İkinci (Maksimilyen) den aldığı emr üzerine (Siget) mevki'ini (2300) kadar muhâfız ile Türklere karşı müdâfa'aya memur olur. Müşârunileyh Osmanlı ordusu kasabaya daha epeyce uzakda iken bir hayli zehire ve mühimmât-ı askeriye iddikârına muvaffak olduktan başka siper ve istihkâmların bozulmuş olanı eyuden eyuye bir ta'mîr itdirmek içinde pekâla vakt bulmuş idi. Bu didiğimiz işleri ikmâl itdikden sonra Kont Nikola damarlarındaki kanın son damlasını kal'anın müdâfa'ası yolunda sarf ideceğine dâir bir yemîn ider ve bu yemîni müdâfa'a askerlerine de itdirir.

Ağustosun ikinci günü Anadolu beğler beği kumandasına virilen Osmanlı pîşdar kıta'atı Siget kasabası civârında görünmeğe başlar. En büyük bir kısmı Macarlardan ibâret olan kal'a muhâfız müfrezesi, Sultan Süleyman Gazî gelinceye kadar birçok hurûc hareketleri yapmış ve bununla Osmanlı kıta'atının ilerülemesine mani' olmuşdu.

Ağustosun beşinci gübü (100) bin asker ve (300) (Sayfa:64) topdan mürekkeb olan Osmanlı ordusunun kısm-ı külliside (Siget) mevki'i civârına dehşet virmeğe başlar. Büyük karargâh-ı umûmî (Zibolit) köyü civârında ve muhâsara ordugâhı ise şehrin etrâfında vaz' ve tesis olunur. Ağustosun (6) ncı günü Osmanlılar umûmî bir hücum hareketi yaparlar. Lâkin bazı noktalarda muvaffak olan hücum hareketi eski ve yeni kasaba ile kûşk cihetlerindeki siperler üzerinde bir hüsn-ü tesir hâsıl idemez.

Ağustosun (7) nci günü Osmanlılar bir hayli sıçan yolları tertîb iderek bu sayede eski kasaba duvarlarına kadar yaklaşırlar. Ve derhâl (B) ve (K) bataryalarını tesis itmiş bulunurlar. Bu hücum esnâsında yeniçeriler kal'anın (Siklus) kapusuna kadar gelürler. Lâkin şiddetli bir müdâfa'a üzerine şu cesûr askerler girüye dönmeğe lüzum görürler. Müdâfa'a kumandanı yeni kasabanın iki büyük kapusu ile eski

¹³⁴Yasemin Altaylı, "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Ankara, 2006, s.39.

¹³⁵Mustafa İlgin, *Orta Ölçekli Bir Türk İnşaat Firmasının Balkanlara Açılmasında Yatırım Tercihî için Model Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s.99.

kasabanın beş kilisâ kapusunu toprak siperleriyle bir derece daha tahkim itmiş bulunur. Ağustosun (8) inci günü (Y) bataryasının inşaatı ikmâl idilmiş olduğu için kasaba üç taraftan şiddetli bir top ateşine tutulmuş bulunuyordu.

Ağustosun (9) uncu günü şehir dâhilindeki büyük şato (Kasr), Osmanlı topçusu başkumandanı, vâsıtasıyla bataklık (Sayfa:65) içinde ufacık bir tepe üzerine yerleştirilerek ve (5) büyük top ile techîz idilmiş olan (h) bataryasının ateşlerine hedef olmuş idi. Osmanlılar gitdikce yeni kasabanın duvarlarına doğru yaklaşıyorlardı. Her iki tarafın tüfenk ateşleri gice karanlığı basıncaya kadar devam ider. Binâenaleyh mahsurin kıta'atı epeyce bir telefâtadan sonra sükûta mecbûr olur. Karanlık basdığı gibi kal'a kumandanı yeni kasabayı tahliye itdirdikten sonra yakar ve eski kasabaya çekilerek (Siklus) kapusunu pek metin bir sûrette tahkim itdirmiş bulunur.

Ağustosun (10)uncu günü Osmanlılar (H H) bataryalarını inşâ ve ikmâl itmiş olurlar. Anın için hiçde vakt zâyî' itmeksizin eski kasabayı (B) (K) (Y) ve (V V) bataryalarıyla bombardıman itmeğe başlarlar. Aynı zamanda Osmanlı topçu kumandanı, ateşler içinde yanmış ve âdetâ kül olmuş bir hale gelen yeni kasaba dâhilinde birkaç batarya daha tesis iderek batarya vaz' olunan topraklar ile eski kasabayı şiddetli ateşle altına alır. Ve bu sayede kasabanın ciheti garbiyesindeki su bendini yıkmaya muvaffak olur. Asker mezarlığı civârında tesisi idilmiş olan ikinci bir batarya (A) büyük çaplı topraklarla techîz olunarak kûşk binası aleyhine ateş itmeğe başlamıştır. Ağustosun (14) ünü günü Macar yüz başlarından (Radvani) ile (Fransuva) nâm zâtlar (Sayfa:66) (200) kişilik bir müfreze başında oldukları halde, su bendi civârındaki kal'ayı muhâfaza etmek üzere mevzi' almış bulunan yeniçeriler aleyhine (Babulet) kapusundan bir hurûc hareketi yapmaya çalışırlar.

Filhakîka, bu küçük müfreze ta'kîb eylediği harekâtında muvaffak olur. Binâenaleyh oradaki yeniçeriler ile amele gürûhu bi'z-zarûre girüye çekilmeğe lüzum görürler. Bundan başka, hurûc müfrezesi o civârda rast geldikleri toprakların hepsini birer birer su içine batırmağa da muvaffak olur. Lâkin biraz sonra Osmanlı askerinin gösterdiği şiddetli taarruzlara mukabeleden âciz kaldığı için mezkûr hurûc müfrezesi tekrar kal'aya girmekden başka bir çâre bulamamıştır.

Osmanlılar (Şanopi) muhit olan suları akıdacak sûrette alalecele oradaki bendleri yıkarak bir mecrâ teşkiline muvaffak olurlar. Ondan sonra (E) ,(B) ve (K)

istikâmetlerinde ağaç kütükleri siperler, çalı demetleri, ve içleri toprakla memlû fuçılar vâsıtasıyla bir takım bendler yaptırmışlar ve anların üzerine ıslak yük ile doldurulmuş çantalardan husûle gelme siperler ve meterisler inşâ itdirmişlerdir.

İşte Osmanlı askerleri şu vechle meydana gelen bendler ve siperlerden bilâ- istifâde kûşk dâhilindeki müdâfa‘a tertîbâtını kâmilten (Sayfa:67) tahrib itdikden başka köşkün her cihetini anflâd ateşlerine almağa muvaffak olmuşlardır. (Zirini=Kont Miklós Zrínyi¹³⁶) yani müdâfa‘a başkumandanı uğradığı şu büyük felâketi o zaman (Altenburg) da bulunan imparator İkinci (Maksimiyen)e bir rapor ile arz ider. Mezkûr haber ancak ağustosun (18) inci günü imparatora vâsıl olur.

Ağustos’un (19) uncu günü pek şiddetli müdâfa‘alardan sonra eski kasaba da Osmanlı hücumuna artık tahammül idemeyerek sükût eylemişti. Muhâfız müfrezesinin yalnız bir kısmı köşkün zîr himayesine ilticâyâ muvaffak olabilmişti. Diğer kısmı ise hat ric‘atleri kesilmiş olmak münasebetiyle şatoya girmekten mahrum kalmışlar ve binâenaleyh bi’z-zarûre Osmanlı kılıçları önünde baş eğmeğe razı olmuşlardı.

Köşke ilticâ itmiş olan muhâfız müfrezesi şimdiki halde ancak (800) kişiden ibâret bulunuyordu. Osmanlılar eski kasabayı elde etmek için yaptıkları hücumlarda (3000) kadar asker zâyi‘ itmişlerdi. Hazreti pâdişâh gazâ perver hayrete şâyân hizmetler gören topçu kumandanına kendi eliyle (200) altunluk bir bahşiş ihsân eylemişti. Bu güzel iltifâtın tesîr-i şâhânesiyle gayret fâ‘aliyeti biraz daha artmış olan topçu kumandanı o zamana kadar eski kasaba aleyhine ateş iden topları da şato aleyhine ateş idecek vechle ta‘biye itdirir.

(Sayfa:68) Ağustosun (20) nci günü bu söylediğimiz köşk dört cihetden yani (h) , (A) ve (Ha) bataryalarının ateşleriyle işgâl idilmiş bulunuyordu. Köşkün duvarlarına yaklaşabilmek fikriyle Osmanlıların hiç durmayub inşâ itdirmekte oldukları bendler gitdikce ilerüleyerek nihayet bataklık olan yerler yavaş yavaş kurumağa yüz tutmuş idi.

Sultan Süleyman Hazretleri, bir kuvve-i imdâdiyenin gelüb hatt-ı muhâsarayı açmış olmasından mülâhaza itdiği için müdafî‘in kumandasına teslîm şerâ‘itini

¹³⁶Geza David, “Sigetvar”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi Yayınları*, C.37, İstanbul, 2009, s.157.

gösterecek vechle bir mürâca‘atda bulunmuşlardı. Bu şerâ’it içinde müşârunileyh birçok arazi, birçok imtiyâz virileceği ve eğer teslîm olmazsa nezd-i sultaniye de bulunan bir dane oğlunun mâdâmülhayat merhun kalacağı zikr idilmişdi. Lâkin müdâfa‘a kumandanı bunlardan hiçbirisine ehemmiyet vermeyerek hayatının son zamanına kadar müdâfa‘a da ısrar ideceğini cevaben bildirmişdi.

Ağustosun (23) üncü günü topçu kumandanı şehîd olmuşdu. Binâenaleyh anın yerine geçen yeni topçu kumandanı Seyfeddin Beğ evvelce başlamış olan bombardımana devam itmekde asla kusur itmiyordu.

Ağustosun (25) inde köşkün burçlarından birisi fenâ halde yıkılmış ve tahrib edilmiş bulunuyordu. (26) da yeniçeri ağası (Sayfa:69) Ali nâm zât bu yıkılmış olan tabya üzerine oldukça şiddetli bir hücum hareketi yapmağa teşebbüs ider. Lâkin garîbdir ki, bu hücum hareketi muvaffak olamayarak mahsurin kıta‘atı önünde girüye çekilmeğe lüzum görülür. Ve hattı bir üçüm esnâsında hâcimin tarafından iki sancak bile müdafî‘in eline geçmiş idi. Şu söylediğimiz hücumdaki zâyî‘âtdan dolayı canları pek fenâ halde sıkılmış olan Osmanlılar köşkün duvarlarına takrîb itmek için yaptırıldıkları bendleri gitdikce tezyîd itmekle uğraşırlar. Top ateşleri her cihetden hârici köşkün üzerine tevcîh edilmiş bulunuyordu.

Ağustosun (29)u Mohaç Meydan Muharebesi ile (Buda) ve (Belgrad) muzafferiyetlerinin yılbaşı günlerine tesâdüf itmiş olmak münasebetiyle Osmanlılar sabahdan akşama ve yine akşamdan sabaha kadar imtidâd iden pek şiddetli bir hücum hareketi daha yaparlar. Fakat, şato muhafızları tarafından gösterilen şiddetli müdâfa‘a da yine girü çekilmeğe mecbûr olurlar.

Eylülün (2)nci günü yeniçeriler tarafından icrâ idilen hücum hareketi pek az muvaffakiyetler ile nihayet bulur. Bundan sonra yeniçeriler tabyanın altından köşkün dâhîline kadar bir galeri açmak istiyorlardı. Anın için eylülün (5) inci gicesi tahte’l-arz bir hayli barut ve saman yığınları iddihâr itmeğe başladılar.

(Sayfa:70) Sultan Süleyman Gazî Hazretleri, birkaç zamandan beri zaten hasta bulunuyordu. Eylülün (4) üncü günü öğleden sonra Hazret-i Pâdişâh, muhâsara meydanında can viren, en büyük pâdişâhların vâsıl oldukları bir saâdet câvidânı ile âzim semt ılıyyîn ve vâsıl rahmet Rabbülalemin oldu. Lâkin sadrazam paşa, müşârunileyhin vefâtını orduya i‘lân itmemişti. Eylülün (5) inci günü ale’s-sabah

tabyanın zîrine yapılmış olan lağım ocağına ateş virilür. Bundan husûle gelen alevler, hârîci köşkün her cihetini sarmağa başlar. Aynı zamanda nadasti tabyasıyla cenûb-i şarki burcu, yekdiğerini ta'kîb iden üç hücum sayesinde Osmanlıların eline düşmüş bulunuyordu.

Muhasirin kıta'atının şiddetli ve kuvvetli hücumlarına artık dayanamaz olan müdâfa'a kumandanı hârîci köşkü muhâfız müfrezesinin bir kısmıyla terk iderek dâhilî köşke ilticâya mecbûriyet görmüşdü. Muhâfız müfrezesinin ilticâ eylediği bu dâhilî köşk hârîci köşkten yalnız içi su dolu bir hendek ve küçük bir istihkâm vâsıtasıyla ayrılmış bulunuyordu. Eylülün altıncı ve yedinci günleri, Osmanlı ateşleri umûmen mezkûr köşk aleyhine tevcih idilmiş ve bilâ-fâsıla devam eylemiş idi.

Ayın (8) inci günü bütün Osmanlı ordusu son def'a olmak üzere dâhilî köşk aleyhine bir hücum hareketi yapmağa başlar. (Sayfa:71) Aynı zamanda müdâfa'a başkumandanı (Zirini) nin karargâhı da her cihetden ateş alarak pek dehşetli alevler ve dumanlar içinde yanub gidiyordu.

(Zirini) ya teslîm olmak veya ölmek zamanı gelmiş olduğunu pekâla hiss eylemiş idi. Ma'hâza mevcûd olan şu iki halden ikincisini tercîh iderek o yolda fedây-ı can itmeği daha münasib görmüşdü. Anın için bu kumandan ve cesûr müdâfa'a kumandanı en güzel ve en süslü elbiselerini giyerek, o zaman (300) kişiye tenezzül itmiş olan muhâfız müfrezesi ortasına geçer ve oradan ikmâl-i celâdet ile hacmini istikbâle karar virir. Köşkün büyük kapusu açıldığı esnâda, müdafî'in cihetinde kalmış olan yalnız bir tek topçu dâhîle hücum iden Osmanlılar üzerine son def'a olmak üzere bir top endaht ider. Bu esnâda bir hayli telefât vukû'a geldiği gibi müdâfa'a kumandanı da üç yerden almış olduğu şiddetli yaraların tesîriyle vefât eylemiş bulunuyordu.

Bu küçük muhâfız müfrezesi, o kadar cesûrane ve namuskârane icrây-ı vazife eylemişdir ki, anın gösterdiği mukavemetin hayret itmemek mümkün değildir. Zîrâ (5) kişiden başka hepsi birlikde yerlere serilmiş ve o vechle mensûb oldukları sanat-ı celile nâmına terk-i hayat ve cân eylemişlerdi.

DÖRDÜNCÜ FASL

(Sayfa:72) Tarihimizin üçüncü cildini tezyîn iden vekâyi'i cesîmeden biride Sultan Mehmed Han Râbi zamanında Köprülüzade Sadrazam Ahmed Paşa ordusuyla

o zamanın en meşhûr askerlerinden Feld Mareşal Monte Kukoli (Montecuccoli) arasında ceryân iden sefer-i azîmdir. Bu sefer ise (Sen Gotard) Meydan Muharebesiyle nihayet bulmuş olduğîçün bizde yalnız anın zikriyle iktifâ itmek istiyoruz.

SEN GOTARD MEYDAN MUHAREBESİ

1 Ağustos 1664 – 1075

Osmanlı ordusunun kuvve-i umûmîyesi (130) bin askerden ibâretti ki, bunun yalnız (60) bin kadarı asâkir-i muntazama diğerleri asâkir-i gayr-i muntazamadır. Hristiyan ordusunun kuvve-i umûmîyesi Fransızlar ve imparatorlardan mürekkeb olmak üzere (30:40) bin kişi raddesindedir. Bununda (10) bin kadarı süvârî askerinden ibâretti.

Orduların Vaz‘ Ve Tertîbi

(6) büyük kola ayrılmış olan Osmanlıların (11) Rap Suyu’nun (Sayfa:73) sağ sâhilindeki tepelerin yamaçları üzerinde ordugâh kurmuş bulunuyorlardı. Sadrazam Paşa ise bu ordugâhın merkezini işgâl idiyordu. (B) Hristiyan ordusu Rap Suyu’nun sol sâhilinde ve âtîde söyleyeceğimiz vechle ahz-ı mevzi‘ eylemiş idi:

(Y Y) imparatorlar askeri.

(h h) Prens Valdek kumandasındaki kıt‘atı askeriye.

(V V) Ceneral Kolini (Kont dö Kolini¹³⁷) idâresindeki Fransız askerleri.

(A A) Hristiyan topçuları.

Feld Mareşal (Monte Kukoli) nin planı bir nehirden geçid hareketi yapmanın Osmanlı ordusîçün mûcib olacağı müşkilât-ı azîmeyi nazâr-ı dikkate alan Mareşal Monte Kukoli (Rap) suyunun girü taraflarında düşman hücumlarına intizâr eylemeğî daha ziyâde münasib görür. Bundan dolayı kendi idâresindeki orduyu teşkîl iden muhtelif kıta‘atı askeriyeden her birisine Rap Nehri’nin birer parçasını müdâfa‘a itmek üzere hazırlık tertîbâtı almalarını emr ider.

¹³⁷Bilici Faruk, “XVII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İki Savaş Anatomisi: Saint Gotthard ve Kandiye”, *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, Türk Tarih Kurumu Ankara, 1999, s:139-151.

Muharebenin Sûret-i Cereyanı

Ağustosun birinci gicesi, sadrazam Ahmed Paşa (H H) yanında her birisi (15) topdan mürekkebe olacak vechle (3) (Sayfa:74) batarya inşâ itdirir ve bu bataryalar ikmâl olunduğı gibi Osmanlı askerlerinden bazı kıta'at, anların himayesi altında nehrin öte yakasına geçmeğe memur olurlar. Filhakika, bu askerler Rap Suyu'nun sol sâhiline geçerler, ve derhâl o civârda bulunan çalılar içinden yukarıya doğru çıkmağa başlarlar. Bir müddet yola çıkdıktan sonra ve daha ziyâde ilerülemek mümkün olmadığıçün bi'z-zarûre oralarda bazı siperler ve hendekler yapmağa lüzum görürler. Osmanlılar bu işleri yaptıkları esnâda imparatoriler askerinin hala hiçbir şeyden haberleri bile yok idi. Ağustosun birinci günü oldukça büyük bir Osmanlı süvârî müfrezesi Rap nehrinin sağ sâhili boyunca yukarıya doğru çıkmağa memur olmuşdu. Feld Mareşal bu süvârî kolunu gördüğü gibi kendi sağ cenâhının kuşadılmış olacağı fikrine düşer ve en sonra o cihetin temîn-i mukavemeti için (2) piyâde alayını o tarafa göndermeğe karar verir.

Mezkûr alaylar, (İşpork) nâm zât kumandasında bulunuyorlardı. Bu zât Feld Mareşalden emr aldığı gibi harekete başlar ve derhâl Rap Suyu'nun öte yakasına geçerek Osmanlı süvârîleri üzerine hücum eyler. Osmanlı süvârîsi, piyâdenin şöyle nagehâni bir hücumu önünde sebât idemez ve bi'z-zarûre girüye çekilmeğe lüzum görürler. (H H) civârında tesis idilen batarya, Bosnalı İsmail (Sayfa:75) Paşa (3000) sipahi ve (3000) yeniçeri ile birlikde nehri geçmekde iken yani sabahın saat (3) sularına doğru ateş itmeğe başlamış bulunuyordu. İmparatorluk askerlerinin ileri karakol postaları ilk hamlede, Osmanlı askerleri tarafından girüye püskürtülür ve aynı zamanda anların imdâdına koşan üç piyâde alayı kezâlik aynı felâkete uğramış bulundular.

Yeniçeriler yavaş yavaş ilerülemekde devam idiyorlardı. En sonra (Mollersdorf) mevki'ini elde iderek hiçde vakt zâyî' itmeksizin istihkâm ve siperler inşâsına başlarlar. Öte tarafda sipahi askerleri de imparatorlarının ordugâhına kadar girer ve şiddetli hücumlar ile anları her cihetden tazyîk iderek nihayet pek karma karışık bir sûretde girü çekilmelerini mûcib olurlar. İsmail Paşa'nın şu muvaffakiyetli harekâtı esnâsında bütün Osmanlı ordusu, ordugâhından çıkar ve yavaş yavaş Rap Suyu'na doğru yaklaşmağa başlar.

Osmanlı askerleri sûret-i umûmîyede yürüyüş harekâtına başlayub da Hristiyanların her cihetden tazyîk altına girdikleri gibi Hristiyan cenerallarından birçoğu imparatorlar ordusunun büsbütün mahv idilmiş olacağına kanâat hâsıl itmişlerdi anın için kumandanların ekserîsi bir an evvel ric'at hareketine başlanmasını pek münasib görüyorlardı. Bunlar içinde yalnız başkumandan (Sayfa:76) yani Feld Mareşal Monte Kukoli ile sükûnetini gâib itmeyerek her şeyi bir itidâl dem ile muhakeme idiyordu.

Müşârunileyh (3) piyâde alayı ile (2) zırhlı alayı başında olduğu halde, ordugâha girmiş bulunan Osmanlı müfrezesinin sol cenâhı üzerine düşmek fikriyle ilerüye doğru hareket ider. Aynı zamanda (Bad) prensi birkaç günden beri hasta olmuş iken, hiçde vakt zâyî' itmeyerek yani derhâl (Suab) dâiresi askerlerini başına toplar ve o da Feld Mareşalin yaptığı gibi sipahilerin sağ cenâhını kuşatmak üzere ileri doğru hareket eyler. (Mollersdorf) mevki'i tekrar Hristiyanlar tarafından zabt olunur. Aynı zamanda hacmin kıta'atı nehrin teşkîl eylediği Kos istikâmetinde yani batarya üzerine çekilmeğe lüzum görürler.

Sadrazam paşa hazretleri, nehrin öteki sâhiline bir hayli tâze askerler gönderir. Bu askerler düşman tazyîki altında bulunmuş olan sipahi kıta'atını yeniden toplayarak hepsi birlikde düşman hat harbinin merkezi aleyhine yürümeğe teşebbüs iderler. Hristiyan ordusunun sağ ve sol cenâhları, hala bir çevirme hareketi ile tehdîd idilmiş bulunuyordu. Bundan dolayı Mareşal Monte Kukoli, merkez kıta'atını biraz daha takviye etmek için hat harbin sağ cenâhından bir zırhlı ve (2) piyâde alayı daha celb itdirir.

Ve aynı zamanda (Y Y) mevzi yanında yerleşmiş bulunan ceneral (Sayfa:77) (Kolini=Kont dö Kolini) ye tehdîd idilmiş olan merkez kıta'atına yardım itmesiçün emr gönderir. Müşârunileyh (Lanopyad) nâm ceneral kumandasında olmak üzere derhâl merkez hattına (300) piyâde ve (600) süvârîden mürekkeb bir kuvve-i imdâdiye sevk itmiş bulunurdu. Askerin kısm-ı a'zamını, merkez hattı üzerine cem' itmiş olan Mareşal Monte Kukoli en sonra Osmanlı neferlerini nehre doğru sürmeğe muvaffakiyet hâsıl itmiş idi. Nehir civârında, her iki taraf askerleri, gerçekten pek şiddetli bir mukatelede bulunarak müsademe zamanı öğleden birkaç saat sonralara kadar sürüb gitmiş idi. Şu sıralarda sadrazam paşa hazretleri heman düşman hat

harbinin sağ ve sol cenâhlarını kuşadacak vechle bazı tertibât almağa karar vermiş idi.

Dört büyük süvârî kolu (L L) Fransızlara karşı yani Hristiyanların sağ cenâhını kuşatmak üzere hat harbe doğru ilerlemeğe memur edildi. Aynı zamanda (M M) civârında teşkil itmiş olan üç süvârî kolu düşman hattının merkez kolunu yarmak fikriyle ileri hareket itmek üzere bulunuyorlardı. Osmanlı kumandanı, muzafferiyeti en çok düşman hattının merkezi aleyhine yapılacak şu taarruz hareketlerinden bekliyordu. Diğer (6) kıt'â-i askeriye nehrin sağ sâhilinde (&&) bir hazırlık tertîbatı (Sayfa:78) o emre intizâr itmekde bulunuyorlardı.

Monte Kukoli, kendi sağ cenâhını tehdide gelen Osmanlılara karşı iki zırhlı alayı ile birlikte ceneral (İşpork)u gönderir ve derhâl hasmın merkezden yapmak istediği hücumdan evvel, kendisi hücum itmeğe karar verir. Mareşalin bu kararına cenerallardan birçoğu ve ezcümle ceneral (Kolini) iştirâk itmemişti. (İşpork) maiyetindeki zırhlı alaylarıyla birdenbire (&&) civârında bulunan Osmanlı süvârî kollarından birisi üzerine atılır ve anları nehrin öte yakasına kadar sürmeğe muvaffak olur.

Fransızlar, gerek piyâde ve gerek topçu ateşleriyle, düşman sol cenâhdan Rap Suyu üzerinde geçid hareketi yapmasına kât'iiyen mani' olurlar. Merkezde epeyce bir galebelik teşkil edecek sûrette toplamış olan imparatoriler askeri, pek dehşetli sesler ile Osmanlı kıta'atı askeriyesi üzerine hücum iderler. Ve epeyce şiddetli bir mukavemetden sonra Osmanlı askerleri, çârñâçâr nehre doğru çekilmeğe mecbûriyet görürler. İhtiyât olmak üzere girüde terk idilen ve heyet-i umûmîyesi (36) bin kişiye bâliğ olan (6) kol kezâlik ric'at harekâtına başladılar.

Gâib İdilen Muharebenin Esbâbı.

BEŞİNCİ FASL

GUSTAV ADOLF'DEN İKİNCİ FREDERİK ZAMANINA KADAR

(1611- 1740)

(Sayfa:79) Otuz sene muharebesinin bilhassa bu İsveç, Norveç devri, sanatı harbin pek çok terakkîsine yardım itmiştir. Vâkı'a devr-i mezkûr (6) sene kadar imtidâd itdi. Lâkin fenn-i harb üzerine gösterdiği tesiri pek çokdur. Zîrâ o devre

hükümferma olan olur olmaz bir kumandan değil, Gustav Adolf gibi mahzan harb için yaratılmış bir askeri kahramanı idi.

Müşârunileyh sanatı harbe daha o vakt hâl-i hâzırdaki bu tarz teceddüdü virmeğe çalışmış idi. Gustav Adolf Almanya sâhiline asker dökmeğe başladığı zaman 18 seneden beri harble iştigâl itmekde bulunmuş idi. Bununçün tecrübe-i askeriyesi henüz derece-i kemâle varmış idi dinilebilir.

Rivâyete nazaran Gustav Adolf'un kıta'atı maliyesi pek az idi ki, şu husûs idâresinde bulunan ahalinin azlık ve iktidâr alarak ilerüdeki askerleri takviye için sonradan gelecek(Sayfa:80)sizliğini gösterir. Müşârunileyh hidmet-i askeriyesinde İsveçlilere nisbeten pek çok dinilecek kadar yabancı efrâd bulundırıyordu. Ecnebî askerlerin kabulünde asla müşgûl pesendlik idilmezdi. Firârîler ve hatta mehbuser bile pek kolaylıkla İsveç ve Norveç bayrakları altına girebilirlerdi.

Ta'accüb olunur ki, ecnebîler ileride kendi en büyük düşmanları sırasına geçmek ihtimâli olan böyle bir hükümdara pek ciddî bir inzibât ve itâ'at-ı askeriye göstermekden asla çekinmezler idi. Piyâde ve süvârîye virilen ücret muhtelif idi. Süvârîlerin ücreti ziyâde idi. Bunun sebebi ise süvârîler kendilerine lâzım gelen hayvanları yine kendileri tedârük iderlerdi. Ücretli asker usûlu bu devirde o kadar ileri gitmiş idi ki, bazı kontlar ve prensler kendileri tarafından beslenen meselâ (10) binden mütecâviz büyük büyük kolları Gustav Adolf'un ordusuna getürmekle şeref bulurlardı. Ma'hâza bu nev' askere o kadar itimâd itmeğe gelmez. Çünkü bir memleketden alınan ücretli efrâd o memleketde harb idileceği zaman artık mütereddid bir halde kalurlardı.

Eğer Gustav Adolf yalnız kendi memleketinden alacağı gönüllü efrâdıyla ordusunu teşkîl itmiş olsa idi şübhe yok ki, bu usûl İsveç ahalisinin terbiye ve terakkîsini teyîd itdikden başka (Sayfa:81) milletin ikbâl-i atisi için pek güzel ve daimi bir noktâ-i istinâd vücûda getirilmiş olurdu. Gustav Adolf'un asla hat askeriyesi dâhîlinde en çok dikkate şâyân olanı ordunun ve ale'l-umûm aksâmı askeriyesinin tahfîfi için sarf idilen tedbirlerdir.

Bu ciheti o kadar mühimdir ki, ana vâsıl olmak için en meşhûr bildiğimiz kumandanlar dâhî yıllar ile muharebe itmeğe mecbur olmuşlardır. Bu devirde bile, husûs-ı mezkûr daha büsbütün hal idilememiş idi. Çünkü o vaktler ale'l-umûm

Avrupa da yürüyüşler haddinden ziyâde betâetle icrâ olunurdu. Bu bâbda en geride kalanları ise imparatorilerin askeri idi. Anların (10) sıra üzerine müretteb büyük büyük kollar tarzında müctemi‘ bulunan piyâdeleri nihayet derecede batî bir yürüyüş ve pek fenâ bir endakta mâlik idi.

Gustav Adolf bu ahvâlin fenâlığını derk iderek kendi askerini ufak tefek cüz'lere ayırdı. Ve bunların hepsine ayrıca birer kumandan ta'yîn itdi. Ve bu vâsıta ile tabi'i harekât-ı askeriye de pek çok sûratler vukû'a geldi. Bundan başka muharebede kıta'atın umkunu (6) sıraya kadar indirdi. Hatta ale'l-ekseri muharebe mevki'lerinde her kolun (3) sol sırası, fâsılalı tertîb idilen ilk sıraları arasına girer idi. Bu sayede hem ateş tezâyüd hem de sūra'at-i hareket çoğalır. Ateş idileceği sırada üç sıranın birincisi diz çöker. Diğer azıcık aşağıya eğilir. (Sayfa:82) Üçüncüsü de ayakda durur öyle ateş iderdi. Şu terakkî o devirdeki usûl-ı harbin, fenn-i harb-i hazır ile olan irtîbâtına bir delil-i kâfidir.

Kıta'atın umkunu tenkîs ile Gustav Adolf bir taraftan kendi ateşini çoğaltmış diğer taraftan düşmanın ateşce olan tesirini azaltmışdır. İmparatoriler hala amîk bir nizâm ve yalnız bir hat üzere mürekkeb olan manevralarını muhâfaza idiyorlardı. (30) sene muharebesinden evvel piyâde eslihası pek ağır silah ile berâber yere yatmak mümkün değil idi. Endaht zamanında tüfenki bir hayale istinâd itdirmeksizin ateş idilemezdi. Ağırlığı sebebiyle efrâdı pek çok yormamak için yürüyüş esnâsında tüfenki mahsus ve omuza konur bir yastık isti'mâl iderlerdi. Bu devre mahsus olan tüfenklerin menzili ancak (300) hatve kadar idi. Yasdık ve hayal meselesini Gustav Adolf (30) sene muharebeleri dâhilinde tatbîk itdi. Ve bu sûretle anları askerlik aleminden çıkardı. Hülâsa piyâde eslihası bundan sonra bayağı taşınacak derecede basık ve hafif bir hale geldi. Piyâde fişeklerinin îcâdı da Gustav Adolf'e âid bir şereftir.

Bütün bu ıslâhât ve îcâdatdan sonra müşârunileyh piyâde askeri ta'lîmlerini kendisi idâre ider. Ve o yolda hiçbir şeyden çekinmez daima manevralarıyla uğraşırdı. En şâyân-ı itimâd müverrihler (Sayfa:83) tarafından rivâyet olunur ki, Gustav Adolf ordusunu ta'lîm itirdiği sırada ahvâl-i askeriye'nin her birisini bilhassa kendi ef'âl hareketiyle mezc ider ve şu sûretle ordusunun maddeten ve manen tezyîd kuvvetine yardım iderdi.

Muhtelif piyâde alaylarına şehirler hârîcinde ve geniş mahallerde manevralar yapdırdı. Bu ta‘lîm ve manevralar esnâsında göstermiş olduğu gönülsüzlüğe ve her nev‘ meşakkate olan tahammülüne hayret itmemek mümkün değildir. Meselâ bi’z-zat atından iner kıta‘atı askeriye’nin önüne geçer eline bir tüfenk alır, anın nasıl isti’mâl idilmek lâzım geldiğini neferlere ve adeta arkadaşçasına ta‘rîf eylerdi. Bazen diz çöker, bazen büsbütün yere uzanır yatır ve şu sûretle vaziyeti askeriye’nin hepsini anlara birer birer anladır.

Hülâsa, Gustav Adolf cidden sanatına aşık olan ve nâdir yaradılan büyük askerlerden biridir. Müşârunileyh endaht husûsunda pek ziyâde itinâ iderdi. Hatta (Lipzig=Leipzig¹³⁸) muharebesinin irtesi günü asker’in önüne geçmiş ve onlara düşmanın gözündeki beyazı tefrik itmeğe ve zırhlarını delmeğe müsâ‘id olmayan mesafelerden nâfile yere ateş idilmemesini uzun uzadıya tavsiye etmiştir ki, bu halin cebhane tasarrufu noktâ-i nazarından ne kadar güzel bir kâide olduğu meydandadır. Gustav Adolf piyâdesini daha Polonya seferleri zamanından beri ıslâha başlamış idi. Muharebe nizâmı esâsen iki hat üzere (Sayfa:84) idi. Üçüncü bir hat daha ihtiyât olmak üzere bulunuyorduysa da bu her vakt yok idi.

Süvârî.

Gustav Adolf piyâdenin ıslâhına karşı vaz‘ eylediği kavâ‘ide her halde merbut kalmak üzere yalnız hafif süvârîyle birazda Dragon kullanmıştır. Bütün süvârîsini bölüklere ayırır idi. Ve bu sınıfın umkunu (3:4) sıraya kadar indirdi. Bilhassa süvârîler için vaz‘ eylediği kâide at üzerinde ve süratli yürüyüşlerde ateş idilmemesi cihetidir ki, tabi‘i pek mâkul bir fikirdir. (Süvârîlerin en kuvvetli silahı kılıçtır) sözü Gustav orduları zamanında daha hükmünü göstermiş idi.

İşte, süvârî sınıfı şu terakkîsiyle âdetâ İkinci Frederik devrinin ıslâhâtına yakın bir hale gelmiş idi dinilebilir. İmparatorilerin dehşetli süvârîlerine karşı muvaffakiyetle harb idebilmek için (Leipzig) fatihi yani Adolf süvârî bölükleri arasına piyâde bölükleri vaz‘ına karar verdi. Bu usûl tabi‘i o devir için pek mâkul görülmüştür. Bu piyâde bölükleri (80:200) neferden ibâret olup gerek yürüyüş ve gerek muharebelerde süvârî bölükleriyle daima irtibâtda bulunmağa mecbûr idiler. İlk zaman tatbîki bir asır evvele yani İspanyollara âid olan bu karışık usûl, fenn-i

¹³⁸ Burak Çınar, “Modern Savaşın Babası:Gustav Adolf”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, C.25, Ankara, 2008, s.81.

harbi hazıra büsbütün muhalifdir. Çünkü muhtelif tarzda ve muhtelif silah ile muharebe iden kıta'atın karışdırılması kumanda (Sayfa:85) idâre ve tesir-i endaht cihetiyle birçok fenâlıkları mûcib olur.

Topçu.

Gustav Adolf topların imâlât ve isti'mâlâtı üzerinde ta'dîlatı lâzıme husûle getirdi. Evvel emirde topçuları piyâde ve süvârîlerde olduğu gibi kabiliyet hareket cihetiyle ıslâha muvaffak oldu. Bâ'de oldukça tahfîf idilen bu sınıfı, kollara iltihak itmek üzere kısımlara ayırdı. Bu sayede anın yürüyüşünü tesrî' eylediği gibi piyâde ve süvârîye tefrîkinide temîn eyledi. Alay topları nâmıyla her piyâde alayına kısa ve pek hafif toplar virildi. Toplar ale'l-ekseri demir veyahud tunçdan yapılmakta ve çapın cesâmetine göre 4:20 bârgîr vâsıtasıyla çekilmekde idi.

Ağaç kartuçların kabulüyle, piyâdenin 6 el endahtına mukâbil Gustav'ın topçusu aynı zamanda 8 def'a endaht ider idi ki, bu husûs müşârunileyhin topçu endahtında meydana getirmek istediği süratın derecesini gösterir. Gustav Adolf'un bu bâbdaki dikkat şâhânesini gösterecek daha güzel güzel bir misâl îrâd olunabilür ki, o da (1631) de vukû'a gelen bir geçid hareketi esnâsında müşârunileyh (60) dan mütecâviz daneyi bi'z-zat nişan alub endaht itmişlerdir.

Dâiresi bir istihkâm usûlunun îcâdı da Gustav Adolf'e isnâd olunur. Bu meslek istihkâmı her şeyden ziyâde eşgâl-i hendesiye'nin (Sayfa:86) taht tazyîkinde bulunduğuçün vâkı'a müşârunileyhin fenn-i istihkâmca ulüvv efkârına delil olamazsa da müdâfa'a-i mevaki' ve tahkim bilâd husûsunda îbrâz eylemiş olduğu ehemmiyeti îrâ'e ve isbât eyler. Hücum ve müdâfa'a-i kılâ' sanatı, Gustav Adolf'den yeni olmak üzere hiçbir şey iktibâs idememiştir. Lâkin, müşârunileyh usûl-ı harb-ı tedâfû'iden ziyâde taarruza mâil olduğuçün kendi zamanında hücum hareketi bi'z-zarûre müdâfa'aya tefevvuk itmiş bulunurdu.

Gustav Adolf zamanında ordular yüz bine kadar çıkmış ise de müşârunileyh ekseriyyâ bundan küçük ordular ile harb itmiş ve pek çok muzafferiyetlere nâil olmuştur. Bu asrın ordu teşkilâtına gelince: piyâde alayları (8) bölükden livâları (2) alaydan terkîb iderdi. Fakat buradaki livâ tabiri zamanımızdakinin aynı değildir bölüklerden her biri (126) neferden ve bir livâ (16) bölükden mürekkeb olduğına nazaran mevcûd sefer birde kuvveti (2016) kişi iderdi.

Bazı müellifler süvârî alaylarının beşer bölükden mürekkeb olduklarını ve bazıları süvârî sınıfının (100:120) kişilik kısımlara ayrılmış olduğunu beyân iderler. Nasıl olursa olsun bu zamanda el-ân süvârî livâları teşkîl itmemiş idi. Livâ ve alaylardan bazıları sarı, bazıları beyaz ve ilâh... elvân-ı muhtelife üzere elbise giymek de ve binâenaleyh şu sûretle birbirinden tefrik (Sayfa:87) idilmekte olduklarına bakılırsa o devirde üniformanın da ehemmiyeti takdîr idildiği anlaşılır. Ordu teşkilâtında vâkı‘a livâdan büyük aksâmı askeriye yok idi. Fakat muharebe mevki‘lerinde ale‘l-ekserî birkaç livâ bir yere toplanur ve bu sûretle harb idilürdü. Gustav Adolf’un (30) sene seferlerinde ta‘kîb eylediği yürüyüşler gâyet basît olmağla berâber ekseriyyâ bir yol üzerinde icrâ olunurdu. Bununla berâber müşârunileyh sunûf-ı selâsedan mürekkeb olmak üzere iki, üç yürüyüş koluyla da harekât-ı askeriye icrâ itmiştir.

Yürüyüşlerde gösterilen sürat, şâyân-ı hayret bir derece de idi. Hatta, bazen düşmanlarını gayr-i müsâ‘id hallerde yakalayabilmek için Gustav Adolf’un piyâde neferâtını süvârî terkileriyle nâkil eylediği görülmüşdür. Ordusuyla birlikde hareket iden arabalar (300) den mütecâviz, bahr-i alay arabaları kol dâhilinde kendisini ta‘kîb itmekde iken yürüyüşlerin pek serî‘ ve pek muntazam sûretde cereyanı, müşârunileyhin bu bâbdaki dikkât-i mahsusasını irâ‘e ider.

Bundan başka üssü‘l-harekâtından epeyce uzaklara düşdüğü zamanlarda bile, idâre ve iâsece pek çok müşkilâta uğradığı gibi üssü‘l-harekât ile hututu‘l-harekât arasında lâzım gelen irtibât ve ittisâl noktaları yani menzil ve depoları ile her zaman münasebet-i mahsusa da kalmışdır. Askeri müelliflerden bazıları İsveçli (Sayfa:88) Kralın yürüyüşlerdeki maharetine mukâbil ehliyet göstermiş diğer bir kumandan ta‘yîninde mütereddîd bulunurlar.

Muharebe Nizâmı.

Sûret-i umûmîyede piyâde merkezde topçu bütün hat harb boyunca ilerüde ve süvârîler ise yanlarda bulunurdu. Ordu şu suretle iki hat teşkîl ider. Ve bunlardan her birisine ayrı ayrı birer ihtiyât terk olunurdu. Birinci hattın ihtiyâtıyla harb dâhilindeki topçular çıkarıldıktan sonra görülür ki, Gustav Adolf’un muharebe nizâmı zamanımızdaki muharebe nizâmının aynıdır.

Gustav Adolf ihtiyat isti'mâli husûsuna pek çok ehemmiyet virirdi. Lâkin ihtiyât usûlünü o îcâd itmedi. İhtiyât her zaman mevcûd olmuşdur. Hatta kurun-ı vüstâda bile, muharebe hatları beyninde hiç olmazsa (300) hatve beyninde bir mesafe terk idilürdü. Zâten bu mesafe birinci hatta gelen mermilerin diğerine isâbet itmemelerine kâfi idi. Bundan başka birinci hatdaki fenâlıklarına bu vâsıta ile ikincisine sirâyet itmezdi.

Ta'biye ve Sevkü'l-ceyş.

Gustav Adolf'un vaz' ve tatbîk itdiği ta'biye en çok vesâ'it ve intizâmıyla ma'ruf olmuşdur. Müşârunileyh ileri mevzi'leri tutmağa mahsus ufak müfrezeler ile avcıları pek az isti'mâl iderdi. Anın fikrine göre büyük netîce hâsıl itmek için (Sayfa:89) ateşe büyük kuvvetle başlamalıdır. Çünkü ufak tefek müfrezeler ile başlanılan muharebelerde ale'l-ekserî hem insan hem de zaman gâib olmak bundan başka askerin kuvve-i maneviyesinde dahi fenâ tesirler görülür.

Ta'biyesindeki irtibât ve intizâmına delîl gösterilmek istiyorlarsa bu husûsda manevra ve müdârebe mevki'ilerinde görülen fâ'aliyetden sarf-ı nazar. (1632) de Luçen Meydan Muharebesinde kral urulmuş olduğu zaman ordusunun bilâ-fûtûr vazifesine devam iderek muzafferiyet kazandığını göstermek kifayet eyler.

Gustav Adolf'un sevkü'l-ceyşini öğrenmek için hiç olmaz ise bir iki seferini görmek îcâb ider. Düşünmeli ki, İsveç, Norveç'den kalkub Baltık Denizi'nden ordular geçirdikten sonra her beş fersahda bir mevki' zabt etmek üzere Almanya'yı boydan boya kat' eyliyen bir kumandan elbette her zaman ve her yerde bir sevkü'l-ceyş alimi olmak meziyetini hâizdir. Harb cesîm usûlünü bir tarz-ı cedide ile mezc ve ikmâl iden odur. Anın bu bâbdaki sanat ve maharetini takdîr itdiğinden olmalıdır ki, kendisiyle muharib olan(Tilly=Kont Johannes Tzarklaes von Tilly¹³⁹) Gustav Adolf yaklaşıdıkca bir ayak evvel gerilmek çârelerini arardı. Gustav Adolf sürat hareketlerini tezyîd için neferâtın teçhizatı aralanmış idi. Bilakis askeri yanında epeyce mühimmat ve erzâk bulundurarak bu sayede açlık ve hastalığın önünü (Sayfa:90) almağa muvaffak olmuşdur. Çünkü harbde hastalıktan dolayı olacak telefâtın muharebenin husûle getireceği zâyî'âtdan ziyâde olduğunu teslîm iderdi. Bu cihet diğer kumandanlara nisbeten anın için hakîkaten daha mühim bir mesele idi.

¹³⁹ Burak Çınar, a.g.m., s:80.

Zîrâ müteceddidin içinde kış muharebeleriyle iştigâl iden en evvelki kumandan o olmuş idi. Bu noktayı izhâr için müelliflerden biri “buzlar hiçbir vakt İsveçlülerin istilâyı memalik ve icrây-ı harekât-ı cesîmelerine mani‘ olamamışdır.” Sözüünü söylemiştir.

Kralın iâşe husûsundaki nezâret ve dikkât-i mahsusasıyla berâber İsveç Norveç askeri açlığa da pek çok tahammül iderlerdi. (1628, 1629) Polonya seferlerinde bazı kere olmuşdur ki, onlar (8) gün zarfında ağızlarına bir lokma ekmek atmamışlardır. İmparatoriler ordusunun inzibâtı askeriyesi hırsızlık ve yağmagerlik üzerine kurulmuş olduğu için efrâdın ekserîsi ötekinin berikinin malına ve canına tasallut idebilmek fikriyle eline tüfenk alır. Veyahud beline kılıç takardı.

Tarih-i askeri layıkıyla mütâla‘a idilürse bu otuz sene muharebeleri zamanında, onların itmiş oldukları vahşice mu‘ameleler önünde ağlamamak mümkün değildir. Lâkin Gustav Adolf gibi her hareketi bir kanun teşkîline yarayan büyük bir kumandanın maiyetinde büyümüş bulunan İsveç ordusunda inzibât-ı askeri âdetâ bugünkü derecesini (Sayfa:91) bulmuş idi dinilebilir. Gustav Adolf arzu iderdi ki, asker asker ile muharebe itsün. Yoksa ahali ile değil. Müşârunileyh bu maksadını imâ için (kılıcı olmayanlara asla kılıç çekilmemelidir.) dir idi. Ve (başkalarının ef‘al-i vahşiyelerini taklîd itmeyelim, harb ideceğimiz vakt ara yerde bir maksâd-ı muhakk olmalıdır. Biz İsveç, Norveç’de rahat yaşayabilmek için harb itmeliyiz.) sözleride onundur. Gustav Adolf virdiği emirlerden umûmiyet dairesinden pek de hârîce çıkmayub icrââtının aksâm-ı gayr-i mu‘ayyere ve müstakbelesini zâbitânın fikr ve istiklâllerine bırakmak gibi en büyük bir kâide-i askeriyenin de vazğı sayılır.

Büyük Askerler.

30 sene seferi Gustav Adolf, Monte Kukolli=Monte Cuccoli¹⁴⁰ ve (Turn=Jindrich Matyas Thurn¹⁴¹) gibi en meşhûr cenerallara mâlik olmağla mümtazdır. Bu seferin netîcesi o zamana kadar çürük bir esâs üzerine kurulmuş olan hukuk devletin layıkıyla kesb-i kuvvet itmesine yardım itmiştir. Hollanda seferi, Mareşal Turn’un şân-ı unvanını i’lân iderek sevkü’l-ceyş ve ta‘biyece hâiz olduğu

¹⁴⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.54.

¹⁴¹ Agnes R. Varkonyi, *Gabor Bethlen And His European Presence*, Hungarian Historical Review 2, No:4, 2013, s:710.

zeka ve irfânını meydana çıkarmışdır. Bundan başka, büyük Konde, Lüksemburg prensi Ojen ve (Malborg) nâm zâtlarda bu devrin meşhûr askerlerindendir.

Lâkin bunlar içinde fenn-i harbin terakkiyâtına en çok hizmet idenler Gustav Adolf ile Mareşal Turn'dür. Gustav Adolf'un (Sayfa:92) fenn-i harbce vukû'a getirdiği ıslâhât-ı îcâdatını mufassalan gördük. Burada ancak bundan bâhis ideceğimiz Bonapart ile Karnu tarafından en birinci muharib ve kahraman olmak üzere tanılmış olan bu zât hem bir alem-i sevkü'l-ceyş hemde mahir bir ta'biyece şöhretiyle ma'rufdur. Piyâde ve süvârîde ta'biye cüz'i tamlarını yani tabur süvârî bölüğü ve livâ gibi aksâm-ı askeriye'nin hakîkten vaz'ı müşârunileyhdir. Kendi zamanında muâsırları muhâsara-i mevâki' fikrine kaplamış oldukları halde Turn şu usûle asla riâyet itmemişdir.

Bilakis mevaki'nin zabtı her vakt muhâsara ameliyatıyla değil, belki sevkü'l-ceyşce yapılacak manevralar sayesinde olmak lâzım geldiğini iddiâ itmiş ve daima ordularını o yolda kullanmışdır. Napolyon, müşârunileyhi en büyük sevkü'l-ceyşçi olmak üzere tanımış ve anın vaz' itmiş olduğu kavâ'id-i askeriye'yi ekseriyyâ kendi ordularına tatbîk itdirmişdir.

GUSTAV ADOLF'UN ALMANYA SEFERİ

(1631-1637)

Gustav Adolf'un Almanya seferini mütâla'a etmek iki noktâ-i nazardan fâidelidir. Evvel emirde politikaca mütâla'aya şâyândır. Çünkü iki asır evvel Almanya'nın halini ve Prusya neden ibâret (Sayfa:93) olduğunu bize gösterir. Sâniyen, askerlikçe mütâla'ata şâyândır. Çünkü bu mütâla'a tarih-i askeri cedîden âdetâ ilk fâslı gibi kabul olunabilir.

17. asrın bidâyetinde Almanya, Şarlken'in halkına tab' bir hayli ufak tefek hükümetleri hâvî idi. Almanya o vakt yine böyle Avrupa içerüsünde kuvvetli ve nüfuzlu bir hükümet teşkîl iderdi. Bugün olduğu gibi o zaman yine en çok Fransa'yı korkudurdu. Yalnız merkezi Berlin'de olacak yerde Viyana'da bulunurdu. Ma'hâza kendi dâhilî taksimatı ve Katolikler ile Protestanların rekâbet ve münaza'aları sebebiyle sonraları epeyce zayıf düşmüş idi. 1609 da Dördüncü Henri Almanya Protestanlarının hâmîsi unvanıyla meydana çıkarak Ren Nehrini atladıkdan sonra Cermenya İmparatorluğu'na hücum etmek ve bu vâsita ile Avusturya hanedan

hükümdarını aradan kaldırmak istemiş idi. Ne çâre ki bu fikrini ortaya koymak için zaman bulamadan vefât itdi.

Lâkin ta'kîb itmek istediği maksad kendisiyle berâber mezara gömülmedi. Çünkü o ölür ölmez (Rişleyu=Kardinal Richelieu¹⁴²) tamamıyla anın efkârına vâris olur. Bu âdem kendisi işe başlamadan evvel İsveç kralı Gustav Adolf'ü Almanya içlerine sürer. Müşârunileyh imparatorluk da bulunan Protestanlara mu'avenet itmekden asla çekinmeyerek Fransa'nın (Sayfa:94) müzaheretiyile birlikde, otuz sene seferi dâhilinde serî' olduğu kadar ciddî ve parlak bir devr-i askeriye mâlik olur.

30 sene seferi 1618 de bu hümâyûnun ihtilâli üzerine başlıyor. Protestanlar evvel emirde bazı muvaffakiyetler kazanurlar lâkin isnâd idecek bir noktaları olmadığı için (Palatin) ta'bir idilen devir nihayetinde külliye mağlub olurlar. (1625) de yeni bir devir yani Danimarka devri açılır. Danimarka kralı (Dördüncü Krsitiyan) Almanya Protestanlarının mu'avenetine gider. Lâkin (Tilly) (Alleştayn=Albrecht von Wallenstein¹⁴³) a mağlub olarak derhâl kendi hükûmetine âdetâ mecbûriyet görür.

Almanya imparatoru (İkinci Ferdinand) muzafferiyetini su-i istimal ider. Büyük bir tazyîk altında kalan protestanlar Gustav Adolf'un himayesine atılır, orada kendileriçün bir noktâ-i istinâd bulurlar. İsveç devri ve bilhassa mütâla'a itmek istediğimiz harekât-ı seferiye işte o vakt başlar. 1630 Temmuzunda Gustav Adolf 17 bin piyâde ve 2,000 süvârîyle (Stralsund) mevki'inde karaya çıkar.

Ve yine bu zamanda bir harb filosu kendisini bu küçük ordunun harekâtıyla birleştirir. İsveçlüler Alp ve Velyon nehirleri arasındaki arazinin denize yakın olan kısmı dâhilinde bir üssü'l-harekât kurabilmek için Baltık sâhiline hakîm olmağa başladılar (Östersund) u (Sayfa:95) zâten elde itmişlerdi. Biraz sonra sâhilde (Rostok) (İşteten) ve (Kolberg'i) de alurlar.

Bunu müte'âkib (Pomeranya) ile (Meklenburg)u işgâl iderler. Bundan başka kez karındaşıyla olunmuş olmak münasebetiyle (Brandenburg) prensi de Gustav Adolf ile müttehid bulunuyordu. Aynı zamanda mu'ahharan Almanya'ya girmelerine

¹⁴²Cihan Daban, "Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği", *BEU Akademik İzdüşüm Dergisi*, S.2, C.2, Bitlis, 2017, s.26.

¹⁴³Çakıl Güç, "Savaş Müteahhitleri", *Akademik Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, S.4, İstanbul, 2011, s.126.

yardım idecek birçok muhaberede elde itdiler. İmparator İkinci Ferdinand tarafından fenâ halde tazyike uğramış bulunan muhtelif protestan hükümetlerine mu‘avenet idebileceklerine dâir söz virdiler. Bundan dolayı onlarda cesârete gelerek hasımlarına şiddetle mukavemete başladılar. Harekât-ı seferiyeyi tedkîke başlamazdan evvel Gustav Adolf’un o zaman ki ordusuna göz gezdirelim.

İsveç Kralı Polonyalılar aleyhinde üç sene kadar devam iden sefer esnâsında tecrübe ve harb görmüş bir ordu başında bulunuyor. Bu orduyu mevasim ve iklimin her nev‘ şiddetlerine aldırmamış olduğu için şu cihet kış mevsiminde harbe devam iderek hasımlarına tefevvuk itmiş bulunacağın burhan oluyordu.

Sıraları dâhilinde eslihâ-i nâriye adedince ve bilhassa hafif topları çoğalttı. (Kolini) Dördüncü Henri ve daha sonra (Turn) un yaptığı gibi Gustav Adolf de süvârî bölükleri arasına (Sayfa:96) tüfenkle müselleh piyâdeler karıştırdı. Bu usûl kendisi için pek büyük fâideleri mûcib oldu. Çünkü düşman süvârîsi eslihâ-i câriha ile muharebe idebilecek yerde ateşle muharebe iderdi. Bundan başka Gustav Adolf’un sunûf-ı muhtelifeye göre üniformasıda var idi.

Gustav Adolf Baltık sâhilleri üzerinde bir üssü’l-harekât kurmakla meşgul olduğu esnâda bir protestan şehri yani (Magdeburg) imparatorun ta’yîn eylediği vâliye isyân ile anın yerine diğer birini intihâb ve aynı zamanda Gustav Adolf’un himayesine girdiğini i‘lân eyler. Adolf oraya henüz kıta‘atı askeriye gönderemez.

Çünkü Pomeranya ve Mekelenburg dâhilinde muharebe ile meşgul bulunur. Bundan başka Almanya içerüsünde hala kendisine cidden emniyet olacak bir müttetik tedârük idilememiş idi. Ma‘hâza (Falkenburg) dinilen bir İsveçliyi hem sefir hem de ceneral sıfatıyla (Magdeburg)a gönderir. Müşârunileyh orasını istediği gibi tahkim ider. Bu esnâda İsveçlilerin ilerilemesinden yâis ve halecane dûçâr olan imparator ve Katolikler cemiyeti (Kond dö Tilly)yi umûm askere serdâr ta’yîn eyler, ve Gustav Adolf’e karşı gönderirler.

Tilly bir ordu toplar (Oder) ile (Alp) nehri arasındaki (Sayfa:97) daru’l-harbe doğru yürür. Gustav Adolf bu iki nehir vâdîsini hattı’l-harekât olmak üzere intihâb ider ve bir taraftan (Magdeburg) (Lipzig) diğer tarafta (Küstrin) ve (Frankfurt) üzerine gitmek ister gibi görünür. (1630) kışında İsveç Kralı birdenbire taarruza geçer. Kemâl-i süratle (Oder) vâdîsine doğru ileriler. Bu mevsimin şiddetinden

dolayı konaklara yerleşmiş bulunan imparatoriler ordusunun bir kısmını basar, fenâ halde mağlub ider. (Gösterin) e kadar vâdînin bütün mevki'ini tav'an ve cebren taht-u işgâline alır.

(Tilly) Gustav'ın terakkiyâtını durdurmak için alelacele (Oder) vâdîsine doğru yürür. Lâkin şu hareketin vukû'undan haber alan kral, çar çabuk üssü'l-harekâtının öteki ucuna yani (Alp) hattı üzerine (Mekelenburg)a doğru atılır. Birçok mevki'ileri zabt ider. Ve bu sûretle orada bulunduğunu hasmına anlatır. (Tilly) düşmanın harekâtına itâ'at itmeğe mecbûr olur. Alp vâdîsini örtmek için girüye döner. Lâkin müşârunileyh birkaç ufak tefek müfrezeler ile durdurulduğu esnâda Gustav, yine birdenbire (Oder) hattı üzerine gelür. (Frankfurt)a hücum ider. Orasını taht-ı işgâle alır. Ve imparatoriler askerinin bir kısmını helâk itdirir.

Katolik serdârı Frankfurt'u kurtarmak için nâfile yere uğraşur. (Sayfa:98) Hasminin manevraları ile çabukluğu anın vaktiyle orya yetişmesine mani' olur. İntizâm almak ve eli altındaki kuvvetini ordudan istifâde etmek fikrine düşdüğünden dolayı (Tilly) en sonra (Magdeburg) şehrini muhâsaraya karar virir. Gustav bu şehrin mu'avenetine koşar. Lâkin ilerülemek için gerilerini temîn etmek ve kendi iki hattı'l-harekâtını yekdiğerine birleştirmek lüzumu görülür. (Brandenburg) prensinden bazı emniyet mevki'ileri talebi der. Bu mürâca'atı elbette kabul olunmaz, mu'ahharan ve fakat pek de istenilmeyerek tervîc idilür. Şu hal ise İsveçlülerin vaktiyle yetişememelerine sebep olur. Magdeburg şiddetli bir mukavemetden sonra (1631) Mayısında sükût ider. Tilly orasını yağma itdirir. Asker, elinden ne kadar fenâlık gelir ise hepsini yapar. (30) bin kişi hak helâka düşer. Ve şehrin artık harâbeler yığını olmakdan başka hiçbir manzara göstermez. (Şiller) tabirine göre (Magdeburg) yağması öyle belalı bir temâşâ idi ki, anın perdelerini izâh için tarih hiçbir vakt kalem yürütmediği gibi ressam da hiçbir vakt fırçasını bulaşdırmamışdır.

(Magdeburg)u zabt itmiş olmasına mağruren Ferdinand bu vukû'anın Almanya Protestanları arasına bıraktığı dehşetden istifâde etmek fikrine düşer, ve derhâl politikasına muhalif olan prensliklerin (Sayfa:99) terk-i silah itmelerini talep eyler. Ezcümle yirmi bin kişilik bir orduya mâlik olarak bî-terafılığına muhâfaza etmek isteyen Saksonya Prensiğini tehdîd eyler. Saksonya prensi, Ferdinand'ın yanlış politikası vâsıtasıyla en sora İsveçlülerin ağuş himayesine atlamağa mecbûr olur. Bunun üzerine Tilly, prens ordusunu mahv etmek fikriyle Saksonya'ya dâhîl

olur. (Lipzig)şehrini zabt ider. Gustav anın önüne çıkmak için ileriler. Saksonya kıt'alarıyla birleşür ve taarruza geçerek imparatorilerin üzerine yürür. İki ordu 1813 de Blohlar ile Marmon'un muharebe itmiş olduğu aynı arazide yani (Lipzig) ovalarında ve bir birinin karşusunda bulunur.

Tilly muharebeden çekilmek istiyordu. Lâkin ceneralları anı muharebeyi kabule mecbûr itdiler. Tilly'nin (20) bin piyâde (11) bin süvârîsi vardı. Bütün bu askerler tecrübe görmüş ve muharebe ovalarında kocamış neferlerden idi. Protestanların (28) bin piyâde, (12) bin süvârîleri var idi. Lâkin anların ordusu içinde yeni kur'a neferleri pek çokdur. Ezcümle Saksonların ekserîsi acemî neferlerdir. Tilly kendi ordusunu cesîm alay nizâmlarında ve yalnız bir hat üzerine tertîb ider. Gustav Adolf birbirine muttasıl iki muharebe nizâmı alır. Bunların ikisini de iki hat üzere teşkîl ider.

(Sayfa:100) Sağda İsveçlüler, solda henüz kendilerine kât'iiyyen emîn olamadığı Saksonları bulundurur. Bundan başka birde ihtiyât teşkil ider, bir vechle ki, imparatorilerin muharebe nizâmı pek ağır ve pek az müteharrik, ve başda İsveç ordusu her dürlü manevra yapabilecek derecede müteharrik bulunurdu.

Muharebe başlar, Saksonlar bozulur. Lâkin Gustav Adolf aynı zamanda kendisine mukâbil olan cenâhı mağlub ider. Muvaffakiyetler şu sûretle iki ordu beyninde münkasım olur ve muharebe gayr-i mu'ayyen bir halde kalur.

İsveç kralı kendi kıta'atlarının sürât-i hareketinden dolayı düşmanlarına nisbeten kazandığı muvaffakiyetden daha çok istifâde ider. Birdenbire ve tam vaktinde düşmanın muzaffer olan cenâhı üzerine yıkılır. Yine bu zamanda topçusunun taz'îf idilmiş ateşi ve süvârî bölükleri arasına karışdırılan tüfenkli piyâdeler vâsıtasıyla (Papen Haym=Papen Heim¹⁴⁴) süvârîsini ihâta ider. Hâsılı, Tilly'nin bütün o kesîf yığınlarını ezer ve mağlub ider. Nihayet Tilly ric'ate mecbûr olur. Bu (Libzig) Meydan Muharebesinde imparatoriler (12) bin Saksonlar (3) bin ve İsveçlüler yalnız (1500) kişi gayb iderler. Gustav Adolf bu muzafferiyetden sonra Viyana üzerine yürüyebilürdü. Lâkin yalnız memleketin ötesine berisine yayılmağa iktifâ itdi. Şu hareketinden dolayı kendisini epeyce mu'ahaza itdiler.

¹⁴⁴Burak Çınar, a.g.m., s:87.

(Sayfa:101) Ezcümle kendi başvekili kralın şu sûretle hareketi seferin epeyce uzamasına sebep olmuştur diyor. İki muzaffer ordu birbirinden ayrılır. Saksonlar Bohemya'yı feth iderler. Gustav Adolf'de (Mayn) vâdisine iner. Orada müte'âkiben (Manis=Mainz), (Frankurt) ve (Pananine) yi zabt ider. Gustav'ın buraları elde itmekden maksadı şimâli Almanya'yı cenûbi Almanya'dan ve Protestanları Katoliklerden ayırmakdan ibâret olduğu söylenür. İsveç kralı bu sevkü'l-ceyş yürüyüş cesâreti ve hattı'l-harekâtının hüsn-ü teşkilâtıyla meşhûrdur. Bundan başka anın bütün Almanya seferi usûl dâhilinde cereyan itdiği için orada sevkü'l-ceyş-ü hâzırın ekserî kavâ'idinden tatbîk idilmiş olduğu görülür. Gustav (Rin) üzerinde, üssü'l-harekâtı Baltık sâhilinde bulunur. Bu ikisi arasında biz, yekdiğerine merbut ve müte'addid kollardan mürekkeb bir şebike buluruz. Bu şebike memleketi işgâl ve ordunun ittisâlatını temîn ve ikmâl ider.

(1805) de imparator Napolyon (Osterliç=Austerlitz¹⁴⁵) de ve üssü'l-harekâtı Fransa hudûdunda bulunduğu zaman tıbkı Gustav gibi üssü'l-harekâtla kendi arasında (Ojero), (Marmon) ve (Morine) krallarıyla (Dadot) kolunun bir kısmından mürekkeb olmak üzere bir şebike tertîb eylemiş idi.

(Sayfa:102) Bu vechle kral 20 bin kişiyle (Mayanz=Mainz¹⁴⁶) civârında (Hesfonni) 14 bin kişiyle (Ringad) da (Mareşal Horn) 12 bin kişiyle (Frankoni) de Vaymar dükası 10 bin kişiyle (Tornij) de Ceneral Tod 8 bin kişiyle (Mekelenburg) da ceneral (Banz) aynı kuvvetle Magdeburg'da ve 24 bin kişiden mürekkeb olan Sakson ordusu Bohemya'da bulunur. Bundan başka müstahkem mevki'ilerin muhâfızları da var. Bir vechle ki bütün protestanlar şu esnâda yüz binden mütecâviz bir kuvvete mâlik bulunurlar.

Şu sırada Kond De Tilly kendi ordusunu Bavyera dâhilinde yeniden tesis eyledi. Hasımının hattı'l-harekâtı üzerine düşman ve şu sûretle anı korkutmak fikriyle (Forçepreg) üzerine yürür. Lâkin (Gustav) alelacele bu nehre doğru hareket iderek hem kendi ittisâlatını örtmek hem de Tilly'yi Bavyera içlerine sürmek için oraya tam vaktinde yetişür.

¹⁴⁵Mehmet Çetin, Recep Kök, "Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi", *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, S.4, C.3, Sakarya, 2015, s:14.

¹⁴⁶Prof.Dr.Selami Kılıç, Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması, *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 2014, s:146.

Bu def'a Gustav Adolf taarruza geçer. Taayyüş itmek için öte beri dağıtmış, ve fakat muharebe itmek için toplamış olduğu kollardan mürekkeb ve (45) bin kişi kuvvetinde bir ordu ile (Donavort) mevki'inde Tuna'yı geçer. Mu'ahharan Tilly'nin müdâfa'a itmekde bulunduğu (Leşi) hattı üzerine atılır. (Sayfa:103) Pusu mecrâsı üzerinde geçid hareketi yapılır iken bir muharebe vukû'a gelür ki, orada Katolik heyetinin ceneralı yani Tilly urulur. Bütün Bavyera İsveçlülerin eline düşer. Gustav Adolf Almanya'nın hem fatihi hem de hakîmi olur.

Bunun üzerine imparator evvelleri kendisine pek çok hizmetleri görülmüş, fakat kibir ve gururu kendisü için artık tahammül idilemeyecek bir hale gelmiş olan ma'ruf ve cenerala mâlik olduğunu hatıra getirir. Lüzum ve zarûret önüne boyun bükerek (Ferdinand) en sonra (Walleştany=Wallestein)ı çağırmağa mecbûr olur. Müşârunileyh mevcûd olan kuvvet başına geçer. Ve istediği kadar nüfuz ve serbesit verir. Valeştayn kendisinden evvel Gustav Adolf ve Tilly'nin yaptıkları gibi evvel emirde ordusunu ihzâr ve ikmâl ile uğraşur. Askerini Bohemya'da toplar oradan Saksonları tard ve düşman ittisâlatını tehdîd ider.

Şöhreti, serbesit ve itmiş olduğu va'dleri sayesinde bütün Almanya'nın çapkınlarını başına toplar ve cüz'i bir zaman sonra (60) bin kişilik bir ordu başında bulunur. Bundan sonra (Nurmberge) doğru yürür. Gustav Adolf anı istikbâle çıkar ve tehdîd olunan şehri pîşgâhında mevzi' alır. Yanında olan (16) bin (Sayfa:104) kişi bulunur. Bunun üzerine istihkâmlara mürâca'at ider. Ve müfreze kollarının her birisini yanına çağırarak şu sûretle az bir vakt içinde heman düşman ordusuna müsâvî bir ordu toplar.

İki büyük ordu (Nurmberg) civârında, birbiri karşusunda durur. Bütün Almanya ve hatta bütün Avrupa halkı şurada büyük bir meydan muharebesi vukû'una intizârda bulunur. Lâkin birbirine menâzır olan şu iki ceneral, birbirini öyle halkın zann itdiği gibi çar çabuk aldatamayacak kadar mahir ve mütefennindirler. Bunlar birbirinin yiyeceklerini tüketmek çâresini ararlar. Birkaç pîşdar muharebesi iderler. Mütekâbilan ikisi de yorulur, ikisi de zayıf düşer. Fakat hiçbir büyük bir meydan muharebesi virilmek fırsatını bulamaz. Bu esnâda artık memleketin her ciheti yağma ve tahrib edilmiş bulunur. Mürâca'at idilecek hiçbir menba' kalmaz.

Valleştayn en sonra geri dönmeğe mecbûr olur. Saksonya'ya doğru yürür. Ve orada kış ordugâhı kurmak ümidine düşer. Gustav behemehâl bir meydan muharebesi

virlemek fikriyle arkasından ayrılmaz anı ta'kîb ider. (6) Teşrîn-i sâni sene 1632 de imparator ordusu durur ve (Luçen) ovasında mevzi' alır. Bu ordunun kuvveti (30) bin kişidir. İsveç ordusu güç hal ile (20) bin kişiye bâliğ olabilür. Bununla berâber heman yayılmağa başlar, muharebeye hazır olur.

(Sayfa:105) Burada alınan tertîbât (Lipzig) dekinin aynıdır. (Valleştayn) kendi ordusunu cesîm bir kal'a şeklinde ve geriden bir topçu hattına müstened olarak tertîb ider. Gustav Adolf iki hat ile birden ihtiyât olmak üzere muharebe nizâmı alır. Muharebe başlar. Muzafferiyeti İsveçlüler kazanur. Lâkin bu sırada kral urulur. (Valleştayn) Bohemya'ya çekilür. Gustav ceneralları kendisinin vefâtından sonra harbe devam iderler. (Bernardo Vaymar), (Basz), (Tonteson=Lennart Torstensson¹⁴⁷) İsveç askerinin şöhret fatihasını şerefle muhâfaza iderler ve daima Protestanları himaye itmekle uğraşan Fransızlardan himaye görürler.

Gustav Adolf'un seferlerini politikaca mütâla'aya alırsak görürüz ki, (16) ncı asırda (Şarlken) 1870 deki ittihada nisbeten Fransa için daha dehşetli bir imparatorluk içinde heman bütün Almanya'yı toplamış bulunurdu.

Sonra (17) nci asrın ibtidâsında yani Şarlken'in halefleri zamanında muhalif Almanya hükümetleri birbirinden ayrılmak ve istiklâl kazanmak çârelerini ararlar. Kuvve-i merkeziye artık anlar için taşınılmaz bir hale gelür. Her hükümet evvelce kendilerini birleştirilmiş olan fıkri ittifâk yerine şimdi fıkri-nifâk ta'kîb ider. Üç büyük adem yani (Dördüncü Henri), (Gustav Adolf), (Rişleyu=Richeleu) birbirini müte'âkib ve bütün Cermenya imparatorluğunu kuvvetden (Sayfa:106) düşürmek fikriyle şu halden istifâde iderler. En sonra (Konde) ve (Mareşal Turn) ayn-ı tarîki ta'kîb iderler. Nihayet (1648) Vestfalya mu'âhedesi yeniden bir def'a daha Avrupa muvazenesini tebdile vâsita olur. Gustav Adolf'un seferlerini askerlikçe mütâla'aya alırsak görürüz ki, (İsveç) kralı bütün mevki'lerini her şeyden evvel ordusunun teşkilât-ı muntazaması ve kendiliğinden icâd edilmiş olduğu vesâit ve anâsır-ı harbiye kazanmıştır.

Bundan başka harekât-ı seferiyesini kemâl-i usûl ve tedbîr ile kullanur, anları istinâd itmek için evvela bir üssü'l-harekât teşkil ider. Sonra en serî' manevralar

¹⁴⁷ Boyd L.Dastrup, *King Of Battle A Branch History Of The U.S. Army's Field Artillery*, Office of the Command Historian United States Army Training and Doctrine Command Fort Monroe, Virginia, 1992, s:5.

yapmağa ve hîn-î hâcetde kuvvetçe olan noksanı azaltmağa yardım idecek şartlar ile iki hattı'l-harekât intihâb eyler. Hat ric'ati ve ale'l-umûm turuk ittisâliyesini mükemmel bir sûretde hazırlar. Pek serî ve pek alimâne yürüyüşler yapar. Şu sûretle arazinin bir kısmına yayılır, kıta'atı için menâbi' mühimme tedârük ider.

Hâsılı Gustav Adolf'un seferleri zamanın politikaca vukû'a getirdiği tebeddülât-ı azimesini bize gösterdikden başka aynı zamanda mütâla'at ve kavâ'id-i askeriye içinde bitmez tükenmez bir hazine makamındadır.

ALTINCI FASL

İKİNCİ FREDERİK'DEN FRANSA İNKILABINA KADAR

(1740-1786)

(Sayfa:107) Frederik* denildiği zaman fikirlerde sanat-ı harbe en çok hidmet itmiş bir sahib-i kemâl tecellî idiyor. Sicilya'nın fethi, Prusya'nın düvel-i muazzama sırasına geçmesi politikadan ziyâde kılıç kuvvetiyle vâki olmuştur. Bu kılıcın hükmüde en çok ta'biye de görülmüştür. Filhakîka, Frederik'in 7 sene ve anlara takdim iden diğer iki seferi yürüyüşlerden ziyâde manevra ile kazanılmışdır.

Prusya kıta'atı askeriyesini Avrupa'nın en mükemmel askerleri yerine koyan acaba hakîkaten Frederik midir? Evet süvârî için odur. Lâkin piyâde kıta'atını zâten derece-i kemâlde bulmuş idi. Pederi Birinci Frederik Gilyom tasarruf ve ciddiyeti sayesinde zabt ve rabtı yolunda ve külliyetli bir ordu teşkîl itmiş idi. Bundan dolayı büyük adamların ekserîsi gibi Frederik kendisi için hazır idilmiş olan vesâit-i harbiyeyi büyük bir zekâ ile kullandı. Pederinin (Sayfa:108) ordusu üzerine olan tensîkât-ı ibtidaiyesi cüz'ıyyât kâbilinden idi. Vâkıa orduyu kât'ıyyen ta'dîl itmek istiyordu. Lâkin pek çok ıslâhât ve îcâdat ile gerek zâbitân ve gerek efrâdı gücendirmekden çekiniyordu.

Binâenaleyh cülûsunda bir Grenadye taburundan hazfî ve 16 piyâde taburuyla (6) süvârî bölüğü îcâdı topçunun iki misli tezyîdiyle iktifâ eylemiştir. Prusya'nın menfaat-i umûmîyesi o zaman bir seferin vukû'una icâb iderdi. Ve bundan ziyâde ıslâhât için zaten vakt yok idi. Ma'hâza ta'dîlatın bir hayli muharebeler ve tecrübelerden sonra yapılsaydı daha mâkul görünürdü.

* Tabiye-i cedîde her kemâliyle berâber 18 nci asırda Prusya ordugâhlarından çıkmıştır. Duyarak

Prusya hükümeti için fâideli didiğimiz sefer kralın cülûsundan heman bir yedi ay sonra vukû'a geldi. (18) ay imtidâd eyledi. Ve iki sene sonra yine tekrar itdi. (18) ay daha sürdü. Bundan sonra yedi sene seferlerine kadar aradan (11) senelik bir sulh zamanı geçdi. İşte Frederik bir müddet içinde nazâr-ı sa'y hükümetini Prusya ordusuna atf iderek anın için kırılması na-kabul bir esâs vaz' eyledi.

Frederik'e yalnız bir asker kralı nazarıyla bakmak insâfsızlıktır. Müşârunileyh devr-i saltanatında ilm-i hukuk ve fenn-i idâre, ilm-i ahlâk ve edebiyat cihetiyle de Avrupa'nın en ileri giden memleketleri sırasına (Sayfa:109) geçmiş idi. Bununla berâber Prusya (18)nci asırda en çok bir hükümet-i askeriye sıfatını hâiz idi. Bundan dolayı eslihanın şân ve itibârı orada her şeyin fevkinde idi.

Frederik yevm cülûsunda bir def'a daha çıkarmamak üzere askeri üniforması giymiş idi. Şu haliyle sulh ve istirahat zamanı artık bitmiş olduğunu, ve Prusya hükümetinin selâmet-i umûmîye nâmına çalışmak mecbûriyetinde bulunduğunu anlatmak istiyordu. Frederik için zevk ve sefa zamanı yok idi. Ve kendisi alaylarını bi'z-zat gözden geçirir. Onlara gözü önünde manevra yaptırır. Hata ve noksanlarını tashih ider. Ve nizâm hârîcinde hareket idenlere pek şiddetli cezalar verir idi. Ta'lîmce noksânları olan kıta'atı ekseriyyâ mükerrer manevralar ile işgâl itdirir idi. Prusya idâresinin temelini tasarruf teşkîl iderdi. Frederik bu meslek-i idâreyi pederi tarafından bulmuş ve anı o sûretde muhâfaza itmişdir. Usûl-ı idâre-i mezkûre ise muharebe noktâ-i nazarından büyük bir tasarruf idi. Birçok fûtûhâtdan bile epeyce vakt muhtelif kısımlara ayrılmış ve hudûdsuz kalmış olan Prusya daima muharebe için hazır bulunmağa mecbûr idi. Bundan dolayı askerinin techîz ve idâresine kâfi bir hazine olması lüzum gelürdü. Frederik kendisine intikâl iden hazine-i (Sayfa:110) hükümeti üç büyük sefer virmeğe kifayet idecek derecede büyütmeğe çalışdı ve muvaffak da oldu.

Prusya'nın bir hükümeti askeriye olduğu bununla da anlaşılır ki, orada Fransa vesâir yerlerde olduğu gibi gönüllü asker kabul olunmazdı. Bilakis hakkıyla silah kullanacaklar kim ise anlar asker alınırdı. Bu usûl millî ve ecnebî asker hakkında ve müsaveten câri idi. Prusya ahalisi az ve zâyıf bir hükümet olduğundan ikinci kralı Frederik Gilyom zamanında daha az ordusuna ecnebilerden asker almak usûlünü kabul itmiş ve o zaman (68700) nefer kuvvetindeki ordusu içinde (25) bin kadarı ecnebîden alınmış idi.

Frederik (7) sene seferinde ordusunu (200) bine kadar çıkarmış iken yine bu usûlden vaz geçmemiş idi. (20:47) yaşına kadar olanlara askere alınırdı. Yetimler ve bir pederin yalnız bir oğlu olursa mu‘af tutulurdu. Askerin aylıkları pek cüz‘i olduğdan başka hizmetleri bazen kayd-ı hayat şartıyla merbut idi. Askerin maaşı hakîkaten pek az idi. Prusya askeri bi‘z-zarûre et yiyemezdi, kuru etmekle vakt geçirirlerdi. Yalnız ara sıra kendilerine biraz setre virilür idi. Yarımşar birada ta‘yînleri var idi. Neferâtın terfi‘leri de hiç mertebesinde gibi bir şey idi. Çünkü zâbit apoleti takmak asil olanlara mahsus idi.

(Sayfa:111) Terfi‘den başka olan mükâfatlarda, asker için pek nâdir idi. Şecâ‘at gösterenlerin şabkalarına bazen bir şerit dikerlerdi. İmtiyâzâtı bu derece mahdud olan bir asker beyninde kırılması na-kabul bir irtibât husûle getiren yalnız inzibât-ı askeri olabilir. Vâkı‘a imtiyâzât zâbitleri içinde mahdud idi. Lâkin onlar hiç olmazsa kendi terfi‘lerine mağrur olabilirlerdi.

Büyük bir fâ‘aliyet gösterdikleri vakt zâbitân birdenbire terfi‘ rütbe iderler. Hatta bazen bir rütbe aşırı bile çıkarlardı. Sûret-i umûmîyede zâbitânın terfi‘leri kademe nazaran bir büyük aralıklar ile icrâ olunurdu. Maaşları vüstâ idi. Aşağı rütbedeki zâbitân (740) frank kadar senede bir şey alurlardı. İtâ‘atsızlık maddesine her zâbit kendi mâfevki tarafından habse atılırdı. Hal böyle iken zâbitânı Prusya ordusu dâhilinde tutan acaba ne idi. Şübhe yok ki, anlarda şeref unvân-ı hucceti silaha intisâb meftûniyet ve ale‘l-husûs Frederik gibi büyük bir kumandan maiyetinde bulunmak devleti pek çok câzibeler gösterirdi.

Lâkin, bunun bir sebebi daha var. Yüz başlık rütbesi senede (3,710) frank vâridât getirirdi ki, bu taraftan gelen câzibenin de parayı pek çok seven Almanlar için ayruca ve pek kuvvetli bir tesiri olduğu inkâr idilemez. Filhakîka Frederik bu rütbeye girecek olan zâbitâna pek ehemmiyet virir. Ve cidden istihkâk göstermedikçe kimseyi oraya kabul itmezdi.

(Sayfa:112) Frederik piyâdesi pek az süngü muharebeleri itmiştir. Müşârunileyhin süngü ve kılıçdan ziyâde ateşlere meftûniyeti var idi. Ma‘hâza fırsat düşdükce süngü hücumlarından da istifâde iderdi. Piyâdenin birkaç dürlü ateşi var idi. Ezcümle takım ve tabur ateşleri, bu ateşler üç sırayla icrâ olunurdu. Bundan başka Frederik’in ateşleri daha iki mühim kısma ayrılır. Biri durarak, öbürü gerek

ileri gerek geri yürüyüşlerde icrâ idilen yürüyerek ateş idi. Bütün bu ateşler kumanda ile icrâ idilirdi.

Prusya piyâdeleri şâyân-ı hayret bir sûratle ateş iderlerdi. Silah isti'mâli ve tüfenk doldurmak gibi esâslı hareketlerde pek ileri gitmişler idi. Düşmanlarının dakikada (3) endahlarına mukâbil Prusya piyâdeleri, (6) endah iderlerdi. Ve isâbet ihtimâlleri de pek çok idi.

Süvârî.

Frederik piyâdeden ziyâde süvârî muharebesini değiştirdi. Ve o husûsda terakkiyatı azîme husûle getirdi. Kendisinden evvel Prusya süvârîsi büyük gövdeli efrâd ve hayvanatdan terkîb iderdi ki, şu vechle husûle gelen süvârî sınıfları kendi ta'birince fillere mahsûs bir manzarâ-i acîbine teşkîl iderdi.

Bu süvârîler yalnız sûrat ile hücum iderlerdi. Ve hücum esnâsında (Sayfa:113) dahi ateş iderlerdi. Süvârî islâhâtında en evvel şu iki mahzuru kaldırmak lâzım gelirdi. Binâenaleyh Frederik süvârîyle düşman piyâdelerine hücum ideceği sırada eslihâ-i nâriyeden hiçbir şey kullanmayarak kılıç elde ve dört nal olarak hücum itmek usûlünü kabul ve tasmîm eyledi. Dört nal ile hücum itmek filhakika süvârî için pek büyük bir şeref devri olmuş idi. Bu yürüyüşdeki sûratden başka kıta'atın bi'z-zat cesâretlerini de artırmak lâzım gelirdi. Buna binâen Frederik süvârî bölüklerini yanaşık nizâmda ta'lim itdirir ve pek çok manevralar yaptırırdı.

Süvârînin bu devirdeki hükm ve nüfuzu pek kuvvetli idi. Ale'l-ekserî muharebeler anın hareketiyle netîcelenir. Frederik piyâdeleri hakkında göstermiş olduğu emniyet ve vicdâniyesini süvârîlere dahi, ve hatta nizâmnamesinin şu ifâdesiyle tatbîk idiyor: “Evvel emirde uzun sûratler ile ileri gidilecek, daima birbirine bitişik bulunmağa gayret ve dikkat iderek sonradan dört nala kalkılacaktır. Zât-ı şevket meâbınız söze temînât virir ki, bu sûretle hücum vâki' oldukça düşman her vakt mağlub idiliş bulunur.” Frederik süvârîsinin en büyük tesirini ancak toplu bulunmasında ve yanaşık nizâmla müsademe itmesinde olacağını meydana çıkardı. Prusya süvârîsinin ilk nizâmı üç sıra üzere iken dört nal yürüyüşlerinde üçüncü sıranın hareketlerden dolayı sıkıntılı bir vaziyetde kalması umûmîyetle Fransızlar (Sayfa:114) ile berâber Prusya'da dahi iki sıralı nizâm kabul ve tasmîm idilmiştir.

Frederik süvârîsini hücum itdireceği vakt iki hat üzere tertîb iderdi. Birinci hattın aksâmı arasında pek cüz'î fâsılalar bırakırdı. Lâkin ikincisinde de kısımlar kadar ara bulundururdu. Bu ikinci hattın vazifesi birincinin cenâhlarını tarassud itmek ve hîn-î hâcetde oralara bölükler göndermek idi. Gâribdir ki, Frederik bu kadar ıslâhâtıyla berâber süvârîsini bir müddet asla hat harbin merkezi girişünde bulundurmamak fikrine düşmemiş. Mu'ahharan Ceneral Sidliç anın bu yoldaki hatâsını müte'addid muharebelerde tashih ve isbât etmiştir.

Bu adam Frederik'in son derece de ehemmiyetini kazanmış ve yedi sene seferleri ibtidâsında (37) senelik ihtiyâr bir ceneral bulunmuş idi. (7) sene seferleri nihayet bulunca (1764) Prusya süvârîsinin yeniden ta'lîm ve terbiyesiyle uğraşmağa başladı. Terakkiyâtını bir dereceye getirdi ki, evvelleri yalnız bir bölüğün yapabilmış olduğu muntazam bir manevrayı (Sidliç) (10) bin kişilik bir süvârî cemiyetiyle dahi yapmağa muvaffak olmuştur. Ceneral Dobesmark süvârîlik aleminde o zamana kadar böyle bir ceneral yetişmediğini iddiâ itmekde pek haklıdır.

Topçu

Büyük Frederik'in topçu sınıfını büyük bir ta'biye ile ikmâl (Sayfa:115) eylediği iddiâ idilemez. Bu sınıf el-ân istenilen terakkîye vâsıl olamamış idi. Bilakis bu şeref büyük Napolyon'un devr-i arifane bırakılmış idi. Çünkü Frederik süvârî için ne yapmış ise Napolyon'da topçu için ve hatta ondan ziyâde terakkî husûle getirmiştir. Frederik bu sınıfın hakkıyla terakkîsini görememiş ise de mikdarını tezyîde himmet eylemiştir. Pederi hiçbir vakt yüz topdan ziyâdesine mâlik olamamış iken müşârunileyh yedi sene seferleri nihayetine doğru (650) den mütecâviz top mâlik bulunuyordu.

(1761) seferinde (612) efvâh-ı nâriye bulunmuştur ki, 1740 da Silizya'yı fethi zamanında yalnız (90) topa mâlik olduğuna bakulursa (20) senelik bir zaman içinde topçu sınıfının adeden buralara kadar gelmesi cidden tahsin olunacak hallerdendir. Topçu sınıfının adedini çoğaltmakda Frederik'in hakkı var idi. Çünkü (7) sene seferlerine nihayet virmeğe olduğu zaman elindeki askerleri pek gayr-i muntazam idi. Bunlar acemîlerden ve az bir muharib ehliden teşkîl itmiş olduklarından kendilerini himaye için elbette çok topçuya lüzum görülürdü.

Frederik'in topları arasında birçok obüsler bulunurdu. Bunların adedi müşârunileyhin kûy ve mevâki' hücumlarına ne kadar ziyâde ehemmiyet virdiğini gösterir. Prusya kralı sahra ve muhâsara toplarını da birbirinden ayırdı. Hâsılı Frederik'in topçuluk aleminde (Sayfa.116) en güzel bir hizmeti varsa oda süvârî topçuluğunun îcâdıdır. Frederik zamanında (14) üncü Lui devrinde olduğu gibi topçu sınıfı (10) bin topdan mürekkeb livâlara ayrılırdu. Frederik'in vefâtından biraz sonra (Berdin) bataryaları sekizer topa indirildiler ki, bunların ikisi obüs idi.

Frederik ilk evvel bir livâ süvârî topçusu, fakat daimi olmak şartıyla tesisi eyledi. Bu topçu mu'ahharan yani (1778) de (40) topdan yani dört livâdan mürekkeb oldu. Topçunun ateş ve endaht ta'lîmleri pek ciddî bir sûretde devam itmişdir. Hatta rivâyet iderler ki, Frederik'in evâhiri saltanatında topçular dakikada (20) def'a endaht iderlermiş.

FREDERİK'İN TA'BİYE VE SEVKÜ'L-CEYŞİ

Frederik'in kullanmış olduğu ta'biyeye bir sıfat-ı fârika vermek için unutmamalıyız ki, müşârunileyh, karşusunda tıbkı Gustav Adolf'un hasımlarına yani pek bâti ve ağır bir ahaliye mâlik idi. Bu cihetle kısa ve pek şiddetli seferleri uzun ve sürekli muharebelere tercih iderdi. Harbde en evvel davranan muzafferiyet kazanurdular. Gustav Adolf, Frederik ve Napolyon şu hakîkatin mücessem bir burhanıdır. Lâkin bu husûsda dikkate alınacak bazı maddeler vardır.

(Sayfa:117) Ezcümle harekât-ı sevkü'l-ceyşiyenin pek mükemmel terkîbi, kıta'atı cesîmenin darü'l-harbler üzerine sevki, ve istenilen kıt'alara îsâli lâzımdır. Şu noktaların heyet-i umûmîyesi itibariyle Frederik aynı dereceye çıkamıyor. Sefer planlarını ekseriyyâ muharebenin sonunu ve anın vukû'a gelebileceği mahalli keşf idebilen bir başkumandan gibi tertîb itmiyor. Dağılmış bir düşman karşusunda ve her yerde adeden fâik olacak bir tarzda kuvvetlerini toplamıyor. Kendisinin de itirâf itdiği gibi ekseriyyâ tesâdüf tab' oluyor. Hâsılı Frederik güzel bir ta'biyeci olduğu kadar güzel bir sevkü'l-ceyşci değildir.

Bununla berâber en büyük fatihlere yakaşur hassaları cem' olan böyle bir kumandanın güzel bir sevkü'l-ceyşci olmaması kusurunu kendisinden ziyâde zamanına vermek lâzımdır. Çünkü ufak bir millet başında bulunub da anın her taraftan tehlikeli düşmanlar ile sarıldığını görmek şübhe yok ki, serbest-i harekâta

epeyce mûmâna'at ider. Bundan dolayı Frederik başladığı seferlerde alelacele netîcelendirmeği kendisi için bir kâ'ide ittihâz eylemiş idi.

Velhâsıl güzel bir sevkü'l-ceyşci olmasına mûmâna'at iden sebeplerden biride (14) üncü Lui zamanındaki mağazalar, ve iâşe usûllerini muhâfaza da ısrar itmiş bulunmasıdır. Lâkin Frederik sevkü'l-ceyşce kusur itdiyse de her biri bir model ittihazına şâyân yürüyüşler icrâ itmiştir. Saksonya'yı kurtarmak için (Sayfa:118) kendisini (Rosbah=Rossbach¹⁴⁸) Meydan Muharebesine getiren yürüyüş bu kâbildendir. Gâribdir ki, yan yürüyüşlerin sevkü'l-ceyş ve ta'biyece olan azîm ve tehlikelerine binâen anları icrâ edecek kıta'atın pek muallem ve manevracı olması ve asker arasında cidden inzibât bulunması lâzımdır

MUHAREBE NİZÂMI

Frederik'in yapmış olduğu harekâtın heyet-i umûmîyesine bakarak muharebe nizâmının şekl-i ta'biyesini çıkarmak mümkündür. Bu nizâm iki hatla birde ihtiyât hattını şâmil idi. Her hatda piyâde merkezde süvârî ise cenâhlarda bulunurdu.

Birinci hat aralıksız idi. Aralık bırakılsa bile piyâde taburları ve süvârî bölükleri arasında ancak (7:8) hatve kadar bırakılıyordu. İkinci hattın aksâmı beyninde aralık terk olunurdu. Fakat bu aralıklar hiçbir zaman o hattı teşkil iden kısımlardan büyük olamazdı. İkinci hat için bu aralıklara mutlak lüzum var idi. Çünkü hat mezkûrun kuvveti az olduğundan birincisi gibi aynı cebheye mâlik olamazdı. Frederik'in muharebe nizâmında şâyân-ı dikkat bir nokta daha var ki, oda ale'l-ekserî birinci hattın girişünde ana amûden ve cebhesi (Sayfa:119) dışarıya müteveccî olmak üzere bir veya birkaç Grenadye taburlarının konulmasıdır.

Bu vâsıta ile cenâhlar takviye edilmiş bulunurdu. Ale'l-husûs süvârîler müsademe için uzaklaştıkları vakt bunun ehemmiyeti artardı. (Klavzevic) yanların şu sûretle isnâd edilmiş bulunmasını pek çok tahsin idiyor. O vaktler cenâhların çevrilememesinde şu maddeye atf olunmaktadır.

Bu devirde vukûât-ı askeriyenin başlucası şunlardır:

Evvelâ: Avusturya Verâset Seferi (1740:1748)

¹⁴⁸Jeremy Black, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, Çev:Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s:15.

Sâniyen: Silizya seferleri (1741:1742, 1744, 1745)

Sâlisen: Yedi Sene Seferleri (1756:1763)

Râbian: cemahir-i müttefikin istiklâl seferi (1775:1783)

Hâmisen: Bavyera Verâset seferi (1773: 1779)

Avusturya Verâset Seferleriyle Yedi Sene Seferi zamanında ordular daha ziyâde müteharrik ve alışıklı bir hale getirilür. Buna da sebep anların kumandanları yani Mareşal Dosaks ile İkinci Frederik olmuştur.

Mareşal Dösaks (1696) da Drest şehrinde tevellüd ider. (1722) de Fransa hidmetine gider. Büyük bir ceneral ve pek meşhur bir askeri muharriri olmak üzere tanılmışdır. Ale'l-umûm yazdıkları felsefe-i harbiyeden bâhis ider, kalb-i beşerin kıta'atı askeriye üzerindeki (Sayfa:120) tesîr-i umûmîyesini gösterir. Eserlerin en başlucası (Mesrevries) yani kendi hayalatım unvanını hâiz olandır. Bununda en fâideli fâsıllarından biri ahz-ı askeri usûlundan bahseder. Müşârunileyh hiçbir fark ve istisnâ kabul itmiyerek büyük hemşerilerin hiç olmazsa beş sene askerlik de hidmet itmelerini teklîf idiyor. Ve kıta'atın sürat ve hareketlerini de pek çok ehemmiyet viriyor. Anın ictihâdına göre orduların muvaffakiyeti neferlerin bacaklarında mahfuzdur. Bundan dolayı yorgunluğu gidermek ve yürüyüşleri kullanmak fikriyle ara sıra hatve-i mevzune ile trampete isti'mâlini tavsiye idiyor.

Avusturya verâset gavgalarından sonra Mareşal Dosaks Berlin'e avdet ider. Hükümdarların pek çok iltifâtlarını görür. Frederik (Voltere) yazdığı bir mektubunda müşârunileyh hakkında şu sözleri söylüyor: "Fransa kahramanını veya daha iyisi (15) inci Lui asrının torununu görmek şerefiyle mübâhi oldu. Sanat-ı harbe dâir olan nutklarından pek çok şeyler öğrendim. Bu ceneral bütün Avrupa kumandanlarının hâcesi olmak meziyetini hâizdir. Tasavvur itdiği terakkiyâtın hepsi Fransa'da husûle getirememesi kendisi için bir kabahat değildir. Çünkü bu memleketin yabancısı idi. Binâenaleyh düşündüklerini yapamadığı için kendisini değil, (Sayfa:121) eski âdetlere prestij itmiş olan o vakit ki Fransa ekâbirini mu'ahaza itmeliyiz."

Erkân-ı Harb Mektebi

Frederik bütün Avrupa halkına tevaffuk itmesine vâsıta olan kavâ'id ve emsâl-i harbiyeyi bütün milletine ta'lîm itmeği düşünmüş ve bunun için Berlin de

bir dâire-i askeriye tesis eylemiştir. Buradan en malûmatlı olarak yetişen zâbitler encümen-i askeriye yani Erkân-ı Harbiyye Mektebine girerler idi.

Sanât-ı harbin aksâm-ı aliyesi burada münâkaşa idilür. Fünûn-u aliyyeye dâir dersler burada okunur. Islâhât-ı umûmîye projeleri harekât-ı cesîme planları, hâsılı mesâil-i meşgale hep burada hall ve tedkîk olunurdu.

Frederik hükümdarlık ve cenerallık hidemât-ı mühimmesi yanına birde edebiyat gibi insaniyeti ikmâle vâsita-i maneviye olan bir fenn-i şâhâne daha terdîf eylemiş idi. Frederik’in pek çok eserleri vardır. Edebiyatın her kısmına vâkıf idi. Felsefeye, politikaya, askerliğe, edebiyata dâir eserler, manzum yazılmış tiyatrolar, operalar vücûda getirdi.

Bu adam aynı zamanda, kumandan, feylesof, diplomat, edîb ve şâir idi. Bu kadar güzellikleri kendisinde toplanmış olan (Sayfa:122) Frederik’in büyüklüğünü göstermek için ismine ilâve edilen bu sıfât bile gayr-i kâfidir.

En başluca eserlerden “Zamanın Tarihi” nâmıyla yâd olunan kitabdır. Bu eser iki cilddir. Muhteviyâtı: Avusturya Veraset gavgasının iki evvelki devrine yani (1740: 1741) (1744:1745) vukûâtına hâvîdir. Askerlikçe pek çok meşhur olan ikinci bir eserde “Yedi Sene Seferleri” ismindeki telîfidir. Buda iki cilddir. Bu iki eser Büyük Frederik’in bütün vukûât ve kavâ'id-i askeriyesini câmi‘ iki hazinedir. Müşârunileyh bu eserlerini o kadar güzel ve hele o kadar doğru yazmıştır ki, insan okuyunca kendi hatâlarını pek şiddetli ve serbest bir lisân ile mu‘ahaza itmek büyüklüğü, yine yalnız Frederik’e mahsus olduğunu görerek hayran olur.

1757 SEFERİ

On sekizinci asrın ortasına doğru, o zamana kadar ikinci derece hükümetlerden başka bir şey olamayan Prusya artık Avrupa büyük hükümetleri sırasına geçmeğe başladı. Şu inkılâb en ziyâde İkinci Frederik’in himmetiyle meydana geldi. Binâenaleyh daha o zamandan itibâren memleketi için neta‘ic-i azîme (Sayfa:123) husûlüne çalışan bu büyük adama bütün Prusya halkı minnetdâr olmalıdır.

İkinci Frederik zamanımız harekât-ı harbiyesinin tedkîk mütâla‘asında bile bizim için model ve rehber olan cenerallar içinde (Prens Ojen, Mareşal Turn, ve

Gustav Adolf) gibi kahramanların halefidir. Binâenaley yalnız tarihçe bulunduğu şu vaziyetden dolayı müşârunileyhin bütün seferlerini ve bilhassa (1757) seferini mütâla‘a itmek pek çok fâidelidir.

VUKÛÂT-I İBTİDÂİYYE

İkinci Frederik (1740) da saltanata geçer. Prusya o zaman (3) milyon ahaliye (76) bin kişilik bir orduya, (30) milyon vâridâta ve (33) milyon kıymetinde bir hazineye mâlik bulunurdu. Ve yalnız Prusya, Brandenburg, Pomeranya, eyâletleriyle ve Vestfalya arazisinin bazı ufak tefek kısımlarını hâvî idi. Şekli gayr-i muntazam, hudûdu her cihetden açık ve dağınık olduktan başka, Avusturya ve Prusya imparatorlukları gibi kuvvetli komşuları ile sarılmış idi.

Avrupa’nın o devre mahsus haritasına bir göz gezdirilürse Prusya’nın küçüklüğüne ve hudûdunun tehlikeli vaziyetine ta‘accüb (Sayfa:124) itmemek kâbil değildir. Şu halleri değiştirmek ve Prusya’yı büyültmek vazîfesini zaman Büyük Frederik’in himmetine havale itmiş idi. (1740) da imparator (6) ncı Şarl’ın vefâtı İkinci Frederik için güzel bir fırsat zamanı idi.

Müşârunileyhin kızı Mari Terazın tac hükümdariyesiyle en güzel eyâletleri tehlikeli düşürdüğü anda, Frederik kendi hissesine olarak (Silizya’yı almak hevesine düşer. Ve maksâd-ı için lâzım olan her şeyi tedârük ider. Hâlbuki Avusturya hükümeti Osmanlılar aleyhine açtığı seferlerde fenâ halde bozulur ve nihayet terk-i silaha mecbûr kalur. Bunun üzerine kral birdenbire (Silizya) üzerine atılır ve orada kât’iyyen yerleşmiş bulunur.

(1740) ile (1745) arasında Frederik’in Avusturyalılar aleyhindeki fütûhâtını müdâfa‘a için açmış olduğu bir harbine tesâdüf idilür. Müşârunileyh bu seferde kendi cenerallık sanatının müşkilâtını öğrenür. Birçok meydan muharebeleri virir. Bunların en meşhûru (1745) (Zor) Meydan Muharebesidir ki (1866) (Zor) müsademesiyle aynı yerde vukû‘a gelmiştir.

1745 de Avusturya hükümeti Silizya’da Prusyalılar, Bohemya’da Fransızlar ile muharebe itmekde bulunduğundan her taraftan hücumu uğrayarak nihayet Frederik ile (Dresd) müsahhasını kabul ve bütün Silizya’yı müşârunileyhe terke karar virir. 1745 ile 1750 arasında (Sayfa:125) pek tatlı bir sulh zamanı geçer ki, Frederik bu fâsıladan istifâde iderek ve kimsenin haberi olmaksızın yeni bir seferin tedârûküyle

meşgul bulunur: kuvve-i maliyesini tanzîm ider. Hazinesi doldurulur. Ordu mikdarını çoğaldır, teşkilâtı askeriyesini az çok değiştirir. Manevralar yapar, bu sûretle kıta'atı askeriyesinin ta'îlm ve terbiyesini ikmâl ider. Kal'a ve istihkâmlar yapdırır. Silah, barut, erzâk ve yem için büyük depolar ve mağazalar vücûda getirir. Hâsılı ahvâl-i müstakbele için elinden ne gelürse hepsini yağmağa çalışır. Filhakîka müşârunileyhin bu bâbdaki sa'y devr-i endişânesi halefleriçün unutulması na-kabûl bir ders yerini tutar.

1755 Fransa ve İngiltere arasında rekâbet-i bahriye ile müstemlekât münaza'alarından dolayı yeniden i'lânı harb idilür. Daha evvel ve daha güzel hazırlanmış olduğı için İngilizler bahren Fransızlara galebe ider. Fransa intikâm almak hevesiyle İngiltere kralının idâre-i husûsiyesinde bulunan (Hanover) eyâletini zabt itmek ister. Bu vechle harb denizden karaya intikâl ider ve derhâl bütün Avrupa'nın oraya iştirâk itmiş olduğı görülür.

İngiltere Prusya kralıyla birleşür. Fransa şu yeni ittifâkda Silizya'yı Prusyalılar elinden geri almak fırsatını keşf eyleyen Avusturya ile ittihâd ider. İmparatoriçe Frederik aleyhinde başka emeller besleyen Rusya hükümeti Fransa ve Avusturya'ya karışur.

(Sayfa:126) Ve sonraları (Polonya) kralı, Saksonya prensi de Avrupa'nın üç büyük hükümetinden husûle gelen şu cesîm ittifâka dâhil olur. Biraz sonra İsveç hükümeti ile hükümât-ı beriyyesinin, İngiltere'nin istinâdıyla kralının zekâvet ve tedbirinden başka tutanacak hiçbir yeri olmayan yeni bir hükümet aleyhinde birleşmiş oldukları görülür. Bu söylediğimiz muhtelif ittifâklar ile vukû'a gelen müzâkereler gizli tutulmak istenilmiş idi. Lâkin Frederik (Dresd) meclisinde bulundurmuş olduğı husûsi bir memur vâsıtasıyla anların hepsini öğrenmiş idi. Frederik yine hazır idi. Hâlbuki düşmanları el-ân hazır olamamışlardı. Bunun üzerine müşârunileyh birdenbire harbe girüb Saksonya'yı zabt itmeğe karar virir. Bu vechle düşmanlarından birini olsun ittifâkdan çıkarmış ve Saksonya'da vukû'a gelecek ilk bir muzafferiyetle askerine kuvvet ve emniyet virmiş bulunurdu. Bundan başka sefer gâilesini kendi hudûd ve memleketinden hârîce götürmüş olacaktı.

Binâenaleyh Frederik (Dersd) de birleşmiş üzere (Magdeburg) (Vitemberg) ve (Frankfurt)dan hareket iden üç muhtelif kol teşkîl ider. O zaman pek zayıf olan Sakson ordusu bu kollara karşı sebât idemez. Pirna ordugâhına çekilür. Frederik

Sakson ordusunu orada muhâsara ider. Ve aynı zamanda (Sayfa:127) Avusturya'nın göndereceği imdâdları durdurmak için (Uzgabirg) silsilesinin cenûb ve resâni üzerine bir tarassud ordusu gönderdi. Filhakîka Mareşal (Brovn) kumandasında bulunan bir Avusturya ordusu Pirana muhâsarasını kaldırmağa memur olur. Frederik (Lubuziç) mevki'inde ona hücum ider ve girüye atar, Saksonyalılar netîcesiz bir hurûcdan sonra silahlarını teslim itmeğe mecbûr olurlar.

Şimdi 1757 vukûâtına geçelim. Frederik Saksonya'ya hâkim bulunuyor. Vâkı'a, düşmanlarının presinden kurtuldu. Lâkin daha Fransa, Rusya, İsveç ve Avusturya hükümetleriyle muharebe itmeğe mecbûrdur. Fransa'nın en büyük tesir ve kuvveti İngiltere'ye karşı yani Hanore içerülerinde vukû'a gelir. İsveç hükümeti âdi bir tarassud ordusuyla durdurulur. Rusya zann olunduğu kadar dehşetli görünemez. Seferin başluca vukûâtı Prusya ve Avusturya orduları yanında ve aşağıda söyleyeceğimiz arazide vücûda gelir.

DARU'L-HARB

Buradaki daru'l-harb mühasım devletler arazisinin heyet-i umûmîyesini câmi'dir. 1757 daru'l-harbi, birçok daru'l-harekâtlara ayrılır: biri (Sayfa:128) Rusya'ya mukâbil (Yeregal), (Vistol) ve (Oder) üzerinde diğeri İsveç aleyhine, oda Pomeranya ile (Östersund) civârında öbürü de bir büyük Fransız ordusunun (Dük dö Kumberland) ordusu aleyhine harekât-ı askeriye icrâ eylediği (Hanovere) eyâletidir. Dördüncüsü daru'l-harbi asliyedir ki, buranın idâresi doğrudan doğruya kralın kumandası altında bulunur. Ve prens (Subis) yani Franko Alman ordusuyla müstenid bulunan Avusturya ordularına mukâbilidir. Bu daru'l-harb 1766 daru'l-harbinin heman aynıdır. Şeklini de erbâatü'l-ızleidir ki şimâlen Berlin, garben Norenjvald ve Böhmervald, cenûben (Tuna) şarken de Küçük Karpas ve Oder hatlarından mürekkebirdir.

PRUSYA VE AVUSTURYA YAKUTLARI

1757 seferiçün Frederik heman (100) bin kişî kuvvetinde bir orduyu toplamış bulunur. Bunun (65) bini piyâde (18) bini süvârî (17) bini topçu, istihkâm vesâiredir. Frederik bu askeri her birisi 20:30 bin kuvvetinde olmak üzere dört kola ayırır ve şu yolda tertîb ider: (1)inci kol prens (Moris) kumandasında (Şemins)de ikincisi kralın

idâresinde (Lukovic) de 13 üncüsü (Sayfa:129) (Dük dö Bevern) idâresinde (Zitav) da (4) üncüsü Mareşal (İşverin) kumandasında Silizya'da.

Avusturyalılarında heman aynı kuvvetde bir orduları var. Şu kadar ki hazırlıkları ötekinden biraz beri kalmış bulunur. Onlarda tıbkı Frederik gibi dört kol teşkîl iderler: (1) incisi (Dük Ramberg) idâresindeki (Egra) da (2) incisi Mareşal (Brovn) kumandasında Budin'de (3) üncüsü Kont dö Könilsek idâresinde (Rayhezih) de dördüncüsü Mareşal Dûn idâresinde (Morevya) da Prens (Dusuyis) in Frankfurt Alman ordusuna gelince: bu da (50) bin kişi kuvvetinde olacak ise de hazırlıkları el-ân ikmâl olunamamıştır.

SEFER PLANI

Frederik hasımlarından evvel hazır bulunur. Şu hesâbı büyük bir fırsat bilerek bir sene evvelki yani (1756) seferinde yaptığı gibi Prusyalıları kezâlik 1866 seferinde yaptıkları gibi andan kât'iyen istifâde etmek fikirlerine düşer. Bundan başka Frederik'in ilk evvel meydana çıkmasına yardım itmiş diğer bir sebep daha vardı. Askerinin terbiye ve tecrübesine fevkalâde emîn idi. Çünkü bir sene (Sayfa:130) evvel ta'kîb eylediği muzafferiyetler Prusya ordusuna hakîkten büyük bir emniyet kazandırmıştır. Binâenaleyh Prusya kralı taarruza geçmek, Bohemya'ya istilâ etmek ve mu'ahharan Dusubis ordusu üzerine atılmak için kendisine yardım idecek olan şiddetli bir darbe ile Avusturya ordusunu yıkmak fikrine düşer ve bu yolda karar virir.

Bohemya'nın istilâsı için Frederik dört yol ve dört kol isti'mâl etmek ve sonra bu kolları ikişer ikişer birleştirmek ister: (2) evvelki kol (Luyuziç) de öbürleri de (Turnav) da birleşecekler ve şu sûretle son sefer de, prens Frederik Şarl ordusuyla prens Rovayal ordusuna benzer iki cesîm kol teşkîl edeceklerdir. Her iki halde de birbirinden büyük fâsılalar ile ayrılmış hututu'l-harekât kullandığını görüyoruz. Prusyalıların şu sûretle hareket itmeleri tabi'i aynı zamanda Silizya ve Saksonya'yı işgâl etmekdeki maksadlarından ileri gelmiş idi. Bundan başka şu vechle yaptıkları halde kıta'atı askeriyelerinin yürüyüşlerde, iâşe husûslarında müşkilâta uğramayacaklarını düşünürlerdi.

Vâkı'a, Prusyalılar şu manevranın husûle getirdiği dehşetli muhatıraya ehemmiyet virilmiş gibi göründüler. Fakat bunun sebebi var idi. Evvelâ

düşmanlarından daha çabuk hazır olduklarına, kendi kollarının aralıklarından daha büyük fâsılalar ile tertîb idilmiş (Sayfa:131) düşman kollarının dağınıklığına, kendi cenerallarının cesâret, şiddet ve ciddiyetlerine ve Avusturya kumandanlarının bilakis atâlet, tereddüt ve korkaklığına itimâd idiyorlar. (1866) da olduğu gibi (1757) de vukûâtın netîce-i umûmîyesi şu hesabın doğruluğunu ve şu manevranın isâbetini meydana çıkarmıştır. (Ma'hâza manevra yanlıştır.)

(1757) Seferi ikinci devre ayrılır: ilk devir 15 Nisandan ağustosun nihayetine kadar sürer. Bu kısmın daru'l-harbi Bohemya'dır. İkinci devir, ağustosun nihayetinden (10) kanûn-ı evvele kadar cereyan iden harekâta şâmilidir. Bunun daru'l-harbi Saksonya ve Silizya'dır. Bu yalnız birinci devre yani Bohemya istilâsına, Prag ve Kolin meydan muharebelerini ve Bohemya'nın tahliyesini câmi' olan vukûâtı göreceğiz. Bohemya'nın istilâsı için harekât-ı harbiye nisanın ilk günlerinde başlar. Prens Moris Şemnis'den (Efra) üzerine bir nümayiş harekâtı yapar. Buna mukâbil Darberg kendi kolunu işgâl itdiği mevki'i örtmek için anın etrâfında toplanmağa çalışır.

(Sayfa:132) Bunun üzerine Prens Moris, Komotav=Chomutov¹⁴⁹ bâ'de Loboizic=Lobositz¹⁵⁰ üzerine hareket ider. Ve (23) de oraya vâsıl olur. Ve orada Dresd, Prag, caddesini ta'kîb itmiş olan kral ile birleşür. Bu iki kol birlikde (Budin) üzerine yani Mareşal (Brovn) aleyhine yürürler. Düşen mevzi'ini cebheden pek kuvvetli bulduklarından (Ejer) Vâdîsini biraz ta'kîb iderler. Ve anı geçdikden sonra (Kefraden) gelmekte olan (Darmberg) koluna tesâdüf ile anı (Velvaren) üzerine atar ve bundan sonra Budin mevzi'inin sol cenâhını tehdîde gelürler.

Mareşal Brovn mevzi'ini tahliye ider. Frederik orasını taht işgâline alır ve köprüyü ta'mîr itdirir. Ve orada kendi hattı'l-harekâtını örtmek için bazı kıta'atı terk ider. İkinci Avusturya kolu birincisiyle birleşür. İkisi birlikde Prag üzerine çekilürler. Prusya kralı anları ta'kîb ider. Ve (2) Mayıs da (Moldova) Suyunun sol kenarlarını alır.

Bu sırada (Dük dö Bevern) Zitandan (Rayhenburg) üzerine ileriledi. 21 Nisan da bu nokta üzerinde (Kont dö Konifreg) in koluna hücum iderek anı (Libenov) a

¹⁴⁹ İpek Koçyiğit, *Çek Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Kırşehir Ticaret ve Sanayi Odası, Kırşehir, 2016, s:4.

¹⁵⁰ Evin Esmen Kısakürek, Arda Kısakürek, *Bizimkiler Aydınlanma 23.Kitap*, [http://www.dunya-tarihi.com/ E-Kitap](http://www.dunya-tarihi.com/E-Kitap), s:5.

doğru atar Avusturyalılar orada pek kuvvetli bir mevzi‘ tutarlar ki, (Dük dö Bevern) anın önüne gelince tevakkuf itmeğe mecbûr olur. Lâkin Mareşal Dö Şeverin (Sayfa:133) Dördüncü Prusya koluyla 18 nisan da (Trutnad=Trautenau¹⁵¹)dan Bohemya’ya girer.

(19) da (Könifenhof) a gelür. Ve burada (Ziçin=Jicin=Gitschin¹⁵²) ve (Turnav) üzerine yürür şu Avusturya kolunun arkasına düşmek ister. Avusturya kolu (24) de bulunduğu kuvvetli mevzi‘ini boşalır. Ve (Po) (Dol) (Julgobeslav) (Branday)dan geçerek (İzer) vâdisine iner. Bundan sonra da Prag üzerine yürür. Filhakîka (3) Mayıs da oraya vâsıl olur. (Mareşal Dö Şeverin) (Zeriçin) e geldiği zaman orada Avusturya kolunun ric‘atini haber alır. Bunun üzerine (Julgobeslav)a gider. Ve orada (Dük dö Bevern) ile birleşür. Bundan sonra (80) tabur piyâde ve (100) süvârî bölüğüyle (Branday) üzerine yürür. Bir vechle ki, mayısın ilk günlerinde (4) Prusya kolu iki cesîm yığın teşkîl ider: Biri kralın kumandasında Alp nehrinin sağ kenarındadır. Bu iki yığın dört fersah bir aralık ve (2) büyük nehir ile birbirlerinden ayrılmış bulunuyorlar. Bu esna da iki Prusya ordusu arasında birleşmiş olan üç Avusturya kolu Prens Şarl kumandasında bulunmak üzere Prag mevki‘ine istinâd idiyorlar. (5) Mayıs Frederik kendi taarruz yürüyüşüne devam ider. (Mareşal Kabt)ı Dresd yolunu örtmek ve düşmanın nazâr-ı dikkatini bu cihete almak için (20) bin kişiyle Moldova’nın sol kenarı üzerinde bırakur. Kendisi (30) bin kişi kadar bir kuvvetle Prag’ın birkaç kilometre uzağında ve (Sayfa:134) Avusturyalıların büsbütün ateşi altında giceleyn atılmış olan üç köprü vâsıtasıyla Moldava suyunu geçer. Şu sırada Mareşal Şeverin=Schwerin¹⁵³ (35) bin askeriyle (Branday) da bulunur. Bu (5) Mayıs günü seferin zamân-ı kât‘ıyyesini ve pek buhranlı bir faslını iş‘âr ider. Ve (1866) Seferinin 27 ve 28 nci Haziran günlerine mukâbildir.

Burada Prag duvarlarına sığınmış olan (70) bin Avusturyalı için pek güzel bir fırsat zamanı var idi. Lâkin birbirinden ayrı bulunan üç Prusya koluna büyük kuvvetle yürüyecek yerde Avusturyalılar kendi mevki‘ilerine kapandılar ve orada gayr-i müteharrik bir halde kaldılar.

¹⁵¹Charles D.Daves, *The Battle Of Königgratz 1866 The Evolution Of Operational Art*, School Of Advanced Military Studies U.S. Army Command And General Staff College Forth Leavenworth, Kansas, 1988, s:22.

¹⁵²Joseph West, *Principles Of War:A Translation From The Japanese*, Combat Studies Institute, Kansas, 1969, s:38.

¹⁵³İsmet Sarıbal, *Millet-i Müselleha (Ordu-Millet) Colmar Von Der Goltz*, Otorite Yayınları, Çankırı, 2016, s:159.

(6) Mayıs da kral, (Mareşal Dö Şeverin) önüne çıkar ve ale's-sabah onunla birleşür. Bu esnâda el altında (63) bin kişilik bir ordu bulunurdu. Şu kuvvetle Avusturyalıların mevzi'i üzerine yürür ve Prag Meydan Muharebesini vücûda getirir. İlk muzafferiyetlerden istifâde etmek ilk düşmanından kurtulub ondan sonra diğerleri üzerine girebilmek ve Prag'dan ancak (8) fersah uzakda ve pek kuvvetli bulunan Moravya kolunda (Prag) ordusuyla birleştirmemek için Frederik Prag muharebesini kabul ider.

(Sayfa:135) Frederik ve Mareşal Dö Şeverin evvelâ Avusturyalıların mevzi'ini istikşâf iderler. Bu mevzi'in sol tarafı Moldava suyuyla Prag şehrine istinâd itmiş bulunur. Etrafı bataklı çayırlar ve yalnız bir takım cebhesiyle geçilecek derecede dar ve çukur yollar ile doludur. Cebhesi bir hayli gölleri birbirine rabt iden bir derenin girüsünde kayalıklar ve sarp tepelerden mürekkebe bir silsilenin sırtlarıyla muhâttır. Ve ötede beride noktâ-i istinâd olunacak bazı köylerde bulunur. Cebheyi setr iden tepeler, göller ve dereler (Kij) karyesinin biraz ötesinde girtüye doğru ve amûden kırılır. Ve şu sûretle mevzi'in sağ cenâhı husûle gelür. Mâmafih mevzi'in en zayıf ciheti burasıdır. Çünkü buradaki zemîn arzalarının pek ehemmiyetleri olmadığı gibi buralarda süvârînin yayılmasına layık epeyce güzel ovacıklar vardır. Avusturyalılar bu sınıfta mu'tâdları olan nizâmıla yani iki piyâde hattı ve iki süvârî cenâhı üzerine yayılırlar. Moldava ile Prag arasına sıkışmış olan sol cenâhın vâkı'a hiçbir korkulacak yeri yok, lâkin buna mukâbil hiçbir şeye de yaramaz. Prusya ordusu Avusturya ordusuna muvazi olarak tertîbât alır. Bu ordunun muharebe nizâmı (40) tabur kuvvetinde (7) livadan mürekkebe birinci hatla (21) taburdan ibâret bir ikinci piyâde hattını hâvîdir. Ki hattın aralıklarını kapamak için (5) (Sayfa:136) Grenadya taburu terk edilmiştir ki, bunun üçü sağda ikisi solda bulunur. Sağ cenâh süvârîsi, (35) bölük birinci hatda ve (15) bölük ikinci hatda bulundurulur. Bundan başka birkaç süvârî bölüğü de yalnız bir taburdan mürekkebe birde ihtiyâtı vardır. İşte arazi ile her iki tarafın şekli ve tertîbi bundan ibârettir.

Frederik yaptığı istikşâf da Avusturyalılara cebhe üzerinden hücum etmek gayr-i kâbil olduğunu anladı. Lâkin (Mareşal dö İşverin) virdiği raporda nazaran düşman mevzi'inin sağ cenâhına hücumu tasvib ider. Bunun üzerine kendi ordusuna sola doğru bir yan yürüyüşü yaptırır. Bâ'de (Bodşerbih) Köyü tarafına sağa tebdîl-i istikâmet itdirir. Bundan sonra da ordusunu Avusturya muharebe nizâmının cebhesine amûden tehdîd eyler ve yine bu zamanda (Branday) tarîkini bırakur ve

(Olmst) yolu üzerine gelür, birleşür. Burada birleştiği zaman (Mareşal Doden) kolu kendisinin takrîben (8) fersah girüsünde bulunur. Müşârunileyh burada bir meydan muharebesi beklemiyordu. Piyâdesi ordugâhlarda istirâhat idiyordu. Sûvârîsi yem tedârüküyle meşgûl idi. Binâenaleyh orada evvelâ büyük bir karışıklık vukû'a gelür. Ve bundan dolayı Avusturya ordusu tabî'i geç kalur.

Mâmafih yine tertibât almağa muvaffak olur. Prens Şarl kendi (Sayfa:137) ordusuna Prusya ordusunun yaptığı gibi bir yan yürüyüş yapdırır. Bâ'de sağa tebdîl-i istikâmet itdirir. Bir vechle ki, sağ cenâhda hasmın yan hücumuna mukabele idebilecek bir koltuk husûle gelür. Bu koltuk (Kisr) köyünden (Esterboli) köyünün girülerine kadar imtidâd ider. Ve sağ cihetden (104) bölük kuvvetinde Avusturya sūvârîsi de örtülmüş, sol cihetden ise asıl cebhenin sağ cenahına istinâd itmiş bulunurdu. Jomini Avusturyalıların teşkîl itdikleri şu koltuğun pek çok mahzurları olduğunu söylüyor. Eğer düşman kolunun zâviyesinin re'sinde birleşmeğe muvaffak olursa o zaman pek şiddetli ateşleriyle muharebe hattının her iki istikâmetini boydan boya ateş altına alacaktı. Her iki müsademe esnâsında koltuk ilerüye götürülmüş olacak ise bundan düşmanın istifâdesine yarar büyük bir aralık husûle gelecekti.

Velhâsıl koltuk girüye çekilmeğe mecbûr olursa muharebe hattının her iki istikâmeti birbiri üzerine yığılmış bulunurdu. Yan yürüyüşünü bitirdiği gibi Prusya ordusu Avusturyalıların sağ cenâhı önüne vâsıl olur. Gündüzün (11) sularına doğru alelacele muharebe tertibâtını alır. Birçok müşkilâtla göller ve bataklık çayırlar ile dolu olan dereyi atlar ve bilâfâsıla hattı üzerine hücum ider.

Bu hücumu muvaffak olmaz. Alay toplarını kendi girülerinde (Sayfa:138) ve çamurlar içinde bırakmağa mecbûr olan Prusyalılar dehşetli bir Avusturya topçusunun Yıldırım ateşi içine sokulur. Burada birçok telefâta uğradıktan sonra karma karışık bir halde girüye çekilmeğe mecbûr olurlar. Avusturya Granadyeleri yeniçerilerin yaptıkları gibi, kılıç elde olarak anları ta'kîb iderler. Ve şu sûretle kendileriyle merkez arasında büyük bir aralık bırakarak (1000:1200) hatve kadar ileri atılırlar. Frederik (Niş) karyesini heman geçmiş olan sağ kol başında bulunduğu halde müsademeyi ta'kîb eyler. Ve o anda husûle gelen fırsattan müstefid olur.

Bir livâ askeri (Kij) üzerine götürür. Şiddetli bir hücumla orasını elde ider. Fakat bu sırada kendisini anflade almış olan Avusturyalıların merkeziyle sağ cenâhı arasında kalur. Yine bu zamanda evvelâ girüye atılmış olan Prusya sol cenâh

süvârîsini düşman süvârîsi aleyhine yapmış olduğu ikinci bir hücumda muvaffakiyet kazanur.

(63) Prusya süvârî bölüğü ceneral (Zeyeten=Zieten¹⁵⁴) sayesinde Avusturya süvârîsinin cenâhını alarak şu sûretle (104) bölük kuvvetinde pek dehşetli bir süvârî cemiyetine galebe itmiş bulunur. Bir vechle ki, Avusturyalıların sağ cenâhı o zamana kadar muzaffer iken şimdi yeniden toplanmış ve cenerallarının mu‘avenetiyle ileri (Sayfa:139) atılmış olan Prusya alaylarıyla merkezden ve diğer kıta‘at ile de sağdan ve soldan tehdîd idilmiş bulunur.

(Mareşal dö Şeverin) atından iner, eline bir bayrak alır. Ve şu sûretle kendi nâmına mensûb olan alayın başına geçer, anın ile birlikte ileri yürür. Vâkı‘a müşârunileyh urulur. Ve bu anda ölür: lâkin Avusturyalıların sağ cenâhları da bozulur ve karma karışık bir sûretde geriye kaçmış bulunur.

Avusturya hattının merkez ve sol cenâhı yeni bir muharebe cebhesi teşkîl için birçok kereler uğraşur. Lâkin böyle bir cebhe teşkiline vakt bulunamaz. İlk muvaffakiyetleriyle neşedar olan Ruslar, bütün şu hizmetlerden istifâde iderek anlar üzerine atılır ve anları fenâ halde bozarlar. Mağlub olan (Prens Şarl) (40) bin kişilik bir ordu ile Prag mevki‘ine atılır. (12) bin kişi (Saseva) istikâmetine çekilür. Ve Mareşal (Den) ile birleşmek ister. Yaralı ve ölü olarak (12) bin kişi muharebeden hâric bulunur. Ve (4) bin esîr ile (200) top düşman eline geçer. Prusyalıların (3400) ölü. (8000) yaralı ve (1500) kadar esîri olur.

(Sayfa:140) Frederik muharebeyi kazandıktan sonra bütün Avusturya ordusunu esîr itmek fikriyle (Prag) şehrini ablukaya alır. (6) Mayıs da (Bohemşirun) geldiğini öğrendiğimiz Mareşal (Dûn) muharebenin gayb idildiğini işittiği gibi girüye çekilür. Yani evvelâ Kolin bâ‘de (Viyana) istikâmetinde (Habren) üzerine ric‘at ider.

Prag müsademesiyle öteberi dağılmış olan Avusturya ordusu, ittifâkını toplar ve hepsi eli altında olmak üzere (40) bin kişilik bir kuvvet husûle getirdikten sonra abluka idilmiş olan şehrin mu‘avenetine girer. Frederik (25) bin kişiyle (Dun dö Bevern) i ana karşı gönderir ve haziranın yarısına doğru kendiside birkaç alay ile birlikte (Dun dö Bevern) ile birleşür.

¹⁵⁴ Viktor Hugo, *Sefiller*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2013, s:67.

Bu sıra iki ordu Viyana – Prag caddesi üzerine ve takriben Kolin hizâlarında birbirine karşı manevra yapmakla meşgûl olurlar. 17 Haziran da Avusturyalılar (Girişe Nav) mevzi'inde bulunur. Planyan mevki'inin girüsünde olan Frederik, sağ cenâhını kuşatmak fikriyle düşman ordusuna hücum itmek için tertîbât alır. Lâkin Avusturya ceneralı Frederik'in merâmını anlar. Bunun üzerine giceleyin ordugâhını değiştirir ve ordusunu ufak tepelerden mürekkeb silsilenin üstünde (Prag - Kolin) caddesine muvazi tertîb ider.

(Sayfa:141) Ayın (19) zunda Frederik (Planyan) mevki'inden çıkar. Ve hasmın muharebe hattına amûd bir vaziyetde yerleşmiş bulunur. Napolyon, düşman hattının sol cenâhına hücum itmek lâzım geldiğini her şeyi ap âşikâre gösteriyor diyor. Hâlbuki, Frederik şu vaziyetde kalacak yerde bundan başka pek tehlikeli ve pek karışık bir vaziyet kabul ider. Kral, Avusturyalıların sağ cenâhına hücum itmek ister. Bunun için gübgündüzün düşman önünde ve Alp hattıyla hasmın mevzi'i arasında üç kol üzere bir ta'biye yan yürüyüş yaparlar.

Frederik bu yürüyüş kollarının önünde süvârîsinin en büyük bir kısmını bulundurur. Ceneral (Zeyeten) kumandasında olan bu süvârî evvelâ (Kolin) kasabasının ilerisinde büyük yol üzerinde ve ordunun kısm-ı bâkîsiyle adeta bir zâviye teşkîl edecek vechle mevzi' alan düşman süvârîsini tarda memurdur. (Zeyeten)in süvârîsinden sonra (16) topuk cesîm bir batarya (7) tabur piyâde ve (5) dragon süvârî bölüğünden mürekkeb ve ceneral (Huns) kumandasında bir hücum kolu hareket ider. Bu kolun (Krazor) hizâsında lâzım gelen tertibâtı aldıktan sonra, köyü zabt edecek ve bâ'de Avusturyalıların sağ yanına hücum edecek, ordunun kısm-ı mütebâkîyesi bir hat mâil teşkîl iderek ve yavaş yavaş muharebeye girmek sûretiyle hücum kolunu himayesine almış bulunacaktır.

(Sayfa:142) Ne çâre ki, işler kralın virmiş olduğu emirlere göre çıkmadı. (Zeyeten) gerçi Avusturyalıların (Navasti) süvârî kolunu tarda muvaffak olur. Ve ceneral (Huns) da (Krazor=Krezeczhors¹⁵⁵) köyünü aldıktan sonra hasmın sağ yanına hücum ider. Lâkin ordunun aksâmı bâkîyesi (2) muzaffer kolu lâzım olduğu gibi takviye idemez. Prusya ordusunu yan yürüyüşü birkaç Avusturya taburunun hücumuyla epeyce telefâta dûçâr olur. Hücumu uğramış olan kıt'alar birdenbire durur

¹⁵⁵ Johann Friedrich Constantin, *Ideale der Kriegführung, in einer Analyse der Thaten der größten Feldherren*, C.3, Berlin, 1837, s:240.

ve muharebe tertîbâtını alurlar. Hâlbuki, yürüyüş kolunun hücumu tesâdüf itmemiş cihetleri yürüyüşlerine devam iderler. Bundan dolayı Prusya muharebe hattında birçok aralıklar ve parçalar husûle gelür. Ceneral Huns takviye edilmedi. Bununçün müşârunileyhin ilk muzafferiyeti sonradan bütün bir musîbet yerine geçti. Çünkü merkez ve sol cenâhlarında emîn bir halde kalmış bulunan Avusturyalılar kuvve-i asliyelerini kendi sağ yanlarına götürürler. Prusya hücum kolunu kuşadırlar. Ve anı pek çok telefâta uğrattıktan sonra girüye atmağa muvaffak olurlar.

Şu anda Frederik (Kolin) Meydan Muharebesini gayb itmiş bulunur. Bununçün bi'z-zarûre (Planyan=Planian¹⁵⁶) ve (Yenembrug) istikâmetinde çekilür. Kolin Meydan Muharebesi Prusyalılardan (18) bin ve Avusturyalılardan (Sayfa:143) (6) bin kişinin canına mukâbildir. Prusya kralının bu muharebe de mağlub olması bütün Bohemya'yı elden çıkmasına tesir itmiştir.

Filhakîka Frederik Prag muharebesini kaldırır kıta'at-ı askeriyesinden başluca iki kol teşkîl ider. (1) incisi doğrudan doğruya kendi kumandasında (Laytemperiç) üzerine çekilür (2) ncisi (Prens Dopros) un idâresindeki Lapyta istikâmetini ta'kîb ider.

Avusturyalılar şenlik yapıyorlar. Şimdilik muvaffakiyetlerinden istifâde itmeği düşünemiyorlar. Filhakîka Mareşal (Dûn) hasmın üzerine atılacak yerde birkaç gün (Kolin) şehir ayiniyle vakt geçirir. Muhâsara ref' idilmiş iken (Prens Şarl) gûyâ ceneral Dûn'ı taklîd idermiş gibi o da birkaç gün Prag'dan dışarı çıkmaz şu vechle Avusturyalılar epeyce eğlendikten sonra (Frederik)i gözetmek içün bir müfreze gönderirler.

Ve en büyük kuvvetleriyle (Prens Rovayal) üzerine yüklenmek isterler. Bununçün müşârunileyhin Zınav cihetinden arkasını almak çâresini ararlar. Ve en sonra (Gabl) istikâmetinden sol yanını çevirmiş bulunurlar. Bir manevranın tesiriyle (Prens Rovayal) Revemburg üzerine atılır. Pek çok zâyî'ât ve müşkilâtla bu cihetde ric'at hareketi (Sayfa:144) yapabilir ve en sonra yine (Bavçen) mevki'ine kadar püskürtmüş bulunur. Bavçen'de temmuzun nihayetlerine doğru oraya gelmiş olan kral ile birleşür.

¹⁵⁶ Johann Friedrich Constantin, a.g.e., s:240.

Frederik yeniden taarruza geçer ve bundan evvelki mağlubiyetlerine bakmayarak Avusturyalıları bir meydan muharebesine celb etmek ister. Müşârunileyh bu muharebeyi kazanacağı ve anın netîcesi olarak prens Şarl'ı tekrar Bohemya'ya atdıktan sonra kendiside Frankor Alman ordusunun istikbâline gidebileceğini ümîd eyliyordu. Bu Frankor Alman ordusu o sıralarda (Ayzenah) civârında toplanmakta ve kol başları (Hertorn) ile Lapzig önlerinde görünmekte idi.

Lâkin Avusturyalılar kralın arzu etmekde olduğu muharebeyi kabulden ictinâb idiyorlar. Bilakis daima kuvvetli mevzi'iler işgaliyle Frederik'in harekâtını durdurmağa muvaffak olurlar. Kral bunun üzerine (Dük dö Bevern) kumandasında Avusturyalıları karşı bir tarassud ordusu bırakur. Ve kendisi ufacak bir ordu başında ağustosun son günlerine doğru (Prens Dusubis) in önüne çıkmak üzere yürüyüş icrâ ider. (1757) seferinin ilk devri işte bundan ibâretti.

MÜTÂLA'AT

(Sayfa:145) (1757) seferinde Frederik Avusturyalıları kuşadarak onları kât'iiyen Silizya'nın ta'biyesine mecbûr ider. Krankor Alman ordusu, Torenj-Valde silsilesinin köylerine kadar atılır, ve Ruslar ile İsveçlülerin harekât-ı istilâiyelerini durdurur. Müşârunileyh bu sefer içinde Prag, Kolin, Rosbağ, gibi dört büyük meydan muharebesi vukû'a getirir. Bunlardan yalnız (2) sinde mağlub olur. Fakat ötekilerinde pek parlak muzafferiyetler kazanur. Hâsılı Frederik bu 57 Seferi'nde Prusya toprağına düşman ayağı dokundurmaz ve kendi zekâveti, askerinin terbiye ve cesâreti ve en çokda düşmanlarının hataları sayesinde dehşetli bir ittifâkın pençe-i kahr ve istilâsından şu sûretle kurtulmuş bulunur.

(57) Seferinden sonra harb daha (5) sene kadar devam ider. (57) de Frederik Zündorf da Ruslara gâlib gelür, lâkin (Hohen Kirt) mevki'inde Avusturyalıları mağlub olur. (59) da Ruslar (Gösezgozef) de Frederik'i mağlub iderler. Lâkin kazandıkları muzafferiyetden istifâde idemezler. Bosna dâhilinde Avusturyalılar tarafından şâyân-ı dikkat hiçbir şey vukû'a gelmez. (60) da Frederik Avusturyalılar aleyhinde (Yıgneç) ve (Torgav) muzafferiyetlerini kazanur. Lâkin Ruslar birkaç gün berisini işgâl itmiş (Sayfa:146) bulunur. (61) de Ruslar Avusturyalılarla birleşür. Frederik mahv olmuş derecesine gelür. Kendi (Bonsenburg) ordugâhının tesir ve kuvvetiyle, düşman cenerallarının birbirine karşı rekâbetleri sayesinde bir def'a daha

kendisini kurtarmış bulunur. (62) de şâyân-ı dikkat bir vukû'a husûle gelmez. (63) muhâsım hükümetler arasında müsâlha akd olunur.

Bomahde Silizya'yı Prusya idâresinde bırakur. Frederik şu sûretle memleketine bir buçuk milyon ahaliyi câmi' ve pek zengin bir vilâyet ilâve itmiş bulunur. İşte Frederik'in ikinci dereceden bir hükümet başında olduğu halde, Avrupa'nın en büyük hükümetlerinden mürekkeb dehşetli bir ittifâka mukâbil sebât itmiş olduğu (7) sene seferinin heyet-i umûmîyesi bundan ibâretidir.

Napolyon'un bu sefer hakkında şöyle bir mütâla'ası vardır: (Prusya ile müttefikler arasındaki müsavatsızlık hakikî olmakdan ziyâde zâhiri idi. Çünkü müttefikler hiçbir zaman hepsi birlikte hareket itmediler. Bilakis birer birer ve muhtelif zamanlarda daru'l-harbe iştirâk idiyorlardı. Bununçün Frederik onları birer birer urabildi. Frederik (57) de Bohemya, Saksonya ve Silizya içerülerinde birbirinden ayrı (3) silsile-i harekât vücûda getirebildi. Gerçi Ruslar her sene (Oder) vâdîsinde baş gösterirler idi. Lâkin orada ancak bir muharebe nihayet buluncaya kadar durur(Sayfa:147)lardı. Muharebe kazanılmış veyahud gâib idilmiş, ne olursa olsun onu müte'âkib heman kendi memleketlerine çekilürlerdi.

İsveçlüler ile imparatorluğun hükümât-ı sâireside ümîd olunduğu kadar tesiri gösteremediler. Müttefikin en çok çalışdıkları zamandan bile, (300) bin kişiden ziyâde bir kuvvet meydana çıkarmadı. Hâlbuki, Frederik belki her zaman (200) bine kadar askeri silah altında bulundurmuş idi. Bundan anlaşulur ki, Frederik üçe karşı iki kuvvetle muharebe idiyor. İşte Yedi Yıl Seferi'nin fevkalâdeliğini tenkîs iden madde bu nisbetden ibâretidir. Pruslar daima şu noktayı nazâr-ı dikkate almış olmalarından ileri geliyor ki, (23) Haziran 1866 da şimâlen şiddetli bir taarruza geçtikleri sırada müttefikleri olan İtalyahlara cenûbda ki harekâtı yine yukarıdaki şiddetle ta'kîb eylemelerini ve bu vechle (1757) de müttefikin dûçâr oldukları hatdan kaçınmalarını muttasıl tavsiye idiyorlardı.

(1757) seferi bir hadde kadar (1866) seferinin zuhuruna vâsıta olmuşdur gibi tasavvur olunabilür. Bu iki seferin pek çok yerlerde birbirleriyle müşabehetleri vardır. Ezcümle iki devirde Prusya kendisine düşman olarak Almanya dâhilinde Avusturya ile (2) nci derece hükümetlere mâlik idi. Bu ikinci derece hükümetlerinin (Sayfa:148) meslek hareketleri Prusyalıların pek çok hidmetleri celb eylemiştir.

Her iki devirde de Prusya düşmanlarından evvel hazırlanmış bulunur. Birçok seneler evvel harb için tedârukâta başlar. Kuvve-i maliyesini ikmâl ider. Terbiyeli ve kuvvetli bir ordu vücûda getirir. Hâlbuki, düşman orduları epeyce geç kalur ve bu söyledğimiz tedârukât cihetiyle pek çok noksânları bulunur.

(1757)de olduğu gibi (1866) da dahi Pruslar ilk bir düşmandan kurtulmak anın malzeme-i harbiyesini elde itmek için harb gâilesini kendi memleketlerinin hâricine götürmek ve ilk muzafferiyetler ile kıta‘atı askeriyelerine şeref ve kuvvet virmek için ilk hareketlerinde daha Saksonya’nın istilâsından işe başlamış olur. (1866) Bohemya istilâsı, (1757) Bohemya istilâsına kezâlik birçok noktalarda müteşabihedir. İki devirde de Pruslar, biri Saksonya, diğeri Silizya cihetinden düşman memleketine giren iki büyük orduya ayrılır. Ve bunlar birbirinden tamamıyla müteferrid iki hattı’l-harekât ta‘kîb ider ve kendileri de (2)nci derecede bazı kollar vücûda getirmişlerdi. Bundan başka iki yığın kendi noktâ-i icmâ‘alarını düşman memleketi içinde hatta anın kolları ortasında intihâb eylediler. Şübhe yok ki, bu vechle terkîb olunan kollar sevkü’l-ceyşce pek tehlikeli bir vaziyetde kalmışlardı.

(Sayfa:149) Lâkin, Prusyalılar heman kendi milletlerine münhâsır olan şu cesûrane hareketlerde, büyük bir kât‘iyyet ve şiddet göstermekde bulundukları için her iki halde de netîceyi kazandılar. Diğer cihetden Avusturyalılar (4) Mayıs (1757) Prag’da olduğu gibi (27) Haziran (1766) da dahi (Jozef İştad) mevki‘inde her vechle kendileri için pek fâideli ve hayırlı olan merkezi bir vaziyetde bulunurlar. Ne çâre ki, pek tenbel pek korkak ve pekde mütereddid olduklarıçün vaziyeti merkeziden istifâde etmek yolunu bilemediler. Onların şu münasebetsizlikleri Prusyalıların hatâlı hareketlerine hak virdiriyorlar.

Her iki hareketi ta‘biyece nazâr-ı dikkate alursak görüyoruz ki, Prusyalılar her iki devirde de esliha, manevra ve ateş kuvvetiyle hasımlarına fâik bulunurlardı. Her ne kadar (57) Seferinde avcı ateşleri kullanılmıyor ise de birlikde icrâ olunan ateşlerde Prusyalılar pek çok ilerilemişlerdi. Hele meydan muharebelerinde araziden, havanın tesirinden velhâsıl muharebenin gidişine az çok temâs iden her şeyden istifâde itmekde, Frederik ile düşmanlar arasında küllî fark var idi. Prag, Kolin, Rosbağ, Lutin muharebeleri müşârunileyhin hasım karşusunda yapmış olduğu manevraların sürâat ve suhûletini gösterir birer numunedir. Bundan başka her iki seferde (Lotin) ve (Sadova) meydan muharebeleri birbirine muntazırdır. Yani

(Sayfa:150) bunların her ikisi de birer kat'î meydan muharebesi olub anların hitâmıyla berâber seferlerin muvaffakiyeti temîn ve ikmâl idilmiş bulunur.

İKİ SEFERİN MUHTELİF NOKTALARI

(66) seferinde Prusyalıların vaziyeti siyasiye Yedi Yıl Seferine nazaran pek çok fâideli bulunur. Bundan dolayı harbin husûle getirdiği müşkilât ve mevaki‘ dahi o derece az idi. Frederik pek dehşetli bir ittifâk önünde harekete mecbûr idi. Hâlbuki, (66) da Prusya İtalya ile müttefik olmak münasebetiyle, Cermenya’nın belli başlı hükümetlerle yine birlemiş bulunan Avusturya ile heman muvazenet hâsıl itmiş gibi idi.

İki seferin darü’l-harbi, hutut-ı ta‘biyece hiçbir tebdil göstermiyor. Lâkin manevra hatları yani hutut-ı ittisâliye, şimendiferlerin îcâdıyla pek çok tebdilâta uğramıştır. Çünkü şimendiferler ta‘biyetleri îcâbından olarak bir takım yeni sevkü’l-ceyş hatları husûle getirdikleri gibi garları ve ale’l-umûm büyük telakki noktaları da ayruca sevkü’l-ceyş noktaları sırasına kâim olmuşlardı.

Son seferde orduların kuvvet ve teşkilâtı dahi pek çok büyümüş ve ıslâh idilmiş bulunur. Fırka ve kolordu (7) Sene (Sayfa:151) Seferinin cenâh ve hat kolları yerine geçer ve bundan başka sürâat hareket, manevra, dâimî bir hale girmiş olan kumandanlık cihetiyle de onlara tefevvuk ider.

Sevkü’l-ceyş noktâ-i nazarından yürüyüşler son seferde daha kolay ve daha çabuk icrâ olunur. (66) da Prusyalılar, birkaç gün içinde, Frederik’in birkaç hafta içinde yapamadığı yürüyüşleri icrâ iderler. Kıta‘at ve malzeme-i askeriye pek büyük mesafelere ve büyük ve sürâtle nakl itmeğe müsâ‘id olan şimendiferler bu cihetle de son seferde pek çok hizmetler görmüşlerdi. Bundan başka bu kollar hattı’l-harekât ile üssü’l-harekât meselelerine âid olan münasebatı pek çok ta‘dîl itmişlerdir.

Frederik’in orduları kendi depo ve mağazalarına merbut bulunuyor idi. Hâlbuki, temur yollar son sefer ordularını bu sıkıntıdan kurtarmış idi. Daru’l-harb üzerinde vâkî‘ müstahkem mevki‘ler orduların cesâmetleriyle mütenasib olmadıkları için harekât-ı harbiyece hiçbir tesir gösteremediler. Meselâ Frederik (Prag) ve

(Kolin) (Lapik), (Ligins=Liegnitz¹⁵⁷) ve (Breslav) mevki'lerine pek çok ehemmiyet vermiş iken son seferde Prusyalılar yalnız büyük bir müstahkem ordugâh teşkil iden (Olmoç) mevki'ine nazâr-ı dikkate almışlardı. (Juzfeştad) ile (Königraç=Königgratz¹⁵⁸) mevki'leri ancak 2-3 üncü derece de bir tesir gösterebilmişlerdi. (Sayfa:152) Ta'biye noktâ-i nazarından sınıf-ı selâse bervech-i âtî ıslâhâta nâil olmuşdur.

Frederik'in piyâdesinde pek çok güzel bir sûretde teçhiz idilmiş bulunan son sefer piyâdesi, ehemmiyet ve iktidârca dahi pek çok ileri gitmiş idi. Ateşin sürati, isâbeti ve menzili Frederik zamanına göre pek farklı idi. 57 Seferi'nde piyâde bölüğü daima birlikde ve keşif nizâmlar ile muharebe iderken (66) Seferinde ekseriyyâ bölük ve nısf taburları ile avcı nizâmında ve ale'l-husûs herkesin istediği gibi ateş itmekde olduğunu görüyoruz. Daha hafif daha seriü'l-hareke bir hale gelmiş olan topçu, diğer sınıflar ile mütanasiben tezyîd idilmiş idi. Topcu ateşi ihtimâl isâbet ve ale'l-lhusûs menzil cihetiyle dahi pek çok terakkîye nâil olmuş idi.

Süvârîye gelince: bu sınıf heman yerinde sayar gibi kalmış ve meydan muharebeleri de artık eskiden olduğu gibi büyük büyük hizmetler görmesi pek çok müşkîl olmuş idi. Bundan dolayı 66 süvârîsi şâyân-ı dikkat bir iş göremedi. Ve binâenaleyh bu süvârîyi (7) Sene Seferi'nin ceneral (Zeyeten) ve (Sediç) süvârîleri ile mukâyeseye hiçbir vechle hakkımız olamaz.

YEDİNCİ FASL

NAPOLYON ZAMANI

(Sayfa:153) Cihân-ı askeriye'nin sâhib-kıranı olan bu zât Fransa ordularının muvaffakiyet kazanmasına tasavvuru na-kabul hizmetlerde bulunmuşdur. Ma'hâza Napolyon sunûf-ı sülüs-ü askeriye teşkilâtında şâyân-ı dikkat hiçbir terakkî husûle getirmemiş, lâkin kendisinden evvel îcâd ve tensik idilmiş olan vesâit-i harbiyeden büyük bir maharet ve intizâm ile istifâde etmek yolunu bilmiştir. Bundan başka kendi sefer planlarını daha vâsi' bir mukayese de ve orduyu teşkil iden ahâlinin iktidâr-ı umûmîyetle mütenasib bir tarzda tertîb etmiştir.

¹⁵⁷ Mustafa Kafalı, "Altın Orda Hanlığı'nın Kurucusu ve İlk Hükümdarı (1227-1256)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s:208.

¹⁵⁸ Charles D. Daves, *The Battle of Königgratz. 1866 The Evolution of Operational Art*, School of Advanced Military Studies U.S. Army Command and General Staff College, Kansas, 1988, s:1.

İmparatorluğu zamanında Napolyon en çok ta'biye iştigâlatıyla ma'ruf olmağa başladı. Kendisinden evvelki idarenin kemâl-i serbest ve istiklâl cihetiyle kıta'atı askeriye de husûle pek tabî'i olan her dürlü ahvale karşı Napolyon ordusunu inzibât-ı askeriye ve manevralar da büyük bir ciddiyetle doğruluğa alıstırdı. Müşârunileyhin devrinde asker süvârîye karşı birbirini müte'âkib (Sayfa:154) sıralar ile ateş itmek ve her yerde araziden müstefid olmak üzere terbiye idilürlerdi.

Livâ fırkalar ile yapılır büyük manevralar ilminin en büyük vaz'ı yine Napolyon olduğu herkes tarafından itirâf idilür. (Boloni) ordugâhında yapılmış olan büyük harb taklîdleri Prusya ordugâh ve ta'lîmlerini pek karanlık bir husûfe uğranmış bulundular. Ale'l-ade büyük ordulara kumanda itmeğe alışmış olan Bonapart, askerlikçe yeni bir cüz'i tâm daha vücûda getürdü. Kolordu dinilen bu cüz'i tamını imparatorluğun mareşalleri kumandasında bulunmak mecbûri idi. Bir büyük sevkü'l-ceyş cüz'i tâmmı 2:5 ve ale'l-âde (3) fırkadan terkîb iderdi. Kolordu teşkilâtı 1809 Avusturya 1813 de bütün Avrupa büyük ordularında kabul ve ta'mîm idildi.

Süvârîyi büyük yığınlar halinde hareket itdirebilmek için Napolyon mevzi'nin yarısını kolordu teşkilâtına sokmuş ve diğer yarısından ihtiyât süvârî kolları husûle getirmişdir ki, bunlardan her birisinin kuvve-i umûmîyesi bazen ve meselâ Rusya seferinde olduğu gibi (10) bin atluya kadar çıkmış idi. Hâlbuki şu pek cesîm yığınlardan beklenen netîceler husûle gelememi. Napolyon Bahr-i Muhit sâhilindeki ordugâhlarda harb için hazır idilmiş olan, işte bu güzel ordu ile (1805) sefer-i (Sayfa:155) meşhûr ve muzafferiyetine girmiş idi. Bu sefer esnâsında Grenadye ve Kranbeci bölükleri birleşüb husûsi taburlar teşkil itmişlerdi hat ve hafif piyâde taburları her biri dört fırkaya ayrılır sekiz bölükden terkîb itmiş bulunurlardı. 1808 den itibâren alay 4 hat taburuyla birde debboy taburundan teşkil itmeğe başladı.

Bir tabur kumandanı vâsıtasıyla idâre olunan bir hat taburu, zâbitleri ile birlikde her biri (140) kişiden ibâret (6) bölüğü hâvî idi. Yalnız debboy taburları dörder bölüklü idi. 1813 de Napolyon, 88 taburdan mürekkeb (Bergarden Nasyonel) millî kol teşkiline mecbûr oldu. Bu taburların her biri (6) sı moremye (1) debboy (1) de topçu olmak üzere (8) bölükden terkîb iderdi.

Garden Nasyonel dinilen bu kol, ahalinin kur'adan kaçmış olanlarından teşkil idilmiş idi. O zaman piyâde (120) hat alayı (23) hafif piyâde alayı ve İsveçli,

Polonyalı vesâir milletlerden olmak üzere (25) de ecnebî piyâde alayından ibâret idi. 1807 de ağır süvârî (2) alay Kranbeci ve her biri beş bölüğün (12) zırhlı alayından mürekkeb idi. Muhtelit süvârî, her biri dörder bölüklü (30) dragon alayını hâvî idi.

(Sayfa:156) Bunların dokuzu mu‘ahharan mızraklı alayları teşkîl itmişlerdi. (1815) den sonra mızraklı alayları lağvedildi. Yalnız avcı alayının son bölümü mızraklı olarak teşkîl olundu. Hafif süvârî, 20 avcı ve 10 hussar alayından mürekkeb idi. 1815 den sonra süvârîde eskadron ta‘biri aynı zamanda hem ta‘biye hemde idâre cüz’i tâmmı yerine geçer. Napolyon meydan muharebelerde yüzlerce efvâh-ı nâriye bulundurmak hevesiyle topçuyu pek ziyâde çoğalttı. Topçu dokuz piyâde topçu alayı, 6 süvârî topçu alayı ve ayruca (9) tren taburuyla birçok da münferid bölükleri hâvî idi.

Kıta‘atı hatî’eden başka Napolyon zamanında her sınıftan mürekkeb ve bazen kuvve-i umûmîyesi (100) bin kişiye bâliğ olan ve hassa ordusu dinilen müntehâb kol bulunurdu. Napolyon müsademe ordularında hiç kimseye nasib olmayan bir derecede ihâta-i nazar ve sūraat-i intikâle mâlik idi. Düşman mevzi‘lerinin kuvvetli ve zayıf noktalarını pek çabuk anlar, arazinin mûcib olacağı fevâidi birdenbire takdir ider. Ve buna karşı ordusunu durdurur ve kemâl-i sühûletle hücum planını ta‘kîb eyler idi. Pek manevracı ve sadâkatli bir orduya mâlik olduğu için düşman mevzi‘ine isterse cebheden, isterse yanlardan hücum idebilürdü. Hâsılı karşıdakiler belki de hiç farkına varmaksızın anları (Sayfa:157) sağdan soldan kuşadub ve mahir bir damacı gibi kemâl-i sükûnetle hepsini mağlub ve perîşan iderdi.

Kıta‘atını kemâl-i fark ve isâbetli kullanmak usûlune yine herkesden ziyâde vâkıf olduğu için müşârunileyh el altında ve zaman münasibine kadar taze kalmak şartıyla daima bir ihtiyât bulundururdu. Napolyon’un her sınıf-ı askerinin harekâtını, arazi ve maksâd-ı harbin şekli ve tabiatına göre sevk itmekdeki büyüklüğü en çok kendisini bütün devr-i cedîdi sevkü’l-ceyş erbâbının fevkine çıkaran pek vâsi‘ sevkü’l-ceyş terakibâtına atf etmek lâzımdır. Gerçi sevkü’l-ceyş hazırı o îcâdı itmedi. Lâkin herkesçe müttefik-i aliyedir ki, sevkü’l-ceyş için en büyük terakkîler husûle getiren ve anın kavâ‘id-i külliye ve esâsiyesini takviye iden Napolyon ve anın idi ve gayr-i fânî olan seferlerdir.

Nizâm-ı harb mesâilinin pek çok olan hassalarını sevkü'l-ceyş alemleri içerisinde idhâl iden ve büyük çevirme hareket ve manevralarıyla yine bu alemleri celîle şeref viren Napolyon'dur. Ta'biyeden sevkü'l-ceyş hudûduna nâkil-i mekan iden bu kanun ilk def'a olmak üzere (1797) de mevki'î icrâyâ konulmuştur ki, bu manevra sayesinde Napolyon kendi sağ cenâhıyla Viyana'yı tehdîd iderek Arşidük Şarl'ın solunu girüye atar. Nihayet Avusturya hükümetini akd-i müsahhaya mecbûr ider.

(Sayfa:158) Kanun-ı mezkûrun en büyük tatbîkatı (1800), (1805), (1806) ve (1807) seferlerinde vukû'a gelür. Bütün bu seferler, Napolyon'un en kuvvetli manevrası, hasmının bir yanına takrîb etmek veyahud orasını sıkıştırmak ve kendi hat ric'atini kemâl-i emniyetde bulundurarak düşman ittisâlini kesmekden ibâret olduğunu gösterir. Bundan dolayı Napolyon'un fenn-i harbce vukû'a getirdiği terakkiyât her şeyden evvel tabiat-ı sevkü'l-ceyşiye üzerine mü'esses bulunur.

Binâenaleyh ta'biye-i cedîdenin me'hazı (18) inci asrın Prusya ordugâhları ise sevkü'l-ceyş hazırın menba'ıda (19)uncu asırda Fransa seferleridir, dinilebilir. Yazmakda olduğumuz şu ufacık (tarih) in zemîni müsâ'ade itse idi. Napolyon'un birkaç büyük seferiyle sahifelerimizi tevessü' etmek maksadımız da kazanmış olur idik. Ne çâre ki, kitabımızın zemîni bu husûsda ki emelimizin meydana çıkmasına müsaade itmediğiçün biz yalnız müşârunileyhin İspanya ve Portekiz seferlerini ta'kîb etmekle iktifâ ideceğiz.

NAPOLYON'UN İSPANYA SEFERİ

1808 : 1814

HARBİN ESBÂB-I ZUHÛRU

(Sayfa:159) Fransa, İspanya seferinin i'lânında zâhiri ve bâtini sebebler vardır. Sene-i mezkûreye gelinceye kadar Napolyon'un Avrupa hükümetlerinden bir çoğunu tefevvuk eylemiş, hatta ric'atini tepelemiş bulunurdu. Yalnız İngiltere'nin bahren göstermekde olduğu nüfuz-u âmirânesi Bonapart'ın pek ziyâdesiyle canını sıkıyordu. Anın için müşârunileyhin yegâne arzusu kabinesinin deniz boyunca uzayub gitmiş olan politikasını mahv etmek, İngiliz ticaretini bir hal tevekkufa düşürmekden ibâretdir. Napolyon şu fikrinde musirrane sebât idiyordu. Ve hatta hükümetlerden birçoğunun da cem' efkâr ve âmâline muvaffak olmuşdu.

Buna karşı İngiltere siyasiyunu tabi'î sükût ile cevap vermeyecekti. Filhakika Napolyon'un Britanya nüfuzunu mahv ve perişan itmek husûsunda gösterdiği mesa'isine karşı, İngilizler kendi ticaretinin zarûrîdide olmamasıçün ekseriyyâ Avrupa ve kabinelerini Londra kabinesine birleştirmeye ve aynı zamanda Fransa müstemlekâtı zabt itmeye çalışıyorlardı. Napolyon yürümek istediği yol üzerinde (Sayfa:160) epeyce bir mesafe kat' ederek Avrupa limanlarının büyük bir kısmını İngilizlere karşı pekâla sed idebilmişti. Portekiz küçük hükûmeti ise, küçüklüğü hilâfında, Bonapart mesleğinin azamet ve şânına rağmen kendi limanlarını İngiltere sefâin-i harbiye ve ticariyesine açık tutuyordu.

Napolyon buna fenâ halde gücendi. Ve derhâl sözle kabul itdiremediği âmâlini süngü ile yürütmeye karar verdi. İspanya ve Portekiz seferinin zâhirdeki sebepleri bundan ibâret olabilir. Lâkin işin hakîkati böyle değildi. Evet i'lânı harb itmenin sebebi hakîkiyesini uzun uzadıya ta'kîb itmeye bir lüzum görülüyor. Çünkü Napolyon'un asıl fikri, o esnâda Avrupa ordularından ekserîsini mağlub itdiği için, Fransa'nın zayıf birer komşusu hükmünde kalan İspanya ve Portekiz memâliğini de ele geçürmek ve Napolyon hanedanından bir prensi oraya kral ta'yîn eylemekden ibâretti.

Napolyon ki, başladığı bir işde muvaffak olmak için saniyede bin dürlü desise îcâd edecek derecede mahir ve politika şinâs idi. (1805) de Bolonyi civârında sefâin-i harbiye ihzâr itdikden sonra cesîm bir ordu ile İngilizler aleyhine yürümek ve ap ansızın Büyük Britanya sevâhiline asker çıkarmak fikirlerine düşer. Fikir, plan a'lâdan a'lâ fakat ne çâre ki, İngilizler karşı (Sayfa:161) yakada o yaka ile zaman geçürmedikleriçün Britanya limanlarını ablukaya almak fikriyle inşâ itdirilmekde olan gemiler hitâm bulduğu gibi umûm Avrupa kabinelerini Bonapart aleyhine sevk ederek Fransa'ya i'lân-ı harb idilmiş idi.

Yalnız İspanya hükûmeti (Senet il döfrans) mu'ahedesinde biri Fransa ile müttefik bulunuyordu. Lâkin (1805) Prusya seferi hengâmında İspanyalıların harekâtı müttefik bir hükûmetin haline hiçde yakışık almayacak sûrette cereyan itdiğiçün Bonapart komşusundan yavaş yavaş tereddüd itmeye başladı. İşte Portekiz ile İspanya hükûmetlerini yeryüzünden kaldırmak hevesleri daha o günden itibâren koca Napolyon'un kafasında gedik tutmuş yerleşmiş idi.

Ma'hâza İspanyollar gün altında gizli yanan ateş parçaları gibi kendilerini pekde âşikâreye çıkarmağa cesâret idemiyorlar idi. Bunun için (1808) i'lânı harbinde, Fransızlar mu'ayyen olacaklarına ve onlar ile birlikde hareket ideceklerine dâir karar vermişlerdi. Lâkin o zamanki İspanya kralı Napolyon'la şu yolda bir mu'âhede imza itdikten sonra halk işi gizli tarafını anlamağa ve Napolyon'un a'mâk-ı efkârına sokulmağa başladı.

Şu sırada Napolyon, Portekiz limanlarının İngilizlere karşı kapadılması lüzumunu Portekiz hükümetinden talep itmiş idi. Lizbon (Sayfa:162) kabinesi, Bonapart'ın şu yoldaki teklifini kabul idilemeyeceğini ve bilakis, Portekiz hükümeti 22 Teşrîn-i evvel 1807 senesinden beri İngilizlerin müttefiki olduğunu cevâben bildirmiş idi. Küçük bir hükümetin şu büyük cevâbı (Napolyon)u küplere abındırmışdı. Biraz vakt sonra Fransa ordusunun tecemmü' ve hareketi için emirler virildi. Ve 1 Şubat 1808 de ise Portekiz kabinesi aleyhine i'lânı harb idildi.

Silah başına toplanmış olan Fransız ordusunun Lizbon'a varmak için ta'kîb idilecek yol esâsen Bayon (Bayonne), Burgos, Valadolid, ve Salamank(Salamanca)....mevki'lerinden geçiyordu. İspanya hükümetinin pâyitahtı olan Madrid ise şu hattı'l-harekâtına pek yakın olmak münasebetiyle İspanya kabinesini pek ziyâdesiyle koruduyordu. Napolyon şu büyük ordudan başka, gâyet genç ve tâze askerlerden yani kara-i cedîde efrâdından mürekkeb ayruca bir kolordu Fransa- İspanya hudûduna yakın bir yerde cem' ve tahşid eylemiş idi. Ma'hâza bu ordudan büyük bir hizmet beklenemezdi. O olsa olsa bir ihtiyât askeri ve makamına geçebilürdü. Portekiz hükümetini istilâya memur olan büyük orduya Juno (Juno¹⁵⁹) kumanda ta'yîn idildi.

Müşârunileyh ciddî bir mukavemete uğramaksızın Lizbon şehrine kadar ilerüledi. Napolyon (50) bin kişiden terkîb iden diğer (Sayfa:163) bir Fransız ordusunu da Mareşal Murat (Joachim Murat¹⁶⁰) kumandasında olmak üzere 10 Mart 1808 de İspanya içerülerine sevk eyledi. Orduyu mezkûrun hedefü'l-harekât-ı asliyesi Madrid şehri idi. Mareşal Murat, ordunun (20) bin kişisini arka da terk eyledikten sonra doğruca Madrid üzerine yürüdü.

¹⁵⁹ Maria Jesusu Horta Sanz, "Napolyon Dönemi'nde Fransa'ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı'nda Gayri Nizami Kuvvetler (1808-1814)", *Tarih Dergisi*, S.59, İstanbul, 2014, s:119.

¹⁶⁰ Ahmet Kavas, "İtalya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.23, Ankara, 1992, s:452.

Bu günlerde İspanya politikacıları Napolyon'un büsbütün efkâr ve âmâline vâkıf olmuş bulunuyorlardı. Anın için derhâl Fransızlar aleyhine kıyâm idildi. Şu esnâda İspanya ahalisi başluca iki kısma ayrılmış bulunuyordu. Yani halkın bazıları dördüncü Şarl'ın hükümetini, bazıları anın oğlu Ferdinand'ın saltanatını arzu ediyorlardı. En sonra Ferdinand ekserîyet ara ile kral ta'yîn olundu.

Napolyon hala Paris'de bulunuyordu. Anın için İspanya'da vukû'a gelen şeylerden tamamıyla haberdar değildi. İspanya kralları beyinde gördüğümüz şu itilâf Napolyon'un Bayon'a gelmesine mûcib oldu. Müşâaunrileyhin Paris'i terk idişi esâsen pek eyü ve güzel düşünülmüş bir hileye müstened idi. Filhakîka Bayon'a geldikten sonra telif beyn itmek maksadıyla Madrid hükümdarı Şarl ile oğlu Ferdinand'ın kezâlik oraya gelmelerini taleb eyledi. Napolyon işin içine bir haksızlık falan girmemek için aynı meselede ve Bayon karargâhında hazır bulunmak üzere vilâyeti mebuslarını da avdet eylemiş idi.

(Sayfa:164) Evet, Ferdinand ve Şarl ikisi birlikde Napolyon'un davetine icâbet göstererek Bayon'a gelmişlerdi. Lâkin İspanya ve Portekiz memaliğine öteden beri göz dikmiş olan Bonapart mezkûr memleketlerde ordularına yani (elhâkim-ül galib) kâ'idesine istinâden baba ve oğlundan her ikisinin İspanya hükûmtinde hakkı olmadığını ve bilakis kendi birâderi Jozef Bonapart'ın İspanya kralı olacağını söyledi. Mareşal Murat (23) Mart günü Madrid'e girmiş idi.

(24) de İspanyolların pâyitahtı Fransa ordusunun muzafferiyeti, Bonapart'ın şeref ve saâdeti nâmına şehir-i âyîn icrâ idildi. Bayon haksızlığı üzerine İspanya ahalisinin Fransızlar aleyhine olan kıyâmları büsbütün şiddet peydâ eyledi. Her taraftan silaha sarılarak Mareşal Murat ordusuna kemâl-i ciddiyetle mukabele idüb duruyorlardı. Hatta Madrit ahalisi bile şehrin mağazalarını evlerini birer istihkâm şekline koyduktan sonra Fransızlar üzerine ateş itmekden çekinmiyorlardı.

Bonapart İspanya halkının isyân ideceğini hâtırına bile getirmemişti. Anın için İspanya içerülerindeki vukûâtı işitdiği gibi hayretde kaldı. Mareşal Murat ordusu her tarafı ateşler içinde bırakmağa çalışan ahaliye laf anlatmak için bir hayli parçalara bölündü. Ve gitdikce zâyî'ât peydâ eyledi. Yerlilerin (Sayfa:165) müdâfa'aları öyle olur olmaz askerler ile basdırılmak ihtimalinden epeyce uzak bulunuyordu. En sonra Jozef Bonapart ordusu (Ebro) nehrinin girüsüne çekilmeğe lüzum gördü. Bundan başka evvelce (Saragos=Zaragoza) mevki'ine muhâsara itmek

üzere girüye terk idilmiş olan kuvve-i askeriye de bi'z-zarûre nehrin Fransa cihetindeki sâhiline atılmağa mecbûr oldu.

Öte taraftan biraz evvel söylediğimiz gibi Juno ordusu Lizbon kadar gelebilmişti. Ne çâresi var ki, ta'kîb olunan hattı'l-harekâtın pek çok uzak olması Lizbon civârlarına gelen Fransız askerlerinin büsbütün kuvvetden düşmesini îcâb eylemişti. Hâsılı gerek ta'kîb idilen hattı'l-harekâtın sağ ve sol yanları üzerinde bırakılan askerlerden ve gerekse yorgunluktan dolayı Lizbon'a giden Fransız ordusunun mikdarı epeyce azalmış bulunuyordu.

İngiliz kumandanı (Velligton) Tac Nehri mansıbına asker çıkardıktan sonra Portekiz hükûmetiyle müştereken Fransızlar aleyhine yürümeğe başladı. O zamana kadar yürümüş olduğu yolun her tarafını açık saçık bir halde bulmuş olan Fransız kumandanı bi'z-zarûre İngiliz kumandanıyla müsalha itmeğe razı olarak beyinlerinde bir mukavele yapıldı. Bu mukavelenin hâiz olduğu şerâit-i sulhiye mûcibince Juno ordusunun ekserî efrâdı İngiliz gemileriyle Fransa'ya nâkil idildi.

(Sayfa:166) Vukûâtın şu merkezde cereyanı az kaldı Napoyon'u hiddetinden çatlatacakdı. Müşârunileyh artık şu ehemmiyet virmediği İspanya seferini kendisi idâre itmeğe karar virir. (Erfurt) da akd olunan müsalha mûcibince Napolyon'un Prusya ve Rusya'dan hiçbir korkusu falan yok idi. Yalnız Avusturya hükûmetinden biraz korkuyor gibi idi. Her nasıl olursa olsun Bonapart şu İspanya seferine bir hüsn-ü hatme virmek üzere ordu başına geçer. Fransa, İspanya hudûdu civârında ve Ebro nehrinin girüsündeki askerlerde bir araya gelmek şartıyla bu def'a tecemmü' iden Fransa ordusunun kuvve-i umûmîyesi (250) bin kişiye bâliğ oluyordu.

O zamanki İspanya ordusunun derece-i intizâm ve terakkîsini anlamak için yalnız şunu söylemek elverir zann iderim: evet Napolyon'a mukabele için silaha davranmış olan İspanya ordusunun kuvve-i mevcûdesi (100) bin kişiden ibâret iken ordunun (120) kadar mareşali var idi. Hesâb iderseniz, tabur başına değil üç bölüğe bir mareşal isâbet idecek gibi bir şey.....

SEFERLERİN DEVİRLERE TAKSİMİ

(Sayfa:167) Fransa- İspanya seferleri esâsen üç devre ayrılır.

Birinci devir – iki muntazam ordunun harekât-ı umûmîyesini câmi'dir.

İkinci devir – İspanya milis askeriyle Fransa muntazam ordusunun muharebâtını gösterir.

Üçüncü devir – Napolyon ordusunun İspanya ve Portekiz taarruzunda muvaffak olamayışı yani seferin harekât-ı icrâsını bildirir. (1809) Teşrîn-i sâni ortasına doğru Napolyon ordusu hudûdu tecâvüz itdi. Birbiri ardınca, Vitorya, Dominga, Burgos muzafferiyetleri kazanılır.

(1809) Kanun-ı evvelin (4) üncü günü Napolyon Madrid'e vâsıl olur. Ve birâderini tekrar kral nasb ider. Şu esnâda Viktor ve hassa süvârî kolorduları henüz Madrid civârına gelmemişler, bilakis girülerde bulunuyorlardı. (Saragos) beldesi ise yeniden muhâsaraya alınmışdı. Bunun muhâsarasına lüzumu kat'î var idi. Çünkü Fransa ordusunun cenâhını tehdîd idiyordu. Muhâsirin kıta'atı ancak (30:35) kişi kuvvetinde idi.

Napolyon İspanya ahalisine bir beyannâme neşr itdikden sonra tekrar Paris'e gitmeğe lüzum görür. Bunun asıl sebebi, Fransa (Sayfa:168) harbiye nezâretinden gelen bir haberde, Avusturya'nın Fransa aleyhine i'lânı harb itmek fikrinde bulunduğu bildirilmiş olması idi. Bonapart neşr eylediği beyannâme ile usûl üserâ-i memleket üzerine gerçekten güzel kavâ'id vaz' itmiş ise de ne çâre ki, ahalinin göstereceği mukavemetini asla nazâr-ı ehemmiyete bile almamışdı. Çünkü İspanyolların Fransa aleyhine kıyâm ve isyân ideceklerine pek inanmıyordu.

Bonapart Paris'e avdet itmezden evvel İspanya'da bulunan Fransa kuvayı askeriyesini başluca (4) orduya ayırdı:

Birincisi (Solt) ile (Ney) kollarından terkîb iden şimâl ordusu idi. Bunun vazifesi İspanya'nın şimâl garbi cihetindeki memâliği yani (Leun) (Avusturya) ve (Galisya) eyâletlerini zabt eylemekdi.

İkincisi (Juno) ve (Mesena) kollarından terkîb iden garb ordusu idi. Bunun vazifesi evvelâ (Salamanka) civarına toplandıktan sonra (Sovyedat – Rodrigo) (Lizbon) istikâmetinde hareket itmekdir.

Üçüncüsü Jozef Bonapart'ın idâresinde olan cenûb ordusudur. Bunun vazifesi Endülüs kıt'asına yayılmak ve merkez vilâyet olan (Sevilla) şehrini zabt eylemekdir.

Dördüncüsü, Mortiye (Mortier¹⁶¹) ve Juno kollarından terkîb iderek ve (Lan) (Sayfa:169) kumandasına virilen şark ordusudur. Bunun vazifesi Saragos ile Valansya şehirlerini muhâsara ve zabt itmekden ibâretti. Mevcûd kuvve-i askeriye şu söylediğimiz yolda yani esâsen (4) büyük orduya ayrıldıktan sonra her cihette harekât-ı askeriye icrâsına başlandı.

Şimâl ordusu (30) Martda (Duro¹⁶²) nehri üzerindeki (Oborto) kasabasını elde itdi. Ne çâre ki, Velligton ve Portekiz askerleri İspanya'nın mu'avenetine gelerek en sonra (29) Nisan tarihinde bu zabt idilen mevki' tekrar girüye alındı. Bunun üzerine şimâl ordusu gitdikce girüye doğru çekilmeğe lüzum gördü.

CENÛB ORDUSUNUN HAREKÂTI

Bu ordunun vazifesi diğer orduların vazifesinden ehemmiyetli idi. Çünkü cenûbdan gelecek olan taarruz harekâtına karşı (Madrid)i himaye ve muhâfaza itmek anın borcu idi. Vâkı'a şu cenûb ordusunu teşkîl iden efrâdın büyük bir kısmı ecnebîlerden yani Alman ve Polenezlerden ibâretti.

Lâkin, Napolyon'un vaz' eylemiş olduğu efkâr-ı askeriyesinin tesir şedidi o muhtelit askerlerden vücûda gelen ordunun zabt ve rabt-ı askerisini temîn iderek cenûb ordusuna millet-i (Sayfa:170) vahide etrafında vücûd bulmuş bir ordu nazarıyla bakılabilürdü. Viktor, yani sağ cenâh kolu (Madrid), (Almaras) istikâmetinde hareketle (Medlen) i zabt eyleyecek ve (Sevilla) ya kadar ilerüleyecekti. Sol kol ise (Madrid) ve (Toledo) istikâmetinde yürüyerek (Sevilla) da ötekisiyle birleşdikden sonra iki kol birlikde (Kadis=Cadiz) aleyhine hareket eyleyeceklerdi. Haritaya bir göz gezdirilürse, şu iki kol beynindeki mesafenin pek çok olduğu kendi kendine meydana çıkar. Hâlbuki, düşman arazisinde ve müştereken harb itmek üzere ileri giden kollar arasında büyük aralık ve mesafeler bırakmak pek mazarratlı netîcelerin husûlüne sebebedir.

İspanya milisleri birer, ikişer toplanmağa başladılar. (Sevilla) üzerine doğru ilerüleyen Fransız kollarından birisi Almaras, diğeri Talitle civârında mukavemete uğradı. Buradaki Fransız askerinin kuvve-i mevcûdesi (40) bin kişi ya var, ya yok idi. Hâlbuki, İspanyolların (30) bin kişilik bir kuvve-i askeriyesi (Sovyedat –

¹⁶¹ A.de Chateaubriand, *Napoleon Bonaparte*, Çev:Yaşar Nabi, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1969, s:182.

¹⁶² A.de Chateaubriand, a.g.e., s:437.

Rodrigo) civârında bulunuyordu. Yine (30) bin kişiden mürekkebe olan diğeri bir İspanya kolunun pîşdar müfrezeleri ise Talitle ve Almaras mevki'leri beyinde yayılmış oldukları anlaşıldı. Ceneral Viktor'un maksadı Tac nehrini geçtikten sonra İspanyolların sağ cenâh kolunu urmakdı.

(Sayfa:171) Çünkü bu kol gitdikce Madrid'e yaklaşmakta bulunuyordu. Viktor Arşevik civârında köprüyü geçeceği bir sırada İspanyolların Toledo üzerinden Madrid aleyhine yürüdükleri istihbâr idilmişdi. Madrid sükût iderse Fransızların pek fenâ bir vaziyetde kalmış olacakları güneş gibi zâhir idi. Bunun üzerine Viktor askerinin büyük bir kısmıyla berâber Toledo'ya gitmeğe karar virdi. Ve o istikâmetde ilerüleyen İspanyolların kuvve-i umûmîyesi Fransızlarınkinden ziyâde yani (60) bin kişiden ibâret bulunurdu.

Saragos beldesi Fransızların eline geçinceye kadar Viktor müdâfa'ada kalmağı daha münasib görmüşdü. Anın için İspanyollar üzerine taarruzdan sarfinzar olunmuş idi. Saragos mevki'i düşüldükten sonra Mortiye kolu Toledo'daki Fransızlara iltihâk eyledi. Şimdiki halde Madrid büyük bir tehlike içinde bulunuyor. Çünkü, Mortiye ve Viktor ve Sebestiyani kolları anı her dürlü afetden muhafazaya kâfidir.

Bundan sonra Fransızlar taarruza başladılar. Gerek Almaras ve gerek Toledo cihetlerinden yapılmış olan taarruz hareketlerinin ikisi de muvaffak olur. İspanyollar bu taarruzlara kat'î bir cevap virmeden âciz kalurlar. Anın için girişü girüye çekilürler. Fransızlar da anları ta'kîbde asla kusur eylememiş olurlar. Sağ kol (Medlen) ve sol kol (Sovyedat Rale) kadar ilerüler. Bundan (Sayfa:172) ötesine gitmek Fransızlar için büyük bir tehlike olurdu. Çünkü zâten kollar arasında epeyce bir açıklık peydâ olmuşdu. Ondan başka elde külli bir ihtiyât askeri de yok idi ki, kollardan birisi bir taraftan sıkıştığı zaman ana imtidâd itmek mümkün olabilsün. Mareşal'in biraz daha ileriye gitmekde yerden göğ'e kadar hakkı vardı.

Ceneral (Vellington) İngiliz kuvve-i askeriyesine kumandan ta'yîn idilmişdi. (1809) senesinin (22) Nisan tarihinde 30 bin kişilik bir İngiliz ordusu sâhile çıkarılmış idi. Vellington, Portekiz ve İspanyollar ile birleşdikden ve askerini de epeyce bir intizâm virdikden sonra Fransa'nın garb ordusu yani Sovyedat Rodrigo aleyhine yürümeğe başladı. (Vellington) un şu hareketi üzerine Viktor, Madrid istikâmetinde girüye çekildi. Müşârunileyh Madrid'in muhafazasıçün (Talavera) cihetlerini en münasib görmüş ve anın için askerini oraya toplamış idi.

TALavera MUHAREBESİ

Talavera civârında İspanyol ve İngilizlerden terkîb itmek üzere mevcûd olan düşman ordusu (60:80) kişi kuvvetine çıkmış idi. Fransa askeri hem az hem de ekserîyetle milislerden terkîb (Sayfa:173) itmiş bulunuyordu. Vellington o zamana kadar en çok müdâfa‘a ile şöhret almış bir kumandan idi. Müşârunileyh bu muharebe de kezâlik pek metin bir mevzi‘ tedâfü‘î intihâb eyledi. Filhakîka Vellington ordusunun bir yanı Tac nehrine diğer yanı ise dağlara istinâd idiyordu. Buna karşı Viktor kolu taarruz ider ve (28) Temmuz (1809) da Talavera muharebesi vukû‘a gelür. Lâkin İngiliz kumandanı öyle bir mevzi‘ bulmuş ki, anın aleyhine cebheden hücum itmek pek müşkîl olduğu gibi yanlarını çevirmek de gayr-i kâbil idi.

Fransız askeri birkaç def‘a cebheden hücum itdi. Lâkin bu hücumların hiçbirinde muvaffak olamadı. Şu muvaffakiyetsizlik Paris’e kadar aks itdi. Napolyon ise bu gibi hallerden hiç de fütûr itmeyecek derecede büyük olduğuçün mezkûr haberlerden ötürü asla bir telâşa yüzü göstermedi. Müşârunileyh garb ordusu kumandanlığına ta‘yîn idilen ceneral (Sold) a bir emr gönderdi. Ve derhal Vellington ordusunun hat ric‘ati üzerine düşmanın lâzım geldiğini ana bildirdi. Filhakîka şu manevranın muharebe hakkındaki tesiri pek büyük oldu. Çünkü Vellington (Torres Vedras) hattıyla kendi arasına düşman kıta‘atı sokmamak içün, derhâl girüye çekilmeğe başladı.

Mareşal Viktor, şimdilik Talavera’de bir müfreze-i askeriye (Sayfa:174) terk eyledikten sonra Toledo cihetlerine yürümekde olan İspanyol askerleri üzerine hareket eyledi. İspanyollar, Viktor’un yapmış olduğu taarruz harekâtına cevap viremezler. Yine eskisi gibi ta (Guvadyana) suyunun girülerine kadar çekilmeğe mecbûriyet görürler. Fransızlar mağlub İspanyolları mezkûr nehre kadar ta‘kîb iderler. Fakat pek yorgun oldukları içün işin biraz daha ötesine gitmekden çekiniyorlar. Ondan başka İspanyolların (60) bin kişilik cesîm bir ordularına mukâbil Fransız askerinin o cihetdeki kuvve-i mevcûdesi (30) bin kişi ya var veyahud yok idi.

İspanyollar üçüncü bir taarruz hareketi yapmak hevesiyle tekrar Madrid üzerine yürümeğe başladılar. Ma‘hâza epeyce ilerülere kadar gelmiş iken yine kat‘i bir tesir göstermeksizin ve bilakis, Viktor ile virdikleri muharebe de mağlub olarak girüye çekilmeğe mecburiyet görülmüşdür. (Madrid)e epeyce yakın bir mesafe de

yani (Okana) civârında vukû'a gelen şu muharebede İspanya ordusu (20) bin kişi kadar esîr virmiş idi.

1810 senesi nihayetlerinde Fransız ordularının vaziyeti garb ordusu Portekiz hudûdu civârında bulunuyor. (Sayfa:175) Şimâl ordusu Avusturya ve Galisya'yı işgâl itmiştir. Cenûb ordusu Kadis'i pîşgâhına kadar ilerülemiş ve nihayet orada kalmağa mecbûr olmuş. Şark ordusu İspanya sevâhiline ve o cihet arazisini istilâ itmekdedir.

Orduların şu vaziyetine göre İspanya şibh-i cezîresi bundan boya Fransızların eline düşmüş gibi görünürse de hala öyle değildir. Çünkü Lizbon civârında muttasıl inşâ idilmekde olan (Torres Vedras) hutut istihkâmiyesinden kimsenin haberi yoktur. Napolyon İspanya işlerine olmuş yetişmiş nazarıyla bakıyordu. Lâkin bu bakışda pek ziyâdesiyle aldanmış olduğunu hiss idemiyor idi.

Napolyon İspanya seferine artık bir hüsn-ü netîce virmek için birâderine bir emirnâme göndermişti. Talimât-ı mezkûreye nazaran âtîdeki tertîbât alınmak lâzım geliyordu: Şimâl ve garb orduları (Salamanga) civârında birleşeceklerdir. İhtiyât-ı askeriyle Portekiz Portekiz hudûduna sevk idilmiş olan müfrezelerde bir araya gelmek şartıyla Lizbon üzerine gidecek Fransız ordusunun kuvve-i mevcûdesi (120) bin kişiye çıkıyordu. Ceneral Massena (Andre Massena) bu cesîm orduya kumandan ta'yîn idildi. Müşârunileyh Napolyon'un en şöhret almış cenerallarından birisidir. (Sayfa:176) Ordunun ta'lîm ve terbiyesi yolunda idiysede erzâk, mühimmat, vesâit-i nâkliye pek noksan idi.

Massena ordusu Lizbon'a gitmek için esâsen âtîdeki yolları ta'kîb idebilürdü:

1-Doro (Douro¹⁶³) vâdîsi boyunca ilerülemektir. Lâkin bu istikâmet kabul idildiği zaman vâdî içindeki (Oportu) kal'asını zapt etmek ve epeyce bir zaman yol virmek mahzuru vardı. Birde ordunun sağ cenâhı İngiliz donanmasına ma'ruz kalmış olur.

2-Salamanga – Sovyedat Rogrigo yoludur ki, en münasibi de odur. Çünkü hem kısa ve hem tecemmü' mıntikasına yakındır.

¹⁶³ Kemal Beydilli, "İspanya Tarihi", *TDV Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.23, Ankara, 1992, s:328.

3-Tac nehri istikâmetidir. Massena ordusu bu hat boyunca gidemezdi. Çünkü (Almeda) ve bunun gibi mevaki‘i müstahkeme ordunun harekât-ı seri‘asına mani‘dir. Birde nehrin bir sâhilinden diğerine geçmek zor olur.

4-(Guvadyana=Guadiana¹⁶⁴) istikâmetidir. Bu yok pek ziyâde cenûba düşmüş olduğu için ancak cenûb ordusu tarafından istifâdeye şâyân bir yoldur.

(Vellington) un vesâit ve malzeme-i seferiyesi Fransızlara nisbeten pek âla idi. Maa‘t-teessüf Napolyon, müşârunileyhin kuvve-i askeriye ve mühimmât-ı seferiyesini pek yanlış bir sûrette hesâb itmiş bulunuyordu. Vellington, Fransızların yukarıda söylediğimiz hücum (Sayfa:177) cebhelerine karşı âtîdeki tertîbâtı almış idi: (20) bin İngiliz ve (15) bin Portekezliden mürekkebe olan bir odu Massena ordusuna mukâbil ahz-ı mevzi‘ eylemiş idi. (6) bin İngiliz askeriyle birkaç bin Portekiz askeri de (Badayos=Badajoz¹⁶⁵) cihetlerinde toplanmış orada bazı müdâfa‘a tertîbâtı almış bulunuyordu. (Vellington)un maksadı Fransızlara ciddî bir mukavemet göstermek değil, bilakis anları yavaş yavaş (Torres Vedras) hattına çeküb getürmekdi.

Binâenaleyh asker girüye çekildikçe yolları tahrib itmek, vesâit-i nâkliye ve seferiyenin hepsini yakub yıkmak için emr almışdı. Fransızların cenûb ordusu kumandanı (Kadiks) mevki‘ini elde itdikden sonra (Lizbon) istikâmetinde yürüyeceğini bildirmişdi. Bunun üzerine (Massena) müşârunileyh gönderdiği cevâbda cenûb ordusunun Massena ordusuna müsteneden ilerülemesi beyân olunmuşdu.

(1810) senesi ilk ve son bahar mevsimlerinde Portekiz ve İspanyollar (gerilla) dinilen muharebelere başlamışlardı. Yani bütün ahali ayaklanarak düşman ordusuyla uğraşmağa karar vermişlerdi. Onun üzerine Fransızlar çâr ve nâçâr bulundukları şehirleri işgâle mecbûr oldular. Portekiz ve İspanya ahalisi oturdukları evlerin pençerelerine mazgal açmış, her vâdî başında bir pusu kurmuş, öylece (Sayfa:178) uğraşub duruyorlardı. Portekizliler ile geçirdikleri Fransız asker ve zâbitânını salebi

¹⁶⁴E.Rosenthal, “Portekiz’de Arap Nüfusunun Etkileri”, Çev:Yusuf Alemdar, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2-2008, s:500.

¹⁶⁵Doç.Dr.Mehmet Özdemir, “İspanya Krallığı’nın XVI.Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, C.35, Ankara, 1996, s:247.

diyorlardı. Bu hal ordunun kuvve-i maneviyesini kesr itmiş, inzibât askeri dinilen kâ‘ide-i esâsiye alt üst eylemiş idi.

Evvelce (120) bin kadar asker toplayabileceğini söylediğim ceneral Massena her dürlü mesa‘iye karşı yine güç hal ile (60) bin asker ve (100) kadar top cem‘ idebilmiştir. Çünkü hutut-ı muvâsalanın temîni ve bazı mevâki‘nin muhâfazası için bir fırkadan mütecâviz asker girüde bırakılmışdı. (Massena) ancak beş altı ay zarfında ordusunu toplayabildi. Asker o derece darma dağın bulunuyordu. Lizbon’a giden hattı’l-harekât üzerinde (Sovyedat – Rodrigo) ve (Almeda) mevki‘leri vardı. Anları nazâr-ı dikkate almak lâzım geliyordu. Bunlardan birincisi (10) Temmuz, ikincisi (28) Ağustos günü Fransızlar tarafından işgâl idildi. (Massena) bu zabt itdiği yerleri birer depo ve noktâ-i istinâd haline koyacak vechle tahkim itdi. Ve oralarda birer kuvve-i askeriye bıraktıktan sonra işine devam itmek üzere yola çıktı.

Vellington (Talavera) müsademesinden sonra Torres Vedras hattı üzerine çekilmeğe başladı. Esnayı ric‘atde Massena ve Solt(Jean de Dieu Soult¹⁶⁶) ordularına karşı ayruca birer müfreze terk eyledi. İngiliz ve Portekizlilerin kısm-ı küllisi Vellington idâresinde bulunuyordu ki, (Sayfa:179) bu esâsen Massena ordusuna mukâbil hareket idiyordu. İkinci bir kolordu ise sağ cenâhda ve bilhassa, Solt ordusunun harekâtını tedkîke memur idi. (Talavera) muharebesini kazandıktan sonra, Massena birkaç ay mola virmeğe lüzum görmüşdü. Çünkü havalar pek ziyâde soğuk ve asker ise aç ve çıplak idi. Fransız ordusu eylül ayı zarfında Lizbon aleyhine yürüyüş yapmağa başladı.

Bundan haber alan ceneral Vellington derhâl maiyetindeki ordunun girüye çekilmesini ve bir an evvel (Buzako) civârında bir mevzi‘ tutmasını emr eyledi. Orduyu mezkûr girüye çekildikçe yolları vesâir vesâit-i nâkliyyeyi tahrib idüb duruyordu. (Vellington) askerini filhakîka, (Buzako) da cem‘ ider. Buzako’nun bulunduğu arazi pek sarp olmak münasebetiyle oraya ale’l-husûs cebheden hücum itmek müşkîl ve belki de mahal idi. Mareşal Massena ordusu (6) Eylülden (Buzako) pîşgâhına vâsıl olur. Massena pîşdar fırkasıyla birlikte bulunuyordu.

Eğer müşârunileyh mevzi‘e yaklaştığı esnâda hücum itmiş olsa idi muharebeye de belki muvaffak olurdu. Çünkü düşman askeri epeyce az olduktan

¹⁶⁶ Osman Zahit Küçükler, *Osmanlı Devletinde Eğitimde Modernleşme ve Encüme-i Daniş*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2016, s:174.

başka mevzi‘ de henüz hakkıyla tahkim idilememişdi. Ma‘hâza, (Vellington) burada zaten kat‘i bir müsademe yapmak istemiyordu. O bilakis Fransa askerini Lizbon hutût-ı (Sayfa:180) istihkâmiyesine kadar çeküb götürmek istiyordu.

Vellington’un şöyle esâslı bir muharebe vormeyerek muttasıl girüye çekilmiş olması Portekiz ve İngiliz efkâr-ı umûmîyesine pek fenâ bir sûretde aks itmişti. Yani bütün Portekiz ve İngiltere ahalisi müşârunileyhe fenâ halde gücenmiş idi. Çünkü onlar Vellington’un fikrini bilemedikleriçün isterlerdi ki, kat‘i bir müsademe idilsün de, iş bir an evvel bitmiş olsun. Massena, (7) Eylölde (Buzako) mevzi‘ine cebheden hücumu kıyâm eyledi. Müşârunileyhin bu hücumu cidden büyük bir kusur, afv olunmaz bir hata sayılıyordu. Çünkü metâneti zaten müsellemler olan o müdâfa‘a mevzi‘ine Vellington yaptırdığı tertîbât ile bir derece daha kuvvet vermiş idi.

Eğer, Massena geldiği anda daha bu hücum hareketi yapmış olsa idi. O zaman kendisine hiçbir şey diyemezdik lâkin epeyce bir müddet nâfile yere vakt geçirdikten sonra hücum eylemiştir ki, İngiliz kumandanı o beyhûde geçen eyyâmıdan bilâ-istifâde hem diğer kuvayı askeriyesini oraya göndermiş hemde mevzi‘in metânet-i asliyesinin birkaç mislini artırmıştır. Fransa askeri bu söylediğimiz hücumda epeyce telefâta uğradı. İrtesi gün bereket vîrsün ki, İngiliz ve Portekiz ordusunun sol cenâhını çevirmeğe müsa‘id bir keçi yolu buldular.

(Sayfa:181) Filhakîka o küçücük yol istikâmetince yapılan bir çevirme hareketi Vellington’un mevzi‘ini terk itmesine yardım itdi. Düşünülürse İngiliz kumandanı terk-i mevzi‘ itmemeliydi. Bilakis çevirme hareketi yapmağa salih olan keçi yolunu da vaktiyle keşf iderek o metin mevzi‘ dâhilinde Massena ordusuna kat‘i bir tesir göstermeğe çalışmalıydı. Fakat ne çâre ki, müşârunileyh Fransızlardan evvel, Torres Vedras hattına varmak emelini öteden beri kendisine maksad idinmiş olduğuçün orada sebât idemedi. Ve bir ayak evvel Lizbon civârına varmak hevesiyle yola çıkdı. Ayın 29 uncu günü (Buzako) muzafferiyeti üzerine Fransızlar bir şehri-âyîn yaptılar. Massena ric‘at iden düşmanı ta‘kîb için yalnız süvârî fırkasını gönderdi.

Buzako’ya hakîm olduktan sonra, Fransız mareşal orada büyük debboylar ve hastahaneler tesis eyledi. Lâkin bunlardan evvel asıl yapılacak daha büyük, daha ciddî ve lüzumlu işler var idi. Yani düşman ordusunu ta‘kîb için süvârî ile birlikte Juno ihtiyât kolordusunu da göndermeli idi. Dikkat olunuyor mu? Hala Torres

Vedras hattından kimsenin haberi yokdu. Sûvârî fırkası epeyce ilerüledikten sonra Massena ordusu da önüne tesâdüf iden düşmanları birer birer öldürerek Lizbon istikâmetinde yürüyüşüne devam idiyordu. Fransa sûvârî (Sayfa:182) fırkası git gide Lizbon civârına epeyce yaklaşmış bulunuyordu. Sûvârî kumandanı bu kadar ilerüledikten sonra, Lizbon'un şimâl cihetinde büyük bir istihkâm hattı mevcûd olduğunu haber aldı. Ve buna dâir ordu kumandanına bir rapor gönderdi. Massena ilk önce bu rapora inanmak istemedi. Hatta Fransa sûvârîsinin bulunduğu mahalle bi'z-zat giderek düşman mevzi'ini bi'z-zat istikşâf eyledi. Torres Vedras hutut-ı istihkâmiyesini gördüğü gibi müşârunileyh ne söyleyeceğini şaşırdı. Napolyon ki, düşman hükümetlerin efkâr-ı siyasiye ve askeriyesini bir an evvel anlayabilmek için daima ecnebî merkezlerinde câsûs bulundurur ve o vechle hareket idiyordu. Bir buçuk seneden beri yapılmakta olan bu büyük istihkâm hattından hiçde haber alamayışına hayret itmekden bir dürlü kendini alamıyordu.

Torres Vedras istihkâmları başluca üç hatdan vücuda gelmişti. Hutût-ı mezkûre bizim Çatalca istihkâmatının aynı gibi bir şeydi. Yalnız Çatalca hutût-ı istihkâmiyesinin her iki cenâhı denize müstenid iken Torres Vedras hatlarının bir cenâhı denize bir cenâhı nehre müstenid bulunuyordu. Fransız ordusu hutût-ı mezkûre pîşgâhına vâsıl olduğu zaman (49) bin kişiye tenezzül itmiş idi. Hâlbuki, Vellington idâresindeki İngiliz ve Portekiz ordusu (Sayfa:183) (60) bin kişiden terkîb idiyordu. Vellington birinci hat istihkâmlarına (40) ve ikinci hat istihkâmlarına ise (20) bin kişi ta'yîn eylemiş idi.

Massena iki gün ve belki mütemâdiyen düşman mevzi'ini istikşâf ile uğraşdı. Az bir vakt ile o kadar cesîm bir istihkâm hattı üzerine atılmak ve muvaffak olmak Fransa mareşalinin hiçde aklına gelecek şeylerden değildi. Eğer Massena (Buzako'da=Bussaco=Buçaco¹⁶⁷) şehr-i âyîn ile uğraşacak yerde, bilakis ordusunun hepsiyle birlikde Vellington'un arkasınca ve bilâ-fâsıla yürüyüşe devam itmiş olsa idi düşman ordusu ve ahali ile birlikde Torres Vedrase girmiş bulunacaktı.

Buraya gelinceye kadar Massena, kendisini hep muzaffer ad idiyorken biçâre artık ne yolda halâs olacağını düşünmeğe başladı. Çünkü ne hücum etmek ne de girüye çekilmek mümkün idi. Biçâre, Massena bu iki müşkîlden hangisini intihâb

¹⁶⁷ Anthony Gray, *The Frechh Invasions Of Portugal 1807-1811 : Rebellion, Reaction And Resistance*, University Of York Department Of History Centre For Eighteennt Century Studies, 2011, s:4.

ideceğini şaşırdı. Anın için en güzel ve en mâkul bir tedbîr varsa o da, hat ve vaziyet değişinceye kadar Torres Vedras önünde kalmaktır.

Filhakîka Mareşal Massena âtîde söyleyeceğimiz esbâbdan dolayı didiğimiz gibi harekete mecbûr oldu. Sebeblerin birincisi, Fransızların cenûb ordusu tarafından düşman aleyhine bir taarruz hareketi icrâsını beklemek. (Sayfa:184) İkincisi: Lizbon'da bir isyân çıkarmak. Üçüncüsü, Napolyondan bir kuvve-i imdâdiyenin vürûduna intizâr eylemek.

Napolyon Paris'de bulunuyordu. Massena ile Paris arasında ise (2250) kilometrelik bir mesafe vardı. Biçâre Massena Almeda'dan bile haber alamıyor idi. Nerde kaldı ki, Paris'den haber alabilsün. Fransa ordusu günden güne sıkındı çekmeğe başladı. Ordu erkân-ı harbiyesi felâketin önünü almak için bir şeyler düşünüyordu. Filhakîka, Massena'nın erkân-ı harbiye zâbitânı, Solt ordusuyla birleştikten sonra Torres Vedras üzerine hücum itmek istiyordu. Lâkin Solt ordusuyla birleşmek acaba mümkün olabilir miydi? Hiç şübhe itmemelidir ki, bu mümkün değildi. Çünkü Solt ordusu bir def'a henüz (Kadiks) civârında ve darmadağın vaziyette bulunuyordu. Bir def'a da Massena ordusuyla ciddî bir ittisâl teşkîl idemeyecek sûrette uzak ve ayrı düşmüş idi.

Massena ordusunun hali gitdikce perîşan oluyordu. Kıta'ât-ı askeriye kumandanları açlık belasının def'î için bi'z-zarûre maiyyet efrâdını yağmakârlığa sevk itdiler. Bu ise askerlikçe en fenâ ve en tehlikeli bir vaziyettir. Çünkü, hem askerin dağılmasını, hemde ahlâk-ı askeriyenin fesâda uğramasını mûcib olurdu.

(Sayfa:185) Filhakîka, eğer şu Fransız askerleri böyle darma dağın bir vaziyette iken Portekiz ve İngilizler müdâfa'adan taarruz hareketine geçmiş olsalardı, Massena'nın işi harâb olur giderdi. Çok dua itsünler ki, Vellington müdâfa'a usûl-ı harbine bayılırcasına sevmekde olduğu için Fransızlar şimdilik öyle bir hücumdan masûn kalmışlardı. Massena, kendi yaverlerinden birisini Paris'e Napolyon'a malûmat virmek için gönderdi.

Mareşalin yaver-i harbi, Paris'e geldiği zaman derhâl Napolyon'u görememişti. Çünkü Bonapart o günlerde (1812) Moskova seferinin planlarını yapmakla meşgul idi. Nihayet bir sırasını bulduktan sonra, Napolyon Massena'nın yaver harbini huzûra kabul eyledi. Fransa ordusunun İspanya'daki vaziyeti ihrâsını

layıkıyla öğrendikten sonra Napolyon ordusu mezkûrun bütün aksâmına şâmil olmak üzere muhtasar bir emr virdi. Mezkûr emr mûcibince, İspanya'daki mareşaller Massena'ya mu'avenet ideceklerdi. Ezcümle (Solt) Kadiks'de bir müfreze bıraktıktan sonra Lizbon istikâmetinde yürümeğe ve Salamanga civârında bulunan kıta'atı Massena'nın hat ric'atini setr ve himaye itmeğe memur oldular. Bundan başka, dokuzuncu kolordu askeri de Massena'ya iltihâk eyleyecekti. Ma'hâza şu söylediğimiz belki hiç birisini tatbîk etmek mümkün olamadı. Ezcümle Massena'ya erzâk ve mühimmât-ı askeriye göndermeğe memur (Sayfa:186) idilen Gardan fırkası yolda hiçbir Fransız askeri göremediğiçün Mareşal Massena ordusu ya büsbütün mahv olmuş veya kemâlen esîr düşmüştür fikrine zâhib olarak girüsü girüye dönmüş idi.

Şu günlerde Massena ordusu yine biraz evvel didiğimiz gibi (50) bin kişidir. Ve düşman ordusu bilakis gitdikce kuvvet bulmak şartıyla şimdilik (80) bin kişiden terkîb iderdi. Napolyon şu İspanya seferini kendisi idâre itmeliydi. Ne çâre ki, müşârunileyhin kafası büsbütün Avrupa'ya hâkim olmak fikriyle dolmuş bulunduğığıçün İspanya ordusu işte böyle hiçbir şeye muvaffak olamadan mahv ve perişan olmuşlardı. Solt ordusuna gelince bu ordu şimdilik dört kısma ayrılmış ve bunlardan birisi Sevilla, diğeri Kurtuba, öteki Kadiks bir diğeri de Gırnata'yı muhâsara ile meşgul bulunmuş idi.

Zaten bütün İspanya ahalisi ayaklanmış olduğığıçün bu söylediğimiz mevki'lerin muhâsara ve zabtı gitdikce müşkilâta uğramakda bulunuyordu. Mareşal Solt mahzan Napolyon'un emri yerine gelsün diye (15) bin kişiden mürekkeb olan (Mortiye) fırkasıyla Lizbon istikâmetinde yürüyüş icrâsına başladı. Müşârunileyh bu yedi hattı'l-harekât üzerinde birkaç müstahkem mevki'e tesâdüf ider. Bi'z-zarûre anları zabt itmeğe uğraşur. Vâkı'a bundan dolayı (Sayfa:187) epeyce zaman gâib ider. Lâkin başka dürlü yapmak mümkün değil ki öylece yapıyorsun.

Martin (10)uncu günü Solt Lizbon civârına vâsıl olur. Ne çâre ki, Massena ondan (6) gün evvel yani (4) Martda bulunduğu mevazi terk ile Salamanga istikâmetinde çekilmeğe başlamış olur. Bundan sonra (Velligton) ordusu müdâfa'adan taarruza geçer. Ve şimdiye kadar gizlemiş olduğu maksadını meydana koyar zâten büsbütün dağılmış, perişan olmuş bulunan Fransız ordusunu Fransa içerülerine kadar tard itmeğe muvaffak olur. Velligton o zamana kadar bütün İngiliz

ve Portekiz efkârı önünde ithâm idilür dururken ondan sonra kendisinin büyüklüğünü herkes tasdik itmeğe can atar ve şu sûretle müşârunileyh (Kont Dö Torres Vedras) unvanı layık görülür.

SEKİZİNCİ FASL

OSMANLI – YUNAN SEFERİ

Harbin Esbâb-ı Zuhûru

(Sayfa:188) Takriben (70) sene evvel Yunanistan’a istiklâl virilmiş idi. Fransa, İngiltere ve Rusya hükümetlerinin yanlış politikası (1827) sene-i milâdiyesinde meşhûr (Navarin) vukû‘a-i bahriyesini vücûda getürdü. Bunun üzerine hükümet-i seniyye Mora şibh-i ceziyesini Yunan ahalisinden terk ile anların istiklâlini tanımağa mecbûriyet gördü. O zamanlar vücûda gelen ilk Yunan hükümetinin hududu Narta (Arta) Körfezi’nin şarkında (Manidyon) koyundan başlar ve (Alinda) (Gatrova) tepelerinden geçdikden sonra cenûb-i şarki istikâmetine dönerek evvelâ, Otriş dağlarına ve Golos Körfezi’nde adalar denizine mülâki olurdu.

Golos ile Narta Körfezi civârı Yunan krallığına virilmedikce Yunanistan’ın refâh-ı hal içinde vakt geçirmeyeceği fikrini ortaya çıkaran Avrupalı bir Prens (Mama) yani (93) Osmanlı Rus harbine kadar ardı arası kesilmemiş olan bunca hudûd gavgalarının birinci sebebi birinci muharriki ad olursa sezâdır. En sonra (93) Seferinin nihayet bulacağı yani hükümetimizin (Sayfa:189) en çok meşgul olduğu bir sırada Yunanlılar hudûd-ı Osmaniyye tecâvûze başlamak fikrine düşmüşlerdi. Lâkin sefer-i mezkûrun inkitâ‘ı memleketimize istilâ itmiş olan Yunan askerinin yine girüye çekilmesini icâb eyledi. Ne çâre ki, usûl-ı durmak bilmeyen bu münasebetsiz komşunun şimâle doğru aks iden olur olmaz figânları Berlin Konferansı’nın şu yoldaki teklifâtına sebep olmuş idi. Berlin Kongresi Bâb-ı Âliyi, hudûd-ı Yunaniye üzerinde bazı tashihât icrâsına avdet ider. Kongre hudûdun adalar denizi mâilesinde (Salâmbirya) vâdisiyle, Yunan denizi mailesindeki Kalamas vâdisinden geçmesi fikrindedir. Ve bu husûsun tarafınca kabul olunacağından emîndir. Müzakerât-ı güzel bir netîceye îsâl için düvel-i muazzama her iki cihete doğrudan doğruya tavassuta hazırdır.

İşte Avrupa’nın şu daveti üzerine teşkil iden tashih hudûd komisyonu işe netîce-i kât’iyye vermeksizin dağılmış idi. Çünkü Bâb-ı Âli Epir kıt‘asıyla Yanya

kasabasını Yunanilere kât'iyen terk itmemek fikir ve aziminde ve Yunan ise bilakis kıta'ı mezkûreyi kât'iyen ele geçürmek hevesinde bulunuyordu.

Bunun üzerine tekrar Avrupa işe müdâhale itdi. Ve yapılan bir plan mûcibince (İksarekisten) den itibâren bütün Teselya (Sayfa:190) kıt'asıyla Epir kıt'asının Yunanlılara terk idilmesi lâzım gelürdü. Lâkin hükümet-i seniyye, Avrupa'nın şu muzırr ve büyük planını kabul itmekden katiyyen ictinâb eyledi. Yunan hükümeti kendi ordusunu hazırlamağa başladı. Bunun üzerine bi't-tabi hükümet-i seniyye de kıta'atı askeriyesini hudûd boylarına sevk itmekde kusûr itmedi.

Avrupa kabineleri tekrar işe karışdı. Ve en sonra Bâb-ı Âli Epir cihetinde yalnız Narta kasabasının ve şarkda bütün Teselya kıt'asının Yunanistan'a ilhâkına bi'l-mecburiye kâil oldu. Bu ikinci zuhûrat üzerine hudûd-ı Yunaniye Narta körfezinden başlayarak yukarıya doğru epeyce bir müddet (Narta) suyuyla gittikten sonra (Peristeri) ve (Miçova) tepelerine gelür. Buradan itibâren Hasya dağları boyunca (Misteriçe) tepesine ve bundan sonra cenûba doğru bir çıkındı husûle getirerek (Nezero)ya ve oradan (Platamona) civârına vâsıl olur. Narta ve Teselya'yı şöylece bâd-ı heva ele geçirdikten sonra Yunan halkının saltanât-ı seniyye memâliğinden en ziyâde göz dikmiş oldukları yerler Epir kıt'asıyla Girid cezîresi olmuşdur. Bunun öyle olduğunu vukûât-ı câriye pek güzel isbât eylemiştir.

Akdeniz ile adalar denizinin fâsl-ı müştereki üzerinde â'ladan â'laya bir vaziyet sevkü'l-ceyşi ve siyasî teşkîl iden Girid cezîresi mücerred Hıristiyanlık taassubuyla bir hayli vekâyi'in bir hayli (Sayfa:191) mezâlimin karargâhı oldu. Yunan hükümeti her ne zaman hükümet-i seniyye'nin başına bir gâile çıkarmış istemiş ise daima bir elini Girid cezîresine virerek anınla birlikde icrâyı şekavet itmeği husûl-u âmâliçün güzel bir noktâ-i istinâd edinmiş olduğu görülür. (1821), (1840), (1858), (1866), vukûâtı hep o Yunan hükümetinin vâsıta-i mezâlimi olan bir taraftan parlamentolar ve mekteblerde muallimlik ve mebusluk itmekde bulunan haydud başı heriflerin teşvîkaniyla meydana gelmiştir. Hâsılı Girid ceziresinde kan deryaları teşkîl idercesine birbirini ta'kîb eyleyen (1878), (1883) ve (1889) vukû'aları kezâlik Yunan kabinesini idâre iden medenî haydudların az teşvîki bulunduğu bütün dünyaya zâhir ve ayân olmuşdur. Filipe ve Rum ili şarki hâdiseleri Yunan ordusunun yeniden silah başına itmesiçün Deli Yani kabinesi epeyce cesâret

virmiş idi. Bundan (10) sene evvel yine şu geçen ilkbaharda olduğu gibi şimâl ve cenûb orduları Yunan hudûdu üzerinde tecemmü' itmiş bulunuyordu. Avrupa'nın şiddetli müdâhalesi iki taraf askerinin ciddî bir sûretde çalışmasına mani' oldu.

Bu şimdiki Osmanlı Yunan seferinin zuhûruna başluca tesir iden sebeplerden birincisi Girid meselesidir. Evvelâ (Kandiye) ve sonra (Hanya) da başlamış olan iğtişâş ve isyân ateşleri gitdikce (Sayfa:192) büyüdü ve nihayet cezîrenin her köşesine, her tarafına sirâyet eyledi. Yunan hükûmeti bu def'aki isyânı resmen himaye ve i'lân itmeğe karar verdi. Anın için berren ve bahren tedârükât-ı askeriye icrâsına başladı.

Kanun-ı sâni nihayetlerine doğru Prens (Jorj)un kumandasında olmak üzere Girid sularına torpido filosu gönderildi. Yunan hükûmetinini şu filodan maksadı, Devlet-i Âliyye'nin Girid sevkياتına mu'avenet itmekdi. Miralay Vaso'nun kumandasında virilen ilk müfreze bir istihkâm ve bir piyâde taburuyla bir batarya ve bir evzon bölüğünden ibâretti.

Bu kıt'a-i askeriyenini vazifesi Girid cezîresini işgâl eylemek idi. Filhakîka şubatin ilk günlerinde Girid sâhillerine çıkmış olan Miralay Vaso Yunan hükûmetinin talimât-ı resmiyesi dâhilinde iş görmeğe başladı. Az bir zaman sonra bu Girid işgâli müfrezesine daha (3) tabur piyâde ile bir cebel bataryası gönderildi. Prens (Jorj) un bir filo ve Miralay Vaso'nun bir müfreze ile Girid'e musallat oluşları bizim için açıktan açığa i'lânı harb dimekti. Hâlbuki zât-ı hazreti pâdişâhi muharebeden ziyâde sulhun devamını arzu buyurdıklarıçün komşumuzun şu nâ-becâ taarruzlarına yine sulh ile cevâb vermek ciheti daha münasib gibi düşünülmüş idi.

(Sayfa:193) Binâenaleyh cezîrenin idâre-i sükûnu ve âsâyîşi artık düvel-i muazzamaya havale olundu. Bu büyük devletlerin hiç olmazsa hârîcde müttefikan hareket itdiklerine dair bize kanâat-ı bâhis olacak asâr-ı zâhire mevcûd idi. Lâkin müzakerâtın pek uzun sürmüş olması, ufacık Yunan kabinesinin altı büyük Avrupa kabinesine ma'ruz bulunması, ve bu ittihâd altında Girid cezîresine tatbik idilen ablukadan başka hiçbir şey yapılamaması ittifâkın ne kadar zayıf olduğunu pekâla gösteriyordu.

Düvel-i muazzama epeyce müzâkerelerden sonra Bâb-ı Âliye ve Atina'ya âtîdeki notayı göndermişti: "Girid cezîresi mümkün değil, Yunanistan'a

virilmeyecektir. Kemâ-kân zât hazret-i pâdişâhiyenin taht-ı hükmünde kalacaktır.” Bundan başka Girid sularındaki filo ile Miralay Vaso’yu (6) gün içinde girüye almayacak olursa Yunan hükümetine karşı pek şiddetli muameleler idileceği tebliğ olunmuşdu. Ne çâre ki, Yunan kabinesi yine askerini girüye almıyordu.

Nihayet her iki taraf askerleri hudûd boyuna toplanmış bulunuyorlardı. Mart ayının son günlerine doğru bazı ufak tefek Yunan müfrezeleri hudûd-ı hakaniyenin beri tarafına geçdiler. Ve Kranye mevki’ini elde itdikden sonra muzafferan (Grenye) üzerine yürüdüler. Nisanın ilk haftasında ise hudûd-ı Osmani (Sayfa:194) (Nezero) civârında birkaç yerden taarruza uğramış bulunuyordu. İşte bu noktada Yunanın hudûd-ı hakaniyenin dâhilîne taarruz ve tecâvüz sûretiyle girdiği devletlerce dahi tahkik itdi. Hem zât-ı hazret-i pâdişâhiyenin hem ordunun sabır ve samanı tükenmiş idi. Binâenaleyh bundan sonra kalemlerin hal idemeyeceği bir meseleyi kılıç ve süngü uçlarına havale itmek zamanı gelmişti. Nisanın 5:6 gicesi Yunan sefirinin pasaportu eline virilerek âtîdeki beyannâme ile Yunan kabinesi aleyhine i’lân-ı harb idildi.

İ’LÂN-I HARB SÛRETİ

5 NİSAN 1313

“Yunaniler işbu şehri nisanın beşinci Cuma irtesi gicesi kuvve-i külliye-i muntazama ile nukât-ı müte’addiden hudûd-ı hakaniye tecâvüz iderek muharebeye başladıkları ve harbin hala devam itmeke ve Yunanlılar tarafından top ateşi dahi icrâ idilmekde olduğu Alasonya orduyu hümâyûn kumandanı Müşir Edhem Paşa Hazretlerinden alınan telgrafnâmelerde bildirilmiş ve Devlet-i Âliyye sulh ve müsalemâtın vikâyesi için şimdiye kadar her dürlü mesa’iyi icrâdan girü durmadığı halde Yunan hükümetinin hukûk-ı düvel ve milel kavâ’idine muhâlif olmak üzere Girid’e asker irsâliyle ve ahîren hudûd üzerinde (Sayfa:195) nihayet harbiyeye kıyâm ile harekât-ı hasmâneye mübaderet itmesi üzerine hukuk ve tamamiyet mülkiye-i saltanât-ı seniyyeye-i halelden vekâyeten Devlet-i Âliyyece bil-mukabele hareket-i harbiye-i askeriye icrâsına mecburiyet hâsıl olmuş idüğünden muharebenin kâffe-i mesûliyeti Yunan hükümetine âid ve râci’ olmak üzere müsteaynen Billahi Teâli orduyu hümâyûn evvelce askeri komisyonunca tanzîm ve meclis-i vükelâda tasvib idilen ve irâde-i seniyyesi şerefsudûr buyrulmuş olan plan vechle tedafû’î ve taarruzu her dürlü harekât-ı harbiye icrâsına müsâra’at itmesi için meclis mahsus vükelâ

kararı bilâ-istizân şerefsünûh buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilafetpenâhi mûcibince tarâf-ı askeriye den kumandan müşârunileyh Edhem Paşa Hazretlerine o emr-i kat'ıyye ırsâl kılınmış olmasıyla i'lân keyfiyete ibtidâr olunur.”

OSMANLI ORDUSU

Ahz-ı asker nizâmnâmesinin ilk neşr-i ve tatbîki zamanından beri bizde her müselman hidmet-i askeriye ile mükellef gösterilmiştir. Ciddî bir muhakeme ve doğru bir hesâb yapabilmek için her şeyden evvel memleketimizin vüs'atını ahalimizin cins ve adedini hududumuzun şekl ve tabiatını öğrenmeliyiz.

(Sayfa:196) Devlet-i Âliyye'nin en sahihi olarak nüfuz-u umûmîyesi (30) milyon kadardır. Ve bunun altıda birini edyân-ı sâire eshâbı teşkil idiyor. Şu söylediğimiz ahali doğruca saltanât-ı seniyyeye tab' olan ahalidir. Mümtaz eyâletler beğlerbeği bunun hâricindedir. En bî-tarafene bir takdîre göre (5) milyona bâliğ olan milel gayr-i müslime (30) milyondan ibâret bulunan nüfuz umûmi Osmaniyyenin tarh idildikten sonra girüye (25) milyon islâm kalur.

Ekserî yerlerde olduğu gibi bizde de şimdiye kadar ordumuz teşkîl için başluca üç usûl ta'kîb idilmiştir. Bunun birisi devşirme usûludur ki, anın vücûda getirdiği ordu gönüllü ve ücretli neferlerden terkîb iderdi. İkincisi (kura) usûludur. Bu vechle teşkîl idilen ordu, memleketin yalnız kur'aları isâbet itmiş gençlerden mürekkeb olurdu. Üçüncüsü (umûm askerlik) usûludur. Bu sayede meydana gelen bir ordu memleketin bütün efrâdına şâmil olduğuçün usûl-ı mezkûr ötekilerin ikisine de fâik bulunur.

(1303) ahz-ı askeri nizâmnâmaesi mûcibince bizde hidmet-i askeriye (20) yaşdan (40) yaşına kadar devam eyler. Bu (20) senelik hidmet-i askeriye içinde efrâd-ı askeriye hidmetin münasib gördüğü zamanlarda kendi memleketlerine gönderilür ve lüzumu halinde yine silah başına çağrılarak hidmetlerini ikmâl itmiş bulunurlar.

(Sayfa:197) Bundan dolayı ekserî Avrupa ordularında olduğu gibi bizde de hidmet-i askeriye başluca üç büyük fasla ayrılmıştır: Bunlardan birisi (6) sene imtidâd eyler ki hidmeti muvazzafaya âiddir. İkincisi (8) sene imtidâd eyler. Buda hidmet-i askeriyenin redif kısmına şâmindir. Üçüncüsü yine birincisi gibi (6) seneden ibâretdir ki, müstahfız hidmeti şu müddet esnâsında cereyan ider.

Hükümet-i Osmaniyye ahz-ı askeri noktâ-i nazarından (6) büyük ordu ile birde kolordu dâiresine ayrılmış bulunuyor. Ve bundan başka Trablusgarb ile Hicaz fırkaları da vardır. Her orduyu hümâyûn dâiresi (4) kolorduyu hâvîdir ki, bunun biri nizâmiye ikisi redif diğeri de müstahfız kolordusudur. Her ordunun muvazzaf askeri iki piyâde bir süvârî ve bir topçu fırkasıyla bir istihkâm ve nakliye taburu ve birazda telgraf neferlerinden mürekkebdir. Yalnız üçüncü ve dördüncü ordunun muvazzaf askerleri daha ziyâdedir. Devlet-i Âliyye-i Osmaniyyenin muvazzaf piyâdesi (19) fırka (18) nişancı ve bir esterli tabur ile bir itfaiye alayı ve iki fesli ve zûhaf alayından ibâretdir. Nişancı taburuyla birlik de her fırka (17) taburdan terkîb ider.

(Sayfa:198) Her orduda bir topçu fırkası vardır. Yalnız altıncı orduyu hümâyûnda bu teşkilât henüz icrâ idilmemiştir. Bir topçu fırkası (12) tabur yani (36) bataryadan (2) süvârî bataryası (6) cebel bölüğünden müteşekkildir. Trablusgarb'da bir topçu alayı ve Hicaz da ise yalnız iki cebel bataryası mevcûddur. Sûret-i umûmîye de bizdeki bataryalar altışar topludur. Her orduyu hümâyûnda kezâlik bir süvârî fırkası vardır. Biri süvârî fırkası (6) alay yani (30) bölükden mürekkebd olur. Trablusgarb da ayruca olmak üzere (2) süvârî alayı daha mevcûddur. Bundan başka Yemeni ve Çifteler Çiftliği Süvârî Alaylarıyla Sultan Suyu Çiftliği Süvârî Bölüğü ve (50:60) adedine çıkmış olan Hamidiye süvârî alayları da hesâba katılırsa orduyu hümâyûnun süvârî kuvve-i umûmîyesi epeyce güzel bir yekûn teşkil itdiği görülür.

Tensikât-ı cedîdeye göre her orduyu hümâyûn dâiresine birer istihkâm taburu da hesâb edilmiştir. Bundan başka Tophane-i Amire idâresinde bulunmak üzere ayruca bir istihkâm alayı daha mevcûddur ki, bu alay tophaneye mensûb kal'alar ile fabrikalarda istihkâm idilür. 1, 2, 3, ve 4 üncü ordularda birer telgraf bölüğü ve her orduda (3) er bölüklü birer nakliye taburu vardır.

(Sayfa:199) Tensikât-ı askeriyemizde bundan başka Tophane-i Amire ve Bâb-ı seraskeriye merbut sanayi' askeri namıyla ayruca bir sınıf daha vardır. Tophaneye mensûb sanayi' askeri fabrikaları için usta ve amele yetiştirir. Bunlar iki alaydır: birisi Zeytinburnu fabrikasında, öteki Tophane'dedir.

Makâm-ı seraskeri idâresinde olmak üzere her ordunun birer sanayi' taburu vardır. Orduyu hümâyûnun kal'a topçuları da kısmen Bâb-ı Seraskeri kısmen Tophane-i Amire idâresindedir. Birinci ordunun (4) taburu (2) alayı vardır. Bunlar Çatalca hutût-ı istihkâmiyesine memurdur. Üçüncü orduya mensûb kal'a topçuları

birer tabur kuvvetinde olmak üzere Selanik, Kosova, İşkodra, Yanya ve bu yerlere tab‘ olan kılâ‘-i hakaniyeye taksîm idilmişlerdir.

Edirne, Kırık kilise ve Üsküb istihkâmları için kal‘a topçuları henüz teşkîl idilmemiştir. Dördüncü orduyu hümâyûnda Erzurum istihkâmlarına memur (5) taburluk bir topçu alayı vardır. Van, Trabzon ve Samsun mevki‘ilerinde birer mikdar kal‘a topçusu bulunur. Bu tabur Akka, Sur, Beyrut ve Sayda mevki‘ilerine taksîm idilmiştir. Yedinci kolordunun yalnız (2) bölük kal‘a topçusu mevcûddur. Hicaz fırkasının da (3) bölüklü bir kal‘a topçu taburu vardır.

(Sayfa:200) Tophane-i Amire idâresindeki kal‘a topçuları (4) taburlu bir Bahr-i Siyâh Boğazı alayı ile yine (4) taburlu (2) Bahr-i Siyâh Boğazı alayı ile yine (4) taburlu (2) Bahr-i Sefîd’deki (2) alayından mürekkebdır. Bundan başka Cezayir-i Bahr-i Sefîd’deki alay ve Bolayır hattı alayı da yine Tophane’ye mensûbdur. Taksimât-ı mezkûreye göre Devlet-i Âliyye’nini umûm kal‘a topçusu (40:50) tabur kuvvetinde bir yekûn teşkîl itmekde olduğu görülür.

Mu‘ahharan teşkîl olunan Selanik ve Mitroviçe ve Erzurum piyâde fırkalarıyla itfaiye, sarıklı ve fesli alayları da birlikde hesâb idilmek üzere orduyu hümâyûnun bütün taburları (1100) adedine bâliğ olur. Piyâde taburunun kuvve-i seferiyesi (800) neferdir. Binâenaleyh umûm piyâdemiz 880,000 neferden ibâret olduğu meydana çıkar.

Ertuğrul alayı ile birlikde (39) süvârî alayımız vardır. Her alay en az (500) kılıçdan mürekkeb olmasına göre süvârîmizin umûm kuvveti (19:20) bin kişiden ibâret bulunur. Topçumuza gelince, bütün orduyu hümâyûn dâirelerindeki sahra bataryalarının mecmu‘u, (244) adedine bâliğ olmaktadır. Hâlbuki, her batarya (6) şar topdan terkîb itdiğiçün toplamımızın adedi 1464 değersiz bir hesâb ile ancak (1500) kadar bir yekûn husûle (Sayfa201) getirdüğü zâhir olur. Kal‘a ve sâhil toplamımız şu hesâbdan hârîcdır. Velhâsıl en lüzumlu zamanlarda hükümet-i Osmaniyye bir milyon kadar bir ordu cem‘ ve tahşid idebilir.

YUNAN ORDUSU

Bundan bir iki sene evvel icrâ idilen bir tahriri nüfusda Yunan ahalisinin (2) milyondan biraz ziyâde bir yekûn teşkil itdiği anlaşılmışdı. (150:200) bin kadar Ulah

cinsi ile (50:60) bin Arnavud ahalisi çıkarılınca Yunan teb'ası umûm bir lisân ve bir cinse mensûbdur.

(87) tarihinde mevki'i icrâyâ konulan "ahz-ı asker nizâmamesi" umûm Yunan teb'asını hizmet-i askeriye ile mükellef itmiştir. Hidmeti askeriye (21) yaşında başlar ve (30) yılda nihayet bulur. Bu müddetin (2) senesi muvazzaf (10) senesi muvazzaf-ı ihtiyât, (8) senesi müstahfız, girüye kalan (10) senesi de müstahfız-ı ihtiyât nâmıyla devirlere ayrılır.

Her sene (20:25) bin kişi dâhil esnân olur. Lâkin bu miktardan hastalıklı ve mu'ayenesiz olanlar ile muâfiyet kazananlar çıkarılınca girüye ancak (13) bin kişi kalur. Orduya dâhil olan ise işte asıl bu miktardır. Yunan kuvve-i maliyesinin (Sayfa:202) uğradığı felâket hatta her sene bu kadar ahalinin orduya girmesine bile mani'dir. Binâenaleyh her sene ancak (7:8) bin kişi alabilmek ve hesâb ve ihtimâline göre Yunan ordusunun (12) senelik mevcûdu yani muvazzaf ve ihtiyât efrâdı (90:100) bin kişiden ibâret bulunur.

Hafîf mainliler ile ta'lîm görmemiş efrâdın hepSi cem' idilse o zaman kuvve-i mevcûde (140:150) bin ve müstahfız içindeki malûm neferlerde hesaba girerse bundan ziyâde bir miktara bâliğ olacağı tabi'idir. Yunan ordusunda (10) piyâde alayı yani (30) tabur asker vardır. Bundan başka (8) evzon taburu (3) süvârî alayı ve (11) sahra, (9) cebel olmak üzere (20) topçu bataryası mevcûddur. Bataryaların her birisi (6) şar topdan terkîb ider. Ve toplar Krupp mamûlatıdır. Yunan teşkilât-ı askeriyesinde süvârî bataryaları yokdur. Muhâsara, obüs ve kal'a cinsinden olmak üzere (34) kıt'a top daha mevcûddur.

Yunan ordusunun yalnız bir alay istihkâmı var, buda (2) taburdan mürekkebdur. Bundan başka bir telgraf birde itfaiye bölüğü mevcûddur. Yunan ordusu epeyce bir zaman Fransızların eski Şaspo tüfenkle müselleh idi. Lâkin (1887) den sonra bu silah terk edilerek anın yerine Gra tüfekni kabul itdiler. Bugün ale'l-umûm (Sayfa:203) Yunan ordusunda Gra, Şaspo vesâir cinslerden olmak üzere (180) bin tüfenk mevcûddur.

Vakt-i seferde Yunan piyâde taburlarının mevcûdu (1000) kişidir. Yalnız evzon taburlarının mevcûdu bundan biraz daha ziyâdedir. Zaman-ı hazırıda Yunan ordusu başluca üç büyük dâireye inkisâm ider. Birinci dâirenin merkezi Yenişehir,

ikincisinin Misolongi üçüncüsünün Atina'dır. Birinci dâire de (3) alay piyâde, (40) evzon taburu, bir süvârî alayı ve (3) bataryası cebel (4) piyâde olmak üzere bir topçu alayı bulunur. İkinci dâire de yine (3) alay piyâde, (2) evzon taburu, bir süvârî alayı ve (3) piyâde ve cebel bataryasından birde topçu alayı vardır. Üçüncü dâirede (4) piyâde alayı, (2) evzon taburu, bir süvârî alayı, (4) bataryası piyâde (3)ü cebel olmak üzere bir topçu alayı, bir nâkliye ve bir sıhhiye bölüğüyle birde asâkir-i fenniye alayı mevcûddur.

Yunan ordusunun kuvveti umûmîyesi sûreti seferiye de (80) bin kişiden cüz'î fazla bir yekûn teşkîl ider. Bunun asıl muharib kısmı (61) bin piyâde (2,100) süvârî ve (106) topdan mürekkeb olur. Lâkin şu mikdarı ikinci hat askerini yani (76) bin müstahfız ve (57) bin müstahfız-ı ihtiyâti neferlerinin yekûnû olan (134) bin kişide ilâve itmek (Sayfa:204) lâzım gelür. Şu hesâba göre Yunan ordusunun birinci ve ikinci hat kuvve-i umûmîyesi (216) bin kişiye bâliğ olmaktadır.

SEFER PLANI

Bu geçen Yunan seferinde orduyu hümâyûnun tatbîk etmek istediği sefer planı en ziyâde aşağıdaki maddelerden terkîb iderdi. Evvelâ Yunan hükümetinini kuvve-i askeriyesi nazâr-ı dikkate alınarak anın üzerine şöylece beyân-ı efkâr edilmiştir. Yunan ordusunun kuvve-i nizâmiyesi (10) piyâde alayı (8) evzon taburu, (3) süvârî alayı, (20) bataryalık (3) topçu alayı, (2) istihkâm taburu ve (2) nâkliye bölüğünden teşkîl idiyor. Bunların hepsi (2) bin zâbit, (26) bin nefer, (3800) hayvan ve (120) top ider. Vakta, ki sefer de alaylar dâiresindeki ihtiyât askerleriyle redifin bir kısmı, alayların mevcûdelerini kuvve-i seferiyeye göre ikmâl itdikten sonra girüye kalan redif askerinden ayruca (10) redif taburu daha teşkîl olunur. Hâsılı Yunan ordusunun bütün kuvve-i seferiyesi (66) bin insan (4150) hayvan ve (120) parça topdan ibâret gibi bir şeydir.

(Sayfa:205) Sâniyen Yunan ordusunun (301)deki sûret-i cem' ve taksimi nazâr-ı dikkate alınmıştır. O zaman (20) piyâde ve (evzon) taburuyla (12) süvârî bölüğü (9) batarya ve (2) istihkâm taburu Yenişehir, Tırnova, Kardiçe, Tırhala ve Galos ile Teselya hududu üzerinde toplanmıştır. (6) tabur ve bir bataryadan mürekkeb diğer bir kuvve-i askeriye (Lamya) Dömeke, Çatalca (Almiru) ve (İstildya) mevki'lerine ayrıldığı gibi (7) taburluk bir kuvve-i imdâdiye (Haliksi), (Atina), (Argos) ve (Isparta) da ictimâ' eylemişti. (3) piyâde taburu ve (2) topçu

bölüğünden husûle gelen Narta müfrezesinin (5) taburdan ibâret kuvve-i imdâdiyesi, Korfu, Zanta ve Kefalonya adalarına tecemmü' eylemişti.

Sâlisen Yunanlıların Yenişehir, Kalabaka ve Tırhala mevki'leriyle Pire Limanı az çok tahkim edilmiş bulunur. Bunlardan başka hududun bazı mühim kısımlarında ve ezcümle Dişkat, Miçova, Zark, Milona ve Nezeros yakınlarında bazı ufak tefek istihkâmlar yapılmıştır.

Râbian, Yunanlıların almış oldukları şu vaziyete ve kuvve-i seferiyelerine göre hükümet-i seniyye (140) piyâde taburuyla (27) süvârî bölümü ve (36) topçu bataryası cem' ederek bu kuvve-i azîme, Üsküb'deki istihkâm ve köprücü bölükleriyle Manastır telgraf bölümü ve nâkliye taburu da ilâve edilmiştir. Hudûd boyu tabiaten iki (Sayfa:206) daru'l-harekâta ayrılmış bulunduğün kuvve-i Osmaniyye de kezâlik biri Yanya kolordusu ve diğeri Alasonya ordusu hümâyûnu, isimleriyle başluca ikiye taksîm edilmiştir. Yanya kolordusu (32) piyâde taburu (1) süvârî bölümü ve (6) topçu bataryasından mürekkeb iki fırka üzerine tertîb olunmuştur. Alasonya ordusu (7) piyâde ve (1) müstakil süvârî fırkasıyla ihtiyât ordu topçusunu hâvîdir.

Hâmisen hudûd-ı Yunaniye üzerinde sâhilden itibâren Odun Kapusu Koz Köy ve Nezeros civârı, Deve Boyunu, Milona Boğazı, İskombe Geçidi, Çayhisar Boğazı ve Alasonya, Dişkat, Grebene, Köprüyoz noktalarıyla Miçova Geçidi, Plaka ve Narta Köprüleri sevkü'l-ceyşce pek mühim olmak münasebetiyle buraları ilk tecemmü' idilecek kıta'at ile taht-ı işgâl ve tarassuda alınmaları îcâb eyler.

Binâenaleyh lüzumlu görüldüğü zaman serîan müdâfa'adan taarruza geçebilecek sûretde birinci, ikinci ve üçüncü firkaların Alasonya cihetlerindeki hudûd kısmına yakın ve (Milona), (İskombe) geçidleri, Dominik, Çayhisar mevki'leri ve civârında, dördüncü ve beşinci piyâde firkalarıyla müstekıl süvârî firkasının ve ihtiyât ordu topçusunun Alasonya'da altıncı firkanın Grebene, Dişkat ve yedinci firkanın da Koz Köy ve Leftokarya cihetlerinde toplanması (Sayfa:207) münasib görülmüş ve sonradan yapılacak ta'dîlat ordu başkumandanının re'yine bırakılmışdır.

Yanya kolordusuna gelince: Preveze Kal'ası pek açık bir vaziyetde kalarak, gerçi bir hayli efvâh-ı nâriyesi var ise de düşmanın bahren oraya hücumla iğlâb-ı

ihtimalden olduğu gibi Narta Suyu üzerindeki Plaka Köprüsü ve diğer köprüler ile Miçova Geçidi ayrıca nazâr-ı dikkate alınacak nukât-ı mühimmeden olduğuçün (Preveze) ile Miçova'ya (1) ve köprülerin himayesine kezâlik (1) alay piyâde tahsis ve girüye kalan bir buçuk fırkanın (Loros) civârında cem' ve tahşidi ve sonra lüzum görülecek ta'dilatın kolordu kumandanı cânibinden icrâsı münasib görülmüşdür.

Sâdisen, eğer Yunan aleyhine bir taarruz hareketi yapmak lüzumu görülürse Yunanlılar Yenişehir berüsünde vâki' Tırnova, civârında tahaşşüd itmek ağleb-i ihtimâl bulunmasına göre Alasonya'da ictimâ' iderek ordunun Alasonya, Milona, Tırnova istikâmeti boyunca yani en kestirmece bir yoldan ilerülemesi hatıra gelürsede şu vechle yapılacak taarruz hareketi düşman ordusunun en büyük bir kısmına yani cebhesine tesâdüf eylediğiçün sevkü'l-ceyşce pek mühim olan ihâta ve ve çevirme hareketlerinden istifâde olunamayacaktır. Bundan başka orduyu hümâyûn düşman müvâcehesinde (İksarya) ve Köstem nehirlerini geçmeğe mecbûr olacaktır ki, şu iki büyük (Sayfa:208) mâni'in sevkü'l-ceyş hareketi üzerinde gösterecekleri fenâ tesirler hiçbir vechle unutulacak şeyler değildir. Binâenaleyh düşmanın Tırhala ve Yenişehir kolları birbirine mu'avenet idemeyecek sûretde tefrîk idilmek üzere Alasonya, Milona, Yenişehir istikâmetinde hasım ordusunu oyalamak ve orduyu hümâyûnun kısm-ı küllisiyle Yenişehir'in cenûb-i garbi cihetinde Yunan başluca kuvvetini çevirerek anı orada mağlub itmek ve sonra Golos cihetlerine atmak icâb eyler.

Şu maksadın temini husûl ve muvaffakiyeti için (Leftokarya), (Koz Köy) ve (Milona) cihetlerindeki fırkalar, düşman aleyhine bazı nümâyişler yaparak anı şöylece iğfâl itmekde idi (2) , (3), (4) üncü fırkalar (Beğ Değirmeni) ve (Goniçe) boğazlarıyla Zark Geçidi'ne doğru ileriye atılmış bulunacaklardır. Yani (1) ve (7) nci fırkalar (Nezeros) ve (Milona) taraflarındaki düşman askerini işgâl iderek diğer (4) fırka Köstem nehrini seri'ân Zark civârından mürûr ile Yunan ordusunun Yenişehir ve Tırhala beynindeki tarik-i ittissâlini kesdikden sonra Tırhala ve Yenişehir kollarını ayru ayru perîşan ve mağlub itmeğe çalışacaktır.

Grebene ve Dişkat semtlerinde toplanacak olan (6) ncı fırka evvelâ hudûdun o cihetlerdeki aksâmını tarassud idecek. Sâniyen Yanya kolordusuyla Alasonya ordusu beynindeki ittissâlâtı (Sayfa:209) emniyet altında bulundıracak. Sâlisen, düşmanın o cihetlerdeki yapması melhûz olan tecâvüzî hareketlerini ve oralardaki Rumların

Yunan teb‘alarına iştirâklerini men‘ için son derece çalışacak. Râbian aynı zamanda yani Alasonya ordusu Yenişehir’e doğru o da kendisine mukâbil düşman hudûd kısmını Dışkat civarından geçerek Tırhala ve Kalabaka’daki düşman müfrezelerini tard eyleyecek ve Yenişehir’deki Yunan kısm-ı küllisiyle birleştirmeyecektir. Alasonya ordusu bu vechle kendi taarruz harekâtını icrâ ve ikmâl itmekde bulunduğu esnâda Yanya kolordusu Narta Köprüsünün şimâlinde hudûd-ı Yunaniyeyi bi-tecâvüz oradaki düşman müfrezesini tard ile Missolongi üzerine virmek ve Yanya ile Miçova’daki taburlar ise Tırhala ve Kalabaka istikâmetinden hareketle Grebene ve Dışkat fırkasının harekâtı teshîl eylemek mecbûriyetindedir. Sâbi‘an ve politika münâsebâtı şöyle bir taarruz hareketi yapmağa müsaade itmezde bi’z-zarûre hâl-i tedafû‘î de kalmak lâzım gelürse hudûd muhâfazasına memûr fırkalardan başka (2) piyâde ve (1) müstâkil süvârî fırkasıyla ordu topçusu Alasonya civârında ictimâ‘ iderek hîn-i hâcetde ilk hatda buluna kıta‘atı askeriye buradan ve kemâl-i sürat ve sühûletle takviye edilmiş bulunacaktır.

İ‘LÂN-I HARB ESNÂSINDA ORDUYU HÜMÂYÛNUN VAZİYETİ VE NİZÂM-I HARBİ

(Sayfa:210) Başkumandan: Müşir Edhem Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Ferik Saâdetlü Ömer Rüşdü Paşa Hazretleri.

Karargâh-ı Umûmî: Alasonya.

Birinci Piyâde Fırkası

Kumandanı: Ferik Saâdetlü Mehmed Hayri Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harb Reisi: Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Ref‘etlü Şevki Beğ.

Karargâhı: Çayhisar.

Birinci livâya: Mirliva Saadetlü Tahir Paşa Hazretleri kumanda idiyordu. Mezkûr livânın karargâhı (Lefterihor) mevki‘idir.

İkinci livâ, Miralay İzzetlü Celil Beğ kumanda idiyordu.

Bunun da merkezi Çayhisar mevki‘idir. Mezkûr fırkanın işgâl eylediği hudûd mıntıkası pek vâsi‘ olmak münasebetiyle oraya ihtiyât livâsı nâmıyla Saâdetlü Memduh Paşa Hazretleri fırkasından ayruca bir livâ daha ilhâk edilmiştir.

Mezkûr livânın karargâhı (Milogošte) mevki'idir. (2) batarya bir takım süvârî Lefterihor'da. (4) batarya (Sayfa:211) istihkâm ve süvârî bölüğü Çayhisar'da. (1) batarya ile süvârî (14) üncü alay kezâlik birinci fırka mürettebatından olmak üzere Milogošte'de bulunuyordu.

İkinci Piyâde Fırkası

Kumandanı: Ferik Neşet Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Yüzbaşı Fütüvvetlü Mustafî Efendi.

Karargâhı: İskomba.

Birinci livâ, kumandanı Mirлива Saâdetlü Celal Paşa, karargâhı Semerbeli'dir. İkinci livâ, kumandanı Abdülezel Paşa, karargâhı Pınar ve İskomba mevki'leridir. 18 nci alayın 3 üncü süvârî bölüğüyle 28 nci alayın 2 nci topçu taburu yani 4, 5, 6ncı bataryalar ve bir cebel bölüğü mezkûr fırka mürettebatındandır.

Üçüncü Piyâde Fırkası

Kumandanı: Ferik Saâdetlü Memduh Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Kaimakam İzzetlü Abdülmecid Beğ.

Karargâhı: Yılanlı Tepe.

Birinci livâ, kumandanı Mirлива Saâdetlü Tahir Paşa, karargâhı Yılanlı Tepe'dir.

İkinci livâyâ Miralay İzzetlü İshak Beğ kumanda idiyordu. (Sayfa:212) (Ba-emri müşiri Birinci Hayri Paşa fırkasına memûr olan livâ işte bu livâdır.) Topçu (15) inci alayın birinci taburu yani 1, 2, 3 üncü bataryalarla iki cebel ve 6 ncı alaydan bir süvârî bölüğü de üçüncü firkaya mülhâk bulunuyordu.

Dördüncü Piyâde Fırkası

Kumandanı: Mirлива Saâdetlü Haydar Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Kaimakam İzzetlü Hamdi Beğ.

Karargâhı: Alasonya

Birinci livâ, Mirлива Saâdetlü Naim Paşa, ikinci livâ Selanik alayı kumandanı Miralay Tahsin Beğ idâresine virilmişdi. (14) üncü alayın birinci taburu yani üç batarya kezâlik bu fırkaya mülhâkdir. Fırkâ-i mezkûre i‘lân-ı harb olundığı sırada henüz bütün teşkilâtını ikmâl idememiş idi.

Beşinci Piyâde Fırkası

Kumandanı: Ferik Saâdetlü Hakkı Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Binbaşı Ref‘etlü Şakir Beğ

Karargâhı: Dişkat.

Birinci livâ: Mirлива Saâdetlü Şükrü Paşa kumandasında bulunur.

Sayfa:213) İkinci livâ, yine Mirлива İslam Paşa Hazretlerinin, idâresine virilmiştir. Bir süvârî bölüğü ile birde batarya kezâlik bu fırkaya mülhâk bulunuyordu.

Altıncı Piyâde Fırkası

Kumandanı: Ferik Saâdetlü Hamdi Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Kaimakam İzzetlü Sami Beğ.

Karargâhı: Kozköy.

Birinci livâ, Saâdetlü Arnavud Hasan Paşa Hazretlerinin kumandasına virilmişdi.

İkinci livâyâ, Mirлива Saâdetlü Salih Zeki Paşa Hazretleri kumanda idiyordu. (bu livâ mu‘ahharan Miralay Mazhar Beğ’in idâresine geçmişdi.) Süvârî 18 inci alayın ikinci bölüğüyle cebel ikinci bataryanın (4) kıt‘a topu kezâlik 6 ncı Hamdi Paşa fırkasına mensûbdur.

Piyâde İhtiyât Livâsı

Alasonya merkez kumandanı Mirлива Şükrü Paşa’nın idâresine virilen bu livâ esâsen sekiz taburdan terkîb ider ve Alasonya’nın cenûbunda yani 4 üncü fırkanın ikinci livâsı yakın olan sırtlarda bulunuyordu.

MÜSTÂKİL SÜVÂRÎ FIRKASI

(Sayfa:214) Kumandanı: Mirлива Saâdetlü Süleyman Paşa Hazretleri.

Erkân-ı Harbiye Reisi: Kaimakam İzzetlü Şevket Beğ.

Karargâhı: Ormanlı.

Süvârî fırkası 13, 14, 15, 16 ncı alaylardan yani başluca (4) süvârî alayından terkîb iderdi. Hassa (6) ncı süvârî alayı müteferrik bir halde bulunuyordu. Bundan başka (3) bölükden müteşekkil bir süvârî topçu taburu da, süvârî fırkasına ilhâk edilmiş idi.

Daha güzel hatırdâ kalmak için Alasonya ordusunun i'ân-ı harb olunmadığı zamandaki vaziyetini şöylece bir hülâsa idelim. Birinci Hayri Paşa fırkasının merkezi (Milogoşta) (mu'ahharan Çayhisar) köyüdür. Mezkûr fırka hudûdun Kalambura'dan. Ayailya'ya kadar olan parçasına memurdur.

İkinci Neşet Paşa fırkasının merkezi (İskomba) köyüdür. Mezkûr fırka hudûdun Lisvaki'den Milona Boğazı'na kadar olan parçasına memurdur.

Üçüncü Memduh Paşa fırkasının merkezi Alasonya'dır. Mezkûr fırka şimdilik umûmîyetle Alasonya ovası içindeki (Yılanlı) tepe de bulunur.

(Sayfa:215) Dördüncü Haydar Paşa fırkasının (bu firkanın ilk önce kumandanı orduyu hümayûn Erkân-ı Harbiye Reisi Ömer Rüşdü Paşa Hazretleri idi.) merkezi yine Alasonya idi. Mezkûr fırka Milona Boğazı'ndan Dava Geçidi'ne kadar olan hudûd parçasına memurdu.

Beşinci Hakkı Paşa fırkasının merkezi Dişkat idi. Mezkûr fırka Kamabura'dan Mila cihetlerine kadar olan hudûd parçasına memurdu.

Altıncı Hamdi Paşa fırkasının merkezi Kozköy idi. Mezkûr fırka sâhilden Dava Geçidi'ne kadar olan hudûd parçasına memurdu.

Müstâkil süvârî fırkasının merkezi ve karargâhı (Ormanlı) köyü idi.

Nâkliye taburu, köprücü, telgraf bölükleri de berâber olmak şartıyla (5) bataryadan mürekkebi olan ordu topçusunun merkezi ve ordugâhı ise Alasonya'da bulunuyordu. İ'ân-ı harb idildiği gün hükümet-i seniyyenin Alasonya ordusundaki kuvve-i mevcûdesi 73,500 neferi muharib olmak üzere 92,250 piyâdeden (1,200) kadar süvârî neferden ve (240) parça topdan ibâret bulunuyordu.

YUNAN TESELYA ORDUSUNUN VAZİYET VE NİZÂM-I HARBİ

(Sayfa:216) Başkumandanı: Veliahd Kral Prens Konstantin.

Erkan-ı Harbiye Reisi: Miralay Saboncaki.

Topçu kumandanı Prens Nikola.

Karargâhı umûmî: Yenişehir.

Birinci Piyâde Fırkası

Fırka kumandanı: Ceneral Makri, karargâhı Yenişehir'dir.

Fırkanın birinci livâsı Miralay (Dimopolos) kumanda idiyordu.

Mezkûr livânın merkezi kezâlik (Larissa) yani Yenişehir'dir. İkinci livâyâ topçu miralaylarından (Masterapas) nâm zât kumanda idiyordu. Bunun dördüncü alayı Tırnova, beşinci alayı biraz daha ilerü yani Mati'de bulunuyor. Ve bu beşinci alayın bir taburu (Karaçoli) bir taburu (Karadere) , üçüncü bir taburu da (Olimpiyas) mevki'lerine gönderilmiştir. Fırka-i mezkûre aksâmından olan 7 nci evzon taburları hudûd civârında (Rapşani) ye dördüncü evzon taburu bilhassa (Tırnova) ya on beşincisi ise (Dereli) köyüne memur olmuştur.

(7) bataryadan teşkîl iden üçüncü topçu alayı (Larissa) da bulunduğu gibi 3 üncü süvârî alayının (2) bölüğü yine (Larissa) bir bölüğü (Tırnova) ve bir yaya bölüğü (Tırhala) da bulunuyordu.

İKİNCİ PİYÂDE FIRKASI

(Sayfa:217) Fırka kumandanı: Miralay (Mavro Mihâl) merkezi (Ali Fakih) dinilen ve (Zarkos'un) cenûb-i şarkiyesinde vâki' köydür. Üçüncü livânın üçüncü piyâde livâsı (Ali Fakih) ve yedinci piyâde alayı (Zarkos) köylerinde bulunuyor. Ve dördüncü livanın 8 nci piyâde alayı (Raveni) ye gönderilmiş ve (11) inci piyâde alayı ise yine (Ali Fakih) de terk edilmiştir.

Kezâlik bu ikinci fırka aksâmından olan (12) nci piyâde taburu (Konikos) 8 inci evzon taburu (Kalabaka) ve (9)uncusu (Cuma) da bulunuyordu. İkinci topçu alayının (4) sahra bataryası (Ali Fakih) ve (4) cebel bataryası Zarkos köylerinde idi.

Bundan başka birinci ve ikinci süvârî alaylarının bir bölüğü Zarkos ve ikinci süvârî alayının (3) yaya bölüğü Tırhala (2) istihkâm bölüğü ise (Ali Fakih) de bulunuyordu.

Beşinci piyâde alayının yalnız bir taburu (Olimpiyas) mevki'inde terk idilmek üzere 2, 7 ve 11 inci evzon taburları (Kaklamanos) un idâresine virilmiş ve şu sûretle ayruca bir müfreze-i askeriye vücûda getirülmüşdü.

Kezâlik (12) nci piyâde taburuyla (3) üncü topçu alayının (Sayfa:218) ikinci bataryası ikinci fırka kumandanı idâresine tâbi' olmak üzere bir müfreze-i müstâkile teşkîl idiyordu. Bütün şu taksimât-ı askeriye hülâsa idilecek olursa, netîce bu çıkar ki, Teselya ordusu: birinci ve ikinci fırkanın kısım-ı külliyeleri merkeze ve birkaç piyâde taburuyla birazda süvârîden mürekkeb kıta'at-ı askeriye cenâhlarda kalmak üzere başluca (4) kısma ayrılmış bulunuyordu.

Orduyu mezkûrun şu söylediğimiz vaziyeti nisân-ı ruminin (4) üncü gününe yani i'lânı harb idilmek üzere olan zamana kadar hiçbir tahavvülâta uğramamışdır. Bundan anlaşılır ki, Teselya ordusunun kuvve-i mevcûdesi:

8 piyâde alayı ve bir müstâkil tabur.

7 evzon taburu.

2 topcu alayı (her alay 8 bataryadan müteşekkildir.)

4 süvârî bölüğü.

4 yaya süvârî bölüğü (bunlar harbin sonuna kadar öyle yaya kalmışlardır.)

Yani umûm Teselya ordusunun kuvveti: 42,256 piyâde neferi.

(730) kadar süvârî, ve (96) parça topdan terkîb itmiş bulunuyordu.

MİLONA MUHAREBESİ

5 NİSAN

(Sayfa:219) Martin son günlerine doğru (Köprüyöz) cihetlerinde vukû'a gelen Yunan tecâvüzleri i'lânı harb için vesile-i yegâne ad olunamamışdı. Lâkin nisanın dördüncü Cuma günü akşam üzeri hudûd-ı Osmaniyi beş muhtelif yerden geçmek isteyen kıta'at-ı askeriye'nin muntazam tecâvüzleri en sonra i'lânı harbe vâsita-i müstâkile ad olunmuşdu.

Cuma günü hudûdumuzu beş muhtelif yerden geçmek isteyen kollardan birincisi (Nezeros) koludur. Bu cihetden yapılacak taarruzlara karşı bizim tarafda şöylece bir tertîbât ahz-ı idilmişdi. Piyâde 24 üncü alayın birinci nizâmiye taburu Dava Geçidi'nden Çamtepe'ye kadar olan hudûd kalelerine, Samsun redif taburu (Analipsi) tepesinin eteklerine, Çaharşenbe taburunun (2) bölüğü (İzvodka) merkez kalesine ve diğer bölükleri ise (Perdikari) Tepesinin Koz Köy tarafına mütemayil yamaçlarına memur idilmişdi. Bu üç taburun ihtiyâtını (Fatsa) taburu teşkîl idiyordu ki, anında merkezi (Koz köy) mevki'i idi.

Nisanın dördüncü günü grubdan yarım saat sonra Yunan askeri (Taburya) kalesinden (Perdikari) kalesine kadar mevcûd (Sayfa:220) olan bütün siperlerden ansızın ateş itmeğe başladı. Ve az bir zaman içinde (300, 400) hatvelik bir mesafe ilerüye geçmiş bulundu. Lâkin bizim taraftan gösterilen mukabele üzerine düşman askeri yine girüye dönmeğe mecbûriyet gördü. Gice saat (2) sularında (Analipsi) tepesine çıkmak isteyen Samsun taburu birdenbire kezâlik düşman yaylım ateşine ma'ruz olmuş idi. Hâsılı düşman ateşi Çamtepe kalesinden (Dava) geçidine kadar olan hudûd kısmı üzerine boydan böyle sirâyet itmiş bulunuyordu. Her iki tarafın ateşi gice sabaha kadar ve sabahdan akşam oluncaya kadar yalnız pek cüz'i fâsılalarla münkatı' oluyordu. Osmanlılar, bu sıra bazı posta mevki'ilerini cenûb askerlerine terk itmeğe mecbûriyet görmüşlerdi.

Yunanlıların ikinci taarruz kolu yine Cuma irtesi gicesi (Kodoman) civârındaki Osmanlı mevki'lerini geçürdükden sonra irtesi günü şimâl-i garbi istikâmetinde ilerülemeğe başlamışdı. Üçüncü taarruz kolu, kezâlik pek az bir zaman içinde Milona ve Pınar'daki kaleleri zabt eylemişdi. Yalnız Menekşe karakolhanesi bir hayli müşkilâtın sonra ve Cuma irtesi günü ele geçirilmişdi. Dördüncü taarruz kolu, (Mati) den (İskomba) ve (Çayhisar) ovasına giden bütün keçi yollarına hakîm olmak üzere evvelce yapılan müstahkem yerleri zabt eylemişdi. (Sayfa:221) Beşinci taarruz kolu ise, (Raveni) boğazından (Beğdeğirmen) geçidine kadar olan tepelerdeki hudûd kalelerini elde itmiş bulunuyordu.

(5) Nisan Cuma irtesi günü ikindiden sonra i'lân-ı harb emri geldi. Alasonya ordusunun sağ cenâh fırkası kumandanı Ferik Hakkı Paşa karargâhı umûmîyeden aldığı emr üzerine (5) Nisan günü (10) tabur piyâde bir süvârî bölüğü ve (2) cebel topuyla birlikde Alasonya'ya gelmiş idi ki, bunun kumandanı Mirliya İslam Paşa idi.

Hakkı Paşa fırkasının Alasonya'ya getirülen kolu (8) Nisan tarihine kadar Milona caddesi yanında ve geçid karşusunda ikâmet eylemiş bulunuyordu. Pırnar ve Papalivadya ta'biye idilen bizim bataryalar 5 Nisan gündüz saat (11) sularında düşman aleyhine ateş itmeğe başladığı gibi Yunanlıların (Karadere) ve (Karaçoli) civârında bulunan taburları derhâl Milona'nın garbisindeki sırtları işgâl itdiler.

Buna müte'âkib Menekşe tepesindeki 18 inci alayın birinci nizâmiye taburuyla (Akseki) taburu muharebeye girişmiş bulunuyorlardı. Bir müddet sonra Menlik taburları Menekşe'deki tabura mu'avenet itmek in ilerüye gönderildi. Gönüllü taburu ise Veleko'daki Antakya taburunu takviye eylemek fikriyle kezâlik Kilisali'den ilerüye doğru (Sayfa:222) sevk idilmiş idi. Girüye kalan Selanik, Ortahisar, Geylan, Priştine ve Since taburları yekdiğerini müte'âkib muharebeye girişmişlerdir. Bundan maksad geceleyin az telafât virerek düşman eline geçmiş olan tepeleri istirdâd eylemekdi. Gice mnaziun fih kalan Boyun Kalesi Priştina taburu tarafından zabt olundu. Sâir tepeler gice vakti zabt idilemedi.

Ma'hâza, ateş bütün gice yani sabaha kadar devam eyledi. şafakla berâber dördüncü fırkanın topçu kolağası Mehmed Ali Efendi, umm topçu kumandanı Rıza Paşa ile birlikte gelerek Alasonya, Yenişehir yolu kenarlarında ve 2 batarya şark, diğeri garbda olmak üzere topçulara mevzi' aldıldı. Evvel emirde Kırçova'nın şimâlindeki teneden bizin Pırnar'daki askerimiz üzerine ateş iden Yunan bataryası aleyhine ateş açıldı. Lâkin mesafe pek ziyâde olduğından bu ateşden kat'i bir fâide hâsıl olmadı.

Bundan sonra bizim batarya ateşleri Milona'nın garbindeki istihkâmları döğmeğe başladı. Tekrar ateş kesdirildi. Mezkr tepelerin zabtı dördüncü fırkanın Arnavud taburlarına tevdi' olundu. Müşir Paşa Hazretleri 3 nc fırka nezdinde yani Yılanlı Tepe'de (Sayfa:223) bulunuyordu. Dördüncü fırka kumandanı Müşir Paşa'dan bir livâ kadar bir kuvve-i imdâdiye gönderilmesini talep eyledi.

Bunun zerine Miralay Seyfullah Beğ vâsıtasıyla 3 nc fırkadan 17 nci alayın birinci taburu ile Kalkandelen taburu ilerüye sevk idildi. Bu iki tabur dördüncü fırkanın sağ cenâhını adîd idecek ve o sretle muharebeye girmiş olacakdı. Pazar günü gündüzün saat (1) sularında mezkr taburlar dördüncü fırka yanına gelmiş bulunuyorlardı. Hamdi Beğ Sifah Beğ'in getürdüğü şu kuvve-i imdadiye vâsıtasıyla dördüncü fırkanın sağ yanı takviye ve temdîd itmek maksadıyla ilerüye hareket

iderek mezkûr taburları muharebeye sokdu. Saat henüz (2) buçuğa varıyordu. Saat (3) e vardığı zaman ise Geylan ve Since taburları boru sesleriyle hücum harekâtına başlamış bulunuyorlardı. Aynı zamanda Hamdi Beğ'in idâresindeki mezkûr kuvve-i imdâdiyede kendiliklerinden hücumla kalkdılar. Hamdi Beğ bu taburlardan birincisinin Karaçoli istikâmetinde hareket itmesini kât'ıyyen emr eyledi. Bunun üzerine hat hareketi ta'dîl olundu. Piyâdelerin hücumları topçu ateşleri vâsıtasıyla henüz hazırlandığından hücum harekâtı esnâsında kat' olunan mesafeler pek cüz'î bir şeydi. Yani her hücumda ancak (20:30) hatvelik bir mesafe kat' olunabiliyordu.

(Sayfa:224) Düşman pek kuvvetli siperler arkasından bizim hücum kolları üzerine ekserîyetle yaylıma ateş icra idiyorlardı. Ma'hâza bizimkiler yine ilerülemekden asla girü durmuyorlardı. Gündüzün saat (5:6) sularında muharebeye tutuşmuş olan taburlar pek fenâ halde birbirine karışmış bulunuyorlardı. Anın için Müşir Paşa Erkân-ı Harbiye Kaimakamı Hamdi Beği anlara daha ziyâde intizâm virmek için ilerüye sevk eylemişti. Bu aralık ateşin tesîri artmağa başlamış idi. Binâenaleyh sırtların eteklerine kadar gelmiş olan boş arabalar yüklü olarak Alasonya istikâmetinde ve yavaş yavaş girüye dönüyorlardı. Bizim hücum iden taburlarımızdan ekserîsi tekmîl kuvvetini birinci hatta yayararak o vechle hücum yapıyorlardı.

Şu sıralarda düşman pek şiddetli ateş idiyordu. Bizim ile düşman arasındaki mesafe ise artık (300:400) hatvelik bir şeyden ibâret kalmıştı. Hücum iden taburlardan bazısının bölükleri diğer taburların bölükleri ile karışmış bulunuyordu. Piyâdenin hücumuna kât'ıyyen mani' olan düşman batarya ve istihkâmlarını susdurmak için Milona'nın garb cihetindeki sırtlara bir iki seyyar topu çıkarılmak istenildi. Fakat yol yapılmamış olduğün maa't-teessüf çıkarmak mümkün olamadı.

Saat henüz (7) buçuk sularına varıyordu seyyar topların (Sayfa:225) çıkamadığı yere en sonra bir dağ topu çıkarmağa karar virildi. Mezkûr top vâsıtasıyla düşmanın şiddetli mukavemet iden bir istihkâmı fenâ halde döğölmüş olmak münasebetiyle piyâde hücumunun hazırlanmasına epeyce tesîrler gösterildi. Pazar günü saat (11) sularında Since, Kalkandelen, Selanik taburlarıyla 17 nci alayın birinci taburu düşmanın (1900) rakımlı tepedeki istihkâmlarına girdiler. Düşman süngü süngüğe gelmeği beklemedi. Bilakis bizim taraftan yapılan şiddetli hücumları gördüğü gibi mevzi'ini terk iderek Karadere istikâmetinde çekildi gitdi.

İkinci hudûd kalesinde şimdiye kadar sebât itmekde olan evzon bölükleri ise yine gündüzün saat (11) sularında üç taraftan sarılmış olduklarıçün birden bire anlarıda mevki'ilerine terk iderek aynı istikâmetde çekilmeğe mecbûriyet görmüşlerdi. Bu halde (5) Nisan Cuma irtesi günü saat (11) sularında başlayan Milona Muharebesi (6) Nisan Pazar günü yine gündüz saat (11) sularında nihayete erişmiş yani bilâ-fâsıla (24) saat kadar devam itmiş bulunuyordu.

Düşman Menekşe tepesine ayrıca bir kuvvet ile taarruz itmeğe başlamışdı. Lâkin taarruz harekâtını pek betâetle icrâ idiyordu. Düşman taarruz kolu ancak iki taburdan ibâret bulunuyordu. Bunlar (Sayfa:226) tepeye (150:200) hatve kadar yanaşmağa muvaffak olmuş iselerde, oradaki bizim Arnavud taburlarının mukâbil hücumları bu taarruzlarını def' iderek bir def'a daha hücum harekâtı yapmağa anlarda asla mecâl bırakmamışdı. Ekser mahallerde olduğu gibi bizim Menekşe'deki dağ taburlarımızın birisi pîşgâhının alt üst olmasından dolayı büsbütün yani kullanılmayacak derecede bozulmuşdu.

Cuma irtesi akşam üzeri toparlarla i'lânı harb idildiği zaman düşman Milona'nın ciheti şarkiyesinde yani Tafil Çeşme'deki (2) topuyla bizim (Veliçko) yakınlarında bulunan taburumuzu döğmeğe başladı. Bizim bu cihetde anları karakol hidmeti gören bölük, diğerleri yetişinceye kadar girüye dönmeğe mecbûriyet görmüşdü. Ve şu aralık tabur binbaşısı da şehid olduğuçün askerin kuvve-i maneviyesi kesilerek tabur, Kiliseli istikâmetinde çekilmeğe mecbur oldu. Bu işler Pazar gicesi saat (3:4) arasında vukû'a gelürdü. Nihayet gönüllü taburu yetişerek Antalya taburunu topladıktan sonra bu def'a ikisi birlikde düşman aleyhine bi'l-hücum daha ilerüye gitmeğe muvaffak olurlar. Pazar günü bu cihetde pek şâyân-ı dikkat bir hal vukû'a gelmiş yani her iki taraf yalnız birbirine karşı hafif bir tüfenk ateşi icrâsıyla iktifâ eylemiştir.

(Sayfa:227) Lâkin Milona Boğazı elde idildikten sonra buradaki Yunan askerleri kezâlik mevki'ilerinde sebât idemeyerek ric'ate lüzum görmüşlerdi. Dava geçidinde bulunan dördüncü fırkanın iki taburu ise bu iki gün zarfında hiçbir muharebe falan virmeğe mecburiyet hiss itmemişlerdi. Çünkü düşman pek mühim olan şu geçid noktasını zabt itmek için o taraftan hiçbir hücum hareketi yapmamışdı.

Milona Muharebesinde takdîre şâyân hareketler iden taburlar: Priştine, Geylan, Selanik, Since, Ortahisar, Kalkandelen taburlarıyla 17 nci alayın birinci taburudur. Taburların ötekileri fevkalâde bir vukûâta tesâdüf itmemişlerdir. Bu muharebede her tabur kumandanının virdiği jurnallere göre tabur başına pek az ve cüz'i mecrûh ve şehid olmuşdur.

PAPALİVADYA VE PIRNAR MUHAREBELERİ

Aynı tarihte vukû'a gelen muharebe Pazar günü akşama kadar devam itmiş olduğu halde kat'i bir netîce istihsâl idilememişdi. Çünkü birçok hücum ve mukâbil hücumlar yaptılar. Fakat hiçbirisi diğerinin mevzi'lerini zabt itmiş olamadı. Bizimkiler anların kalelerini yakdılar. Çünkü bizim bir bataryamız Papalivadya ve diğer (Sayfa:228) bir bataryamızda Pınar tepesinde vardı. Bu bataryalar evvelce yani piyâdelerin (15) gün zarfında yapmış oldukları ufak tefek yerlerden çıkarılmışlardı. Zâten (86) ictimâ'ından bu yolun birazda izi kalmış idi. Anın için bataryaların yukarıya çıkarılmasında pek çok suubetler çekilmedi.

Düşmanın Kırçova Çiftliği civârındaki istihkâm içinde bir dağ bataryası vardı. Bizimkileri en çok bu batarya ile gavga itdiler. Dördüncü fırka ile üçüncü fırkanın bir kısmını düşman mevzi'lerini zabt idübde ilerüledikleri gibi, buradaki düşman kıta'atı Pazar irtesi gününe kalsalar arkaları alınacağını pekâla bildikleriçün Pazar irtesi gicesi kâmilten bulundukları mevzi'leri bıraktılar ve hiçde vakt zâyî' itmeksizin Lesvaki üzerine çekildiler gitdiler.

Pazar irtesi günü şafakla berâber ikinci fırka Kritiri Tepesine doğru ilerülemeğe başladı. Ve bir müddet sonra orada bazı kıta'atı tertîb eylemiş bulundu. Düşmanda biraz evvel didiğimiz gibi Lesvaki'ye çekilerek orada bazı istihkâmlar ve siperler yapmağla iştigâl itmekde idi. Abdülezel Paşa Pazar günü vukû'a gelen bir hücumda askeri rehber olmak için yaya olarak piyâdelerin ilerüsünde ve pek kahramanca bir sûretde hareket itmekde iken düşmanın bir kurşunu isâbet itmiş (Sayfa:229) ve o vechle zâten büyük bir sevinç ile arzu eylediği rütbe-i şahâdete nâil olmuşdu.

Mirliva Celal Paşa ise irtesi günü Lesvaki aleyhine vukû'a gelen bir hücumda, ikinci fırkanın Kritiri yaylasına indirilen iki bataryası düşmanın Lesvaki'de bulunan dağ toplarıyla gavga iderken, bataryaların yanına gelmiş ve orada başının

üstünde patlayan bir şarapel parçası yanını dağıdarak müşârunileyhi dahi nâil-i şehâdet ve sâadet azîmi eylemiştir. Celal Paşa merhûmun da cenazesi o gün Alasonya'ya nâkil edilerek kendisinden birgün evvel cennete giden arkadaşının mezarı yanına defn edilmişti. İkinci fırka taburlarının birçok def'alar vukû'a gelen hücumlarında kat'î bir netîce istihsâl idilememiş olması topçu ateşlerinin hasebi'l-mevâki bazı avâriz-ı ta'biyeye tesâdüf eylemesinden ileri gelürdü.

Birinci Hayri Paşa fırkasının nisanın dördüncü ve beşinci giceleri düşman tarafından kuşadılmış olan Cuma kalesine imdâd gönderilmiş ve bu sayede kale muhâfaza olunmuştur. Pazar günü şafakla berâber düşmanın bize karşı açmış olduğu topçu ateşi üzerine topçu muharebesine başlanılmış ve cüz'i zaman sonra tüfenk muharebeleri devam itmeğe yüz tutmuştur. (Sayfa:230) Yine bu söylediğimiz Pazar günü akşam üstü ihtiyât livasının Kırşehir alayı Çayhisar'ın biraz girülerine kadar yaklaştırmış bulunuyordu. Birinci Hayri Paşa fırkasının sağ cenâhını teşkil iden kuvve-i askeriye evvelâ girü alınmış ve fakat sonraları tekrar evvelce işgâl idilen tepeye sevk edilmiş idi.

Bundan başka İkinci Neşet Paşa fırkasının sağ cenâhını temîn etmek fikriyle bir iki taburluk bir müfreze-i askeriye (Gavan) ovasına gönderilmek istenilmiş idi. Ma'hâza mu'ahharan mezkûr kuvve-i askeriyenin sevkinden sarfınzar olunmuştur. Nisanın Sekizinci Salı günü yine şafakla berâber düşman askeri (Lutina) sırtlarından inerek birinci fırka merkezine doğru ilerlemeğe ve (Kaligavra) tepesiyle Kırşehir taburunun bulunduğu tepe arasından (Rond) ovasını tutmağa çalışdı. Hasmin şu manevrası, fırka Erkân-ı Harbi Şevki Beğ idâresinde olmak üzere ileriye sevk idilen Alâiye taburu vâsıtasıyla durdurulmuş ve netîcesiz kalmıştır.

Birinci Hayri Paşa fırkasında nisanın dokuzuncu, onuncu ve on birinci günleri hafif top ve tüfenk muharebesiyle geçti. Birinci fırkanın sol cihetindeki fırkalar ise şiddetli muharebeler icrâ ediyorlardı. Düşman ise kuvvetinin epeyce büyük bir kısmını (Mati) ve (Lesvaki) taraflarına sevk idüb duruyordu. (Sayfa:231) Hayri Paşa fırkası mıntıkasında düşmanın en çok top ateşiyle tazyik eylediği nokta (Kalifadra - Viğla) tepesi olmak münasebetiyle bizim taraftan oraya üç tabur piyâde ve üç tabur top gönderilerek o yolda mukabele edilmiştir.

Nisanın On İkinci Cuma irtesi günü karargâhı Çayhisar'da bulunan birinci fırka düşmanın (Tırnova)ya doğru çekildiğine ve orduyu hümâyûnun oraya indiğine

dair malûmât-ı kâmile almış bulunuyordu. Gerçi düşman sabahleyin (Rond) cihetlerinden top ateşleri icrâ itmiş ise de Teselya ordusunun ric'atine dâir gelen malûmat her taraftan birbirini ta'kîb idiyordu. Yekdiğerini ta'kîb iden bu kadar malûmat üzerine Cuma irtesi günü öğleden sonra Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Şevki Beğ kumandasında olmak üzere bir alay sağ cenâhda ve Miralay Celal Beğ kumandasındaki diğer alay Gavan ovasında tertîb idilerek (Şa'ban) ve (Ayahil) sırtlarına taarruz idilmiş ve mezkûr sırtlar iki saat zarfında ele geçirilmiş idi.

Yine Cuma irtesi günü saat sekize doğru, ikinci Neşet Paşa fırkasının muzafferan (Tırnova) ya girmiş olduğu ve hatta bir gice evvel düşmanın oraları tahliye eylemiş bulunduğu haberi fırka merkezine vâsıl olmuş idi. Bunun üzerine nisanın on üçüncü pazar günü (Kotra) ve (Rond) cihetleri Köstem (Sayfa:232) Nehri sevâhiline kadar işgâl idilerek herkes irtesi günü ta'kîb idilecek bir umûmî hareket için lâzım gelen her dürlü tedârükâtını ikmâl itmiş bulunuyordu.

Nisanın on dördüncü pazar irtesi günü öğleden sonra iki tabur piyâde ve iki topdan mürekkeb olan kuvve-i askeriye pîşdar müfrezesini teşkîl iderek fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Şevki Beğ kumandasında olmak üzere Zark istikâmetinde hareket idildi. Salı gicesi (Kocogirus) karyesi civârında ve açıkda geçiririlerek irtesi günü düşmanın tahrib eylediği köprü yerine birde sal köprü atıldıktan bir bölük piyâde askeri orada terk idildikten sonra yine Zark istikâmetinde harekete başlanılmışdır. Zark ahalisi cüz'i bir müdâfa'adan sonra, yani gelen askerin kuvve-i muntazama olduklarını anladıkları gibi teslim-i silah itmeğe mecbûriyet görmüşlerdi. İshak Beğ livâsı ve süvârî alayı üç dört gün evvel birinci firkadan infikâk itmiş ve Çayhisar, Kotra, Lefterihor civârında dört tabur kadar asker bıraktıktan sonra Tahir Paşa livâsının fırka kısm-ı küllisine iltihâkı emr olunmuş idi.

Nisanın on altıncı çaharşenbe günü ale's-sabah yirmi üçüncü alayın ikinci nizâmiye taburu ile Miçova redif taburu iki seyyar ve iki cebel topu ve bir mikdar süvârîden mürekkeb (Sayfa:233) olan müfreze-i askeriye pîşdar teşkil idilerek yine fırka erkân-ı harbi Şevki Beğ kumandasında olmak üzere Tırhala müteveccihen hareket olunmuş ve belâ vukûât gündüzün saat sekiz sularında şehr-i mezkûr muntazaman işgâl idilmiştir.

Tahir Paşa livâsı, (Lefterihor- Gırçan) istikâmetinde ilerülemiş olduğuçün yalnız (Gırçan) ahalisi tarafından cüz'î bir mukavemet görerek en sonra fırka-i kısm-ı

küllisine iltihâk eylemiştir. Nisanın on yedinci on sekizinci ve on dokuzuncu günleri Tırhala'da geçirilmiş bulunuyordu.

İ'lânı harb emri (5) Nisan Cuma irtesi günü gündüz saat on raddelerinde (İskombe) de bulunan ikinci fırka merkezine gelmiş idi. Bunun üzerine fırka kumandanı Abdülezel Paşa'ya derhâl (Pınar)a giderek (Papalivadya) kalesine top endaht olunmak lâzım geldiğini emr eyledi. Bu top ateşleri umum askerin şiddetle muharebeye girmeleri için bir işaret, yani bir taarruz-u umûmî işareti olacaktı.

(Papalivadya) cihetlerinde bulunan Celal Paşa ile (Semerbel)deki Kaimakam Rıfat Beğ'ede ayruca emirler gönderilmişdi. Kale tahrib idildiği gibi Celal Paşa livâsı derhâl hücum idecekti. Saat (11) de Pınar topçuları ateşe başladı. Yunanlılar bizim taraf ateşlerine yaylım endaht ile cevap viriyordu. Karanlık (Sayfa:234) basıncaya kadar her iki taraf askerleri gerek piyâde ve gerek topçu ateşleriyle birbirini tepelemek üzere hiçbir hayretde kusûr itmediler. Lâkin hiçbir taraftan layıkı vechle bir tesir göstermek ve bir netîce kazanmak mümkün olamadı.

Yalnız şu kadar bir tesir oldu ki, bizim o civârdaki ileri karakol postaları mevki'lerini, hudûd kalelerimizi düşman yakdı ve yıkdı. Binâenaleyh kale muhâfızlarımız epeyce sebâtlardan sonra (İskombe) ile (Semerbel)e doğru girüye gecikilmeğe mecbûriyet görmüşlerdi. Saat (12) ye doğru Çerkes taburu Papalivadya sırtlarına çıkarıldı, her iki taraf ateşleri sabaha kadar devam eyledi. İrtesi gün kat'î muharebe sisiyle ortalık eyüden eyüye sarıldıktan sonra (Pınar) ve (Papalivadya) cihetlerinin bi'l-hücum zabt olunmalarına dâir kumandanlara o emr-i mahsusa virildi. Semerbeli cihetlerinde birkaç top ile dört piyâde taburu ta'yîn idilmişdi. Lâkin arazinin pek sarp olması cihetle taaruzdan sarfinzar idildi.

Düşman askeri Pınar ve Papalivadya'ya bir iki def'a şiddetli hücum hareketleri yapmış ise de en sonra yine girü çekilmeğe mecbûriyet görmüşdür. Bizim taraftan Divrek taburu sabahleyin ciddî bir hücum hareketi icrâsına kıyâm eyledi. Lâkin gerek (Papalivadya) (Sayfa:235) cihetlerinden ve gerek düşmanın kale ve istihkâmlarından gelen ateşler arasında kalarak bi'z-zarûre girü dönmeğe lüzum görmüşdü. Bu esnâda ise topçulara mahsus siperler üzerinden harekât-ı askeriyei nezâret itmekde olan Hafız Abdülezel Paşa çenesine isâbet iden bir kurşun ile vâsıl-ı rütbe-i şehâdet olmuş idi. Gemlik taburlarının kumandanı binbaşı Tevfik Efendi

muvaakkaten livâ kumandalığı vekâletine geçmiş idi. Her iki taraf ateşleri yine pek şiddetli bir sûretde ceryân idiyordu.

Saat ona doğru devletlü Müşir Paşa Hazretlerinden gelen bir emr mûcibince (İskombe) cihetinden kat'î bir hücum hareketine teşebbüs olundu. (Papalivadya) zabt edilerek düşman ric'at eyledi. Ve Pınar Tepesi'nin yani tehdid idilmiş bulundu. Biraz sonra (Pınar'a) da hücum edilerek oradaki düşman kıta'atı kezâlik ric'at itmeğe başladı. Gice karanlığı basınca hücum iden taburların cem' ve tanzîmi ve mezkûr sırtların bir dereceye kadar tahkimi ile vakt geçürüldü. Nisanın yedinci günü, birinci ve ikinci livâların Milona'daki kıta'atı askeriye ile müştereken evvelâ Kırçova ve ba'de (Lisvaki) üzerine yürümeleri emr idildi.

Filhakîka iki livâ pîşdarları, bulundukları sırtlardan aşağıya doğru inerek önlerine tesâdüf iden düşman kıta'atını (Sayfa:236) bilâ-fâsıla ta'kîb idüb duruyorlardı. Lâkin gündüzün saat bir sularında Müşir Devletlü Edhem Paşa Hazretlerinden gelen bir emr mûcibince harekât-ı askeriyenin ufacık bir zaman için ta'tîli lâzım gelmişti. Ne çâre ki ilerüleyen askeri girü almak mümkün olamadığıçün (Karakaynak)a kadar ileri gitmeğe mecbûriyet görülmüşdü. Gündüzün saat beşe doğru (Karakaynak) sırtları tutulmuş ve düşman ise mezkûr sırtların eteklerine kadar çekilmiş bulunuyordu.

Bu esnâda ikinci fırka kumandanına gelen ikinci bir emr Müşiri (Lisvaki) tepelerinde bir an evvel zabt olunması lüzumunu bildiriyordu. Lâkin bir hareketin icrâsıçün ikinci fırka kendi sol cenâhını temîn için (Milona) cihetlerinden kendisine birkaç tabur asker gönderilmesi lüzumunu cevâben arz ve iş'âr eylemişti. Gündüz saat ona doğru Lisvaki aleyhine yapılan hücum harekâtı muvaffak olamamışdı. İrtesi günü fırka kumandanı paşa hazretleri hücum harekâtını bir hüsn-ü netîceye irşidirmek yani piyâdenin taarruzlarını kolaylaştırmak için (Pınar) ve (Semerbel) cihetlerinden yollar küşâdıyla (Lisvaki)ye top göndermek husûsunda epeyce himmetler gösterilmiştir. Gündüzün saat (7) sularında Mirliya Celal Paşa ki, cebel bataryası yanında harekât-ı askeriye nezarât itmekle iştigâl idiyordu. (Sayfa:237) Boynuna isâbet eyleyen bir mermi parçasının tesiriyle, o da arkadaşı Ezel Paşa gibi, vâsılı makâm-ı ulyayı şehâdet olmuş idi.

Kaimakam Rıfat Beğ muvaqqat bir zaman için livâ kumandanı ta'yîn olundu. Akşama kadar uzayub giden muharebe pek şiddetle cereyan idiyordu. Lâkin her iki

taraf için yine kat'i bir tesir, kat'i bir netîce istihsâl olunamamışdı. Ma'hâza gice karanlığı basdıktan sonra yine sabahlara kadar ateşin ardı arası kesilmemiştir. Nisanın dokuzuncu günü sabahleyin şafakla berâber, (24) üncü alayın, ikinci taburu Lisvaki mevzi'inin sol cenahına hücum iderek, pek hunrîzane bir muharebe idildi.

Düşman tarafından bir taarruz icrâsına teşebbüs olunmuş ise de muvaffak olmaksızın girü dönmeğe mecbûr olmuşlardır. Bu esnâda muharebe, gerçek pek şiddetli bir sûretde cereyan idiyordu. Ateş yine sabahlara kadar uzayub gitmiş idi. Şu sırada Mirliya Hasan Paşa, ikinci livâ kumandanlığına ta'yîn olunarak fırkaya gelmiş idi. Şu bulunduğumuz gün Naim Paşa livâsı, Milona cihetlerinden Kaynak sırtlarına inerek bir keşf taarruz yapmış bunun üzerine karargâh-ı umûmîyeden gelen üçüncü bir emr müşiri, (Lisvaki) nin behemehâl zabt olunmak lüzumunu te'kîd idiyordu.

(Sayfa:238) Lâkin (Lisvaki) dinilen yer o kadar sarp idi ki, gündüz gözüyle oraya hücum itmek ve o hücumda muvaffak olmak âdetâ muhâl gibi bir şey idi. Bir müddet sonra yine müşir paşadan gelen bir emr (Lisvaki) cihetlerinde müdâfa'ada kalınması lâzım geldiğini bildiriyordu. Anın için mezkûr hücumdan sarfınzar itmek lâzım gelmişti. Bugün (Milona) cihetlerinden ovaya inerek düşmanla muharebeye başlandı. Lâkin kat'i bir tesir istihsâl idilemedi.

Nisanın (11) ini günü orada pek şiddetli ve pek mü'essir bir topçu muharebesi başladı (Lisvaki) muharebeleri bu dehşetli gavgayı temâşâ itmekle mesruru'l-fuad oluyordu. Akşam üzeri (Koz Köy) cihetlerinde ovaya karîb sırtlar ve etekler üzerinde kezâlik top ateşleri görölmeğe başladı. Bundan mâ-adâ Hamdi Paşa fırkasının da artık yavaş yavaş ilerülemekde olduğu meydana çıkmışdı. Grûb-ı şemsle berâber her iki taraf ateşleri kesildi. Ortalığı bir sis, bir barut dumanı istilâ eyledi. Yine bu gice idi ki, düşman Hayri Paşa fırkasına karşı bir dümdar terk itdikden sonra Lisvaki sırtlarını da boşaldarak girüye çekilmeğe başladı.

Nisanın (12) sinde Lisvaki'de zabt idildi. Hayri Paşa (Sayfa:239) fırkası hala karşusundaki düşman dümdarıyla uğraşıyordu. Sabahleyin şafakla berâber, fırka süvârîsi, Tırnova'ya indirildikten sonra üç taburdan mürekkeb bir pîşdar müfrezesi de Tırnova'ya doğru yürüyüş icrâsına başlamışdı. Cebel bataryası (Lisvaki) de ötekileri biraz daha girüde terk edilmiş ve iki tabur ve piyâde askeri de bunların muhâfızı olmak üzere bırakılmışdı. Fırkanın karargâhı (Tırnova) kasaba kapısı üzerine sevk idildi. Nisanın (13) tarihinde ikinci fırka-i askeri umûmîyetle

Tırnova'ya inmiş bulunuyordu. (Lisvaki) bataryaları aşağı indirildiği gibi fırka karargâhı Tırnova'ya nâkil edilmişti. Nisanın (14) üçüncü günü, biraz süvârî ve bir alay kadar piyâdeden mürekkebe olan bir müfreze-i askeriye (Goniçe) taraflarına memur oldu. Bu cihetde Köstem Köprüsü tahrib edilmiş olduğu gibi mevcûd köylerinde hepsi tahliye edilmişti. Nisanın (18) tarihine kadar ikinci fırka hep Tırnova'da ikâmet eyledi.

Üçüncü Memduh Paşa fırkasının, Miralay İshak Beğ kumandasındaki Yozgad redif livâsı ba-emr Müşiri Hayri Paşa fırkası iltihâk eylemiş bulunuyordu. Fırkanın aksâmı sâiresi ve karargâhı Yılanlı Tepe'si idi. Nisanın altıncı Pazar gicesi (Sayfa:240) saat sekiz raddelerinde taraf-ı müşiriyeden virilen emr üzerine Kaimakam Agâh Beğ kumandasında, nizâmiye on yedinci alayın birinci taburu ile Kalkandelen taburu ve biraz sonra yani heman saat (9) raddelerinde Miralay Takî Beğ kumandasında iki tabur daha sevk edilmiş ve bunlardan Takî Beğ sol cenâh, ötekileri sağ cenâhda olmak üzere (Pınar) ile Milona arasındaki sırtlarda muharebeye tutuşmuşlardır. Üçüncü fırka hudûd muharebesine şu söylediğimiz yolda iştirâk ederek Milona Boğazı açıldıktan sonra o da ötekiler gibi yavaş yavaş Yenşehir ovasına inmeğe başlamıştır. (12) Nisandan itibaren ve yalnız (2) gün (Kaynaklar) da ordugâh tesisi itdikden sonra (23) Nisana kadar (İnebeğler) mevki'i ve civârında istirahat eylemiştir.

Nisanın (9)uncu günü müşir paşadan gelen bir emr üzerine ormana kadar Milona boğazı karşusunda yani Alasonya ovası dâhilinde ikâmet itmekde olan beşinci Hakkı Paşa fırkası Milona Boğazı'ndan geçerek (Karaca Viran) – (Karacora) köyü istikâmetinde yürüyüş yapmağa başladı. Bu esnâda Naim Paşa livâsı da beşinci firkaya iltihâk eylemiş olduğün fırka-i mezkûrun umûm kuvveti (18) tabura çıkmış idi.

(Sayfa:241) (9) Nisan tarihinde Karaca Viran sırtları üzerindeki düşman aleyhine yapılan hücumda Yunanlılar mukabelede âciz kalmış ve girüye dönmüşlerdi. Şu sıralarda beşinci fırkanın kuvveti (22) tabura çıkmıştı. Çünkü Memduh Paşa fırkasının (Takî Beğ) alayıda oraya intizâm eylemişti.

Nisanın onuncu günü altıncı fırkanın ilerülemesini teshil için İbrahim Cemal, Takî Beğ alayları (Deliler) karyesinin zabtına memur olmuşlardır. Lâkin akşam

takrîb itmiş olmak münasebetiyle yalnız bir alay mevki'î mezkûr gönderilmiş ve diğerleri (Karademirler) yanında açıkda giceyi geçürmüşlerdir.

Nisanın (11) inci günü ale's-sabah ve diğer kuvvetler ile birlikde (Deliler) aleyhine hareket olunmuştur. Fırkanın seyyar bataryası ile üçüncü süvârî bataryası düşman mevzi'ini evvelâ eyüden eyüye delmeğe çalışdılar. Biraz sonra piyâde muharebesi başladı. Muharebede güneş gurûb idinceye kadar kemâl-i şiddetle devam eyledi. Düşman en sonra Osmanlı hücumlarına mukavemetden âciz kalarak ric'at itmeğe mecbûriyet görmüştür.

Gice saat bir sularında, altıncı fırkanın birinci livâsı (Deliler) köyünün şimâldeki eteklerden yavaş yavaş aşağıya inerek (Sayfa:242) (Musalar) civârında ahz-ı mevzi' eylemiş ve giceyi orada geçürmüştü. (Deliler) Muharebesi cereyan itmek üzere iken öte tarafda Yunanlıların (Tırnova) ile (Lisvaki) tepelerini terk iderek ric'at eylemiş oldukları haberi vâsıl olmuşdu. Bunun üzerine Tırnova'yı işgâl itmek maksadıyla Kaimakam Ahmed Beğ kumandasında (3) tabur askerin sevkine lüzum görüldü.

Nisan (13) tarihinde süvârî fırkası tarafından Yenişehir istikâmetinde bir istikşâf icrâ idildi. Bu istikşâf netîcesinde şehir-i mezkûrun tahliye edilmiş olduğu anlaşıldı. Binâenaleyh beşinci Hakkı Paşa fırkasının Yenişehir'e doğru yürüyüş icrâ itmesi emr olundu. Nisanın (14) üncü günü şehir dâhilinde ve hâricinde lâzım gelen tertîbâtın icrâsıçün bazı kıta'atı askeriye belli başlı mevki'î ta'biye idildi. Fırkanın aksâmı sâiresi istasyon civârında ve Yenişehir Çatalca yolu karfîbinde ordugâh kurdu. Ve (15) (16) günlerinde burada istirahat halinde geçürdü.

Altıncı Hamdi Paşa fırkası nisanın beşinci gününü bazı ufak tefek taarruz ve müdâfa'a muharebeleriyle geçürmüştü. Nisanın altıncı günü, sabahleyin (Analipsi) tepesi civârındaki çamlığa iki tabur daha sevk idildi. (Analips) tepesini cebheden zabt itmek mümkün olamadığıçün mezkûr taburların orman içinde (Sayfa:243) ve müdâfa'a halinde kalmaları emr olundu. O gün akşama kadar top ve tüfenk ateşleri devam eyledi. (7) Nisana kadar (Çamtepe) merkez kalesinden başka bütün hudûd kaleleri düşman ateşiyle tahrib olunmuşdu. Nisanın yedinci günü Kodoman sırtlarına çıkıldı. (Perdikari)deki düşman mevzi'î yan ateşine alındı. Ateş yine akşama kadar uzadı. Lâkin bir netîce-i kât'iyeye hâsıl olamadı. (8) Nisanda (Kodoman), (Perdikari) ve (Analipsi) tepelerinde şiddetli tüfenk muharebeleri icrâ

idildi.....→(9) Nisan tarihinde düşman ateşi evvelkinden ziyâde büyümeğe evvelkinden ziyâde şiddet peydâ itmeğe başladı. Bizim elimizde yalnız (Kodoman) ve (Perdikari) cihetleri kalmışdı. Saat (6) sularında Alasonya'dan bir topçu bataryası geldi. İki tabur da bu bataryaya muhafız olarak virilmişdi. Koz köyünde mevzi' alan batarya saat (1) de ateş açmağa başladı. Gerek topçu ateşleri sayesinde ve gerek müte'âkiben yapılan piyâde hücumları ile en sonra saat (11) sularında (Perdikari) tepesi büsbütün sükût eyledi, ve düşman gice saat üçe kadar şiddetle ta'kîb olundu.

Bundan sonra düşman (Kodoman) tepesini de terke lüzum görmüşdür. (Sayfa:244) Beşinci Hakkı Paşa fırkasının (9) Nisan tarihinde icrâ eylemiş olduğu çevirme hareketi, Hamdi Paşa fırkasına karşı bulunan düşman kıta'atının (Dava) geçidinden (Çam Tepesine) kadar umûmîyetle ric'at eylemelerini icâb itmişti. Yoksa eğer o çevirme hareketi yapılmamış olsa idi. Altıncı fırka daha epeyce zahmetler çekmiş olacaktı.

Nisanın onuncu günü zabt olunan mevazi'in ve taburların bir kat daha intizâm veistirâhati ile geçmiş idi. (11) Nisan tarihinde birinci livâ ale's-sabah (Perdikari) ve (Kodoman) tepelerini dolaşarak sağa ileri hareketle gündüzün saat (9) sularında pek çok müşkilâta uğramaksızın (Musalar) karyesine takrîb itmeğe muvaffak olmuşdur. Bu esnada yani Arnavud Hasan Paşa livâsı sırtlardan ovaya inmekde iken beşinci Hakkı Paşa fırkasının Deliler muharebesi tamamıyla müşâhede olunuyordu. Altıncı fırkanın üç koldan ilerüleyerek (Demirler) karyesindeki düşmanın yanına düşecek vechle yaptığı hareket orada bulunan Yunan kuvvetinin sebâtına mani' olmuşdur. Bunun üzerine gündüzün saat (11) sularında gerek (Demirler) ve gerek (Musalar) karyesindeki düşman askeri girü çekilmeğe mecbûriyet görmüşdü.

(12) Nisan tarihinde karagâh-ı umûmîyeden gelen bir emr-i şifâhî Tırnova veyahud Yenişehir istikâmetinde harekât-ı taarruziye icrasına (Sayfa:245) memur olan beşinci Hakkı Paşa fırkasının sol cenâhını temin eylemek vazifesini altıncı fırkaya havale itmiştir. Yine aynı tarihte iki süvârî bataryası altıncı fırkaya virilmişdi. (13) Nisan tarihinde beşinci fırka Yenişehir istikâmetinde ilerülemekde olmak münasebetiyle altıncı Hamdi Paşa fırkası da anın sol cenâhını takîben o gün Yenişehir'e gelmiş ve kasabaya girmeyerek Köstem nehri sâhilinde giceyi

→ Eserde yazar tarafından noktalama yapılarak boş bırakılmıştır.

geçürmüştü. Mezkûr fırka (23) Nisan tarihine kadar (İnebeğler) in ciheti garbiyesinde ordugâh tesis iderek orada kalmıştır. Süvârî fırkası (6) Nisan, şafakla berâber, yani sabahleyin saat (9) raddelerinde Ormanlı'dan hareketle saat (12) de Alasonya'ya gelmiş bulunuyordu.

Süvârî alayları Müşir Edhem Paşa Hazretlerinin ve bir iki emr mûcibince Alasonya ovasında düşman ile muharebeye tutuşmuş olan bataryaların sağ yanı girüsünde mevzi' almışlardı. 8 Nisan tarihinde vukû'a gelen ric'at harekâtı üzerine süvârî fırkası Milona boğazından geçerek Karadere'yi işgâle memur idildi.

Yenişehir ovasına inildiği gibi süvârî 13 üncü alayı Tırnova istikâmetini keşfe ve 14 üncü alay ise (Karadere) ve (Karaca Viran) köylerini taharriye gönderildiği süvârî fırkasının kısm-ı (Sayfa:246) küllisini teşkîl iden (15 ve 16)ncü alaylar kezâlik Tırnova istikâmetinde hareket ideceklerdi. Lâkin Kaynaklar'a takrîb olunduktan biraz sonra (13) üncü alay keşşafı düşman piyâde ateşine uğramış bulunduğuçün mezkûr alayın hareketi tehir idildi. 14 üncü alay keşşafı da aynı sûretle düşman piyâde ateşlerine ma'ruz olmuş bulunuyordu.

Ma'hâza Tırnova istikâmetindeki düşman mevazi layıkıyla anlaşılacak üzere biraz daha keşfiyat icrâsından sonra süvârî bataryası düşman aleyhine ateş açarak ve alaylar anın sağ ve sol girülerinde mevzi' alarak gündüzün saat dokuza kadar topçu ateşi devam eylemiştir. Bâ'de saat (10) raddelerinde Naim Paşa yetişerek piyâde kıta'atı için lâzım gelen tertîbât alınmış ve süvârî alaylarıyla topçular (Kaynaklar) ile (Karadere)nin girüsünde giceyi geçürmüşlerdir.

Nisanın dokuzuncu günü süvârî fırkası Hakkı Paşa ile birlikde yine Karaca Viran karyesine doğru ilerlemiştir. Ve Karaca Viran karyesi elde idildikten sonra süvârî alayları biraz daha ilerüsünü keşf için epeyce açılmışlar ve hatta piyâde avcı hatlarını aşıncaya kadar ilerü gitmişlerdi. Lâkin mu'ahharan şiddetli bir piyâde ateşinin tesiriyle yine girü dönmeğe mecbûr olmuşlardır. (Sayfa:247) Nisanın (10)uncu penşenbe günü süvârî (13 ve 14) üncü alayları yine düman mevzi'ini keşf itmek maksadıyla ileri gönderilmişlerdi.

(11) Nisan Cuma günü Karaca Viran karyesi önünde mevzi' alan Hakkı Paşa fırkası şiddetle muharebeye başladı. Saat (6:7) sularında müşârunileyhin virdiği emr üzerine (14) üncü süvârî alayı düşman piyâdesi aleyhine hücum eyledi.

(12) Nisan Cuma irtesi günü (13 ve 15) inci sūvârî alayları (Tırnova) ya , (14 ve 16) ncı alaylar ise Kazaklar cihetine keşfiyât icrâ itmeğe memur oldular. Kazaklar cihetinde düşman olmadığı anlaşıl原因 saat (10) raddelerinde sūvârî fırkasına gelen Erkân-ı Harbiye Kaimakamı Enver Beğ (13) ve (15) inci alayların Tırnova'dan Yenişehir'e ve ötekilerinde Kazaklardan yine aynı istikâmetde hareketi düşünülmüş ise de ilerileri layıkıyla keşf idilememiş ve gice de yaklaşmış olmak münasebetiyle şimdilik Yenişehir'e gitmekden sarfinzar olunarak yine Karadere'ye avdet edilmiştir. (13) Nisan günü ale's-sabah ordugâhdan hareket iderek sūvârî (14 ve 16) ncı alaylar saat (5) de Yenişehir'e vâsıl olmuşlardır. Bu alayların Yenişehir'e vusûllerinden biraz evvel Tırnova cihetlerinden ilerülemiş olan sūvârî (13 ve 15) inci alaylar oraya dâhil olmuş bulunuyorlardı.

YENİŞEHİR'DEN ÇATALCA'YA HAREKET

(Sayfa:248) Orduyu hümâyûn (23) Nisanda Çatalca üzerine yürümeğe karar virdi. Binâenaleyh hareketden bir gün evvel fırkaların hepsine yapacakları vazifelere dair o emr-i mahsusa gönderildi. Birinci Hayri Paşa fırkası henüz Tırhala cihetlerinde idi. İkinci Neşet Paşa fırkası sabahleyin saat (10) sularında Cömeredli-Papas istikâmetiyle ilerülemeğe ve sağ cenâha bir cânıbdar ayırmağa memur olmuşdu.

Filhakîka ayın (23) üncü günü ale's-sabah ikinci fırka emr-i müşiride kendisine gösterilmiş olan istikâmet boyunca yürüyüş icrâsına başladı. Birinci alay ile cebel topları firkanın, pîşdarını bir tabur piyâde askeri ise sağ cenâh kolunu teşkîl idiyordu.

Şu esnâda ikinci firkanın birinci livâsı kumandanlığına ta'yîn idilmiş olan Fikri Paşa vazifesi başına geçmiş bulunuyordu. Pîşdar müfrezesi (Sülerçe) mevki'ne vâsıl olduğu zaman orada bizim sūvârî fırkasına tesâdüf eyledi. Mezkûr firkanın virdiği haberlere nazaran düşmanın İdris Köyü civârında bir iki tabur askeri olduğu anlaşılıyordu. Bundan başka ikinci (Sayfa:249) firkanın sol cenâhı boyunca da bazı düşman keşf kolları görüldüğü söyleniyordu.

Saat (3) buçuğa doğru Teke sırtlarından top ateşleri görölmeğe başladı. Pîşdar müfrezesi bunun üzerine sol koldan muharebâtına girdi. Sağ cenâh kolunda, pîşdar müfrezesinin tutmuş olduğu hat harb hizâsına yaklaşıldı. Gündüzün yine saat (4) sularında sol taraftaki Hamdi Paşa fırkasından tüfenk sesleri işidiliyordu. İkinci

fırkanın sol cenâhı boyunca ateş gitdikce şiddet peydâ idiyordu. Ma'hâza hasmın işgâl itmiş olduğu mevzi'e göre oralarda ciddi bir mukavemet göstermeyeceği anlaşılabilirdi. İkinci fırka gündüzün saat (6) sularında bir alay piyâde ile hasmın yanını çevirmek üzere bir manevra yaptı. Lâkin şu manevranın hitâmından evvel düşman bulunduğu mevzi'î terk ile Çatalca istikâmetinde çekilmeğe başladı. Aynı zamanda Hamdi Paşa fırkasıyla muharebe iden Yunan askerleri de yavaş yavaş girüye çekiliyorlardı. Saat (yedi) ye vardıgı zaman ise düşman artık büsbütün Çatalca ovasına inmiş ve Hamdi Paşa askerleri önündeki sırtlara çıkmış bulunuyordu.

Saat (8) sularında Memduh Paşa fırkası düşmanın yaptığı (Sayfa:250) ric'at harekâtında bilâ-istifâde çıkmış olduğu sırtlardan aşağıya doğru inerek Yunanlılar üzerine taarruz idiyordu. Saat (9) da karagâh-ı umûmîyeden gelen bir erkân-ı harb zâbiti o gün Çatalca aleyhine taarruz idileceğini bildiriyordu. İkinci fırka şu emri aldığı zaman taburları pek çoğu dağınık bir vaziyetde bulunuyordu. Anları bir araya toplamak ve sonra ve o vechle hareket itmek için zaman yok idi. Anın için cüz'î tamlara oldukları yerlerde birer istikâmet gösterilerek ilerüye doğru yürüyüş icrâsı daha münasib görülmüşdü.

Esnâyı hareketde, sağ cenâhdaki taburlar ile bataryaların bir kısmı arada mevcûd olan azmağın tesiriyle sol cenâh cüz'î tamlarından ayrı düşmeğe mecbûriyet gördü. Vâkı'a şu hal fırka için pek fenâ bir vaziyet idi. Lâkin ne çâre, ki azmağı geçmek mümkün olamıyordu. Binâenaleyh Erkân-ı Harbiye binbaşısı İzzet Beğ sol taraftaki bir alay piyâde ile yalnız başına Çatalca istikâmetinde yürümeğe lüzum görmüşdü. Öteki taburlar, didiğimiz gibi bi'z-zarûre Kuzgunlar'a doğru yürümeğe mecbûr olmuşlardır.

İkinci fırka gündüzün saat on buçukda Kuzgunlar civârına takrîb itdiği zaman sol cenâh fırkaları düşman (Sayfa:251) askerlerini Çatalca'ya kadar sürüb götürmüşlerdi. Çatalca'nın ciheti garbiyesindeki boğaza hakîm olmak üzere kudretten bir istihkâm tabi'î sûretinde yaratılmış bulunan münferid bir tepeyi elde etmek niyetiyle ikinci fırka bazı teşebbüsât icrâ eyledi. Ma'hâza düşman iki batarya top ve (6) tabur piyâdeden mürekkeb bir kuvvet ile mezkûr tepeyi ve boğazı işgâl eylemiş olduğu için ikinci fırka teşebbüsâtını başa çıkaramamış idi. Şu sırada her iki tarafın top ve tüfenk ateşleri büyük bir şiddetle devam idüb duruyordu.

Saat (11) sularında Bartın taburu Küçük Ahmetliyi tutmuş ve diğer taburlar ile bataryalarda hasmın işgâl eylediği mevzi'ine ateş idecek vechle tertîbât almışlardı. Burada arazi hem ekinlik hem de birkaç azmak ile kesili bir halde bulunduğu için piyâdelerimiz daha ileri gidememekde ma'zur idilir. Saat on ikiye biraz geçerek her iki tarafın top ateşi kesilmiş bulunuyordu. Fırkanın yalnız 2 taburlu bir kuvveti ileri karakol hizmetine ta'yîn ididildikten sonra, kuvayı sâiresi umûmîyetle Kuzgunluk civârında cem' itdirilmiş idi.

(Sayfa:252) Çatalca üzerine (23) Nisan günü yapılacak yürüyüş için Memduh Paşa fırkasına Hisarlık, Bakraç – Su Başı istihkâmeti mihver-i harekât olmak üzere gösterilmiş idi. Virilen ordu emrinde bundan başka Velestin ve Karadağ cihetlerinden vukû'u melhûz bir hücum için üçüncü firkadan bir sol cenâh kolu çıkarılması ayruca işâret olunmuş idi. Bunun üzerine üçüncü fırka bir alay piyâde ile bir sahra bataryası pîşdar müfrezesi ve yine bir alay piyâde ile bir cebel bataryası da sol cenâh koluna ayırarak virilen istikâmetde yürümeğe başladı.

Evvelce yapılan istikşâfların netîcesinde Yunan askerinin Karademirci Köyü ve ormanını işgâl eylemiş olduğu anlaşılmışdı. Filhakîka gündüzün saat (3) sularında üçüncü fırka pîşdarı oraya girdiği zaman Karademirci yanında mevzi' alan düşman topu ateşine mukabeleye başladı.

Bunun üzrine pîşdar müfrezesi yol kolundan muharebe tertîbâtına girmiş idi. Sahra bataryası düşman mevzi'nin ormanlı olmasından dolayı bir iki el endahtdan sonra sükûta mecbur olmuşdu. Nizâmîye on yedinci alayın birinci taburu (Subaşı) Köyüne takrîb eylediği zaman üçüncü fırka sağ cenâhı açığında (Sayfa:253) ilerüleyen altıncı fırkanın pîşdar müfrezesi müşâhede idildi. Üçüncü fırkanın ateşe tutuşmuş olmasını gördüğü gibi mezkûr pîşdar müfrezesine mülhak olan bataryada hasım üzerine ateş itmeğe başladı.

Bu sıralarda Memduh Paşa fırkasının kısm-ı küllisi Bakraç Köyü'nün cenûb sırtlarına çıkarak iki sahra bataryası yeniden Bakraç ile Subaşı köyleri arasında mevzi' aldı. Bir müddet sonra düşman tarafından top ateşi icrâ idildiği gibi, piyâdesi de görülmediği cihetle bizim taraftaki toplarda ateş kesmeğe lüzum görmüşlerdi. Asker epeyce bir zamandan beri yol yürümüş olduğün şu sırada biraz dahaistirâhat itmelerine müsaade olundu. Aradan biraz vakt geçdiği gibi altıncı Hamdi Paşa fırkasından endaht idilen tüfenk sesleri işidilmeğe başladı.

Bunun üzerine üçüncü firkanın pîşdar alayı düşman aleyhine cebheden bir taarruz hareketi yapmak ve ikinci livâ ise hasmın sağ cenâhını çevirmek istedi. Aynı zamanda sahra bataryaları subaşı mevki'nin şark tarafında mevzi' alarak düşman üzerine ateş açdılar. Düşman cebheden pek şiddetli ateşler ile pişdar alayının harekâtına sekte virdiriyordu. Lâkin sağ cenâhını (Sayfa:254) çevirmek üzere yağılan manevrayı görünce bi'z-zarûre cenâh-ı mezkûru girüye aldı. Taarruz alının birinci hattı girüdeki bölüklerin ilerüye sevkıyla biraz daha takviye idildikten sonra düşman üzerine hücum idildi. Düşman kıta'atı bulunduğu yerde sebât idemeyerek bi'z-zarûre girüye çekildi.

Gündüzün saat (8) sularında Teke ile Karademirci sırtları zabt idildi ve düşman kıta'atı yavaş yavaş Tatar köyü istikâmetinde çekilmeğe başladı. Bu esnâda Hamdi Paşa fırkasının bazı taburları da üçüncü Memduh Paşa fırkasıyla kat'i bir ittisâl peydâ eylemiş bulunuyordu. Memduh Paşa fırkasının pîşdar alayı oldukça dalgalı bir arazide hareket eylediğ için onunla berâber yalnız cebel bataryası sevk itdirilebilmişti.

Biraz sonra Hamdi Paşa fırkasından bir sahra bataryası da mevzi' alarak Tatar Köyü'nü ateş altına almış idi. Dokuz dokuz buçuk sularında üçüncü firkanın ikinci livâ taburları da yavaş yavaş sırtlardan aşağıya inmeğe başladığı gibi şose kenarında mevzi' almış bulunan üç sahra bataryasında ric'at iden hasım kıta'atı üzerine şiddetli ateş idüb duruyorlardı. Bundan sonra hücum zamanı takrîb eylemiş bulunuyordu. İhtiyât (Sayfa:255) ve istinadları biraz daha ileri sürülerek yapılan hücum hareketinde Tatar köyüne kadar uzayub giden sırtlarda büsbütün şimâl askerleri eline düşmüştü. Düşman bu sırtları terk itdikten sonra köprü istikâmetinde yani Çatalca üzerine çekilmeğe başladı. Şimal bataryaları da kademe halinde ric'at iden düşman kıta'atını şiddetli ateşler ile ta'kîb idiyorlardı.

Aynı zamanda piyâde kıta'atı dahi ovaya indikleri gibi düşman askerini ta'kîbe başlamış bulunuyorlardı. Burada en çok himmetler izhâr iden ta'kîb taburlarından birisi Yenipazar öbürü Since taburlarıdır. Düşman bu vechle ta'kîb idilürken Bayraklı Köyü civârında hasmın iki taburluk bir kuvveti görüldü. Hâlbuki, karye-i mezkûre taşlık sırtların ilerüsüne müdâfa'aya ve bundan başka bizim cenâhımızı tehdîde müsa'id olduğundan hem orasını zabt etmek hemde telgraf hattını kesmek üzere ikinci livânın ilerüye sevkine lüzum görüldü.

Bu esnâda Hamdi Paşa'nın üç sahra bataryası Tatar Köyü'nün ilerüsünde mevzi' aldı. Ve derhâl oradaki Yunanlıları döğmeğe başladı. Lâkin istenilen tesirin husûlü pekde mümkün olamadığıçün bataryalar mu'ahharan Paşa Mahallesi'nin şark tarafında yeniden mevzi' (Sayfa:256) alarak Çatalca istasyonu ile Çatalca istikametinde şiddetli ateşe başladı. Aynı zamanda Memduh Paşa'nın üç bataryası da buraya celb itdirilmişdi. Paşa Mahallesinin ciheti gabiyesindeki Ormancık'da şiddetli piyâde muharebesi devam idüb gitdiğiçün Memduh Paşa'nın yalnız bir bataryası hâric kalmak üzere umûm bataryamız mezkûr karyenin garb tarafında mevzi' almağa lüzum görmüşlerdir.

Çatalca'nın şark cihetindeki düşman bataryası ise şu sıralarda Paşa Mahallesi'nin şimâlinde görülmüş olan altıncı piyâde fırkasının bazı aksâmı üzerine ateş itmeğe ve aynı zamanda şimâl bataryalarına muhâfız virilen taburlar aleyhine mermi yağdırmağa başladı. Bunun üzerine bi't-tabi o taburların mevzi'leri değışmek lâzım gelmişti.

Lâkin şimâl bataryalarının yavaş yavaş düşman üzerinde göstermekde oldukları şiddet büyümeğe yüz tuttığıçün mezkûr batarya eski dehşet ve tesirini gâib itmiş bulunuyordu. Gündüzün saat on bir buçukda Yenipazar ve Since taburları köprüden geçerek Çatalca istikâmetinde mevzi' alan düşman kıta'atıyla muharebeye tutuşdular. İkinci livânın Akdağ madeni ve Yozgad taburları şimendifer ve telgrafi tahrib itdiler. (Sayfa:257) Saat (12) sularında Çatalca istasyonunu müdâfa'a iden taburları da yavaş yavaş girüye çekilmeğe başladılar. Gicenin hulûlu zaten her iki taraf ateşinin kesilmesine bâdî olmuşdu.

Anın içün yalnız bataryalar biraz girüye alınarak yalnız piyâde kıta'atı oldukları yerlerde kalmağa memur olmuşlardır. İleri karakol hizmeti gicenin ancak saat ikisine doğru ikmâl idilebilmişti. İrtesi gün yani (24) Nisan tarihinde ikinci livâ ile ikinci cebel bataryası ale's-sabah Çatalca'nın sağ tarafını çevirmek üzere ileri sevk idilmişlerse de bu hareket hitâma irmezden evvel altıncı Hamdi Paşa fırkasının belâ vukûâtı Çatalca'ya girmiş olduğu anlaşılmışdı.

Çatalca Muharebesi nihayete irdiği zaman Velestin kuvve-i müdâfa'ası el-ân sebât itmekde bulunuyordu. Anın içün (24) Nisan tarihinde üçüncü fırka hasmın ermiye ile olan muvâsalasını kat' itmek üzere (Velestin)e gitmeğe memur idildi. (25) Nisan da fırka-i mezkûre Velestin'de beşinci fırka askeriyle birleşmiş bulunuyordu.

Çünkü Çatalca'nın sükûtunu müte'âkib Velestin mevki' dahi elden gitmiş idi. (26) Nisan günü Velestin'de geçirildikten (Sayfa:258) sonra Memduh Paşa fırkası yeniden Çatalca istikâmetinde harekete memur oldu. Nisanın (28) inci günü Tatar Köyü'ne muvâsalat idildi. İsmolenski'nin Velestin'deki hat müdâfa'asını yarmak fikriyle beşinci fırkadan Naim Paşa fırkasıyla süvârî alayları ve iki süvârî bataryası (16) Nisan tarihinde Velestin sırtları üzerinde muharebe tertîbâtı almağa ve zuhûr idecek ilk fırsatta düşman aleyhine hücum harekâtı yapmağa emr almışlardı. (17) Nisan günü Velestin mevzi'i aleyhine icrâ idilen istikşâfat netîcesi, bir muharebenin zuhûruna vâsita olmuşdu. Lâkin her ne kadar şu keşf taarruz muharebesinde hasmın bazı mevzi'i elde idebilmiş ise de düşman kuvvetinin layıkıyla keşf idilmiş olamaması, yapılan müsademenin kat'i bir netîce husûle getürmesine mani' olmuşdu.

Filhakîka, muharebeyi mezkûreye iştirâk iden taburlar Gereli mevki'ine kadar çekilmeğe lüzum görmüşlerdi. İlk Velestin muharebesi üzerine karargâhı umûmî beşinci fırka askerlerinin umûmîyetle (Velestin) aleyhine hareket itmeleri emr olundu.

Beşinci fırkadan Yenişehir'de bırakılmış olan kuvayı mütebâkîh (Sayfa:259) (19) Nisan günü ırkence (Gereli) mevki'ine muvâsalat eylemiş bulunuyordu. Fırka kumandanı derhâl mevcûd askerini ta'biye iderek hücum zamanına intizâr idüb duruyordu. (20) Nisan günü, düşmanı keşf etmek üzere Velestin sırtlarına ve hasmın sağ cenâhındaki ormana doğru (2) merkez istikâmetinde (3) taburluk keşf kolları gönderildi. Bu kuvvetli istikşâfın netîcesinde hasmın sağ cenâh mevzi'i eyüden eyüye tahkim idildiği ve kuvvetinin bir fırkaya karîb olduğu bundan başka da tekrar, icrâ olunan istikşâfat netîcesinde sol cenâhının kezâlik kuvvetli bulunduğu anlaşılmışdı.

(23) Nisan tarihinde harekât-ı askeriye icrâsına başlanılarak İkinci Velestin Muharebesi meydana getirildi. (24) de Velestin mevzi'i zabt idildi. (25) de Asâkir-i Osmaniyye kemâl-i muvaffakiyetle Velestin Kasabası'na girmiş bulunuyordu. Velestin'in sükûtuyla berâber bi't-tabi Galos üzerine hareket idilmiş ve şehri mezkûr dahi kemâl-i sükûn ve âsâyiş ile Osmanlı ordusuna arz-ı itâat eylemiş idi.

DÖMEKE MEYDAN MUHAREBESİ

Çatalca Velestin muharebelerinden sonra orduyu hümâyûn epeyce bir (Sayfa:260) zaman istirâhat halinde kalarak kuvvet ve malzemece mevcûd olan eksikliklerini ikmâl ile uğraşmışdı. Bu esnâda Yunan ordusu da Dömeke sırtlarında birçok istihkâmat yapmakla vakt geçürmüş ve kuvve-i külliyesini bir araya cem‘ eylemiş bulunuyordu. Mayıs ibtidâlarında bütün cihânın nazâr-ı dikkati hep Çatalca ovasıyla Dömeke yaylasına ma‘tuf olmuş idi. Çünkü Osmanlı Yunan Seferinin sonu ve netîce-i kât‘iyyesi işte bu Dömeke Meydan Muharebesi’yle meydana çıkmış lâzım gelürdü. Nitekim öyle olmuş idi.

Orduyu hümâyûnun yalnız beşinci fırkası Ermiye’deki düşman koluna karşı yani Velestin cihetlerinde bulunur. Diğerleri ise umûmîyetle Çatalca ve Dömeke civârında tecemmü‘ eylemiş idi. Şimâl taarruz ordusunun sağ cenâhını birinci Hayri Paşa fırkası ta‘kîb idilecek mesafeyi bir dereceye kadar azaltmak için muharebe gününü bir gün evvelisi yani mayısın dördüncü pazar günü gündüzün saat (5) sularında İdris Köyü karargâhını terk iderek akşam saat (12) de Timurlu İstasyonu’na vâsıl olmuşdu.

Aynı zamanda Tırhala’da bulunan livâdan Ziya Beğ alayı dahi Sinekli Köyü’ne yetişmek üzere bulunduğu haberi alınmışdı. İrtesi gün ale’s-sabah fırka dömeke istikâmetinde yürüyüş icrâ itmekle başladı. Birinci fırka esnâyı hareketde kendi sağ cenâhını (Sayfa:261) himaye itmek ve Çamaş Boğazı’nı işgâl itmiş olan düşmana karşı koymak fikriyle Sinop alayı ile iki tabur Priştine gönüllülerinden mürekkeb olmak üzere bir sağ cenâh cânibdarı çıkarmışdı. Fırka cânibdarının hareketi umumîyetle sabahın saat (11)inde vukûa gelmişdi. Fırkanın kısım-ı küllisine virilen istikâmet, Timurlu, Bekriler, Çiflar yolu idi. Birinci fırkanın asıl vazifesi, sağ cenâh koluyla düşman hat müdâfa‘asının sol cenâhını tehdîd ve işgâl iderek asıl kısım-ı külliye Velestin ve İskopçe köyleri üzerinden Dömeke’ye varmakdı. Mezkûr fırka bütün şu söylediğimiz harekâtı ikinci fırkanın harekâtıyla tavsiye iderek o vechle başa çıkarmış olacaktı. Hayri Paşa fırkasının yürüyüş nizâmı şu vechle tertîb edilmiş idi.

Pişdar müfrezesi, bir takım süvârî Ermenek, Boyabad taburu, bir batarya top, Silifke redif taburuyla üçüncü Priştine gönüllü taburundan terkîb iderdi. Pişdar kumandanı Kastamonu redif miralayı Hurşid Beğ idi. (69)uncu alayın birinci

nizamiye taburuyla Burdur taburu ve (4)üncü Priştine gönüllü taburuyla Geylan gönüllü bölükleri ba'de (2) batarya top ve ondan sonra Kastamonu, Koçhisar, Tosya, Osmancık, Kangırı, Kalecik ve Çorum taburlarından terkîb iderdi. (Sayfa:262) Gündüzün saat (5) raddelerinde fırka topçuları düşmanın önde görülen bazı kıta'atı üzerine ateş itmeğe başladılar. Fırka umûmîyetle üç hat üzere muharebe tertîbâtı alabilmiş ve bir alayı üçüncü hatda yani ihtiyâtda terk idilmiş idi. Timurlu, Bekiriler, Velestin yolu birinci firkanın mihver-i harekât olduğuçün kıta'atın bazısı yolun sağ ve bazısı sol tarafında ahz-ı mevzi' eylemiş idi.

Akşama kadar muharebe devam itdi. Birinci firkaya mukâbil düşman mevzi'i pek sarp ve şiddetli yerlerden müteşekkil olduğundan harekât-ı epeyce zâyî'ât ve müşkilât ile ta'kîb idebilürdü. Sağ cenâh müfrezesi kezâlik Aguryani, Musli ve Camaş mevki'ilerine karşı muharebeye tutuşmuş gice saat bire çaryek kalıncaya kadar ateş itmekden bir dakika hali kalmamış idi. Mezkûr cânibdar ile asıl fırka arasında büyük bir azmak mevcûd idi.

Bir derecedeki azmağın bir sâhilinden ötekine geçmek mümkün değildi. Bunun için kısm-ı külli ile cânibdar müfrezesi beyninde muhaberât pek müşkilât ile devam idebilürdü. Gice saat (12) yarım sularında her iki tarafın ateşi kesilmeğe başladığı zaman firkanın bazı aksâmı Dömeke Yaylası'nın eteklerine tırmanmış ve bütün gice orada kalarak düşman ile dâimî bir temâsda bulunmuş idi. Ma'hâza mezkûr etekler umûmîyetle düşman elinden henüz (Sayfa:263) alınamamış idi. Akşam saat (11) sularında fırka kumandanı paşa tarafından gelen bir emr üzerine, sağ cenâhda epeyce sıkılmış virilmiş olan sağ cenâh kolunun firkaya iltihâk eylemesi emr olunmuşdu. Müfreze kumandanı Sıdkı Beğ bunun üzerine sağ cenâh kolunu kademe vari bir nizâmda sola doğru yani fırka üzerine yürütmek istedi. Ma'hâza, fırka ile birleşmek mümkün olamamışdı.

Çünkü aradaki azmak buna mani' binâenaleyh sağ cenâh müfrezesi firkanın girüsüne düşer vechle muharebe mevki'inden bir saat kadar uzakda ve açıkda giceyi geçürmeğe lüzum görmüşdü. Gerek firkanın ve gerek Sıdkı Beğ müfrezesinin o günkü harekâtı cidden takdirlere sezâ bir yolda cereyan eylemişti. Karanlık basdıktan sonra Hayri Paşa fırkası sol yanında İkinci Neşet Paşa fırkası olmak üzere açıkda giceyi geçürmüş ve irtesi gün ta'kîbi mutasavver olan ikinci bir muharebe için lâzım gelen tertîbâtı almış bulunuyordu. Dömeke Meydan Muharebesi'nde

cebhe harekâtı en çok Neşet Paşa fırkasın virilmiş idi. Vâkı‘a birinci Hayri Paşa fırkasıda hasmın cebhesi üzerine yürümüş ise de en çok müşkilât ve zâyî‘âta uğrayan yine Neşet Paşa fırkasıdır. Çünkü bu fırka Dömeke mevzi‘inin en metin ve dehşetli yerlerine karşı muharebe itmiş idi.

(Sayfa:264) Dömeke Muharebesi’nde ikinci fırkanın birinci livâsıyla nizâmiye livâsından teşkîl iden Neşet Paşa fırkası düşmanı topçu ateşiyle eyüden eyüye tazyîke memurdu. Hayri Paşa memûriyetde müşterek idi. İkinci fırkanın ikinci livâsı Erkân-ı Harbiye Miralayı Sabit Beğ’in kumandasında olmak üzere Hacı Ömer’de ihtiyât bırakılmışdı. Neşet Paşa fırkası iki tabur piyâde ve bir mikdar süvârîden mürekkeb bir sol cenâh kolu çıkarmak yani altıncı Hamdi Paşa fırkasıyla irtibât hâsıl itdikten sonra küçük Ahmedli, Vardalı, Kardel Oba istikâmetinde ilerüleyecekti. (5) Mayıs ale’s-sabah yani saat on buçukda, nizâmiye livâsı ilerüde olmak üzere ve bir alay piyâde, bir batarya top ve fırka süvârîsinden mürekkeb bir pîşdar müfrezesi teşkîl idildiği halde yürüyüşe başlandı.

Gündüzün saat bir sularında pîşdar süvârîsi Bekiriler civârında bir düşman müfrezesiyle çarhalaşdı. Bu didiğimiz köyden ateş idilmiş idi. Anın içün süvârî Dömeke yolu üzerine çıkarak düşmanı tarassuda başladı. Hayri Paşa epeyce girüde kalmış olduğuçün İkinci Neşet Paşa fırkası bir saat kadar Bekiriler civârında durmağa mecbûr oldu. Sat (4) sularında sol cenâhda hareket iden Hamdi Paşa fırkasının Hasan Paşa livâsı muharebeye tutuşmuş idi. İkinci fırka tekrar yürüyüşe (Sayfa:265) başladı. Saat (5) de pîşdar Yassı Tepe civârına takrîb eyledi. Buraya gelince düşmanın on buçuk santimetrelilik topları ateşe başladı. Bunun üzerine artık fırka yol kolundan geniş kol nizâmına geçmeğe lüzum gördü.

Bir müddet sonra ova içindeki Taşlısırt civârlarına kadar ileri gidildi. Nizâmiye livâsı bu sırtın arka cihetinde tecemmü‘ eyledi. Karargâh-ı umûmîyeden gönderilen Erkân-ı Harbiye Miralayı Mahmud Beğ heman taarruz itmek içün olan emr-i müşiriye Neşet Paşa Hazretlerine tebliğ eyledi. Aynı yolda bir emr-i müşiri Erkân-ı Harbiye Yüzbaşısı Nuri Efendi vâsıtasıyla fırkanın sol cenâh müfrezesine tebliğ idilmişdi. Neşet Paşa öteki livânın vürudunu beklemeyerek heman taarruz olunması lâzım geldiğini nizâmiye livâsına emr eyledi. Cânibdar müfrezesi büyük bir mukavemete uğramaksızın düşmanı tard idebilmişdi. Şu sıralarda nizâmiye livâsı taarruz itmek üzere yayılma tertîbâtı almağla meşgûl bulunuyordu. Pîşdar alayından

bu tabur caddenin sağından, diğeri bir tabur solundan olmak üzere ileri sevk edilmiş ve pîşdar bataryası da sol cenâh girüsünde ahz-ı mevzi' eylemiş idi. Diğeri bir taburda sol cenâhda bir taarruz kolunu teşkîl edecek sûretde ileriye sevk edilmişti. Öteki taburlar şimdilik Taşlı tepenin girüsünde ve mestûr bir vaziyetde bulunuyorlardı.

(Sayfa:266) Saat sekize kadar bütün taburlar ile pîşdar bataryası, fırka ve ordu topçuları şiddetli muharebeye devam eylediler. Düşman bu sıralarda kendi sol cenâhını tehdîd idiyordu. Bunun için iki tabur askeri de o tarafa sevk edildi. Aynı zamanda Fikri Paşa livâsı bizim sol cenâhımızdan hasmın sağ cenâhı üzerine yürümeğe başladı. Bir müddet sonra Fikri Paşa livâsıyla sol cenâh müfrezesi yekdiğeriyle birleşmiş bulundular.

Saat on bir buçuğa doğru muharebe pek ziyâdesiyle şiddet peydâ eylemişti. Merkez ve sağ cenâh kıta'atı şiddetli hücumları sayesinde hasmın birinci hat siperleri ve Ormanlı Tepe'yi zabta muvaffak olmuşlardı. Yalnız bir müddet sonra nizamiye livâsının sağ cenâhını ayruca iki tabur ile takviye etmek lâzım geldi. Fırkanın sol cenâhı da epeyce ilerüleyerek düşmanı ilerüdeki sırtlara kadar ta'kîb edebilmişlerse de bundan sonra, düşmanı bulduğu istihkâmlardan dışarı çıkarmak için artık asker de kuvvet kalmamış idi. Tekmîl fırkanın yalnız (3) taburluk bir ihtiyâtı kalmış idi. Bir hizada olmak üzere ova da mevzi' alan (12) bataryanın ateşleri kemâl-i şiddetle devam idiyordu. Bir haldeki, dumandan göz gözü görmez olmuş idi. Nizâmiye livâsının sağ cenâhını takviye etmek için ihtiyât livâsından talep olunan kuvvet ancak on ikiye yakın bir zamanda gelebilmiştir. Bu (Sayfa:267) imdâd alayının vürûdunu gören düşman pek müdhiş bir ateş ile cevap vermeğe başladı. Ateş bilâ-fâsıla yarım saat kadar âdetâ yağmur yağar gibi yağdı.

Gice saat bir sularında her iki taraf ateşi kesmiş idi. Bu gice virilen ordu emrinde, aksâm-ı askeriyeden her birisi oldukları yerleri işgâl ve tahkim iderek, irtesi gün Hamdi ve Memduh Paşa fırkaları hasmın sağ cenâhını çevireceğinden şimdilik müdâfa'a da kalmasını tavsiye olunmuşdu.

Lâkin Yunan ordusu kendi sağ cenâhının çevrilmekte olduğunu hiss eylediği gibi terk-i mevzi' iderek Furka istikâmetinde çekilmiş bulunuyordu. Anın için ale's-sabah düşman ta'kîb edildiği sırada, İkinci Neşet Paşa fırkası da kemâl-i sühuletle Dömeke kal'alarına girmiş idi. Filhakîka orduyu hümâyûnun sol cenâh fırkaları yani Hamdi ve Memduh Paşa fırkaları düşmanın sağ cenâhını kuşadacak sûretde

yapdıkları çevirme harekâtı düşman karargâhında işidildiği gibi Furka Boğazı'nı da elden kaçırmamak ve büsbütün hezimete uğramamak için Prens Konstantin ordusu gice saat (7) sularında Dömeke mevzi'ini terk iderek Dömeke – Furka – Lamya istikâmetinde çekilmeğe başlamışdı. Altıncı Hamdi Paşa fırkası girüye çekilen düşman askerinin arkasını bırakmayarak bir gün sonra bütün Furka Boğazı (Sayfa:268) elde idildiği gibi vukû'a gelen tavassut üzerine her iki taraf Lamya'nın biraz hâricinde yekdiğerine i'lânı mütâreke eylemiş bulunuyorlardı.*

SON

İ'TİZÂR

(Sayfa:269) Üç cild de hitâma iren tarih-i harbin üçüncü cildide harita ve resimlerle müzeyyen olduğu halde neşrine muvaffakiyet hâsıl olmuş ve (800) sahifeye kadar bir cesâmet kesb itmiştir. Bizim gibi yeni yetişen kitabcıların böyle büyük ve güzel bir eserin neşrine muvaffak olması ve memâliğimizde şimdiye kadar hiç görülmemiş bir ehveniyetle meydan istifâdeye vaz' eylemiş bulunması kâriîn-i kirâmca mazhâr-ı takdir olacağını ümîd iderim. Yalnız bir cihet vardır ki, o da kitabımızın neşri pek geçikmiş ve bundan dolayı abone sâhiblerinin de mûcib infîali olmuşdur. Buna bide teessüf idiyoruz.

Bu mahzâ-i müellifenin meşâgil kesire-i zatiyesi sebebiyle yazılmamasından ve kitabın tashihine kendileri tarafından bakılması îcâb eylediğinden ve vukû' bulan memûriyetleri hasebiyle bununda ifâsı mümkün olamamasından ilerü gelmiş ve bi't-tabî kitabhânemizde bu husûsda ma'zur bulunmuşdur.

Mâmafih eyü ve güzel kitablar da derhâl vücûda gelmez. Binlerce aboneler tedârük idildiği halde yedi sekiz ayda neşr idilebilen diğer (Osmanlı Yunan) muharebesi tarihleri nasıldır?

Ben asker değilim! Fakat âsâr-ı askeriyyenin meslek-i harbin meftûnuyum! Az çok bazı âsâr-ı askeriye de okudum. Bir seferin tarihi nasıldır ve ne yolda yazılır? Bir parça biliyorum. Bununçün Yunan seferine dâir neşredilen kitapların maksada kâfi olmadığını ve bu eserlerin intikâd ve muhakemeden mahrum olduklarını

* Osmanlı – Yunan seferinin bütün vukuat-ı siyasiye ve harbiyesini öğrenmek isteyenler için (Dömeke Meydan Muharebesi) nâmıyla üç cild eser-i âcizânem tertîb idilmiştir. Binâenaleyh burada Yunan seferine dâir bundan ziyâde tafsilât vermek gayr-i münasib ad olunmuşdur.

söyleyebilirim. Buna en güzel bir delil: kitabhânemiz tarafından neşr idilmekte bulunan (Sayfa:270) “Osmanlı – Yunan Seferi” gösterilir. Mukâyese idildiği takdirde bir seferin nasıl yazıldığı tezâhür ider. Neşr itmekde bulunduğumuz bu büyük kitablara vaz‘ olunan fiyat ne kadar azdır.

Görmüyor muyuz ki, büyük ve zengin kitapçılarımızın neşr ittikleri kitabların en ehemmiyetsizi bile diğerinden ziyâde pahalıdır. Fransızcadan tercüme olunan (100) sahifelik bir tarih-i askeri kitabı iki def‘a tab‘ olunmuşken yedi buçuk guruşdur. Bu halde sürümü iki bin nüshâ-yı tecâvüz itmeyen, elli formeyi mütecâviz ve o derecede şâyân-ı ehemmiyet bir eser olan (Tarih-i Harb)in fiyatına hayret itmemek kâbilmidir? El-ân kitabın mesârif-i ta‘biyesini de çıkaramadığımızı söyleyebiliriz. Bu bir hidmetdir ki, erbâbı bunu bilür ve takdir ider. Zâten bizde kitabların ehemmiyeti ve ahvaniyyetini sahifelerin büyüklüğünde, çokluğunda arayanlara hitâb itmiyoruz. Birde 1293 konulamadı. Müellif-i kitab Osman Sena-i beğden aldığı mektubda: “Hilmi Efendi! Plevne’ye dâir hiçbir şey konılamayacaktır. Çünkü o büyük vukû‘âyı beş on sahifelik bir yere sığdırmak mümkün değildir.

İnşallah yazmakda olduğum Plevne tarihi kusurlarımızı afv itdirir.” yolundaki Plevne’ye âid olan kısmı (9) formeyi tecâvüz itmiştir. Hâlbuki, bütün seferin devri büyük bir cild teşkîl idiyor.

Binâenaleyh, ehemmiyeti derkâr olan şu büyük seferi bir iki formede sıkışdırub derç itmekden ise hiç itmemek daha a‘lâdır. Mâmâfih yakında:

1293 Seferi

ve

Plevne Tarihi

nâmında büyük bir kitab neşri dilecek ve abone eshâbına pek ehven (Sayfa:271) bir sûretde virilecektir. Kusurumuzun hüsn-ü niyetimize bağışlanacağını istirhâm ider ve bundan sonra neşr ideceğimiz eserlerin dâire-i intizâmından asla ayrılmayacağını beyâna ictisâr eylerim.

Kitabhâne-i İslâm ve Askeri Sahibi

İbrahim Hilmi

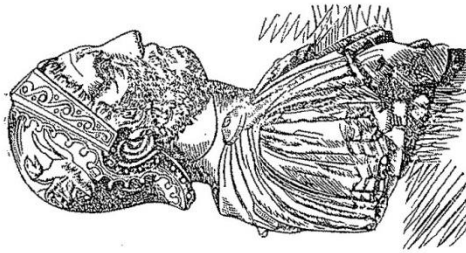
Sahife

- 3 Birinci Fasl: Hazret-i Fatih'den Maba'd
- 11 İkinci Fasl: Hazret-i Sultan Selim-i Evvel Zamanı
- 37 Sultan Süleymn Kanuni Devri, Rodos ve Viyana Muhâsaraları
Mohaç Siget (Ziget) Muhâsaraları
- 72 Dördüncü Fasl: Sen Gotard Meydan Muharebesi
- 79 Beşinci Fasl: Gustav Adolf'den İkinci Frederik
Zamanına Kadar
- 92 Gustav Adolf'ün Almanya Seferi
- 107 Altıncı Fasl: İkinci Frederik'den Fransız İnkılâbına Kadar
- 122 1757 Seferi
- 153 Yedinci Fasl: Napolyon Zamanı
- 159 Napolyon'un İspanya Seferi
- 172 Talavera Muharebesi
- 188 Sekizinci Fasl: Osmanlı Yunan Seferi
- 219 Milona Muharebesi
- 227 Papalivadya ve Pırnar Muharebeleri
- 248 Yenişehirden Çatalca'ya Hareket
- 252 Çatalca Muharebesi
- 257 Velestin Muharebesi
- 259 Dömeke Meydan Muharebesi
- 269 Mütâreke, Hitâm, İ'tizâr 999

EK-I: HARİTA, KROKİ VE RESİMLER

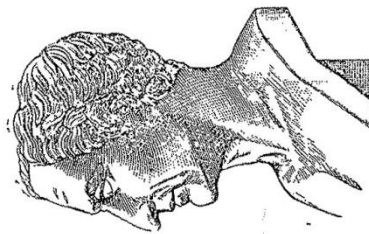

Müşir Devletlü Edhem Paşa Hazretleri

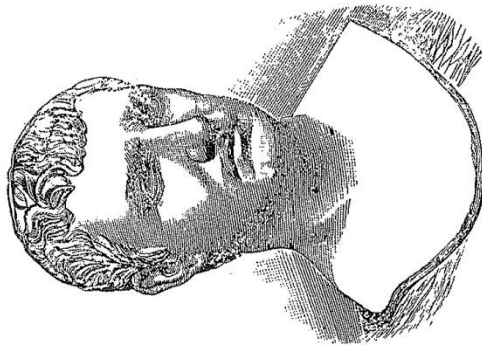
آنېبال [صحنه ۸۹ جلد ۱]

Anibal (Sahife 89 Cild 1)

سزار [صحنه ۱۹۸ جلد ۱]

Sezar (Sahife 198 Cild 1)

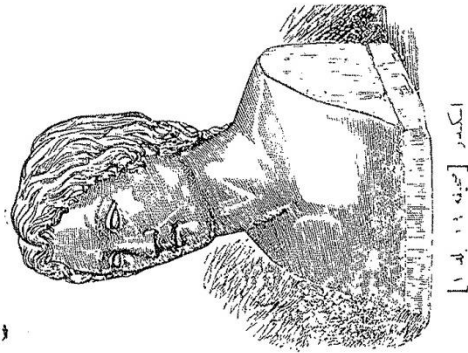

Pompe

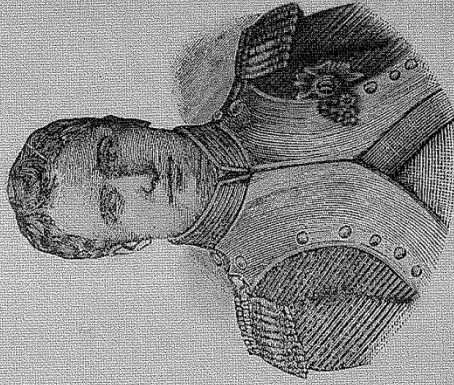

فريدريك الكبير [تاريخ ١٧٧٠ جلد ٣]

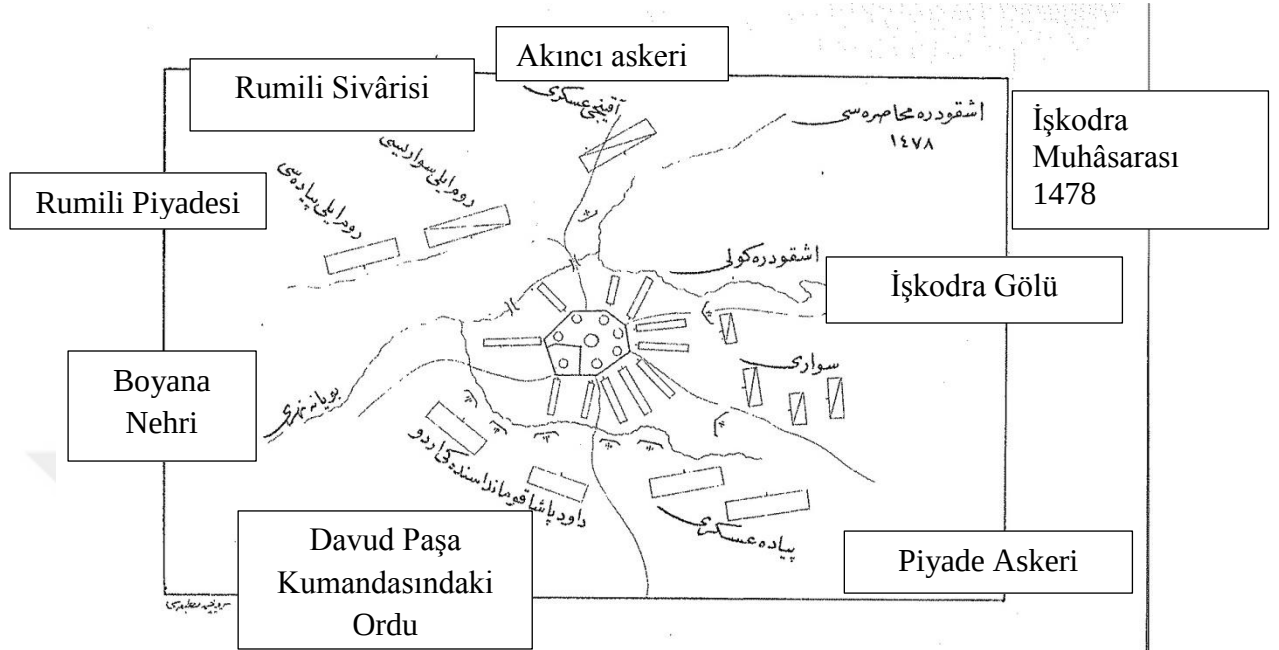
Büyük Frederik (Sahife 107 cild 3)

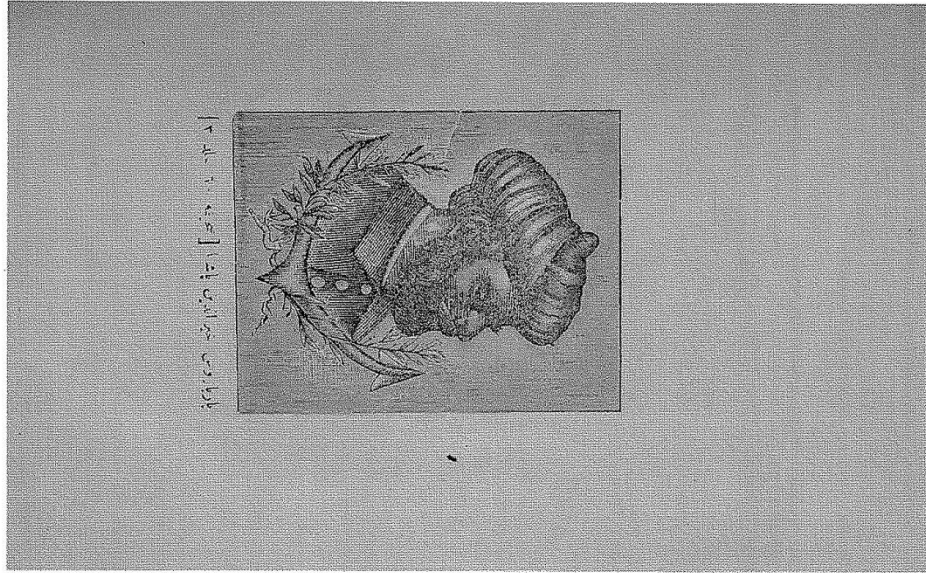
İskender (Sahife 19 Cild 1)

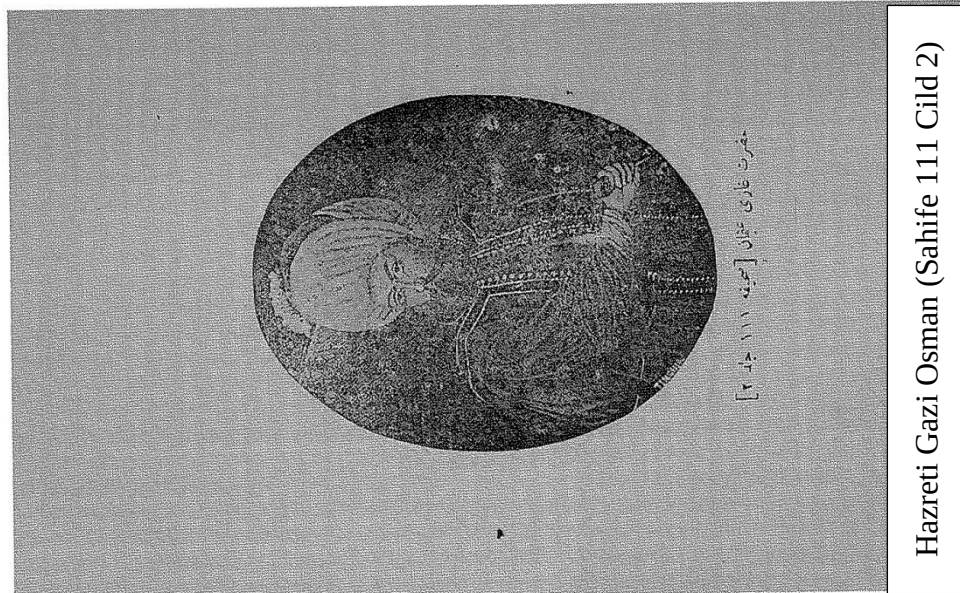
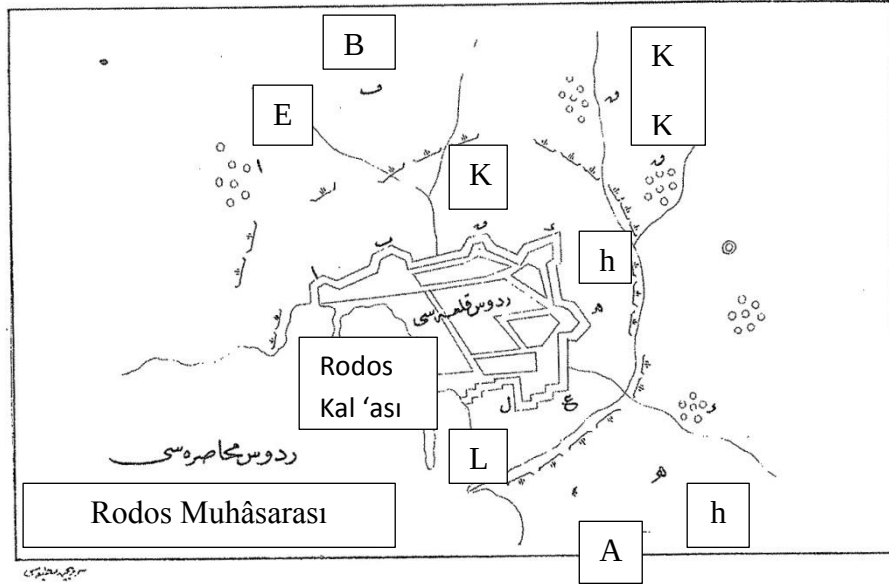

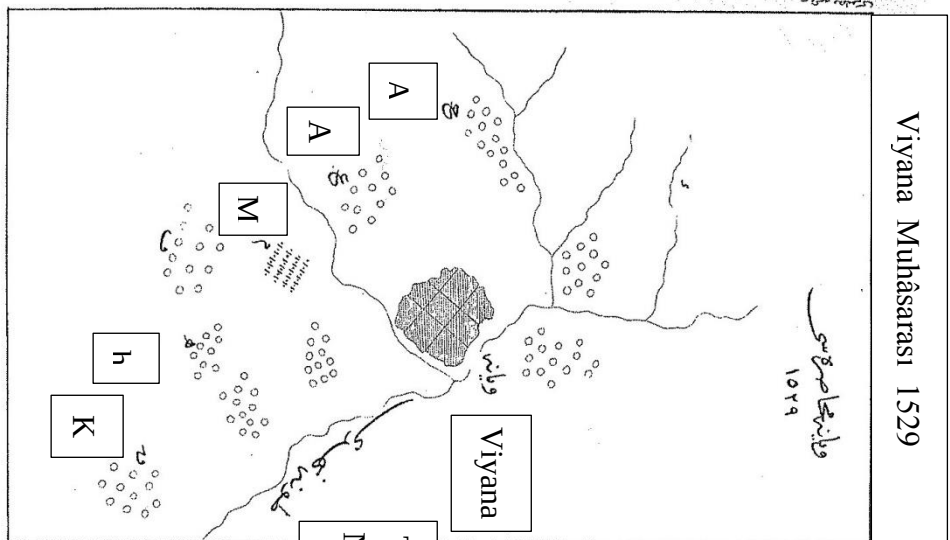
Napolyon Bonapart (Sahife 152 Cild 3)

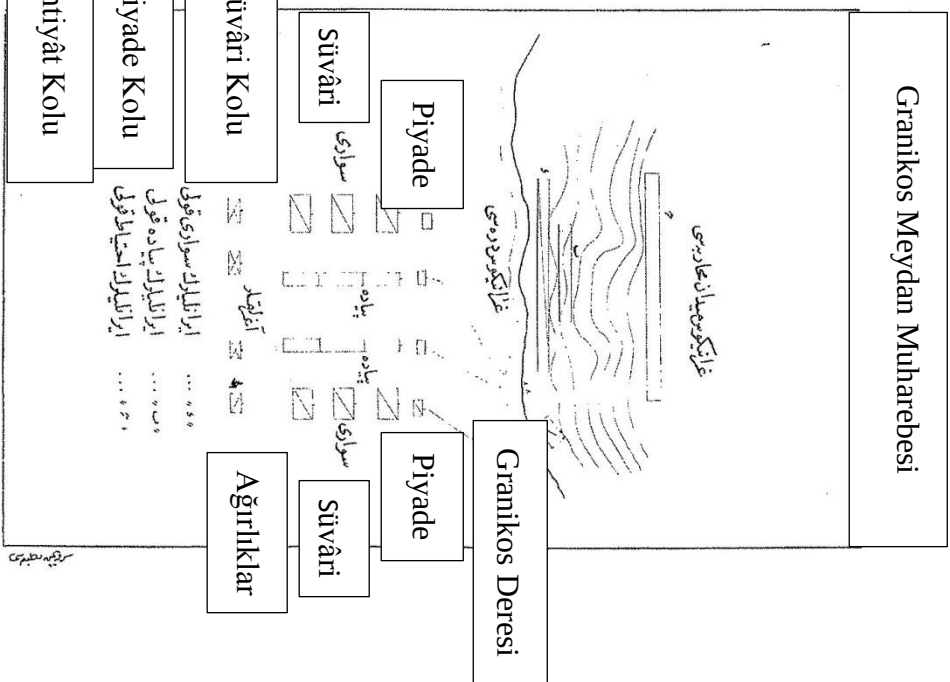
Barbaros Hayreddin Paşa (Sahife 60 Cild 3)

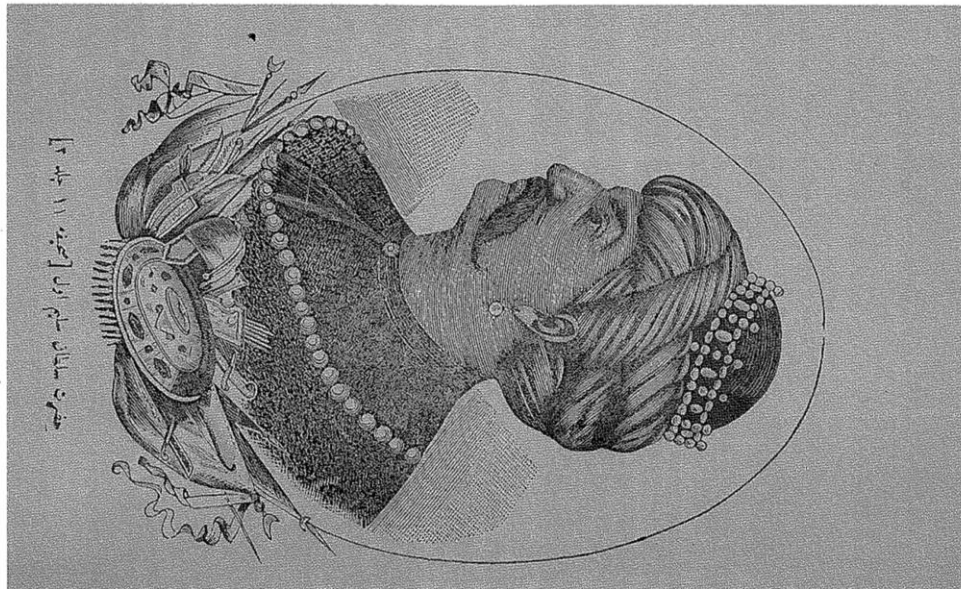

غزائیکو سعیدان محاربه سی

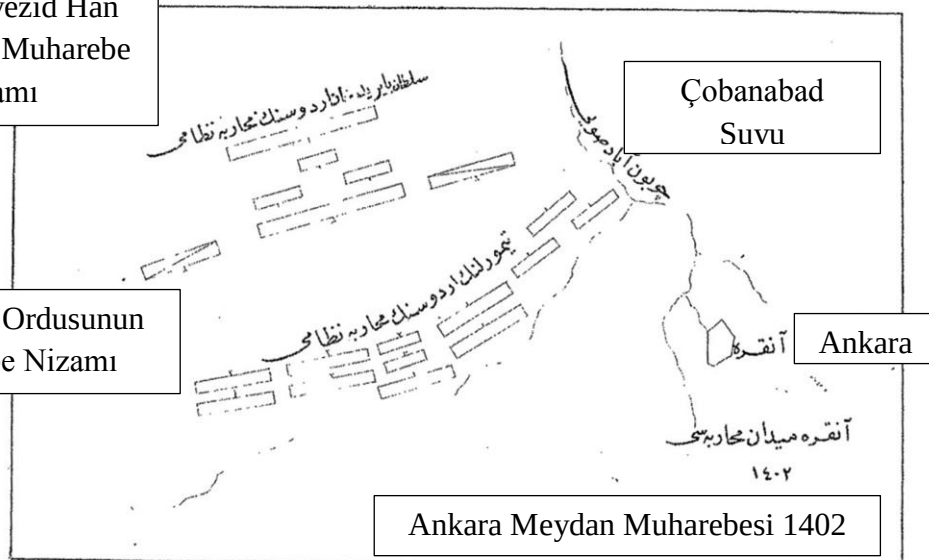

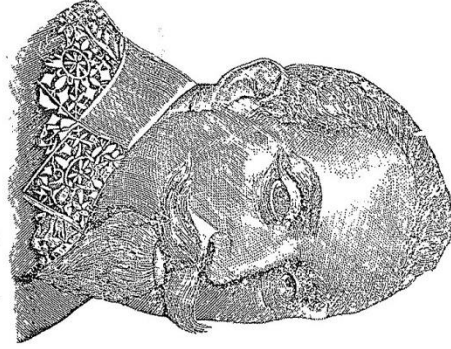
Hazreti Sultan Selim-i Evvel (Sahife 11
Cild 2)

Sultan Bayezid Han
Ordusunun Muharebe
Nizamı

Timurlenk Ordusunun
Muharebe Nizamı

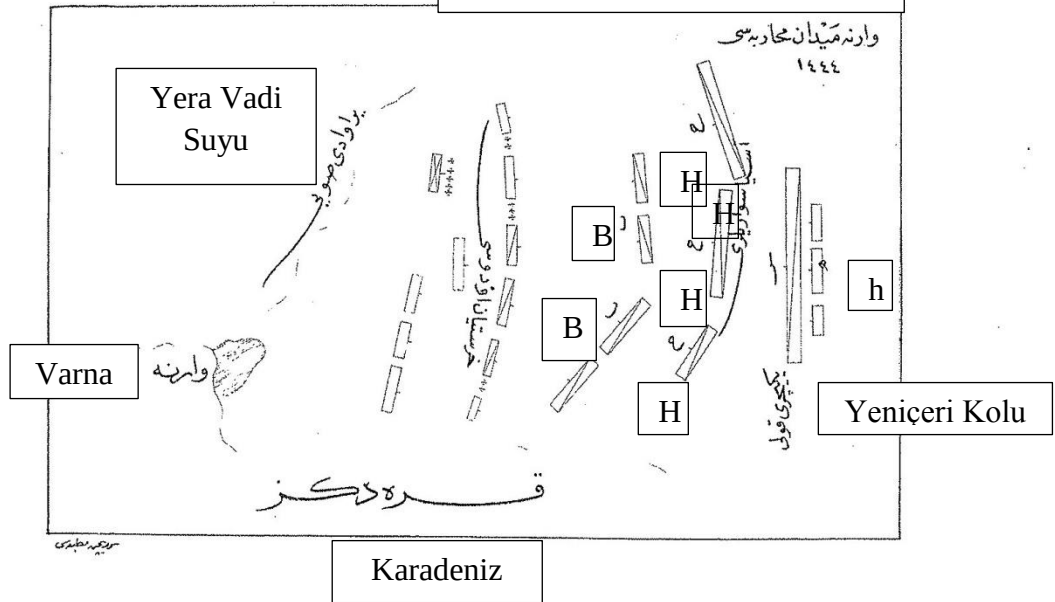

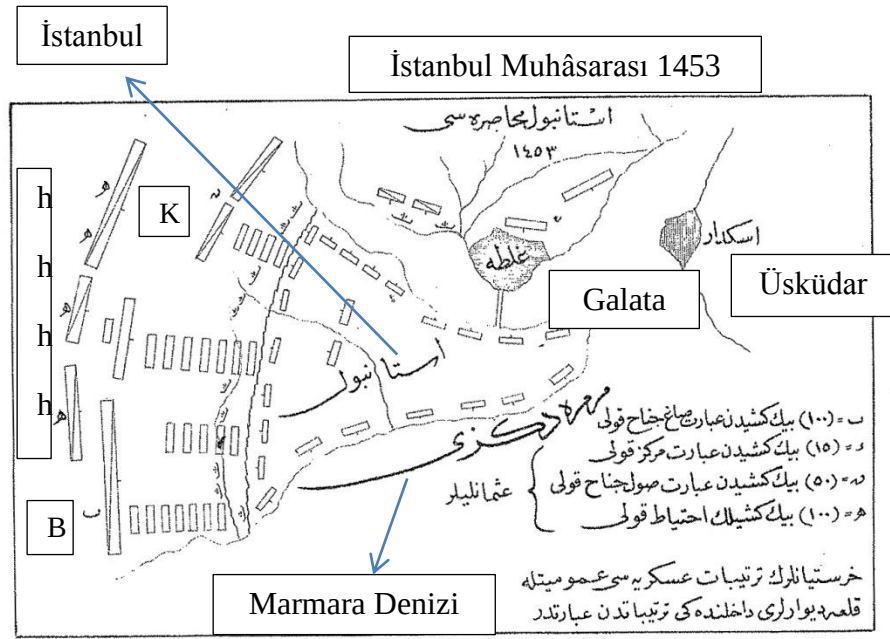

گوستاو آدراسف [صحنه ۷۹ جلد ۳]

Gustav Adolf (Sahife 79 Cild 3)

Varna Meydan Muharebesi 1444

B=(100)bin kişiden ibâret sağ cenâh kolu

Y:=(10) bin kişiden ibâret merkez kolu

K=(50) bin kişiden ibâret sol cenâh kolu

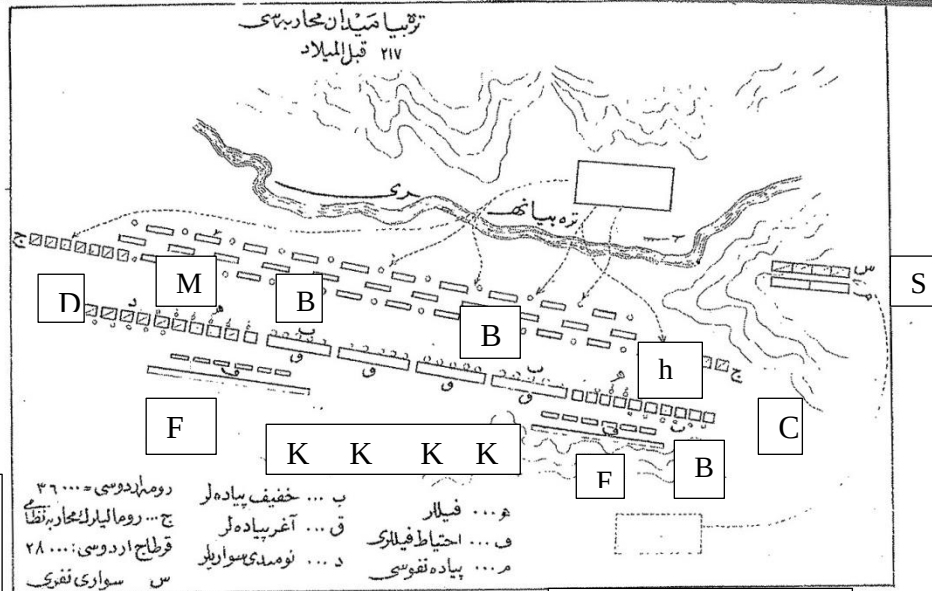
h=(100) bin kişilik ihtiyât kolu

Osmanlılar

Hristiyanların tertibât-ı askeriyesi umumiyetle

Kal'a duvarları dâhilinde ki tertibâtдан ibârettdir.

Trebya Meydan Muharebesi 217 Kable'l-mîlad

Roma ordusu=36000

C...Romalıların
muharebe nizâmı

Kartac ordusu=28000

S...süvârî nüfusu

روم اردوسی = ۳۶۰۰۰
ج... رومالیان محاربہ نظام
۲۸۰۰۰ قوطاج اردوسی
س سوارى نفرى

B...hafif piyâdeler

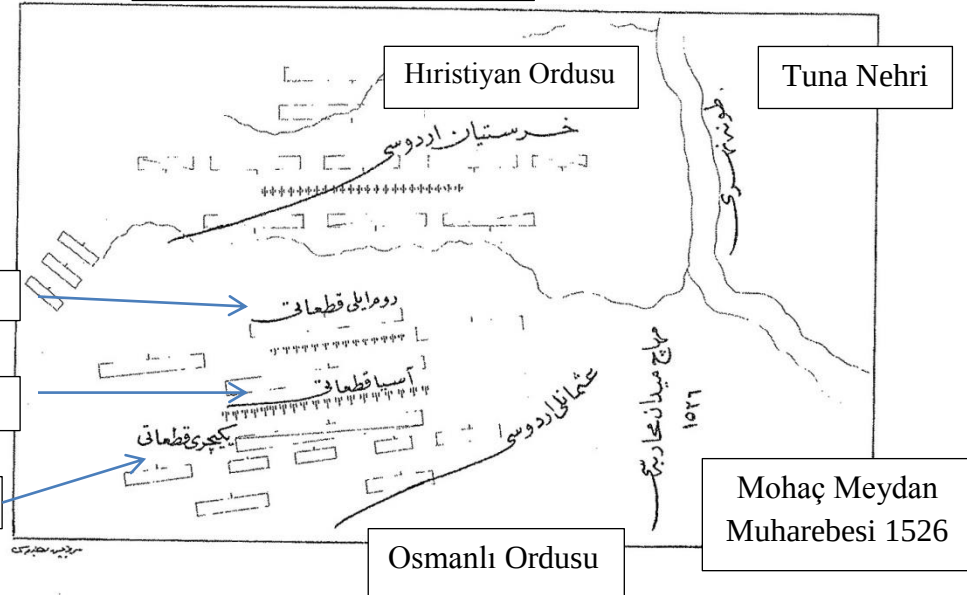
K...ağır piyâdeler

D...Numidi Süvârileri

h...filler

F...İhtiyât filleri

M...piyâde nüfusu

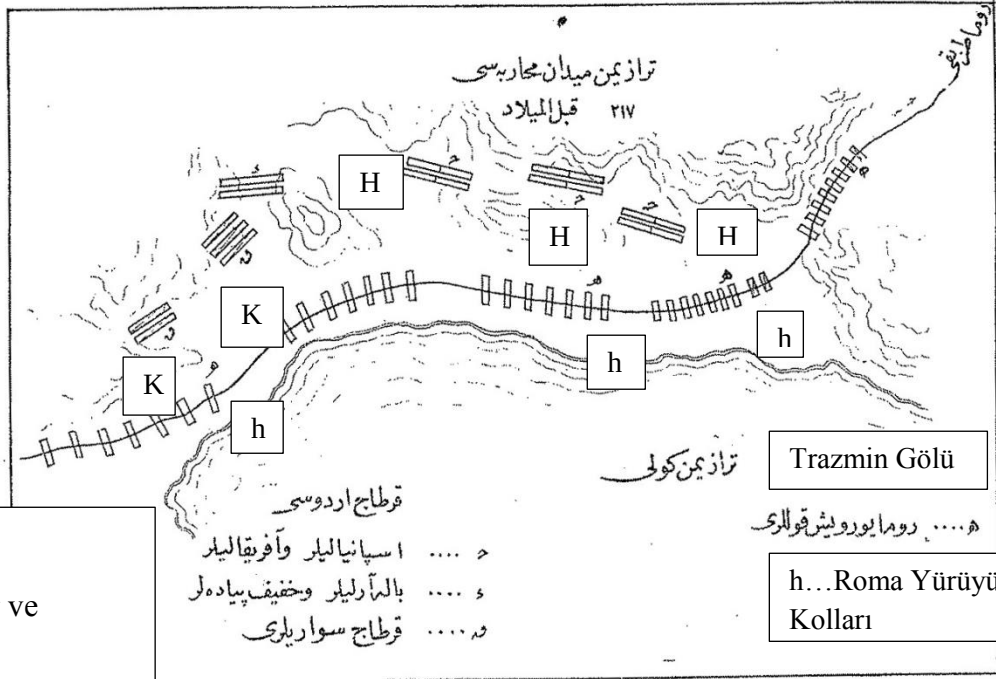
Rumili Kıt'a'atı

Asya Kıt'a'atı

Yeniçeri Kıt'a'atı

Osmanlı Ordusu

Mohaç Meydan
Muharebesi 1526

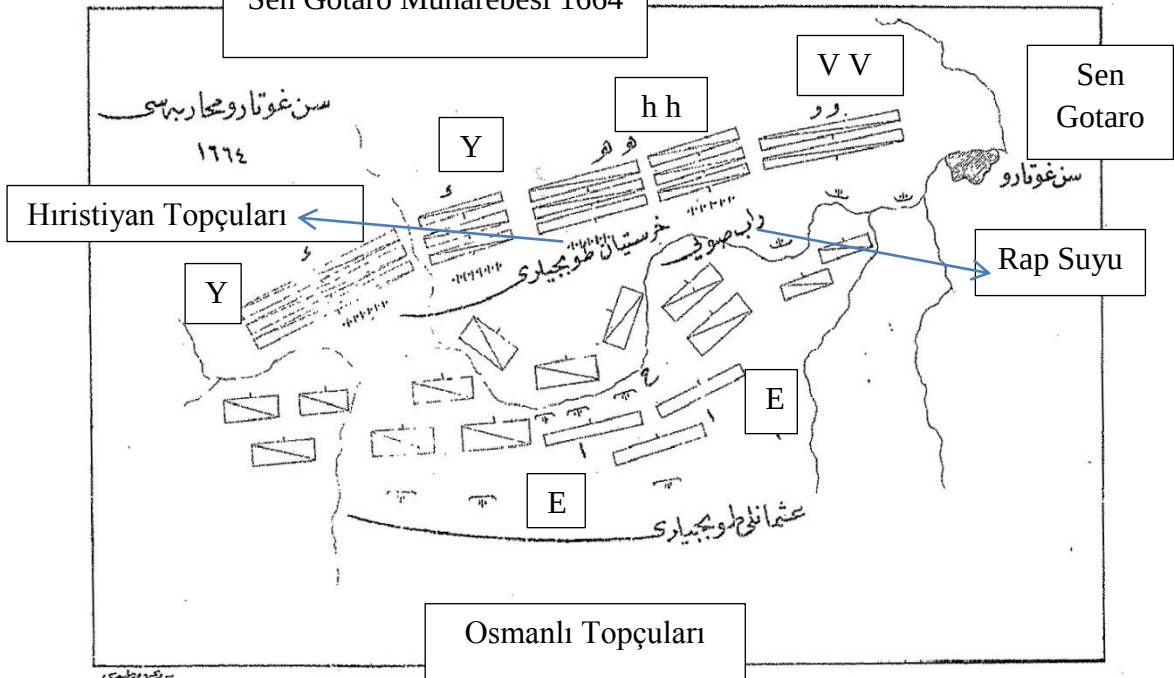
Kartac Ordusu

H...İspanyollar ve
Afrikalılar

Y...Balearlılar ve hafif
piyâdeler

K...Kartac süvârisi

Sen Gotaro Muharebesi 1664

EK-II: TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Alay: Bir albayın komutası altında üç ya da dört taburdan oluşan askeri birimdir. Bir askeri teşkilatlanma olarak çok eski tarihe dayanmaktadır. 16. yüzyıl ortalarında Fransız süvari birliklerine de alay denmekteydi.

Asyayı Suğrâ: Küçük Asya. Anadolu.

Arkebüs: Aslen; 15.yy ortalarında Almanya'da kullanılan kaval namlusu altında destek kancası bulunan kav/fitil çakmaklı ağır tüfek.

Bârgîr: Beygîr

Batay: Derebey ordularının savaş sırasında oluşturdıkları hat.

Bölük: İdari bakımdan tam bir birim oluşturan en küçük askeri birimdir. Bölükler, bir bölük karargâhı ve en az iki takımdan oluşur. Koşullara ve ihtiyaçlara göre değişmekle beraber çoğu kez en az 100 askerden oluşan bir askeri birliktir. Komutanı Yüzbaşı ya da Kıdemli Üsteğmen'dir.

Cesîm: Büyük.

Ceyş: Asker.

Daru'l-harb: Harp edilecek toprak, savaş alanı, gayr-i müslim toprağı.

Ehl-i sâlib: Kudüs'ü Müslümanların elinden alarak onların kuvvet ve saltanatlarına son vermeyi amaçlayan, bunun için de bir kısım Avrupa hükümdarlarıyla derebeylerinin komutaları altında toplanarak zaman zaman İslam ülkelerine hücum etmiş olan Hıristiyan topluluklarına verilen unvandır.

Evzon taburu: Evzon, "Fustanella" ismi verilen bir çeşit etekli giysileriyle ve ayakkabılarındaki tüylerle belirgin Yunanistan Silahlı Kuvvetleri'nin askerî birimi. Evzonlar "efsun" ismiyle de bilinir ve bugün ağırlıklı olarak tören kıtası görevi yaparlar.

Falanj: Eski Yunanlılarda, özellikle Makedonya yayalarının çekirdeğini oluşturan mızraklı alay.

Falanks: Genellikle mızrak ve benzeri silahlar kullanan askerlerin birbirinden ayrılmadan art arda saflar halinde savaşmasını esas kabul eden bir savaş düzenidir.

İlk uygulamaları Arkaik Yunanistan'da Hoplites adı verilen ağır piyadelerin savaş düzeni olarak ortaya çıkmıştır.

Fırka: Tugayla kolordu arasında bir büyüklükte yer alan askeri bir birlik.

Galâ': Pahalılık

Güherçile (Sodyum Nitrat): Özellikle barut ve patlayıcı madde yapımında oksitleyici olarak kullanılır.

Hatve: Adım

Harbi: Ateşli silahların içini temizlemekte kullanılan demir çubuk.

Hedefü'l-harekât: Hedef harekâtı, varılacak nokta.

Hoplit: Eski Yunan da ağır piyade.

Hussar: Polonya'nın 16. ve 18. yüzyılları arasında kullandığı, süvari birlikleridir. Lehistan ordusunun en önemli birliği.

Hututu'l-harekât: Takip edilecek istikamet,

İstihkâm bölüğü: Savaşta ordunun en önünde giderek engelleri ve mayınları temizlemek suretiyle orduya yol açan, konaklama sırasında mayın tarlası döşeyerek ordunun güvenliğini sağlayan, savaş sonrası mayınları temizleyip en arkadan gelen askeri sınıf. Ana felsefesi "dost birliklerin hareket kabiliyetini arttırma düşman birliklerin hareket kabiliyetini engelleme" olan mayın tarlaları ve engellerden geçit açmakla sorumlu sınıf.

Kaht: Kıtlık, kuraklık.

Karabina (karebne): Kısa namlulu tüfek.

Kargı: Kargı, metalik sivri bir uç ile uzunluğu 3 m'den 6 m'ye kadar değişen ağır bir tahta saptan oluşan piyade silahı. Antik çağlardan beri kullanılmakta olan kargılar süngünün çıkmasıyla kara savaşlarında ortadan kalkmış fakat borda bordaya çarpışılan gemi savaşlarında 19. yüzyıla değin kullanılmıştır.

Katafrakt: Eski Yunan da ağır süvari.

Katapult: Diğ er adıyla sapan veya mancınık, eski tarihlerde g       kaleleri yıkmak için ta   atmaya yarayan aletlere denir.

Kental: Yüz kilogramlık kütle ağırlık      birimi.

Kıla  : Surlar, Kaleler, Hisarlar.

Kohort: Roma döneminde, genellikle aynı sınıftan askerlerin olu  turduğ u, standart bir Roma lejyonun onda biri mevcuda sahip oldukça büyük bir askeri birlik. Günümüz ordularında yaklaşık olarak bir Tabur'a kuvvetine karşılık gelir.

Kolordu: 3-4 tümen'den oluşan askeri birim. Kolordular birle  şerek orduyu olu  st  rurlar ve korgeneral tarafından yönetilirler.

Krupp topu: 18.yüzyıldan itibaren dünyadaki   oğ u devlet tarafından kullanılan sava   topudur.

Kuluverin/Culverin: Nispeten uzun namlulu ve hafif konstrüksiyonlu ortaçağı sava   topu.

Kutur:   ap.

Kuvve-i askeriye: Askeri kuvvet.

Lejyon: Eski Romalılarda, piyade ve süvarilerden oluşan askeri birlik.

Liv  : Sancak, tugay. Osmanlı devletinde iki alaydan oluşan askeri birlik.

Livre: Yarım kilogram.

Muh  sara: Düşmanı etraftan çevirmek, kuşatmak.

Müşir: Mare  şal. En büyük   nvanı taşıyan asker. Sil  hl   kuvvetlerde, kaide olarak barış zamanında orgeneral rütbesine kadar terfi etmek mümkündür. Mare  şal rütbesi, ancak muharebe sırasında ve bir meydan muharebesi kazanmış olan generallere verilir. Asıl vazifesi ordu kumandanlığ ı olan m    irlerden, eskiden valiliklerde, bakanlıklarda bulunanlar olduğ u gibi sadrazam olanlar da vardı.

Peltast: Eski Yunan da muhtelif piyade.

Pistol Tabancası: Fransız ordusunun standart tabancasıdır. 9 mm.lik çapında ve 6 mermi kapasitelidir. Bu tabancalar Belçika ve İspanya'da da üretilmiştir.

Pilum: Antik zamanlarda Roma Ordusu tarafından kullanılmış olan bir tür ağır mızrak

Pesilit (Pislit): Eski Yunan da hafif piyade.

Salibyon: Hristiyanlar.

Sevkü'l-ceyş: Asker sevki. Askerî birliklerin lüzumlu yere sevkini ve geri çekilme işini idare etme.

Şaspo (chassepot) tüfek: 1870-71 Fransa Prusya Savaşları'nda Fransız ordusunun kullandığı dönemin en yüksek menzilli ve isabet oranlı tüfeklerinden birisi.

Şövalye: Ortaçağ Avrupa'sında seçkin ve profesyonel bir atlı asker sınıfı.

Sıklet: Ağırılık.

Ta'biye: Askerleri bir arazide düşmana karşı tam tedbir ve nizam üzere yerleştirme. Muharebe toplanın yeri.

Tabur: Bir yarbay ya da binbaşının komuta ettiği, bölükten büyük, alaydan küçük askeri taktik birliktir.

Teriyer: Roma döneminde süvarilerden sonra en zengin sınıf, savaşlarda hat piyadesi olarak görev yapmaktaydılar.

Tirandaz: Eski Yunan da hafif süvari. Okçu.

Tugay: Tugay, alaydan büyük, tümenden küçük askeri taktik birim. Personel sayısı ihtiyaçlara göre değişmekle beraber 5.000 askerden oluşan askeri birliklerdir.

Tûl: Uzunluk.

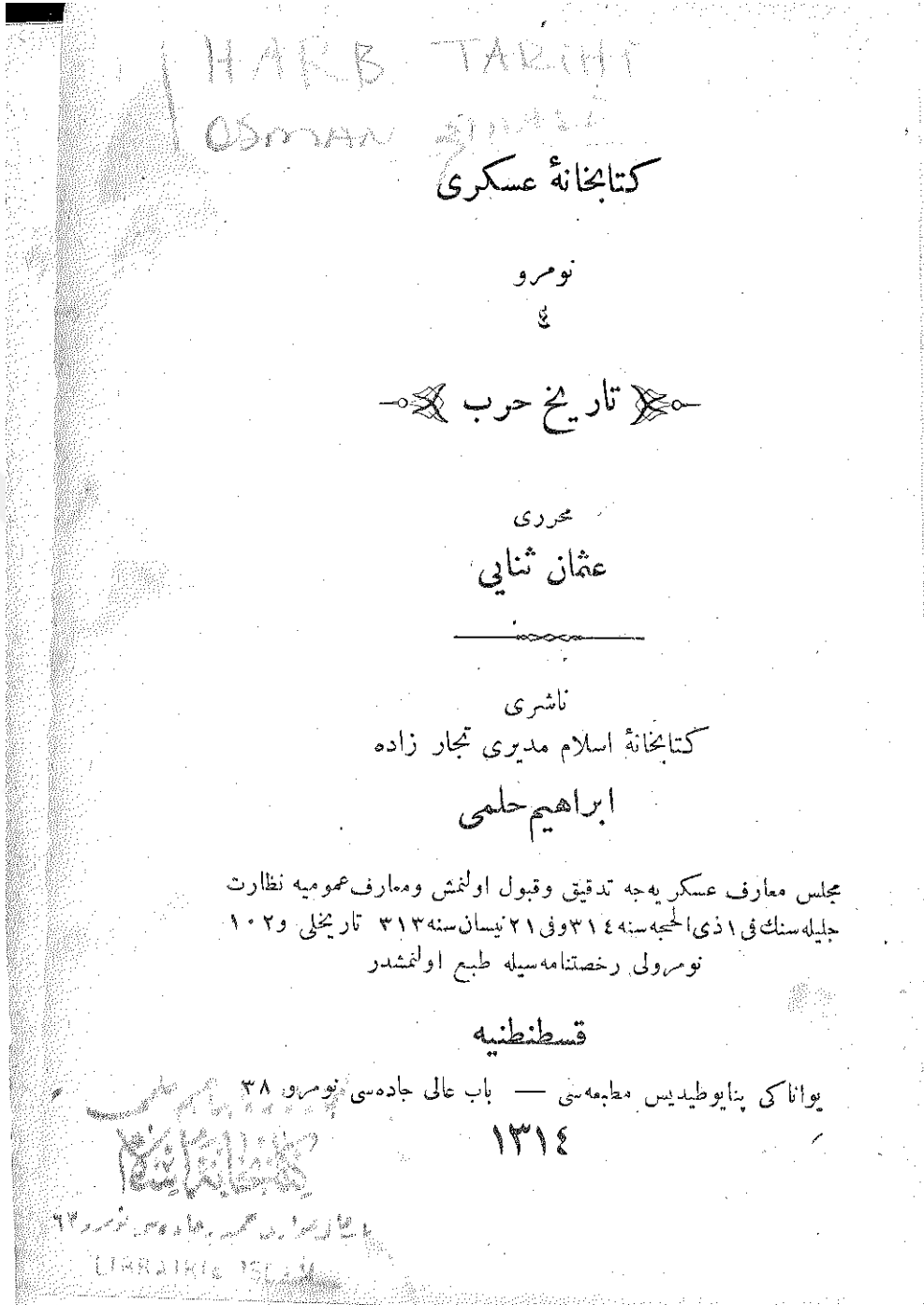
Tümen: Tugayla kolordu arasındaki birlik. Savaş şartlarına ve ülkelere göre değişmekle beraber mevcudu genelde 10,000 ile 20,000 kişiden oluşur ve bir Tümgeneral komutasındadır.

Velidler: Eski Roma'da hafif piyade.

Vuğlar topu: Kuyruktan doldurulan top.

Üssü'l-harekât: Harekat üssü, hareket olunan yerler.

تاریخ حرب

بیان معذرت

ایکی اوج سندن پرو مکتب حریبه تک ارکان حریبه صنفلرندہ تاریخ فن حرب ومهند سخاۃ بری، ہمایونندہ خدمت سفریہ و تعینۃ الحیش درس لرینی اوقود بورم . بوکوزل واساسلی وظیفہ لر، بنی مطالعات خارجیہ دن بدرجہہ قدر خلاص ایلدی . وقتیلہ علوم ریاضیہ بی پک سوردم . حق ارکان حریبه صنفنہ آیرلرینم زمان، بوتک ایچون، قسم فنی بی قسم عسکریہ ترجیح ایلشدم . رشدیہ واعدادیہ صنفلرندہ یکوردیکم دورلایسہ ادبیاتہ عاشق اولمش بولندینم زمانلرہ مصادفرہ . برناجیزواردی، کجه وکوندوز آتک آثار ادبیہ سیلہ، اک چوقدہ شرارہ و آتشبارہ سنی اوقومتلہ زمان یکیر یوردم . دمدہ تک زمزمہ لرہ چاشمش بزم کی نوھوسلری اورکودہ جک یردہ، بیلام نہ ایچون دھا زیادہ شوقری موجب اولیوردی .

مکتب حریبه تک ایلک سنہ لرندہ بشقہ بر فکرک، بشقہ بر حیاتک آردی صرہ قوشمق لازم کلشیدی . اوت، اوزمانہ قدر یکا کتاب کاشاتک ہیسنی بردن یالکز بر منطومه رعنا ویا بر غزل بی ہمتا ایچندہ اوکرتمک ایستیان بروجود نازنین ابدیت نامیلہ یاد ایدیلان مجھول بر ملککتک، مجھول گوشہ لرندہ غائب اولوب کیتمش ایدی !

سومکله شاعر اولقی ویا شعر سونلکله سومک ایستیان کوکلرندن ہانکیسنہ عائد اولدینمی حالا تفریق ایدہ مامشدم . یالکز حقیقتک، شوراسنی اوکرہ نہ یلمش ایدم، کہ مبادی فنون وعلومدن مثلا ایلک جغرافیسا صمیمہ لرلہ ایلک ہندسہ دعوالرندہ کرہ ارضک خط استوا ونصف النہار دائرہ لری ایچندہ وبراہرامک مساحہ سنی تعین ایدرکن رأس نقطہ سی جوارندہ مجبوس قالمش اولان تجر بہ سز بر فکرک اعدادیہ ورشدیہ مکتبلرندہ کی حیات نوجوانیسی، ایلرو یہ طوغری کوتورملک ایستیلان شہہ لی بر حیاتک الکوزل والکختیار ساعتلرینی تشکیل ایدر .

KAYNAKLAR

- Acun Fatma, “Tarihte Objektiflik Tartışması”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S:2, Ankara, 2006, s.109-125.
- Ahmetbeyoğlu Ali, “Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:1, Cilt:XVIII, İzmir, 2003, s.1-14.
- Altaylı Yasemin, “Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Ankara, 2006, s.33-51.
- Anderson Erich B., *Cataphracts Knights Of The Ancient Eastern Empires*, Pen&Sword Military, 2017.
- As Efdal, “Türkiye’de Askeri Tarih Çalışmalarında Kullanılabilecek Süreli Askeri Yayınlar”, II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu, Trabzon, 14-16 Haziran 2012.
- Atçeken İsmail Hakkı, “Tarık Bin Ziyad”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt:40, İstanbul, 2012, s.24-25.
- Aydüz Salim, *Tophane-i Amire ve Osmanlılarda Top Dökümü*, Osmanlı Askeri Tarihi, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011, s.1-37.
- Aysal Necdet, *Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.
- Aysal Necdet, “Osmanlı ve Yunan Demiryollarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.20, 2014, s.328-352.
- Bacanlı Hakan, “Türk Harp Tarihinin Öncü İsmi (Bursalı) Mehmed Nihad Bey Eserleri ve Tarihçiliği”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:14, 2015, s.130-181.
- Başer Aysel Gizem, *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Avrupa’nın İnşasında ABD’nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2017.
- Bayrak M.Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2002.
- Bedük Hazal Merve, “*Helenistik Dönemde Roma ve Kartaca Mücadelesi*” , Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- Beydilli Kemal, “İspanya Tarihi”, *TDV Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, cilt:23, Ankara, 1992, s.328-331.
- Berkes Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Bilgi Coşkun, *Antik Kartaca Limanı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.

Bilici Faruk, “XVII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İki Savaş Anatomisi: Saint Gotthard ve Kandiye”, *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, Türk Tarih Kurumu Ankara, 1999, s.139-151.

Black Jeremy, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, Çev:Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Blume Von, Hermann General Wilhelm, *Sevki’l-Ceyş*, Çev:Osman Senaî, Yuvanaki Panayotidis Matbaası, İstanbul, 1896.

Bulut Nazlıgöl, *19.Yüzyıl Seyahat Yazımında Oryantalist Etkiler: Lady Hornby’nin İstanbul Mektupları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2016.

Cengiz Abdullah, “405 Nolu Çermik Şer’iyye Siciline Göre Çermik Kazası’nın İdari Sosyal ve İktisadi Yapısı”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 14, Elazığ, 2017, s.470-483.

Cesar Gaius Julius, *Gallia Savaşı*, Çev:Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

Chauteubriand A.de, *Napoleon Bonaparte*, Çev:Yaşar Nabi, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1969.

Constantin Johann Friedrich, *Ideale der Kriegführung*, In Einer Analyse Der Thaten Der größten Feldherren, Cilt:3, Berlin, 1837.

Çetin Mehmet, Kök Recep, “Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi”, *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, Cilt:3, Sakarya, 2015.

Çevik Cengiz, *Cicero’nun Devleti De Re Publica Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Çınar Burak, “Modern Savaşın Babası: Gustav Adolf”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Cilt:25, Ankara, 2008, s.73-95.

Daban Cihan, “Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği”, *BEU Akademik İzdüşüm Dergisi*, Sayı:2, Cilt:2, Bitlis, 2017, s.22-50.

Danışmend İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, Cilt:2, İstanbul, 1971.

Dastrup L.Boyd, *King Of Battle A Branch History Of The U.S. Army's Field Artillery*, Office of the Command Historian United States Army Training and Doctrine Command Fort Monroe, Virginia, 1992.

Daves D. Charles, *The Battle Of Königgratz 1866 The Evolution Of Operational Art*, School Of Advanced Military Studies U.S. Army Command And General Staff College Forth Leavenworth, Kansas, 1988.

DEİK, *İtalya Ülke Raporu*, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul, 2014.

Dickie Jain v.d., *Dünya Savaş Tarihi:Ortaçağ*, Cilt:I, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Eliçin Yeşeren, “Fransa’da Yerelleşme Reformları: Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme”, *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:13, Trabzon, 2017, s.37-54.

Fayda Mustafa, “Tarih”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011,s.30-36

Genç Özlem, KORUNUR Harun, “Antakya’nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi”, *Studies Of The Ottoman Domain*, Sayı:10, Cilt:6, 2016, s.60-83.

Geza David, “Sigetvar”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi Yayınları*, cilt:37, İstanbul, 2009, s.157-159.

Goltz Von der, Colmar Freiherr, *Harbin Sevk ve İdaresi*, Çev:Osman Senaî, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1898.

Gray Anthony, *The Freecnh Invasions Of Portugal 1807-1811 : Rebellion, Reaction And Resistance*, University Of York Department Of History Centre For Eighteennt Century Studies, 2011.

Grienpenker Otto, *Ta’biye Meseleleri*, Çev:Osman Senaî, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1900.

Güç Çakıl, “Savaş Müteahhitleri”, *Akademik Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, İstanbul, 2011, s.117-157.

Hugo Viktor, *Sefiller*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2013.

İlgin Mustafa, *Orta Ölçekli Bir Türk İnşaat Firmasının Balkanlara Açılmasında Yatırım Tercihi için Model Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Joseph Ian, *Phalanx Transformation of Ancient Greek Warfare*, 431-331 BCE, The Universty Of Chicago MBA, 2018.

Kafalı Mustafa, “Altın Orda Hanlığı’nın Kurucusu ve İlk Hükümdarı (1227-1256)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt:5, İstanbul, 1992, s.208-210.

Kahraman Nurfeddin, Arıkan Refik, “I.Haçlı Seferi’nde Haçlıların İznik’ten Eskişehir’e Takip Ettikleri Güzergâhın Tespiti”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, 2017, s.18-35.

Kapka Emine, “Kelt Göçleri: Avrupa’ya Yayılış ve Faaliyetler”, *Geçmişten Günümüze Göç*, Editör: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, C:1, Samsun, 2017, s.55-62.

Karadeniz Özcan, *Roma Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

Karagöz Hakan, “Petervaradin Muharebesinde (1716) Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar Ve Harp Teçhizatı”, *Tarih Dergisi*, Sayı:59, İstanbul, 2014, s.79-112.

Karakoç Eren, “Antik Dönemlerdeki Grek Paralı Askerler ve Hoplitlerin Önemi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:55, 2016, s.489-499.

Karakuş Nadir, “Miladi XII. Ve XIII.Asırda Dımaşk ve Haçlılar”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C:22, S:1, 2018, s.189-213.

Kavas Ahmet, “İtalya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt:23, Ankara, 1992, s.452-453.

Kılıç Murat, “Hannibal’ın Savaş Taktiklerine Genel Bir Bakış”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5, Cilt:III, 2018, s.25-60.

Kılıç Selami, Birinci Dünya Savaşı’na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması, 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 2014, s.91-157.

Kısakürek Evin Esmen, KISAKÜREK Arda, *Bizimkiler Aydınlanma* 23.Kitap, <http://www.dunya-tarihi.com/> E-Kitap.

Koçyiğit İpek, *Çek Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Kırşehir Ticaret ve Sanayi Odası, Kırşehir, 2016.

Küçükkalay A.Mesut, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Isparta, 1997, s.51-68.

Küçükler Osman Zahit, *Osmanlı Devletinde Eğitimde Modernleşme ve Encüme-i Daniş*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2016.

Kürelî İbrahim, “Abdürrahim Muhib Efendi’nin Paris Risalesi”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 2013, s.177-197.

Kütükoğlu Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1998.

Lomas H.K., *Aspects Of The Relationship Between Rome And The Greek Cities Of Southern Italy And Campania Under The Republic And Early Empire*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Newcastle, 1989.

Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, Cilt.3, Askeri Matbaa, İstanbul, 1928.

Messaide Gerald, *4000 Yıllık Tarihi Aldatmacalar*, Çev:Esengül Aydın v.d., Pegasus Yayınları, İstanbul, 2013.

Mete Meriç, *Themistokles-Camillus (Ünlü Yunan ve Romalıların Yaşamları)*, İdea Yayınları, İstanbul, 2011.

Nigel Rodgers, *The Roman Army-Legions, Wars and Campaigns*, Southwater, Londra, 2007.

Özcan Abdülkadir, “Karakulak (Haberci)”, *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 2016, s.23-24.

Özdemir Mehmet, “İspanya Krallığı’nın XVI.Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:35, Ankara, 1996, s.243-284.

Özer Senem, *Büyük İskender’in Doğu Seferinde Anadolu’nun Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.

Özsoy Ergün, *Akdeniz’de Osmanlılar ve Habsburglar 1550-1600:Siyaset- Ticaret-Ziyaret*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2016.

Peten Mareşal, *Verdön Meydan Muharebesi*, Çev:Osman Senaî, Genelkurmay Matbaası, İstanbul, 1931.

Pierre -De Saint, Bernardin Jacques-Henri, *Paul ve Virginie*, Çev:Osman Senaî, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1894.

Potyemkin Vlademir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Çev:Attila Tokatlı, Evrensel Yay., İstanbul, 2009.

Rıfat Haydar, *Demosten*, Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul, 1936.

River Charles , *Hoplites: The History and Legacy of the Ancient Greek Soldiers Who Revolutionized Infantry Warfare*, Createspace Independent Publishing Platform, 2017.

Rosenthal E., “Portekiz’de Arap Nüfusunun Etkileri”, Çev:Yusuf Alemdar, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2-2008, s.487-513.

Sanz Horta, Maria Jesusu, “Napolyon Dönemi’nde Fransa’ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı’nda Gayri Nizami Kuvvetler (1808-1814)”, *Tarih Dergisi*, Sayı:59, İstanbul, 2014, s.113-135.

Sarıbal İsmet, *Millet-i Müselleha (Ordu-Millet) Colmar Von Der Goltz*, Otorite Yayınları, Çankırı, 2016.

Sarıtaş Duygu Özer, *Cumhuriyet Dönemi Roma Vergi Sistemi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010.

Senaî Osman, *Edebiyat-ı Askeriye*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1897.

Senaî Osman, *Fezâilü'l-mücahidîn*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1902.

Senaî Osman, *Hazarî ve Seferî Zâbitân İçin Muhtıra*, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1900.

Senaî Osman, Mustafa Fazıl, *Kitabet-i Askeriye*, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1898.

Senaî Osman, ERDEN Ali Fuad, *Musavver 1904-1905 Rus Japon Seferi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1904.

Senaî Osman, *Nümune-i Kitâbet-i Osmaniye. Umûm Askerî İdadî Şakirdânı İçin Tertip Edilmiştir*, Yuvanaki Matbaası, İstanbul, 1895.

Senaî Osman, *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa*, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1900.

Senaî Osman, *Tarih-i Harb*, Yuvanaki Pinayotidis Matbaası, Cilt:1, İstanbul, 1897.

Senaî Osman, *Tarih-i Harb*, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Cilt:2, İstanbul, 1898.

Senaî Osman, *Tarih-i Harb*, A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Cilt:3, İstanbul, 1898.

Şekerci Ahmet Erhan, “Ansiklopedist Bir Düşünür Olarak Roger Bacon”, *İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, Cilt:11, İstanbul, 2014, s.103-138.

Şenocak Mehmet Bülent, *Anadolu’da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2014.

Tekin Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s:75.

Togan A.Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985.

Toker Hülya, BARLAS Gülhan, FİDAN Nurcan, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınevi, cilt:1, Ankara, 1992.

Uzunaslan Abdurrahman, “Antik Roma’da Gladyatör Oyunları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:12, Isparta, 2005, s.15-58.

Ünen Uğur, *XVII.Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2013.

Üreten Hüseyin, “Roma Dönemi’ne Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar İle İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 38, Cilt: 24 Ankara, 2006, s.195-212.

Varkonyi Agnes R., *Gabor Bethlen And His European Presence*, Hungarian Historical Review 2, No:4, 2013, s.695-732.

West Joseph, *Principles Of War: A Translation From The Japanese*, Combat Studies Institute, Kansas, 1969.

Yıldırım Hüseyin, *Risale-i Mevkute-i Bahriye*, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargah Basımevi, Ankara 1994.

Yıldız Gültekin, Tetik Fatih, *Kırım Harbi’nde Silistre Müdafaası 1853- 54 Tuna Seferi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Yılmaz Cuma Ali, “Büyük İskender Hindistan’da”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Sayı:53, 2016, s.501-517.

York Comte de, *Ordu Kumandanı Napolyon*, Çev:Osman Senaî, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1897.